

70

70

20.

Ev. G. 70

v. 16

S. D.
H. V.
mich.
E.

In gratia
tunc ag
mura. A
dificati
quondam
gratit
Iulice u
re prop
mo non
ta. Ben
te ad d
bus, qu
bi non
quo r
re. per
dign
exim

S▷D▷N▷ADRIANO

HVIUS NOMINIS SEXTO PON
tifici Romano nuper electo Def.

Eraf. Roterodamus s. d.

VVM FACILE diuinarem Beatissi
me pater, quanta gaudiorum ambitio-
ne strepituq; Roma foret exceptura lo-
ge gratissimi pontificis aduentum, pre-
sertim tot iam mensibus desideratum,
ratio mihi quaesita est, ut inter tot mi-
lia gratulantium, inter tot acclamantium, & applauden-
tium agmina, inter tubarum uoces, & bombardarum to-
nitrua, tamen humilem, exili uoce, denique procul etiam
absentem non omnino mutum agnosceres Erasmus, ut
quondam tuae doctrinae Theologicae auditorem, & inte-
gritatis admiratorem, ita nunc tuae sollicitudinis Apo-
stolicae ouiculam. Sic Zachaeo pusillo quaesitum sycomo-
ri praesidium, ut uideret Iesum & ab eodem uideretur. Im-
mo non tam haec ratio mihi quaesita est quam ultro obla-
ta. Benignitas enim domini Iesu, cuius peculiari uolunta-
te ad istuc muneris ascitum esse te persuasum est omni-
bus, quum pollicita sit inuenturos eos qui quaesissent, mi-
hi non quarenti, organum, ni fallor, aptissimum obtulit,
quo tibi gratulationis officium, haud quidem uulgari mo-
re, persoluerem. Obtulit enim psalterium Dauidicum,
digitis Arnobij, peritissimi psalmistae, mea sententia dul-
cissime resonans. Et si quid faciunt ad magnificentiam,

AD ADRIAN. PONT. MAX.

tædarum ac funalium flammæ, habet hoc organum non solum efficacem & amabilem pijs auribus tinnitum, uerum etiam habet & ignem suum, habet suas & faculas, de Christi igne lucentes, quem ille uenerat sparsurus in terras. Hoc ut longe magis decorum est uere Theologo & integerrimo Pontifici, ita non dubito quin sit & multo gratius futurum animo tuo, quàm litiuorum cantus, aut tormentorum æneorum crepitus, aut incondite populi tumultuantis acclamationes. Sed ne molestus sim ænigmatis, rem ut habet simpliciter eloquar. Eodem ferè me tempore, quo huc rumor omnibus lætissimus allatus est, te magno consensu Cardinalium ascitum ad pontificij Romani culmen, nisi sunt ad nos è uenerabili collegio ac disciplinæ regularis nomine cum primis commendato, quod inter Vuormaciæ Vangionum ciuitatem, et Spiram Nemetarum urbem situm, uulgo dicitur Frankental, commentarij in psalmos Dauidicos, Arnobij titulum præ se ferentes. Qui mittebant, non confidebant placituros, uel quod ieiuni uideretur, uel quod impolito sermone passim manifestarijs solœccismis scatetes. Verum simulatq; degustandæ lectiõis gratia, unam atq; alteram pagellam euoluissẽ, sensi protinus non illam esse uulgarem infantiam, sed expoli. isimam impolitiem, & copiosissimam breuiloquentiam. In uerbis duntaxat esse parsimoniam ac neglectum, in sensibus amplissima splendorisq; esse omnia. Quoq; sum altius ingressus, hoc magis mihi creuit operis admiratio, ut planè sentirem mihi thesaurum quempiam in signem oblatum sed ut Pauli more dicam, in uasculo fictili. Cœpit me semper fateor, in
auterim

autoribus etiam sacris sermonis mundicies, & offendit
 balbuties. At utinam nobis contingant plures, qui de my-
 sterijs scripturarum sic balbuiant, ut hic Arnobius, tan-
 ta luce, tãta eruditione, tam fecunda breuitate, tãta deni-
 que sanctimonia. Sed sermonis inconditi, multisq; locis
 solœci præiudicium operis autoritatem eleuet, præfer-
 tim apud eos, qui ex orationis utijs, prudentiam etiam
 aut eruditionem æstimare solent scriptoris, priusquam
 aggrediar de laudibus autoris & operis dicere, primum
 illud lectorem admonitum uolo, quicquid hic est solœ-
 cismorum, non esse profectum ab inscitiã, sed à iudicio,
 nec homini imputandum, sed tempori. Quum enim Ar-
 nobium eloquentiæ professione clarum fuisse constat, e-
 tiam antequã fidei nostræ mysterijs initiaretur, quumq;
 Lactantius discipulus satis declaret, quàm non infans
 fuerit ille præceptor, quumq; Catechumenus scripserit
 eloquentissimos libros aduersus gentes, Tercullianum imi-
 tatus, quemadmodũ hunc imitatus est Lactantius, non
 potest imperitiæ uideri, quod in hoc opere, tot solœcissi-
 mi comperiantur, præsertim adeo manifesti, ut uix Hol-
 cot aut Bricot solœcisset crassius. Nec est, quod hinc su-
 spicemur hunc Arnobium esse diuersum ab illo, cuius o-
 pus aduersus gentes etiam ob orationis elegantiam lau-
 datur. Idem scripsit, sed nõ scripsit ijsdem. illud opus scri-
 psit eruditis, hoc scripsit uulgo. Constat autem apud Hi-
 spanos, Afros, Gallos, reliquasq; Romanorum prouin-
 cias, sic sermonem Romanum fuisse uulgo communem,
 ut Latine concionantem intelligerent etiam cerdones, si
 modo qui dicebat, paululum sese ad uulgare dictionem

AD ADRIAN. PONT. MAX.

accommodasset. Declarant hoc conciones ac disputationes quædam Augustini apud populum habitæ, quas ex ipsa re constat non ab Augustino scriptas fuisse, sed à notarijs exceptas, qui non solum retulerunt in scriptum, quod dicebatur, sed etiam quod agebatur. Quos si quis postulet sibi ceu digito commonstrari, unde huius rei possit experimentum certum capere, legat disputationem Augustini cum Maximino, & conferat initium disputationis à notarijs exceptum, cum eius operis fine, quem ipse descripsit, quod Maximinus se subduxisset disputationi. Legat duas conciones, quibus expurgat famam de clericis suis sparsam in populo, Legat orationem, qua ex populi suffragiis sibi designat episcopum successurum, & in leuioribus negocijs futurum uicarium, Legat cationem aduersus Donatistas, quam uulgo canendam lingua uulgari descripsit. Hæc si quis conferat cum his quæ scripsit eruditus, ueluti de Trinitate, de Ciuitate dei, facile colliget quantum interfuerit inter sermonum eruditorum et imperitæ multitudinis. Ac ne Romæ quidem eo tempore quo maxime florebat ea lingua, omnes loquebantur quæ admodum loquebatur Cicero. Et iam tum uulgus usurpabat sibi quædam suo iure, quæ docti damnabant. Dixerit aliquis, quid uenit in mentem Arnobio uiro sacundissimo, ut hos Commentarios plebeie linguæ committere uoluerit. Primum olim nihil erat popularius psalmis Dauidicis, adeo ut hinc & arator aliquid modularetur ad stiuam, & nauclerus ad clauum, & nauita ad remum, & fossor ad glebam, & textor ad stamen, & uxor ad colu. Denique infantes hinc aliqui id gestirent canere nutriti,

priusquam

D. ERASMI ROT. PRAEF.

priusquam fari nossent. Tantus amor olim habebat omnes huius diuinae musicae, quam nunc plerique fastidiunt etiam sacerdotes. Proinde uoluit Arnobius ab omnibus intelligi, quod uidebat cantari ab omnibus. Persuasit hoc illi Christiana charitas, quae studet prodesse quamplurimis. Maluit balbutiens utilitatem adferre multis, quam eloquentiae laudem auferre apud paucos. Et hanc linguam popularem intelligebant et eruditi, ut nec illis periret fructus mysticae cognitionis, quo percepto non oportet orationis phaleras efflagitare. Adijciam et alteram causam ex mea suspitione, ut ego quidem arbitror, non improbabilem. Refert diuus Hieronymus in appendice quadam. quam attexui chronicis Eusebij Caesarensis, hunc Arnobium quum ethnicus adhuc in ciuitate Sica iuuentutem institueret ad declamandum, in somnijs adactum fuisse ut flagitaret baptismum. Quumq; non impetraret ab episcopis quod petebat, quod illis persuaderi non posset illum sincero animo uelle profiteri religionem, quam hactenus impugnasset, elucubrauit aduersus pristinam religionem luculentissimos libros, atq; his tandem uelut obsidibus datis, pietatis foedus impetrauit. Porro ne quid suspicionis etiam haereret in animis simplicium Christianorum, qui superbam illam et artificio fucatam eloquentiam uel oderant, uel habebant suspectam, in his Commentarijs deposuit omnem rhetorices strepitum, seseq; ad infimae plebis orationem deiecit, quo declararet sese toto pectore Christianum esse. Nam opus hoc suscepit iussu duorum episcoporum, Rustici et Laurentij, quemadmodum ipse testatur sua praefatione. Atq;

AD ADRIAN. PONT. MAX.

hoc factum obedientiam uocat, ut coniectura sit, aut catechumenum loqui, aut certe recens Christianum. Proinde si quis reputer, quibus ista scribat Arnobius, non debet uideri solæcismus, si quid inciderit diuersum à consuetudine loquentium emendatius, imò solæcismus erat, nisi sic fuisset locutus. Veluti si quis uulgo Romanorum hodie loquatur, quemadmodū olim loquutus est diuus Gregorius, qui adhuc esset sermo popularis incorruptior, aut si quis apud Hispanos uerba faciens, secus loqueretur quā habet publica illius gentis consuetudo, duplex incommodum lucrificeret: Primum, non intelligeretur ab ijs quibus loqueretur. Deinde ut Barbarus offenderet ac rideretur. Quare scriptoris huius exemplum nihil suffragatur his, qui quum scribāt literatis, & ea lingua, quæ temporibus his nihil habet commercij cum populo tamen laudi sibi quoq; uerti uolunt, quod ineptis sensiculis, sermonis ineptiam uincunt. Nam præcipua uis eloquentiæ in rerum inuentione sita est. Quamquam nunc quoq; non est fastidienda in scriptore Christiano munda simplicitas, modo sicut absunt phalerae, lenociniq; sic absint & sordes. Neq; enim Arnobius si nūc scriberet iisdē uteretur solæcismis, sed aut planē Gallice scriberet, si uulgo Gallorū scriberet, aut purē Latine, si scriberet literatis. Nimirum huius generis erat Apostolorum sermo, quo nobis nouum testamentum literis prodiderunt. Sic tum aurigæ loquebantur et nauæ. Talis erat sermo, quo primum in linguam Latinā translati sunt noui testamenti libri, in quibus si qui solæcismi nunc offendunt aures iteratorum, magis asscribendi sunt illorum temporū receptæ

ceptæ consuetudini, quàm interpretum imperitiæ. Sed ut tum expediebat sic scribere, quia populo scribebatur, ita nunc ineptum sit affectare solœcismos, qui nec illiteratis profunt, & literatos offendant, & rem obscurant, & auctoritatem scriptoris eleuent. Cæterum ut satis constat populum corrupisse Romani sermonis puritatem, ita uerisimile est apud alias nationes, alijsq; temporibus aliter fuisse corruptum. Certe duo quædam deprehendimus in hisce Commentarijs, quæ diuus Aurelius Augustinus testatur etate sua uulgo corrupte solere pronuciari. Nam in commentario psalmi centesimi tricesimi octauo, ossum pro os, unde ducitur paternus casus ossis, & multitudinis casus ossa: Et floriet pro florebit, non semel ab hoc positum est, & ita, ut satis appareat non esse casu factum: & quæ dixisset os, uelut interpretans populo, adiecit, id est, ossum. Vtriusq; rei meminit diuus Aurelius Augustinus in opere cui titulum indidit de doctrina Christiana. Siquidem libri tertij capite tertio scribit hunc in modum, de uocibus ambiguis differens: Nam quod scriptum est, Non est absconditum à te os meum, quod fecisti in abscondito, non clucet legenti, utrum correpta litera os pronuciet an producta. Si enim corripiat, ab eo est quod sunt ossa. Si autem producat ab eo quod sunt ora, intelligitur numerus singularis. Sed talia linguæ præcedentis inspectione dijudicantur. Nam in Græco non ὄσσε, sed ὄσσεω positum est. Vnde plerumque consuetudo loquendi uulgaris utilior est significandis rebus, quàm integritas literata. Mallet quippe cum Barbarismo dici, non est absconditum abs te ossum meum,

AD ADRIAN. PONT. MAX.

quàm ut ideo esset minus apertum, quia magis Latinum est. Idem libro secundo capite decimotertio de uitij sermonis disputans: Illud, inquit, etiam quod iam auferre non possumus de ore cantantium populorum: super ipsum floriet sanctificatio mea, nihil profecto sententia de trahit. Auditor tamen peritior mallet hoc corrigi, ut non floriet, sed florebit diceretur, nec quicquam impedit correctionem, nisi consuetudo cantantium. Ex his colligere licet hos commentarios & Afris fuisse scriptos, & priscis illis temporibus, fortassis præstiterit & alios aliquot barbarissimos indicare, quo minus offendatur præmonitus lector quum inciderint, neue statim mutet scripturam à librarijs deprauatam suspicans. Pœnitementi uerbum, non raro usurpat deponentaliter. Item tribulantes frequenter ponit pro ijs qui affliguntur, non qui affligunt. Similiter confundentes pro erubescences, quasi tribulari & confundi deponentia uerba sint non passiuua. Hoc flos, & hoc ros constanter pronunciat genere neutro, nimirum ad formam os oris. Carendi & utendi uerbo adiungit accusatiuum. Hæc manna mannae inflectit, ut nos anna annæ. Græcorum exemplo sepenumero nominatiuum ponit absolute loco ablatiui, uelut in commentario psalmi centesimi decimi quarti, & psalmi octogesimali quarti. Nonnunquam adiungit casum, non quem recipiunt ea uerba quibus utitur, sed quem admittit uerbum quod circumloquitur, ueluti psalmo octogesimo octauo: Memor esto Apostolos pro memento Apostolos. Ad tropare dixit alicubi, uoce nimirum id temporis uulgata magis quàm proba, pro eo quod erat per Tropologi-

D. ERASMI ROT. PRAEF.

am applicare. Hanc uocē paratura, quæ Tertulliano peculiaris est, nonnunquam & apud hunc inuenies, qui ut ætate præcessit ARNOBIVM ita gentis eiusdem fuit. His non dissimilia quædam obuia sunt in libris Augustini maxime ijs, quibus loquutus est apud populum, uelut subdiacones & diacones, & baptismum genere neutro. Hæc referre uisum est, ne cui sordeat opus eruditum iuxta ac pium, ob hæc & eiusmodi sermonis uitia, quæ apud eos quibus tum scribebat adeo uitia non erant, ut si secus dixisset, habitus fuisset barbarus. Poteram mutata phrasi & adiectis paucis exiguo labore totius operis gloriam in me transferre, sed primum illud semper alienissimum fuit à moribus meis, alieni meriti gratiam mihi suffurari. Deinde uisus est ARNOBIUS indignus, qui hac portione laudis apud posteros fraudaretur. Interciderunt illi laudati libri, quibus pugnat aduersus gentes. Saltem hoc supersit illius toties Hieronymo laudati ingenij monumentum. Atq; huius quidem operis in catalogo scriptorum illustrium non meminit Hieronymus. Fortassis in causa fuit, quod is liber, ut uulgo scriptus, tantum in Africa circumferebatur, aut notior erat, omniumq; manibus tritior, quàm ut Hieronymus putarit recensendum. Ita rebus nonnullis nimia celebritas obliuionem induxit. Hac nimirum occasione nunc de sideramus titulos operum Origenis. Simili casu fueramus ignoraturi libros Tertulliani, nisi nuper aliquã partem felitior studijs Deus prodidisset. Proferam & aliud argumentum, unde præter sili coniecturam possis anti-
quitatem scriptoris colligere. Aliquot hæreticorum per

occa

AD ADRIAN. PONT. MAX.

occasionem meminit, Manichei, Nouati, et Arrij, sed nullius, cuius etas posterior fuerit etate ARNOBII. Nā Arrianam hæresim apparet huius etate fuisse exortam. Floruit enim sub imperatore Diocletiano, circiter annū orbis redempti trecentesium uigesimum nonum. Ceterum nec Donatistarum, nec Pelagianorum meminit, quū utraque pestis hæc exorta sit in Africa, quorum priores hoc defuncto, aut admodum sene exortos apparet, alteros etate Augustini constat extiuisse. Et tamen ARNOBIVS hic uno atq; altero loco disputat de libero arbitrio, ubi non tacuisset Pelagium, si ille fuisset antiquior. Quum igitur demonstratum sit in his quæ sola poterant offendere, nihil esse quod debuit quenquam offendere, quum & autorem tantopere nobis commendet Hieronymi autoritas, quum opus ipsum tanta commendet antiquitas, nunc paucis aperiā quæ me tantopere rapuerint in huius uoluminis admiratiouem. Primum illud in confesso est, inter omnes sacræ scripturæ libros, nullum esse mysterijs abstrusioribus plenum, quàm librum psalmodiarum, nec alium esse maioribus tenebris opertum uerborum ac sententiarum. Atq; in tali argumento simul et breuem esse & dilucidum, quod hic utrunq; mire præstat, mihi uidetur hominis pariter & exquisitæ faciendæ, & penitus intelligentis rem de qua loquitur. Nullus enim paucis explicat, quæ parū intelligit. Nullus tam obscura tam dilucide posset efferre, nisi dicendi rationibus omnibus exercitatisissimus. Nusquam est præfattonum ac digressionum ambagibus molestus, sed ubiq; præclarus artifex festinat: & in medias res, non secus ac notus audientorens

D. ERASMI ROT. PRAEF.

solem rapit, quod in Homero laudauit Flaccus. Nec us-
 quam est ambitiosus in citandis sacrorum uoluminum te-
 stimonijs, sed totus sermo uelut ex emblematis ac tessela-
 lis arcanæ scripturæ cōcinnatus est ac frequenter ita con-
 textit psalmi quem exponit uersus aliquot, ut paucis uer-
 bis additis, etiam illa lucem habeant, quæ non interpreta-
 tur, sed ita refert, ut perpetui sibiq; coherentis sermonis
 tenor suam habeat gratiam. Iam quod in perspicuis eti-
 am argumentis difficillimum est, sic docet aperte ut nihil
 sinat fringere ab affectibus. Plus indicat oratio quàm lo-
 quitur, ac properans multum, & cogitationum & acu-
 leorum relinquit in animo, ut nescias utrum prius in te
 efficiat, ut intelligas, an ut rapiaris. Iam hoc non solum
 est eruditi, uerum etiam amantis quod docet. Si quid inci-
 dit, quod ex reconditis antiquarum rerum historijs, aut
 ex eorum libris, qui de naturis animantium, aliarumue
 rerum scripsere, petendum erat: nihil est tam abstrusum
 apud ethnicos, aut sacros etiam scriptores, quod hic pau-
 cis uerbis non indicet, nihil interim ostentans aut iactitans
 uarietate eruditionis, quod in nonnullis etiam magni no-
 minis scriptoribus sæpe nobis molestum est. Sed rem ue-
 rè sacram Apostolica quadam simplicitate sinceritateq;
 tractat. Nec congerit aliena, nec usquam uim facit diui-
 næ scripturæ, sed quicquid adducit, ei loco natum esse di-
 cas. Maluit enim optima referre quàm plurima. Porro
 quum à iocis abstineat, quos argumenti seueritas non pa-
 tiebatur, tamen sentias per totam dictionē fusam esse per-
 petuam quandam festiuitatem & iucunditatem. Nunquā
 ipse languet aut dormitat, & semper alacritate dictionis
 subleuat

AD ADRIAN PONT. MAX.

subleuat ac recreat lectorem. Sic incipit, ut ilico reficiat:
 sic properat, ut nō possit somnus obrepere: sic finit, ut si-
 tientem adhuc & plura cupientem dimittat. Iam quum
 in Tertulliani, Origenis, ac omnium penē ueterum libris
 quædam admixta sint, quæ aut manifestum habent erro-
 rem, aut suspecti dogmatis sunt, hic sic ubiq; temperat ca-
 lamum, ut nihil usquā compererim, quod ulli heresi sit
 affine. Nam quod scribit in commentario psalmi decimi
 quarti. Iesus immaculatus solus uirginæ aulam ingres-
 sus ipsum tabernaculum à maculis carnalibus liberauit.
 Nō sensit de maculis quæ ante ingressum Christi fuissent
 in Maria, sed quæ in alijs foeminis esse consueuerunt, à
 quibus Christus suam matrem seruauit immunem, & au-
 xit castitatem potius quàm uiolauit. Quin & ecclesiæ
 Romanæ uidetur hoc honoris deferre, ut extra catholi-
 cam ecclesiam sit, qui sit ab hac alienus, & ut exul à ueræ
 fide siue transfuga eliminatus, quæ totius ecclesiæ teneat
 principatū, quæq; Petrum Apostolorum principem me-
 ruerit habere pastorem, Locus est commentario centesē-
 mo sexto, & in Commentario psalmi centesimi tricesimi
 octauī. Docet eximiam quandam potestatem Petro tri-
 butā à Christo, quem ter negauerat, haud dubie loquens
 de potestate pascendarum ouium. De uotis aliquoties me-
 minit, sed his duntaxat quibus in baptismo Christum pro-
 fessi, mundo satanæq; renuntiauius, non quod arbitrer
 illum reliqua uota contēpisse, sed quod hæc, ut sunt, præ-
 cipua duxerit. Nec dubito quin in his cōmentariolis, Ori-
 genis industria fuerit adiutus, qui in nullum opus diuinæ
 scripturæ frequentius adidit cōmentarios quàm in psal-
 terium.

D. ERASMI ROT. PRÆF.

teritū. Nam locis aliquot declarat se Græca calluisse. Sed interim dixerit mihi quispiam, quid hic gratiæ tibi postulas, qui nihil largiris de tuo? Non recuso quo minus tota laus sit penes Arnobium, modo quàm plurimum utilitatis hinc manet ad ueræ pietatis candidatos. Et tamen est aliquid prodidisse librum ante hac obscurum, atq; etiã ob dictionis uitia contemptum. Est aliquid huc perpulisse Ioannē Frobenium, ut suo sumptu suoq; periculo nouū opus excuderet suis formulis. Non enim semper æque feliciter illis cadit æditionis alea. Postremo uix quisquam credat quantum fuerit negocij in castigandis erroribus scribæ, quod ut facerem, sepe totus psalmus erat relegendus, ut illinc subodorarer lapsus occasionem. Erant obseruandi familiares huius operis solœcismi ac barbarismi. Alicubi res planè Delium quempiam natatorem postulabat, aut Sibyllam potius. Huius generis unum exemplum dabo commentario septuagesimo septimo. Scriba non intelligens sic pinxerat: quod aures infaciens. His uerbis quum nihil omnino significaretur, diuq; me torsissem, diuinai id quod res est scriptum fuisse, quod auxesin faciens. Nam in plerisq; scripturis figura huius literæ x, nō multum abhorret ab r. Itaq; scriba Græcè prorsus ignarus, & Latine minimum doctus, ex auxesin fecerat aures in. Item cōmentario centesimo quinto scriptura erat: Suscipiat regulam pœnitentiæ, excluso noua ita ut centesimum quintum psalmum &c. Nos ex coniectura restituumus: excluso Nouato, siue Nouatiano. Nā uterq; fuit eiusdem heresis, nec admittebat pœnitentem. Nouum igitur opus nouo Pontifici, sanctum ac theologicum opus integerrimo

AD ADRIAN. PONT. MAX.

integerrimo Theologo Pontifici dedicamus. Id, uti spero tua sanctitas hoc libentius accipiet, quod hoc munusculo nihil ueniamur (Summus enim nostra quamuis tenui fortuna contenti) nisi ut hoc opus tuis auspicijs exeat in manus hominum, hoc nimirum uberiorem pietatis fructum allaturum, si tuo calculo fuerit comprobatum, quem ad istud dignitatis fastigium non ambitio, nō ullus fauor humanus, sed ut confidamus omnes, propitij numinis uoluntas euexit, ut esset non minus optimus integritate, quam maximus autoritate, qui hos inpios orbis Christiani tumultus, iam heu nimium diutinos, ac semper in petus gli scentes aliquando componat. Videmus duos præcipuos orbis monarchas insensis animis inter se conflictari, uix ullam esse portionem orbis nostri immunem à bellis, à cædibus, à prædationibus. Et quanquam religio Christiana, quæ olim omnes mundi plagas occuparat, nunc Europæ angustijs minor sit, tamē hæc quoq; sectarum ac scismaticum perniciosis disidijs misere dissecta est. Atq; interim sic tumultuantibus imminet Turca. In rebus tam afflictijs, magna quædam spes habet animos bonorum omnium fore, ut discussis tempestatibus, per te nobis serenitas ac tranquillitas redeat. Pollicentur hoc nobis quum aliæ res permultæ, tum eruditio tua non uulgaris, deinde ista morum integritas à primis annis ad hanc usq; ætatē spectata cunctis. Præterea senectus ista, quæ non sinet te te aliò spectare, quam ad gloriam Christi, ac profectum Christiane pietatis. Postremo summus cum Cæsare Carolo consensus, cuius autoritas ac potentia hoc præstabit, ut possis etiam efficere, quod optimū esse iudicabis. Certè

ad

D. ERASMI ROT. PRAEF.

ad tantam corruptissimorum morum luem emouendam
ualidis incantamentis est opus, ac uenefico quodam arti-
fice, qui incantet sapienter. Eam ad rem nos organum ali-
quod nouum porreximus, non quod deesset psalterium
Dauidicum, sed quod apud plerosq; iaceret. Habet hoc,
ut ferunt, humana musica, ut affectus hominum aut con-
citet, aut moderetur, si quis artifex certas harmonias ap-
te moduletur. Timotheus solitus fertur Alexandri Mace-
donis animum ad bellum certis modis accendere. Pytha-
goras spondeos ad Phrygium modum occinens, amore
lymphatum adolescentē ad grauitatē immutauit. Simile
quiddam fecisse narratur Empedocles, qui certis modis
musices adolescentem iam ira percitum & in cædem ris-
entem, ad sanitatem reuocarit. Et quanquam fabulosa ui-
dentur quæ de Mercurij atq; Orphei cithara prodidere
ueteres, tamen hæc ipsa figmenta nata sunt ex artis mi-
raculis. Certe Terpandrum atq; Arionem apud Lesbios
atq; Ionios multis & grauibus morbis, harmonijs musi-
cis mederi solitos, narrant rerum gestarum scriptores.
Ismenias Thebanus apud Bœotos multis Ischiaticis cru-
ciatum, apto modulamine exemisse legitur. Nam quod
ait Vergilius,

Frigidus in pratis cantando rumpitur anguis, ut à
poeta dictum contemni poterat, nisi nostræ quoq; lite-
ræ meminissent uenefici incantantis sapienter, & aspdis
surdæ. David sua cithara succurrebat Sauli, quoties à spi-
ritu domini malo agitabatur. Quod si tantam uim ha-
bet humana musica, ad mutandas affectiones corporū
& animorū, quanto credenda est efficacior cœlestis hæc

AD ADRIAN. PONT. MAX.

ac diuina musica ad purgandos animos nostros, à morbis spiritualibus, ac spiritibus huius seculi malis. Ingens morbus est ambitio, pestimus spiritus est liuor et odium. Atque huiusmodi pestibus maxima pars Christianorum tenetur, nec his sepe liberis, quos oportebat alijs mederi. Prophanis olim erant & uerba & uoces, quibus animi dolorem lenire possent, & magnam morbi depone-re partem, & Christi musica non habet uerba & uoces, quibus excantemus animis nostris amorem rerum fluxarum & incantemus amorem rerum cœlestium? Pythagoras habuit modos, quibus iuuenem amore furentem ad sobrietatem reuocaret, Et Christianus psalter non habet modos quibus principes insanissimis bellis, sic inter se sine fine tumultuantes ad pacis amorem reuocet. Sed ipsi prius nobis hac musica medeamur oportet, quã aliorum morbis mederi paremus. Nulla est scripturæ sacre pars, quæ non habeat efficaces modos, modo ne uelut aspidem surdæ obturemus aures nostras, ne penetret in animos nostros diuina uis incantationis. Sed mea sententia nulli efficaciores, quàm psalterij, in quo diuinus ille spiritus secretissimas suorum mysteriorum delicias nobis reconditas esse uoluit, ac modos quosdam efficacissimos reposuit, quibus transformaretur in affectum Christo dignum, tantum adsit, qui scite moueat huius psalterij chordas. Hoc peculiare munus est episcoporum ac sacerdotum. Et tamen sibi quisque psalter esse possit, ad erit mouenti chordas, & arcanam uim aspirabit intus, si modo purus & ardens adsit animus, hoc est, si purgata mentis aures. Utinam tua sanctitas nobis referat illum huius

D. ERASMI ROT. PRAEF.

huius musices peritissimum David, qui non solum ipse
 modulatus est, sed & alios cantores multos instituit. Da-
 uid autem typum gerebat Iesu Christi psalterii nostri, qui
 nabilio corporis sui in cruce tenso, nihil vulgare aut ter-
 renum sonuit, sed harmoniam patri gratissimam, & no-
 bis efficacissimam modulatus est. Quam suave sonuit il-
 la charitatis chorda: Pater ignosce illis, quia nesciunt quid
 faciunt. Habet & mundus organa sua, sed quae inferne
 reddunt sonitum inamabilem. Quid enim loquitur irae
 fides? Vlscere, spolia, eiice, occide. Quid sonat ambi-
 tionis nervus? Dilata ditionem, nec iuris iurandi, aut
 pietatis sit ratio, quoties agitur de imperio. Quid cre-
 pat auaritia chorda? Vides nemini bene esse, nisi qui
 plurimum possidet, per fas nefasque congere, rape, ser-
 ua. Quid sonat luxus ac libidinis chorda? Hic suauiter
 uiue, quid post hanc uitam habiturus sis, in certus. Sic
 pessimam harmoniam reddit liuoris & obreftationis
 chorda. Hæc nimirum est mundi musica quæ modis hu-
 iusmodi pessimis incantat nobis pestiferas cupiditates, ac
 Sirenium in modum male dulcibus cantilenis nos pelli-
 cit in perniciem. His modis ebrij lymphaticque sic bellige-
 ramur, tumultuamur, ambimus, rapimus, irascimur, ul-
 ciscimur, mordemus inuicem, ac mordemur. Sed ille cœ-
 lesti musica tactus erat qui dixit: Quam dilecta taber-
 nacula tua Domine uirtutum, concupiscit & deficit a-
 nima mea in atria Domini. Rursum ille: Factum est cor
 meum tanquam cera liquefcens in medio uentris mei.
 Afflauerat Apostolos huius harmonia uis quum aiunt:
 Domine quò ibimus? uerbi uita habes. Suauissimus

AD ADRIAN. PONT. MAX.

autem ac modulatissimus concentus est, quoties è charitate, pudicitia, sobrietate, modestia, ceterisq; uirtutibus concors quædam uarietas resonat. Habet & modulos suos pro argumento diuersos hæc musica. Sunt quibus flebili, sed deo gratissimo cantu deploremus peccata, Sunt qui nobis animos ac robur addant ad fortiter resistendū diabolo, sunt alacres ac læti, quibus gratias agamus deo pro suis in nos beneficijs. Sunt quibus consolemur ac deliniamus afflictum, Deniq; nihil malorum habet hæc uita, quod nō facile feramus, si quemadmodum Coloss. scribit Paulus: Nos Inuicem doceamus, & cōmonefaciamus cantionibus ac laudibus, & cantilenis spiritualibus cum gratia canentes in corde nostro domino. Et quicquid egerimus sermone aut factō, omnia in nomine domini Iesu faciamus, gratias agentes deo & patri per filium. Erit aut hæc musica gratior deo, si frequens chorus concordibus animis ac uocibus, moduletur. Sed ut ad psalmos Dauidicos redeam, nemo potest huius modulationis sentire dulcedinem nisi sensum mysticum perceperit. Quid est enim alioqui quod pleriq; monachi ac sacerdotes tanto cum tædio psalmos hos sonant? Nimirum quia spiritu canunt non mente. Quod si quibus non uacat prolixos aliorum commentarios euoluere, horum fastidio succurret ARNOBIUS, qui sæpe psalmo ipso breuior est, ut qui huius commentariolum legi, simul & psalmum cecinerit & didicerit. Sit igitur hæc præcipua cura sacerdotibus, ut semel intelligāt, quod quotidie recinūt, Ita fiet, ut plus capiant solarij ex uno psalmo, quem intellectum mente cecinerint, quam ex quadraginta spiritu decantatis. Illud

D. ERAŚMI ROT. PRAEF.

in primis oportet esse persuasissimum psaltæ nostro, si-
uisum esse spiritui sancto, & optimo consilio uisum, ar-
cana sapientiæ cœlestis huiusmodi figurarum inuolucris
obtegere. Eruendi mysterium ipse Christus in Euange-
lio, et Apostolicæ literæ uiam nobis aperiunt. Horum ue-
stigijs ingressi, ueteres orthodoxi reliqua nobis prodide-
runt. Sed mea sententia nemo sanctius ARNOBIO.
Quamquam is potissimum occupatus est in sensu expli-
cando, qui pertinet ad Euangelicam historiam, ut quem-
admodum scribit Paulus Apostolus, ex fide in fidem ma-
gis in nobis confirmetur scientia Christi, dum quicquid
in Euangelicis literis gestum legimus, in psalmis prædi-
ctum conspicamur. Atq; hæc sanè pars in tractando dif-
ficilima est, qua recte comperta, facile uel ex sese reli-
quos sensus addiuinant, qui in mysticis literis sensus hæ-
bent exercitatos. qua de re nonnihil attigimus in cōmen-
tario quo nuper explanauimus psalmū. Quare fremue-
runt gentes. Sed ut aliquando finiam beatissime pater,
orat & expectat illud abs te cum primus populus Chri-
stianus, ut arrepto psalterio Christi, melodiam aliquam
uere apostolicam incinas, quæ principum ac populorum
animos iungat Christiana concordia, quæ perniciosas o-
pinionum pugnas discutiat, quæ ad cœlestium bonorum
amorem inflammet, regno cœlesti destinatos. Non gratu-
lor tibi dignitatem istam, non gratulor patriæ, atq; etiã
diocesi mihi tecum communi, cui nunc primum contige-
rit Romanum habere pōtificem. Non ambio ut apud te
mihi profit, uel patriæ affinitas, uel uetus inter nos con-
suetudo: sed orbi Christiano gratulabor, si quod fore con-
fidimus,

AD ADRIAN. PONT. MAX.

fidimus, ita tractaris munus istud Apostolicum, ut mundus intelligat tandem Romæ contigisse pontificem, cui Christi gloria nihil sit antiquius, quiq; Petri ac Pauli spiritum referat uerius, quam titulos. Qui Christi uicarium sic gerat, ut orbis sentiat Christi spiritum in illo uersantem, et agentem. Audiet mihi crede populus ueri pastoris uocē ac prompte sequetur grex Christi uestigijs preeuntem, neq; grauatim agnoscet Apostolicam potestatem, si senserit Apostolicam pietatem. Hec conamini precor, ut aspiret dominus Iesus pastorū princeps Amen,

Basileæ Calendis Augusti. Anno,

M. D. XXII.

INDEX

INDEX PSALMO-

RVM IUXTA SERIEM ALPHABETI, priore numero psalmi ordinem, posteriore libri paginam signante.

A

	D dominū cū tribul. Psal. 119.	Fol. 365
	Ad te domine clamabo	27. 61
	Ad te domine leuau	24. 54
	Ad te leuau oc.	122. 370
	Afferte domino filij dei	28. 62
	Attendite popule meus	77. 201
	Audite hoc omnes gentes	48. 122

B

B	Eatus uir qui non abiit	I. 2
	Beatus uir qui timet dominum	111. 320
	Beatus uir qui intelligit	40. 102
	Beati immaculati in	118. 336
	Beati quorum remissa	31. 70
	Beati omnes qui timent dominum	127. 378
	Benedic. an. m. domine	102. 271
	Benedic. an. m. d. dom.	103. 275
	Benedic. domino in omni tem.	33. 76
	Benedictus dominus deus	143. 428
	Benedixisti domine terr.	84. 226
	Bonum est confiteri d.	91. 246

I N D E X

C

Cantate domino canticum	95. 256
Cantate domino cant. no. quia	97. 260
Cantate domino. cant. nou. laus	149. 448
Cœli enarrant glor.	18. 39
Confitebor tibi domine	9. 15
Confitebor tibi domine	137. 402
Confitebor tibi d.	110. 318
Confitebimur tibi deus	74. 193
Confitemini domino & inuocate	104. 284
Confitemini domino quoniam bonus	105. 297
Confitemini domino quoniam bonus	106. 300
Confitem. dom. quoniam b.	117. 331
Confitem. d. quoniam bonus	135. 395
Conserua me domine	15. 26
Credididi propter quod	115. 329
Cum inuocarem exaudiuit.	4. 5

D

D E profundis clam.	129. 381
Deus deus meus respice.	21. 46
Deus auribus nostris	43. 108
Deus noster refugium	45. 116
Deus deorum dom.	49. 125
Deus in nomine tuo saluum	53. 94
Deus repulisti nos	59. 150
Deus deus meus ad te de	62. 156
Deus miser. nostri & b. n.	66. 166
Deus in adiutorium m. int.	69. 179
Deus iudicium tuum	71. 184
Deus ue-	

PSALMORVM

	Deus uenerunt gentes.	78.210
	Deus stetit in synagoga	81.219
	Deus quis similis erit	82.220
	Deus laudem meam ne	108.310
	Deus ultionum dominus	93.250
	Diligam te domine	17.32
	Dilexi, quoniam exaudiuit	114.327
	Dixit insipiens in	13.23
	Dixit iniustus ut	35.85
	Dixi custodiam uias meas	38.96
	Dixit insipiens in corde	52.135
	Dixit dominus domino meo	109.316
	Domine quid multiplicati	3.4
	Domine ne in furore tuo	6.9
	Domine deus meus in te speraui	7.10
	Domine dominus noster	8.13
	Domine quis habitat in	14.25
	Domine in uirtute tua	20.44
	Dominus regit me	22.50
	Domini est terra	23.52
	Dominus illuminatio	26.58
	Domine non est exalt.	130.383
	Domine probasti me	138.404
	Domine clamaui ad te	140.418
	Domine ne in furore tuo	37.92
	Domine deus salutis meæ	87.233
	Domine refugium tuum	89.241
	Domine exaudi orat. meam & clamat.	101.266
	Dominus regnauit exult.	96.258
	b 5 Domine	

I N D E X

Domine exaudi orationem	142.442
Dominus regnavit irascantur populi	98.262
Dominus regnavit decorem	82.249

E

E cce quam bonum	132.389
Ecce nunc benedicite	133.390
Eripe me de inimicis meis	58.147
Eripe me domine ab homine	139.412
Eruclavit cor meum	44.111
Exaudi domine iustitiam	16.29
Exaudi at te dominus	19.43
Exaltabo te domine	29.64
Exaltate iusti in domino	32.72
Expectans expectavi dominum	39.99
Exaudi deus orationem meam	54.137
Exaudi deus deprecationem	60.153
Exaudi domine orat. meam cum deprecor.	63.158
Exurgat deus, & dissip.	67.167
Exultate deo adiutori	80.216
Exaltabo te deus	144.431

F

Fundamenta eius in	86.230
--------------------	--------

I

I nclina domine aurem	85.228
In conuertendo dominus	125.374
In domino confido	10.19
In exitu Israel de Aegypto	113.324
In te domine speravi	30.67
In te domine speravi non	70.180
Iubilare	

PSALMORVM

142.44	Tubilate deo omn.terr.	65.163
98.26	Tubilate deo om.terr. seruite	99.263
82.249	Iudica me domine, quoniam	25.56
132.109	Iudica domine nocentes	34.80
133.354	Iudica me deus &	42.107

L

145.434	Lauda anima mea	145.434
147.442	Lauda Hierusalem	147.442
112.322	Laudate pueri dominum	112.322
116.330	Laudate dominum omnes gentes	116.330
134.391	Laudate nomen domini	134.391
146.435	Laudate dominum q. b. est psalmus	146.435
148.444	Laudate dominum de cœlis	148.444
150.451	Laudate dominum in sanctis	150.451
121.369	Letatus sum in homine	121.369
120.367	Leuauit oculos meos	120.367

M

47.119	Magnus dominus & laudabilis	47.119
131.384	Memento domine Dauid	131.384
50.128	Miserere mei deus secund. miseric.	50.128
55.141	Miserere mei deus, quoniam	55.141
56.143	Miserere mei deus, miserere mei	56.143
88.235	Misericordias domini in æter.	88.235
100.264	Misericordiam & iudicium	100.264

N

123.371	Nisi quia dominus	123.371
126.376	Nisi dominus edific.	126.376
36.87	Nisi amulari in malig.	36.87
61.154	Nonne deo subiecta	61.154
	Notus	

I N D E X

Notus in Iudæa deus 75.197

O

Omnes gentes plaudite 46.118

P

Paratum cor meum 107.306

Q

Quam bonus Israel 72.187

Quam dilecta tabernacula 83.224

Quare fremuerunt gentes 2.3

Quemadmodum desid. cer. 41.105

Qui regis Israel. 79.213

Qui habitat in adiutorio 90.244

Qui confidunt in domino 124.337

Quid gloriaris in malitia 51.133

S

Saluum me fac domine 11.21

Saluum me fac deus, quoniam 68.174

Sepe expugnauerunt me 128.380

Si uere utiq; iust. 57.145

Super flumina Babylonis 136.399

T

Te decet hymnus 64.160

V

Venite exultemus domino 94.254

Verba mea auribus 5.6

Voce mea ad dominum 76.199

Voce mea ad dominum clam. 141.422

Vsq; quo domine obliuisceris 12.22

Vt quid deus repulisti 73.191

Psalms

Psalmorum ordo Biblicus.

1	BEATVS uir qui non abiit	fol. 2
2	Quare fremuerunt gentes	3
3	Domine quid multiplicati	4
4	Cum inuocarem exaudiui	5
5	Verba mea auribus	6
6	Domine ne in furore	9
7	Domine deus meus in te sper.	10
8	Domine dominus noster	13
9	Confitebor tibi domine	15
10	In domino confido	19
11	Saluum me fac domine	21
12	Vsquequo domine obliu.	22
13	Dixit insipiens in corde suo	23
14	Domine quis habitat in taber.	25
15	Conserua me domine	26
16	Exaudi domine iustitiam	29
17	Diligam te domine fortit.	32
18	Cœli enarrant gloriam dei	39
19	Exaudiat te dominus in die	43
20	Domine in uirtute tua let.	44
21	Deus deus meus respic. in me	46
22	Dominus reg. me. & nihil	50
23	Domini est terra & plen.	52
24	Ad te domine leuauit an.	54
25	Iudica me domine q. ego in	56
26	Dominus illuminatio mea	58
27	Ad te domine clam. deus	61
28	Afferte domino filij dei	62
	29 Exalt.	

ORDO BIBLICVS

29	Exaltabo te domine quoniam susce.	64
30	In te domine sper. n. confid.	67
31	Beati quor. rem. s. iniq.	70
32	Exultate iusti in domino	72
33	Benedicam domino in omn. temp.	76
34	Iudica domine nocentes me	80
35	Dixit iniustus ut del. in	85
36	Noli emulari in malig.	87
37	Domine ne in furore	92
38	Dixi custod. uias meas	96
39	Expectans expect. dominum	99
40	Beatus uir qui intelligit	102
41	Quemadmodum ceruus	105
42	Iudica me deus & disc.	107
43	Deus aurib. nostr. audiuiimus	108
44	Erucltauit cor. m. uerb. bon.	111
45	Deus noster refig. & uirtus	116
46	Omnes gentes plaudite man.	118
47	Magnus dominus & laudabil.	119
48	Audite hoc omnes gentes	122
49	Deus deorum dominus	125
50	Miserere mei domine sic. mag.	128
51	Quid gloriaris in malitia	133
52	Dixit insip. in corde suo	135
53	Deus in nomine tuo saluum me	136
54	Exaudi deus orationem meam	137
55	Misereri. m. d. quoniam concul.	141
56	Mis. mei deus miser. mei	143
57	Si uere utiq. iustitiam loq.	145

PSALMORVM

58	Eripe me de inimicis meis	147
59	Deus repulisti nos & destr.	150
60	Exaudi deus deprecatur meam	153
61	Nonne deo subiecta erit	154
62	Deus deus meus ad te d.	156
63	Exaudi deus orat. m. cum deprec.	158
64	Te decet hymnus deus	160
65	Iubilare deo omnis terra	163
66	Deus misereatur nostri &	166
67	Exurgat deus & dissipentur	167
68	Saluum me fac deus q.	174
69	Deus in adiutorium meum	179
70	In te domine speravi non conf.	180
71	Deus iudicium tuum regi	184
72	Quam bonus Israel	187
73	Vt quid deus repulisti	191
74	Confitebimur tibi deus	193
75	Notus in Iudæa deus	197
76	Voce mea ad dominum clam.	199
77	Attendite popule meus	201
78	Deus uenerunt gentes	201
79	Qui regis Israel intende	213
80	Exultate deo adiut. nostro	216
81	Deus stetit in synag.	219
82	Deus quis sim. erit tibi	220
83	Quam dilecta taber.	224
84	Benedixisti domine terram t.	226
85	Inclina domine aurem tuam	228
86	Fundamenta eius in	230

Domine

ORDO BIBLICVS

87	Domine deus salutis m.	233
88	Misericordias domini in eter.	235
89	Domine refugium tu fac.	241
90	Qui habitat in adiut. alt.	244
91	Bonum est confid. domino	246
92	Dominus regnavit dec.	249
93	Deus ultionum dominus	250
94	Venite exultemus domino	254
95	Cantate domino canticum nouum	256
96	Dominus regnavit exult. terr.	258
97	Cant. domino cant. nou. quia	260
98	Dominus regn. irascantur pop.	262
99	Iubilare deo omnis terra	263
100	Misericordiam & iudicium	264
101	Domine exaudi orationem meam	266
102	Benedic anima mea domino	271
103	Benedic anim. m. domino, domine	275
104	Confitem. domino & inuocat.	284
105	Confitem. domino quoniam bonus	297
106	Confitem. q. d. dicant.	300
107	Paratum cor m. deus	306
108	Deus laudem m. ne	310
109	Dixit dominus domino meo sede	316
110	Confitebor tibi domine	318
111	Beatus uir qui tim.	320
112	Laudate p. d. laud.	322
113	In exitu Israel de	324
114	Dilexi quoniam ex	327
115	Credidi propt. quod	329

Laudate

PSALMORVM

116	Laudate d. om. gent.	330
117	Confit. d. q. b. dicat n. Israel	331
118	Beati immaculati in uia	336
119	Ad dominum cum tribularer	365
120	Leuau i oculos m. in m.	367
121	Letatus sum in his	369
122	Ad te leuau i oculos	370
123	Nisi quia dominus	371
124	Qui confidunt in domino	373
125	In conuertendo dominus	374
126	Nisi dominus edificarit domum	376
127	Beati omnes qui timent d.	378
128	Sæpe expugnauerunt me	380
129	De profundis clamaui	381
130	Domine non est exalt.	383
131	Memento domine Dauid	384
132	Ecce quam bonum & q.	389
133	Ecce nunc benedicite domino	390
134	Laudate nomen domini	391
135	Confit. d. q. b. Confit. d. deorum	395
136	Super flumina Babylonis	399
137	Confitebor tibi d. in toto corde	402
138	Domine probasti me	404
139	Eripe me domine ab hom.	412
140	Domine clamaui ad te	418
141	Voce m. ad d. clam. uoce	422
142	Domine exaudi orat. m. auribus	424
143	Benedictus dominus deus m.	428
144	Exaltabo te deus meus	431
		Lauda

ORDO BIBLICVS.

145	Lauda anima mea d.	434
146	Laudate d. q. bon. est p.	435
147	Lauda Hierusalem d.	442
148	Laudate dominum de caelis	444
149	Cantate d. canticum n. laus	448
150	Laudate dominum in sanctis	451

FINIS.

372
373
374
375
376
377
378
379
380
381
382
383
384
385
386
387
388
389
390
391
392
393
394
395
396
397
398
399
400
401
402
403
404
405
406
407
408
409
410
411
412
413
414
415
416
417
418
419
420
421
422
423
424
425
426
427
428
429
430
431
432
433
434
435
436
437
438
439
440
441
442
443
444
445
446
447
448
449
450
451
452
453
454
455
456
457
458
459
460
461
462
463
464
465
466
467
468
469
470
471
472
473
474
475
476
477
478
479
480
481
482
483
484
485
486
487
488
489
490
491
492
493
494
495
496
497
498
499
500
501
502
503
504
505
506
507
508
509
510
511
512
513
514
515
516
517
518
519
520
521
522
523
524
525
526
527
528
529
530
531
532
533
534
535
536
537
538
539
540
541
542
543
544
545
546
547
548
549
550
551
552
553
554
555
556
557
558
559
560
561
562
563
564
565
566
567
568
569
570
571
572
573
574
575
576
577
578
579
580
581
582
583
584
585
586
587
588
589
590
591
592
593
594
595
596
597
598
599
600
601
602
603
604
605
606
607
608
609
610
611
612
613
614
615
616
617
618
619
620
621
622
623
624
625
626
627
628
629
630
631
632
633
634
635
636
637
638
639
640
641
642
643
644
645
646
647
648
649
650
651
652
653
654
655
656
657
658
659
660
661
662
663
664
665
666
667
668
669
670
671
672
673
674
675
676
677
678
679
680
681
682
683
684
685
686
687
688
689
690
691
692
693
694
695
696
697
698
699
700
701
702
703
704
705
706
707
708
709
710
711
712
713
714
715
716
717
718
719
720
721
722
723
724
725
726
727
728
729
730
731
732
733
734
735
736
737
738
739
740
741
742
743
744
745
746
747
748
749
750
751
752
753
754
755
756
757
758
759
760
761
762
763
764
765
766
767
768
769
770
771
772
773
774
775
776
777
778
779
780
781
782
783
784
785
786
787
788
789
790
791
792
793
794
795
796
797
798
799
800
801
802
803
804
805
806
807
808
809
810
811
812
813
814
815
816
817
818
819
820
821
822
823
824
825
826
827
828
829
830
831
832
833
834
835
836
837
838
839
840
841
842
843
844
845
846
847
848
849
850
851
852
853
854
855
856
857
858
859
860
861
862
863
864
865
866
867
868
869
870
871
872
873
874
875
876
877
878
879
880
881
882
883
884
885
886
887
888
889
890
891
892
893
894
895
896
897
898
899
900
901
902
903
904
905
906
907
908
909
910
911
912
913
914
915
916
917
918
919
920
921
922
923
924
925
926
927
928
929
930
931
932
933
934
935
936
937
938
939
940
941
942
943
944
945
946
947
948
949
950
951
952
953
954
955
956
957
958
959
960
961
962
963
964
965
966
967
968
969
970
971
972
973
974
975
976
977
978
979
980
981
982
983
984
985
986
987
988
989
990
991
992
993
994
995
996
997
998
999
1000

ARNOBII IN

COMMENTARIOS SVOS

super psalmos Prologus.

HARRISSIMIS patribus
Laurentio & Rustico Epi-
scopis Arnobius. Silentium
bonum esse nemo est qui ne-
sciat, sed tunc taciturnitas
probatum esse contraria, qua
do ad loquendum iubentis
compellit autoritas. Si enim
uobis iubere licet, nobis co-

temnere non licet. Non est praesumptionis, sed obedientia hoc quod psalterij uenas pulsare potius quam patet facere studemus. Hoc considerantes, quod nullus sitiens praeparatis aquam irascitur, alij parauerint uina fructu gratia mella, alij nectareis plena liquoribus pocula, nos ex sarculo oris nostri, terram hinc inde lacero uerberantes impulsu, Dauidicum laticem licet tenuiter sitim patientibus aperimus, sitientes ut bibant. Hi autem qui cum apostolis tertia diei hora ebrii sunt in spiritu sancto laetentur & floreat, nulla tamen sitientibus impedimenta patiantur inferri. Neque enim qui uino exuberant, aquam uolentes bibere prohibent. Habeant ergo nobiscum pacem uniuersi lectores, qui nos licet rusticos catholicos comprobent, & psalmum cuius explanationem legunt, prius examinent, ut dum eius legerint sensum, ad eum pertinere sentiant

re sentiant, quem explanationis textus ostendit. Ipsi quidem melius hoc potuistis facere qui iubetis. Non enim impossibilitatem uestram, sed occupationem ostenditis dum quod nos iubetis facere, uos melius hoc potueritis implere.

Psalmus Dauid. I.

B

EATVS uir qui non abiit in consilio impiorum, & in uia peccatorum non stetit, & in cathedra pestilentie non sedit. Sed in lege domini uoluntas eius, & in lege eius meditabitur die ac nocte. Et erit tanquam lignum quod plantatum est secus decursus aquarum, quod fructum suum dabit in tempore suo. Et folium eius non defluet, & omnia quecumq; faciet prosperabuntur. Non sic impij non sic, sed tanquam puluis quem proijcit uentus a facie terre. Ideo non resurgunt impij in iudicio, neq; peccatores in consilio iustorum. Quoniam nouit dominus uiam iustorum, & iter impiorum peribit.

COMMENTARIUM.

Primus psalmus unde scit beatitudinem perisse, inde recuperat. In consilio impiorum abiit Adam, id est in serpentis & mulieris. Et nunc Adā nostr, id est, consensus noster beatus erit, si non abierit in consilio serpentis & mulieris, id est in consilio carnis & diaboli. Aut si abierit non ibi stet, si steterit, non sedeat: id est non permaneat, sed memor legis dei, ibi suam occupet uoluntatem. Et diurnam & nocturnam actionem suam in meditatione diuine legis exerceat, ut hoc quod Adam perdidit contemnendo, iste custodiendo inueniat, permanens iuxta fluentia

fluenta legis, ut lignum uitæ immortalitatem capiens. Ita demum quæcunq; fecerit, prosperabuntur. Illi autem, id est, impij contempserunt, non sic sed hoc eis eueniet in fine sæculi quod in fine Psalmi sermo propheticus cõminatur. gloria æterna qui regnat in secula seculorum Amen.

Psalmus Dauid II.

Quare fremuerunt gentes, & populi meditati sunt inania. Astiterunt reges terræ, & principes cõuenerunt in unum, aduersus dominum & aduersus Christum eius. Dirumpamus uincula eorũ, & proijciamus à nobis iugum ipsorum. Qui habitat in cœlis iridebit eos, & dominus subsannabit eos. Tunc loquetur ad eos in ira sua, & in furore suo conturbabit eos.

Ego autem constitutus sum rex ab eo super montem Syon sanctum eius, prædicans præceptum eius. Dominus dixit ad me filius meus es tu, ego hodie genui te.

Postula à me & dabo tibi gentes hereditatem tuam, et possessionem tuam terminos terræ. Reges eos in uirga ferrea & tanquam uas figuli corfringes eos. Et nunc reges intelligite, erudimini qui iudicatis terram. Seruite domino in timore, & exultate ei cum tremore. Apprehendite disciplinam, ne quando irascatur dominus, et pereatis de uia iusta. Cum exarserit in breui ira eius, beati omnes qui confidunt in eo.

COMMENTARIVM.

Vsque hodie gentes fremunt aduersus Christum, qui idolis finem imposuit. Populi, id est, Iudæi meditantur inania, distinctiones ciborũ & sabbatorum ferias adtendentes: utrorumq; uincula dirum-

ARNOBII COMMENT.

penda quos habitator cælorum deus interim irridet, sed in iudicio iram suam illis & furorem ostendit, quibus dicturus est: me quem negastis filium dei, uox de cælo paterna uos docuit cum in Iordane me posito dixit, filius meus es tu. Quod autem dicit. Ego hodie, Deus heri & cras non habet, sed semper hodie habet. Tempora enim sub ipso aguntur, non ipse à temporibus agitur. Nam Syon mons quod sit ecclesia docet propheta qui dicit: Ego dominus excitabo Syon in gentibus, & dabo eam in festiuitatem æternam omni nationi. In ipsa ergo prædicat filius præceptum patris. In ipsa reget gentes quasi uirga ferrea. Non enim cedit fortibus mundi, nec miserorum despicit facies. Ipsa timorè regibus imperat. Ipsa iram uenturam contemptoribus pollicetur, per quam fictilibus uasculis comminatur interitum. Ipsa beatitudinem confidentibus repromittit, & Christo offerente, qui regnat in secula seculorum Amen.

Psalmus David cum fugeret à facie Absalon filij sui. III.

Domine quid multiplicati sunt qui tribulant me? multi insurgunt aduersum me. Multi dicunt anime mee, non est salus ipsi in deo eius. Tu autem domine susceptor meus es, gloria mea, & exaltans caput meum. Voce mea ad dominum clamavi, & exaudiuit me de monte sancto suo. Ego dormiui & somporatus sum & exurrexi, quia dominus suscepit me. Nō timeo milia populi circūdantis me, exurge domine saluū me fac deus meus. Quoniam tu percussisti omnes aduersantes mihi sine causa, dentes peccatorū cōtriuisti.

Domine

Domini est salus, & super populū tuū benedictio tua.

COMMENTARIUM.

Titulū psalmi tertij hac una sententia explana-
mus. Persecutus est Absalon patrem, fronde à col-
lo ligatur. Iudas tradidit dominum, & laqueo co-
artatur: sicut historia passionem Dauid præteritam indi-
cat, ita mysterium passionem domini futuram aduunciat.
In qua oēs eū negauerūt dicentes: Non est salus ei in deo
eius, sed si est ex deo liberet eum: cum iridentes, illū mul-
tis contumelijs conuitijsq; afficerent Athei et pertinaces
Iudæi. Iesus autem uoce sua ad deum clamauit & exaudi-
tus est, ita ut mortē quasi soporem acciperet. Ex qua ex-
urgens ultra non timuit, sed nunc induens corruptibile
in corruptione, & immortalitate mortale, nō timet mul-
ta milia populi circumdantis se. Hæc est enim salus domi-
ni & super nos qui sumus populus eius. Hæc est benedi-
ctio eius, qui regnat in secula seculorum Amen.

In finem in carminibus psalmus

Dauid. IIII.

Cum inuocarem exaudiuit me deus iustitiæ meæ,
in tribulatione dilatasti mihi. Misereere mei,
& exaudi orationē meam. Filij hominum us-
quequo graui corde, ut quid diligitis uanitatē & que-
ritis mendacium? Et scitote quoniam mirificauit do-
minus sanctum suum, & dominus exaudiet me cum ela-
mauero ad eum. Irascimini & nolite peccare, quæ di-
citis in cordibus uestris, & in cubilibus uestris compun-
gimini. Sacrificate sacrificium iustitiæ & sperate in
domino, multi dicunt: quis ostendit nobis bona?

Signatum est super nos lumen uultus tui domine, dedisti leticiam in corde meo. A fructu frumenti, uini & olei sui multiplicati sunt. In pace in idipsum, dormiam & requiescam. Quoniam tu domine singulariter in spe constituisi me.

COMMENTARIUM.

Titulus quarti in carminibus, id est, in mysterijs ponitur. In quibus deus iustitiæ exaudiuit in cruce positum filium suum, contra quem irascentes Iudei peccant usq; hodie, qui nõ peccarent irascentes, si uere dei non esset filius quem negarent. Quod eis ideo euenit, quia non sacrificant sacrificium iustitiæ sicut Abel, sed sicut Cain liuoris atq; inuidiæ. Nos autem qui credimus, dicamus domino: Signatum est super nos lumē uultus tui domine. In quo lumine data est leticia in corde nostro, Ab illo tempore quo accepimus frumentum in corpore, Vinum in sanguine, Oleum in chrismate. Offerentes autem pacem ista percepimus, quia hæc singulariter in spe à domino constituta in Christo Iesu, qui regnat in secula seculorum Amen.

In finem pro ea quæ hereditatem consequitur, psalmus David. V.

Verba mea auribus percipe domine, intellige clamorē meum. Intende uoci orationis meæ, rex meus & deus meus. Quoniã ad te orabo domine, mane exaudies uocem meã. Mane a stabo et uidebo, quoniã nõ deus uolēs iniquitatē tu es. Neq; habitabit iuxta te malignus, neq; permanebūt iniusti ante oculos tuos.

Odisti omnes qui operantur iniquitatē, perdes omnes qui

qui loquuntur mendacium. Virum sanguinum & do-
 losum abominabitur dominus, ego autem in multitudine
 misericordiae tuae. Introibo in domum tuam, adorabo
 ad templum sanctum tuum in timore tuo, domine deduc me
 in iusticia tua propter inimicos meos, dirige in conspectu
 tuo uiam meam. Quoniam non est in ore eorum ueri-
 tas, cor eorum uanum est. Sepulchrum patens est guttur
 eorum, linguis suis dolose agebāt, iudica illos deus. De-
 cidant à cogitationibus suis secundum multitudinem im-
 pietatum eorum, expelle eos, quoniam iritauerunt te do-
 mine. Et letentur omnes qui sperant in te, in aeternū
 exultabunt & habitabis in eis. Et gloriabuntur in te
 omnes qui diligunt nomen tuū, quoniam tu benedices iu-
 sto. Domine ut scuto bonae uoluntatis tuae coronasti nos.

COMMENTARIUM.

Quinti psalmi titulus ostēdit eam quam heredita-
 tem consequitur Christus, & hanc hereditatem
 contulit ecclesiae cum diceret apostolis: Pacem
 meam do uobis, pacem meam relinquo uobis. Hanc ergo
 pacem, quam diximus in quarti psalmi sine singulariter
 in spe à domino constitutam, hanc in hereditatem titulus
 ditam ecclesiae protestatur. Hereditas de morte parentis
 nascitur filijs. Nisi enim Christus mortuus esset, hæc hæ-
 reditas non patebat. Ipso ergo moriente nata, ipso resur-
 gente confirmata est, ipso ascendente in cœlis, permanet
 hæc hereditas in æternum. In titulo tria sunt, moriens, hæ-
 reditas, & heredes. Et in capite psalmi tria sunt ab here-
 de composita, uerba, clamor, oratio. Ipsa enim uerba ro-
 gat auribus percipi, clamorem intelligi, orationem audiri.

ri ipsa dicit, orabo te Domine, mane scilicet, cum abie-
 cero opera tenebrarum, & induero arma lucis. Tunc te
 orabo quasi in matutino posita, in quo deficientibus te-
 nebris lucis incrementa concresecunt. Mane astabo tibi
 & uidebo. quid uidebis tamen prope & mane dic no-
 bis? uidebo mane Apostolos, fulgentes angelos, gauden-
 tes Marias resurrexisse Dominum nunciantes. Diximus
 mane postea quàm tenebra peccatorum transierint o-
 randum dominum, diximus & in luce dominici diei re-
 surgentem uidendum. Quis autem sit iste Dominus, di-
 stinctio eius uoluntatis exprimit. Tu es, inquit, Deus non
 uolens iniquitatem. Quis enim dixerat eum uelle iniqui-
 tatem? Iudæi sine dubio, qui pro operibus misericordiæ
 Dominum increpantes dicebant. Non est iste homo à
 Deo, qui sabbatum soluet. Iste autem & à deo est, & ipse
 est Deus, qui non uult iniquitatem. Non habitauit iuxta
 eum malignus, id est, populus incredulus, & non perma-
 nebunt ante oculos eius. Odio ei sunt qui operantur ini-
 quitatem, & pereunt qui loquantur mendacium. Om-
 nis enim qui negat Iesum filium dei, hic mendax est. Qui
 autem confitetur, intrat in domum dei, & adorat tem-
 plum sanctum, non in lapide sed in spiritu. Hunc dedu-
 cet Dominus in sua iustitia propter inimicos, ut dirigat
 in conspectu eius uiam suam. quare propter inimicos?
 quia inimici alteram uiam ostendunt, quæ ducit ad mor-
 tem. Et propter ipsos hic dirigit uiam, quæ ducit ad ui-
 tam. Ad quam dum peruenerint credentes, in æternum
 exultabunt, & inhabitabit in eis. Et gloriabuntur om-
 nes qui diligunt nomen eius. Ibi enim est qui benedicit iu-
 stum,

stum, & scuto bonæ uoluntatis coronauit eum. Vno eodēque officio, & ab inimicis defenderis dum credideris, & à Domino coronaris, qui regnat in secula seculorum, Amen.

In finem in carminibus pro octaua, psalmus David. VI.

Domine ne in furore tuo arguas me, neque in iram tua corripas me. Miserere mei Domine quoniam in irinus sum sana me Domine quoniam conturbata sunt ossa mea. Et anima mea turbata est ualde, sed tu Domine usquequo. Conuertere Domine & eripe animam meam, saluum me fac propter misericordiam tuam. Quoniam non est in morte qui memor sit tui, in inferno autem quis confitebitur tibi? Laboraui in gemitu meo, lauabo per singulas noctes lectum meum, lachrymis meis stratum meum rigabo. Turbatus est à furore oculus meus, inueteraui inter omnes inimicos meos. Discedite à me omnes qui operamini iniquitatem, quoniam exaudiuit Dominus uocem fletus mei.

Exaudiuit dominus deprecationem meam, dominus orationem meam suscepit. Erubescant & conturbentur uehementer omnes inimici mei, conuertantur & erubescant ualde uelociter.

COMMENTARIUM.

Titulus sexti Psalmi dominicam diem exprimit, ipsa est enim & octaua dum desinit, & prima dum incipit. In quinto enim mane ipsa incipit in resurrectione. i. in baptismatis nostri cōsecratione, modo in poenitentiæ recuperatione octaua est, septiformis enim spiritus,

spiritus, cui satisfacit octauus. Agit ergo pœnitens, ut nō in ira arguatur, sed misericordiam hic in isto corpore positus consequatur. In inferno autem confessio fructum penitus non habet. idcirco hic qui uult saluus fieri laborat in genitu suo, lauat, per singulas noctes lectum, Lectum inquam in noctibus lauat, quem in noctibus inquinauerat. & ne putares eum aquam qualemcumque haurire, unde eum abluat, Lacrimis, inquit, eum rigabo. Quare: quia turbatus est præ ira oculus meus. Audiui ignem æternum imminere, & iram iusti ultoris incumbere, & idcirco turbatus sum, quia moram feci in peccatis meis, & inueteraui inter omnes inimicos meos. Nunc moribus malis & spiritibus immundis renuncians dicam: Discedite à me omnes qui operamini iniquitatem, quia is qui dimisit peccata, is inquam, qui exaudiuit uocem fletus mei, & orationem meam suscepit, dixit mihi, ecce saluus factus es, iam amplius noli peccare. Recedant à me uicia, quæ mēta sunt hactenus. Auertantur retrorsum & erubescant ualde uelociter, per filium dei, qui regnat in secula seculorum, Amen.

In finem psalmus Dauid quem cantauit Domino pro uerbis Chusi filij Gemini. VII.

Domine Deus meus in te speraui, saluum me fac ex omnibus persequentibus me & libera me. Ne quando rapiat ut leo animam meam, dum non est qui redimat, neque qui saluum faciat. — Domine deus meus si feci istud, si est iniquitas in manibus meis. Si redidi retribuentibus mihi mala, decidam merito ab inimicis

eis meis inanis. Persequatur inimicus animam meam & comprehendat & conculcet in terra uitam meam, & gloriam meam in puluerem deducat. Exurge Domine in ira tua, et exaltare in finibus inimicorum meorum.

Et exurge domine deus meus in precepto, quod mandasti, & synagoga populorum circumdabit te. Et propter hanc in altum regredere, dominus iudicat populos.

Iudica me domine secundum iusticiam meam, & secundum innocentiam meam super me: Consumetur nequitia peccatorum & diriges iustum, scrutans corda & renes deus. Iustum adiutorium meum a domino, qui saluos facit rectos corde. Deus iudex iustus, fortis, & patiens, nunquid irascetur per singulos dies? Nisi conuersi fueritis, gladium suum uibrabit, arcum suum tetendit, & parauit illum. Et in eo parauit uasa mortis, sagittas suas ardentibus effecit. Ecce parturit iniusticiam, & concepit dolorem, & peperit iniquitatem.

Lacum aperuit & effodit eum, & incidit in foueam quam fecit. Conuertetur dolor eius in caput eius, & in uerticem ipsius iniquitas eius descendet. Confitebor domino secundum iusticiam eius, & psallam nomini Domini altissimi.

COMMENTARIUM.

Cum nunciassent pueri Dauid quod possent Absalon occidere, & diceret Dauid: parcite ei & fugeret ipse Dauid a facie eius, apparuit super eum Semei, qui erat de cognatione Saulis, & iactans post eum lapides clamabat eum esse uirum sanguinum, quem cum uellent interficere, dixit Dauid: Nolite, ecce qui

qui de lumbis meis egressus est pugnat contra me. Et uos miramini quod filius Semei de tribu Saul, sit contra me. Parcens ergo & isti Dauid sicut et Sauli pepercerat: parcens et tyranno filio orat, ut liberetur à persecutibus, cōmemorans non se fecisse istud, quod ille clamabat. Non uiq; reddidisset retribuētibus sibi mala. Aut si reddidit inquit, mala pro malis: comprehendat inimicus animam meam, & gloriam meam usq; in puluerem deducat. Hec historico sermone in Regum uolumine usq; ad finem leguntur. Hic autem mysteria Christi cantemus, cui pro bonis mala reddentes acclamabant quod reus esset mortis. Huic ergo clamat ecclesia. Exurge in ira tua, & uideamus quod in ira facturus sit: Exaltare, inquit, in finibus inimicorum. At ubi senserint ingrati Domini irascentē, dant finem impietatibus suis, & finitis inimicijs, exaltatur Deus in finibus inimicorum. Exurge in præcepto quod mandasti. Dixisti enim, tertia die resurgam & præcedam uos in Galileam, ibi me uidebitis. Et ideo, exurge, inquit, in præcepto quod mandasti, & postea quàm te ostenderit Synagoga, ne iterum excitare astringet bellum, propter hanc iudica populos. Cum enim dederis iudicium, finem accipiet malicia peccatorum, & iustus dirigitur. Non enim ad alterius uel uituperationem uel laudem dictas sententiam, quia corda conspicias, & renum secreta contemparis saluos facies omnes qui recto sunt corde. His autem qui non sunt recto corde Deus iudex futurus exprimitur, qui terram suam non se conuertentibus præparat. Nam iniusticia Iudeorum parturiunt in dolore animi posita, cum uideret dominum pro uirtute signorum

gnorum à multitudine adorari. Concepit dolorem et peperit iniquitatem, dicens: Crucifige reum mortis. Parauit ergo foueam Christo, sed ipsa incidit in foueam quam fecit. Et conuersus est dolor eius in caput eius, & in uerticem eius iniquitas eius descendet. Christo autem resurgente à mortuis nos confitemur iusticiam Dei, & ascendente eo, psallimus nomini eius altissimo, altitudinem penetranti, quæ est super omnes cælos, in quo factio omni genu flectitur, et omnis lingua confitetur, quia dominus Iesus in gloria est Dei patris. Ipsi gloria in secula seculorum, Amen.

In finem pro torcularibus, Psalmus

Dauid. VIII.

Domine dominus noster, quàm admirabile est nomen tuum in uniuersa terra. Quoniam eleuata est magnificentia tua, super cælos. Ex ore infantium & lactentium perfecisti laudẽ, propter inimicos tuos, ut destruas inimicum & ultorem. Quoniam uidebo cælos tuos opera digitorum tuorum, lunam & stellas quæ tu fundasti. Quid est homo quod memor es eius, aut filius hominis quoniam uisitas eum? Minuisti eum paulominus ab angelis, gloria & honore coronasti eum et constituisti eum super opera manuum tuarum. Omnia subiecisti sub pedibus eius, oues & boues uniuersas, insuper & pecora campi. Volucres cæli & pisces maris, qui perambulãt semitas maris. Domine dominus noster, quàm admirabile est nomen tuum in uniuersa terra.

COMMENT.

COMMENTARIUM.

Non pro torculari, sed pro multis torcularib. in octauo psalm. fixus est titulus, quæ torcularia uoces sunt omnium prophetarum, quæ tunc impleta sunt, quando uitis uera clauorum ferramentis plantata est, et in ligno crucis posita lancea percusso eius latere, tantum uini in his torcularibus sudit, ut non in iudea tantum, sed in uniuersa terra nomen domini mirabile clamaretur. Quod factum tunc confirmatum est, cum eleuaretur magnificètia eius super cælos, ut non tantum atates legitime, sed etiã infantes & lactentes ad laudem eius irrumperet, ut destrueretur ille populus, qui per defensionem dei contra deum ageret. Ipse est enim populus, & defensor Dei, et inimicus dei, defensor in patre, inimicus in filio: sed omnis qui negat filium, nec patrem habet, qui autem utruq; cõfiteatur, hic uidet cælos quod opera digitorũ eius sunt, & quod lunam & stellis ipse fundauerit. Quid enim esset homo nisi ipse memor fuisset, & ueniens tantã perfectionem docuisset, ut modicum minus quam sunt in cælo angeli hic homines in carne positos faceret, dans eis potestatem uirtutũ, ut etiam mortuos suscitãdi traderet potestatem, & omnia subijceret homini credenti, ita ut diceret: Dedi uobis potestatem calcandi super serpentes et scorpiones. Nam quod dicit oues, simplices nominat: boues, qui laborat sub iugo domini: pecora campi, plebs laicorũ: uolucres cœli, alta cogitantes: pisces maris, profunda rimantes. Hos omnes subiectos habens per passionem Christi ecclesia, confiteatur admirabile nomen eius in uniuersa terra. ipsi gloria in secula seculorum, Amen.

In finem

In finem pro occultis filij, Psalmus Dauid. IX.

Confitebor tibi domine in toto corde meo, narra-
bo omnia mirabilia tua. Laetabor et exultabo in
te psallā nomini tuo altissime. In cōuertendo inī-
micum meū retrorsum, infirmabuntur & peribunt à fa-
cie tua. Quoniā fecisti iudicium meū & causam meā, se-
disti super thronum qui iudicas iustitiam. Increpasti gen-
tes & perijt impius, nomen eorū delesti in aeternū, & in
seculum seculi. Inimici defecerunt frameæ in finem, &
ciuitates destruxisti. Perijt memoria eorum cum sonitu,
& dominus in aeternū permanet. Parauit in iudicio thro-
num suum, & ipse iudicabit orbem terræ in æquitate, ius
dicabit populos in iustitia. Et factus est dominus refugium
pauperi, adiutor in opportunitatibus in tribulatione.

Et sperent in te qui nouerunt nomen tuum, quoniam nō
dereliquisti quærentes te domine. Psallite domino, qui
habitat in Syon, annūciate inter gentes studia eius. Quo-
niam requirēs sanguinem eorum recordatus est, non est
oblitus clamorē pauperum. Miserere mei domine, ui-
de humilitatem meam de inimicis meis. Qui exaltas me
de portis mortis, ut annunciem omnes laudationes tuas
in portis filia Syon. Exultabo in salutari tuo, infixæ
sunt gentes in interitu quem fecerunt. In laqueo isto
quem absconderunt, comprehensus est pes eorum. Co-
gnoscetur dominus iudicia faciens, in operibus manuum
suarum comprehensus est peccator. Conuertantur pec-
catores in infernū, omnes gentes quæ obliuiscuntur deū.
Quoniam non in finem obliuio erit pauperis, patientia
pauperum non peribit in finem. Exurge domine non

d confortē

2. sal. x. Hebr.

confortetur homo, iudicentur gentes in conspectu tuo.
 Constitue domine legislatorem super eos ut sciant gen-
 tes quoniam homines sunt. ¶ Ut quid domine recessisti lon-
 ge, despicias in opportunitatibus in tribulatione. Cum
 superbit impius, incenditur pauper, comprehenduntur
 in consilijs quibus cogitant. Quoniam laudatur pecca-
 tor in desiderijs animæ suæ, & iniquus benedicitur.
 Exacerbavit dominum peccator, secundum multitudi-
 nem iræ suæ non quæret. Non est deus in conspectu ei-
 us, inquinatæ sunt viæ illius in omni tempore. Auferun-
 tur iudicia tua à facie eius, omnium inimicorum suorum
 dominabitur. Dixit enim in corde suo, non mouebor à
 generatione in generationem sine malo. Cuius maledi-
 ctione os plenum est & amaritudine & dolo, sub lingua
 eius labor & dolor. Sedet in insidijs cum diuitibus in oc-
 cultis, ut interficiat innocentem. Oculi eius in paupe-
 rem respiciunt, insidiatur in abscondito quasi leo in spe-
 lûca sua. Insidiatur ut rapiat pauperẽ, rapere pauperẽ
 dum attrahit eum. In laqueo suo humiliavit eum, incli-
 nauit se & cadet cum dominatus fuerit pauperum.
 Dixit enim in corde suo, oblitus est deus, auertit faciem
 suam ne uideat in finem. Exurge domine deus, & ex-
 altetur manus tua, ne obliuiscaris pauperem. Propter
 quid irritauit impius deum, dixit enim in corde suo non
 non requiret. Vides quoniam tu laborem & dolorem
 consideras, ut tradas eos in manus tuas. Tibi derelictus
 est pauper, orphano tu eris adiutor. Contere brachiũ
 peccatoris & maligni, quæretur peccatum illius & non
 inuenietur. Dominus regnabit in æternum et in seculum
 seculi,

eculi, peribitis gentes de terra illius. Desiderium pauperum exaudiuit dominus, preparationem cordis eorum audiuit auris tua. Iudicare pupillo & humili, ut nō apponat ultra magnificare se homo super terram.

COMMENTARIVM.

Nonus psalmus docet occulta filij in sancti symboli sacramento, qui enim suscepit fidem in mysterio absconditā, primo confitetur non summis labijs, sed in toto corde suo, & narrat omnia mirabilia eius. Iam non letatur in rebus labentibus & caducis, sed dicit domino: Letabor & exultabo in te, & psallā nomini tuo altissime, quia fecisti iudiciū meū, id est, pro me iudicasti, & causam meā obtinui, sedisti enim super thronū ut iudicares sententiā. Increpasti quod gentes essemus, & periit impius diabolus, quē in idolis colebamus, Nomen autē idolorum delesti in aeternum & in seculum seculi. Ibi defecerūt gladio uerbi tui in finem & ciuitates destruxisti, templa eorum in toto orbe dum destruūtur, omnis penē ciuitas in templis destructa est: sicut enim ecclesiæ in toto mundo posite ciuitates sanctorū sunt, sic templa in toto mundo posita ciuitates dæmonum esse noscūtur. Perijt autem memoria eorum cum sonitu, dominus autem in aeternum manens parauit in iudicio sedem suam, ut iudicet orbem terræ in equitate. Non accipiens aliter dominum, aliter seruum, sed contemnens personas diuitum factus es magis refugium pauperum, eorum sanē qui non uerūt nomen tuū. Non enim omnes pauperes nō derelinques, sed nō derelinques quæretes te domine. Psallamus ergo domino quī habitat in syon, id est, in ecclesia catholi-

cis definitionibus sublimata, ibi adnunciemus mirabilia eius, in qua requirēs sanguinem martyrum suorum quotidie dominus memoratur nostri, nec obliuiscitur orationem pauperis dicentis sibi, uide humilitatē meam de inimicis dæmonū natā, exalta me de portis mortis, tollēs cor meum à concupiscentijs carnis, ut adnunciem omnes laudes tuas in portis filię Syon, ut exultem in salute tua. Nam infixę sunt gentes in interitum quem fecerūt, opus manū suarum adorantes, hi conuertentur in infernum, quia obliuiscuntur dominū, qui nō in finem obliuiscitur pauperem cuius patiētia non perierit usq; in finē. Nunc rogat spiritus prophetię, ut exurgat dominus cōtra fortitudinem hominis, ut iudicet gentes in conspectu suo. Tollat eas ab idolis, & statuat eas in ecclesia. Constituat legislatorem super eas, & sciant gentes quia dii non sunt quos colunt, sed sciant quia homines sunt. quid, inquit, domine recessisti longe, ita ut despicias oportunitates in tribulatione, in quo dum superbit impius, incēditur pauper, in quocunq; enim iudicio pauper & diues auditur, diuite superbiēte, pauper incenditur. Omnes enim ipsum arguunt, illum autem laudant etiam peccatorem in desiderijs animę suę, etiā iniqua agentē benedicunt. Hic est peccator irritans dominū. Cum enim non solū nō arguitur iniqua agens, sed etiā benedicitur, si quid autem interrogatus fuerit secundum multitudinem irę suę inquirat. Non est deus ante oculos eius pollutur uia eius in omnino tempore: iudicia tua à facie eius abscedunt, & ita omnibus inimicis suis dominatur, ut dicat in corde suo, non mouebor in generatione sine malo: huius os maledictionibus

ctionibus plenum, nihilq; blandum habens, contra pau-
 perem in lingua eius labor est, sedet in insidijs cum diuiti-
 bus alijs ad nihil aliud nisi ut interficiat innocētem: hoc
 sanē quia diuites in suo consilio faciunt, ut in laqueo suo
 capiant innocentes, & ideo iugiter clamandū est, exur-
 ge domine & exaltetur manus tua, ne obliuiscaris pau-
 perem in finem, ut quid iritabit impius dominum, dixit
 enim in corde suo: non requireret deus. Ille autem requirit,
 & cōsiderat omnia, sed patienter agēs expectat, ut tra-
 dat eos in manus suas, & tollat eos de manibus dæmonū.
 Ipsi enim derelictus est pauper. quem enim omnes despi-
 ciunt, Deo eum sine dubio derelinquunt, & orphano pa-
 trem non habēti, ipse existit adiutor: Contrrens brachiū
 diaboli qui per phariseos quæsiuit peccatū aliquod, un-
 de argueret dominum & non inuenit. Dominus autē re-
 gnat in secula seculorū, & peribunt gentes de terra eius.
 Desiderium enim pauperum exaudiuit dominus, & de-
 sideria cordis eorū exaudiuit auris eius, ut iudicetur in
 ecclesia eius pupillo & humili, & ut nō adponat homo
 ultra magnificare se super terram, per ipsum dominum
 Iesum Christum qui regnat in secula seculorum Amen.

In finem psalmus Dauid. X.

IN domino cōfido, quomodo dicitis animæ meæ trās-
 migra in montem sicut passer. Quoniam ecce pec-
 catores intenderunt arcum, parauerunt sagittas suas
 in pharetra ut sagittent in obscuro rectos corde. Quoni-
 am quæ perfecisti destruxerunt: iustus autem quid fecit?

Dominus in templo sancto suo, dominus in caelo sedes
 eius. Oculi eius in pauperem respiciunt, palpebræ eius

d 3 interrogant

interrogat filios hominum. Dominus interrogat iustum & impium, qui autem diligit iniquitatem odit animam suam. Pluit super peccatores laqueos: ignis, sulphur & spiritus procellarum pars calicis eorum. Quoniam iustus dominus, & iustitias dilexit, æquitatem uidit uultus eius.

COMMENTARIUM.

Potuit dici ad Dauid, ut in modum passeris montis inaccessibilis latebram quæreret tempore quo peccatores contra eum tendebant arcus, siue Saul siue Absalon suis innumerabiles inimici. Sed hæc et ad nosram ædificationem trahentes, audiamus consilia sanctorum, & ascensus in corde nostro ponentes migremus in montem à conualle fletus, ne nos in campestri loco apertos inueniant, qui paraauerunt sagittas suas in pharetra ut sagittent in obscuro rectos corde. Obscurum hic pro occulto posuit. Hi autem qui destruunt quæ perficit dominus, hi sunt qui sagittare student rectos corde. & nos pro peccatis ista patiamur. quæ iustus est quare affligitur, qui iustus est, quare fatigatur, quare percutitur? Quid enim mali fecit? agnus immaculatus dominus est, quæ uos putantes qualemcumque hominem hominis arbitrio tradi distis. Ipse autem in templo sancto suo est, id est, Deus est in Christo mundum concilians sibi. In ipso templo sancto est quod de immaculata uirgine suscipiens sedet in caelis ad dexteram patris, & est in caelo sedes eius. Oculi eius in pauperem respiciunt ut interroget iustum & impium, & quamuis in isto seculo gloriam sibi uindicerent peccatores, dum cœperit iudicium agitari, habebunt talem pluiam super se, qualem psalmographus memorat, ignis & sul-

et sulphuris et spiritus tempestatis. Iustus est enim dominus tunc qui nunc pius est, et æquitatem uidebit, qui nunc iniquitatem attendit. Post iudicium enim eius non erit peccatum nec possibilitas, nec uoluntas. gloria æterna qui regnat in secula seculorum Amen.

In finem psalmus David pro octaua. XI.

Saluam me fac domine quoniã defecit sanctus, quoniã diminutæ sunt ueritates à filiis hominum. Vanæ locuti sunt unusquisque ad proximum suum, labia dolosa in corde et corde locuti sunt. Disperdat dominus uniuersa labia dolosa, et linguam magniloquam. Qui dixerunt linguam nostram magnificabimus, labia nostra à nobis sunt, quis noster dominus est? Propter miseriam inopum et gemitum pauperum, nunc exurgam dicit dominus. Ponam in saluari, fiducialiter agam in eo. Eloquia domini eloquia casta, argentum igne examinatum, probatũ terræ purgatum septuplum. Tu domine seruabis nos, et custodies nos à generatione hac in æternum. In circuitu impij ambulat, secundum altitudinem tuam multiplicasti filios hominum.

COMMENTARIVM.

Item undecimus psalmus pro octaua id est pro dominica die ponitur. Saluam me fac domine, id est exurge à mortuis quoniam defecit sanctus, defecit credens in te, et diminutæ sunt ueritates à filiis hominum. Ecce etiam custodibus corporis tui pecunias offerunt dicentes: Dicite eum furatum à discipulis. sed hæc dicentes, Disperdit dominus labia dolosa et linguã maliloquã. Qui dicunt linguam nostram magnificabimus, labia nostra à nobis sunt.

sunt. Id est nos suadebimus eum furatū, nos inter nos ista componimus. Iam enim dixerāt de eo cum uidissent scriptum rex Iudaeorum. Illi dixerant, quis noster dominus est? Nos dominum Cæsarem habemus, sed propter miseriam inopum pro quibus passus sum, nunc exurgam dicit dominus. Et ponam in salutare meum ac fiducialiter agam in eo. Fiducialiter, id est, passibilitate carens, nulli timori succumbens. Ad hæc credens ecclesia in apostolis cantat eloquia domini. Ita sunt uera & casta ut argentum igne purgatum pro septuplo. Tu ergo domine quia mihi dixerunt, Non est noster dominus, Tu domine seruaabis nos & custodies nos à generatione hac & in æternum. Nam sicut quando te humiliasti diminutæ sunt ueritates à filiis hominum, Ita quando ascendisti in cælos: secundum altitudinem tuam multiplicasti filios hominum, ut qui diminuti fuerant in descendente, multiplicati fierent in ascendēte, qui regnat in secula seculorum Amen.

In finem psalmus Dauid. XII.

VSque quo domine obliuisceris me in finem, usque quo auertis faciem tuam à me? Quādiu ponam consilia in anima mea, dolorem in corde meo per diem? Usque quo exaltabitur inimicus meus super me? respice & exaudi me Domine Deus meus. Illumina oculos meos ne unquā obdormiā in morte, ne quando dicat inimicus meus, præualui aduersus eum. Qui tribulāt me exultabunt si motus fuero, ego autem in misericordia tua speraui. Exultauit cor meum in salutari tuo; cantabo domino qui bona tribuit mihi, & psallam nomini domini altissimi.

COMMEN=

COMMENTARIUM.

EX quo inimicus generis humani per praeuicationem hominis primi super humanum genus dominationem obtinuit, obliuionem diuinam incurrit, quae obliuio non per passionem, sed per auersionem facta super humanum genus ut dixi, exaltationem inimico relinquere uidebatur. Verum quia aduentus filij dei ista aduersa promittebatur excludere: in totius generis humani persona propheticum carmen exorat, ut respiciat, ut exaudiat, ut illuminet oculos qui obdormierant in morte, ut nō dicat diabolus. praeualui, obtinui, & ero dominus in aeternum. qui tribulant me exultabunt si motus fuero, hoc est, si desperaui, Exultauit cor meum in salutari tuo, id est, in domino nostro Iesu Christo filio tuo & ipsi cantabo qui bona tribuet mihi, & laudabo psalmsq; nomini eius altissimo, qui regnat in secula seculorum Amen.

In finem psalmus Dauid. XIII.

DIxit insipiens in corde suo, non est deus. Corrupti sunt & abominabiles facti sunt in studijs suis, non est qui faciat bonum, non est usq; ad unum.

Dominus de caelo prospexit super filios hominum, ut uideat si est intelligens aut requirens deum. Omnes declinauerunt simul inutiles facti sunt, non est qui faciat bonum, non est usque ad unum. Sepulchrum patens est, guttur eorum, linguis suis dolose agebant, uenenum aspidum sub labijs eorum. Quorum os maledictione & amaritudine plenum est, ueloces pedes eorum ad effundendum sanguinem.

Contritio & infelicitas

d 5

citās

citatis in uis eorum, & uiam pacis non cognouerunt, nō est timor dei ante oculos eorum. Nōne cognoscent omnes qui operātur iniquitatem, qui deuorant plebē meam sicut escam panis? Dominum non inuocauerunt, illic trepidauerunt timore, ubi non erat timor. Quoniam dominus in generatione iusta est, consiliū inopis confudistis, quoniam dominus spes eius est. Quis dabit ex Syon salutare Israel? cum auerterit dominus captiuitatē plebis suae, exultabit iacob, & letabitur Israel.

COMMENTARIUM.

Rogatus aduentus domini in duodecimo psalmo, in tertio decimo praesentatur, sed hunc uidens humilem in habitu incredulus populus dicit in corde suo: non est deus. In quo populo omnes declinauerunt, simul inutiles facti deuorabant plebem dei uelut escam panis. Atque persequentes ipsum dominum & eius apostolos, illic trepidabant timore, ubi non erat timor. Obseruantes sabbata & baptisimata calicum et urceorum. Dei uero filiū & eius discipulos ut diximus, persequentes, confitentes se patrē habere Abraham, de genere nō de iusticia praesumebant. Dominus autem in generatione iusta est, illi autem consiliū inopis confundentes, nō considerauerunt quoniam dominus spes eius est. Et licet propter nos pauper factus sit, tamē ipse est qui dedit ex Syon salutare Israel. Non enim ex synagoga Sathanae salus nata est, sed ex Syon, quae est ecclesia domini, per quam conuertit dominus captiuitatem populi sui, ita ut letetur iacob in conuersione sua & exultet Israel in Christo Iesu, qui regnat in secula seculorum Amen.

In fi

In finem psalmus Dauid XIII.

Domine, quis habitat in tabernaculo tuo, aut quis
 requiescet in monte sancto tuo? Qui ingre-
 ditur sine macula, & operatur iusticiam. Qui
 loquitur ueritatem in corde suo, qui non egit dolum in
 lingua sua. Nec fecit proximo suo malum, & oppro-
 brium non accepit aduersus proximos suos. Ad nih-
 lum deductus est in cōspectu eius malignus, timentes au-
 tem dominum glorificat. Qui iurat proximo suo &
 non decipit, qui pecuniam suam non dedit ad usuram, et
 munera super innocentē non accepit. Qui facit hæc,
 non commouebitur in æternum.

COMMENTARIUM

Omnis maculatus ingreditur tabernaculum do-
 mini, & ibi immaculatus efficitur. Iesus autem
 immaculatus solus uirginē aulam ingressus,
 ipsum tabernaculum à maculis carnalibus liberauit, &
 dedit sanctificationē potius quàm accepit. quoniam lex
 tota in decalogi summa concluditur decemplices eius in
 isto psalmo formas expressit, quibus ea docuisse quæ fe-
 cisse probatur. Nam ingressu suo tabernaculum à macu-
 lis ementium & uendentium liberauit, & operatus est iu-
 sticiam. salutem hominis sabbato ferijs præponendo. Lo-
 quebatur autem ueritatem in corde suo, nihil cogitans,
 nisi uoluntatem patris. Non egit dolum in lingua sua,
 siquidem ex lingua eius sermo egressus, cæcis lumen, sa-
 lutem ægrotantibus, & uitam mortuis conferebat. Op-
 probrium non accepit aduersus proximum suum, Si qui-
 dem etiam iudam osculo suscepit. Ad nihilum deductus
 est.

est in conspectu eius malignus, prohibens utiq; bonū fieri. Timentes autem dominum ita magnificauit, ut dar et eis potestatem filios dei fieri. Iurauit & proximo suo et non decepit. Quid iurauit? Illud sine dubio quod promisit, dicens: Amen dico uobis, quia si manseritis in sermonibus meis, iam non dicam uos seruos, sed amicos, & omnia quæ promisit credentem in se proximum non decepit. Pecuniam uero suam non dedit ad usuram. Pecuniæ eius uirtutes sanitatum erant, quæ non solum ipse ab ullo nihil accipiens exercuit, sed & ipsos discipulos suos taliter informauit, dum daret eis potestatem infirmos curandi ac mortuos suscitandi, diceretq;: Gratis accepistis gratis date. Munera super innocentes non solum non accepit, sed etiam ipse seipsum dedit redemptionem pro omnibus. Completis ergo his decem uirtutum indicijs, in hoc de cælo & perfectionem impletam ostendit & adiecit dicens, qui facit hæc, id est, qui hunc imitatus fuerit non commouebitur in æternum. Ipsi gloria in secula seculorum Amen.

Tituli inscriptio ipsi Dauid. XV.

Conserua me domine quoniam speraui in te, dixi domino: deus meus es tu, quoniam bonorū meorum non eges. Sanctis qui sunt in terra eius, mirificauit omnes uoluntates meas in eis. Multiplicatae sunt infirmitates eorū, postea accelerauerunt. Nō congregabo cōuenticula eorum de sanguinibus, nec memor ero nominum eorū per labia mea. Dominus pars hereditatis meæ, et calicis mei: tu es qui restitues hereditatem meam mihi. Funes ceciderūt mihi in præclaris, etenim

etenim hereditas mea præclara est mihi. Benedicam dominum qui tribuit mihi intellectum, in super & usque ad noctem increpauerunt me renes mei. Prouidebam dominum in conspectu meo semper, quoniam à dextris est mihi ne commouear. Propter hoc latatum est cor meum, & exultauit lingua mea, in super & caro mea requiescet in spe. Quoniam non derelinques animam meam in inferno, nec dabis sanctum tuum uidere corruptionem. Notas fecisti mihi uias uitæ, adimplebis me læticia cum uultu tuo, delectationes in dextera tua usque in finem.

COMMENTARIUM.

A Quinquagesimo quinto psalmo usque ad quinquagesimum nonum omnes habent tituli inscriptiones, sed non puras. Iste autem psalmus sola tituli inscriptione prænotatur, qua ostenditur plus ad mysticam intelligentiam quam ad historicam decantatus, in quo aduertimus hominem perfectum Iesum Nazarenum ad passionem euntem, huius psalmi orationem effundere. Quamuis enim deus esset in Christo, mundum reconcilians sibi, tamen passibilitatibus subiacebat, & timore enim & mœstia agebatur. Et ideo alloquens diuinitatem adoratur, dicens: Conserua me domine, quoniam speraui in te, non ad arrogantiam ductus pro immaculata conscientia superbe sapui, sed dixi domino, deus meus es tu, & quamuis omnia opera mea, & omnia uerba mea & omnia cogitata mea bona sint, tamen tu qui me assumpsisti bonorum meorum non eges. Non enim pro dei necessitate assumptus est homo, sed pro hominis necessitate susceptus est deus. Hic autem homo qui assumptus à

deo

deo inter omnes sanctos mirificauit uoluntates suas, ita ut omnium merita in inestimabili uirtute transcenderet, & nullum sibi poenitus similem inueniret, & licet multiplicatae sunt infirmitates eorum, tamen exemplo domini accelerauerunt tendentes ad palmam, quos a societate malorum segregans dominus dicit: Non congregabo conuenticula eorum de sanguinibus: id est, credentes in me, segregabo ab eis qui in effusione sanguinis delectantur: nec memor ero nominum eorum per labia mea, negans eos coram patre & angelis. Dominus enim pars mea & passionis meae, id est, calicis mei. In quo funes ceciderunt, id est, fortes ceciderunt. Mihi in praeclearis, in Apostolis sine dubio, Etenim haereditas mea tam praecleara est, ut ipsi sint usque hodie lux huius mundi, in quibus benedicitur deus, qui ad haec tribuit intellectum, nec solum ea quae lucida sunt, sed & illa quae occulta sunt, non a corde, sed ab ipsis renibus erudiebar, ut prouiderem dominum in conspectu meo semper. Ipse est enim a dextris meis ne commouear, ut hoc quod peccatum non feci, nec dolus inuentus est in ore meo, non humanitati, sed diuinitati abscribam. Propter hoc delectatum est cor meum, et exultauit lingua mea, et ipsa caro mea requiescit in spe, quoniam a dextris meis dominus, ut non commouear. Et ideo non derelinques in inferno animam meam, nec dabis sanctum tuum uidere corruptionem, quia notas mihi fecisti uias qua itur ad aeternitatem, in quibus post tristitiam passionis adimplebis me leticia cum uultu tuo, & ascendens in caelos dabis delectationes in dextera tua usque in finem. Ipsi gloria in secula seculorum Amen.

Oratio

Oratio David. XVI.

EXaudi domine iusticiam meam, intende deprecationem meam. Auribus percipe orationem meam, non in labijs dolosis. De uultu tuo iudicium meum prodeat, oculi tui uideant æquitatem.

Probasti cor meum, & uisitasti nocte, igne me examinasti, & non est inuenta in me iniquitas. Vt non loquatur os meum opera hominum, propter uerba labiorum tuorum ego custodiui uias duras. Perfice gressus meos in semitis tuis, ut non moueantur uestigia mea.

Ego clamauit quoniam exaudisti me deus, inclina aurem tuam mihi & exaudi uerba mea. Mirifica misericordias tuas, qui saluos facis sperantes in te. A resistens tibus dextera tuæ custodi me, ut pupillam oculi. Sub umbra alarum tuarum protege me, à facie impiorum qui me afflixerunt. Inimici mei animam meam circumdederunt, adipem suum concluderunt, os eorum locutum est superbiam. Projicientes me nunc circumdederunt me, oculos suos statuerunt declinare in terram.

Susceperunt me sicut leo paratus ad prædam, & sicut catulus leonis habitans in abditis. Exurge domine præueni eum & supplantam eum, eripe animam meam ab impio, frameam tuam ab inimicis manus tuæ.

Domine à paucis de terra diuide eos in uita eorum, & de absconditis tuis adimpletus est uenter eorum.

Saturati sunt filijs & dimiserunt reliquias suas paruulis suis. Ego autem in iusticia apparebo conspectui tuo, satiabor cum apparuerit gloria tua.

COMMENTA

COMMENTARIUM.

Titulus orationem insinuat: In qua de iusticia et de iudicio à deo regulam sumit, ut cum iudicat hominem homo, memor sit eum ad imaginem dei factum, & non in labijs dolosis de vultu dei iudicium suum proferat, sed oculi eius uideant æquitatem, non dicat, hic diues & hic pauper, sed dicat, hic nocens, & hic innocens, etiam si patiatur aduersa, quia iustus iudex poterit factionibus falligari, non iusticia. Hic tamen etiam ignibus examinatus est, & non est inuenta in eo iniquitas. Quare? propter uerba, inquit, labiorum tuorum, quia ipse dixisti: Non accipies personam potentis in iudicio. Ergo propter hæc quæ iussisti, etiam uias duras custodiendas credidi, non timendo minus carnificum, non timendo iacturam omnium rerum. Verum quia qui permanens erit, hic saluus erit, Deprecor, ut perficias gressus meos in semitis tuis, ut non moucantur uestigia mea. Non timeam homines iniustos, & salua me à resistentibus dextere tue. Custodi me ut pupillam oculi, id est, in omni hora, in omni puncto, & sub umbra alarum tuarum protege me. Umbra alarum pro affectu domus diuinæ ponitur. A facie impiorum qui me afflixerunt, Impiorum Phariseorum intellige. Qui adipem suum concluderunt, id est, pingues facti. Os eorum loquutum est superbiam. Projicietes me, tunc de synagoga. Circumdederunt me, nunc ut crucifigant. Oculos enim suos statuerunt declinare in terram, & non considerantes cælorum iudicem, sic susceperunt me: sicut leo paratus ad prædam, & sicut catulus leonis. Leonem popu=

populum sacerdotum, catulum leonis populum subditum sacerdotibus posuit. Illis frementibus super caput, illi seditiosa rabie deuorabant. Exurge Domine, praeueni eos, suscitans Christum tuum, quo resurgente subvertes eos, Habet enim ruinam hanc inuidia, ut euersum dicat susceptum suum, si hunc quem decipi studuit, uideat triumphantem. Eripe, inquit, animam meam ab impio, id est, à mortis iugo, & gladium inimicorum de manu tua euelle. frameam humanæ literæ, specialiter dicunt lanceam regis, nos autem frameam generaliter gladium in scripturis sanctis accipimus. Quod autem à paucis rogat ut separentur hi qui eum affligunt, hæc ratio est, quod dum teneretur ait: Ego sum quem queritis: hos dimittite, de quibus ipse dixerat: Multi quidem uocati, pauci uero electi. A paucis ergo hos persecutores meos diuide, & subplanta eos in uita ipsorum. Subplantatur qui priuilegium amittit, sicut à Iacob Esau subplantatus est, non per maliciam Iacob, sed per contemptum Esau, qui tam pro nihilo habuit primatus, ut unius cibi uilissimi etiam pretio computaret. Ita ergo & hi de absconditis dei quasi de porcina faciat sunt, nolentes dare reuerentiam mysterijs eius. Si enim scrutari cum reuerentia uoluissent uoces propheticas, agnum acciperent Christum, salutem suam in eius sanguine collocantes. Nunc autem quasi porcina execrabilem comedentes Iudei, ita eo abusi sunt, in quo faciat ipsi sanguine eius, etiam ad paruulos suos reliquias criminis transtulerunt dicentes: Sanguis huius super nos, & super filios nostros. Ecclesia autem execrans eos dicit, quod sit

cum iusticia in conspectu Dei, & facietur dum apparuerit dextera eius in Christo Iesu, qui regnat in secula seculorum Amen.

In finem puero domini David, qui locutus est domino uerba cantici huius in die qua eripuit eum dominus de manu inimicorum eius & de manu Saul, & dixit. XVII.

Diligam te domine fortitudo mea, dominus firmamentum meum & refugium meum & liberator meus. Deus meus adiutor meus, & sperabo in eum. Protector meus, & cornu salutis mee, & susceptor meus. Laudans inuocabo dominum & ab inimicis meis saluus ero. Circumderunt me dolores mortis, & torrentes iniquitatis conturbauerunt me.

Dolores inferni circumdederunt me, preoccupauerunt me laquei mortis. In tribulatione mea inuocaui Dominum, & ad deum meum clamaui. Et exaudiuit de templo sancto suo uocem meam, & clamor meus in conspectu eius introiuit in aures eius. Commota est & contremuit terra, fundamenta montium conturbata sunt & commota sunt, quoniam iratus est eis. Ascendit fumus in ira eius, et ignis à facie eius exarsit, carbones succensi sunt ab eo. Inclinauit caelos, & descendit, & caligo sub pedibus eius. Et ascendit super Cherubin & uolauit super pennas uentorum. Et posuit tenebras latibulum suum in circuitu eius tabernaculum eius, tenebrosa aqua in nubibus acris. Præ fulgore in conspectu eius nubes transierunt, grando & carbones ignis.

Et in

Et intonuit de cœlo dominus & altissimus dedit uo-
 tem suam, grando & carbones ignis. Et misit sagit-
 tas suas & dissipauit eos, fulgura multiplicauit & con-
 turbauit eos. Et apparuerunt fontes aquarum, & re-
 uelata sunt fundamenta orbis terrarum. Ab increpa-
 tione tua domine, ab insperatione spiritus iræ tuæ. Mi-
 sit de summo & accepit me, & assumpsit me de aquis
 multis. Eripuit me de inimicis meis fortissimis, & ab his
 qui oderunt me, quoniam confortati sunt super me. Præ-
 uenerunt me in die afflictionis meæ, & factus est domi-
 nus protector meus. Et eduxit me in latitudinem, sal-
 uum me fecit, quoniam uoluit me. Et retribuet mihi
 dominus secundum iustitiam meam, & secundum purita-
 tatem manuum mearum retribuet mihi. Quia custo-
 diui uias domini, nec impie gessi à deo meo. Quonia-
 am omnia iudicia eius in conspectu meo, & iusticias eius
 non repuli à me. Et ero immaculatus cum eo, &
 obseruabo me ab iniquitate mea. Et retribuet mihi do-
 minus secundum iusticiam meam, & secundum purita-
 tem manuum mearum in conspectu oculorū eius. Cum
 sancto sanctus eris, et cum uiro innocente innocens eris.

Et cum electo electus eris, & cum peruerso peruer-
 teris. Quoniam tu populum humilem saluum facia-
 es, & oculos superborum humiliabis. Quoniam tu
 illuminas lucernam meam domine, deus meus illumina-
 tenebras meas. Quoniam in te eripiar à tentatione,
 & in deo meo transgrediar murū. Deus meus impol-
 luta uia eius, eloquia domini igne examinata, protector
 est omnium sperantiū in se. Quoniam quis deus, præ-

ter dominum, aut quis deus præter deum nostrum? Deus qui præcinxit me uirtute, & posuit immaculatam uiam meam. Qui perfecit pedes meos tanquam ceruorum, & super excelsa statuens me. Qui docet manus meas ad prælium, & posuisti ut arcum æreum brachia mea. Et dedisti mihi protectionem salutis tuæ, & dextera tua suscepit me. Et disciplina tua correxit me in finem, & disciplina tua ipsa me docebit. Dilatasti gressus meos subtus me, & non sunt infirmata uestigia mea. Persequar inimicos meos, & comprehendam illos, & non conuertar donec deficiant. Confringam illos, nec poterunt stare, cadent subtus pedes meos. Et præcinxisti me uirtute ad bellum, & supplantasti insurgentes in me subtus me. Et inimicos meos dedisti mihi dorsum, & odientes me disperdidisti. Clamauerunt, nec erat qui saluos faceret, ad dominum, nec exaudiuit eos. Et comminam eos ut puluerem ante faciem uenti, ut lutum platearum delebo eos. Eripies me de contradictionibus populi, constitues me in caput gentium. Populus quem non cognoui seruiuit mihi, in auditu auris obediuit mihi.

Filij alieni mētiti sunt mihi, filij alieni inueterati sunt, & claudicauerūt à semitis suis. Viuit dominus & benedictus deus meus, & exaltetur deus salutis meæ. Deus qui dās uindictas mihi & subdis populos sub me, liberator meus de inimicis meis iracūdis. Et ab insurgētibus in me exaltabis me, à uiro iniquo eripies me. Propterea cōfitebor tibi in nationibus domine, & nomini tuo psalm. dicam. Magnificās salutes regis eius, et faciēs misericordiam Christo suo Dauid, & semini eius usq; in seculum.

COMMENTARIUM.

SEptimidecimi titulus indicat quidē historiam, quam qui melius quam in psalmo canitur scire uoluerit, Regum uolumina legendo, reperiet et qualiter pugnauerit & uicerit, & qualiter suorum omnium euaserit hostium manus. Nostrū autem hoc est propositum, ut mystica moralibus admiscentes: tunc dicamus domino diligam te, cum omnibus amoribus finem quandam & terminum ponentes ipsi dicimus diligam te. Tunc enim uere crepti de manu omnium inimicorum nostrorum, id est, de manu omnium uiciorum, & de manu Saul, id est, de manu principis huius mundi, dicimus deo diligam te. Interrogemus tamē dominum & dicamus: Quis est qui diligit te? Respondebit enim nobis per Euangelistam suum & dicit: Qui audit uerba mea & facit ea, hic est qui diligit me. Ipse dicit: Dominus firmamentum meum, id est, de quo non dubito. Ipse refugium meum, ipse est liberator meus, ipsum laudans & ipsum inuocans ab inimicis meis saluus ero. Denique præterita dicam, ut futura non dubitem, dum circumdedissent me gemitus mortis, & iniquitates & dolores & laquei, clamaui ad eum credens. Et exaudiuit de templo sancto suo uocem meam, & clamor meus introiuit in aures eius. Et ex hoc loco futuri iudicij qualitas panditur, cuius nos terror, si credimus purgat. Tunc enim ita terra tremore concutitur, ut ipsa fundamenta montium conturbentur. Irascente enim domino, etiam ignis ipse ardescit. Ut enim ignis omnem materiem à facie sua facit exardescere: ita ipse ignis à facie dei exardescet, cum inclinauerit caelos & de-

scenderit & cœperit esse caligo sub pedibus eius. Cuius
 eius sine dubio eius qui ascendit super Cherubin & uo=
 lauit super pennas uentorum, quiq; posuit tenebras lati=
 bulum suum. Tenebras hic pro inuisibilitate posuit, un=
 de & sequitur: In circuitu eius tabernacula eius, & te=
 nebrosa aqua in nubibus aeris. Tunc erit grando simul
 & carbones ignis, cum tonuerit de coelo dominus, & al=
 tissimus dederit uocem suam: mittet sagittas suas, ut dissi=
 pet eos, ut fulgura multiplicet, & conturbet eos. Tunc
 parebunt fontes aquarum, tunc parebit quanta sit uir=
 tus baptismatis, tunc cum reuelabuntur fundamenta or=
 bis terræ, Ab increpatione domini & ab sp̄iratione sp̄i=
 ritus iræ eius. Tunc dicit ecclesia, misit de summo & as=
 sumpsit me de multitudine aquarum, unius enim aquæ
 sanctificatione me uoluit consecrari, per quam eripuit
 me ab inimicis meis fortissimis, & ab his qui oderunt
 me, quoniam confortati sunt super me. Preuenerunt
 me namq; in die afflictionis meæ, tempore quo gladius se=
 cuit pia uiscera matris, & factus est dominus susceptor
 meus. Et produxit me ab angustijs in latitudine, libera=
 uit enim me ab inimicis meis fortissimis, & retribuit mi=
 hi secundum iusticiam meam, quia custodiui uias domini
 usq; ad mortem, nec timens gladium hominū impie ges=
 si a deo meo. Iudicia enim eius semper ante oculos habu=
 i, & iustitias eius non reppulsi a me. Vnde & populus
 martyrum eius dicit: Ero immaculatus cum eo. Cum eo
 utiq; qui immaculatus in cruce pro iniquitatibus nostris
 passus est. Et obseruabo me ab iniquitate mea, quam uti
 que in martyrio deposui. Tunc retribuet mihi dominus
 secundum

secundum iusticiam meam, & secundum innocentiam
 manuum mearum in conspectu oculorū eius. Nam quod
 memorat: Cum sancto sanctus eris, non ad illud respicit
 quod usitata vulgo sententia dicimus: Cum quo aliquis
 iungitur, talis erit. Hæc quidem sententia uera est, sed nō
 pertinet ad interpretationem præsentium uersuum, hoc
 enim in loco si uis planum facere sensum canentis, illud
 ad memoriam reuocabis, quod per prophetam domi-
 nus dicit ad populum: Si ambulaueritis in cōspectu meo
 recti, & ego uobiscum rectus incedam: si uero ambula-
 ueritis peruersi, & ego uobiscum peruersus ero. Ipsi er-
 go Psalmista loquitur, Cum sancto sanctus eris, cū inno-
 cente innocens & cætera. Vnde & adiecit: Tu enim, in-
 quit, populum humilem saluum facies, & oculos super-
 borum humiliabis. Verum, quia posuit tenebras latibum
 suum, & uidere mysteria scripturarū eius non pos-
 sumus, ipsi clamemus cum propheta: Quoniam tu illu-
 minas lucernam meam domine. Sicut lucerna corporis
 oculus, ita lucerna animæ mēs est, in qua nisi oleum gra-
 tiæ suæ Christus infuderit, penitus lumen habere non po-
 terit. Lucernam ergo suam clamat propheta illuminari
 à domino, quæ si acceperit lucendi materiam, ostendit
 foveas in quas incauti ruunt, & laqueos in tenebris po-
 sitos. In tenebris enim nisi lumen habuerit ambulans,
 aut offendiculum incurrit, aut in cursum penitus non ca-
 uadit, unde & propheta: Cum illuminaueris, inquit, te-
 nebras meas, ita demum eripiar à tentatione, & in te
 Deo meo transgrediar muros, sicut Sampson clausis
 portarum ianuis intra muros clausos per uirtutem Dei

transgressus est muros. Transgredimur & nos muros, cum de isto corpore exeuntes, eos qui nos circumdant euadimus. In Deo autem migramus, si impollutam uiam uitæ nostræ ambulauerimus. Quia ipsa est uia Dei, in qua ambulantis protector est omnium sperantium in se. Ipse enim eos præcingit uirtute, & facit immaculatam uiam eorum ut fugiant quasi cerui. Quid fugiant? Sine dubio omne facinus. Omne quippe peccatum ex abiectione uitiorum. Super excelsa uirtutum ascendent, si tamen ipse doceat manus nostras in prælio, quia sine rebellantibus ad refugium montium non uenitur, et ponat ut arcum æreū brachia nostra, ut in oratione non deficiat, quoniã dum sunt extense in cruce Amalech uincitur. Si ergo ipse eis dederit fortitudinem, ut quasi arcus æreus in orationibus perseuerent, non solum nos effugientes euadimus persequentes, sed nos persequimur inimicos nostros, & comprehendimus eos, & non conuertimur donec deficiant. Affligimus eos, ut ante nos stare non possint, sed cadant sub pedibus nostris, si tamen præcincti fuerimus uirtute ad bellum, tunc insurgentes super nos, erunt subter nos. Et inimicorum nostrorum dorsa uidebimus fugientium, non facies persequentium, ita, ut comminuamus eos ut puluerem ante faciem uentis, & ut lutum platearum deleamus eos. Hæc omnia nobis per illum euenient, qui posuit ut arcum æreum brachia in cruce, & quotidie interpellat pro nobis. Ipse enim dicit ad patrem: Eripies me de conditionibus populi increduli, & constitues me in caput gentium. Et adiecit: Populus quem non cognoui seruiuit mihi. Ma-

gi crediderunt: quos deus non dignatur cognoscere, & illis seruientibus & munera offerentibus Iudæi abnegāt, & in eius persecutionibus perseverant: filij alieni mētiti sunt mihi dicentes: Scimus quia à deo uenisti, & in ueritate doces, sed ista uerba eorum erant plena dolo mendacij, in quo inueterati sunt, & claudicauerunt à semitis suis. A semitis utiq; in quibus eos docuerunt ambulare prophete, sed uiuit dominus, licet eū crucifigatis, & sepultū cernatis, ille tamē resurget & uiuit, et exaltabitur in cœlis deus salutis meæ, ipse dabit uindictam hanc ecclesie sue, ut subdat populos sub ea, & sit liberator eius à gentibus iracundis, & ab insurgentibus super eam, & exaltet eam super petrā, ut portæ inferni non præualeāt aduersus eam. Et à uiro iniquo eripiat eam, id est, à prauo doctore. Propterea confitetur ei in populis, & psalmum dicit nomini eius, Qui magnificat salutare regis eius, & faciet misericordiam Christo suo Dauid, cum ex semine eius excitat regnum quod imperet in secula seculorum Amen.

In finem psalmus Dauid. XVIII.

COeli enarrant gloriam dei, et opera manū eius annuntiat firmamentū. Dies diei eructat uerbum, & nox nocti indicat scientiam. Non sunt loquela neq; sermones, quorum non audiuntur uoces eorum. In omnem terram exiuit sonus eorū, & in fines orbis terræ uerba eorum. In sole posuit tabernaculum suum, & ipse tanquam sponsus procedens de thalamo suo. Exultauit ut gigas ad currendā uiam suam, à summo cœlo egressio eius. Et occursum eius usq; ad summū eius,

eius, nec est qui se abscondat à calore eius. Lex domini immaculata conuertens animas, testimonium domini fidele sapientiam præstans paruulis. Iusticiæ domini recte lætificantes corda, præceptum domini lucidum illuminans oculos. Timor domini sanctus permanens in seculum seculi, iudicia domini uera iustificata in semet ipsa. Desiderabilia super aurum & lapidem preciosum multum, & dulciora super mel & fauum. Etenim seruus tuus custodit ea, in custodiendis illis retributio multa. Delicta quis intelligit ab occultis meis munda me, & ab alienis parce seruo tuo. Si mei non fuerint domini nati, tunc immaculatus ero & emundabor à delicto maximo. Et erunt ut complacent eloquia oris mei & meditatio cordis mei in conspectu tuo semper. Domine adiutor meus & redemptor meus.

COMMENTARIUM.

Sicut terreni narrauerunt gloriam hominũ, ita cœlestes enarrant gloriam dei. Sic autem proprium locum relinquentes magi stellæ indicio, narrabant ipsi gloriam dei. Sed & cœli facti sunt Apostoli, habentes in se solem iustitiæ, & merita in modum stellarum pro uarietate diuerso splendore radiantia. Ipsi ergo narrantibus gloriam dei, opera manuum dei annunciabant doctrinæ eorum firmamentum: siue quia crux, quæ firmamentum est æternum, opere manuum eius triumphauit & uicit: siue quia curabatur infirmi et suscitabatur mortui, opera manuum eius annunciant firmamentum. Cum dies loquebatur ad diem, & nox loquebatur ad noctem, quia sic de die in diem ibat, & nox loquebatur ad noctem uerbum,

uerbū, & de nocte in noctē, ut eius scientia panderetur. Hęc simpliciter. Ceterū diei dies patris filius est, pater ergo eructauit uerbū, quod uerbū inuolutū in nocte uentris uirginei, inuoluto in nocte uētris sterilis Elizabeth sui indicauit scientiā. Hęc Apostoli prædicātes nō fuit loquela, neq; sermo quorū nō audirentur uoces eorū, ita ut uniuersarū gentiū loquaces dicerent de eis. Nonne hi uiri Galilei sunt, & quomodo unusquisq; lingua nostra audi uinus eos loquētes magnalia dei? Horum aut sonus in omnē terram progressus est, & in fines uniuersi orbis uerba eorum penetrarunt, tempore quo dominus in solem posuit tabernaculū suum. In solem, non istum qui ministerium diuinū exercēs, horarū mensuras sub certa temporum norma discurrit: sed solē iustitiæ, qui in splendore uite eterna uirgineo editus aluo, lumē uerū mentibus fulsit, & est egressus de uirgine sicut sponsus de thalamo.

Hic exultauit ut gigas ad currendā uia, immaculatus utiq; ambulauit in uia in lege domini: à summo cælo egresso eius. Non ex semine uiri, sed ex ore patris qui est in summo cælorum, & occursum eius usq; ad summum eius. Non enim de oriente in occidentē, aut quasi de alto ad ima, sed de summo in summū, de alto in altū, & de uirtute in uirtutē, atq; à summo ad summū. non erit qui se abscondat à calore eius. Nulla enim gēs erit in hoc seculo, ad cuius noticiā non attingat calor fidei Christianæ, in qua est lex domini irreprehensibilis, conuertens animas, inuitans ab errore ad iter rectum, à mendacio ad ueritatem: ibi sunt iusticiæ letificantes corda. Quid enim tam iustus gaudiū cordis, quàm hoc in quo iubemur omnia quæ uolumus

uolumus, ut faciant nobis homines, eadem nos faciamus
 eis. Hoc præceptū tam lucidum est, ut etiam cæcorum il-
 luminet oculos, si tamen timor domini in nobis perma-
 net, per quem consideremus iudicia Dei uera iustificata
 in semetipsa. Et desideremus ea super aurū & lapidem
 preciosum, & dulciora nobis fuerint super mel & fauū:
 quoniā qui seruus est domini, custodit ea: & credit, quod
 in custodia præceptorum dei retributio tam multa sit, ut
 non sunt condignæ passiones huius temporis ad futuram
 gloriam, quæ reuelabitur in nobis: si tamen lapsus nos-
 tros & delicta nostra intelligere studeamus, quod ar-
 guit Psalmista, nullum uelle intelligere delicta sua. Ar-
 guendo enim non negando cantauit dicens: Delicta quis
 intelligit? Sicut in centesimo sexto dicit: Quis sapiēs hæc
 intelligit? & hic ita: Delicta quis intelligit? Sæpe enim
 temeritatem constantiam dicimus, & iniuriam liberta-
 tem uocamus, fatuitati simplicitatis nomen imponimus:
 & adulationem charitatem integerrimam appellamus.
 Ad hæc da scrutantem cordis oculum, intelliget ista, &
 idcirco clamat, qui intelligit: Ab occultis meis munda me
 domine, quia ipsa quæ in me sancta putantur, reatui sub-
 iacent: & ab alienis peccatis quibus adulando fomitem
 exhibemus, parce seruo tuo, quia si in me per adulationē
 non fuerint dominati, tunc immaculatus ero, & mun-
 dus ero à delicto maximo, quando autem sine adulationē
 loquutus fuero, tunc tibi placebunt eloquia oris mei.
 Tunc erit meditatio cordis mei in cōspectu tuo semper.
 Nihil enim cogitat qui non adulatur, nisi hoc, quod non
 timeat uidere deum, & ideo ipsi deo securus loquitur, et
 placebunt

placebunt ei eloquia eius quia meditatio cordis eius in conspectu dei est. Et huic dicit: Adiutor meus & redemptor meus, qui regnat in secula seculorum Amen.

In finem psalmus David. XIX.

EXaudi te dominus, in die tribulationis protegat te nomen dei Iacob. Mittat tibi auxilium de sancto, & de Syon tueatur te. Memor sit omnis sacrificij tui, & holocaustū tuum pingue fiat. Tribuat tibi secundum cor tuum, & omne consilium tuum confirmet. Letabimur in salutari tuo, & in nomine domini dei nostri magnificabimur. Impleat dominus omnes petitiones tuas, nunc cognoui quoniam saluum fecit dominus Christum suum. Exaudiet illum de cælo sancto suo in potentatib. salus dexteræ eius. Hi in curribus, & hi in equis, nos autem in nomine domini Dei nostri inuocabimus. Ipsi obligati sunt & ceciderunt, nos autē surreximus & erecti sumus. Domine saluū fac regem, & exaudi nos in die qua inuocauerimus te.

COMMENTARIUM.

Christo eunti ad crucem dicit ecclesia: Exaudiat te dominus in die tribulationis. Homini utique qui se obtulit redemptionem pro omnibus: Holocaustum, inquit, tuum pingue fiat, quod in altari crucis offeris, & ita omne consilium tuum confirmet, ut letemur in salutari tuo, & in nomine domini dei nostri inuocemus te, cum resurrexeris à mortuis: saluum enim fecit dominus Christū suum, & ita erit in potentatibus salus dexteræ eius, ut à dextris suis latronē ad paradysum ducat. Alij confidunt in curribus, alij in equis, nos autē in nomine

nomine domini dei nostri magnificabimur, et illis cades-
tibus, nos resurgimus, quia rex noster saluus factus est,
& resurgens à mortuis ascendit in caelos, & sedens ad de-
xteram dei patris, exaudit nos in die qua inuocauerimus
eum, ipsi gloria in secula seculorum Amen.

In finem psalmus David. XX.

Domine in uirtute tua letabitur rex, & super sa-
lutare tuum exultabitur uehementer. Deside-
rium cordis eius tribuisti ei, & uoluntate labio-
rum eius non fraudasti eum. Quoniam praeuenisti
eum in benedictionibus dulcedinis, posuisti in capite eius
coronam de lapide precioso. Vnam petijt à te, tri-
buisti ei & longitudinem dierum in seculum & in secu-
lum seculi. Magna est gloria eius in salutari tuo, glo-
riam & magnum decorem impones super eum. Quo-
niam dabis eum in benedictionem in seculum seculi, le-
tificabis eum in gaudio cum uultu tuo. Quoniam rex
sperat in domino, & in misericordia altissimi non com-
mouebitur. Inueniatur manus tua omnibus inimicis
tuis, dextera tua inueniat omnes qui te oderunt. Po-
nes eos ut clybanum ignis in tempore uultus tui, domi-
nus in ira sua conturbabit eos, & deuorabit eos ignis.
Fructum eorum de terra perdes, & semen eorum à filiis
hominum. Quoniam declinauerunt in te mala, cogi-
tauerunt consilia quae non potuerunt stabilire. Quo-
niam pones eos dorsum, in reliquijs tuis preparabis uul-
tum eorum. Exaltare domine in uirtute tua, cantabi-
mus & psallemus uirtutes tuas.

COMMENTA

COMMENTARIUM.

Regem hoc in loco hominem perfectum appellat, nō in uirtute sua, sed in uirtute eius latentem qui eum assumpsit, qui desiderium cordis eius tribuit ei, & uoluntate labiorum eius non fraudauit eum: praeuenit enim eum in benedictione dulcedinis. Amanti enim praecepta eius, dulcis est, isq; imperat sicut superius dixit: Super mel et fauū ori meo. Benedictio ergo dulcedinis est corpus eius: gustate, ait, & uidete quā suauis est dominus. hoc autē quod dicit, Posuisti super caput eius coronam: Imitator Christi Paulus, hos appellat gaudium suū & coronam suā, qui eius monita amplectebantur, quia Apostoli in eius gloria gloriabantur. de his dicitur: Corona imposita in capite domini, facta ex lapide precioso, sicut Ezechielis prophetia, & Ioannis Apocalypsis loquitur. Vnā petijt. de assumpto homine agit, uis tam enim positus in morte suscepit, & longitudinem dierum nō usq; ad senectutem, sed in seculum seculi. Magna enim gloria eius, in quo magna est non in arrogancia diuinitatis, sed in salute humanitatis, & ideo gloriam & magnum decorem impones super eum, & dabis eum in benedictione aeterna, quia sic sperauit in domino, & in misericordia eius commotus non est, ut pro salute generis humani etiam seipsum sacrificari permitteret. ex hoc loco pater ad filium loquitur. inueniatur manus tua omnibus inimicis tuis, dextera tua illa quae in cruce clauos accepit, ipsa inueniat eos qui te oderunt, pone eos ut clibanum ignis. in tempore uultus tui. Tunc in ira tua conturbabis eos & deuorabit eos ignis. Iudicij enim dies dum

dum uenerit, fructus eorum qui increduli perseverant, a terra perient. Nam eos fructificat in resurrectionis fructu, quos seminatos accepit in obitu. nā corpora nostra seminari Apostolus probat, cum dicit. Seminatur in corruptione, surgit in incorruptionē. sed hi qui declinant in Christo mala, sicut tunc Iudæi, & contra eum peruersitatis suæ cogitant consilium, in die illa ponentur in dorso, & in reliquijs suis preparat uultum illorum. Hoc est nō in prima anastasi resurgunt cum sanctis, sed quod residuum fuit resurrectioni primæ, in eo preparabit uultū illorum. Tunc laudes domino Iesu Christo offerentes in hymno, & ista uerba cantabimus. ut dicamus ei: Exaltare domine in uirtute tua. Iam non in persona serui latibulū tuæ uirtutis obumbras, sed exaltare in uirtute tua, & sentiant te ultorem qui nostrū te credere dubitant saluatorem, tibi gloria in secula seculorum Amen.

In finem psalmus David pro susceptione
matutina. XXI.

DEus deus meus respice in me, quare me dereliquisti, longe à salute mea uerba delictorum meorum. Deus meus clamabo per diem, & non exaudies, & nocte, & non ad insipientiam mihi. Tu autem in sancto habitas laus Israel. In te sperauerunt patres nostri, sperauerunt & liberaſti eos. Ad te clamauerunt, & salui facti sunt, in te sperauerunt, & non sunt confusi. Ego autem sum uermis & non homo, oprobrium hominum & abiectio plebis. Omnes uidentes me deriserunt me, locuti sunt labijs, & mouerunt caput. Sperauit in domino, eripiat eum, saluum faciat eum,

eum, quoniam uult eum. Quoniam tu es qui extraxisti me de uentre, spes mea ab uberibus matris mee, in te proiectus sum ex utero. De uentre matris mee deus meus es tu, ne disceseris à me. Quoniam tribulatio proxima est, quoniam non est qui adiuuet. Circumdederunt me uituli multi, tauri pingues obsederunt me. Aperuerunt super me os suum, sicut leo rapiens & rugiens.

Sicut aqua effusus sum & dispersa sunt omnia ossa mea.

Factum est cor meum tanquam cera liquecens in medio uentris mei. Aruit tanquam testa uirtus mea, & lingua mea adhæsit faucibus meis, & in puluerem mortis deduxisti me. Quoniam circumdederunt me canes multi, consilium malignantium obsedit me. Foderunt manus meas et pedes meos, dinumerauerunt omnia ossa mea.

Ipsi uero considerauerunt & inspexerunt me, diuiserunt sibi uestimenta mea, & super uestem meam miserunt sortem. Tu autem domine ne elongaueris auxilium tuum à me, ad defensionem meam conspice. Erue à frama deus animam meam, & de manu canis tunicam meam.

Salua me ex ore leonis, & à cornibus unicornium humilitatem meam. Narrabo nomen tuum fratribus meis, in medio ecclesie laudabo te. Qui timetis dominum laudate eum, uniuersum semine iacob glorificate eum. Timeat eum omne semen Israhel, quonia non spreuit, neque despectit deprecatione pauperis. Nec auertit faciem suam à me, et cum clamare ad eum exaudiuit me. Apud te laus mea in ecclesia magna, uota mea reddam in conspectu timentium eum. Edent pauperes & saturabuntur, & laudabunt dominum qui requirunt eum, uiuent corda eorum in

f
seculum

seculum seculi. Reminiscetur, & conuentur ad do-
minum, uniuersæ fines terræ. Et adorabunt in conspe-
ctu eius, uniuersæ familie gentium. Quoniam domini
est regnum, & ipse dominabitur gentium. Manducaue-
runt & adorauerunt omnes pingues terræ, in conspectu
eius cadent omnes qui descendunt in terram. Et anima
mea illi uiuet, & semen meum seruiet ipsi. Annunciabi-
tur domino generatio uentura, & annuntiabunt cæli in-
finitiam eius, populo qui nascetur quem fecit dominus.

COMMENTARIUM.

In passione sua positus Dominus explanauit psalmi
huius mysteria. Nam Hebraicis uerbis uersiculū pri-
mum istius psalmi exprimens, cætera quæ sequeban-
tur exposuit: Nam ibi legimus dicentes Phariseos: Spe-
rauit in domino, eripiat eum: saluam faciat eum, quoniã
uult eum. In ipsa passione circundederunt eum uituli mul-
ti, id est, populi Iudeorum. Tauri pingues obsederunt
eum, id est, principes sacerdotum. Aperuerunt super eum
os suum dicentes, blasphemauit, Dederunt fremitum sicut
leo rapiens & rugiens. Dånabilis ille Cayphas princeps
sacerdotum ita fremuit, ut & uestimenta sua scinderet. Si-
cut aqua effusa sunt ossa eius. Bene posuit aquam, quia ni-
hil nouit corpus Christi, nisi peccata lauare. Factum est
cor meum sicut cera liquefcens in medio uentris mei. Ce-
ra dum soluta fuerit ab igne non perit, ut cætera species
ab igne semel incense in cinerem rediguntur, cera uero
cum arserit, ad hoc redit quod fuit. Sciens ergo se peri-
re non posse: Sicut cera, inquit, liquefactum est in medio
uentris mei. Aruit uelut testa uirtus mea: Non dixit fra-

Etum

Num est uelut testa, nam sicut fractura eius irremediabi-
 lis est, ita coctura laudabilis inuenitur. Et ideo quanto
 plus aruerit figuli opus tanto melior & solidior inueni-
 tur. Aruit ergo in igne tribulationis, uelut testa, uirtus
 mea. Et lingua mea adhesit faucibus meis. Tacens quasi
 reus inclinato capite falsos testes in conspectu iudicis non
 repellebam, qui in puluerem mortis deduxerunt me. Et cir-
 cundederunt me quasi canes multi, & ita in concilio ma-
 lignitatis suae obsederunt me, ut foderent manus meas &
 pedes, & dinumerauerunt omnia ossa mea: Ipsi etiam
 considerarent & conspicerent me, ac diuiderent sibi ue-
 stimenta mea, & super uestimentum mitterent sortem.
 Nescio cum qua animi presumptione, o sceleratissimi iu-
 daei, psalterium in uestris canitis synagogis. Considerate
 miseri hunc esse dominum quem negastis, & uel
 tarde timentes dominum: Laudate eum, uniuersum se-
 men Iacob magnificate eum. Timete eum uniuersum se-
 men Israel. Non enim spernit precem uestram, in tanta
 tum, ut in cruce positus pro crucifigentibus oret, ut sit
 laus eius in ecclesia magna, & uota sua reddat coram tri-
 mentibus eum. Dum edent corpus eius pauperes spiritibus
 ut satientur & facti diuites, In fide laudent dominum, re-
 quirentes eum, & uiuat cor eorum in aeternum: Et per
 eos couertantur ad dominum uniuersi fines terrae, ut ad-
 orent in conspectu eius, non sola iudaea, sed omnes pa-
 trie gentium, quoniam domini est regnum, & ipse do-
 minabitur gentium. Ecce schola Christi in pauperibus disci-
 pulis celebrata, nunc schola Phariseorum exurgite &
 uidete manducantes, & manducantes illi manducauerunt

Et saturati sunt, & laudauerunt dominum requirentes eum, isti autem manducauerunt, & adorauerunt omnes diuites terræ. Et ideo in conspectu dei cadent omnes qui descendunt in terram. Descensus enim terrenus hominibus famulatur, nostra autem anima deo seruiat, & ipsi uiuat. Semen uero nostrum ipsi seruiat in castificatione continentie, ut annunciemus domino generationem uenturam, id est futuram sanctorum gloriam cogitemus: Et annunciemus iustitiam dei fratribus ac filiis etate, & omni populo qui nascetur, quæ fecit dominus deus noster, qui regnat in secula seculorum Amen.

Psalmus David. XXII.

Dominus regit me, et nihil mihi decrit, in loco pascuæ ibi me collocauit. Super aquam refectiois educauit me, animam meam conuertit. Deduxi me super semitas iustitiæ propter nomen suum. Nam & si ambulauero in medio umbræ mortis, non timebo mala, quoniam tu mecum es. Virga tua & baculus tuus, ipsa me consolata sunt. Parasitum in conspectu meo mensam, aduersus eos qui tribulant me. Impinguaui in oleo caput meum, & calix meus inebrians quam præclarus est. Et misericordia tua subsequetur me, omnibus diebus uitæ meæ. Et tu inhabitem in domo domini in longitudine dierum.

COMMENTARIUM.

Qui in XXI. psalmo habuimus tribulationem passionis, in uicesimo secundo psalmo letitiam resurrectionis accipiamus: ut quia ibi seminauimus lachrymas patientis domini, hic meturus gaudia resurrectionis. Dicant qui uolunt: Reget me ager meus, & nihil mihi

mibi deerit. Dicat alius: Reget me negociatio mea, aut militia mea, aut industria mea, aut ars mea, aut literæ meæ, & nihil mihi deerit. Nos dicamus cum ecclesia. Dominus regit me, & nihil mihi deerit. Vox ergo ista contententis est, si habeat: aut habere nolentis, si non habeat. Alioquin mētitur in carmine, qui aliud exoptat in uoto. Si enim studio agit, ut eum quæcunq; terrena opera regant, non satis integre dicit: Dominus regit me.

Perfectorum ergo ista uox est, quam ecclesia de domini passione suscepit. In loco pascuæ collocata, super aquã refectiois educata. Vbi enim abundat fons, ac largis profluit uenis, ibi uiriditas, ibi amœnitas, ibi refectio.

Hæc autem mihi euenient, quia per passionem suam animam meam conuertit: Deduxit me super semitas iustitiæ, propter nomen suum. Nam & si ambulem in medio umbræ mortis, iam non timebo mala, quoniam tu mecum es, qui mortis imperium subiugasti. Quid nunc habeat intra se ecclesia uideamus. Habet uirgam unde minatur delinquenti. Habet baculum unde subueniat pœniti. Habet mensam unde det panem credenti. Habet oleum unde impinguet caput in libertatē conscientię præsumenti. Habet calicem unde inebriet prædicantes sermonem, ita ut cum sit hora diei tertia, iam ille in prædicatione sua ebrius æstimetur. Habet misericordiam dei, quæ subsequatur eum omnibus diebus uitæ suæ, et ut inhabitet in domo domini in longitudine dierum suorum, laudans dominum Iesum Christum, qui regnat in secula seculorum Amen.

Psalmus Dauid in prima sabbati. XXIII.

Domini est terra & plenitudo eius orbis terrarū, & uniuersi qui habitāt in eo. Quia ipse super maria fundauit eū, & super flumina præparauit eum. Quis ascendet in montē domini, aut quis stabit in loco sancto eius. Innocens manibus & mundo corde, qui non accepit in uano animam suam, nec iurauit in dolo proximo suo. Hic accipiet benedictionem à domino, & misericordiā à deo salutari suo. Hec est generatio querentium eum, querentium faciē dei Iacob. Attollite portas principes uestras, & eleuamini portæ æternales, & introibit rex gloriæ. Quis est iste rex gloriæ? dominus fortis et potēs in prælio. Attollite portas principes uestras, & eleuamini portæ æternales, & introibit rex gloriæ. Quis est iste rex gloriæ? dominus uirtutum, ipse est rex gloriæ.

COMMENTARIUM.

Vicesimustertius psalmus in introitu suo super ipsam limen posuit titulum de prima sabbati. In qua die dixit dominus, Fiat lux: In qua panem angelorum manducauit homo: In qua ipse dominus resurrexit à mortuis. Que dies idcirco in titulo ponitur: quia in ipsa lucratus est terram, quam in principio fecerat orbem terræ, & omnes qui habitant in ea. Quomodo autem lucratus sit, si requiris, respondet, per aquam & spiritum sanctum: Ideo clausa maria nominat sinum aquarum omnium unum, quia sicut omnia flumina unum hunc habent sinum, ita omnia unum hunc habent

Spiritum

Spiritum sanctum. In quo sunt homines innocentes manibus & mundo corde. Et sicut qui ibi ingressus non fuerit, in uanum accipit animam suam, si tamen non iurauerit in dolo proximo suo, quia per baptismatis donum proximus ei efficitur spiritus sanctus. Per hunc promittit se renunciare diabolo, & omnibus pompis eius. Iurare ergo est ius constituere, quo renunciata abstinentur, & promissa seruantur. Ista non iurauit in dolum proximo suo, quomodo proximus factus est spiritui sancto? quis is qui longe erat factus est prope, Et qui factus est prope, iurauit huic proximo, quando accepit benedictionem à domino, & misericordiam à deo saluari suo. Et factus est filius dei in generatione quærentium dominum, & quærentium faciem dei Iacob. iam isti dicitur: Tollite portas principis uestri. Abijcite exemplum Adæ, qui est princeps uester secundum carnem, & eleuamini portæ æternales, habentes regem gloriæ potentem & fortem & potentem in prelio, uincentem uicia, & nutritores corû, spiritus nequam. Tollite ergo portas principis uestri, sicut portauimus imaginem terreni, portemus & imaginem cœlestis. Quis est iste rex gloriæ? Christus filius dei ipse est rex gloriæ. Excludens principem ignominie, qui deiectis simulachrorum templis, ueluti portis principis diaboli, eleuauit portæ æternales sanctæ ecclesiæ catholicæ, in qua regnat rex gloriæ. Si interrogas quis est iste rex gloriæ? respondebit Apostolus, rex omnium ad salutem Christus filius dei, qui regnat in secula seculorum Amen.

In finem psalmus David. XXIII.

AD te domine leuaui animam meam, deus meus in te confido non erubescam. Neque irrideant me inimici mei, etenim uniuersi qui sustinent te non confundentur. Confundantur omnes iniqua agentes, superuacue. *Vias tuas domine demonstra mihi, & semitas tuas edoce me. Dirige me in ueritate tua, et doce me quia tu es deus saluator meus, & te sustinui tota die. Reminiscere miserationum tuarum domine, & misericordiarum tuarum quae à seculo sunt. Delicta iuuentutis meae, & ignorantias meas, ne memineris. Secundum misericordiam tuam memeto mei tu, propter bonitatem tuam domine. Dulcis & rectus dominus, propter hoc legem dabit delinquentibus in uia. Diriget mansuetos in iudicio, docerit mites uias suas. Vniuersae uiae domini misericordia et ueritas, requirentibus testamentum eius & testimonia eius. Propter nomen tuum domine propitiaberis peccato meo, multum est enim. Quis est homo qui timet dominum, legem statuit ei in uia quam elegit. Anima eius in bonis demorabitur, & semen ipsius hereditabit terram. Firmamentum tutum est dominus timentibus eum, & testamentum ipsius ut manifestetur illis. Oculi mei semper ad dominum, quoniam ipse euellet de laqueo pedes meos. Respice in me & miserere mei, quia unicus & pauper sum ego. Tribulationes cordis mei multiplicatae sunt, de necessitatibus meis erue me. Vide humilitatem meam & laborem meum, & dimitte uniuersa delicta mea. Respice inimicos meos, quoniam multiplicati sunt, & odio iniquo oderunt me. Custodi animam meam & erue me, non erubescam,*

erubescam, quoniam speravi in te. Innocentes & recti adhaeserunt mihi, quia sustinui te. Libera deus Israel, ex omnibus tribulationibus suis.

COMMENTARIUM.

A omnibus terrenis lucris, ab omnibus quae uidentur bona huius mundi, subducens animam meam, ad te eam domine leuauit, iam non confidens in nummo, in domo, in negotio, in militia, in facultatibus, sed in te confidens peto, ut non erubescam dum de corpore exiero: quia ibi confusio aeterna est. Non ibi de me irrideant inimici mei, quia ij qui te solum contemptis omnibus expectant, non confundentur, ibi enim confundentur iniqui & facientes uana. Et quonia te duce domine peruenitur ad uitam, Vias tuas quas tu ambulasti notas fac mihi, ut per ipsas ambulem, & semitas tuas edoce me, ut in ipsis incedam. Et ut hoc ipsum faciam, tu me dirige in ueritate tua, & tu doce me, quia tu es deus saluator meus. Non enim sustineo aliu praeter te tota die, id est, omni die. Memor esto domine misericordiaru tuarum, quae a seculo sunt, et sicut omnibus fuisti misericors, ita quoque mihi, ut peccata iuuentutis meae & ignorantias ne memineris, sed secundum magnam misericordiam tuam memor mei sis, non propter merita mea per amaritudinem meam peream, sed quia ipse dulcis & rectus es, & uniuerse uir tuae misericordia & ueritas querentibus testamentum tuum & testimonia tua, peto ut propitius sis peccato meo, multum est enim. Ideo ego enim contempsi uiam meam, & elegi uiam tuam, & animam meam ad te leuauit, ut anima mea in bonis comoretur, & se

men meum illam terram possideat, quam non comedit draco, quæ non est sinus mortuorū, quæ non generat serpentes, sed in qua est dominus firmamentum timentibus se, & testimonium ut manifestetur illis. Et quia hæc desiderantibus laqueus ponitur ab inimico: Oculi mei semper ad dominum, quoniam ipse euellet de laqueo pedes meos. Respice in me & miserere mei, quoniam unicus & pauper sum ego. Omnis qui plus in gemitu & in oratione incubit, unicus & pauper est, & tribulationes cordis eius multiplicantur, memor omnium quæ aguntur in seculo, clamat, ut de seculi necessitatibus liberetur. Et ideo uide, inquit, humilitatem meam, et laborem meum, & dimitte omnia peccata mea. Respice, inquit, inimicos meos, quia multiplicati sunt, et odio iniquo oderunt me. Humilem deo demones persequuntur, & odio iniquo infestant. Et ideo custodi, inquit, animam meam, & eripe me, ut non confundar, quoniam spero in te. Innocentes & recti adherent mihi, quoniam sustineo te domine, quia liberas Israel ab omnibus angustijs suis. Iam qui innocentibus et rectis adheret, et sustinet dominū, Israel efficitur, id est, uidens deū, & ideo iam Israel factus, redimitur ab omnibus angustijs suis, Per dominū nostrū Iesum Christum, qui regnat in secula seculorum Amen.

Psalmus Dauid. XXV.

Iudica me domine, quoniam ego in innocentia mea ingressus sum, et in domino sperans non infirmabor.

Proba me domine, & tenta me, ure renes meos & cor meum. Quoniam misericordia tua ante oculos meos est, & cōplacui in ueritate tua. Non sedi cū

confi

consilio uanitatis, & cum iniqua gerentibus non introi-
bo. Odiui ecclesiam malignantium, & cum impijs non
sedebo. Lauabo inter innocentes manus meas, et circun-
dabo altare tuū domine. Vt audiā uocem laudis, & enar-
rem uniuersa mirabilia tua. Domine dilexi decorē do-
mus tuæ, et locū habitationis gloriæ tuæ. Ne perdas cum
impijs animam meam, & cum uiris sanguinū uitam me-
am. In quorum manibus iniquitates sunt, dextera eorum
repleta est muneribus. Ego autē in innocētia mea ingres-
sus sum, redime me & miserere mei. Pes enim meus stetit
in directo, in ecclesijs benedicam te domine.

COMMENTARIUM.

Iudica me domine, non essem ausus dicere, nisi miseri-
cordia tua ante oculos meos esset. Certus ergo quod
iudicia tua adiument me, ideo ausus sum dicere: iudi-
ca me. Istæ duæ res dant fiduciam Christiano, ut miseri-
cordiam dei ante oculos habeat, & complaceat in ueri-
tate catholicæ fidei, non sedeat in concilio hereticorum,
sed lauet inter catholicos manus suas, ut circundet alta-
re domini: ubi audiat uocem laudis, & narret omnia mi-
rabilia dei, & dicat domino: Cum exiero de corpore, no-
li perdere cum impijs animā meam, quia dilexi decorem
domus tuæ, & odiui congregationes malignorū, non pe-
reat cum utrisque sanguinum uita mea, eorum qui in iudicio
sedentes acceperunt munera, ut peruerterent iudicium.
Ego enim nullum in iudicio nocui, redime me & misere-
re mei. Pes enim meus stetit in uia recta, in recta fide, in
ecclesijs benedicam dominum, qui regnat in secula seculorū, Amen.

In finem

In fine psalm. Dauid prius quã liniretur XXVI.

Dominus illuminatio mea, & salus mea quem timebo. Dominus protector uitæ meæ, a quo trepidabo. Cum appropiant super me nocentes, ut edant carnes meas. Qui tribulant me inimici mei, ipsi infirmati sunt et ceciderunt. Si consistant aduersum me castra, non timebit cor meum. Si exurgat aduersum me prelium, in hoc ego sperabo. Vnam petij à domino, hanc requiram, ut inhabitem in domo domini, omnibus diebus uitæ meæ. Ut uideam uoluntatem domini, & uisitem templum eius. Quoniam abscondi me in tabernaculo suo, in die malorum protexit me, in abscondito tabernaculi sui. In petra exaltauit me, & nunc exaltauit caput meum super inimicos meos. Circuiui et immolauit in tabernaculo eius hostiam uociferationis, cantabo & psalmum dicam domino. Exaudi domine uocem meam qua clamaui ad te, miserere mei, & exaudi me. Tibi dixit cor meum, exquisiuit te facies mea, faciem tuam domine requiram. Ne auertas faciem tuam à me, ne declines in ira à seruo tuo. Adiutor meus esto, ne derelinquas me, neque despicias me deus salutaris meus. Quoniam pater meus & mater mea dereliquerunt me, dominus autem assumpsit me. Legem pone mihi domine in uia tua, & dirige me in semita recta propter inimicos meos. Ne tradideris me in animas tribulatum me, quoniam insurrexerunt in me testes iniqui, & mentita est iniquitas sibi. Credo uidere bona domini, in terra uiuentium. Expecta dominum, uiriliter age, & confortetur cor tuum, & sustine dominum.

COMMENTARIUM.

PSalmi titulus habet positum, prius quam liniretur, Solitum est homini in potentatu posito, recordari quid egerit dum pauper esset: Prius ergo quam liniretur, recordatur iam unctus, & aicit quae cogitatio eius fuerit, priusquam liniretur hoc ordine: quasi qui diceret, si priusquam unctus essem, septem fratres mei magni uiri ab unctione recusati sunt, & mei curam deus gessit, ut paruum & pusillum eligeret & ungeret, nunc ipso illuminante mihi, & fugante a me tenebras, ego quem timebo: illo defendente me, a quo trepidabo: etiam si proximent mihi a Saul missi, ut edant carnes meas, qui tribulant me, & inimici mei ipsi infirmati sunt et ceciderunt, si etiam praelium exurgat aduersum me: ego in illuminatione domini sperabo. Vnum hoc est quod postulo dominum, & hoc requiro, ut uideam quid placeat domino, sciam uoluntatem eius, & uideam protegi templum eius, ut qui ad eum confugerit, honoretur, & ab hostium manibus non possit inde eripi: tantam reuerentiam habeat ecclesia Dei, ut etiam ab hostibus honoretur, ut abscondi possim in tabernaculo eius in die malorum, & super petram exaltetur, ut porte inferni non praeualeant ei, ut exaltetur caput eius super inimicos eius, & circum eam & immolem in tabernaculo eius, hostiam iubilationis, & cantem in ea, & psallam domino, & fundens in ea preces, securus dicam domino: Miserere mei & exaudi me. Si tamen Dei se amatorem ostendens, inuisibili inuisibiliter clamat. Sicut Moyses ore, inquit, tacebat sed corde clamabat, unde ait Dominus ad eum: Quid,

Quid, inquit, clamas ad me? Sic & in isto loco amator
 dei, non querens ullam mundi speciem, sed solam Chri-
 sti pulchritudinem concupiscens, ea uerba quæ amatores
 solent eis, quos diligunt, dicere sermonibus linguæ, ita in
 iste sermonibus exclamat cordis, dicēs: Tibi dixit cor me-
 um, quæsiui uultum tuum, non auertas faciem tuam à
 me, ne declines in ira à seruo tuo: Egi enim talia quibus
 iuste iratus à mea concupiscentia auertaris, sed quasi mi-
 sericors adiutor meus es tu, ne derelinquas me, neque de-
 spicias me Deus salutaris meus. Vide autem qualem amo-
 rem Deo offerat. Legimus: Quia relinquet homo pa-
 trem & matrem, & adhaerebit uxori. ita hic, quia ad-
 mauit dominum, Pater, inquit, meus & mater mea dere-
 liquerunt me, Dominus autem assumpsit me, etiam quæ-
 si tu, ò Domine, quem derelictum à parentibus assum-
 psisti: Legem pone mihi in uia tua, ostende quid uelis,
 quid nolis, quid diligas, quid odias. Fieri enim poterit ut
 obsequendi uoto offendam, si qualiter debeam ante non
 discam. Et quia inimici mei nihil aliud student, nisi ut te
 offenso, illi super me habeant potestatem, Hoc rogo,
 ut dirigas me in uia recta propter inimicos meos, ut nō
 tradas me in animas persequentium me, quia in irre-
 xerunt in me testes iniqui. Ostendunt mundi pulchritu-
 dinem, quæ cum sit mortalis in gustu, speciosa est in as-
 pectu, & mentita facie decepit inspectorem. Ego autem
 qui hæc contemno, credo quod uideam bona domini in
 terra, non mortalium, sed uiuentium. Ad hæc respondit
 in antiphonia spiritus sanctus: Si ergo credis uidere bo-
 na domini in terra uiuentium, expecta dominum, age ui-
 riliter,

iliter, confortetur cor tuum, & sustine dominum, qui re-
gnat in secula seculorum, Amen.

Psalmus ipsi David. XXVII.

AD te domine clamabo, deus meus ne sileas à me,
ne quando taceas à me, & assimilabor descen-
dentibus in lacum. Exaudi domine uocē de-
precationis meę, dum oro ad te, dum extollo manus me-
as ad templum sanctum tuum, Ne simul tradas me cum
peccatoribus, & cum operantibus iniquitatem ne per-
das me. Qui loquuntur pacem cum proximo suo, ma-
la autem in cordibus eorum. Da illis secundum ope-
ra eorum, & secundum nequitiam adinventionum ipso-
rum. Secundum opera manuum eorū tribue illis, red-
de retributionem eorum ipsis. Quoniam non intelle-
xerunt opera domini, & in opera manuum eorum de-
strues illos, & non edificabis eos. Benedictus domi-
nus, quoniam exaudiuit uocem deprecationis meę. Do-
minus adiutor meus, & protector meus, et in ipso spera-
uit cor meū, & adiutus sum. Et resloruit caro mea, et
ex uoluntate mea cōfitebor ei. Dominus fortitudo ple-
bis suę, & protector saluationū Christi sui est. Saluū
fac populum tuum domine, & benedic hereditati tuę,
& rege eos, & extolle illos usq; in æternum.

COMMENTARIUM.

IN dei filio perfectum deum, perfectum hominē con-
fitemur, quem hominem interiorem suum alloqui in
isto psalmo aduertimus, in quo clamat, si uul cu pecc-
atoribus ne tradatur qui peccatum non fecit. Et quia
dolus in ore eius nunquam fuit, hoc orat, ut dum similis
fueris

fuerit descendentibus in lacum: hoc est, cum similis fuerit sepultis, non habeat partem cum his: qui loquuntur pacem in ore, & in corde fabricant mala, sicut iudas fecit, Da illis, inquit, secundum opera eorum, quia opera Domini non intellexerunt, & quem uidebant mortuos suscitare, dicebant: Hic homo non est à deo. At Iesus dicebat eis: Si uer bis non creditis, uel operibus credite. Illi autem non intellexerunt in opera domini, & ideo destruentur, nec aedificabuntur, quia dominus suscitauit Iesum à mortuis, & resoruit caro eius, & ex uoluntate sua confessus est illi. Omnia enim quæ passus est, pro uoluntate sua passus est, sicut ipse ait: Potestatem habeo ponendi animam meam, et iterum assumendi eam. Et ideo ait: Ex uoluntate mea confitebor illi, ipse est enim fortitudo plebis sue, quia dicta factis impleuit. Dixit se passurum, & passus est: moriturum, & mortuus est: surrecturum, & à mortuis resurrexit, excludens infirmitatem trepidationis, & dans fortitudinem promptissimæ uoluntatis. Quia protector salutarium Christi sui est, quia ille sine dubio qui est deus in Christo, mundum concilians sibi, saluans populum suum, conferendo salutem animæ & corporis, & benedicens hereditatem suam, gentes à subiectione demonum liberando, ut regat eos, & extollat eos usq; in secula filius dei cum patre & spiritu sancto, regnans per omnia secula seculorum Amen.

Psalmus David in consummatione tabernaculi. XXVIII

Afferre domino filij dei, afferre domino filios arietum. Afferre domino gloriam & honorem, afferre

offerre domino gloriam nomini eius, adorete dominum in atrio sancto eius. Vox domini super aquas, deus maiestatis intonuit, dominus super aquas multas. Vox domini in uirtute, uox domini in magnificentia. Vox domini confringentis cedros, & confringet Dominus cedros libani. Et comminuet eos tanquam uitulum libani, & dilectus quemadmodum filius unicornium. Vox domini intercidentis flammam ignis, uox domini concutientis desertum, & comouebit dominus desertum Cades. Vox domini preparantis ceruos, & reuelabit condensa, & in templo eius omnes dicent gloriam. Dominus diluuium inhabitare facit, & sedebit dominus rex in aeternum. Dominus uirtutem populo suo dabit, Dominus benedicet populo suo in pace.

COMMENTARIUM.

Titulus consummationem tabernaculi memorat, Consummatio tabernaculi, finis mundi est, in quo offerunt deo filij dei filios arietum. Filij arietum agni sunt, qui ponuntur ad dexteram, ut gloriam & honorem, & gloriam nomini eius offerentes in operibus pijs quae gesserunt, adorent dominum, iam non in aedificijs manu factis, sed in aula sancta eius, id est, in Christo Iesu, in quo habitat plenitudo diuinitatis. Vox domini super aquas. Quando Iesus baptizatus est, pater caelis aperit & spiritu sancto in specie columbae ueniente, uox domini super aquas facta est dicens: Tu es filius meus. Deus maiestatis intonuit, hoc est, dedit uocem super aquas, id est, super sectas gentium, ut finiatur in uirtute & in magnificentia Christi Iesu. Quicumque autem rebellis

exiiterit, & elatus sicut cedrus libani, confringetur & comminuetur sicut cedrus libani. In libano sacrificantes usque hodie turpissimæ Veneri, uitulorum uirilia amputant, & in eius sacrificio huiusmodi incensa supponunt, mercedem quam oportuit erroris sui, deæ suæ exhibent meretrici. Ita ergo comminuuntur tanquam uitulus libani, qui castitatem Christi contempserint, & ut dilectus sicut filius unicornium erunt. Quibus uox placuerit intercidentis flammam ignis, id est, quibus uox placet baptismatis gratiam conferentis, quæ in concussione solitudinis cœpit: In deserto enim Iordanis fluuenta dei filius benedixit, & commouit desertum oppidi breuissimi in confinio eremi constituti, quod appellatur Cades: Ibi uox Domini præparauit ceruos qui festinarent ad fontes aquarum, ubi reuelauit ea quæ erant condensa, id est, occulta, ut his reuelatis, in templo Dei, quibus reuelata sunt omnes dicant gloriam & confiteantur, quia Dominus in diluuiio habitat, id est, in aqua quæ diluit crimina, & in eodem diluuiio sedebit rex in æternum, ibi uirtutem populo suo dabit, suo inquam, credenti sibi, ibi benedicet plebem suam in pace, qui regnat in secula seculorum, Amen.

Psalmus cantici in dedicatione domus

Dauid. XXIX.

EXaltabo te Domine, quoniam suscepisti me, nec delectasti inimicos meos super me. Domine deus meus clamaui ad te, & sanasti me. Domine eduxisti ab inferno animam meam, saluasti me à descendentibus in lacum. Psallite domino sancti eius, & confitemini

Itemini memoriae sanctitatis eius. Quoniam ira in indignatione eius, & uita in uoluntate eius. Ad uesperum demorabitur fletus, & ad matutinum leticia. Ego autem dixi in abundantia mea, non mouebor in aeternum.

Domine in uoluntate tua praesitisti decori meo uirtutem. Auertisti faciem tuam a me, & factus sum conturbatus. Ad te domine clamabo, & ad deum meum deprecabor. Quae uilitas in sanguine meo, dum descendendo in corruptionem. Nunquid confitebitur tibi puluis, aut annuntiabit ueritatem tuam. Audiuit dominus, et misertus est mei, dominus factus est adiutor meus. Conuertisti planctum meum in gaudium mihi, conuicidisti saccum meum, & circumdedisti me leticia. Et cantet tibi gloria mea & non compungar, domine deus meus in aeternum confitebor tibi.

COMMENTARIUM.

IN uicesimo nono titulo dedicatur domus David. Illa utique domus ex semine David secundum carnem, non manu facta, sed angeli uerbo mandata & ab spiritu sancto constructa. Ipsa domus est quae dicit deo. Exaltabo te domine, quoniam suscepisti me, suscepit enim formam serui, ut non delectarentur inimici super hominum genus. Christo enim Iesu Nazareno extracto ab inferis, & saluato a descendentibus in lacum, psallunt ei omnes Apostoli eius, & confitentur memoriae sanctitatis eius: quoniam ira fuit in indignatione eius, quando maledictus est mundus in morte Adae, & nunc uita in uoluntate eius domino resurgente. Ad uesperum quidem demoratur fletus, in occasum omnium credentium necesse est ut sit fletus;

pro eo quod desolabimur ab his, qui nos præcedunt, sed habebimus cum his in matutino læticiam. In prima a-
 nastasi mox ut tenebræ huius mundi finitæ fuerint, &
 matutinum tempus resurrectionis aduenerit, hic decus
 fidei nostræ confisit, sed in uoluntate sua Dominus præ-
 stat decori nostro uirtutem. Nam si auerterit faciem su-
 am, quantumuis amemus dominum, non cum plus à Pe-
 tro amauimus, & si ei dicamus cum Petro, Si oportue-
 rit me mori tecum, non te negabo, poterit nobis negan-
 di cum euenire perfidia, si auerterit se à nobis. Denique,
 inquit, conuertit se Iesus & respexit Petrum negantem,
 sed & recordatus est quod ei hoc ipsum prædixerat. Et
 egressus foras fleuit amarissime. Cum ergo auerteret se
 Dominus in præsumentem & dicentem, Non mouebor
 in æternum, negauit eum: cum respexit negantem, fle-
 uit, & lauerunt lachrymæ pœnitentis, quod noxa in-
 currebat præsumentis: Non enim confitetur Dominum
 puluis, si præsumpserit, nec annunciat ueritatem eius, si
 se iactauerit: Si autem post peccatum pœnituerit, & pœ-
 nitudinem suam lachrymis amoris ostenderit, dicere po-
 terit cum Petro: Audiuit Dominus, & misertus est mi-
 hi, dominus factus est adiutor meus, quia conuertit plan-
 ctum eius in gaudium, ut quod tertio negauerat, ter-
 tio fateretur, si tamen gloria credentis in Deo non in ho-
 minibus extollatur, tunc securus dicit: Domine Deus me
 us in æternum confitebor tibi, qui regnas
 in secula seculorum, Amen.

In finem

In finem psalmus David pro extasi.

XXX.

IN te domine speravi, non confundar in aeternum, in iusticia tua libera me, inclina ad me aurem tuam, accelera ut eruas me. Esto mihi in deum protectore, & in domum refugij, ut saluum me facias. Quoniam fortitudo mea & refugium meum es tu, & propter nomen tuum deduces me, & enutries me. Educes me de laqueo quem absconderunt mihi, quoniam tu es protector meus. In manus tuas commendo spiritum meum, redemisti me domine deus ueritatis. Odisti obseruantes uanitates superuacue. Ego autem in domino speravi, exultabo & letabor in misericordia tua. Quoniam reuixisti humilitatem meam, saluasti de necessitatibus animam meam. Nec conclusisti me in manibus inimici, statuisti in loco spaciofo pedes meos. Miserere mei domine, quoniam tribulor, conturbatus est in ira oculus meus, anima mea, & uenter meus. Quoniam defecit in dolore uita mea, & anni mei in gemitibus. Infirmata est in paupertate uirtus mea, & ossa mea conturbata sunt. Super omnes inimicos meos factus sum opprobrium uicinis meis ualde, & timor notis meis. Qui uiderunt me, foras fugerunt a me, obliuioni datus sum tanquam mortuus a corde. Factus sum tanquam uas perditum, quoniam audiui uituperationem multorum comorantium in circuitu. In eo, dum conuenirent simul aduersum me accipere animam meam, conciliati sunt. Ego autem in te speravi domine, dixi deus meus es tu, in manibus tuis sortes mee. Eripe me de manibus inimicorum meorum, & a persecuten-

tibus me. *Illustra faciem tuam super seruum tuum, saluum me fac in misericordia tua domine, non confundar quoniam inuocaui te. Erubescant impij & deducantur in infernum, muta fiant labia dolosa. Quæ loquuntur aduersus iustum iniquitatem, in superbia & in abusione. Quam magna multitudo dulcedinis tuæ domine, quam abscondisti timentibus te. Perfecisti eis qui sperant in te, in conspectu filiorum hominum. Abscondes eos in abscondito faciei tuæ, à conturbatione hominum. Proteges eos in tabernaculo tuo, à contradictione linguarum. Benedictus dominus, quoniam mirificauit misericordiam suam mihi in ciuitate munita. Ego autem dixi in excessu mentis meæ, proiectus sum à facie oculorum tuorum. Ideo exaudisti uocem orationis meæ, dum clamarem ad te. Diligite dominum omnes sancti eius, quoniam ueritatem requiret dominus, & retribuet abundanter facientibus superbiam. Viriliter agite, & confortetur cor uestrum, oēs qui speratis in domino.*

COMMENTARIUM.

Tricessimus psalmus spes, quæ in deo est, asserit hominem ab æterna confusione liberare. Deus enim pro iustitia sua sperantes in se liberat & eripit. Et inclinat eis aurem suam, et accelerat ut eripiat, ut sit eis deus protector, quasi domus refugij, ut salui fiant, ut eripiat eos de laqueo quem occultant eis dæmonia. Si tamen semper dicat Domino: In manus tuas Domine commendo spiritum meum, id est, interiorem hominem meum in tuas manus commendo. Non enim facio obseruare uanitatem seculi huius, non eum facio letari in rebus

bus mandi, sed in tua misericordia, qui saluam fecisti de
 necessitatibus animam meam. Quando respexisti humili
 tatem meam, & non conclusisti me in manus inimici, sed
 tollens me ab angusto, ubi angustiabar, statuisti in loco
 spacioso pedes meos. Ut autem deum tibi facias miseran
 tem, te exhibe tribulantem. non enim petit misericordi
 am, nisi tribulans, cuius fletu conturbatur aspectus, &
 anima eius & uenter eius castigatus ieiunijs memor esse
 debet, Quoniam quamuis diu uiuat homo, uita eius defi
 cit in doloribus, & quantauis annositate floreat, defici
 unt anni eius in gemitibus, & quantumuis uirium habe
 at, pauperescunt uires eius, et quantumuis soliditate cor
 porali confidat, dicturus est, ossa mea conturbata sunt.
 Hoc sanè cauèdum est, ne super omnes inimicos suos effi
 ciatur opprobrium. Hic locus si iusto euenit, martyrem
 fecit, si iniusto, eternam mortē indixit. Iniuste enim odio
 habitus est omnis sanctus, & ipse etiam dominus. Tunc
 enim exclamat spiritus sanctus. Sicut in Christo prædi
 ctum est, ut muta fiant labia iniqua, quæ loquuntur ad
 uersus iustum iniquitatem in superbia & contemptu;
 & quamuis amaritudines patiuntur iusti in hoc seculo,
 sed magna multitudo dulcedinis eos expectat, si perseue
 rauerint, in futuro, quam interim abscondit dominus ti
 mentibus se. Non uult eam in hoc seculo manifestare, ut
 perficiat eam sperantibus in se coram filijs hominū, qui
 eos irriserint. Et nunc quidē abscondit eos in abdito uul
 tus sui, ut sicut ipsius uultus ita erat in abdito, ut putare
 tur homo tantum, ita et isti cum sint magni & sancti, ab
 scondit eos in abdito uultus sui à cōturbatione hominū,

ne dum manifestatum fuerit eos esse sanctos & amicos dei, conturbetur ab hominū adulatione propositum eorum. Sed tunc mirificat misericordiam suam in eis, cum apparuerit ciuitas circumstantium, quam circumstant angeli, ciuitas mater sanctorum Hierusalem. Quid tum ibi dicturus est iustus? dum uiderem me in seculo pro stercore aestimari ab omnibus, dixi in corde meo. Proiectus sum à uultu oculorum tuorum. Tu autem exaudisti uocem qua clamaui ad te. Nolite ergo terrorem pati sancti domini, si uos superbia hominum opprimit. Erit enim iudicium, in quo requireret ueritatem dominus, & retribuet et his, qui abundanter faciunt superbiam, Viriliter nunc agite, nolite deficere, sed confortetur cor uestrum, & estote securi omnes, qui speratis in domino, qui uiuit & regnat in secula seculorum, Amen.

Intellectus Dauid. XXXI.

BEati quorum remissa sunt iniquitates, & quorum tecta sunt peccata. Beatus uir cui non imputauit dominus peccatum, nec est in spiritu eius dolus. Quoniam tacui inueterauerunt ossa mea, dum clamare tota die. Quonia die ac nocte grauata est super me manus tua, cōuersus sum in erūna mea, dum configitur spina. Delictum meum cognitum tibi feci, & iniustitiā meā non abscondi. Dixi confitebor aduersum me iniustitiā meā domino, & tu remisisti impietatem peccati mei. Pro hac orabit ad te omnis sanctus in tempore oportuno. Veruntamen in diluuiio aquarū multarum ad eum non approximabunt. Tu es refugium meum à tribulatione qua circumdedit me: exultatio mea erue me

me à circundantibus me. Intellectum tibi dabo, & instruam te in uia hac qua gradieris, firmabo super te oculos meos. Nolite fieri sicut equus & mulus, quibus non est intellectus. In camo & freno maxillis eorum constringe, qui non approximant ad te. Multa flagella peccatoris, sperantem autem in domino misericordia circū dabit. Letamini in domino, & exultate iusti, & gloriamini omnes recti corde.

COMMENTARIUM.

TRicesimus primus psalmus presens, titulum suū in intellectum posuit, ut det intellectū & instruat credentem in uia qua ingreditur, & firmet super eum oculos, ne efficiatur sicut equus & mulus, in quibus non est intellectus. Ad caput tamen psalmi attendamus, in quo illi beati asseruntur, quorum remittuntur iniquitates, & quorum teguntur peccata. Nisi enim quis renatus fuerit ex aqua & spiritu sancto, hoc ei euenire nō poterit. Quis autem est iste qui remittit peccata? Ille sine dubio, de quo dicitur: Quia non est in ore eius dolus. Mundus itaq; totus in sente positus, & in uulnere constitutus, quia grauata erat super eū manus dei, & cōuersus in erūna fuerat, pro eo quod fracta esset eius spina, quæ libertatem ceruicis & capitis eius sublimabat: clamauit semper per uoces prophetarū, ut ueniret qui saluaret eum. At ubi uenit dominus, tacuit dum clamarem. Veniente enim domino, lex & prophetæ, qui clamabant, tacuerūt, & pronunciante una quoq; contra eum sententiam pro peccato suo, ille remittit impietatem cordis eius, pro qua orat omnis sanctus in tempore oportuno. Oportunum

tempus interueniendi pro seruo est: quando seruus emen-
datur. Nos ergo damus tempus oportunitum sanctis oran-
di pro peccatis nostris, quando à peccato recedimus.
Nam quod dicit: In diluuiò aquarum multarum ad eum
non approximabunt: Ostendit per unam aquam baptis-
matis deo homines proximare, quæ est refugium à pres-
sura demonum, quæ circumdat nos. Et intellectum dat
nobis, & ita nos instruet in uia qua ingrediemur, ut fir-
met super nos oculos suos, ne efficiamur sicut equus &
mulus. Qui enim noluerint proximi effici: freno tribu-
lationis, & como sententiali maxillæ eorum astringen-
tur, qui non proximant ei. Multa sunt enim flagella pec-
catorum, sed qui sperant in domino misericordia eos do-
mini circumdabit. Vos autem qui non como & freno, sed
iudicio bonæ uoluntatis uenitis ad dominum, Letamini
in domino, & exultate iusti, & gloriamini omnes re-
cti corde in Christo Iesu domino nostro, qui regnat in se-
cula seculorum Amen.

In finem psalmus Dauid. XXXII.

Exultate iusti in domino, rectos decet collauda-
tio. Consiitemini domino in cythara, in psalte-
rio decem chordarum psallite illi. Cantate ei
canticum nouum, bene psallite ei in uociferatione.
Quia rectum est uerbum domini, & omnia opera eius
in fide. Diligit misericordiam & iudicium, misericor-
dia domini plena est terra. Verbo domini cæli firma-
ti sunt, & spiritu oris eius omnis uirtus eorum. Con-
gregans sicut in utre aquas maris, ponens in thesauris
abyssos. Timeat dominum omnis terra, ab eo autem
commoueantur

commoueantur annes inhabitantes orbem. Quonia
 am ipse dixit & facta sunt, ipse mandauit & creata
 sunt. Dominus dissipat consilia gentium: reprobatur au
 tem cogitationes populorum & reprobatur consilia prin
 cipum. Consilium autem domini in eternum manet,
 cogitationes cordis eius in generatione & generatio
 nem. Beata gens cuius est dominus deus eius, popu
 lus quem elegit in hereditatem sibi. De celo respexit
 dominus, uidit omnes filios hominum. De prepara
 to habitaculo suo respexit super omnes qui habitant ter
 ram. Qui finxit singillatim corda eorum, qui intelli
 git omnia opera eorum. Non saluatur rex per mul
 tam uirtutem, et gigas non saluabitur in multitudine uir
 tutis sue. Fallax equus ad salutem, in abundantia au
 tem uirtutis sue non saluabitur. Ecce oculi domini su
 per metuentes eum, & in eis qui sperant super miseri
 cordia eius. Ut eruat a morte animas eorum, & alat
 eos in fame. Anima nostra sustinet dominum, quoniam
 adiutor & protector noster est. Quia in eo letabitur
 cor nostrum, & in nomine sancto eius sperabimus.
 Fiat misericordia tua domine super nos, quemadmodum
 sperauimus in te.

COMMENTARIUM.

S In isto mundo ab initio seculi, iusti dei afflictiones
 & tribulationes passi sunt quomodo dicitur, gau
 dete iusti: è an uacat ei gaudere qui cæditur, quiq;
 diuerso genere tormentorum afficitur. Si ista quis loqua
 tur, secū consideret Apostolū non solū gaudere in his, ue
 rum etiā placere sibi in persecutionibus. Vnde et Iacobus
 Apostolus:

Apostolus: Omne, inquit, gaudiū existimate fratres, cum in tentationibus uarijs incidieritis. Ipse autem magister Apostolorū docet qualiter gaudeamus: Cum uos, inquit, persecuti fuerint homines, & dixerint omne malum aduersum uos mentientes, gaudete & exultate, quia merces uestra magna est in cœlis. Si recti estis fide, nolite laudes hominum quærere in terris, quia angelorum habebitis in cœlis. Ibi uos decet collaudatio, ubi laus uestra finem penitus non habebit. Nunc in cithara constitemini domino, & ipsa cithara decem chordas habeat, decalogi uirtutes recolens, custodiam præceptorum imponat. Prima chorda sonat rectum sermonem domini orthodoxum, & omnia opera eius in fide. Secunda chorda, quia diligit misericordiam & iudicium. Tertia chorda sonet, quia misericordia domini ita plena est terra, ut propter omne genus hominum, dei sit filius crucifixus. Quarta chorda sonet, quia uerbo cœli firmati sunt, id est, Apostoli corroborati sunt: De istis enim cœlis qui bene uoluerit erudiri, Geneseos lectione docebitur. Hic de his cœlis aget, qui narrant gloriam dei resurgentis à mortuis & ascendentis in cœlos. Nam & spiritus oris domini nostri Iesu Christi, quod sit omnis uirtus eorum, quinta chorda secuta est. Sexta nunc loquatur, quod cōgredientur quasi in utrem aque maris, & ponatur in thezauris dei abyssus. Quæ est abyssus in thezauro dei? & quæ est abyssus ubi demonum supplicia commorantur? Diligenter aduerte, in thezauro dei abyssum ille inuenit, qui dicebat: O altitudo diuitiarum sapientiæ dei. Ergo cum secreta scientiæ dei corde mundo & recta fide perquiris,

scias

scias te sextam chordam percutere. Alia uero abyssus
 ubi demones commorantur, hæreticorum scrutatio est,
 de qua nobis clamatur ab Apostolo. Nolito altum sape=
 re, sed time. Nam quod congregantur aquæ maris, om=
 nium gentium sectæ ad unum fontem aquæ uiuæ colle=
 ctæ sunt. ut de hoc uno utre excipiant aquam salientem
 ad uitam æternam. Et ideo septima chorda hoc sonat,
 ut timeat dominum omnis terra, non Iudæa sola, sed &
 omnes qui habitant orbem. Octaua sentit dominum no=
 strum Iesum Christum ipsum esse rerum omnium crea=
 torem, qui dissipauit consilia gentium in idolis, qui re=
 probauit cogitationes populorum in synagogis, qui re=
 probat consilia principum passionibus martyrum, qui
 facit consilium domini manere in æternum, in ecclesijs,
 in quibus sunt cogitationes cordis eius, in seculum secu=
 li. Nona chorda indicat beatam esse gentem quæ cogno=
 scit dominum Iesum Christum deum suum, & hunc esse
 populum quem elegit in hæreditatem sibi. Decima chor=
 da indicat, quia de cælo respexit dominus super nos, non
 sic de cælo quasi de fenestra, sed de preparato habitacu=
 lo suo, id est, de homine perfecto, quem assumpsit. De ip=
 so ergo quæ uirgo peperit respexit super omnes sine ac=
 ceptione personæ. Pro omnibus enim & natus & pas=
 sus est, ipse utique qui finxit singillatim corda eorum: nõ
 enim opus erat ei, ut testimonium ei quis perhiberet de
 homine. ipse enim ita uidebat quid ageretur in homine
 ut quid unusquisque cogitaret proferret in mediũ. Nam
 quod dicitur, non fit saluus rex in multa uirtute sua, tale
 est, quale si dicatur Herodi: Quid? quia potēs es Christiũ.
 ita

ita persequi, ut possis perscrutari scribas, discutere m^agos, infantes occidere, in abundantia uirtutis tue: ita n^o eris saluus, sicut ille qui confidebat in equo suo, & canitur de eo: Equum & ascensorem proiecit in mare: Et fecit illi eum equus ad salutem, Ita & tu etiam si gigas sis in uirtute tua non eris saluus. Oculi enim domini non respiciunt confidentes in uirtute sua, sed sperantes in misericordia eius. Ipsorum enim eripit animas de morte, & alit eos in fame. Famem quidem in isto seculo si passi fuerint, & cum Apostolo dixerint, usq; in hanc horam & esurimus, & sitiimus & nudi sumus: Adiungunt tamen dicentes: Anima nostra patienter agit, non turbatur, sustinens dominum. Ipse enim adiutor & protector noster est, & sicut in capite psalmi nobis iussum est, gaudete iusti in domino: In ipso letabitur cor nostrum, & in nomine sancto eius sperauimus. Ipse enim facit misericordiam suam super nos, sicut sperauimus in eum, qui regnat in secula seculorum Amen.

Psalmus David cum mutauit uultu suum coram Abimelech, & dimisit eum & abiit. XXXIII.

Benedicam domino in omni tempore, semper laus eius in ore meo. In domino laudabitur anima mea, audiant mansueti & letentur. Magnificate dominum mecum, & exaltemus nomen eius in idipsum, Exquisiui dominum, & exaudiuit me, & ex omnibus tribulationibus meis eripuit me. Accedite ad eum & illuminamini, & facies uestrae non confundentur. Iste pauper clamauit, & dominus exaudiuit eum, & ex omnibus tribulationibus eius saluabit eum. Immittit angelus

gelus domini in circuitu timentium eum, & eripiet eos.

Gustate & uidete, quoniam suavis est dominus, beatus uir qui sperat in eo. Timete dominum omnes sancti eius, quoniam non est inopia timentibus eum. Diuites eguerunt, & esurierunt, inquirentes autē dominum non inueniuntur omni bono. Venite filij audite me, timorem domini docebo uos. Quis est homo qui uult uitam, diligit dies uidere bonos. Prohibe linguā tuam à malo, & labia tua ne loquantur dolum. Diuerte à malo, & fac bonum, inquire pacem & persequere eam. Oculi domini super iustos, & aures eius in preces eorum. Vultus autem domini super faciētes mala, ut perdat de terra memoriā eorum. Clamauerunt iusti, & dominus exau diuit eos, & ex omnibus tribulationibus eorū liberauit eos. Iuxta est dominus his qui tribulato sunt corde, & humiles spiritu saluabit. Multæ tribulationes iustorū, & de omnibus his liberauit eos dominus. Custodit dominus omnia ossa eorum, unum ex his non conteretur.

Mors peccatorum pessima, & qui oderunt iustum delinquent. Redimet dominus animas seruorum suorum. & non delinquent omnes qui sperant in eo.

COMMENTARIUM.

Nisi mutaueris uultum tuum coram principe uiciorū, & dimiseris eum, ac uirtutū domino omne quod tibi superest uitæ mācipaueris tempus, non uere dicis: Benedicā dominum in omni tempore, nec semper laus dei erit in ore tuo, si tibi uicium maledictionis & amaritudinis uiuit. sit ergo laus dei in ore tuo, nō in adulatione laudibus hominū assuescēs, nec timeas ne te uituperent

uituperent iniuste, quos iuste uituperas. Si enim ab homine uituperatus fueris, in deo laudaberis: & superbos contristaueris, audiant mansueti, & letentur hi, qui magnificant dominum tecum, & exaltant nomen eius in uinum. Videamus nunc causas laudis eius. Inquisiui dominum, & exaudiuit me, & ex omnibus angustijs eripuit me: Et uos, ait, accedite ad eum, qui in cæcitate cordis estis, accedite & illuminamini, & uultus uestri non confundentur. Non confundentur in paupertate facies uestræ, si consideretis omnium rerum dominum illum cæli terræq; diuitem, pro nostra paupertate pauperem factum, pro nostra tribulatione tribulatū, ipsi nec in paupertate erubescetis, nec in tribulatione deficitis. Nam iste pauper clamauit in cruce. Quis pauper? Qui, ut te diuitem faceret, pauper factus est: Factus obediens usq; ad crucem, ut te à cruciatibus liberaret. Clamauit, & dominus exaudiuit eum, misit angelum suum in circuitu timentium corpus eius & reuoluit lapidem à monumento, & eripuit eum. Gustate corpus uite, & uidete quàm suavis est dominus: Vitam enim habet in semetipso, qui manducauerit carnem eius, & biberit sanguinem eius, & tunc beatus erit uir qui sperat in eo. Timete dominum omnes sancti eius, quoniam nihil deest timentibus eum. Nihil deest in præsentem de uirtutibus, nihil deest perfectioni, ut nihil in futurum gaudijs desit. Nam præsentis temporis diuitiæ, amatores suos ita deserere solent, ut egentes & esurientes uideas eos, quorum in diuitijs nullus poterat ferre superbiam. Ergo in incerto sunt positæ diuitiæ quas confert mundus. Diuitiæ autem quas contulerit dominus

minus non deficient, sed permanent in omni bono, & quia istæ diuitiæ de timore dei nascuntur. Sic enim ait: Timete dominum sancti eius, quia nihil deest timentibus eum. Qui æterni diuites esse desideratis, uenite ad me quasi filij ad patrem. Clamat spiritus sanctus, Venite & audite me, timorem domini docebo uos. Timorem enim domini ille doceri uult, qui uult uitam æternam, & desiderat uidere dies bonos. Times ergo dominum, non si tonantem, aut fulgurantem, aut terræmotum facientem timeas, sed si ignem æternum comminantem formides.

Quia sicut habet uitam, qui cohibet linguam suam à malo, & sicut aures domini in preces eius sunt, qui ita auertitur à malo ut faciat bonum, ita uultus domini super facientes mala, ut perdat de terra memoriam eorum. Notandum sanè, quia inter cætera uirtutum insignia, pax quoque querenda præcipitur: Inquire, inquit, pacem, & sequere eam. Pax enim & in præsentem diem bonos facit hominibus, & in futuro dei filiorum dignitatem impertit, secundum id quod ipse dominus dicit: Beati pacifici, quia filij dei uocabuntur. Nec hoc nos terreat quod uidemus in isto seculo multas tribulationes iustorum. Transeunt enim ipsæ tribulationes, & ex his omnibus liberat eos dominus. Ipse etiam in sepulchro condidit omnia ossa eorum, & ita ea seruat resurrectioni, ut unum ex his non patiat perire in resurrectionis die. Mors autem peccatorum pessima apparebit tempore quo resuscitat in corporibus animas suorum: Hoc sanè sciatis, inquit, quia non peccat, omnis qui sperat in eo. Abstinentioniam peccatorum in fine psalmi commen-

h

dat eis,

dat eis, qui sperant in dominum, ut ad spei sue fructum attingant: Non enim peccant, inquit, omnes qui sperant in eum. Ut autem non peccemus, eius est instanter misericordia postulanda, qui regnat in secula seculorum Amen.

In finem psalmus David. XXXIII.

Iudica domine nocentes me, expugna impugnantes me. Apprehende arma & scutum, & exurge in adiutorium mihi. Effunde frameam, & conlude aduersus eos qui me persequuntur, dic anima mea: salus tua ego sum. Confundantur & reuereantur querentes animam meam. Auertantur retrorsum & confundantur, cogitantes mihi mala. Fiant tanquam puluis ante faciem uenti, & angelus Domini coartans eos. Fiat uia illorum tenebre & lubricum, & angelus domini persequens eos. Quoniam gratis absconderunt mihi interitum laquei sui, superuacue exprobrauerunt animam meam. Veniat illi laqueus quem ignorat, & captio quam abscondit apprehendat eum, & in laqueum cadet in ipso. Anima autem mea exultabit in domino, & delectabitur super salutari suo. Omnia ossa mea dicent, domine quis similis tui? Eripiens inopem de manu fortiorum eius, egenum & pauperem a diripientibus eum. Surgentes testes iniqui, quae ignorabam interrogabant me. Retribuebant mihi mala pro bonis, sterilitatem animae meae. Ego autem cum mihi molesti essent, induabar cilicio, humiliabam in ieiunio animam meam, & oratio mea in sinu meo conuertetur. Quasi proximum, & quasi fratrem nostrum sic complac-

bam,

bam, quasi lugens & contristatus sic humiliabar. Et
 aduersum me letati sunt, & conuenerunt, congregata
 sunt super me flagella & ignorauit. Dissipati sunt nec
 compuncti tentauerunt me, subsannauerunt me subsanna
 tione, frenduerunt super me dentibus suis. Domine quã
 do respicies restitue animã meã à malignitate eorũ, à leo
 nibus unicam meam. Confitebor tibi in ecclesia ma
 gna, in populo graui laudabo te. Non supergaudeant
 mihi qui aduersantur mihi inique, qui oderunt me gra
 tis & annuunt oculis. Quoniam mihi quidem pacifi
 ce loquebantur, & in iracundia terræ loquentes, dolos
 cogitabant. Et dilatauerunt super me os suum, dix
 erunt euge euge uiderunt oculi nostri. Vidisti domine
 ne fileas, domine ne discedas à me. Exurge & inten
 de iudicio meo, Deus meus & Dominus meus in causam
 meam. Iudica me secundum iustitiam tuam domine
 deus meus, & non supergaudeant mihi. Non dicant
 in cordibus suis euge euge animæ nostræ, nec dicant de
 uorabimus eum. Erubescant & reuereantur simul,
 qui gratulantur malis meis. Induantur confusione &
 reuerentia, qui maligna loquuntur super me. Exul
 tent & letentur, qui uolunt iustitiam meam, & dicant
 semper magnificetur Dominus, qui uolunt pacem seru
 eius. Et lingua mea meditabitur iustitiam tuam, tota die
 laudem tuam.

COMMENTARIUM.

Dominus Iesus Christus, si præceptis suis scri
 pturas ueteris testamenti uidisset esse contrarias,
 à sua ecclesia exclusisset. Nunc uero cum non so
 uum

lum non exclusit, sed etiam à patre sanctificatus asseruit. Namque cum testimonium de filijs dei daret, & diceret uersiculum psalmi octogesi primi: Non potest, inquit, immutari scriptura, quem pater sanctificauit, & misit in hunc mundum. Quid ergo faciemus? Si maledicamus inimicos nostros, euangelica præcepta contemnimus, quibus non solum non maledicere, uerum etiam pro his orare iubemur, Si custodire uolumus Euangelij iussiones, psalmos relinquimus, quibus frequenter inimici maledicuntur, ut in isto psalmi loco in capite: Iudica, inquit, nocentes me, & cætera quæ sequuntur. Vnde cautius psalmista caue, ne ad homines aduersantes tibi putes ista cõpetere, sed fide fixus pro inimicis tuis ora, sicut iussu est, & hanc orationem psalmi præsentis, non contra carnem & sanguinem, sed contra spiritus aeris huius, qui quotidie nocent, quotidie bella committunt. Induere sacco siue cilicio, & humilia in ieiunio animam tuam, quia non uincuntur, nisi per orationem & ieiunium. Quid ergo oras indutus cilicio? Vt expugnet dominus expugnantem te, ut apprehendat arma auxilij sui, arma inuisibilia aduersus hostes inuisibiles. Ipsi enim querunt animam tuam. Ora ut fiat uia eorum tenebra & lubricum, & angelus domini persequatur eos, quia ipsi absconderunt tibi interitum laquei sui, uanam exprobrantes animam tuam, dicentes ei: Vanum est quod oras, quod ieiunas quod mundum contemnis. Vnde & propheta hoc ipsum increpat dicens: Ideo, ait, plaga super Israel multiplicata est quia dixerunt, Vanus est qui timet deum. Ergo quia hi spiritus immundi suggestionibus suis uanam

expro-

exprobant animam meam, ut uilem se estimans, à precioso dei timore abscedat: Veniat illis laqueus quem ignorant: sicut mihi inuisibiles hostes sunt ad bonum pergenti, sic illis inuisibilis occurrat laqueus ad meum interitum festinantibus, ut captio quam occultauerunt mihi, apprehendat eos, & in eodem laqueo incidant, ut anima mea exultet in deo salutari suo, qui eripit inopem de manu fortioris. In quo exurgunt testes iniqui, ostendentes quod est pulchrum factum, et quasi bonum quod est inimicum, quæ ignorabant quæ penitus ad animum non habebam, hæc interrogabant me: retribuebant mihi mala pro bonis. Hic retributio mala pro bonis demonum talis est, ut dicerem, quotiens oro, quotiens à peccatis abstinco, mala mihi eueniunt, & sterilitas meam animam comitatur. Quid ergo egisti dum tibi molesti essent? dic nobis, ut & nos hoc faciamus: Cum mihi, inquit, molesti essent, induebar cilicio, & humiliabam in ieiunio animam meam, & oratio mea in sinu meo conuersa est. Quemcunque quasi proximum, & quasi fratrem meum putabam fidelem, & placebam mihi in eo, ita egit ut ludas in domino, ut lugentem me & contristatum faceret, humilè inimicis. Sic passioni dominicæ hoc applicabis, ut tamen ordinè cœptæ explanationis astringas, quia ipsa passio domini hoc agit, ut nos ædificemur. Quanto enim plus deo adhereris, tãto plura demonum circa te flagella non deerunt, ipsi tentant te, & de risu suo exagitant, & fremunt super te dentibus suis. Tu quod tuum est clama: Domine quando respicies, restitue animam meam à malis factis eorum, à leonibus unicam meam.

meam. Vna nobis est anima nostra & numero & affectu. Cum ergo eam restitueris in bono proposito, & liberaueris à malis factis eorum, tunc confitebor tibi in ecclesia magna, & in populo non leui, non flagitanti populus, & accipienti personas, sed in populo graui timoris tui custodienti: in eo mihi erit assiduitas, & in eodem populo laudabo te. non ergo insultent qui aduersantur mihi iniqui, qui oderunt me gratis, & annuunt oculis. Hæc ut dixi, ita passioni dominicæ applica, ut edificationis tuæ interpretem penitus non omittas. demonia enim nobis quotidie pacifice loquuntur. Pacifica res est concupiscentiæ fructus: sed super iram dolosam cogitant, sicut in hamo esca, dulcis in aspectu, letalis in gustu est. Dilatauerunt in me os suum, quotidie seculi amatores crimina inaudita committunt, & nullus penitus à nullo arguitur. At ubi quis boni propositi in leui qualicunque culpa incurrerit, dilatant spiritus immundi ora eorum, qui, ut dixi, criminibus uacant, ut uideas eos tale ferre iudicium in uno quacunque peccato, ut dicant: cur non urbe pelluntur? ut quid uiuere permittuntur? Isti sunt per quos mundus perijt. Hic clamat ad dominum: Exurge domine & intende iudicium meum, & causam meam iudica secundum misericordiam tuam. Si enim secundum misericordiam iudicaueris, non insultabunt in me demones, nec dicent euge euge anime meæ, nec dicent deuorauimus eum. Euge euge, & in bono accipitur & in malo. Nam dicitur euge serue bone & fidelis, dicitur & euge uiderunt oculi nostri. Euge ergo uox eius est, cuius desiderium uidetur impletum, siue in bono, siue in malo.

Mox

Mox itaque ut hi qui in malo tuo letantur, non dicant deuorauimus eum, sed confundantur qui gratulantur in malis tuis. Et letentur qui uolunt iustitiam tuam, & desiderant pacem tuam, ut lingua tua medietur iustitiam dei, & omni die in laude eius permancas, qui regnat in secula seculorum Amen.

In finem sermo domini David. XXXV.

Dixit iniustus ut delinquat in semetipso, non est timor dei ante oculos eius. Quoniam dolose egiit in conspectu eius, ut inueniatur iniquitas eius ad odium. Verba oris eius iniquitas & dolus, noluit intelligere, ut bene ageret. Iniquitatem meditatus est in cubili suo, asstitit omni uia non bonæ, malitiam autem non odit. Domine in cælo misericordia tua, & ueritas tua usq; ad nubes. Iustitia tua sicut montes dei, iudicia tua abyssus multa. Homines & iumenta saluabis domine, quemadmodum multiplicasti misericordiam tuam deus. Filij autem hominum in tegmine alarum tuarum sperabunt. Inebriabuntur ab ubertate domus tuæ, & torrente uoluptatis tuæ potabis eos. Quoniam apud te est fons uitæ, et in lumine tuo uidebimus lumen. Prætede misericordiam tuam sitiētibus te, & iustitiā tuam his qui recto sunt corde. Non ueniat mihi pes superbiæ, & manus peccatoris non moueat me. Ibi ceciderunt qui operantur iniquitatem, expulsi sunt nec potuerunt stare.

COMMENTARIUM.

Discernendum est inter eum qui delinquit in alio, & inter eum qui delinquit in semetipso. Delinquit in alio, qui cum possit corrigere à malo peccantem,

h 4 insuper

insuper & adulatur: Delinquit in seipso, qui sibi ipsi nō
 uult suadere iustitiam, quia non est timor dei in conspe-
 ctu eius, ut inueniatur iniquitas sua ad odium, laudat in-
 iustum, ut laudetur iniustus. Non uult intelligere actio-
 nes bonas, quibus promerebitur deus cubile cordis sui.
 Iniquitatem meditatur, ut adsit omni uia non bonæ, &
 non excretur malitiam. Et licet in terra & in mari sit
 misericordia Domini, sed proprie in cælo est misericor-
 dia eius, inde uenit, inde expectatur. Veritas autem eius
 usque ad Apostolos, qui nubes idcirco appellantur, quia
 inundatione sermonis sui terram rigantes fidei, eam
 fructum Deo facere docuerunt. Vnde & de ipsis Do-
 minus dicit: Mandabo nubibus ut non pluant super iu-
 deam imbrem, vsque ad ipsos ueritas, quæ est Christus
 cuius iustitia est sicut montes Dei, cuius iudicia aby-
 sus multa sunt, qui & homines, & iumenta suo salua-
 bit aduentu, id est, & Iudæos & gentes. Nam & filij ho-
 minum, qui in peccato Adæ desperantes extiterant, in
 protectione alarum eius sperant, id est, in expansione
 manuum in cruce fixarum: sperant autem, qui inebriantur
 ab ubertate domus eius. Domus eius est, quæ ex late-
 re suo fudit, unde inebriantur qui credunt, & torrente de-
 liciarum suarum potabit eos, qui inebriati fuerint ab u-
 bertate domus eius. Quoniam apud ipsum est fons uitæ,
 & quia lux de lumine est, in ipsius lumine uidebinus
 lumen, qui pretendit misericordiam suam scientibus se.
 Iustitiam uero suam his qui recto sunt corde. Ipse enim
 & indulgētiam pretendit corrigenti, & seruat iusticiā
 permanenti. Vnde orandum est, ut non ueniat nobis pes
 superbia

superbia, & manus peccatoris non moueat nos. In manu enim diaboli sunt omnes, qui operantur iniquitatem, & desperantes de misericordia dei, expulsi sunt & non potuerunt stare. Sed Apostolus dicit: Stabit. Potens est deus statuere illum. Rogandus est ergo dominus Iesus Christus, ut ipse nos confirmet, ut in timore eius stare possimus, per ipsum dominum nostrum Iesum Christum, qui regnat in unitate patris & spiritus sancti in secula seculorum, Amen.

Psalmus ipsi Dauid. XXXVI.

Noli emulari in malignantibus, neque zelaueris facientes iniquitatem. Quoniam tanquam foenum uelociter arefcent, & quemadmodum olera herbarum cito decident. Spera in domino, & fac bonitatem, & inhabita terram, & pasceris in diuitijs eius. Delectare in domino, & dabit tibi petitiones cordis tui. Reuela domino uiam tuam & spera in eo, & ipse faciet. Et educet quasi lumen iustitiam tuam, & iudicium tuum tanquam meridiem, subditus esto domino, & ora eum. Noli emulari in eo qui prosperatur in uia sua, in homine faciente iniustitias. Desine ab ira, et derelinque furorē, noli emulari ut maligneris. Quoniam qui malignantur, exterminabuntur, sustinentes autem dominum, ipsi hereditabunt terram. Et adhuc pusillum, & non erit peccator, & queres locum eius, & non inuenies. Mansueti autem hereditabunt terram, & delectabitur in multitudine pacis. Obseruabit peccator iustum, & stridebit super eum dentibus suis. Dominus autem iridebit eum, quoniam prospicit quod ue-

niet dies eius. Gladium euaginauerunt peccatores, intenderunt arcum suum. Ut decipiant pauperem & inopem, ut trucident rectos corde. Gladius eorum intret in corda ipsorum, & arcus eorum confringatur.

Melius est modicum iusto, super diuitias peccatorum multas. Quoniam brachia peccatorum conterentur, confirmat autem iustos dominus. Nōuit dominus dies immaculatorum, & hereditas eorum in aeternum erit.

Non confundentur in tempore malo, & in diebus famis saturabuntur, quia peccatores peribunt. Inimici uero domini mox, ut honorificati fuerint, & exaltati, deficientes quemadmodum fumus deficient. Mutabitur peccator, & non soluet, iustus autem miseretur & retribuet. Quia benedicentes ei hereditabunt terrā, maledicentes autem ei disperibunt. Apud Dominum gressus hominis dirigitur, & uiam eius uolet. Cum ceciderit non collidetur, quia Dominus supponit manum suam. Iunior fui, etenim senui, & non iudi iustum derelictum, nec semen eius querens panem. Totā die miseretur, & commodat, & semen eius in benedictione erit. Declina a malo, & fac bonum, inhabita in seculum seculi. Quia dominus amat iudicium, & non derelinquet sanctos suos, in aeternum conseruabuntur.

Iniusti punientur, & semen impiorum peribit. Iusti autem hereditabunt terram, & inhabitabunt in seculum seculi super eam. Os iusti meditabitur sapientiam, & lingua eius loquetur iudicium. Lex dei eius in corde ipsius, & non supplantabuntur gressus eius. Considerat peccator iustum, & querit mortificare eum.

Domia

Dominus autem non derelinquet eum in manus eius, nec damnabit eum cum iudicabitur illi. Expecta dominum, & custodi uiam eius, & exaltabit te ut hereditate capias terram, cum perierint peccatores uidebis. Uide impium super exaltatum, & eleuatum sicut cedros libani. Et transiui, & ecce non erat, quæsiui eum, & non est inuentus locus eius. Custodi innocentiam, & uide æquitatem, quoniam sunt reliquæ homini pacifico.

Iniusti autem disperibunt, simul reliquæ impiorum interibunt. Salus autem iustorum à domino, & protector eorum in tempore tribulationis. Et adiuuabit eos dominus, & liberabit eos. & eruet eos à peccatoribus, & saluabit eos, quia sperauerunt in eo.

COMMENTARIUM.

SI hæc spes quæ uidetur expeditur, zelabimur malignantes, & facientes iniquitatem. Dicere enim possumus, Ecce ille & ille, hæc & hæc scelera perpetrarant & florent: Noli, inquit, ista considerare, sed considera, quoniam tanquam scenum uelociter arefcet. Tu autem spera in deum, & fac bonitatē, spera quia spes salui facti sumus. Inhabita terram, & pascere in diuitijs eius. Inhabita terram, id est, corpus tuū: & pasceris in diuitijs eius. Si operatus fueris terrā tuam, saturaberis panibus. Offerant oculi fructum ex concupiscencia celestis, aures intentionē audiendi uerbum dei, os diuinis laudibus occupetur, manus eleemosynis, uenter ieiunijs, & totum corpus castitatis uirtutibus occupetur. Sic inhabitans terram & pasceris in diuitijs eius, tunc delectaberis in Domino, & dabit tibi petitionem cordis tui.

Cum

Cum ei reuelaueris uiam tuam, tunc educet inſticiam tuam quaſi lumen, & iudicium tuum clarum faciet ſuper meridiem, Nihil enim clarius meridiano tempore. Perfectum enim hoc tempore progreditur lumen. Subditus eſto Domino, & ora eum: quaſi dicat, ſi ei ſubditus non fueris, ut facias uoluntatem eius, ſine cauſa obſecras eum. Noli zelari eum qui proſperis ſucceſſibus pollet, hominem facientem iniquitatem. Deſine ab ira, & derelique furorem. Noli zelari ut maligneris, quoniam qui malignantur, exterminabuntur. Quod differtur non auferitur, puſillum, & non erit peccator, Quæres locum eius, nec inuenies. Nam qui manſueti ſunt poſſidebunt terram. Non iſtam matrem ſpinarum, & ſerpentium, ſed illam in qua æternitas regnat, terram fluentem lac et mel. Et ibi delectabuntur in multitudinem pacis. Hæc ſi iuſtus es, uide ne in præſenti mundo perquiras: non enim melior Paulo eris, in fame & ſiti durâti, in frigore & nuditate perſcueranti, Sed eſto ſollicitus, quia quotidie te diabolus conſiderat, & fremit ſuper te dentibus ſuis, ſed Dominus irridet eum, quia ſcit quod eueniat dies eius. Et quantacunque contra te dæmonia bella committant, noli timere: Quia gladij eorum intrabunt in corda eorum, & arcus eorum confringentur. Melius tibi ſit modicum de iuſtitia poſſidere, quàm de iniuſto diuitias peccatorum multas. Nam brachia dæmonum ſi pugnaueris confringet Dominus. Dignatur enim iuſtos ſuos in ſua miſericordia confirmare, quorum ſcit uias immaculorum, quorum hereditas eorum Chriſtus eſt. Qui in æternum manet, per ipſum non conſundentur in tempo-

tempore malo. Tempus malum est Christiano, quando
 ad peccatum aliquod prouocatur. Sed si hereditas eius
 in eternum manet, id est, si perseuerat in Christo, non
 confundetur in tempore malo, & in diebus famis satu-
 rabitur, tempore quo peccatores pereunt. Modo autem
 regnat etiam ipsi inimici Domini, qui licet honorentur,
 & ab adulatoribus exaltentur, deficientes quasi fumus
 continuo deficient. Iusti autem exabundabunt & largi-
 entur & tribuent. Inustus autem etiam mutuabitur, &
 non soluet. Semper auarus eget. Iustus autem quia à Do-
 mino gressus eius dirigentur, etiam si ceciderit, non col-
 lidetur, quia dominus supponit manum suam. Recor-
 dare ab initio, & uidebis iustum probatum potius quam
 deceptum, non derelinquitur. Qui declinat à malo ut
 faciat bonum, in eternum conseruabitur, quia os eius
 meditabitur sapientiam. Lex enim Dei est in corde eius,
 & ideo non supplantabuntur gressus eius. Considerat
 eum diabolus, & cupit mortificare eum, sed Deus non
 derelinquet eum in manib. suis, nec damnabit eum cum
 iudicabitur illi. Expecta Dominum, & custodi uias eius,
 & exaltabit te ut hereditas terram, tempore quo pe-
 reunt peccatores uidebis. Hoc loco quæ sequuntur, li-
 cet multos conscientia nostra retineat subito de poten-
 tatu corruisse, & ita ad nihilum deuenisse, ut nec locum
 sui itineris reliquerint, tamen specialiter hoc de diabo-
 lo ait. Ipse est enim impius exaltatus super cedros liba-
 ni. Sed ubi transierit mundus, quæritur locus eius, &
 non inuenietur. Custodiamus nos unitatem fidei, ut ui-
 deamus æquitatem iudicij. Qui faciet reliquias homini
 paci-

pacifico, iniustos autem punit simul. Reliquie uero impiorum tunc peribunt, quando salus uenerit iustorum à domino, & protector eorum erit in tempore tribulationis: ut autè euadant adiuuat eos dominus, & liberat eos, & eripit eos à peccatoribus, & saluat eos, quoniam sperant in Domino nostro Iesu Christo, qui regnat in secula seculorum, Amen.

Psalmus David in rememoratione sabati. XXXVII.

Domine ne in furore tuo arguas me, neque in ira tua corripas me. Quoniam sagitte tue infixe sunt mihi, & confirmasti super me manum tuam. Non est sanitas in carne mea à facie ira tue, nõ est pax ossibus meis à facie peccatorum meorum. Quoniam iniquitates meae supergressae sunt caput meum, & sicut onus graue grauatae sunt super me. Putruerunt et corruptae sunt cicatrices meae à facie insipientiae meae. Miser factus sum, & curuatus sum usque in finem, tota die contristatus ingrediebar. Quoniam lumbi mei impleti sunt illusionibus, & non est sanitas in carne mea.

Afflictus sum, & humiliatus sum nimis, rugiebam à gemitu cordis mei. Domine ante te omne desiderium meum, & gemitus meus à te non est absconditus. Cor meum conturbatum est, dereliquit me uirtus mea, & lumen oculorum meorum & ipsum non est mecum. Amici mei & proximi mei, aduersum me appropinquauerunt & steterunt. Et qui iuxta me erant de longe steterunt, & uim faciebant qui querebant animam meam.

Et qui inquirebant mala mihi locuti sunt uanitates,

& dolos tota die meditabantur. Ego autem tanquam
 surdus non audiebam, & sicut mutus non aperiens os su-
 um. Et factus sum sicut homo non audiens, & non ha-
 bens in ore suo redargutiones. Quoniam in te domi-
 ne speravi, tu exaudies me domine deus meus. Quia di-
 xi ne quando supergaudeant mihi inimici mei, & dum
 commouentur pedes mei, super me magna locuti sunt.
 Quoniam ego in flagella paratus sum, & dolor meus in
 conspectu meo semper. Quoniam iniquitatem meam
 annuntiabo, et cogitabo pro peccato meo. Inimici autem
 mei uiuent, & confirmati sunt super me, & multiplicati
 sunt qui oderunt me inique. Qui retribuunt mala pro
 bonis detrahebant mihi, quoniam sequebar bonitatem.
 Non derelinquas me domine deus meus, ne discesseris à
 me. Intende in adiutoriū meū domine deus salutis mee.

COMMENTARIUM.

BEne quidam uoluit ad tropare in beati Iob passio-
 nem istum psalmum exponendo, sed qui passio-
 nem Iob legere & scire desiderat, melius facit si
 ipsum eius librum discutiatur. Hic autem idem qui in sexto
 psalmo est poenitens clamat ad dominum, ne in ira domi-
 ni arguatur, aut in correptionem eius diuinus furor ex-
 estuet. Sanè quotiescunq; motus istos in deo legeris non
 secundum id quod tu pateris, iram senti, quia deus im-
 passibilis est, & non sua cōmōtione, sed sua equitate ca-
 stigat. Nos tamen cū irā sentimus, furorem dicimus, quia
 inopiam patimur & sermonis & rationis, & de incor-
 poreo corporei, ac de impassibili passibiles, secūdū quod
 nos possumus, non secundum quod ipse est protestamur.

Deniq;

Denique sequitur: Quoniam sagittæ tuæ infixæ sunt mihi. Nūquid quia sagittas nominat, uerè sagittæ sunt? Imò ipse uerè sagittæ sunt, de quibus spiritualiter punzimur, ut consideremus, quia non est sanitas in carne nostra, quando libidinum uulneribus agitamur, ibi uulnus ire Domini, ibi pacem ossa nostra non habent à facie peccatorum nostrorum. Quando iniquitates nostræ supergrediuntur caput nostrum. Caput nostrum Christus est, Quando contra eius præcepta aliquid agimus, iniquitates nostræ caput nostrum supergrediuntur, & sicut onus graue grauantur super nos. Et quia moras facimus, in ipsis uulneribus nostris putrefiunt, deteriorant ipsa uulnera, à facie insipientiæ nostræ miseri efficimur, & turbamur usque in finem. Quid autem in ipso peccato tristes efficimur? Quia cognoscimus animam nostram impletam illusionibus demonum, & ideo non esse sanitatem in carne nostra. Incuruemur ergo & humiliemur usque quaque, & mugitum nostri cordis gemitumque reddentes, ex totis uisceribus exclamemus: Domine ante te omne desiderium meum. Desideremus enim in ipsis peccatis positi, alieni effici à peccatis: et hoc orandum docemur, ut huic desiderio annuat diuina clementia, quia cor nostrum turbatur, & deserit nos fortitudo nostra, & lumen oculorum nostrorum, id est, Christus, & spiritus sanctus non est nobiscum. Quando pollutionibus occupamur, tunc amici nostri apices Dei aduersum nos ueniunt, & stant, increpant, minantur ignem æternum, minatur mortem repentinam. Proximi autem à longe stant, id est, angeli sancti, qui proximi no

bis sunt quando iuste & pie & caste tractamur. Et quia
 pollutionibus aut impietatibus iuxta esse non possunt,
 ideo à longe stant: & illis longe stantibus uicio nostro,
 uim nobis faciunt qui quærunt animam nostram, et quæ
 rentes mala nostra, suggerunt uanitatem, & dolos tota
 die meditantur. Iam qui uult ad misericordiam perue
 nire, dicit quod sequitur: Ego autem tanquam surdus nõ
 audiebam, illisq; pronocantibus, ut in aliquo turpi aut
 malo uerbo prorumperem: Factus sum ut mutus non a
 periens os suum. Quare hoc? Quia in te spero Domine.
 Spe enim salui efficitur & credimus. Quoniam tu ex
 audis Domine deus, ut non insultent nobis inimici no
 stri. Qui inimici? illi qui quando cõmouentur pedes no
 stri, aduersum nos magna loquuntur. Hæc autem dici
 mus, si agnoscamus nos pro peccatis nostris in flagella
 paratos, & dolor cordis nostri agat contra nos, atque
 iniquitatem nostram pronuncians, faciat nos cogitare
 pro peccato nostro. Inimici enim nostri uiuunt, & fir
 mantur super nos, quando delinquimus: quando autem
 non delinquimus, multiplicantur ut odiant nos inique,
 ut retribuant nobis mala pro bonis: ita ut orantibus &
 caste nos tractantibus, illi zelo ducti, pro his bonis ma
 la retribuunt, et faciant nobis detrahi, quando sequimur
 iusticiam. Ei ideo clamandum est ad dominum, ne dere
 linquat nos pro peccatis nostris, sed intendat in adiuto
 rium nostrum, in quod præterita pœnitemus, presentia
 corrigimus, ipse futura dirigat, ut sicut titulus commem
 orationem diei sabbati psalmo positus protestatur, ab
 omni opere seruili cessemus, ut liberemur à seruitute
 peccati,

peccati, per dominū nostrum Iesum Christū, qui in unitate deitatis regnat cū patre, & spiritu sancto ante omnia, et nunc & semper, et in cuncta secula seculorum, Amen.

In finem pro ydithum canticum David.
uid. XXXVIII.

Dixi custodiam vias meas, ut non delinquam in lingua mea. Posui ori meo custodiam, cum confiteret peccator aduersum me. Obmutui et humiliatus sum & filii à bonis, & dolor meus renouatus est. Concidi cor meum intra me, & in meditatione mea exardescet ignis. Locutus sum in lingua mea, notum fac mihi domine finem meum. Et numerum dierum meorum quis est, ut sciam quid desit mihi. Ecce mensurabiles posuisti dies meos, & substantia mea tanquam nihil ante te. Veruntamen uniuersa uanitas omnis homo uiuens. Veruntamen in imagine pertransit homo, sed & frustra conturbabatur. Thezaurizat & ignorat cui congregabit ea. Et nunc quae est expectatio mea, nonne Dominus & substantia mea apud te est. Ab omnibus iniquitatibus meis erue me, opprobrium insipienti dedisti me. Obmutui & non aperui os meum, quoniam tu fecisti à me plagas tuas. A fortitudine manus tuae ego deseci in increpationibus, propter iniquitatem corripuisti hominem. Et tabescere fecisti, sicut araneam animam eius, ueruntamen uane conturbatur omnis homo. Exaudi orationem meam domine, & deprecationem meam, auribus percipe lachrymas meas. Ne fileas quoniam adueni ego sum apud te & peregrinus, sicut omnes patres mei. Remitte mihi ut refrigerer prius

prius quam abeam & amplius non ero.

COMMENTARIUM.

IN tricesimo & octauo psalmo ingressi uidemus sancti propositi professionem, in qua positus homo Dei quid dixerit, quid cogitauerit, quid doluerit, quid meditatus fuerit, quid orauerit, explicatur. Quid ergo dixerit audiamus. Ponamus eum audisse: Currite dum lucem habetis, ne uos tenebrae comprehendat. Et hic uolens currere dixerit, ut custodiret uias suas. Primo omnium egit, ut non delinqueret in lingua sua, posuit ori suo custodiam. Quando? Non semper tacuit? non omni tempore, sed eo tempore dum consisteret peccator aduersus eum, qui eum prouocaret, aut ad maledicendum, aut ad conuiciandum, aut ad obrectandum, aut etiam aliquod malum ex ore suo proferendum. Hic eo tempore obmutuit, & humiliatus est et siluit, non solum a malis, sed etiam a bonis. Perfectius egit Paulus, non obmutuit a bonis, sed a solis malis. Nam dum consisteret peccator aduersus eum, dixit: Maledicimur, & benedicimus, & blasphemamur & obsecramus. Hic tamen nec bonum nec malum protulit: Sed obmutui, inquit, etiam a bonis, & dolor meus renouatus est, id est, nouis conuicijs, nouis doloribus commouebatur. Sed Quia dixi ut non delinquerem in lingua mea, concaluit cor meum intra me, & in meditatione mea exarsit ignis genuinus, qui motum conscientiae innocentis inflammat. Locutus tamen tandem aliquid quando dixi domino: Notum fac mihi finem meum, ut sciam quam diu opprobrium insipienti ero. Consideraui tamen hoc, quia uanitati subiacet omnis homo uiuens, qui quod

cum in imagine transeat, sollicitus est & condit thesaurus ignorans cui congreget eos. Quæ autem causa ut dum agit de eo, qui cum suo iurgio prouocabat ad litigandum, subito ad istum deuolutus sit qui thesaurizat. Utique non esset lis in seculo, si non unus uellet alio ditior fieri, siue in opibus, siue in honoribus. Hic autem qui custodit uias suas dicit: Expectatio mea non est alia, nisi dominus, & substantia mea ipse est, qui ab omnibus iniquitatibus meis eripiat me, & amoveat à me plagas suas. A fortitudine enim manus Domini defeci in increpationibus, considerans fortitudinem patientiæ Dei, qui usque in crucem manus suas expandit, et dum illum cupio imitari, defeci in increpationibus. Propter preuaricationem primum hominem corripuisti, & qui factus fuerat, ut efficeretur per obedientiam immortalis, per inobedientiam mortalis effectus est, & cum mortalis est, tabescat ueluti aranea anima eius. Non dixit mori se, isti, sed tabescere fecisti. & dat araneæ comparationem, ut sicut scissa tela eius repentino flatu, ita scisso corpore eius à morte, anima tabescat, non habens florem corporeum, & tamen uane conturbatur cum sciat se non longo post tempore moriturum. Hæc in alio increpans, in se emendat, & cum lachrymis orat, ut nō taceat dominus, loquitur in corde eius in consilio eius, ut cognoscat se incolam & peregrinum in hoc seculo, & dicat: Remitte mihi hic peccata mea, ut ibi refrigerer: Hic inquit, mihi remitte prius quàm abeam, quia si mihi hic remiseris, ibi refrigeriū inuenio, & amplius nō ero peregrinus, quia efficior ciuis sanctorū & domesticus dei per dominū nostrū Iesum

Iesum Christum, qui regnat in secula seculorum, Amen.

In finem psalmus David. XXXIX.

EXpectans expectaui dominum, & intendit mihi. Et exaudiuit preces meas, & eduxit me de lacu miserie, & de luto fecis. Et statuit supra petram pedes meos, & direxit gressus meos. Et innisi in os meum canticum nouum carmen deo nostro. Vi debunt multi & timebunt, & sperabunt in domino.

Beatus uir cuius est nomen domini spes eius, & non respexit in uanitates & insapias falsas. Multa fecisti tu domine deus meus mirabilia tua, & cogitationibus tuis non est qui similis sit tibi. Annunciaui et locutus sum, multiplicati sunt super numerum. Sacrificium et oblationem noluisti, aures autem perfecisti mihi. Holocaustum & pro peccato non postulasti, tunc dixi ecce uenio.

In capite libri scriptum est de me, ut facerem uoluntatem tuam deus meus uolui, & legem tuam in medio cordis mei. Annunciaui iusticiam tuam in ecclesia magna, ecce labia mea non prohibebo domine tu scisti. Iusticiam tuam non abscondi in corde meo, ueritatem tuam, & salutare tuum dixi. Non abscondi misericordiam tuam, & ueritatem tuam a consilio multo. Tu autem domine ne longe facias miserationes tuas a me, misericordia tua, & ueritas tua semper susceperunt me. Quoniam circumdederunt me mala quorum non est numerus, comprehenderunt me iniquitates mee, & non potui ut uiderem. Multiplicati sunt super capillos capitis mei, & cor meum dereliquit me. Complaceat tibi domine ut eruas me, domine ad adiuuandum me respice.

Confundantur & reuereantur simul, qui querunt animam meam, ut auferant eam. Auertantur retrorsum & reuereantur qui uolunt mihi mala. Ferant confesim confusionem suam, qui dicunt mihi euge euge. Exultent & latentur super te omnes querentes te, & dicant semper magnificetur dominus, qui diligunt salutare tuum. Ego autem mendicus sum & pauper, dominus sollicitus est mei. Adiutor meus & protector meus tu es deus meus, ne tardaueris.

COMMENTARIUM.

Iste in tricesimo octauo psalmo dixit: *Quæ est expectatio mea, nonne dominus? Nunc in tricesimo nono dicit: Expectans expectaui dominum, & respexit me. Et qui ibi dixerat: Exaudi orationem meam, Hic dicit: Exaudiuit orationem meam. Quid orasti? Hoc inquit, orauit, ut educeret cogitationes meas de lacu miserie, & de luto libidinum, quæ merito feces dicuntur, & statueret super petram pedes meos, ut ultra non commouerentur flantibus uentis, id est, suggerentibus spiritibus immundis. Et his factis dirigat gressus meos, tunc dabit ori meo canticum nouum. Omnis qui uicerit, nouum canticum canit, canit autem non sibi, reputans quia sine deo non respicietur salus, nec Pharaoni, sed canit hymnum deo, quia in ipso faciemus uirtutem, & ipse ad nihilum redigit inimicos nostros. Ego ergo expectans dominum, hoc consecutus sum. Videbunt me multi sperantem in domino, ad meum desiderium peruenisse, & ipsi timebunt deum, & sperabunt in domino. Ille enim solus beatus, qui nomen domini spem suam credens, non respicit uanitates mundi, &*

insanias

insanas falsas diaboli Multa fecit dominus mirabilia, &
 in cogitatione eius nullus similitur ei, nec in cælis nec in
 terris. Ego autem annunciaui, quia expectaui dominum,
 & locutus sum, quia respexit me, & multiplicati sunt
 qui expectarent Dominum. Didicerunt enim à me, quia
 sacrificium & oblationem noluisti, aures autem perfecisti
 mihi. Dixisti enim: Plus est obedientia aurium, quam
 sacrificium manuum, quod tibi pro peccato offerri mi-
 nime postulasti: tunc dixi ecce ueniam. In capite libri scri-
 ptum est de me, id est, in initio psalterij de me scriptum
 est, ut beatus efficiar uir, ut faciam uoluntatem tuam, &
 sit in lege tua uoluntas mea, hoc uolui, & legem tuam in
 medio cordis mei. Annunciaui iustitiam tuam in eccle-
 sia magna, id est, in conuentu magnorum iuste lo-
 cutus sum, iuste iudicaui, non accipiens personam. Prohibui
 labia mea, ut quod iustum est non absconderem in cor-
 de meo, sed ueritatem tuam in iudicio, & salutare tu-
 um in persona humili dixi. Non celauit misericordiam
 tuam, sed dixi miserendum inopi. Nec tacui ueritatem
 tuam in synagoga multa, id est, in conuentu multorum.
 Tu ergo Domine ne longe facias misericordias tuas à
 me, quia misericordia tua & ueritas tua semper suscepe-
 runt me: susceptum me suum agnoscit, æquitas dum iu-
 dico, misericordia dum subuenio. Et quoniam aduersa
 & mala comprehenderunt me fugientem, & nõ possum
 mihi adesse, & multiplicatur super capillos capitis mei,
 ita ut ipsum cor meum derelinquat me, Deprecor, ut
 cõplaceat tibi domine, ut eripias me, domine ad adiuuan-
 dum me respice. Querunt enim spiritus immundi animã

meam ut auferant eam, & uolunt mihi mala, ita ut dum satis sibi fecerint, dicant mihi, euge euge. Presta ut quotiens me uolunt capere, ferant confestim confusionem suam, exultent autem qui diligunt salutare tuum in me. Et quia egenus in uiribus, & pauper in uirtute sum, & sine auxilio tuo pugnare non ualeo, tu domine adiuua me. Festinant illi ut interficiant, domine deus meus ne tardaueris in resistendo eis, qui regnas cum patre & spiritu sancto, per omnia secula seculorum, Amen.

In finem psalmus David. XL.

Beatissimus uir qui intelligit super egenum & pauperem, in die mala liberabit eum dominus. Dominus conseruet eum & uiuificet eum, et beatum faciat eum in terra, & non tradat eum in animam inimicorum eius. Dominus opem ferat illi super lectum doloris eius, uniuersum stratum eius uersasti in infirmitate eius. Ego dixi domine miserere mei, sana animam meam quia peccavi tibi. Inimici mei dixerunt mala mihi, quando morietur & peribit nomen eius. Et si ingrediebatur ut uideret, uana loquebatur cor eius, congregauit iniquitatem sibi. Egrediebatur foras, & loquebatur in idipsum. Aduersum me susurrabant omnes inimici mei, aduersum me cogitabant mala mihi. Verbum iniquum constituerunt aduersum me, nunquid qui dormit non adijci et ut resurgat. Etenim homo pacis mee in quo speraui, qui edebat panes meos, magnificauit super me supplantationem. Tu autem domine miserere mei, & retribuam eis. In hoc cognoui quoniam uoluisti me, quoniam non gaudebit inimicus meus super me. Me autem propter innocentiam susce-

suscepisti, et confirmasti me in conspectu tuo in æternum.

Benedictus dominus deus Israel à seculo in seculum fiat fiat.

COMMENTARIUM.

Quinq; sensus esse in homine, omnibus notum est, qui sunt, uisus, auditus, odoratus, gustus, et tactus. Sed his omnibus propositus, qui nutrimento sapientie coalescit, et memorie cibo pinguescit. Agitur ergo cum eo in capite psalmi huius, ut intelligat super egenum & pauperem. Nam uidere eum omnes possunt, sed nisi intellexerit, inquit super egenum & pauperem, beatus non erit, & in die mala non eum liberat dominus. dicit enim & hic egenus & pauper: Esuriui, & non dedisti mihi manducare: Sitiui, et non potastis me: Hospes fui, & non suscepistis me: Infirmus fui, & non uisitastis me. Beatus ergo qui intelligit super egenum & pauperem. Christum esse, ipsum enim si intelligit non cunctabitur, paratus erit succurrere. In die ergo mala, quando dicendum est hoedis: Ite in ignem æternum. Tunc liberat eum dominus, & ut conseruet eum, ut uiuificet eum, & beatum faciat eum, & emundet in terra animam eius, & non tradet eum in manus inimici eius: & uniuersum stratum eius uersasti in infirmitate eius. Omnem tentationem inimici esse hoc loco censemus: Stratum uero eius orationem afferimus, in quo inclamat domino: Miserere mei, sana animam meam, quia peccaui tibi. Dum ergo sanata fuerit anima, stratus eius, id est, prostratio eius uersatur in infirmitate, id est, in illo uersatur qui fecit animam infirmam inimicis suis. Ideo denique & sequitur: Inimici mei dixe-

runt mala mihi, quando morietur? In peccato perijt ab eo hoc, quod dicitur Christianus. Hoc enim nomen est, quod perire nobis demonia studēt. Et ingrediuntur cor nostrum, ut uideant si consentimus, & si consenserimus, simul in unum susurrant, & cogitant aduersum nos mala, & uerbum iniquum cogitant aduersum nos, ut si peccauerimus non poeniteamur, sed desperantes recuperationem, ita damus nos hostibus prædam, dicētes eis: Nunquid qui dormit non adijciat ut resurgat? Nam & homo pacis meæ, in quo speraui, id est, homo meus exterior ampliauit aduersum me supplantationem, consentiens suggestionibus eorum: qui edebat mecum panem uitæ, ipse consensit eis, accepit ab eis, ut Iudas argenteos, & prodidit dominum. Ita hic accepit ab eis concupiscentiam, & prodidit me: sed tu domine sicut suscitasti filium tuum à mortuis, ita me suscita à peccatore, suscita me, & retribuas illis. In hoc cognoui quia pro me passus es, ut non gaudeat inimicus meus super me. Voluisti mecum, pro me mori, etiā non recusasti, sed te iacente in sepulchro timui, te autē resurgente non gaudebit inimicus meus super me, propter innocentiam enim meā suscepisti me: hoc ecclesia in Apostolis & prophetis dicit, quia non philosophi & rhetores, sed rustici & piscatores suscepti à deo ecclesiam parauerunt, quam confirmauit in conspectu suo in æternū. Cui dicimus: Benedictus dominus deus Israel à seculo & in seculum, fiat fiat. Non te offendat diligens lector, quod rem mysticam ad moralem traximus causam. Nam sicut Iudam ad prodendum dominum circumdederunt Pharisei, & munera ei offerendo fecerunt eum salu-

tem suam

tem suam tradere, ita hominem meū exteriorem, qui edit panem meū, spiritus immundi circundant. & offerūt ei, nunc pecunias per auaritiam, nūc luxuriam per cōcupiscentiam, à quibus si acceperit, prodit, dum prodiderit, agunt cum eo ut laqueo se suspendat, id est, ut desperet se posse à pœnitentia liberari, sed istis dicit: Nunquid qui dormit non adiciet ut resurgat. Quod quidem mysticus, ut dixi, sensus ad resurrectionem dominicam manifestat, sed nos moralem ex mystico genuimus locum, qui propter hoc quod nos ipsi nobis nocuimus, abijcitur, cessamus nobis nocere, & innocentes efficimur, ut merito unusquisq; dicat deo: Propter innocentiam suscepisti me, & qui proieceras à facie tua per peccatum, nūc per pœnitentiam cōfirmas me in conspectu tuo in æternum, qui regnas in secula seculorum Amen.

In finē intellectus filijs Chore, psalmus David. XLl.

Quemadmodum desiderat ceruus ad fontes aquarum, ita desiderat anima mea ad te deus. Sitiuit anima mea ad deum fontē uiuum, quādo ueniam et apparebo ante faciē dei. Fuerūt mihi lachrymæ meæ panes die ac nocte, dū dicitur mihi quotidie, ubi est deus tuus. Hæc recordatus sum, & effudi in me animam meam, quoniam transibo in locum tabernaculi admirabilis usq; ad domum dei. In uoce exultationis & confessionis, sonus epulantis. Quare tristis es anima mea, & quare conturbas me. Spera in deo, quoniā adhuc confitebor illi, salutare uultus mei & deus meus. Ad me ipsam anima mea conturbata est, propterea memor ero tui de terra Iordanis & hermonijm à mōte modico. Abyssus abyssum

abyssum inuocat in uoce cataractarum tuarum. Omnia excelsa tua & fluctus tui super me transferunt. In die mandauit dominus misericordiam suam, & nocte canticum eius. Apud me oratio deo uite mee, dicam deo susceptor meus es. Quare oblitus es mei, & quare contristatus incedo dum affligit me inimicus. Dum confringuntur ossa mea, exprobrauerunt mihi qui tribulant me inimici mei. Dū dicunt mihi per singulos dies, ubi est deus tuus, quare tristis es anima mea, et quare cōturbas me. Spera in deo, quoniā adhuc confitebor illi, salutare uultus mei & deus meus.

COMMENTARIUM.

Sicut ceruus serpentinis carnibus pastus, ueneno exhaustus festinat ad fontes, ita serpentis antiqui pastus consilio festinat anima mea ad te deus. Et quia proiecisti me à facie tua per præuariationē meam, nūc per pœnitentiā meam sunt mihi lachrymæ panes die ac nocte dicēti, quando ueniam & parebo ante faciem deī. Patior enim insultationes dæmonum dicentium mihi: ubi est ad cuius similitudinem factus es? proiecit te de paradiso suo. Ego autem credo quod ibi ingrediar in locū tabernaculi admirabilis, ubi factus est homo, nec solum ibi reuertar per Christū, uerumetiam perueniam ad domum ipsius dei. Et qui inde proiectus sum in uoce tribulationis, reuertar in uoce exultationis & confessionis sortus epulantis. Noli ergo iam tristis esse anima, sed spera in deum, quia confitebor illi. Saluator uultus mei, id est, imaginis suæ recuperator erit deus meus, qui me à facie sua, non ut ipse uoluit proiecit, sed ego à me ipso animam

CONTINUA

conturbauī, ego eam laesi à me ipso, anima mea turbata est, & propter hoc memor ero nominis tui ad terrā Iordanis, ibi accipiam remissionem peccatorū. Vbi abyssus abyssum inuocat. Filius patrē de profundo terræ, & fluminis, & apertis cataractis cœli descendente spiritu factus, pater appellat filium de altitudine cœlorum. Cum ergo altitudo ad altitudinem clamat, excelsa dei in me ingressa sunt. Homo enim recuperatus est, non angelus, nō aliqua alia creatura, quando in die mandauit dominus misericordiam suam gratis in baptismo remittendo peccata, & ipsam misericordiam suam mihi in tenebris peccatorum posito, uelut in obscuro noctis, ibi hęc eandem misericordiā declarauit. Plus est enim misericors in peccante, quàm in credēte: ibi per baptismatis gratiam simplex est in dulgentia: hic geminatur, & ueluti duplici lumine declaratur: quando dicit homo cum lacrymis deo susceptor meus es, quare me oblitus es, cum possis indulgendo succurrere? Quare me repulisti, cum possis expulsus & exulem ad patriam reuocare? Et quare tristis incedo, cum possis læticiā reddere? Incedo, inquit tristis, dum affligit me inimicus, dū confringit omnia ossa mea. Tristitia enim animi, ait Salomon, exiccatur ossa. Cessa ergo tristitia, & desine conturbare me: spe enim saluus efficior, & erit salus uultus mei, reddens libertatem aspectibus meis deus meus, qui regnat in secula seculorū Amen.

In finem psalmus Dauid. XLII.

Iudica me deus & discerne causam meā de gente non sancta, ab homine iniquo et dolofo eripe me, Quia tu es deus fortitudo mea, quare me repulisti, & quare tristis

tristis incedo dū affligit me inimicus. Emitte lucē tuam
 & ueritatē tuā, ipsa me deduxerūt & adduxerūt in mō-
 tem sanctū tuum, & in tabernacula tua. Et introibo ad
 altare dei, ad deū qui lētificat iuuentutē meam. Confite-
 bor tibi in cythara deus deus meus quare tristis es anima
 mea, & quare cōturbas me. Spera in deo, quoniā adhuc
 confitebor illi salutare uultus mei & deus meus.

COMMENTARIUM.

Gens non sancta, cogitationū pessimarum sunt se-
 mina, quæ zizania in euangelio, à malo homine
 super bonū semen sata nascuntur. Ab hoc homine
 iniquo, id est, diabolo libera me, quia tu es deus fortitudo
 mea, noli me repellere à te, ut nō tristis incedam quando
 affligit me inimicus, sed immitte lucem tuā & uince tene-
 bras meas, mitte ueritatē tuam, & uince mendacia mea.
 Lux enim tua & ueritas tua, ipsæ me perducūt ad mon-
 tem sanctū tuum, & in tabernacula tua, cum ingredi me
 feceris ad altare dei, ubi quamuis senectute confectus ue-
 nerim, ibi iuuenis fiā, ut quasi infans confiteor in cytha-
 ra domino deo meo: tam noli tristis esse anima mea, desi-
 ne cōturbare me, aufer à te desperationē, et spera in deū,
 quoniam confitebor illi. Salus enim uultus mei erit deus
 meus, qui regnat in secula seculorum Amen.

In finē pro filijs Chore intellectus psal. David. XLIII.

Deus auribus nostris audiuius, patres nostri an-
 nunciauerunt nobis. Opus quod operatus es in
 diebus eorū, & in diebus antiquis. Manus tua
 gentes disperdidit & plantasti eos, afflixisti populos &
 expulisti eos. Nec enim in gladio suo possederunt ter-

ram, & brachium eorum non saluabit eos. Sed dextera tua & brachiū tuum & illuminatio vultus tui, quoniam complacuisti in eis. Tu es ipse rex meus & deus meus, qui mandas salutes iacob. In te inimicos nostros uentilabis cornu, & in nomine tuo spernentur insurgentes in nobis. Non enim in arcu meo sperabo, & gladius meus non saluabit me. Saluasti enim nos de astringentibus nos & odientes nos confudisti. In deo laudabimur tota die, & in nomine tuo confitebimur in seculum. Nunc autē repulisti nos & confudisti nos, & nō egredieris deus in uirtutibus nostris. Auertisti nos retrorsum post inimicos nostros, & qui oderūt nos diripiebāt sibi.

Dedisti nos tanquā oves escarum, & in gentibus disperdisti nos. Vendidisti populum tuū sine precio, & nō fuit multitudo in commutationibus eorum. Posuisti nos opprobrium uicinis nostris, subsannationem & derisum his qui sunt in circuitu nostro. Posuisti nos in similitudinem gentibus, commotionem capitis in populis.

Tota die uerecundia mea contra me est, & confusio faciei meae cooperuit me. A uoce exprobrantis & obloquentis, à facie inimici & persequentis. Hæc omnia uenerunt super nos nec oblitus sumus te, & inique non egimus in testamento tuo. Et nō recessit retro cor nostrū, & declinasti semitas nostras à uia tua. Quoniam humiliasti nos in loco afflictionis, et cooperuit nos umbra mortis. Si oblitus sumus nomē dei nostri, & si expandimus manus nostras ad deū alienū. Nonne deus requireret ista, i. ple. n. nouit abscondita cordis. Quoniā propter te mortificamur tota die, estimati sumus sicut oves occisionis.

Exurge

Exurge quare obdormis domine, exurge & ne repelas in finem. Quare faciam tuam auertis, obliuisceris inopia nostra & tribulationis nostra. Quoniam humiliata est in puluere anima nostra, conglutinatus est in terra uenter noster. Exurge domine adiūua nos, & redime nos, propter nomen tuum.

COMMENTARIUM.

TRia genera hostium Christiano insurgunt: unum genus diaboli & demonum eius: aliud persecutorum: tertium quod commune est omnibus barbaricæ feritatis. Sed tota tria genera non arcu nostro nec brachio nostro superantur, sed dextera dei & illuminatione uultus eius, de quo patres nostri narrauerunt nobis. Quomodo manus illius eiecit gentes, & plantauit eos. Sicut ergo illi non in gladio suo possederunt terram, sic & nos non in uirtute nostra confidētes terram nostri corporis possidemus, sed tu saluas nos ex affligētib. nos, siue regibus perfidis, siue demonijs, siue (ut dixi) hostibus usitatis, quia damur eis pro peccatis nostris, uelut oues escarum: sed si exclamemus, dicentes: Hæc omnia uenerunt super nos, & obliti non sumus te domine, Aut si obliti sumus nomen dei nostri, aut si expandimus manus dijs alienis, tu uerus deus require ista, qui optime nosti occulta cordis, Pro deo patitur, quicquid aduersi sustinuerit omnis sanctus. Quia sicut qui pecunias multas habet, si passus fuerit furis gladium, pro pecunijs suis passus est: ita qui sanctitatem in moribus obtinet, quicquid passus fuerit aduersi, pro deo patitur, quæ summa est integritas sanctitatis: & patitur inimicum, siue persecuto-
rem

rem fidei, siue persecutorem mundi corporeum, siue per
 ipsum principem mundi & ministros eius. Tenentes er-
 go sanctitatem, clamemus domino. Quoniam propter
 te morte afficimur tota die, rogamus, ut exurgas & non
 repellas nos in finem, ne obliuiscaris inopiam nostram,
 & tribulationem nostram, quoniam humiliata est in pul-
 uere anima nostra, adhesit in terra uenter noster. Quan-
 do enim corporalibus necessitatibus aggrauamur, uexa-
 tur in puluere anima nostra. Dum autem uenter noster
 terrenis dapibus adheret, eternum nobis minatur inte-
 ritum. Ostendimus tibi uulnera nostra, tu qui saluator es,
 exhibe uulneribus medicamina. Nemo enim ab humilitate
 pulueris liberam habebit animam, nisi tu per inuisibiles
 donaueris anime contemptum pulueris corporalis. Nec
 habebit amorem ieiunij et orationis, ad contemnendum
 uentrem, qui terrae adheret, nisi tu concesseris. Exurge
 domine adiuua nos & libera nos, propter hoc ipsum
 quod nominis tui splendore censemur, libera nos ab oc-
 cupationibus pulueris, in quibus humiliatur anima no-
 stra, & ab aggrauatione uentris. Quia si harum duarum
 specierum nobis concesseris dona contemptum corporis
 & uentris, liberi erimus in Christo Iesu domino nostro;
 per quem & cum quo tibi est deo patri & Spiritu sancto
 honor & gloria in secula seculorum Amen.

In fine pro his qui commutabuntur filijs Chore ad in-
 tellectum canticum pro dilecto. XLIIII.

ERuctauit cor meum uerbum bonum, dico ego opera
 mea regi. Lingua mea calamus scribae uelo-
 citer scribentis. Speciosus forma praefilijs homi-
 num,

num, diffusa est gratia in labijs tuis. propterea benedixit te deus in æternum. Accingere gladio tuo, super scutum tuum potentissime. Specie tua & pulchritudine tua, intende prospere procede & regna. Propter ueritatem & mansuetudinem & iustitiam, & deducet te mirabiliter dextera tua. Sagittæ tuæ acutæ, populi sub te cadent in corda inimicorum regis. Sedes tua deus in seculum seculi, uirga directionis uirga regni tui.

Dilexisti iustitiam & odisti iniquitatem propterea unxit te deus deus tuus oleo lætitiæ præ confortibus tuis.

Myrrha & gutta & castia à uestimentis tuis, à domibus eburneis ex quibus delectauerunt te filiæ regum in honore tuo. Astitit regina à dextris tuis in uestitu deaurato, circumdata uarietate. Audi filia & uide, & inclina aurem tuam, & obliuiscere populum tuum & domum patris tui, Et concupiscet rex decorem tuum, quoniam ipse est dominus deus tuus & adorabunt eum.

Et filiæ Tyri in muneribus, uultum tuum deprecabuntur omnes diuites plebis. Omnis gloria eius filiæ regis ab intus, in fimbrijs aureis circumamicta uarietatibus. Adducentur regi uirgines post eam, proximæ eius afferentur tibi. Afferentur tibi in lætitia, & exultatione, adducentur in templum regis. Pro patribus tuis nati sunt tibi filij, constitues eos principes super omnem terram. Memores erunt nominis tui domine, in omni generatione & generatione. Propterea populi confitebuntur tibi in æternum, et in seculum seculi.

COMMENTARIUM.

ERuctauit cor patris uerbum bonū, omnia per ipsum facta sunt. Quia uniuersa suum eum creatorem agnoscunt. Regi suo opera sua dicūt, hoc est, omnia quæ subsistimus et mouemur et sumus opera tua. Lingua mea calamus est. Cuius calamus? Scribæ, inquit, uelociter scribētis. Quid turbāter, quid festināter lingua prophete proferre uult, audiamus: Hoc, inquit uerbum quod pater eructauit, cuius omnia quæ sumus opera sumus, Speciosus forma apparebit, & præerit filijs hominum, Speciosus forma, id est, uirginea forma erit ortus eius. Et effusa gratia à labijs eius egreditur, per quam benedictus erit in eternū. Et accingit gladium suū super fœmur, ad amputandas omnes libidines. Ostendens speciem suam, id est, manifestans patrem, & pulchritudinem suā, id est, & spiritū sanctum. Species enim filij pater est, & pulchritudo eius, spiritus sanctus: & in his intendit & prospere procedit, & regnat propter ueritatē: propter hanc de cœlo descendit, quia perierat à filijs hominum: propter hanc procede, et regna propter ueritatem. Nec solum propter ueritatem, sed & propter mansuetudinē, & propter iustitiam trinitas regnat. Pro his tribus speciebus in Christo, propter ueritatem, pater ueritatis est. Propter mansuetudinē filius, qui exinaniuit seipsum, & cum esset æqualis patri, formā serui suscepit, in qua speciosus apparuit: & propter iustitiam eius spiritus sanctus. Sic enim dicit ad Ioannem cum baptizaretur, Sic decet nos implere omnē iustitiā. Et his dictis aperti sunt cœli, & in specie columbæ uenit in eū spiritus sanctus. Post

hæc deduxit cum mirabiliter dextera eius, ex qua cæcos illuminabat, infirmos curabat, mortuos suscitabat. Sagittæ autem eius acutæ, omnibus notum est, sic ut ipsi mundi amatores pingerent sibi spiritum immundum in specie cupidinis, intendentis arcum, & exprimentis sagittas, in amorem libidinis uulnerantes. Ita ergo hic noster exprimet sagittas acutas potētissimas in amore regni cælorum, ita ut renunciēt homines & patrem & matrem, & omnia quæ possident. Insuper & seip sos abneget & sequatur eum. Istæ sagittæ amicos regis liberant, inimicos regis occidunt. in corde enim percutiuntur, ubi eorum suggestiones inueniunt. Cum enim obtinuerint istæ sagittæ in corde nostro uictoriam, tunc sedem Christi in mente nostra suscipimus, & uirgam rectam, hoc est, regulam rectæ fidei, uirgam regni eius appetimus, in qua sub disciplina agentes diligimus iustitiam & odimus iniquitatem: eum scilicet imitantes quem unxit deus oleo laticæ præ cōsorbis suis. Sicut enim speciosus forma præ filijs he minum in carne natus apparuit, sic unctus christumate præ omnibus Christus iesus apparuit. Multi filij hominum sancti ab Abel usq; ad Christum, sed nullus ex uirgine natus. Nullus hac specie aditus, hæc forma manifestatus: Quis, inquit, erit similis deo inter filios dei? ut sub audianus, illi gratia filij, hic natura: & multi Christi unctiōne olei, hic autem angelis adorantibus, stellis indicantibus, prophetis præconantibus, Ioanne metuēte, cœlis aperitis, patre de cœlis clamante spiritu sancto adueniente de cœlis, & in eo manente, Christus est præ omnibus participibus, quibus hoc participatus est nomē.

Morrha

Myrrha & gutta & Cassia à uestimentis eius. Myrrha in assumptionem corporis. Gutta cum tactu uestimentorum eius homines saluabantur. Cassia cum odor uitæ credentibus probabatur. Contra hoc uenit, ut dicatur, et Iudas uestimentum eius tetigit & perijt. Milites autem etiam possiderūt uestimentum eius. Et pro hoc ipsum ad interitum sunt deuoluti. Quomodo ergo odore uestimentorum eius salus animæ gignebatur. Audi Apostolum dicentem: Alijs quidem odor uitæ in uitam, Alijs uero odor mortis in moriē. Sanè illud considerandum est, quòd domus eum eburnæ delectant. Eburnea domus est corpus castum, in qua tineæ nō faciunt ullam libidinem peccati. Unde animæ dicitur, in cuius potestate datum est corpus: Audi filia & uide, inclina aurem tuam his uerbis, ut obliuiscaris populum tuum, id est, exempla peccantium, & domum patris tui, id est, imitationem Adæ patris tui secundum carnem. Quare hoc? Quia cōcupiuit rex decorem tuum. Quis iste rex est? Quem adorant, inquit, filia Tyri in muneribus. Si enim Tyrus, quæ supersticiosior cæteris ciuitatibus, semper fuit, dat adorantes animas Christo, & munera offerentes, quanto magis uultum eius adorabunt omnes diuites plebis? Sanè gloriam omnem quæ in gemmis reginæ circumferūt extrinsecus ad uidentium hominibus, hic omnem gloriam filia regis ab intus esse uult in penetrabilibus mentis, ibi eam uult in fimbreis aureis circumdari uarietate uirtutum. Tunc adducētur uirgines, incorrupta fides, patientia, prudentia, & proximitas earum adducuntur in lætitiā & exultationem, ut intrēt in templum regis. Vbi pro duodecim patriarchis,

nati sunt deo filij alij duodecim, quos constituit principes Iesus, super omnem terram, memores nominis sui in omni gente, cum eis diceret, baptizate omnes gentes. Propterea populi consitentur deo in æternum, & in omnia secula seculorum Amen.

In finem filijs Chore pro arcanis. XLV.

Deus noster refugium & uirtus, adiutor in tribulationibus, quæ inuenerunt nos nimis. Propterea non timebimus dum turbabitur terra, & transferentur montes in cor maris. Sonuerunt & turbate sunt aquæ eorum, conturbati sunt montes in fortitudine eius. Fluminis impetus latificat ciuitatem dei, sanctificauit tabernaculum suum altissimus. Deus in medio eius non commouebitur, adiuuabit eam deus mane diluculo. Conturbate sunt gentes, & inclinata sunt regna, dedit uocem suam mota est terra. Dominus uirtutum nobiscum, susceptor noster deus Iacob. Venite & uide te opera domini quæ posuit prodigia super terram, auferens bella usque ad finem terræ. Arcum cõteret & confringet arma, & scuta comburet igni. Vacate & uide te, quoniam ego sum deus, exaltabor in gentibus & exaltabor in terra. Dominus uirtutum nobiscum, susceptor noster deus Iacob.

COMMENTARIUM.

Quando in lachrymis & in animi tribulatione fueris orationem deo, securus esto quod deus tibi & refugium fit, & uirtus efficitur. Incipis non timere dum conturbatur terra corporis tui. Quia transferuntur montes Apostoli domini, altitudinem eius predicantes.

dicantes. Ipsi transferuntur, in corde maris, in mentibus
 seculi fluctuantis, quantumuis sonent & turbetur aquæ
 eius, & conturbentur etiam ipsi montes, id est, Apostoli
 in fortitudine eius, id est, in passione eius quantumuis pec-
 cata sint quæ conturbent animas, & prædicantibus Apo-
 stolis, hi qui peccatorum opprimuntur conscientia, tri-
 bulentur: unus impetus Iordanis dat remissam peccato-
 rum, & lætificat ciuitatem dei, cum sanctificat taberna-
 culum corporis tui spiritus sanctus. Deus iam in te non
 commouebitur, cum adiuuat animam tuam deus aspectu
 suo. Hebræus dicit: Adiuuauit eam deus mane diluculo,
 id est, cum tenebræ peccatorum per fluminis impetum
 transferint, deus qui lux est, initium lucis dat in cor e-
 ius, & adiuuat eam, id est, animam quæ dicit: Dominus
 uirtutum nobiscum, susceptor noster deus Iacob. quan-
 tumcumq; conturbentur gentes, id est, idola colentes ad-
 uersus martyres domini, quantumuis inclinentur regna
 ad persecutionem eorum, dat uocem suam altissimus in
 corde eorum, & ita mouetur terra corporis eorum, ut
 penitus non timeant eos qui occidunt corpus: timentes
 autem illum qui & animam & corpus potest perdere in
 gehennam, ita contemnunt animas eorum, ut passionibus
 suis arcus eorum conterat, & arma eorum confringat. Qui
 hoc faciunt? qui uacant ab omnibus mundi curis, & ui-
 dent, quoniam ipse est deus qui negatur à gentibus, qui à
 Iudæis crucifigitur, hic noster refugium, hic noster uirtus,
 hic noster adiutor, hic deus uirtutum, hic susceptor noster
 est, qui est etiã deus Iacob regnans cum patre & spiritu san-
 cto nunc & semper, & in omnia secula seculorum Amen.

In finem pro filijs Chore, psalmus David. XLVI.

OMnes gentes plaudite manibus, iubilate deo in uoce exultationis. Quoniam dominus excelsus terribilis rex magnus super omnem terram. Subiecit populos nobis, & gentes sub pedibus nostris. Elegit nobis hereditatem suam, speciem Iacob quam dilexit. Ascendit deus in iubilo, & dominus in uoce tubæ. Psallit deo nostro psallite, psallite regi nostro psallite. Quonia rex omnis terræ deus, psallite sapienter. Regnabit deus super gentes, deus sedet super sedem sanctam suam. Principes populorum congregati sunt cum deo Abraham, quonia dii fortes terræ uehementer eleuati sunt.

COMMENTARIUM.

OMnes gentes plaudite manibus. Sicut in aduentu diaboli omnibus gentibus planctus indictus est: Audiuius enim uocem de caelo dicentem, ue terræ & mari, quia proiectus est diabolus ad uos, ita in aduentu domini Iesu in uoce exultationis dicitur: Omnes gentes plaudite manibus, deus enim summus, deus terribilis, qui est magnus super omnem terram, hic subiecit populos nobis. Hoc Apostoli dicunt: Subiecit populos nobis, & gentes sub pedibus nostris. Quando hoc fecit? Quando elegit nobis hereditatem suam in specie Mariae, quam dilexit spiritus sanctus, tunc ascendit in strepitu & in uoce tubæ. Herodes turbatur, pastores terrerentur, magi fugerunt, infantes occiduntur, angeli psallunt, dicentes: Gloria deo in excelsis: qui dicunt pastoribus, quia ecce regnat deus super omnes gentes, deus sedet super sedem sanctam suam. Si sedes eius ubicunque uirginitas illibata fuerit, quanto magis

magis in Maria? Principes populorū conuenerunt cum deo Abraham. Principes hoc loco angelos indicat, qui cum deo Abraham ad Mariam conuenerunt, quando gloriam cecinerunt. Vt quid autem natus sit rex magnus, & ut quid conuenerint principes cum deo Abraham, audiamus: Ideo, inquit, conuenerunt, quia dii fortes terræ in superstitionibus suis, & in templis suis nimium eleuati sunt, ut his expulsis atque deiectis, regnet Dominus Iesus Christus super omnes gentes in secula seculorum, Amen.

Psalmus cantici filijs Chore secunda sabati. XLVII.

Magnus dominus & laudabilis nimis, in ciuitate dei nostri in monte sancto eius. Fundatur exultatione uniuersæ terræ, mons Syon latera Aquilonis ciuitas regis magni. Deus in domibus eius cognoscetur cum suscipiet eam. Quoniam ecce reges terræ congregati sunt, conuenerunt in unum. Ipsi uidentes sic admirati sunt conturbati sunt, commoti sunt, tremor apprehendit eos. Ibi dolores ut parturientis, in spiritu uehementi conteres naues Tharsis. Sicut audi uimus, sic uidimus in ciuitate domini uirtutum, in ciuitate dei nostri, deus fundauit eam in æternum. Suscepimus deus misericordiam tuam, in medio templi tui. Secundum nomen tuum deus sic, & laus tua in fines terræ, iustitia plena est dextera tua. Letetur mons Syon, et exultent filie Iudæ, propter iudicia tua domine. Circumdate Syon & complectimini eam, narrate in turribus eius. Ponite corda uestra in uirtute eius, & distribute

k 5   domos

domos eius, ut enarretis in progenie altera. Quoniam hic est deus noster in eternum, & in seculum seculi, ipse reget nos in secula.

COMMENTARIUM.

Magnus dominus & laudabilis nimis. Laus domini pro diuersitate donorum eius & operum est predicanda. Laudatur in sanctis, laudatur in donis cibi carnalis & spiritualis: laudatur in fabrica mundi, & in diuersis, ut diximus, largitionibus sue inestimabilis pietatis. In isto autem psalmo qua de causa laudatur? Quia dilatauit, inquit, exultationem uniuersae terrae à monte Syon, à latere Aquilonis: ibi est ciuitas magni regis, ciuitas Bethleem. In huius ciuitatis grauibus, id est in his qui nulla sunt leuitate superflui, in his cognitus est Dominus, quando suscepit eam. Quam eam? Exultationem utiq; quam dilatauit omni terrae. In grauibus usque hodie cognoscitur dominus, Sicut enim si uideas aliquem leuem & uanum, ibi cognoscis diabolum: sic si quem uideris grauitate conspicuum, ibi cognoscis dominum lesum Christum. Sicut tunc cognitus est in grauibus, in Mariae integritate, & in Ioseph castitate. Statim autem ut in his cognitus est, reges terrae turbati sunt. Venerunt enim principes sacerdotum & scribe populi ad regem, & ad stelle indicium interrogati, dixerunt natum Christum in Bethleem Iudae: Tunc, inquit, rex turbatus est, & omnis Hierosolyma cum eo. Etiam ipsi uidentes stellam tunc admirati sunt, & tremor apprehendit eos, ita ut admirati in somnis non redirent ad Herodem regem. Misit autem rex, & occidit omnes infantes, & ibi matres eorum

rum dolebant in nece eorum, sicut parturientes doluerant. Dolebant autem in spiritu uehementi. Contrite sunt etiam naues Tharsis. Etymologiam fecit naues Tharsis nominando, quod tempore quo non est inuentus Dominus, & infantes occisi sunt, etiam nauigia regio sunt iussu uexata, quibus magi, qui non redierant ad regem credebantur sugere potuisse. Nos autem sicut audivimus ab eis natum Regem: ita & uidimus in ciuitate Dei nostri, quam fundauit Dominus in aeternum. Ibi suscepimus Deus misericordiam tuam, in medio templi tui secundum nomen tuum, quo saluator diceris, ita & laus tua in fines terrae. iusticia enim plena est dextera qua nos dignaris eruere, & diabolium subiugare: quo facto letatur mons Syon, letatur Ecclesia, & exultant filiae Iudae, omnes animae ex utero ecclesiae iterata natiuitate pro genitae, propter iudicia tua Domine, quibus hoc iudicasti, ut diabolium subiugares, & animas hominum liberares. Nunc uos o anime liberatae & iterum genitae, circumdate matrem uestram Syon, & duorum testamentorum plena lactibus ubera sugite, narrate in turribus eius misericordiam, quam consecuti estis. In turribus qui sunt ciuitatem defendunt, & hostibus resistunt. Ponite corda uestra in uirtute eius. Considerate qua uirtute pro uobis pugnat, & distribuite gradus eius, unumquemque pro suo merito facite ad gradum accedere, ut illi iuste Episcopatus sedem, illi iuste presbyterij gradum tradas. Sic distribuite gradus eius, sine pecunia, sine acceptione personae, ut enarretis in progenie altera. Quia hic est Dominus Deus noster, qui regnat cum patre & spiritu

ritu sancto filius dei, ipse reget nos in secula, Amen.
In finem pro filijs Chore psalmus Da-
uid. XLVIII.

Avdite hæc omnes gentes, auribus percipite om-
nes qui habitatis orbem. Quiq; terrigenæ et
filij hominum, simul in unum diues & pauper.

Os meum loquetur sapientiam, & meditatio cordis
mei prudentiam. Inclino in parabolam aurem me-
am, aperiam in psalterio propositionem meam. Cur
timebo in die mala, iniquitas calcanei mei circundabit
me. Qui confidunt in uirtute sua, & in multitudine
diuitiarum suarum gloriantur. Frater non redimit, re-
dimet homo, non dabit deo placationem suam. Et pre-
cium redemptionis animæ suæ, & laborabit in æternū,
& uiuet adhuc in finem. Non uidebit interitum cum
uiderit sapientes morientes, simul insipientes & stultus pe-
ribunt. Et relinquent alienis diuitias suas, & sepul-
chra eorum domus illorum in æternum. Tabernacula
eorum in progenie et progenie, uocauerunt nomina sua
in terris suis. Et homo cum in honore esset non intel-
lexit, comparatus est iumentis insipientibus, & similis
factus est illis. Hæc uia illorum scandalum ipsis, et po-
stea in ore suo complacebunt. Sicut oves in inferno po-
siti sunt, mors depascet eos. Et dominabuntur eorum
iusti in matutino, & auxilium eorum ueterascet in infer-
no à gloria eorum. Veruntamen deus redimet animam
meam de manu inferi, cum acceperit me. Ne timueris
cum diues factus fuerit homo, & cum multiplicata fue-
rit gloria domus eius. Quoniam cum interierit non
sumet

sumet omnia, neq; descendet cum eo gloria domus eius. Quia anima eius in uita ipsius benedicetur, confitebitur tibi cum benefeceris ei. Introibit usq; in progenies patrum suorum, & usq; in aeternum non uidebit lumen. Homo cum in honore esset nō intellexit, comparatus est iumentis insipientibus, & similis factus est illis.

COMMENTARIUM.

Sola Christi uox omnes uocat simul in unum, exclusa omni acceptione personæ, diuitem & pauperem, nobilem & ignobilem, nec omnem omnino terrenum apicem dignitatis excludens, omnes inuitat, ex æquo aperiens in psalterio propositionem suam, ostendens quid timendum sit nobis in die mala. Ne iniquitas, inquit, calcanei circundet me. In se dicit, quod in te timeas. Calcaneus finem corporis notat, ad ipsum serpens attendit, ibi insidiatur. Hoc solum timendum est omnibus, ne in fine suo iniquitate sua capiantur. In quo enim opere quis inuentus fuerit in fine, in eo erit usque in sempiternum. Vos autem qui confiditis in uirtute uestra, & in abundantia diuitiarum gloriamini, hoc sciatis, quod nullus uos ab interitu redimat, non pater, non mater, nisi homo Christus Iesus, qui dedit seipsum redemptionem pro omnibus, Nullus uestrum dabit Deo portionem suam, precium redemptionis animæ suæ, ut laboret in aeternum, & uiuat in finem, & non uideat interitum, cum uiderit, sapientes morientes. Si enim omnes illi magni & opinati, & sapientissimi mortui sunt, quomodo non insipientes peribunt, qui congregant diuitias, & miseriam possunt egentibus dare, nolunt. Hi relinquent alicui

nis diuitias suas: Nam & cum plures domos habeant, se a pulchra tantum erunt domus eorum in æternum. Miser homo, hoc dum in corpore est non intelligit, dum quasi pecus cœperit mori, similis erit illis, Interim in hac uia in qua uiuunt, monita sancta scandalum sunt illis, postea in ore suo benedicent. Cum sicut oues in inferno positos, mors depascitur, tunc dominabuntur eis iusti in matutino tēpore, quo lux resurrectionis inchoauerit, quando gloriosi à gloria sua expulsi parebunt, tunc Deus liberat animam meam de manu inferni. accipiens me. Nō ergo timeas paupertatem tuam, cum diuitias attendis alienas, quas bene nosti hic à moriente derelinquendas. Non enim quando moritur secum tollit omnia, neque simul descendit cum eo gloria domus eius. Anima denique eius ab adulatoribus in uita ipsius benedicetur. Post hæc confitebitur Deo inuitus, quod eius bonitate multa habuerit, multa potuerit, pœnitens quod cum posset inopes uiuare, noluerit. Et quia sera confessio fructum indulgentiæ non capit, tempore quo progenies ingreditur patrem suorum, iam utique deposito corpore, usq; in æternum non uidebit lumen. Quare? Quia cum esset in corpore ista non intellexit, modo comparatus iumentis insipientibus, similis factus est illis. In quo tamen honore fuerit, si forte requiris, similis Deo fuit, & nunc similis est iumentis insipientibus, Non enim habens in se similitudinem Dei, non uidebit lumen, sed amissa similitudine Dei, dum cœperit quasi pecus uentri & libidini inseruire. Similis pecoribus iam factus, ita uilis erit Deo, quam uile est pecus. Et ideo sic intrat progenies

mor

mortuorum in peccatis suis, quos hic in ista uita imitatus, quia ibi sunt patres eorum, non quorum sunt semine propagati, sed quorum sunt opera imitati. Denique Iudaei cum filij Abrahamæ essent: dicit eis Dominus: Si filij Abrahamæ essetis, opera Abrahamæ faceretis. Vide & quid adiecit: Vos ex patre diabolo estis opera enim patris uestri uultis facere. Sic ergo hic intrat in progenies patrum suorum, usque in æternum non uidebit lumen. Seruantes autem similitudinem Dei, & non ea abiecta, similitudinem in se pecorum sumentes, uenient ab oriente, & occidente, & recumbent cum Abraham, & Isaac, & Iacob in regno patris & filij & spiritus sancti, qui regnat in secula seculorum, Amen.

Psalmus Asaph. XLIX.

Deus deorum Dominus locutus est, et uocauit terram. A solis ortu usque ad occasum, ex Syon species decoris eius. Deus noster manifeste ueniet, Deus noster & non silebit. Ignis ante ipsum præcedet, & inflammabit in circuitu eius tempestas ualida. Aduocauit cælum desursum, & terram discernere populum suum. Congregate illis sanctos suos, qui ordinent testamentum eius super sacrificia. Et annuntiabant cæli iustitiam eius, quoniam Deus iudex est. Audi populus meus & loquar Israel, & testificabor tibi Deus, deus tuus ego sum. Non in sacrificijs tuis arguante, holocausta autem tua in conspectu meo sunt semper.

Non accipiam de domo tua uitulos, neque de gregibus tuis hircos. Quoniam meæ sunt omnes feræ siluarum, iumenta in montibus & boues. Cognoui omnia uolatia

uolatilia caeli, & pulchritudo agri mecum est. Si esuriero non dicam tibi, meus est enim orbis terra, & plenitudo eius. Nunquid manducabo carnes taurorum, aut sanguinem hyrcorum potabo. Immola Deo sacrificium laudis, & redde altissimo uota tua. Et inuoca me in die tribulationis, eruam te & honorificabis me. Peccatori autem dixit deus, quare tu enarras iustitias meas, & assumis testamentum meum per os tuum? Tu uero odisti disciplinam, & proiecisti sermones meos retrorsum.

Si uidebas furem currebas cum eo, & cum adulteris portionem tuam ponebas. Os tuum abundauit malicia, & lingua tua concinnabat dolos. Sedens aduersus fratrem tuum loquebaris, & aduersus filium matris tuae ponebas scandalum, haec fecisti & tacui. Existima si inique quodd' ero tui similis, arguam te & statuam contra faciem tuam. Intelligite haec qui obliuiscimini deum, ne quando rapiat & non sit qui eripiat. Sacrificium laudis honorificabit me, & illic iter quo ostendam illi salutare dei.

COMMENTARIUM.

DEus non nomen est dei, sed indicium, quo superius aliquid indicari humana lingua non possit. Quod nomen participare uolens cultoribus suis, hoc eos fecit nomine uocitari, ut ipse quidem cum sit deus decorum, qui seruiendo ei hoc meruerint nomine nuncupari. Quando ergo locutus est pater? Aut quando uocauit terram? Tunc sine dubio, quando ex Syon species decoris apparuit. Ipse tunc manifeste ueniet iudicare seculum per ignem. Ignis denique in conspectu eius ardebit,

& circa eum erit tempestas ualida, Tunc congregabun-
 tur Apostoli & martyres, & orthodoxi, quiq; docto-
 res, qui ordinant testamentum eius super sacrificia, in
 presenti erunt monitores, doctores Apostoli. Ipsi sunt
 cœli, qui narrant gloriam Dei. Tunc ergo cum Deus iu-
 dex esse cœperit annuntiabunt hi omnes iusticiam eius,
 qui prædicant nunc misericordiam eius. Audi ergo hoc
 populus meus, audi & loquar. Tunc testificor te me uen-
 turum esse ad iudicandum, qui nunc ueni ad redimen-
 dum. Ego utiq; Deus tuus, non æstimes, quia in sacrificijs
 arguam te, obedientiam uolo magis quam sacrificium.
 Præcepta mea custodiri super sacrificia statui. Non enim
 manducabo carnes taurorum, aut sanguinem hyrcorum
 potabo, quicquid ambulat & uolat, meum est. Quid mi-
 hi meum pro tuo porriges? Hoc tuum est, si puro corde
 mihi laudes effundas, & reddas mihi uotum, quod in ba-
 ptismate positus deuouisti, quo te renunciaturum diabolo
 spondidisti, & mea promissisti seruaturum te esse man-
 data. Hoc dum feceris, inuoca me in die tribulationis,
 tempore quo de isto corpore exies: & eripiam te de ma-
 nibus demonum, & magnificabis me in donis meis. Tu
 autem qui lucra sectando gradum sacerdotij, aut tu qui
 gloriam humanam desideras, aut qui in furto participa-
 ris, & si ipse adulter non es, tamen cum adulteris uiuis:
 Quare tu enarras iusticiam meam dicit dominus, cū ad-
 uersus fratrem tuum detrahas, & scandalum ponas? An-
 taciturnitatem meam contemnens, speras me tibi esse si-
 milem? Ego arguam te, & statuam hæc ante faciem tu-
 am. nolite obliuisci, domino quod promissisti reddite, ne

rapiat

rapiat sicut leo. & non sit qui eripiat. Finis itaq; semper ante oculos est habendus: & in dei laudibus permanendum. Ibi enim est iter, in quo ostenditur salutare dei, qui regnat in secula seculorum, Amen.

Psalmus in finem David quando uenit ad eum Nathan propheta quando intrauit ad Bersabeam. L.

Miserere mei deus, secundum magnam misericordiam tuam. Et secundum multitudinem miserationum tuarum, dele iniquitatem meam. Amplius laua me ab iniquitate mea, & a peccato meo munda me. Quoniam iniquitatem meam ego cognosco, & peccatum meum contra me est semper. Tibi soli peccaui, & malum coram te feci, ut iustificeris in sermonibus tuis & uincas cum iudicaris. Ecce enim in iniquitatibus conceptus sum, et in peccatis concepit me mater mea. Ecce enim ueritatem dilexisti, incerta & occulta sapientiae tuae manifestasti mihi. Asperges me domine hyssopo & mundabor, lauabis me, & super niuem dealbabor. Auditui meo dabis gaudium & leticiam, & exultabunt ossa humiliata. Auerte faciem tuam a peccatis meis, & omnes iniquitates meas dele. Cor mundum crea in me deus, et spiritum rectum innoua in uisceribus meis. Ne proicias me a facie tua, & spiritum sanctum tuum ne auferas a me. Redde mihi leticiam salutaris tui, & spiritu principali confirma me. Doceto iniquos uias tuas, & impij ad te conuertentur. Libera me de sanguinibus deus, deus salutis meae, & exultabit lingua mea iustitiam tuam. Domine labia mea aperies

ries, & os meum annuntiabit laudem tuam. Quonia
 si uoluisses sacrificium dedissem, utiq; holocaustis nō de-
 lectaberis. Sacrificium deo spiritus contribulatus, cor
 contritum & humiliatum deus non despicies. Beni-
 gne fac domine in bona uoluntate tua Syon, ut ædificena-
 tur muri Hierusalem. Tunc acceptabis sacrificium ius-
 titiæ oblationem & holocausta, tunc imponent super al-
 tare tuum uitulos.

COMMENTARIUM.

Quādo uenit Nathan propheta ad regem David,
 non inchoauit peccatū arguere, sed cœpit iudici-
 um flagitare, dicens: Audiui te habentem greges
 ouium & armenta multa, sublatam unam ouiculam pau-
 peri, ipsam solam habenti. Questus iudici regi dedit rex
 sententiam, dignum esse morte eum, qui fecit hanc rem.
 Tunc Nathan: Tu es, inquit, uir qui fecisti hanc rem. Uri-
 am Ecetheum occidisti, & uxorem eius accepisti. Hæc di-
 cit dominus, non recedet gladius de domo tua in æternū.
 Inuenit reum sententia, & rex sub accusatore positus, de
 posita potestate, suo iudicio condemnatur. Deus enim uē-
 nit ad eum abditus in Nathan, occultus in propheta, &
 ipse per prophetam postulauit iudicium homo, uicit de-
 us. Deus enim iustificatus est in sermonibus suis, quibus
 ab homine flagitauit sententiam, iudicauit sententia in-
 ter deum irascentem, & hominem delinquentem, & ui-
 cit deus iudicatus ab homine. Dixit enim homo: Dignus
 est morte uir qui fecit hanc rem. Deus ergo qui hanc uo-
 lebat in reum promulgare sententiam, uenit ad iudiciū,
 ut si iudicatum fuisset non debere hoc factum ulcisci, nō

iustificaretur in sermonibus suis, & non uinceret iudicatus. At ubi dictum est, morte dignus est uir qui fecit hanc rem, deus qui uenerat ad iudicium iudicandus, iustificatus est in sermonibus suis, & uicit dum iudicatur. Videamus nunc quid egit uictoria dei, tenuit imperatorem captiuum, et tradidit sententiae reum. Reus ad clementiam conuolat, & exuens se purpura, induit se cilicio, cinerem tanquam panem manducans, & potum suum lachrymis miscens: Ostende, inquit, domine, quibus factis mutetur sententia. Si enim mihi in hac humilitate posito dignatus fueris indulgere, etiam impij ad te conuertentur. Miserere obsecro secundum magnam misericordiam tuam, quoniam iniquitatem meam ego agnosco. Agnosco iuste ut in te, iniuste egisse me. Tibi soli peccaui. omnis qui sub iudicio uiuit. cum deliquerit, peccat deo, peccat et legibus mundi. Hic autem rex sub nullo alio nisi sub Deo solo agens, ipsum solum super potestatem suam metuens, deo soli peccaui. Malum, inquit, coram te feci, non fugi a facie tua. Volui enim ut iudicares me delinquentem, potius quam ligares me fugientem. In iniquitatibus conceptus sum. Seruauit in confessione sua creatoris bonum.

Non enim dixit, cum iniquitatibus, aut cum peccatis genuit me mater mea, sed in iniquitatibus conceptus sum, & in peccatis genuit me mater mea. Dicendo enim matrem in suis iniquitatibus eum concepisse, & in peccatis seculi peperisse, signauit. Quia omne peccatum corde concipitur, & ore consummatur. Hic autem qui nascitur, sententiam Adae habet, peccatum uero suum non habet. Tu domine ueritatem dilexisti. Tempore quo ego falsitatem

sitatem composui, ut in grauiori pugna poneretur. Vri-
 as, hoc incertum & occultum in peccatis meis, quod e-
 rat in corde meo manifestasti mihi, & ita manifestasti mi-
 hi, ut ego contra meipsum proferrem sententiam. Ve-
 rum quia asperzione hysopi purificationem fieri sordium
 præcepisti: Asperges me hysopo, & mundabor. Lau-
 uabis me & super niuem dealbabor. Hoc fiet, si auditui
 meo dederis gaudium et læticiam, cum dictum fuerit mi-
 hi: Pastor ouium, nuncio tibi gaudium magnum, quia na-
 tus est hodie dominus ex semine Dauid secundum carnem.
 Ecce gaudium, per quod exultant ossa humiliata, per
 quod auertis deus faciem tuam à peccatis meis, per quod
 omnes iniquitates meas deles, per ipsum cor mundum
 creas in me deus, per ipsum spiritum rectum innouas in
 uisceribus meis, ut desiderio spiritali, desiderium carna-
 le excludam, & ita quicquid peruersum est execrer, ut
 quicquid rectum coram te probatur amplectar. Hæc de-
 precantem, non me proijcias à facie tua, & spiritum san-
 ctum tuum ne auferas à me. Sed redde mihi læticiam quã
 perdididi, & spiritum quem ad confirmandam indulgen-
 tiam tribuis, per ipsum confirma me. Tertio autem spiri-
 tum nominando trinitatem in unitate esse perdocuit. Cũ
 ergo, inquit, me confirmaueris, deinde indulgentiam tu-
 am docebo & ego iniquos, quia misereris & indulges
 impijs pœnitentibus: & hæc audientes impij, per pœni-
 tentiam ad te conuertentur. Libera me de sanguinibus.
 De hac utique sententia qua dixisti: Non recedet gladius
 de domo tua, libera me ab hac sententia, ut exultet lin-
 gua mea iusticiam tuam. Labia autem mea que à reatu

meo clausa sunt, tu ea aperies indulgentia tua, quibus a-
 pertis, os meum annunciat laudem tuam. Verum quia in
 lege tua scriptum est, quod sacrificium pro uno quoque
 peccato offerri debeat, nunc uero placari sacrificijs non
 uis, quod utique si uelles offerrem: quia ergo his non de-
 lectaris, offero tibi in sacrificio spiritum cōtribulatum,
 cor contritum & humiliatum, ut benigne facias in bona
 uoluntate tua super Syon, ut auferas gladium ab ea, quæ
 pro peccato meo constituisi, ut non destruantur, sed ma-
 gis adificentur muri Hierusalem. Tunc tibi accepta ex-
 runt sacrificia iusticie in oblationibus spiritus contribu-
 lati, & in holocaustis cordis humiliati. Et super altare tu-
 um imponentur uituli, id est, iuuenes qui cognoscunt ti-
 bi luxuriam ita displicere, ut punias, & per lachrymas
 spiritus contribulati delictum eius indulgeas. Hij uituli
 qui inferiores uitijs luxurie erant, à semetipsis uolun-
 tate super altare tuum, id est, in altitudine casti consilij
 imponentur. Quod autem solam historiam tractauimus
 eius uersiculi, quo iustificatur Deus in sermonibus suis,
 & uincit dum iudicatur: hæc res licet in iudicio saluato-
 ris impleta sit, Vicit enim cum iudicatus est in passione
 sua, & sic uicit, ut obtineret omnem principatum, & po-
 testatem, & uirtutem: tamen & quotidie iudicatur, sed
 dum iudicatur uincit. Dicere enim solemus: Vt quid mi-
 hi sic fecit Deus? Quare hoc? Ecce iniqui regnant, iusti
 affliguntur, uincit cum iudicatur. Vt medicus qui despe-
 ratis iubet ad uelle seruari, & omnia quæ desiderant,
 præcipit non negari. Quos autem scit posse saluari, iu-
 bet eos artari, amaris potionibus potari, ferro secari,

cauteriari. Sic fiet, ut dum saluati fuerint abstinentes, & mortui fuerint desiderijs proprijs acquiescentes, iustificabitur medicus in sermonibus suis. Dicitur ei: Nos te iniuste culpabamus dum ligares, dum secares homines bonos, & malos nec secares, nec affligeres, insuper etiam permitteres suis desiderijs frui. Huc accedit, ut dicamus de Deo, quia quem diligit Dominus corripit. Sed rogemus ut corripiat nos iustus in misericordia sua, ut iudicia eius adiuuent nos, per dominum nostrum Iesum Christum, qui regnat in secula seculorum, Amen.

In finem intellectus Dauid, cum uenit ad eum
Doech Idumeus & nunciauit Sauli, uenit Dauid in domum Abimelech. LI.

Quid gloriaris in malitia, qui potens es in iniquitate? Tota die iniustitiam cogitauit lingua tua, sicut nouacula acuta fecisti dolum. Dilexisti malitiam super benignitatem, iniquitatem magis quam loqui æquitatem. Dilexisti omnia uerba præcipationis, lingua dolosa. Propterea deus destruet te in finem, et uellet te & emigrabit te de tabernaculo tuo, & radicem tuam de terra uiuentium. Videbunt iusti et timebunt, & super eum ridebunt & dicent, ecce homo qui non posuit deum adiutorem suum. Sed sperauit in multitudine diuitiarum suarum, & preualuit in uanitate sua. Ego autem sicut oliua fructifera in domo dei, speraui in misericordia dei in æternum, & in seculum seculi. Confitebor tibi in seculum quia fecisti, & expectabo nomen tuum, quoniam bonum in conspectu sanctorum tuorum.

COMMENTARIVM.

FVgens David à facie Saulis, uenit ad Abimelech sacerdotem, & panes sanctos inueniens assumpsit ipse, & qui cum eo erant. Quem cum prohiberet sacerdos, prohibendi causam David prodidit, dicens Mundi sumus ego & pueri mei à mulieribus. Cum ergo fugeris gladium principis mundi, & ad altare conuola ueris & mundus panem sanctum assumpseris, non deerit qui te diaboli impulsione affligat, persequatur, detegat. Et quia hoc ipsum non alius nisi diabolus operatur, ipsi diabolo tota uerba huius psalmi stans in oratione cantabis, dicens: Quid gloriaris in malicia, qui potens es in iniquitate, tota die, id est, omni die, iniustitia in cogitationibus agit. Lingua tua non cessas contra iustitia cogitationibus ministrare consilia. Sicut nouacula acuta faciens dolum, tanto acumine concinnas dolos: ut homo ipse sui in perniciem elaboret, & agens precipitium suum gaudeat. Propter hoc deus destruet te in finem. Cum enim finem fecerit homo peccatis suis à te persuasis, deus destruet te, & euellet te de corde eius, quia hoc est tabernaculum dei, & radicem tuam de terra uiuentium, id est, de corpore uiuentium deo. Videbunt iusti astutias tuas, et timebunt dominum, & super suggestiones tuas ridebunt, & dicent: Nos in omni opere deum in auxilium postulamus. Tu uero opus quod perpetrare suades, non ponitur ibi deus in adiutorio, sed qui operantur hæc sine deo sunt, spem suam in diuitijs mundi ponentes: si diuites sunt de diuitijs mundi presumentes, si pauperes sunt à diuitibus mundi, & non à Deo auxilium postulantes. Præualent in uanitate.

uanitate sua, sed his deficiētibus, Qui sperat in misericordia dei, erit sicut oliua fructifera in domo dei, sperans in misericordia eius in æternum, & confitebitur domino in seculum beneficia eius in conspectu omnium sanctorum dei, qui regnat in secula seculorum Amen.

In finem intellectus Dauid pro Amalech. LII.

Dixit insipiens in corde suo, non est deus. Corrupti sunt & abominabiles facti sunt in iniquitatibus, non est qui faciat bonū. Deus de cælo prospexit super filios hominū, ut uideat si est intelligens aut requirens deum. Omnes declinauerunt simul inutiles facti sunt, non est qui faciat bonum, nō est usq; ad unū. Nonne sciēt omnes qui operantur iniquitatem, qui deuorant plebem meam ut cibum panis? Deum non inuocauerunt, illic trepidauerunt timore, ubi non fuit timor.

Quoniam deus dissipauit ossa eorum qui hominibus placent, confusi sunt, quoniam deus spreuit eos. Quis dabit ex Syon salutare Israel, cum conuerterit deus captiuitatem plebis suæ exultabit Iacob, & letetur Israel.

COMMENTARIUM.

Qvando dominus de cælo prospexit per Iesum suū per filios hominum, Videns eum stultus populus Iudeorum, Dicit in corde suo: Non est deus. Omnes corrupti, omnes abominabiles facti sunt, non uoluntate dei, sed in uoluntatibus suis, ita ut non esset in eis qui facerent bona usque ad unum. Dicendo usque ad unum, de his dixit qui dicunt de Christo, nō est deus. Nam si de omnibus hominibus generaliter dixisset, non diceret esse plebem suam, quæ deuoratur ab eis sicut esca pa-

nis. Ab his utique qui deum eum non inuocauerunt, qui ibi trepidabant timore, ubi non est timor, id est, in custodia sabbati, in baptismatibus calicū, & urceorum. Deus autem dissipat ossa eorum qui hominibus placent. Vnde magister noster Paulus dicit: Ego si adhuc uellem hominibus placere Christi seruus non essem. Ergo dum adhuc Iudæus esset, ostendit hominibus placuisse: Qui autem illis placere uolunt, inquit, confundentur, quia deus spreuit eos. Qui deus? Qui dedit ex Syon salutem Israel, Iacob supplantator, Israel uidens deum interpretatur. Ergo & Iacob letetur, quia supplantant inimicum, & Israel exultet, quia uidetur inuisibilis, uidetur inaspectabilis deus in genere eius facie ad faciem, qui regnat in secula seculorum Amen.

In finem in carminibus intellectus Dauid, cum uenisset Cyphæi & nunciassent Sauli, nonne Dauid absconditus est apud nos. LIII.

DEUS in nomine tuo saluum me fac, & in uirtute tua libera me. Deus exaudi orationem meam, auribus percipe uerba oris mei. Quoniam alicui insurrexerunt aduersum me, & fortes quaesierunt animam meam, & non proposuerunt deum ante conspectum suum. Ecce enim deus adiuuat me, & dominus susceptor est animæ meæ. Aduerte mala inimicis meis, & in ueritate tua disperde illos. Voluntarie sacrificabo tibi, & confitebor nomini tuo domine, quoniam bonum est. Quoniam ex omni tribulatione eripuisti me, & super inimicos meos despecti oculus meus.

COMMENTARIUM.

DEus in nomine tuo saluum me fac. Iste sermo orationis causas suas exequitur: Libera me, inquit, quia alieni insurrexerunt in me, & fortes quæserunt animam meam. Hi qui non proponunt deum ante oculos suos. Dicit titulus & qui alieni, & qui sint qui quærent animam eius. Qui ostenditur ad inimicos suos isse, et per eos euadere uoluisse. Vide amice, ne te credas inimicis in toto, uide, ne in necessitate positus furtum facias, & eo te putes posse refici, ne dicas de bono quia malus est, dum uis hominibus complacere, ne ad uirtutibus pergas ad uita, faciente aliqua necessitate, noli te eis credere. Ideo enim te suscipiunt, ut simulēt tibi latibulum. Ceterum tradere te uolunt in gaudio ei qui te persequitur. Felix si non te credideris eis. Si uero credideris, clama ut propter nomen suum saluum te faciat dominus, ut uoluntatem tuam liberam faciat. Quia quam diu in uitiorum sensu iacet, libera non est. Cum autem dominus adiuuauerit te, & inimicos tuos disperdiderit, tunc uoluntarie sacrificabis ei, cum ex omni tribulatione eripuerit, & inimicos tuos despiciet oculus eius, qui regnat in secula seculorum Amen.

In finem in carminibus intellectus Dauid. LIIII.

Exaudi deus orationem meam, & ne despexeris deprecationem meam, intende mihi & exaudi me.

Contristatus sum in exercitatione mea, & conturbatus sum à uoce inimici & à tribulatione peccatoris. Quonia declinauerunt in me iniquitates, & in ira molesti erant mihi. Cor meum conturbatum est in me, & formi-

Et formido mortis cecidit super me. Timor & tremor uenerunt super me, & contexerunt me tenebrae. Et dixi quis dabit mihi pennas sicut columbae, & uolabo et requiescam. Ecce elongaui fugiens, & mansi in solitudine. Expectabam eum qui saluum me facit à pusillanimitate spiritus & tempestate. Præcipita domine, diuide linguas eorum, quoniam uidi iniquitatem & conuersionem in ciuitate. Die ac nocte circumdabit eam, super muros eius iniquitas, & labor in medio eius & iniustitia. Et non defecit de plateis eius uerba & dolus.

Quoniam si inimicus meus maledixisset mihi, sustinuissem utique. Et si qui oderat me super me magna locutus fuisset, abscondissem me forsitan ab eo. Tu uero homo unanimes, dux meus, & notus meus. Qui simul mecum dulces capiebas cibos, in domo dei ambulauimus cum consensu. Veniet mors super illos, & descendant in infernum uiuentes. Quoniam nequitiæ in habitaculis eorum, in medio eorum. Ego autem ad id minum clamauit, & dominus saluabit me. Vespere & mane & meridie narrabo & annuntiabo, & exaudiet uocem meam. Redimet in pace animam meam ab his qui appropinquant mihi, quoniam inter multos erant mecum. Exaudiet deus & humiliabit illos qui est ante secula. Non enim est illis commutatio, & non timuerunt deum, extendit manum suam in retribuendo.

Contaminauerunt testamentum eius, diuisi sunt ab ira uultus eius, & appropinquauit cor illius. Molliti sunt sermones eius super oleum, & ipsi sunt iacula.

Lacta super dominum curam tuam, & ipse te enutriet,

non dabit in æternum fluctuationem iusto. Tu uero deus deduces eos in puteum interitus. Viri sanguinum & dolosi non dimidiabunt dies suos, ego autem sperabo in te domine.

COMMENTARIUM.

Primus conuersationis status est, ut contristetur homo in exercitatione delictorum, & conturbetur potius quàm delectetur à uoce inimici, & tribulatione peccatorum. Veniat formido mortis super eum, ne in peccatis moriatur, & contegant eum tenebræ exteriores, ubi est fletus & stridor dentium. Sed si fieri potest, accipiat pennas animi in spiritu sancto, sicut colūba descendens de cælo, & euolet fugiens inimicorū manus, longe uadat, fugiat à peccato, & quasi in solitudine positus, sic nullis curis inuoluatur humanis. Tunc enim expectat deū qui saluat eum à pusillanimitate & tēpestate, ut præcipitet dominus, & diuidat linguas eorū. Quoniam uidit iniquitatem, & contradictionē in ciuitatem, quæ iniquitas, & die & nocte circumdat eam super muros eius, id est, diabolus circumdat animam super muros eius, ubicunque se uitijis repugnare potuerit. Et non descit de plateis eius, id est, in cogitationibus eius usura & dolus. Quoniam si inimicus maledixisset mihi, id est, si ipse diabolus per se mala loqueretur aduersum me, quia certus sum, quod me odiret absconderem me ab eo. Nūc uero tu unanimes dux meus & notus meus, id est, homo meus, exterior homo, utique corporalis, qui simul mecum dulces communicas cibos in mensa mysterij, tu contra me agis, tu cum inimicis meis delectaris in consilijs eorum,

eorū per te ueniūt ad me, ueniat mors super eos. Et quia
 natura immortales sunt, descendant in infernū uiuentes,
 quia nequicia in hospitijis eorum, in medio eorum, id est,
 in suggestionibus eorum, id est, in medio suggestionum
 eorum. Si ergo ad dominum clamaueris, & uis ut domi-
 nus Iesus exaudiat te, uespere & mane & meridie, ipsi
 narrabis, ipsi confiteberis, ipsi preces effundes, & sine
 dubio ita exaudiet uocem tuam, ut liberet à bello eorum
 animam tuam, ab his qui approximant ei. Et inter mul-
 tos hos, ipse erit tecum qui humiliet eos, qui se nunquam
 mutant, qui nunquam timent deum. Extendit manum
 suam deus, in retribuendo eis, quia ipsi sunt qui contami-
 nant per consensum nostrum testamentum eius, & quan-
 uis diuisi sint ab ira uultus eius, quia impassibilis est, ta-
 men appropriat cor eius. Non eum latet, quia molliunt
 sermones suggestionum suarum super oleum, et ipsi sunt
 iacula. Tu uero Christiane, iacta in deum cogitationem
 tuam, & ipse te enutriet. Noli dicere: Quid manducabo,
 quid bibam, quo operiar? Per istas enim cogitationes de-
 mones ipsi sunt iacula, quos deducet dominus in puteum
 interitus, si tu in deo iactaueris cogitatum tuum: & tibi
 quidem tollet fluctuationem, illos uero uiros sangui-
 num & dolosos, non permittet nec dimidiare dies suos,
 id est, ad quantum tentationes parant, non permittit eos
 nec dimidiare in te, si dixeris in toto corde: E-
 go in te spero domine, qui regnas
 in secula seculorum

Amen.

In finem pro populo, qui à sanctis longe factus est
in tituli inscriptione ipsi David, cū tenerent eum

Allophyli in Geth. LV.

Miserere mei deus, quoniam conculcauit me ho-
mo, tota die impugnans tribulauit me. Con-
culcauerunt me inimici mei tota die, quoniam
multi bellantes aduersum me. Ab altitudine diei time-
bo, ego uero in te sperabo. In deo laudabo sermones
meos, in deo speraui non timebo quid faciat mihi caro.

Tota die uerba mea execrabantur, aduersum me om-
nes cogitationes eorum in malum. Inhabitabunt &
abscondent, ipsi calcaneum meum obseruabunt. Sicut
sustinuerūt animam meam pro nihilo saluos facies illos,
in ira populos confringes. Deus uitam meam annun-
ciaui tibi, posuisti lachrymas meas in conspectu tuo.

Sicut & in promissione tua, tunc conuertentur inimici
mei retrorsum. In quacunq; die inuocauero te, ecce co-
gnoui, quoniam deus meus es. In deo laudabo uerbū,
in domino laudabo sermones, in deo speraui, non time-
bo quid faciat mihi homo. In me sunt deus uota tua,
quæ reddam laudationes tibi. Quoniam eripuisti ani-
mam meam de morte, & pedes meos de lapsu ut placeā
coram deo in lumine uiuentium.

COMMENTARIVM.

Sitauerint te Allophyli, & à sanctis cogitationi-
bus longe fecerint, clama ad deum, dicēs: Miserere
mei domine, quoniā conculcauit me, homo utiq; ex-
terior. Per te enim agunt cōtra te, per ipsum tota die pu-
gnāt aduersum te inimici tui. Sed hi qui bellāt aduersum
te,

te, timebunt, si dixeris deo: Ego domine in te sperabo, nō timebo quid faciat mihi caro. Inimici mei uerba mea exerantur, dicentes: Ita iste castitatem docet, seminemus ei libidines: hic qui contemptum mundi prædicat, amorem pecunie immittamus ei. Aduersum te ergo sunt iusti, con filia eorum in mala. Tanta subtilitate agentes, ut absconditi tibi sint, quòd dæmones sint, putas autem angelos dei ministrare consilium. Illi aut̄ inimici tui sunt, calcaneum tuū obseruantes, id est, finem tuū expectantes. Sustinet animam tuā pro nihilo, ut dum se uilem æstimat, pro parui temporis delectamento, pereat in eternū. Anima autem dum uulneratur pro nihilo, illi qui eam uulnerant, salui sic esse uidetur, uictoria enim hostiū salus est hostium. Ne ergo eueniat, clama ad deum, nuncia ei uitā tuam, pone lachrymas tuas in conspectu eius, & sicut promisti, quoniam qui sperat in me, liberabo eum. Sicut in promissione sua pollicitus est, ita conuertat inimicos tuos retro, ut cognoscas, quia tecū est deus tuus, & incipias in deo laudare canere, & non timere quid faciat tibi homo, siue caro, siue ipse, qui inimicus homo in euangelij Christi de tegitur tritico superseuisse zizanias: tunc ergo uota tua reddes domino, quæ in baptismo positus promisti. Renūciare te diabolo, & omnib. pompis & criminib. eius. Tūc, inquā, cum eripuerit dominus animā tuam de morte luxurie, et oculos tuos de interitu cōcupiscentiæ, et pedes tuos à lapsu, tūc placebis in lumine uiuentiū, faciente domino Iesu Christo, per quem & cū quo tibi deo patri cū spiritu sancto est una diuinitas, indiuisa trinitas, ante omnia & nunc, & in cuncta secula seculorum Amen.

In finem

In finem ne disperdas Dauid in tituli inscriptione
cum fugeret à facie Saul regis Israel in
speluncam. LVI.

Miserere mei deus, miserere mei, quoniam in te
confidit anima mea. Et in umbra alarum tua-
rum sperabo, donec transeat iniquitas. Cla-
mabo ad deum altissimum, deum qui benefecit mihi.

Misit de coelo & liberauit me, dedit in opprobrium
conculcantes me. Misit deus misericordiam suam &
ueritatem suam, & eripuit animam meam de medio ca-
tutorum leonum, dormiui conturbatus. Filij homi-
num dentes eorum arma & sagittæ, et lingua eorum gla-
dius acutus. Exaltare super cælos deus, & super om-
nem terram gloriam tuam. Laqueum parauerunt pe-
dibus meis, & incuruauerunt animam meam. Fode-
runt ante faciem meam foueam, & inciderunt in eam.

Paratum cor meum deus, paratum cor meum, cantabo
& psalmum dicam domino. Exurge gloria mea, exur-
ge psalterium & cythara, exurgam diluculo. Confite-
bor tibi in populis domine, & psalmū dicam tibi in gen-
tibus. Quoniam magnificata est usq; ad cælos miseri-
cordia tua, et ueritas tua usq; ad nubes. Exaltare super
cælos deus, & super omnem terram gloria tua.

COMMENTARIUM.

Cum fugeris à facie principis huius mundi perse-
quentis te, sicut Saul persequebatur Dauid, spe-
luncam pete, id est, ita te constitue, ut ab inimico
tuo inueniri nō possis. Et tu quidem inimicum tuum in-
ter manus habeas, ille uero te nec uideat. Hoc enim eue-
niet,

niet, si ex toto corde dicas deo: Et in umbra alarum tuarum spero, donec transeat iniquitas, & clamet ad deum altissimum: ipse mittit de caelo, & liberat te, & dat in opprobrium conculcantes te. Si quod dicis deo, in te confidet anima mea, non fallas, si uere quod in ipso confidas factis ostendis. Qui enim in ipso confidit, non confidet in alio, non in auro, non in praedio, non in aliqua uirtute terrena: Alioquin in alijs confidens mentitur deo, dicens: In te confidet anima mea. Si uero in ipso confidet, eripit animam eius de medio catulorum leonum, ubi dormierat conturbatus. Vbicunque desperatio est recuperationis, somnus mortis incumbit, nominauit catulos leonum, quorum dentes asseruit arma & sagittas, & linguam gladium acutum: & in his dormiui, ait, conturbatus. o somnum, credo hic ille somnus est, de quo idem Psalmista dicit: Dormitauit anima mea pro tedio. Si ergo contraparaturas demonum paratum cor habeas, & deo psalmum dicas, laqueos quos parauerunt animae tuae, ipsi ex eis ligabuntur, et foueas quas foderunt tibi, ipsi incidunt: si tamen in psalterio & cythara exurgas diluculo, id est, abijciens opera tenebrarum, induaris arma lucis, tunc inuenies abundantem misericordiam eius a terra usque ad caelos & ad nubes conscendens inuenies ueritatem eius: tunc exaltatum super caelos inuenies deum, quod ascendit in caelo filius dei, & super omnem terram regnat gloria eius cum patre & spiritu sancto per omnia secula seculorum Amen.

In finem

In finem ne disperdas Dauid in tituli inscri-
ptione. LVII.

SI uere utique iustitiam loquimini, recte iudicate si-
lij hominum. Etenim in corde iniquitates ope-
ramini in terra, iniusticias manus uestre concin-
nant. Alienati sunt peccatores à uulua, errauerunt ab
utero, locuti sunt falsa. Furor illis secundum similitu-
dinem serpentis, sicut aspidis surdæ & obturantis aures
suas. Quæ non exaudiet uocem incantantium, & uene-
fici incantantis sapienter. Deus conteret dentes eo-
rum in ore ipsorum, molas leonum confringet dominus.

Ad nihilum deuenient tanquam aqua decurrens, in-
tendit arcum suum donec infirmenter. Sicut cera quæ
fluit auferentur, supercecidit ignis, & non uiderunt so-
lem. Priusquam intelligerent spine uestre rhamnum, si-
cut uiuentes sic in ira absorbet eos. Letabitur iustus
cum uiderit uindictam, manus suas lauabit in sanguine
peccatoris. Et dicet homo si utiq; est fructus iusto, utiq;
est deus iudicans eos in terra.

COMMENTARIVM.

Iudei uidetes dominum Iesum Christum serias uanas
respuentem, & diebus sabbatorum hominibus sub-
uenientem, ira erat in illis sicut similitudo serpentis,
& sicut aspidis surdæ, & obturantis aures suas. Aspidas
ideo ab incantantibus non capiuntur, quia ponunt unam
aurem in terram, & alteram aurem de caudæ suæ acu-
mine obturant, ut non exaudiant uocem incantantis sa-
pienter. Hoc quod sapienter addidit, nostrum incantato-
rem ostendit, qui nõ cessauit Iudeis incantare sapienter.

Illi autē clausis auribus, sicut aspides surdæ, eum non at-
 tenderunt. His dicit spiritus sanctus: Si uere utiq; iustitiã
 loquimini, id est, si uere secundum legem agitis, iuste iudi-
 cate filij hominum, dicite culpã, & ita date sententiam.
 Ut quid iniustitiã manus uestre concinnant? alienamini
 ab utero matris Saræ, erratis à uentre patris uestri Abra-
 hæ. Hoc Abraham non fecit, si filij Abraham essetis, utique
 opera Abraham faceretis. Nunc uero alienati estis ab ute-
 ro, non estis filij eius, errastis à uentre. Vos enim cuius o-
 pera uultis facere, huius filij estis, uos ex patre diabolo
 estis, loquentes falsa. Ille enim ab initio mendax fuit, et in
 ueritate non stetit. Quare excauit uos malicia uestra?
 Cecidit enim super uos ignis maliciæ, & uidentes non ui-
 detis solem iusticiæ, sed sicut leones ora uestra in mortis
 eius fremitu aperitis. Illo autē exurgente à mortuis, deus
 conteret dentes eorum in ore ipsorum, molas leonũ con-
 fringet dominus, ita ut ad nihilum deueniant, uelut aqua
 decurrens, contra quos intendit arcum dominus donec
 infirmetur. Sicut cera liquefacta auferentur. Cera lique-
 facta ad naturam suam reuertitur & in statu suo iterum
 redintegratur. Ita uult eos affligi dominus, ut ad statum
 pristinum reuertantur. Priusquam producant spine uestre
 Rhamnos. Spine naturam hanc habent, ut in uirgulo
 magis quam in arboribus prorumpant. Rhamnus au-
 tem arbor est spinea nullum omnino afferens pomum. Er-
 go prius quam spine uestre in arborum duritiã cõuer-
 se, radicitus fundatæ permaneant & effactæ Rhamnus
 quasi uiuentes absorbeat uos spinosa & obdurata ini-
 quitas uestra. Verum quoniam clamaistis: Sanguis huius
 super

super nos & super filios nostros, Letabitur cum uiderit uindictam impiorum, cum religauerit illum iu crucis patibulum, ita ut tollat & latronem & secū ad paradisum ducat, tunc letabitur in hanc uindictam impiorum, hūc iustum uindicat dominus orans & dicens: Pater, remitte illis. Vos autem impij demones tūc uidebitis quia est fructus iusto, cum uideritis filium dei manus suas lauare in sanguine peccatorum, Cum enim illi dicerent, incitati ab spiritibus immundis, reus est mortis, expandit in crucem Christus manus suas, & lauare eas coepit in sanguine peccatorum, Fundēs ex eis sanguinem & lauans peccata eorum: tunc dixit omnis homo, quia est utiq; fructus iusto, Domino Iesu Christo, & utiq; deus curam mundi gerens iudicat eos in terra, iudicio suo adiuuans eos, qui est benedictus in secula seculorum Amen.

In finem ne disperdas Dauid in tituli inscriptione: quando misit Saul et custodiuit domum eius ut interficeret eum. LVIII.

ERipe me de inimicis meis deus meus, & ab insurgentibus in me libera me. Eripe me de operantibus iniquitate, & de uiris sanguinum salua me.

Quia ecce coeperunt animam meam, irruerunt in me fortes. Neq; iniquitas mea neq; peccatum meum domine, sine iniquitate cucurri & direxi. Exurge in occursum meum & uide, & tu domine deus uirtutum deus Israel. Intende ad uisitandas omnes gentes, non miserearis omnibus qui operantur iniquitatem. Conuertentur ad uesperam & famem patientur ut canes, & circuibunt ciuitatem. Ecce loquentur in ore suo, & gladius

in labijs eorum quoniam quis audiuit. Et tu domine de ridebis eos, & ad nihilum deduces omnes gentes. Fortitudinem meam ad te custodiam, quia deus susceptor meus es deus meus, misericordia eius præueniet me. Deus ostendit mihi super inimicos meos ne occidas eos, ne quædo obliuiscantur populi mei. Disperge illos in uirtute tua, & depone eos protector meus domine. Delictum oris eorum sermonem labiorum ipsorum, et comprehendantur in superbia sua. Et de execratione & de mendacio annunciabuntur in consummatione, in ira consummationis & non erunt. Et scient quia deus dominabitur iacob & finium terræ. Conuertentur ad uesperam & famem patientur ut canes, & circuibunt ciuitatem. Ipsi dispergentur ad manducandum, si uero nõ fuerint saturati & murmurabunt. Ego autẽ cantabo fortitudinẽ tuam, & exaltabo mane misericordiam tuã.

Quia factus est susceptor meus & refugium meum in die tribulationis meæ. Adiutor meus tibi psallã, quia deus susceptor meus es, deus meus misericordia mea.

COMMENTARIUM.

Quando domus corporis tui à principe huius mundi custodiri præcipitur, ut capiaris, & interficiaris gladio cuiuscunq; peccati, ex totis uisceribus exclama; Eripe me de inimicis meis deus meus, quoniam occupauerunt animam meam, irruerũt super me fortes. Ego enim caro sum. illi uero spiritus sunt, vnde autẽ patitur persecutiones demonum christianus, nisi quia sine iniquitate uult cursum suũ currere, & iter suum dirigere? Et ideo exurge domine in occursum mihi, & uide

quia

quia cupio sine iniquitate currere. Isti autem qui persequuntur me, hi sunt qui operantur iniquitatem, qui conuertuntur ad uesperū, & famē patientur, & canes ut circumueunt ciuitatē. Ecce ij loquuntur in ore suo quasi pacifici, sed gladij sunt in labijs eorū. Sed quantūcūq; se sapientes existiment hi spiritus immundi, tu domine irridebis eos. Pro nihilo enim apud te sunt omnes gentes, siue de uirtute præsumentes, siue de astutia confidentes. Fortitudo mea, à te custodiar, quia tu susceptor meus es, ut te susciperet homo. Tu suscepisti hominem, ut misericordia tua præueniret me, & ostenderes mihi super inimicos meos. Ideo enim immortalitatem eis non tolles, ut humano generi subiecti æternas pœnas uant, uidentes omnes angelos adorantes filium hominis sedentem ad dexterā maiestatis: et ipse destruet eos, qui est protector meus. de licta oris eorum sermo labiorū ipsorum. Siue tunc quando Adam seductus est, siue nunc, quando suggestionibus fœda consilia pulchris mentibus subministrant, ut comprehendantur in superbia homines, contēnentes præcepta domini sui, & de execratione & mēdacio demonū, compellantur ad malum. fiat super eos ira indignationis tuæ & non erunt. Et scient quia tu deus dominaris in iacob & in fines terræ. Ibi enim dominatur dominus, ubi fines faciunt terrenæ uoluptates, tunc conuertentur ad uesperum immundi spiritus, ubi uiderint, quia lux mentibus nostris deficit, & tenebræ crescūt: tunc esuriunt nos quasi canes, & circumueunt ciuitatem, mentem uidelicet nostram. Ipsi autem dispergentur ad deuorandum festinantes, usq; ad interfectionē animæ. Hæc est enim satū-

ritas eorum, ut uideant interire pugnantes. Sed qui ser-
uus Christi est dicit domino: Ego cantabo uirtutes tuas,
dicam aduersarijs meis: Non ego de uirtute mea aduer-
sum uos arma corripio, sed de uirtutibus dei mei cōfido,
exultans mane in misericordia eius. Mane enim exulta-
mus in misericordia eius: cū tenebras à nobis peccatorū
abstulerit, & dederit lucē suam in cordibus nostris. Ex-
ultamus in misericordia eius, quia factus est susceptor no-
ster & refugium nostrum in die tribulationis. Adiutor
meus tibi psallam. Psallit deo, qui spiritu & ore psallit,
Psallit deo, qui ea quæ canit mittit in opera, & sine cessa-
tione dicit deo mēs eius: Tu es misericordia mea, per quā
peruenitur ad uitam, euasis omnibus inimicis, qui nos co-
nantur occidere gladio nostri consensus, de quorum nos
consilijs & uiolentijs liberat dominus Iesus Christus, qui
regnat cum deo patre & spiritu sancto per omnia secu-
la seculorum Amen.

In finem pro his qui commutabuntur in tituli in-
scriptione ipsi Dauid in doctrinam: cum succēdit
Mesopotamiam Syria & Sobal, & cōuertit Ioab:
& percussit Edom in ualle salinarum duodecim
milia. LIX.

Deus repulisti nos & destruxisti nos, iratus es &
misertus es nobis. Commouisti terram & con-
turbasti eam, sana contritiones eius quia commo-
ta est. Ostendisti populo tuo dura, potasti nos uino cō-
punctionis. Dedisti metuentibus te significationem, ut
fugiant à facie arcus. Et liberentur dilecti tui, saluum
fac dextera tua & exaudi me. Deus locutus est in san-
cto suo.

to suo, letabor & partibor Sichimam & conuallem tabernaculorum metibor. Meus est Galaad, & meus est Manasses & Efraim fortitudo capitis mei. Iuda rex meus, Moab olla spei meae. In Idumaea extedam calcamentum meum, mihi alienigenae subditi sunt. Quis deducet me usque in ciuitatem munitam, quis deducet me usque Idumaea. Nonne tu deus qui repulisti nos, & non egredieris deus in uirtutibus nostris. Da nobis auxilium de tribulatione, quia uana salus hominis. In deo faciemus uirtutem, & ipse ad nihilum deducet tribulantes nos.

COMMENTARIUM.

Prostratis hostibus, uictoriam nos docuit Domino reputare, quo irato uincimur, quo miserante uincimus. Ipse mouet terram corporis nostri, & conturbat eam, siue comminatione futuri iudicij, siue plaga aliqua praesentis exitij, pro qua rogamus ut sanet contritiones eius. Ostendisti enim populo tuo dura. Durum cor Pharaonis in opere duro. Potasti nos uino compunctionis. Vbicunq; ira domini & passio cuiuscunq; plaga est, aut calix irae, aut uinum ebrietatis memoratur, sicut dicit Hieremias ad Hierusalem: Inebriata es calice irae & furoris domini. Tempore ergo quo potasti nos uino compunctionis in Aegypto, dedisti metuentibus te significationem, ut fugerent a facie arcus. Ut qui uastabat primogenita, respiciens significationem sanguinis agni, non contingeret eos. Nunc ergo quia idem es deus qui tunc fuisti, saluum me fac non mea uirtute, sed tua dextera & exaudi me. Deus enim locutus est in sancto suo famulo Moyse. Letabor & diuidam Sichimam, & conuallem tabernaculorum

culorum metibor. Ipse dixit, meus est Galaad, & meus est Manasse, & Effrem fortitudo capitis mei: ipse dixit, Iuda rex meus. hæc omnia deus locutus est in sancto suo implenda, id est, in domino nostro Iesu Christo. Triplici modo in sancto locutus est. Locutus est in sancto suo, id est, in Iacob locutus est de Effrem & Manasse, & de Iuda. Hæc ipsa locutus est in sancto suo, ut diximus in Moyse, sed in his abusiue locutus est, ut in Iesu Christo non abusiue, sed proprie completerentur. In ipso enim Iudas regnum obtinuit, & regni eius nõ erit finis. Iuda ergo rex meus, Moab lebes spei meæ. Lebes, id est olla. Quia Moab stupri filius, in olla succensionis libido eius, & quia Idumæam occupauerunt Moabite: Eijciam, inquit, inde Moab, & ego ibi extendam calciamentum meum. Ergo & tu o Christiane si eieceris de terra quã inuaserat Moab, & captiuato aut incenso sicut olla rege libidinis, Allophylos cœperis habere subiectos, deducet te dominus in ciuitatem circumstantium, in petra refugij in auxilio suo, ubi te circumstant angeli & gubernant quousq; peruenias ad ciuitatē munitam. Cum regnum obtinueris super Idumæam, cum in corpore tuo ubi abundauit iniquitas, superabundat gratia, uide ne de tua uirtute presumes, ista te implere posse confidas. Gloria enim hominis non est certa sed uana, sed clamans ad dominum, dic cum omnibus sanctis: Da nobis auxilium de tribulatiõe, quia uana salus in homine. In te domine faciemus uirtutē. quia tu ad nihilum rediges omnes tribulantes nos, qui regnas in secula seculorum, Amen.

In finem

In finem in hymnis, psalmus Dauid. LX.

EXaudi deus deprecationem meam, intende orationi meæ. A sinibus terræ ad te clamaui, dum anxietur cor meum, in petra exaltasti me. De duxisti me, quia factus es spes mea, turris fortitudinis à facie inimici. Inhabitabo in tabernaculo tuo in secula, protegar in uelamento alarum tuarum. Quoniam tu deus meus exaudisti orationem meam, dedisti hereditatē timentibus nomen tuum. Dies super dies regis adijci es, annos eius usq; in diem generationis & generationis. Permanet in æternum in conspectu Dei, misericordiam & ueritatē eius quis requireret. Sic psalmū dicā nomini tuo in seculum seculi, ut reddam uota mea de die in diē.

COMMENTARIUM.

ECclesiam supra petra soliditatem fundatam, & turrem fortitudinis factam in qua redduntur uota deo de die in diem, nullus ignorat. Sed tu o amator uitæ æternæ, si uis exaudiri deprecationem tuam, si uis ut dum anxiatum fuerit cor tuum, id est, dum exieris de corpore, si uis ut turris tibi fortitudinis Dominus appareat à facie inimici, si uis ut inhabites in tabernaculo eius in æternum, si uis protegi in uelamento alarum eius, si uis accipere hereditatem quam consequuntur timentes nomen eius, si uis ut dies super dies regis adijciat annos tuos, ut uitam tibi æternam conferat, & permaneat in æternum in conspectu Dei, misericordiam & ueritatem instanter inquire. Et posteaquā eas charas amicas, & quasi spem uitæ tuæ possederis, sic psalle domino Deo in seculo & miseriarū ualle positus.

Et

Et quasi cotidie initium faciens diligendi eas, redde uota tua de die in diem domino Iesu Christo, qui regnat cum patre & spiritu sancto in secula seculorum, Amen.

In finem pro Idythum psalmus David. LXI.

Nonne deo subiecta erit anima mea, ab ipso enim salutare meum. Nam & ipse deus meus & salutaris meus, susceptor meus non mouebor amplius. Quousque irruitis in hominem interficitis uniuersi uos, tanquam parieti inclinato & maceria depulsa. Verumtamen precium meum cogitauerunt repellere, eucurri in siti, ore suo benedicebat & corde suo maledicebant. Verumtamen deo subiecta esto anima mea, quoniam ab ipso patientia mea. Quia ipse deus meus & saluator meus, adiutor meus non emigrabo. In deo salutare meum & gloria mea, deus auxiliij mei, & spes mea in deo est. Sperate in deo omnis congregatio populi, effundite coram illo corda uestra, deus adiutor noster in aeternum. Verumtamen uani filij hominum, medaces filij hominum in stateris, ut decipiant ipsi de uanitate in id ipsum. Nolite sperare in iniquitate & rapinas nolite concupiscere, diuitiae si affluant nolite cor apponere. Semel locutus est deus duo haec audiui, quia potestas dei est & tibi domine misericordia, quia tu red des unicuique iuxta opera sua.

COMMENTARIUM.

In omnibus psalmis mysticus exuberat sensus, sed mihi cura propensior ad moralē explanationem incumbit, in qua agitur, ut id quod canimus, faciamus. Ut in proposito in quo deo subdita est anima tua, ita si-

xus &

xus & solidus mancas, ut non mouearis amplius, ut dum
 uenerint ad te spiritus immundi, & uoluerint te à serui-
 tione domini separare, ingerentes tibi occasiones malas, co-
 gitaciones pessimas, dicas eis: Deus adiutor meus, ego per
 ipsum non mouebor amplius. Vos autem quousq; irruis-
 tis in homines. Et sicut paries ruitis super uniuersos nos,
 qui & meum honorem uultis à me repellere, siue pretio
 sitatem meam uilem facere. Et cum sitim habeam sancti
 propositi, & sitienter in eo curram, uos ore uestro bene
 dicitis, id est sub specie boni cōsiliij suasiones affertis. Sed
 corde maledicitis, id est, hoc qđ bonū dicitis ore uestro,
 malum mihi & perniciosum probatis. Audiamus sollici-
 te locum istum. Dantur nobis à dæmonijs bona consilia
 plena dolis, emamus & reuendamus, & lucra pauperi-
 bus erogemus. Nunquid non quasi bonū est, sed non per-
 mittit te hoc opere intrare in potētias domini. Item præ-
 sentes pecunias reponamus, unde scimus quid eueniat.
 Et hoc bonum uidetur, sed non facit Christi discipulum.
 Item illi uiduæ iuueniculæ, melius nos quàm alij præbe-
 mus solacium. Et hoc bonum est, sed dolis diaboli ple-
 num. Hæc & multa his similia cum ore suo tibi benedi-
 xerint dæmones, corde suo maledicunt, & ideo dic illis:
 In deo saluari meo est gloria mea, non migrabo à pro-
 posito meo, quo uos statui contemnendos. Et dic fratri-
 bus meis: Sperate in eo omnis conuentus plebis meæ. Fun-
 dite corā illo corda uestra, quia deus adiutor noster est.
 His autem qui audiunt consilia malignorum spirituum,
 hoc ordine loquere: Vani filij hominum, mendaces in sta-
 teris quid uos mutuo consentitis inimicis uestris? Nolite
 sperare

sperare in iniquitatem, quia decipit sperantes in se. Ra-
 pinam nolite concupiscere, quia concupiscentia furan-
 di, interficit amatorem suum. Diuitie si affluant nolite
 cor apponere, quia radix omnium malorum est auari-
 cia. Hoc solum quod semel locutus est diligenter auscul-
 ta, quia potestas dei est, et dei arbitratu consequimur mi-
 sericordi un. Quia ipse reddet unicuique secundum ope-
 ra sua. Vbi autem hæc ipsa dominus locutus sit, si forte re-
 quires agnosce. In Deuteronomio canitur: Quoniam e-
 go deus, ego occidam & uiuere faciam, percutiam, ego
 sanabo, & nõ est qui eripiat de manu mea. Hæc ergo po-
 testas dei est, & patris & filij & spiritus sancti, qui reg-
 nat in secula seculorum, Amen.

Psalmus David cum esset in deserto Idu-
 meæ. LXII.

DEUS deus meus ad te de luce uigilo. Sitiui in te
 anima mea quàm multipliciter tibi caro mea.
 In terra deserta inuia & inaquosa sic in sancto
 apparui tibi, ut uiderem uirtutem tuam & gloriam tuã.
 Quoniam melior est misericordia tua super uitas, labia
 mea laudabunt te. Sic benedicam te in uita mea, & in
 nomine tuo leuabo manus meas. Sicut adipe et pingue-
 dine repleatur anima mea, & labijs exultationis lauda-
 bit os meum. Si memor fui tui super stratum meum, in
 matutinis meditabor in te, quia fuisti adiutor meus. Et
 in uelamẽto alarum tuarũ exultabo, adhæsit anima mea
 post te, me suscepit dextera tua. Ipsi uero in uanũ que-
 sierunt animam meam, introibunt in inferiora terræ, tra-
 dentur in manus gladij, partes uulpium erunt. Rex uero
 letabi-

letabitur, in Deo laudabuntur omnes qui iurant in eo,
quia obstructum est os loquentium iniqua.

COMMENTARIUM.

In toto psalterio nusquam inuenies, orabo te domine
hora quacunque alia, nisi matutino, mane, diluculo.
Quo dicto non tempus significat, sed peccatorum non
este transacta, & tenebrarum exclusa perfidia cessat dor
mitare, & uigilare studet, & ueluti in diluculo initium
lucis tuæ accipiens, incipit sitire dominum non solum ani
mo, sed & corpore, ut uideat uirtutem eius & gloriam
eius. Tunc cognoscit, quia melior est misericordia eius su
per uitam. Et labijs mundis à dolo laudat dominum, ro
gans ut ita ei proueniat quam diu uiuit, sic ut benedicat
dominum in uita sua. Et in similitudine crucis Christi le
uet manus suas, ut sicut adipe et pinguedine repleatur a
nima eius. Pinguis fiat in amore dei, & labia eius exulta
tione plena, non necessitate coacta, sed beneficijs prouoca
ta laudat nomen eius. Hoc ei euenit si memor fuit dei super
stratum eius, & ubi alius memoratur luxurie, ego dei me
mor in matutinis meditabor in eo, quia ipse est adiutor
meus. Dicendo super stratum, & addendo adiutorium, osten
dit per eius auxilium potuisse se castimoniam, obtinuisse,
Et sequitur quo ordine auxilium consequatur. Dæmonia
enim animam per libidinis luxum querunt capere. Sed
iste audi quid dicat: In uanum, inquit, quæsierunt animam
meam. Et qua ratione non sit captus exponit: In uela
mento, inquit, alarum tuarum speraui, adhesit anima
mea post te, me suscepit dextera tua. Et sic factum est, ut in
uanum quærerent animam meam, ipsi magis fugerunt
dum

dum me querunt. Ingressi sunt in inferiora terra, perueniunt usque ad inferiora corporis. Inuenerunt ibi gladium uerbi dei super femur potentissimum, & ibi traditi sunt in manus gladij. Nota tibi amator castitatis, quo ordine castitas custoditur. Ipsi enim qui querunt animam tuam, ad inferiora terra tue perueniunt, tu statim si gladium super femore cinctus fueris, hoc eos gladio manu tua partibus mittis. Sane notandum quod partes ipse facte de eis non auium aut canum, sed uulpium, quia et canes & aues solent perdere partes suas. Vulpes tam astute agunt, ut non solum suas non perdant, sed & ex aliena et fortioris se presumant. Denique Physiologus refert, semper uulpem in insidijs esse lupo, ut ubi eius senserit praedam occultam, rapiat ei. Ita & tu castitatis amator, non solum tuam castitatem serues: sed eos quos praedatus est, arte qua potes quasi astutus eripias: ut astutia tua, quasi uulpes, partes demonum rapiat, castitatis comedit, & ipsa consumat in his factis. Rex tuus Christus filius dei letabitur in patre & spiritu sancto, & laudabitur omnis qui iurat in eo, non iuramento ad satisfactionem hominis, sed iura quae in eo sunt conseruando. Quo facto, obstruitur os loquentium iniqua. Non audebunt demones loqui iam tuo cordi superflua, faciente auxilio domini nostri Iesu Christi, qui regnat cum patre & spiritu sancto in secula seculorum, Amen.

In finem psalmus David. LXIII.

EXaudi deus orationem meam cum deprecor, a timore inimici eripe animam meam. Protexisti me a conuentu malignantium, a multitudine operantium

rantium iniquitatem. Quia exacuerunt ut gladiū linguas suas, intenderunt arcum rem amarā, ut sagittent in occultis immaculatum. Subito sagittabunt eum & nō timebunt, firmauerunt sibi sermonem nequam. Narrauerunt ut absconderent laqueos, dixerunt quis uidebit eos. Scrutati sunt iniquitates, defecerunt scrutantes scrutiny. Accedet homo ad cor altum, & exaltabitur deus. Sagitta paruulorum facta sunt plaga eorum, & infirmatae sunt contra eos linguae eorum. Conturbati sunt omnes qui uidebant eos, & timuit omnis homo. Et annunciauerunt opera dei, & facta eius intellexerunt. Letabitur iustus in domino & sperabit in eo & laudabuntur omnes recti corde.

COMMENTARIUM.

EXaudi deus orationem meam cum tribulor siue cum deprecor. Quā orationem? A timore ait inimici eripe animā meam, quia protexisti me à conuentu malignantium, & à multitudine operantium iniquitatem. Tu domine à timore inimici libera animam meam, ipsa enim suscepit in se spiritum sanctum. Isti autem sagittis in amaro arcu paratis, in occulto consistunt agentes, ut sagittent in occulto immaculatum. Tamen si non consenserit homo, etiam si sagittauerint eum, non timebit, non abscedit, stat uiriliter, ut recuperet sanitatem uulneratus, ut illi autem affirmantes sibi uerbum iniustum, in quo disputat ut abscondat laqueos. Et audi quid dicant: Inuisibiles eis sumus, non uidebunt nos. Et ideo scrutantur corda hominum iniquis ambagibus, sed per gratiā dei deficiunt scrutantes scrutiny. Videntes se de-

n fecisse,

fecisse, & hominem accedere ad superiorem gradum inficia, faciunt ei cor altum, ut per elationem cordis eius exaltet se deus ab eo. Quantacumque igitur in te, o psalmista, uirtus contemnendi conrescit, tanto altitudo cordis suo decrescat infiste, quia omnis qui se exultat humiliabitur. Tunc sagittæ paruulorum fiunt plagæ eorum, dabitur potestas etiam paruis desiderijs tuis, qui in Christo sunt. Paruulis, inquã, mox natis ex te desiderijs spiritualibus dabitur uirtus, ut sagittis suis plagas demonibus faciant, & pro nihilo cõputantes eos, cõtra ipsos faciant linguas eorum, id est, ea quæ suggererint contra eos reuertenti faciat. Quia sicut si consenserimus, ipsos uulneramus. In hac regula omnis homo qui nos cognouerit agere timebit deum, & adnunciat opera eius & facta eius inteliget. Iustus autem qui est, non tristabitur in aduersis, sed letabitur in domino, & sperauit in eo, & erit laus omnibus rectis corde in Christo domino nostro, qui regnat in secula seculorum, Amen.

In finem psalmus Dauid canticum Aggæi, Hieremix & Ezechielis, de uerbo peregrinationis, & de populo transmigrationis, cum inciperent proficisci. LXIII.

TE decet hymnus deus in Sion, & tibi reddetur uotum in Hierusalem. Exaudi orationem meam, ad te omnis caro ueniat. Verba iniquorum preualuerunt super nos, & impietatibus nostris tu propiciaberis. Beatus quem elegisti & assumpsisti, inhabitabis in atrijs tuis. Replebimur in bonis domus tue, sanctum est templum tuum mirabile in æquitate. Exaudi nos deus salutaris

salutaris noster, spes omnium finium terræ & in mari longe.
 Preparans montes in uirtute tua accinctus potentia:
 qui conturbas profundum maris sonum fluctuum eius.

Turbabuntur gentes & timebunt qui inhabitant ter-
 minos à signis tuis, exitus matutini et uespere delectabis.

Visitasti terram & inebriasti eam, multiplicasti locu-
 pletare eam. Flumen dei repletum est aquis, parasti ci-
 bum illorum, quoniam ita est preparatio eius. Riuos
 eius inebrians multiplica genimina eius, in stillicidijs e-
 ius letabitur germinans. Benedices coronæ anni beni-
 gnitatis tuæ, & campi tui replebuntur ubertate. Pin-
 guescunt speciosa deserti, & exultatione colles accingen-
 tur. Induti sunt arietes ouium, & ualles abundabunt
 frumento, clamabunt etenim hymnum dicent.

COMMENTARIUM.

IN Hebræo non habet nec Hieremiam, nec Aggæum,
 nisi solum Dauid. Sed Hefdra habens charitatem eo-
 rum, uoluit eos memorare, afferens istum psalmum
 Dauid cecinisse eos in prophetationis suæ initio, hoc est,
 extra, terra aliena est & non potest cantare hymnos in
 terra aliena. Sit ergo Sion anima nostra ut deceat hym-
 num in ea dici. Decebit autem Sion eam esse si reddiderit
 uotum Hierusalem, si quod uotum fecit deo se renuncia-
 turum diabolo & pompis eius impleuerit, tunc exaudit
 Deus orationem eius cum omnis caro ad eum uenerit.
 Non est enim nec tribus nec gens, ex qua non genu flecte-
 tur domino Iesu Christo. Prædicatibus enim apostolis, in
 omnem terram exiuit sonus eorum. Et licet uerba ini-
 quorum, phariseorum scilicet, præualuerint super eos

et impie eos afflixerint: sed impietatibus, inquit, quas patimur tu propiciaberis: Beatus est enim Dominus Iesus Christus, quem elegisti & assumpsisti, hic habitauit in tabernaculis tuis quando replesti in bonis domus tuæ, in qua sanctum templum tuum regnat nō manufactum, sed uerbo genitum, & uirginali utero procreatum, cui dicimus: Exaudi nos deus salutaris noster, spem enim omni generi humano tu tribuisti, etiā his qui longe sunt, & his qui prope. Quando parasti montes in uirtute tua, quibus dixisti: Prædicate euangelium omni creaturæ. Signa autem credentibus hæc ostendetis, infirmos curabitis, cæcos illuminabitis, mortuos suscitabitis. Ab his signis turbatae sunt gentes, & timent deum omnes qui habitant fines terræ. ab his enim signis timor dei super faciem terræ sumpsit exordium. Et in exitu matutini et uesperti delectabitur deus, id est, in oriente, & in occidente in ædificationibus ecclesiarum delectaberis, ex quo uisitasti terram aduentu tuo, et inebriasti eam sanguine tuo, quando flumen Iordanis repletum est aquis, uocibus scilicet prophetarum. Tunc parasti cibum non qui perijt, quia ita est preparatio tua. Riuos eius inebriasti, ita ut cum esset hora diei tertia, illi ebrii putarentur. Tempore quo multiplicasti generationes eius, Cuius eius, id est, Iordanis, quod est baptismate. Ibi erant quando riuos eius inebriasti Parthi & Medi, & Elamitæ, Cretes, Syri, Arabes, Romani, Cyrenæi. Et penè omnes gentes, ex quibus multiplicasti generationes eius, quando quasi stillici dijs cælestibus coepit exoriri. Tunc inchoauit corona anni diem sanctum pascha, et campi repleti sunt ubertate,
omnia

omnia fertilitate congaudent, festiuitate epulantur, ita ut fines deserti pinguescant, & exultatione colles accingentur. induuntur enim arietes mansuetudine ouium, non uentilabunt cornubus, & conualles abundabunt frumento corporis Christi. Quod quando accipient, clamabunt arietes & oues simul hymnum dicentes Christo filio dei, qui regnat cum patre & spiritu sancto in unitate deitatis, & in trinitate unitatis in secula seculorum, Amen.

In finem canticum psalmi resurrectionis. LXV.

Iubilate Deo omnis terra, psalmum dicite nomini eius, date gloriam laudi eius. Dicite deo quam terribilia sunt opera tua domine, in multitudine uirtutis tue mentientur tibi inimici tui. Omnis terra adoret te Deus & psallat tibi, psalmum dicat nomini tuo.

Venite & uidete opera dei, terribilis in consilijs super filios hominum. Qui conuertit mare in aridam, in flumine pertransibunt pede ibi latabimur in ipso.

Qui dominatur in uirtute sua in aeternum, oculi eius super gentes respiciunt, qui exasperant non exaltentur in semetipsis. Benedicite gentes deum nostrum, & auditam facite uocem laudis eius. Qui posuit animam meam ad uitam, & non dedit in commotionem pedes meos. Quoniam probasti nos deus, igne nos examinasti sicut examinatur argentum. Induxisti nos in laqueum, posuisti tribulationes in dorso nostro, imposuisti homines super capita nostra. Transiuimus per ignem & aquam, & eduxisti nos in refrigerium. Introibo in domum tuam in holocaustis, reddam tibi uota mea, quae distinxerunt

runt labia mea. Et locutum est os meum in tribulatione mea. Holocausta medullata offeram tibi cum incenso aromaticum, offeram tibi boues cum hyrcis. Venite et audite et narrabo omnes qui timetis deum, quanta fecit anime mee. Ad ipsum ore meo clamaui et exultaui sub lingua mea. Iniquitatem si aspexi in corde meo, non exaudiet dominus. Propterea exaudiuit deus et attendit uoci deprecationis mee. Benedictus Deus qui non amouit orationem meam, et misericordiam suam a me.

COMMENTARIUM.

Iudeorum terra sola iubilabat deo, sed quia nunc oculi eius, id est, dei super gentes per Christum attendunt, non iam sola Iudæa iubilat deo, sed omnis terra deo psalmum dicit nomini eius, et dat gloriam laudibus eius, et dicit deo. Quia terribilia sunt opera tua in multitudine uirtutis tue, quibus te uerum deum dei filium declarasti, quando mentiti sunt inimici tui, dicentes: Non est à deo, te demonia fugante, mortuos suscitante, leprosos mundante, paralyticos curante, mortuos suscitante, mare pedibus ambulante, uentis imperante. In hac multitudine uirtutis tue mentiebantur tibi inimici tui, dicentes: Scimus quia à deo es, et non accipis personas hominum. Plus autem in multitudine uirtutis tue tunc mentiti sunt, quando dixerunt te furatum à discipulis, cum iam resurrexisses, et omnis terra, in cuius corde fueras, adorat te. Illi dicebant militibus mentimini, dicite eum furatum uobis dormientibus. Psalmus hic resurrectionem in titulo prenotat, nolite mentiri, si dormistis, non uidistis qui rapuit corpus. Aut enim uidistis rapientes et non dormistis,

stis, aut dormistis, & non uidistis, Quid mentimini? Ma-
 gis uenite & uidete opera domini, ipse est enim iste qui
 conuertit mare in aridam, ut transiret patres uestri per
 ficcum per medium mare. Ipse est qui diuisit fluumium ut
 transirent eum pedibus patres uestri. Magis letamini in
 unum omnes, quia ipse est qui dominatur in uirtute sua
 in æternum. Et quia oculi eius super gentes respiciunt.
 Vos Iudæi gaudete, quod promissum patris uestri com-
 pletur. Deus enim dixit Abrahe, In semine tuo heredita-
 tio omnes gentes. Quid eis inuidetis, & more solito do-
 minū ad iracundiam prouocatis, ita ut dicat uobis: Quia
 auferetur à uobis regnum dei, & dabitur gentibus faci-
 cientibus uoluntatem eius. Benedicite ergo gentes deum
 nostrum, & obedite uoci laudis eius. Hoc ecclesia in om-
 nibus sequitur cum Apostolis & martyribus: Posuit, in-
 quit animam meam ad uitam, & non dedit comoueri pe-
 des meos, quando probasti nos deus, & examinasti igne
 passionum, sicut examinatur argentum. Induxisti in la-
 queum, posuisti tribulationes in dorso nostro, & homi-
 nes supra capita nostra, Tamen transiimus per ignem
 martyrij, & aquam baptismatis, & induxisti nos in re-
 frigerium. Nam & in baptismo spiritu sancto & igne
 censiti sumus, quando intrauimus domum tuam in holo-
 caustis, & reddidimus uota, quæ locutum est os nostrum
 in tribulatione nostra. Holocausta medullata offeram tibi.
 Holocausta sine medulla offerat deo, qui corde in-
 tans, corpore uidetur orare & psallere. Ego autē, inquit,
 medullata tibi offeram. Orabo spiritu, orabo, & mente,
 psallam spiritu, psallā et mēte, offeram incensum arietū,

uiriliter repugnans zelo ouium tuarum, aduersus omnem hereticum: offeram tibi boues cum praedico, hyrcos cum imperium libidinis subiuge, uel iugulo. Venite et audite quanta deus fecit anime mee, ut animam meam eriperet, animam suam posuit: ut me a morte eriperet, mortem accepit. Si non credo te uerum deum, et iniquitatem negantis uides esse in corde meo, non me exaudias deus. Verum quia credo te esse, ideo exaudisti me. Benedico te qui non amouisti precem meam, nec misericordiam tuam a me, qui regnas cum patre et spiritu sancto per omnia secula seculorum, Amen.

In finem in hymnis psal. cantici Dauid. LXVI.

DEUS misereatur nostri et benedicat nobis, illuminet uultum suum super nos, et misereatur nostri. Ut cognoscamus in terra uiam tuam, et in omnibus gentibus salutare tuum. Confiteatur tibi populi deus, confiteantur tibi populi omnes. Letentur et exultent gentes, quoniam iudicas populos in equitate, et gentes in terra dirigis. Confiteantur tibi populi deus: confiteantur tibi populi omnes, terra dedit fructum suum. Benedicat nos deus deus noster, benedicat nos deus, et metuant eum omnes fines terrae.

COMMENTARIUM.

IN hymnis psalmus cantici est, quod canebant angeli gloria in excelsis, quando illuminando uultum suum super nos uenit, et benedixit nos, ut cognosceremus in terra uiam dei, et in omnibus gentibus salutare eius. Confiteantur hoc populi, quia uenisti ut letetur gentes, quia incipiunt tuo iudicio agi in equitate, et in terra corporis sui, a peruersitate recto tenore auferri et dirigi.

Confite

Confiteantur & hoc populi omnes, quia Maria ex terra
 no corpore, sed cœlesti semine dedit fructum suum, ut be-
 nedicat ipse fructus in trinitate. Benedicat nos deus deus
 noster, benedicat nos deus. Ter deus dictus, unus in trinita-
 tate nominatus, quem metuunt omnes fines terræ, per om-
 nia secula seculorum Amen.

In finem psalmus cantici David. LXVII.

EXurgat deus & dissipentur inimici eius, & sus-
 ciant qui odierunt eum à facie eius. Sicut defe-
 cit fumus deficiat, sicut fluit cera à facie ignis, sic
 pereant peccatores à facie dei. Et iusti epulentur &
 exultent in conspectu dei, & delectentur in lætitia.

Cātate deo, psalmum dicite nomini eius, iter facite ei qui
 ascendit super occasum, dominus nomen illi. Exultate
 in conspectu eius, turbabuntur à facie eius patris orpha-
 norum & iudicis uiduarum. Deus in loco sancto suo,
 deus qui inhabitare facit unius moris in domo. Qui e-
 ducit uinctos in fortitudine, similiter eos qui exasperant
 qui habitāt in sepulchris. Deus cum egredieris in con-
 spectu populi tui, cum pertransieris in deserto. Terra
 mota est, etenim cœli distillauerunt à facie Sinai, à facie
 dei Israel. Pluuiam uoluntariam segregabis deus hæ-
 reditati tue & infirmata est, tu uero perfecisti eam.

Animalia tua habitabunt in ea, parasti in dulcedine tua
 pauperi deus. Dominus dabit uerbum euangelizan-
 tibus uirtute multa. Rex uirtutum dilecti, dilecti &
 speciei domus diuidere spolia. Si dormiatis inter me-
 dios cleros pêne colūba deargentate, & posteriora dor-
 si eius in pallore auri. Dum discernit cœlestis reges si-

per eam niue dealbabuntur in Selmon mōs dei mons pinguis. Mons coagulatus mons pinguis, ut quid suspicamini montes coagulatos. Mons in quo beneplacitum est domino habitare in eo, etenim dominus habitabit in finem. Currus dei decem milibus multiplex milia leuantium, dominus in eis in Synai in sancto. Ascendisti in altum, cepisti captiuitatem, accepisti dona in hominibus. Etenim non credentes inhabitare dominum deū.

Benedictus dominus die cotidie, prosperum iter faciet nobis deus salutarium nostrorum. Deus noster deos saluos faciendi, & domini domini exitus mortis. Verumtamen deus cōfringet capita inimicorū suorū, uerticem capilli perambulantiū in delictis suis. Dixit dominus ex Basan conuertā, conuertam in profundū maris. Ut intingat pes tuus in sanguine, lingua canū tuorū ex inimicis ab ipso. Viderunt ingressus tuos deus, ingressus dei mei regis mei, qui est in sancto. Præuenerunt principes coniuncti psallentibus in medio iuuecularum tympanistriarum. In ecclesijs benedicite deo domino de fontibus Israel. Ibi Benjamin adolescentulus in mentis excessu. Principes Iuda duces eorum, principes Zabulon & principes Neptalym. Manda deus uirtuti tuæ, confirma hoc deus quod operatus es in nobis.

A templo tuo in Hierusalem tibi offerant reges munerum. Increpa feras harundinis congregatio taurorum in uaccis populorum, ut excludant eos qui probati sunt argento. Dissipa gentes quæ bella uolunt, uenient legati ex Aegypto, Aethiopia præueniet manus eius deo.

Regna terræ cantate deo psallite domino. Psallite deo

Deo qui ascendit super coelum caeli ad orientem. Ecce dabit uoci suae uocem uirtutis, date gloriam deo super Israel, magnificentia eius & uirtus eius in nubibus. Mirabilis deus in sanctis suis, deus Israel ipse dabit uirtutem & fortitudinem plebis suae benedictus deus.

COMMENTARIUM.

Item psalmus canticum in quo exurgit à mortuis, ut dissi-
pentur inimici eius, & fugiant qui crucifixerunt
eum à facie eius. Sicut deficit fumus contra altitudi-
nem eundo, sic deficient: & sicut fluit cera ignem qui-
dem sentiens, sed ad naturam suam rediens, sic pereant pec-
catores sine conspectu dei. Isti uero, id est, Apostoli exur-
gente domino epuletur & delectetur in leticia, & quo-
usque ascendat super occasum, iter faciant illi, et gaudeant
in conspectu eius. Super occasum ascendit, quia iuxta oc-
casum suum coepit mundus esse quando in caelos ascen-
dit. Vnde & Apostolus Ioannes dicit: Pueri nouissima ho-
ra est. Turbati sunt à facie eius Iudaei, quando ostendit se
patrem orphanorum & iudicem uiduarum. Deus in lo-
co sancto suo. Ubiqueque sanctitas est, locus dei est, & ibi
est deus, & ipse facit unanimes in domo, in ecclesia uti-
que sua unam fidem integram exercere, ipse educet uin-
ctos à diabolo in fortitudine sua. Et ipsos qui ad iram
prouocant, id est, qui magicis artibus seruiunt, hi sunt
qui habitant in sepulchris. Deus egredere coram popu-
lo tuo, dum transieris ad desertum terram mutasti, quan-
do caeli stellam protulerunt, à facie dei Israel. Tunc plu-
uiam uoluntariam segregasti deus hereditati tuae, quan-
do angeli cecinerunt pacem hominibus bonae uoluntatis.

Hereditas

Hereditas eius in apostolis sumpsit exordium, in quibus infirmata est ipsa hereditas, sed ipse dominus perfecit eam resurgendo à mortuis, ostendendo fissuras clauorum in manibus, uulneris signum in latere, & ita eam perfecit, ut non solum spirituales, sed & animales habitent in ea, quia parauit ea dulcedinem suam deus, quando dedit uerbum mulieribus dominus, ut euangelizarent uirtutem multam. Dominus ergo eis dedit uerbum dicens: Ite dicite fratribus meis, ut eant in Galileam, ibi me uidebunt. Quis hoc dixit? Rex uirtutum dilecti, id est, interior Christi & species domus, utique corporis speciosi forma præ filijs hominum, in qua diuidit spolia, & captiuauit synagogam, & thesauros eius diuisit in ecclesia, alij dedit prophetiam, alij uerbum, alij uirtutem sanitatum: denique ultra synagoga non habet, nec prophetam, nec unctionem, nec sacrificium. Hæc captiue synagoge sublata uelut spolia sunt, diuisa cum dormirent inter medios cleros scribae et pharisæi. Inter medios inquam cleros, id est, inter libros sanctos. Cleros enim libros hoc loco dictos, & Iudei dicunt & nostri plurimi tractatores. Ergo si inter libros diuinos positi dormiatis, id est negligatis, & tenentes clauas regni, nec uos intretis, nec alios ingredi permittatis. Qui uos pennæ columbæ de argentatæ, id est, o uos pennæ columbæ de argentatæ, id est, simulantem simplicitatē columbæ, ueluti pennæ eius uos ostendistis. Porro autem de argentatæ pennæ estis non uerum argentum, & speciē auri, non aurum uerum ostendistis. Ergo si uos dormitis, ego dabo uigilantes cœlestes reges, id est, apostolos super terram, ut in omnem terram exeat sonus eorum. Ita ut hi

quos

quos nigredo peccatorū obtinuit, ad prædicationem eorum niue dealbentur in Selmon. Selmon locus est in quo purificabantur profelyti, uel hi, qui fatebantur grauioribus se pollutionibus inquinatos. κατ' ὀντι φρεσιν locum Selmon uoluit dici omnem locum, in quo hi qui nigrificauerunt peccatorum sordibus, dealbentur. Ergo cum discernit dominus super terram Apostolos suos, qui cumq; audierunt eos & crediderunt, si super feniciū fuerunt nigri, tanquam lana candida facti, quasi nix dealbati sunt in Selmon, in loco purificationis, ubi omnia peccata lauantur: ubi mons dei, est mons pinguis, nullus alius nisi Christus Iesus, ipse pinguis, sudans olco lætitiæ, oleo chrysmatis, mons coagulatus est. Hic ipse mons pinguis in unitate deitatis trinitatem coagulatam gerens. Videte ne suscipiatis in deitate alium aliunde. Nam qui hæc faciunt, arguuntur, & dicitur eis: Vt quid sic suscipitis montes uberes, id est, ut quid pluralem facitis deitatem. Coagulatum montem in unitate tenete, & patrem ac spiritum sanctum in uno Domino nostro Iesu Christo suscipite. Ipse est enim mons in quo placuit deo habitare in eo, & in ipso dominus habitauit in secula seculorum.

Huius currus decem milibus. Multiplex currus eius in passione agitatus est, ubi sibi ipse plus sufficit, quam decem milia legiones angelorum, & milia lætantium, quæ fuerunt cum Moysse in Sina in sancto. Tunc ascendit in altum, id est, in crucem, cepit captiuitatem, ipsam captiuitatem ligni primi, ipsam cepit, & de peccato damnauit peccatum. De ligno, inquam, crucis lignum conuenientie cepit, & dona erogauit hominibus. Passus est etiam

est etiam, qui non credebant, etiam his dona dedit in cruce positus, & nō parua dona. Audi quā magna. Preces pro his fundebat, dicēs: Pater remitte illis, quia ignorāt: Dedit ergo dona hominibus, id est, credentibus, & nō solum credentibus, sed etiam his, qui non credunt inhabitare dominum, qui non credunt, quia deus erat in Christo mundum concilians sibi. Benedictus dominus pater, benedictus deus filius. Benedictus dominus spiritus sanctus, quia prosperum iter crucis suae fecit nobis deus saluator noster, qui ideo cruciari uoluit, ut nos saluos faceret. Ideo mortis exitium suscepit, ut conquassaret capita inimicorum suorum, & liberaret peccatores de manibus demonum, qui à uertice capilli perambulabant in delictis suis. Dixit dominus ex Basan conuertam. Basan rex fuit, qui pro peccato captiuabat Israel. Ergo qui pro peccatis suis à Basan capti sunt, per crucem meam ex Basan conuertam. Verum quia in abyssis & in profundo est locus diaboli, etiam inde conuertam dicit interior diuinitas perfecta, profecto homini suo Iesu Christo: Conuertam, inquit, etiam de profundo maris, donec intingat pes tuus in sanguine passionis. Ibi lingua canum tuorum. Canum utique latantium: Crucifige Crucifige. Ergo hæc lingua canum ex inimicis ab ipso diabolo excitata est. Post passionem autem uisi sunt ingressus tui deus, probatum est, quia ingressus est in homine deus, & est in sancto. De quo prauenerunt principes prophetæ coniuncti psallentibus in medio iuencularum, quæ exierant in occursum David, cantantes: Vicit David in decem milibus. Deiecto Golia, ibi Christus in David erat uictor in medio iuencularum

ularum tympanistriarum. Verum quia ibi fuit imago,
 hic ueritas comprobatur. Nolite hæc in synagoyis canere,
 sed in ecclesijs sanctorum, ibi benedicite dominum, non
 aliunde uenientem, non aduenam, non nouum, sed ip-
 sum qui semper est, dominum de fontibus Israel. Ibi Benia-
 min adolescentior in pauore. Vbi? Ibi in ecclesijs sine du-
 bio. Ibi Benjamin ille qui dicit: Ego Israelita sum ex tribu
 Benjamin. Quare adolescentior? Quia nouissimus natus
 est patri suo. Inter illos undecim coepit esse duodeci-
 mus, sed in conuiuio duplices partes accepit, ita ut am-
 plius illis omnibus laborans, obtineret hunc ipsum labo-
 rem non sibi, sed gratiæ dei patris sui imputans. Ibi ergo
 Benjamin adolescentior, in pauore, id est, in excessu men-
 tis. Ruit enim subito, & expauit: ruit in terra, & surre-
 xit in cælo: ruit persecutor, & surrexit Apostolus: ruit
 Saulus, & surrexit Paulus. Vbi tamen ubi Benjamin? ubi
 si interrogas: ibi, inquit, ubi principes Iuda, ubi princi-
 pes Zabulon, ubi principes Neptalim, ubi madauit deus
 uirtutem suam, ubi confirmauit quod operatus est in no-
 bis, ubi est templum in triduo suscitatum, quod est in Hie-
 rusalem ubi offerunt reges munera, ubi increpatur fera
 siluæ. Hæretici sunt qui quasi fera in silua legis latebrant
 fuent, ut ex occulto ledant consilium taurorum inter uac-
 cas populorum. Lædere enim student sacerdotum consi-
 lia, qui hoc loco tauri nominantur apti altario inter uac-
 cas, id est, inter plebes surdas & ignaras agentes. Quare
 autem increpari à deo postulantur? Vt insipientia eorum
 nota fiat omnibus, ne forte cum hi non increpantur, ex-
 eludant eos qui non sunt de argentati, sed probati sunt an-
 gento.

gento. Dissipa eos domine, quia bella uolunt. Venient legati ex Aegypto Pharaone demerso, mitte duces tuos ad Aegyptum, fungatur legatione ex Aegypto: ipsam etiam interiorem partem Aegypti, Aethiopiam praueuiat manus tua: ut regna terrae canat tibi, qui ascendisti in caelos caelorum ad orientem, quando dedisti uocem tuam uocem uirtutis, ut in tuo nomine Apostoli super omnes infirmates, & super demones, & super ipsam mortem uirtutem imperandi susciperet, ut facientes haec signa diceret gentibus. Date honorem deo, super Israel magnum nomen eius, & per eum qui uidet deum in Christo, cuius uirtus in nubibus, in Apostolis scilicet, quos mittens ad gentes, monuit, ne pluerent in Iudaeam, ut compleret quod diceret: Mandabo nubibus meis, ne pluant super eam pluuiam. Non enim iam in incredulis mirabilis uult esse, sicut semper fuit in incredulis mirabilis, sed nunc mirabilis in sanctis, quibus credentibus dat uirtutem, & per ipsos dat fortitudinem plebi suae benedictus deus, qui regnat in saecula saeculorum Amen.

In finem pro his qui commutabuntur, psalmus
ipsi Dauid. LXVIII.

Salum me fac deus, quoniam intrauerunt aquae usque ad animam meam. Infixus sum in limo profundum, & non est substantia. Veni in altitudinem maris, & tempestas demersit me. Laboraui clamans raucae factae sunt fauces meae, defecerunt oculi mei dum spero in deum meum. Multiplicati sunt super capillos capitis mei, qui oderunt me gratis. Confortati sunt qui persecuti sunt me inimici mei iniuste, quae non rapui tunc exoluebam.

oluebam. Deus tu scis insipientiam meam, & delicta mea à te non sunt abscondita. Non erubescat in me qui expectant te domine uirtutum. Non confundantur super me, qui querunt te deus Israel. Quoniam propter te sustinui opprobrium, operuit confusio faciem meam.

Extraneus factus sum fratribus meis, & peregrinus filijs matris meae. Quoniam zelus domus tuae comedit me, & opprobria exprobrantium tibi ceciderunt super me.

Et operui in ieiunio animam meam, & factum est in opprobrium mihi. Et posui uersum meum ciliicium, & factus sum illis in parabolam. Auersum me loquebantur qui sedebant in porta, & in me psallebant qui bibebant uinum. Ego uero orationem meam ad te domine, tempus beneplaciti deus. In multitudine misericordiae tuae exaudi me in ueritate salutis tuae. Eripe me de luto ut non infigar, libera me ab his qui oderunt me, & de profundis aquarum. Non me demergat tempestas aquae, Neque absorbeat me profundum, neque urgeat super me puteus os suum. Exaudi me domine quoniam benigna est misericordia tua, secundum multitudinem miserationum tuarum respice me. Et ne auertas faciem tuam à puero tuo, quoniam tribulor uelociter exaudi me. Intende animam meam & libera eam, propter inimicos meos eripe me.

Tu scis improprium meum, et confusionem meam, & reuerentiam meam. In conspectu tuo sunt omnes qui tribulant me, improprium expectauit cor meum & miseriam.

Et sustinui qui simul contristaretur et non fuit, qui consolaretur & non inueni. Et dederunt in escam meam fel, & in siti mea potauerunt me aceto. Fiat mensa eorum

rum coram ipsis in laqueū, & in retributiones et in scandalum. Obscurentur oculi eorum ne uideant, & dorsum eorū semper incurua. Effunde super eos iram tuā, & furor irę comprehendat eos. Fiat habitatio eorum deserta, & in tabernaculis eorum non sit qui inhabitet.

Quoniam quem tu percussisti persecuti sunt me, & super dolorem uulnerum meorum addiderunt. Appone iniquitatem super iniquitatem eorum, & non intrent in iustitiam suam. Deleantur de libro uiuentium, & cū iustis non scribantur. Ego sum pauper & dolens, salus tua deus suscepit me. Laudabo nomen dei cum cantico, & magnificabo eum in laude. Et placebit deo super uitulum nouellum cornua producentem & ungulas. Videant pauperes et latentur, querite deū & uiuet anima uestra. Quoniam exaudiuit pauperes dominus & uinctos suos non despexit. Laudent illum cęli & terra, mare & omnia reptilia in eis. Quoniam deus saluam faciet Syon, & edificabuntur ciuitates Iude. Et inhabitabunt ibi, & hereditate acquirent eam. Et semen seruorum eius possidebit eam, & qui diligunt nomen eius habitabunt in ea.

COMMENTARIUM.

IN domino nostro Iesu Christo duas substantias dei & hominis confitemur, & uirtutes deo tradimus, infirmitates homini applicantes, cuius uocem in isto psalmo ab initio usq; ad finē prophetatam aduertimus. Consuetudo habet humani sermōnis, ut grauem calumniam patientem, graui dicamus tempestate accum bere, hoc ordine aquas usq; ad animā suam peruenisse significat. Dicendo

cendo aut in limo profundi se infixum, fabricam primi ho-
 minis sonat, in qua fixum cruci tempestas seditiosi populi
 merisit eum in mortem. Rogat nunc pro discipulis ut non
 erubescant in eo, qui expectat resurrectionem eius, neque
 confundantur qui requirunt te in me deus Israel. Quo-
 niam propter te, inquit portavi improperium, dum facio
 uoluntatem tuam, illos offendi, operuit reuerentia faciem
 meam palmis attractatam, exterus factus sum fratribus meis,
 omnes me derelicto fugerunt. Hoc ideo passus sum, quia
 zelatus sum domum tuam, quia eieci de templo tuo nego-
 tiationes, operui ieiunio animam meam, quadraginta die-
 bus totidemque noctibus nihil accipiens, indutus sum sacco,
 forma serui. Indutus sum rex caelorum, et factus sum illis
 in parabolam, hinc inde uerborum insultationibus subia-
 cens. Auersum me exercebantur sacerdotes, ipsi in por-
 tis eliguntur sedere, sicut Hieremias dicit, oderunt arguen-
 tem. In portis ergo hi accipiunt pontificium iudicandi
 et corripiendi, quasi qui clauis ciuitatis teneant in por-
 tis sedere memorantur, et in me psallebant ebrii. Ego ue-
 ro orationem fundens agebam, ut eriperes me de luto mor-
 tis, ne ibi adhererem, ut non urgeret super me puteus os
 suum. Puteus pro diabolo hoc loco positus est. Puteus a
 potando dicitur, ipse potauit primos homines, et per po-
 pulum oris sui aperuit super eos os in morte. Unde sancti
 in passione euadentes dicunt: Nisi dominus fuisset in no-
 bis, forsitan uiuos deglutissent nos. qui? ministri utique eius-
 dem inimici. Sustinui, inquit, qui simul contristaretur et
 non fuit. Non enim poterat simul pati diuinitas, sicut sol
 si in ligno sit, quando conciditur simul concidi non potest,

Forte per
 poculum

ica diuinitas simul fuit passioni, & simul non patiebatur
 tristitia. Quasi conſolanti & nō inueni, tot milia ſatu-
 rati, tot milia ſaluati, infiniti edocti, & nec unus inuen-
 tus eſt mihi cōſolator tempore quo dederunt in eſca mea
 fili, & in ſiti mea potauerūt me aceto. Propter hoc facta
 eſt menſa eorum coram ipsis in laqueum. Menſam hic ſy-
 nagogam canit, ad quam, quaſi reſecturi ſpiritualiter eun-
 tes, laqueum aeternae mortis incurrunt. Obſcuratos habē-
 tes oculos ne uideant lumen eccleſiae, dorſum ſuum parie-
 tibus uanis incuruant. Et ideo apponitur iniquitas ſuper
 iniquitatem ipſorum, quia & ipſi geminant iniquitates
 ſuas. Occiderunt Chriſtum, ſanctos perſecuti ſunt, eccle-
 ſiam negāt, uoces prophetarum euacuant. Et ideo delen-
 tur de libro uiuentium, & cum iuſtis nō ſcribuntur. Non
 habent enim partem cum Abraham, neq; cum omnibus
 ſanctis ueſteris teſtamenti, quia contempſerūt pauperem
 in aſpectu, illum de quo omnes patres eorum concionati
 ſunt: Pauper, inquit, ego & dolens. Pauper ut nos diuites
 faceret, dolens ut nos a doloribus aeternis eriperet. Fa-
 ctus eſt hoſtia deo pro nobis, pacificans in ſanguine ſuo,
 ſiue qui in terris ſunt, ſiue qui in caelis. Et placuit in ſaci-
 ficio crucis, quaſi uitulus nouellus cornua producēs duo-
 rum teſtamentorum, & ungulas quatuor euangeliorum
 quod uidentes pauperes letantur. Pauperes Apoſtoli, nō
 habentes duas tunicas, non peram, non pecuniam in zo-
 nis ſuis. Vnde & petrus mendicanti infirmo: Argentum
 & aurum non habeo, ſed quod habeo hoc do tibi. in no-
 mine ieſu ſurge & ambula. In his operibus magnificatus
 eſt dominus ieſus Chriſtus in laude, quod uidentes pau-
 peres

peres gratulantur, quia sic exaudit pauperes dominus, uinctos suos non spernit. Laudate eum caeli, quia ascendit, & terra quia resurrexit, & mare quia pedibus illud ambulauit, & Syon quia edificauit eam non habentem maculam, neq; rugam, & ciuitates Iudæ animæ Apostolorum, quæ inhabitantur à Christo, & hereditatem primam acquisiuit eas. Semen etiam seruorum Christi possidebunt eas qui non possident terrenas uanitates. Apostolorum utiq; doctrinis possident, & qui diligunt nomen domini inhabitabunt in ea, id est, in fide, in doctrina, in ecclesia. In qua regnat dominus noster Iesus Christus cum patre & spiritu sancto, nunc & in cuncta secula seculorum Amen.

In finem psalmus Dauid in rememoratione quod saluum fecit eum dominus. LXIX.

DEus in adiutoriū meum intende, domine ad adiuuandum me festina. Confundantur et reuertantur, qui querūt animam meam. Auertantur retrorsum & erubescant, qui uolunt mihi mala. Auertantur statim erubescences, qui dicunt mihi euge euge. Exultent & letentur in te omnes qui querunt te, & dicant semper magnificetur dominus, qui diligunt salutare tuū.

Ego uero egenus et pauper sum, deus adiuua me. Adiuutor meus et liberator meus es tu, domine ne moreris.

COMMENTARIUM.

IN rememoratione, inquit Dauid, eo quod saluum me fecit Dominus, ibi dixit saluum me fac domine, hic gratias agit saluatus. Quid tamē orauit, ad adiuuandum me festina, festinanter suscita me à mortuis, ut erube-

scant statim erubescetes, qui dicūt mihi, euge euge. Exultent hi qui sperāt in te, & qui querūt te, & dicāt semper magnificetur dominus qui diligunt salutare tuū. Liqueat Apostolos, & quæfisse & dilexisse: Ego uero, ait, mendicatus & pauper sum. Exinanivi enim me ipsum, factus obediens usq; ad mortē. Deus adiuua me, non enim fragilitas humana resurgit, nisi potentia fuerit diuina releuata. Ad iutor ergo & liberator meus esto domine, ne tardaueris, deus qui regnas in secula seculorum Amen.

Psalmus Dauid filiorum Ionadab & priorum captiuorum. LXX.

In te domine speraui non confundar in æternum, in iustitia tua libera me, & eripe me. Inclina ad me aurem tuam, & salua me. Esto mihi in deum protectorem, & in locū munitum, ut saluū me facias. Quoniam firmamentū meum, & refugium meum es tu. Deus meus eripe me de manu peccatoris, et de manu contralegem agentis, & iniqui. Quoniam tu es patientia mea domine, domine spes mea à iuuentute mea. In te confirmatus sum ex utero de uentre matris meæ, tu es protector meus. In te cantatio mea semper, tanquam prodigium factus sum multis, & tu adiutor fortis. Repleatur os meum laude, ut cantem gloriam tuam, tota die magnitudinem tuā. Ne proicias me in tempore senectutis, cū defecerit uirtus mea ne derelinquas me. Quia dixerūt inimici mei mihi, & qui custodiebant animam meam cōsiliū fecerūt in unum. Dicentes deus dereliquit eum persequimini & comprehendite eum, quia non est qui eripiat. Deus ne elongeris à me, deus meus in auxilium meum

meum

meum respice. Confundantur & deficiant detrahentes animæ meæ operiatur confusione et pudore, qui querunt mala mihi. Ego autem semper sperabo, & adiciam super omnem laudem tuam. Os meum annunciat bit iusticiam tuâ, tota die salutare tuum. Quoniam nõ cognoui literaturam introibo in potentias domini, domine memorabor iustitiæ tuæ solius. Deus docuisti me à iuuentute mea, & usq; nunc pronuntiabo mirabilia tua.

Et usq; in senectam & senium, deus ne derelinquas me. Donec annunciem brachium tuum, generationi omni quæ uentura est. Potentiã tuam & iusticiam tuã deus usq; in altissima quæ fecisti magnalia, deus quis similis tibi. Quantas ostendisti mihi tribulationes multas et malas, & conuersus uiuificasti me, & de abyssis terræ iterũ reduxisti me. Multiplicasti magnificentiam tuam, & conuersus consolatus es me. Nam & ego confitebor tibi in uasis psalmi ueritatem tuam deus, psallam tibi in cythara sanctus Israel. Exultabunt labia mea cum cantauero tibi & anima mea quam redemisti. Sed & lingua mea meditabitur iustitiam tuam, cum confusi & reueriti fuerint, qui querunt mala mihi.

COMMENTARIUM.

P Salmus, inquit, filiorũ Ionadab, et priorũ captiuorum. Videndũ est cũ quibus canit Dauid. Cũ filiis Ionadab, de quibus Hieremias dicit patria cõsitutione uinũ non bibere, & uocẽ domini increpantis memorat, quia dictũ est. Filij Ionadab custodiunt præcepta patris sui, & nõ bibent uinũ. Non ergo putemus filios Ionadab cũ Dauid cecinisse psalteriũ, sed sobrietatis uiros

participes fuisse, et in psallendo deo. Non enim canebatur ad libitū, sed ad gemitū, ubi captiui primi simul lachrymas funderēt, dicentes: Deus meus eripe me de manu cōtra leges agentis & iniqui. In te confirmatus sum ex utero. Ex utero utiq; uirginali. Nos dicimus in deo cōfirmatum Christū, qui tanquam prodigiū factus est multis incredulis, credentibus autē extitit adiutor & fortis. Repletum est os eius nō in cibo, nō ebrietate, sed laude, & non est protectus in tēpore passionis cū deficeret uirtus eius: Non est penitus derelictus tempore quo dicebant inimici: Deus dereliquit eū. Tunc deus non discessit ab eo, quo

Etiam Hieronymus in cōmentarijs pro literaturā uertit negotiationē. Atque ita habet psalteriū Romanum.

resurgente erubuerunt, & confusi sunt insultantes auersi retro, & confusi uolentes animam eius nullam cognoscens aliā negotiationē, nisi hanc ut intraret in potentias domini. Nūc exterior interiori dicit: Quae fecisti magna lia deus, quis similis tibi, quantas ostendisti mihi tribulationes multas & malas, & conuersus ecce uiuificasti me, & de abisso terrae iterum reduxisti me. Dicendo iterum questionem fecit. Semel enim passus, semel mortuus, semel sepultus, semel de abisso terrae reductus, quid est hoc iterum? Iterum dicendo exclusit noua. Ita nos penitentiae recuperationem negantes, & praedas leonum in eorum faucibus relinquentes, noster hic pastor non relinquet praedam, nō uidet lupum & fugit, sed uiuentes de ore leonum oues eripiens, iterum suis gregibus praesentat incolumes, hoc est, iterū, qui in ipso sepulti sumus per baptismum, & Christum induti morimur, quando nos morti tradimus consentiendo inimicis nostris, qui nos sic terrenis uoluptatibus implicant, ut uideamur in abisso terrae demersi.

demersi. Sed quia non patitur in nobis perire quod con-
tulit, iam per baptismum semel à mortuis suscitatos ad ui-
tam eternam, ab eterna uita per diaboli exclusos astuci-
am, in eo iterum Christus de abyſſo terræ reducit, in quo
multiplicans iustitiam suam, id est, excommunicans eum,
& à pacis osculo projiciens, conuersus iterum consolatur,
reddens ei communionem quam abstulerat, osculum
quod negabat: Et ego, inquit, cōfitebor, ait, quia confes-
sio est quæ liberat pœnitentem. Confitetur ergo in ora-
tione sua domino deo suo peccata sua. Dei autem ueritatē
tem in uasis psalmi. *Quæ sunt uasa psalmi?* In uasis psal-
mi ueritatem dei nunciant, qui intus in ira uasculum cor-
poris sui ueritatem rectæ fidei habent inclusam. Namq;
si incorporaliter quispiam pœnitentiæ suæ afflictiones o-
stēdat, à peccato abstineat, in ieiunio, cinere, cilicioq; per-
maneant, nisi in uasis psalmi ueritatem teneat, omnia quæ
laborauerit euanescent. Facilius per ueritatem fidei sine
sua ad indulgentiam ueniet, quàm per afflictionem suam
sine ueritate attinget. Age ergo in confessione tua corre-
ptionem etiam sine cilicio, & in psalmi uasculo ueritatē **Luth.**
include. Psalmus enim quem canis ad deum non perue-
nit, nisi intus in uasculo suo ubi psalmū includit memo-
ria, in uase inquam ipso ueritas dei simul fuerit cōmora-
ta. Tunc psallis in cythara sancto Israel, tunc gaudent la-
bia tua, dum cantas domino, & anima tua quæ redemit,
quam iterū de abyſſo reuocās liberauit, & cōfundit ater-
na confusione qui querebat eā. Solus enim creator eius
possidet eam, qui regnat in secula seculorum, Amen.

Psalmus David in Salomonem LXXI.

DEus iudicium tuum regi da, & iusticiam tuam filio regis. Iudicare populum tuum in iusticia, & pauperes tuos in iudicio. Suscipiat montes pacem populo, & colles iustitiã. Iudicabit pauperes populi, et saluos faciet filios pauperum, & humiliabit calumniatorem. Et permanebit cum sole & ante lunam, in generatione & generationem. Descendet sicut pluuia in uellus, & sicut stillicidia stillantia super terram. Orietur in diebus eius iusticia, et abundantia pacis, donec auferatur luna. Et dominabitur a mari usque ad mare, & a flumine usque ad terminos orbis terrarum. Coram illo procedent Aethiopes, & inimici eius terram lingent. Reges Tharsis & insulae munera offerent, reges Arabum, & Saba dona adducent. Et adorabunt eum omnes reges, omnes gentes seruient ei. Quia liberauit pauperem a potente, & pauperem cui non erat adiutor. Parcet pauperi & inopi, & animas pauperum saluas faciet. Ex usuris & iniquitate redimet animas eorum, & honorabile nomen eorum coram illo. Et uiuet & dabitur ei de auro Arabiae, et adorabunt de ipso semper, tota die benedicent ei. Erit firmamentum in terra in summis montibus, superextolletur super libanum fructus eius, et florebunt de ciuitate, sicut scenum terrae. Sit nomen eius benedictum in secula, ante solem permaneat nomen eius. Et benedicentur in ipso omnes tribus terrae, omnes gentes magnificabunt eum. Benedictus dominus deus Israel, qui facit mirabilia solus. Et benedictum nomen maiestatis eius in aeternum, replebitur maiestate eius omnis terra: fiat fiat.

COMMENTARIUM.

Qui prophetiam in psalmis credunt, tenent illam regulam quam cecinit Zacharias dicens de deo, quod ipse locutus sit per os prophetarum, liberaturum se nos ab inimicis nostris. Quod autem in capite huius psalmi legis, dominum nostrum Iesum Christum explanatorem inuenies. Dicit enim in euangelijs: Pater non iudicat quemquam, sed omne iudicium filio dedit. Quod ergo per os sanctorum promisit in filio suo, rex uerum impleuit, cuius tunc imaginem Salomon gerens, sapientis nomen accepit, habens in se scintillam sapientiae. Hic autem ipsa sapientia ueniens dedit pacem montibus, id est, Apostolis et collibus iusticiae, id est, plebibus, iudicauit cum iusticia pauperibus, continens personas diuitem, humiliavit calumniatorem, id est, populum Iudaicum. Permanet cum sole, imo super solem, quia ad dexteram patris permanet sedens, et ante lunam in secula. Lunam hoc loco non pro causa lunae, sed pro aeternitate memorauit Domini Iesu Christi. Et descendit sicut pluuia in uellus, id est, in uelleribus lanae, sicut Gedeon signum uictoriae in uelleribus lanae percepit. Nam et uerbum suum pater sic iussit sicut pluuia expectari: Expectetur, ait, sicut pluuia uerbum meum. Ergo quem in Deuteronomio iussit expectari sicut pluuiam, in euangelijs praesentauit sicut pluuiam. Non utique ex inferioribus semine humano erumpente progentum, sed uerbo patris de caelorum altitudine quasi pluuiam uenientem exortum. Exortum, inquam, in tenebris mundi lumen rectis corde. Orta est in diebus eius iusticia et abundantia pacis. Pacem meam do uobis, non talem qualem

hic

hic mundus habet, sed pacem meam illam qualem habet
 caeli, in qua dominatur Christus à mari usq; ad mare, hoc
 est, super omnem terram aquis maris & fluminum cir-
 cundatam. Coram illo procident Aethiopes. Aethiopes
 nigredinis circumdati perfidia, non in corio carnis, sed
 in sensibus animæ. Propter hoc procident ante eum, &
 ter am iniuriam eius lingunt, ut indulgentiam ab eo conse-
 qui mercantur. Reges autem Tharsis & insule munera
 offerunt, id est, qui regnant in corpore suo securi & mu-
 nera offerunt, reges Arabum & Saba dona adducunt,
 qui dominantur moribus Barbaris. Hi dona adducunt
 animas suas, ut ipsas ei tradant ad adorandum eum cum
 regibus terræ, qui terrenis uoluptatibus dominantur. Om-
 nes autem gentes seruient ei, quia liberat pauperem à
 potente. Vide causam, ideo ait omnes gentes seruient ei,
 quia liberat pauperem, sensum eorum à potente & astu-
 to diabolo, qui eos suasisit opera manuum suarum timere
 & colere. Ex usuris et iniquitate liberauit animas eorū,
 Ampliabantur usuræ animabus eorū, qui a quod debeba-
 tur deo, idolis tradebatur (& illis accipientibus, si tamē
 uel dici potest illis accipiētib. qui nihil nec accipiūt, nec
 recusant) dæmonijs ergo accipientibus quod soli deo de-
 bebatur, istis & debitum concreuit & fœnus. Videns pi-
 us, cui pater iudicium suum tradidit in reddendo eos san-
 tis esse mendicos, hoc iudicauit: Inuicem, inquit, uos ho-
 mines remittite uobis debita, & uobis remittit pater ue-
 ster qui est in cœlis. Et adiecit: Si non remisistis, nec uo-
 bis remittit. O liberātem ex usuris & iniquitate animas,
 uerè præclarum nomen tuum nobis, qui uiuis in secula
 seculo-

seculorum, uivis & dabitur tibi aurum Arabiæ. Aurum enim terra illius est magnum, aurum accipis probatū, fulgidum in Apostolis, in martyribus, in confessoribus, in uirginibus. Aurum accipis, non tibi potest fieri impostura. Erat firmamentum tuum in terra corporum nostrorum, non in conualle fletus, sed in summis montibus superextolletur fructus tuus, & supergredietur altitudinem etiam Libani montis, & floriet in altitudinibus Apostolorum. Quid floriet audiamus: Sicut scœnum, inquit, ergo in illa alitudine laudata floriet scœnum. Floriet in ecclesia usque hodie, ut pascantur iumenta, nihil cum populo defectionibus agitur. Ibi ergo producit scœnum iumentis. Perfectorum enim est solidior cibus. quia ergo scœnum florent montes, nemo fugiat ecclesiam, ueniant omnes ut benedicatur ibi deus Israel, qui facit mirabilia solus, & sit ibi nomen maiestatis eius benedictum in secula, ut repleatur maiestate eius omnis terra: fiat fiat, ipsa gloria in secula seculorum, Amen.

Defecerunt hymni Dauid filij Iesse. Psalmus

Asaph. LXXII.

Quam bonus Israel deus, his qui recto sunt corde. Mei autem penè moti sunt pedes, penè effusi sunt gressus mei. Quia zelauit super iniquos, pacem peccatorum uidens. Quia non est respectus morti eorum, & firmamentum in plaga eorum. In labore hominum non sunt, & cum hominibus non flagellabuntur. Ideo tenuit eos superbia, operti sunt iniquitate et impietate sua. Prodiit quasi ex adipe iniquitas eorum, transferunt in affectum cordis. Cogitauerunt & locuti

cuti sunt nequitiam, iniquitatem in excelsis locuti sunt.

Posuerunt in cælum os suum, & lingua eorum transiit in terra. Ideo conuertetur populus meus hic, & dies pleni inuenientur in eis. Et dixerunt quomodo scit deus, et si est scientia in excelsis. Ecce ipsi peccatores, & abundantes in seculo obtinuerunt diuitias. Et dixi, ergo sine causa iustificauit cor meum, & laui inter innocentes manus meas. Et fui flagellatus tota die, & castigatio mea in matutinis. Si dicebam narrabo sic, ecce nationem filiorum tuorum reprobauit. Existimabam ut cognoscerem, hoc labor est ante me. Donec intrem in sanctuarium dei, & intelligam in nouissimis eorum. Veruntamen propter dolos posuisti eis, deiecisti eos dum aleuarentur. Quomodo facti sunt in desolationem, subito defecerunt perierunt propter iniquitatem suam.

Velut somnium surgentium domine in ciuitate tua imaginem ipsorum ad nihilum rediges. Quia inflammatum est cor meum, & renes mei commutati sunt, et ego ad nihilum redactus sum, & nesciui. Ut iumentum factus sum apud te, & ego semper tecum. Tenuisti manum dexteram meam, & in uoluntate tua deduxisti me, & cum gloria suscepisti me. Quid enim mihi in caelo, & à te quid uolui super terram. Defecit caro mea & cor meum, Deus cordis mei, & pars mea Deus in aeternum.

Quia ecce qui elongant se à te peribunt, perdidisti omnes qui fornicantur abs te. Mihi autem adherere deo bonum est, ponere in domino deo spem meam. Ut an-

nunciem omnes prædicationes tuas in portis filiae Sion,

COMMENTARIUM.

Cum deus omnibus bonus sit, & nulli sit malus, quid sit uoluit dicere. His bonus, qui recto sunt corde. Hæc dictio humanis sensibus applicanda est his, qui uituperant iudicia dei, dicentes: ille perfidus, ille iniquus, sordidus, truculentus, insanus est. Ille autem innocens, castus, humilis, insania fatigatur, infirmitate concutitur, & his similia. Hæc rectis corde uirtutum semina conprobantur. In quibus probata fides segetem suam in æternæ uitæ amœnitate suscipiat, & in seculo quasi in hyeme glaciali positi primæ anastasis quasi primi uerbi **Forte ueris** flores expectent. Letantes itaque in pace sua peccatores, quod cum hominibus non flagellantur teneat superbia, fiant crassi, prodeat ex adipe eorum iniquitas, ponant in celo os suum, & loquantur iniquitatem in excelsis, dicant non esse scientiã in deo, qui tamẽ sunt audiamus: Hi sunt, inquit, peccatores, & abundantes, qui in seculo obtinuerunt diuitias, mei autem penè moti sunt pedes, & à recto itinere penè effusi sunt gressus mei, quia dixi in corde meo: Ego sine causa iustificauit cor meum, & laui inter innocentes manus meas. At ubi considerauit omnia temporalia esse quæ peccantibus ministrantur, & subito eos deficere & perire propter iniquitatem suam, & istam uitam eos quasi somnium transire. Et quia deus in ciuitate sua Hierusalem quã præparat sanctis, imaginẽ eorũ ad nihilum rediget, tunc inflammatum est in amore dei cor meum, & renes mei resoluti sunt, id est, ad castitatis libertatẽ à mali exẽpli uinculo resoluti. Ideo enim ad nihilũ redactus sum, hæc cogitãs, quia nesciui nõ esse **condi-**

condignas passionis huius temporis ad futuram gloriam. Postquam quã didici, etiam iumentum estimatus, et peccus ad occisionem positus, tamen permansi semper tecũ. Tenuisti manum dexteram meam, in uoluntate tua deduxisti me, & cum gloria assumpsisti me. Hęc in domino tibi Christo completa sunt. Ipse tenuit generi humano dexteram iam mortuo iam scetenti, duxit à uoluntate diaboli ad uoluntatem suam, & assumpsit in gloriam, qui audenter diceret: Quid mihi restat in cœlo? Hoc est in terra positus ita cœlestem uitam exercui, ut dum in cœlo ascendero, nihil mihi supersit quod in terra positus non impleuerim: nihil enim præter te uolui super terram, etiam si defecit cor meum, et caro mea in passionibus, et partibus mea, quia deus est, non defecit, sed manet in secula. Non enim pereunt, nisi hi qui longe se faciunt à deo conseruatore suo: & ipse non perdet, nisi illos qui fornicantur ab illo: id est, quorum anima alterum ducit Deum, aut à ueritatis coniugio se falsitate commiscet. Vnusquisque autem nostrum his probatis dicat. Mihi autem adherere deo bonum est, & ponere in Domino spem meam, ut annunciem omnes laudationes Dei in portis filie Sion. Filia Sion anima credens Christo, quę in finem psalms inueniet laudes, quas sibi in titulo defecisse testatur. Defecerunt ei laudes, quia zelata est in peccantibus, quas inueniet in finem, si adhaerit Domino, & in ipso suam spem ex integro collocarit, qui regnat in secula seculorum,

Amen.

In finem

In finem intellectus Asaph. LXXIII.

VT quid deus repulisti in finem, iratus est furor tuus super oves pascuæ tuæ. Memor esto congregationis tuæ, quam possedisti ab initio. Redemisti uirgam hereditatis tuæ, mons Sion in quo habitasti in eo. Leua manus tuas in superbias eorum in finem, quanta malignatus est inimicus in sancto. Et gloriati sunt qui oderunt te in medio solennitatis tuæ. Posuerunt signa sua signa, & non cognouerunt sicut in exitu super summum. Quasi in silua lignorum securibus exciderunt ianuas eius in idipsum, in securi et ascia deiecerunt eam.

Incenderunt igni sanctuarium tuum in terra, polluerunt tabernaculum nominis tui. Dixerunt in corde suo cognatio eorum simul, quiescere faciamus omnes dies festos dei à terra. Signa nostra non uidimus, iam non est propheta, & nos non cognoscet amplius.

Vsq̄ue quo Deus improperabit inimicus, iritat aduersarius nomen tuum in finem. Vt quid auertis manum tuam, & dexteram tuam de medio sinu tuo in finem.

Deus autem rex noster ante secula operatus est salutem in medio terræ. Tu confirmasti in uirtute tua mare, contribulasti capita draconum in aquis. Tu confregisti capita draconum, dedisti eum escam populis Aethiopicum. Tu dirupisti fontes, & torrentes, tu siccasti fluuios Etham. Tuus est dies, & tua est nox, tu fabricatus es auroram & solem. Tu fecisti omnes terminos terræ, astatem & uer tu plasmasti ea. Memor esto huius, inimicus improperabit Domino, & populus insipientis incitabit nomen tuum. Ne tradas bestiis animas

confidentes tibi, & animas pauperū tuorum ne obliuiscaris in finē. Respice in testamentū tuum, quia repleti sunt qui obscurati sunt terræ domibus iniquitatū. Ne auertatur humilis factus confusus, pauper & inops laudabūt nomen tuū. Exurge deus iudica causam tuam, memor esto improperiorū tuorum eorū quæ ab insipiente sunt tota die. Ne obliuiscaris uoces inimicorum tuorum, superbia eorum qui te oderunt ascendit semper.

COMMENTARIUM.

IRatus est dominus super Israel, cum esset arca Dei in Silo, cum Osni & Finees filij Heli in sacrificijs suis et fornicationibus, nec increpati corrigerentur. Tradata est etiam arca testamenti aduersarijs, & gloriati sunt qui oderunt eum in medio atrij eius. Quasi in silua lignorum exciderunt ianuas munitionum. Incēderunt igni ubique inuenerunt sanctuarium, id est, locum orationis eorum extructum. Et quiescere fecerunt festos dies Domini in terra, dicentes: iam in Israel non est propheta, utique audientes Heli mortuū & duos filios eius, qui summam sacerdotij tenebant occisos in prælio. Samuel adhuc erat infans, cuius nec opinio cœperat. Et ideo uidebatur improperare inimicus populus gentium & insultare, in quo rogat ne animas pauperum suorum obliuiscatur dominus in sempiternum ut exurgat & iudicet causam suam, quia superbia eorum qui odiebāt eum, ascendebat nimis. Hactenus historicus sermo cœperit finē. Est enim & in uobis arca testamenti domini, quam quotidie hostes conantur eripere, id est, animi constantiam, quæ pro defensione uirtutum contra uitia bella committit.

tit. Si ergo huius arca sacerdotes, id est, corpus et anima mea ex consensu coluerunt, requiescit super eam dominus, & non audebunt demonia, nec bellum in cute consistere. At ubi hæc per negligentiam sacerdotum cesserit, capitur ab aduersarijs, & malignatur inimicus in sancto, & gloriatur qui oderunt dominum in eo. Post hæc cum lachrymis orandus est dominus, ut animas pauperum non obliuiscatur. Dominus in sempiternum, non auertatur in perpetuo, humilis factus, confusus, ut non in æternum tradatur bestijs anima quæ confitetur ei: ut memor sit creaturæ suæ, quia repleti sunt qui obscurati sunt terræ domus iniquitatum. Exurgat ergo dominus & iudicet causam suam, quoniam per occasionem peccatorum meorum inimicus impropereat domino: Memor, inquit, esto domine impropriorum tuorum, quæ ab insipientibus fiunt tota die, ut non obliuiscaris uoces querentium te per poenitentiam, & contemnentium te superbia ascendat ad te, ut illis superbientibus reddas, & nobis confitentibus parcas, qui regnas in secula seculorum, Amen.

In finem ne disperdas uel corumpas, Psalm.

cantici Asaph. LXXIII.

Confitebimur tibi deus, confitebimur & inuocabimus nomen tuum. Narrabimus mirabilia tua, cum accepero tempus ego iustitias iudicabo. Liquefacta est terra, & omnes qui habitant in ea, ego confirmavi columnas eius. Dixi iniquis, nolite iniquè agere, et delinquentibus nolite exaltare cornu. Nolite extollere in altu cornu uestrum, nolite loqui aduersus deum iniquitatem. Quia neq; ab oriète, neq; ab occidente, neq; a de-

fertis montibus, quoniam deus iudex est. Hunc humiliat & hunc exaltat, quia calix in manu Domini uini meri plenus mixto. Et inclinavit ex hoc in hoc, ueruntamen fex eius non est exinanita, bibent omnes peccatores terre. Ego autem annuntiabo in seculum, cātabo deo Iacob. Et omnia cornua peccatorum confringam, & exaltabuntur cornua iusti.

COMMENTARIUM.

Aliquanta in septuagesimo tertio idcirco pretermisimus psalmo, quia in septuagesimo quarto ea credidimus melius declaranda: Confitebitur, inquit, tibi deus. Si peccata confitemur, non ut sciat quæ ignorat, ideo confitemur, sed ut ea quæ optime nouit indulgeat. Quia confitemur eum & nomen eius inuocamus. Confessio enim pœnitentis ad indulgentiã non attendit, si rectæ fidei inuocatio nominis Dei non fuerit subsecuta, in qua confessione narrantur omnia mirabilia eius, quæ sancti symboli textus ostendit. Verum quia (ut dixi) in antecessione huius psalmi aliquãta transiui, quæ sunt in isto reddenda hæc sunt: ut narres contra Manicheum omnia mirabilia eius, & non dicas aduersis & contrarijs mundum agi, & alium lucis dominum, alium tenebrarum, alium noctis, alium diei, sed unum eundemq; dominum confitentes, narremus omnia mirabilia eius, dicentes: Tuus est dies & tua est nox, tu fecisti solem & lunam, ætatem & uer tu fecisti. Confirmasti in uirtute tua mare, tu confregisti capita draconum in aquis, id est, capita demonum in baptisate. Quod autem aquis dixit, uoluit ostendere unum baptisina in aquis posse omnibus

nibus celebrari. fluminum, maris, fontium, torrentium, stagnorum, ibi capita demonum confringantur, id est, in omnibus aquis. Caput autem draconis magni in poenitentia confringet dominus, & dat eum in escam populo Aethiopum. Aethiopes à plaga meridiana nigri sunt. Hi ergo qui demoniorum meridianorum ruinam patiuntur, nigri fiunt apud deum, & pro ipsa nigredinis perfidia, Aethiopes appellantur. Hi itaq; cum baptizantur, quia in aquis confracta sunt capita demonum, uenenum omne in aquis fluentibus euauit. Et illos iam mundos, quum ab omni ueneno defecatos exhibuit, nunc in sicco positus, draco magnus ipse princeps draconum aduenit, quem suis cibantes nefarijs factis ueneno eius iterum nigrarunt. Verum quia poenitentibus auxilium diuinae pietatis occurrit, confringitur & huius caput draconis in sicco. Aqua ibi sola lachrymarum est. Et quia non sunt fluuij circa eum salientes, quae tantum nefas ueneni abluant, datur eis in cibo, & dicitur eis. Quando draconum capita in aquis uobis confracta sunt, gustastis & uidistis quam suavis est dominus. Modo quia dominum reliquistis, gustate & uidete quam amarus est diabolus. Ibi gustastis mel & lac, hic gustate cinerem pro pane, & lachrymas uestras in poculis miscete. Ibi uestes candidas et mundas, hic saccas sordidas. Ibi habuistis gaudium, hic mugitum gemitumq; inter suspiria excrepate. Sicq; Aethiopes esse cessabitis, & pristinus uobis candor splendorq; redditur. Ibi enim uobis rumpent iterum fontes & torrentes, ubi siccati fuerunt fluuij Aethan. Aethan fluuij in deserto Sina inuenti sunt. Ex quibus qui gustasset, non si-

Aliter Mora

cut de Myrrha amaritudine replebatur, sed statim tumore correptus, mortis periculo subiacebat. Quando ergo quando conuertit solidam petram in stagna aquæ, & rupem in fontes aquarum, isti Aethan fluuij dei nutu siccarunt. Quod factum ad hoc ducit, quia poenitentibus Aethan fluuij exiccantur. Et ex desperato lapide atque durissima petra in deserto, & in squallentibus locis posita fontes pariter erumpunt atq; torrentes. Hæc fecit rex noster, Deus ante secula qui est ipse. Hæc fecit in secula qui operatus est salutem in medio terræ, in Domino nostro Iesu Christo, qui dixit iniquis: Nolite iniqua agere, & nolite delinquentibus exaltare cornu, nolite extollere in altum cornu uestrum, nolite loqui aduersum Deum iniquitatem. Si quis autem uobis dixerit, Ecce hic Christus, aut ecce hic, illic, nolite credere, quia neq; ab oriente, neque ab occidente, neq; à desertis montibus, sed sicut fulgur ita ueniet, quoniam deus iudex est. Nō sic uenit quomodo homo uenit, sed quomodo deus iudex, ut superbū humiliet sicut promisit, & exaltet humilem ferens calicem in manu uini meri plenum mixto, ex quo inclinat ex hoc in hoc. Vinum duas species habet, unam unde infirmos sanat, aliam unde sanos debilitet. Ex uno eodemq; uino iustis propinatur ad salutem, peccatoribus ad interitum irrogatur. Sicut ignis iustis proficit ad splendorem, ad usuram infertur iniustus, fex tamen calicis non exinanitur, ut bibant non pauci, sed omnes peccatores terræ: quod uno eodemq; poculo alijs salus, alijs interitus ueniat, etiam hodie qui indigne gustauerint. Vnde salutem digne gustantes hauserunt: inde isti, ut ait Apostolus, sibi iudicia

judicium sumunt. Nos autem hæc sciētes, si uolumus gaudere in secula seculorum, ita cantemus deo Iacob, ut omnia peccatorum cornua confringamus, id est, uiciorum uentilationes contemnendo frangamus, & uirtutum cornua exaltemus in domino nostro Iesu Christo, qui regnat in secula seculorum, Amen.

In finem in carminibus canticum ad Assyrios

psalmus Asaph. LXXV.

Notus in Iudæa Deus, in Israel magnum nomen eius. Et factus est in pace locus eius & habitatio eius in Sion. Ibi confregit potentias, arcum, scutum, gladium, & bellum. Illuminans tu mirabiliter à montibus æternis, turbati sunt omnes insipientes corde. Dormierunt somnum suum, & nihil inueniunt omnes uiri diuitiarum in manibus suis. Ab increpatione tua deus Iacob. dormitauerunt qui ascenderunt equos. Tu terribilis es & quis resistet tibi, ex tunc ira tua. De caelo auertitum fecisti iudicium, terra tremuit & quieuit. Cum exurgeret in iudicium deus, ut saluos faceret omnes mansuetos terræ. Quoniam cogitatio hominis confitebitur tibi, & reliquæ cogitationis diem festum agent tibi. Vouete & reddite domino deo uestro, omnes qui in circuitu eius affertis munera. Terribili & ei qui aufert spiritum principum, terribili apud omnes reges terræ.

COMMENTARIUM.

Canticum contra Assyrium, id est, contra diabolum inchoamus. Contra eum enim notus factus est in Iudæa deus, in Christo mundum reconcilians sibi.

In Israel magnum nomen eius. Israel homo Iudæus. Deū ergo qui uidit hominem & credidit deum, in ipso primum factum est nomē eius. Ita ut diceret ei: Tu es Petrus & super hanc Petram ædificabo Ecclesiam meam. Et quia porte inferi nō preualebunt aduersus eam. Ibi confregit cornua arcuum, & scutum, & gladium, & bellum, fecitq; in pace locum eius, & habitationem eius in Sion, & illuminauit ei à montibus æternis, à prophetis qui fuerunt ab initio. Contra quam turbantur usque hodie omnes insipientes corde. Et qui moriuntur in peccatis suis dormientes somnum mortis suum, id est, somnū suæ dormientes. Nihil inuenerunt in manibus suis. Ibi omnes uiri diuitiarū. Hic enim nascentes quæ inuenerūt, hic morientes relinquunt. Non solum diuites dormiunt, sed & fortes qui ascenderunt equos Deus enim terribilis est, & nemo potest resistere ei. Tunc in ira sua, cum enim cœperit iudicium de cælo iaculari, terra tremet & quiescet, cum exurgere cœperit in iudicio Deus, in quo non saluabit alios, nisi omnes mansuetos terre. Ibi cogitatio hominis confitebitur ei, & reliquæ cogitationum diem festum agent Deo. Sic erunt omnes dies iustorum, quomodo nobis semel in anno sanctus dies est pasche. Omnes ergo sancti dies festos agent Deo: & uos, inquit, si uultis gaudere cum sanctis, uouete & reddite domino deo uestro. omnes qui in circuitu eius offeritis munera, memores debent esse quid uouerint, aut cui uouerint. Nā in baptismatis consecratione uouerūt se ipsos tradere, et omnibus operib; diaboli renūciare. Hoc reddite domino Deo uestro, ante oculos hoc habentes, quia etiam prin-

cipum

cipum auferet spiritus, cum à uoto discedunt. Et est terribilis etiam regibus terræ, ipsi gloria in secula seculorum Amen.

In finem pro Idythum, psalmus Asaph. LXXVI.

VOce mea ad dominum clamaui, uoce mea ad deū & intendit mihi. In die tribulationis meæ deū exquisiui manibus meis nocte contra eū, & non sum deceptus. Renui consolari anima mea, memor fui dei & delectatus sum, & exercitatus sum, & defecit spiritus meus. Anticipauerunt uigilias oculi mei, turbatus sum & nō sum locutus. Cogitavi dies antiquos, & annos æternos in mente habui. Et meditatus sum nocte cum corde meo, & exercitabar & scobebam spiritum meum. Nunquid in æternum proiciet Deus, aut non apponet ut complacitior sit adhuc. Aut in finem misericordiam suam abscedet, à generatione in generationē.

Aut obliuisceretur misereri deus, aut continebit in ira sua misericordias suas. Et dixi nūc cœpi, hæc mutatio dextere excelsi. Memor fui operū domini, quia memor ero ab initio mirabilū tuorū. Et meditabor in omnibus operibus tuis, & in adinuentionibus tuis exercebor. Deus in sancto uia tua, quis deus magnus sicut deus noster, tu es deus qui facis mirabilia. Notam fecisti in populis uirtutem tuam, redemisti in brachio tuo populum tuum filios Iacob & Ioseph. Viderunt te aquæ deus uiderunt te aquæ & timuerunt, & turbate sunt abyssi. Multitudo sonitus aquarum, uocem uiderū nubis. Etenim sagittæ tuæ transferunt, uox tonitruī tui in rota. Illu-

xerunt coruscationes tue orbi terre, cōmota est & contremuit terra. In mari uia tua & semita tue in aquis multis, & uestigia tua nō cognoscentur. Deduxisti sicut oues populum tuum, in manu Moysi & Aaron.

COMMENTARIUM.

In isto psalmo promittit se propheta omnia mirabilia dei ab initio memoraturū, & causam huius commemorationis exponit. Ac memorans præterita bona, de malis præsentibus querelatur: Clamauit, inquit, ad dominum in die tribulationis. Et expandi manus meas coram eo in noctibus, & nō sum deceptus. Modo autem tantas moras faciet in subueniendo dominus, ut dicam: Nunquid in æternum obliuiscetur misereri deus, aut continebit in ira sua misericordiam suam? Et dixi, modo cœpit mutatio dextere excelsi: Et ut ostendam, inquit, quia modo cœpit, memor ero ab initio mirabilium eius, in quibus liberauit populum suum. Quis enim tam magnus deus quàm deus noster, quem uiderunt aquæ maris, & timuerunt. Turbate sunt abyssi, dantes uiam siccam pedibus filiorum Israel & Ioseph. Post hæc uocem dederunt nubes: In columna enim nubis uox erat, quando sagitte dei in Aegyptios transierunt. Vox tonitruui eius in rota. Moyses rotæ comparatur. Rota licet in terra uoluetur, tamen dum steterit, magna pars eius aliena est à terra, et parua pars eius in terra consistit. Vox ergo dei in rota est, qui paruis rebus terrenis contentus, totum quod sursum est querit, quod sursum est, pergit ubi Christus est. Illuxerunt coruscationes eius orbi terre, quando in mari uiam fecit. Et semitā in aquis multis, quando deduxit

xit uelut oues populum suum, in manu Moysi et Aaron.
Ipsi gloria in secula seculorum Amen.

Intellectus Asaph. LXXVII.

Attendite popule meus legem meā, inclinate aurem uestram in uerba oris mei. Aperiā in parabolis os meū loquar propositiones ab initio.

Quanta audiuiimus & cognouimus ea, & patres nostri annunciauerunt nobis. Non sunt occultata à filiis eorum in generatione altera. Narrantes laudes domini & uirtutes eius, & mirabilia eius quæ fecit. Et suscitauit testimonium in Iacob, & legem posuit in Israel.

Quanta mandauit patribus nostris nota facere ea filiis suis, ut cognoscat generatio altera. Filij qui nascentur & exurgent narrabunt filiis suis. Ut ponant in deo spem suam, & non obliuiscantur operum dei, & mandata eius exquirant. Ne fiant sicut patres eorū generatio praua & exasperans. Generatio quæ non direxit cor suum, & non est creditus cum deo spiritus eius. Filij Efræm intendentes & mittentes arcum, cōuersi sunt in die belli. Non custodierūt testamētum dei, et in lege eius non luerunt ambulare. Et obliui sunt benefactorum eius, & mirabilium eius quæ ostendit eis. Coram patribus eorū fecit mirabilia in terra Aegypti in campo Thancos.

Interrupit mare & perduxit eos, & statuit aquas quasi in utre. Et deduxit eos in nube diei, & tota nocte in illuminatione ignis. Interrupit petrā in eremo, et adaquauit eos uelut in abyssus multa. Et eduxit aquā de petra, & eduxit tanquā flumina aquas. Et apposuerūt adhuc peccare ei, in ira concitauerunt excelsum in inaquoso.

Et

Et tentauerunt deum in cordibus suis, ut peterent escas animabus suis. Et male locuti sunt de deo, dixerunt, nūquid poterit deus parare mensam in deserto. Quoniam percussit petram & fluxerunt aque & torrentes inundauerunt. Nunquid & panem poterit dare, parare mensam populo suo. Ideo audiuit dominus & disfulit & ignis accensus est in iacob, & ira ascendit in israel.

Quia non crediderunt in deo, nec sperauerunt in salutari eius. Et mandauit nubibus desuper, & ianuas coeli aperuit. Et pluit illis manna ad manducandum, & panem coeli dedit eis. Panem angelorum manducauit homo, cibaria misit eis in abundantia. Transulit ausbrū de coelo, & induxit in uirtute sua africanum, et pluit super eos sicut puluerem carnes, & sicut arenam maris uolatilia pennata. Et ceciderunt in medio castrorum eorum circa tabernacula eorum. Et manducauerunt & saturati sunt nimis, & desiderium eorum attulit eis, non sunt fraudati à desiderio suo. Adhuc escæ eorum carant in ore ipsorum, & ira dei ascendit super eos. Et occidit pingues eorum & electos israel impediuit.

In omnibus his peccauerunt adhuc, & non crediderunt in mirabilibus eius. Et defecerunt in uanitate dies eorum, & anni eorum cum festinatione. Cum occideret eos querebant eum, & reuertebantur & diluculo ueniebant ad eum. Et memorati sunt, quia deus adiutor est eorum, & deus excelsus redemptor eorum est. Et dilexerunt eum in ore suo, & lingua sua mentiti sunt ei. Cor autem eorum non erat rectum cum eo, nec fideles habitati sunt in testamento eius. Ipse autem est misericors

eorum, & propicius fiet peccatis eorum & non disperdet eos. Et abundauit ut auerteret iram suam & nō accendit omnē iram suam. Et recordatus est, quia caro sunt spiritus uadens & non rediens, quotiens exacerbauerūt eum in deserto, in iram concitauerunt eum in inaquoso.

Et conuersi sunt & tentauerunt deum, & sanctum Israel exacerbauerunt. Non sunt recordati manus eius die qua redemit eos de manu tribulātis. Sicut posuit in Aegypto signa sua, & prodigia sua in cāpo Thaneos.

Et conuertit in sanguinem flumina eorum, & imbres eorum ne biberent. Misit in eos cynomiam & comedit eos, & ranam & disperdidit eos. Et dedit erugini fructus eorum, & labores eorū locustæ. Et occidit in grandine uineas eorum, & moros eorū in pruina. Et tradidit grandini iumenta eorum, & possessiones eorū igni.

Misit in eos iram indignationis suæ, indignationem & iram et tribulationem, immisionem per angelos malos.

Viam fecit semitæ iræ suæ, nō pepercit à morte animarum eorum & iumenta eorum in morte conclusit. Et percussit omne primogenitum in terra Aegypti, primitias omnis laboris eorum in tabernaculis Cham. Et adstulit sicut oues populum suum, & perduxit eos tanquā gregem in deserto. Et deduxit eos in spe & non timuerunt, & inimicos eorum operuit mare. Et induxit eos in montem sanctificationis suæ, montem quem acquisiuit dextera eius. Et eiecit à facie eorum gentes, & sorte diuisit eis terram in funiculo distributionis. Et habitare fecit in tabernaculis eorum tribus Israel. Et tentauerūt & exacerbauerūt deum excelsum, & testimonia eius nō

custo=

custodierunt. Et auerterunt se & non seruauerunt patrum, quemadmodum patres eorum conuersi sunt in arcum prauum. In iram concitauerunt eum in collibus suis, et in sculptilibus suis ad emulationem eum prouocauerunt.

Audiuit deus & spreuit, et ad nihilum redegit ualde Israel. Et repulit tabernaculum Sylo, tabernaculum suum ubi habitauit in hominibus. Et tradidit in captiuitatem uirtutem eorum, & pulchritudinem eorum in manus inimici. Et conclusit in gladio populum suum, & hereditatem suam spreuit. Iuuenes eorum comedit ignis, & uirgines eorum non sunt lamentate. Sacerdotes eorum in gladio ceciderunt, & uiduae eorum non prolabantur. Et excitatus est tanquam dormiens dominus, tanquam potens crapulatus a uino. Et percussit inimicos suos in posteriora, opprobrium sempiternum dedit illis. Et repulit tabernaculum Ioseph, & tribum Effrem non elegit. Sed elegit tribum Iuda, montem Sion quem dilexit. Et edificauit sicut unicornium sanctificium suum in terra quam fundauit in secula. Et elegit Dauid seruum suum, & sustulit eum de gregibus ouium: de postfoetantes accepit eum. Pascere Iacob seruum suum & Israel hereditatem suam. Et pauit eos in innocentia cordis sui, & in intellectibus manuum suarum deduxit eos.

COMMENTARIUM.

Quod promisit deo in septuagesimo sexto, hoc in septuagesimo septimo hominibus tradit: ibi dixit deo: Memor ero ab initio mirabilium tuorum. Hic dicit populo: Loquar propositiones ab initio, uirtutes et mirabilia eius que fecit, ut cognoscat generatio altera, ut filij

ut filij nascētes exurgant. Ipsi narrent filijs suis, ut non cō
 fidant in mundi lucris, nō in terrenis cupiditatibus secu-
 li, sed in deo solo ponant spem suā, & non obliuiscantur
 opera dei sui, & mandata eius exquirāt. Ut non fiant si-
 cut patres eorum, genus prauū & peramarum. Sanē ge-
 nus cum dicis, ante considera. Non enim creaturā in dam-
 nabilibus deus, sed uoluntatem condemnat. Videns ergo,
 quia genus uituperando quæstionē fecerat, eruens hunc
 sermonē à creatoris iniuria, exposuit non esse generis ui-
 tium, sed uoluntatis. Prosecutus enim ait. genus, inquit,
 quod nō direxerit cor suum. Et quasi interrogatus esset,
 quomodo nō direxerint cor suū, respondit: Quia nō cu-
 stodierunt testamentū dei, & in lege eius noluerūt ambu-
 lare. Dicendo noluerūt, exclusit culpam à genere, & cri-
 mē uoluntatis ostendit, per quā obliiti sunt benefactorū,
 & mirabilium dei, quando diuisit mare ut transirēt, &
 statuit aquas eius hinc inde quasi in utre. Quando du-
 xit eos in columna nubis per diem, & in columna ignis
 per noctem. Quando rupit in deserto petram, & ada-
 quauit eos uelut in abysso multa, & potati gratias nō e-
 gerunt, sed apposuerunt peccare. Et ita ut male loque-
 rentur de deo, ut dicerent: Ecce de petra eduxit aquam,
 nunquid panem poterit dare? Hæc dicebant, quia non
 credebant deo suo, nec sperauerunt in salutare eius. Et
 mādauit nubibus desuper. Et ianuas cœli aperuit. Ianuas
 abusiue dictum, sicut de terra: Aperuit, inquit, os suum:
 Aperiendi causa exegit, & in terra os & in cœlis ianuas
 nominare, & pluit illis manna ad manducandum: Man-
 na, Latine quod dicimus, quid est hoc, dicit Hebræus.

CUM

Cum ergo tanquā semen coriantri pluerent cœli, interrogantes filij israel nomē de derunt, dū querunt. Nam dicentes: Quid est, id est, māna, de hoc quod interrogabāt uerbo, nomen species ipsa suscepit, quod auxesin faciens adiecit. Panem cœli dedit eis, per occasionem manne panis qui de cœlo descendit nominatus est: Panem, inquit, angelorum māducauit homo. Quicquid aternitatem in potando & in manducando præstat, angelicū est, non habens putentes atque stercoreas digestiones. Habent enim uniuersa uiuendi materiam, & siue angeli, seu quecumq; in cœlo uiuunt, non sibi sine alimento sufficiunt. Ducuntur enim fame & siti, siue laudis domini. Et esuriū & sitiunt iniustitiam eius, per quam pinguescunt, & æternum apicem tenet. Sicut ē contrario apostatæ angeli esuriunt & sitiunt iniustitiam, & ex eo opere saginantur. Nam & quod dicit dominus gaudere angelos in cœlo super unum poenitentem: ostendere uoluit, ad eorum refectio-nem redisse per iustitiam, eum qui per iniustitiā uentres dæmonum saginabat. Quanta sunt etiam in corporibus, quæ sine stercorea digestionem reficiunt, ut est nuncius bonus, ut est odor optimus, ut est aspectus mirabilis, ut est gratia maiorum, ut est opinio optima, quæ dicitur etiam ossa impinguare. Hæc ideo diximus, ut ostendamus omnia quæ in cœlo & quæ in terra sunt inuisibilia atq; uisibilia, & mensuras suas habere, quia solus deus immensus est: & per compaginem suæ qualitatis subsistere, quia solus deus incorporeus est: & per aliam substantiam uiuere, quia solus deus nullius eget. Ipse aut̄ omnibus est necessarius, ipsi nullus. Sed quia nimia gratia pietatis suæ, facturam

facturam suam in omnibus diligit, dignatur per legem, per uirtutum iudicia, per compunctionem cordis, per magnitudinem operum hominum inuitare hominem. Et ideo non solum panes angelorum, sed et uinum carnes innumerabilium concupiscentibus tribuit etiam ingratis. Et ne inultum ingratorum crimen posteritas non timeret, cum adhuc escæ eorum erant in ore eorum, ira dei uenit super eos, quia non crederunt mirabilibus eius. Defecerunt in uanitate dies eorum, et anni eorum cum festinatione. Verum quia, ut dixi, tu si non malo coactus benefacere non uis: Cum occideret, inquit, eos querebant eum, et conuertentes diluculo ueniebant ad eum. Tunc recordati sunt, quia deus adiutor et protector eorum est: Sed dicentes, inquit, tu es deus noster, hoc sola, ait, lingua mentiti sunt ei, cor autem eorum non erat rectum cum eo. Vnde et dominus dicit: Populus, inquit, hic labijs me diligit, cor autem eorum longe est a me. Hæc quare hæc? Quia fides non est habita testamento eius. Sine fide autem, ut ait Apostolus, impossibile est placere deo. Discutiamus parum per de quo testamento agatur. Audi Apostolum: Hominis, ait, testamentum nemo irritum facit, aut superordinat. Abraham dictum est: In semine tuo hereditabo omnes gentes: Non, inquit, dixit in seminibus, quasi in inultis, sed in semine tuo, quod est Christus. Hoc ergo testamentum quod cum Abraham patre eorum habuit deus, dum completeret in filio suo, fides non est habita testamento eius. Ipse autem est misericors, etiam in cruce positus, propicius sit peccatis eorum, et cum posset non disperdidit eos, ita ut rogaret patrem suum, ut et ipse indulgeret eis. Quia recor-

datus est, quod caro sunt, nihil in spiritu sapientes, & spiritus essent euntes, & non reuertetes. Ideo saepe dominus peccatoribus in hoc mundo leticiam & abundantiam & potentiam usurpatam relinquit, quia scit quae passuri sunt in gehennae incendio, & condolens eis, auertit in hoc seculo iram suam ab eis. Hoc considerans, quod euntes ibunt in interitum aeterni incendij, & ultra non redeunt. Quotiens, inquit, exacerbauerunt eum in deserto, non recordantes diem qua liberauit eos dominus de manu tribulationis, & inimicos eorum prius decem plagis percussit, postea etiam in mari merisit, ipsos autem eduxit tanquam pastor oues in deserto, & induxit in montes sanctificationis suae, & eiecit a facie eorum gentes. Et post omnia, quid fecerunt? Auerterunt se, inquit, & non obseruauerunt pactum sicut patres eorum, ita etiam ut in sculptilibus suis amularentur eum: Propter hoc, inquit, repulit tabernaculum Sylon. Facit locus contra haereticos qui dicunt, pro duorum peccatis filiorum Heli, deus iustus omnem Israel populum tradidit Philistaeis, Spiritus uero sanctus detegens crimen uniuersi populi dicit. Quod auerterunt se a deo, & non obseruauerint praecipua eius, sicut & patres eorum: Ideo, inquit, ad nihilum redegit nimis Israel, & ideo repulit tabernaculum Sylon, ideo conuertit in captiuitatem uirtutem ipsorum. Et pulchritudinem eorum, id est, arcam testamenti domini tradidit in manus inimici. Conclussit in gladio populum suum, & hereditatem suam spreuit, ita ut & sacerdotes eorum gladio caderent, iuuenes ignis comederet, uirgines sine lameto perirent, uiduae sine plorantibus interirent. Venimus nunc ad locum, qui nos ab histo-

ria ad mysticum & moralem auditū impellat. Excitatus
 est, inquit, tanquam dormiēs dominus. Quotiescunq; er
 go captiuitas siue carnalis, siue spiritalis uenit, sciamus
 dormire dominū, & tam diu dormit, quā diu inuenian=
 tur idonei, qui ausi sint excitare eum. Hoc nāq; est quod
 finxit dominus noster Iesus Christus in nauī dum trāsfre
 taret, nimia & incōparabili tempestate nauis in qua e=
 rat cū discipulis suis, agebatur, ita ut nihil superesset, nisi
 ut mergerentur in fluctibus. Accedentes discipuli ad dor
 mientem dominum, clamore eum nimio excitant dicen=
 tes. Præceptor perimus. Ille autem surgēs imperauit uen
 tis, & quieuerunt undæ & tranquillatæ sunt. Non ergo
 ideo dormit dominus, ut somno teneatur. Sēper uigilat,
 et nunquam dormiet omnino, neq; dormitabit. Sed quan
 do ei nos silentium facimus tale, quale qui dicat: Sic uos
 siletis, sicut solet fieri silentium patrifamiliās ut quiescat
 ecce quiesco, ecce fileo, ecce dormio, non orationum ge=
 mitibus pulsor, non psalmorū uocibus inquietor, nec asī
 dui deprecationibus excitor, grandi hoc uestro silen
 tio ego dormio, & me dormiente uenit super uos aut spi
 ritalis, ut dixi, aut carnalis tempestat, qua cōpulsī ad re
 gem confugiatis, ut eius uigilijs liberemini, cuius somno
 capimini. Deniq; excitatus precib; sanctorū, audite quid
 fecerit: Percussit, inquit, omnes inimicos in secreto natū
 eorum. Tantaq; murū copia extitit, ut nullus eorū esset
 cuius anus non a muribus roderetur, ita ut sicut dicit li
 ber primus regnorū, exirent prominentes extales eorū.
 Hoc ergo est quod ait nunc in isto psalmo, excitatum do
 minum percussisse inimicos in posteriora. Opprobrium,

inquit, sempiternum dedit illis, & repulit tabernaculum Ioseph, in regno Saulis. Dux istæ tribus tenebant imperium, Ioseph scilicet & Benjamin. Vnde adiecit, tribum Effrem non elegit, ut subaudiatur ad regnum, sed elegit tribum Iuda ad regnum, quod licet in Dauid tunc pactum sit, in Christo completum est. In monte Syon quem elegit, in quo ædificauit sicut unicornis sanctuarium suum, ibi natus, ibi baptizatus, ibi tentatus, ibi in uirtutibus manifestatus, ibi passus, ibi mortuus, ibi sepultus, ibi exurgens mortuis tertia die ibi ascendit in cœlis. In terram quam fundauit in secula, id est, in Syon, id est, in ecclesia sanctorum. Nam ibi elegerat Dauid seruum suum, quando eum tulit de gregibus ouium, ut pasceret Iacob, & Israel hereditatem suam, quos pascet usque hodie dei filius sine malicia cordis, & in sensu manuum suarum seducet nos. Ideo enim manus suas in cruce leuauit, ut in gloria manuum suarum dirigat nos, qui regnat cum patre & spiritu sancto in secula seculorum Amen.

Psalmus Asaph. LXXVIII.

DEus uenerunt gentes in hereditatem tuam, polluerunt templum sanctum tuum, posuerunt Hierusalem in pomorum custodiam. Posuerunt morticina seruorum tuorum escas uolatilibus cœli, carnes sanctorum tuorum bestijs terre, Effuderunt sanguinem ipsorum tanquam aquam in circuitu Hierusalem, & non erat qui sepeliret. Facti sumus opprobrium uicinis nostris, subsannatio et illusio ijs qui in circuitu nostro sunt. Usque quo domine irasceris in finem accendetur uelut ignis zelus tuus. Effunde iram tuam in gentes quæ te non nouerunt,

nouerunt, & in regna quæ nomen tuum non inuocauerunt. Quia comederunt Iacob, & locum eius desolauerunt. Ne memineris iniquitatum nostrarum antiquarum, cito anticipent nos misericordie tuæ, quia pauperes facti sumus nimis. Adiua nos deus salutaris noster, & propter gloriam nominis tui libera nos, & propicius esto peccatis nostris propter nomē tuum. Ne forte dicāt in gentibus, ubi est deus eorum, & innotescant in nationibus coram oculis nostris. Ultio sanguinis seruatorum tuorum qui effusus est, introeat in conspectu tuo gemitus cōpeditorū. Secundum magnitudinē brachij tui posside filios mortificatorum. Et redde uicinis nostris septuplū in sinu eorū, impropertū ipsorum quod exprobrauerūt tibi domine. Nos autē populus tuus & oues pascuæ tuæ, confitebimur tibi in seculum. In generatione & generationem annuntiabimus laudem tuam.

COMMENTARIUM.

Septuagesimus & octauus psalmus apicē antecessoris sui secutus, lamentum simul deo cū oratione effundit. Cuius historia præteritam cadem Philistino rum explanat, prophetiam futuram Nabuchodonosoris cōmemorat moralis nostri huius spiritalis prælij. Ut uere dicendum est, plorat uenisse gētes in hereditatem dei. Et liber Regum primus de Salom, & arca testamenti memorat. Et Hieremias de Hierusalem & de templo, si propheticō modo hunc psalmum quæris explanat. Nos uero qui Hierusalem nostram animā dicimus, si tamen rex pacificus requiescit in ea, hæc quando per cōsensum suū, & propter negligentiam suam dum non repugnando su-

peratur. Ac dum peccando deo ab eius offensione disces-
ferit, ueniunt ad eam gentes. Ad eam utiq; quam in here-
ditate sua possidet Christus, & polluant templum sanctū
eius, sanctum factū in baptismo corpus eius. Ponunt Hie-
rusalem, ueluti pomorū custodiam. Ita desertam faciunt
eam, ut putes illam ciuitatem magnam in uilem casulam
hortulani conuersam. Posuerunt mortalia seruorum tuo-
rum escas uolatilibus cœli. Hoc loco uolatilia spiritus im-
mundi nominantur, de quib. dicit Apostolus: Spiritus aer-
is huius. Ipsi uelut uolucres comedūt per luxuriam car-
nes sanctorum tuorum. Comedunt simul bestię terre, si
effuderint sanguinem eorum, uelut aquā circa ipsam Hie-
rusalem. Et non fuerit qui sepeliat, dum nemo est qui ex-
emplo uitæ ab interitu mortis abscondat. Tūc efficitur
in derisu omnibus dæmonijs, qui ideo uicini nostri & ini-
mici dicuntur, quia nec uno quidem puncto ab inimica-
tiji iuxta nos positi non recedunt. Ad hæc rogandus do-
minus, ut effundat super eos iram suam. Quia ipsa sunt
regna quæ nomen eius non inuocant, sed comedunt coti-
die Iacob, & locum eius, quod erat ornatum moribus, in-
eremum cōuertunt. Eueniunt nobis hæc si memor sit do-
minus iniquitatum nostrarum, utinā antiquarum & nō
nouarum. Sed quia remedium vulneratis est necessariū,
cito nos anticipent misericordiæ tuæ deus. Quia paupe-
res facti sumus nimis, perdidimus aurum pudicitie, argē-
tum bonæ conscientie. Nost ipsi præda hostium facti su-
mus propter honorem nominis tui domine libera nos, et
propicius esto, ne gaudeant increduli, & dicant: Vbi est
deus eorum. Defende sanguinem seruorum tuorum, qui
effusus

effusus est. Sicut enim in ruina hominum habent demones, ita in reparatione nostra gaudium habent angeli. Spiritus uero nequissimi interitum patiuntur, cum intraverit in conspectu dei gemitus compeditorum. Si tantum gemitus pro peccatis non potest fieri, nisi intret in conspectu dei. Et incipit secundum magnitudinem brachii sui possidere dominus filios mortis. Ut qui erant filii mortis, incipiant esse et filii uitae. Cum reddiderit inimicis septuplum, quia quod septiformi spiritu in baptismatis tempore promissum est, horum est suggestionibus. ab iis qui promiserant denegatum. Satis autem facientes spiritui sancto, quem in consecratione suscepimus, dicamus ei nos: Populus tuus, et oves gregis tui, siue pascuae tuae, confitebimur tibi in secula, et in seculum seculi narrabimus laudes tuas, qui regnas cum patre et filio sancte spiritus, nunc et semper in aeterna secula seculorum Amen.

In finem pro his qui commutabuntur Psalmus pro
Assyrijs testimonium Asaph. LXXIX.

Qui regis israel intende, qui deducis uelut ouem Ioseph. Qui sedes super cherubin manifesta-
re coram Effraim, Benjamin et Manasse. Excita potentiam tuam et ueni ut saluos facias nos. Deus uirtutum conuerte nos, et ostende faciem tuam et salui erimus. Domine deus uirtutum quousque irasceris super orationem serui tui. Cibabis nos pane lachrymarum, et potum dabis nobis in lachrymis in mensura. Posuisti nos in contradictionem uicinis nostris, et inimici nostri subsannauerunt nos. Deus uirtutum conuerte nos, et ostende faciem tuam et salui erimus. Vineam de Aegypto

transulisti, eiecisti gentes & plantasti eam. Dux itinere
 ris fuisti in conspectu eius, & plantasti radices eius & im-
 plevit terram. Operuit montes umbra eius, & arbu-
 sta eius cedros dei. Extendit palmites suos usque ad ma-
 re, & usque ad flumen propagines eius. Ut quid de-
 struxisti materiam eius, & uindemiant eam omnes qui
 prætergrediuntur uiam. Exterminauit eam aper de-
 sylvia, & singularis ferus depastus est eam. Deus uir-
 tutum conuertere respice de cælo & uide & uisita uine-
 am istam. Et perfice eam quam plantauit dextera tua,
 & super filium hominis quem confirmasti tibi. Ince-
 sa igni & suffossa: ab increpatione uultus tui peribunt.

Fiat manus tua super uirum dextera tuæ, & super fi-
 lium hominis quem confirmasti tibi. Et non discedi-
 mus à te, uiuificabis nos, & nomen tuum inuocabimus.

Domine deus uirtutum conuerte nos, & ostende fa-
 ciem tuam & salui erimus.

COMMENTARIUM.

Adhuc eadem per eadem de exitio & tribulatio-
 ne populi in isto psalmo cantat. Rogas ut qui re-
 git Israel intendat, excitet potētiam suam, quia
 nullus dignus inuenitur qui eum audeat excitare. Ipse er-
 go excitet potentiā suam, ueniat & saluos nos faciat. Ve-
 rū quia inuisibilis est, & à nullo penitus uideri potest, su-
 mat materiam per quam dignetur faciē suam ostendere.
 quā si ostēderit ille, nos salui erimus. Veluti si in periculo
 glaciali positi, ubi uis frigoris minatur interitū, liberan-
 tur sine dubio, si ostēdatur eis solis aspectus. Quāto mā-
 gis dei nobis ostensa facie, in domino nostro Iesu Christo
 nos

nos salui erimus? Si ergo sentimus captiuitatem uinea domini, quam de Aegypto per aquam & spiritum sanctum transfudit, quam eicētis demonijs plantauit, qui ita fuit uia in conspectu nostro, ut diceret: Ego sum uia. Qui ita plantauit radices nostras in fide sua, ut repleret omnem terram corporis nostri. Et esset in nobis uinea uera, cuius umbra operuit montes, omnibus sanctis melior. Cuius arbusta praestantiora essent, et altiora cedris dei, hāc exterminauit in passione A per de sylvia, populus incredulus, & singularis serus depastus est eam. Quem prius & in nobis tumultum Christus patitur, quando permitimus rabiem demonum in corde nostro ingredi, ubi suscepimus Christū. Et ideo cibus nobis non aebet esse gaudij, sed panis lachrymarum, & potus in lachrymis, si sentimus quia facti sumus in opprobrium uicinis, & ipsi deriserunt nos. In oratione enim lachrymarum permanentes, deus uirtutem respicit de caelo, & uidet & uisitat uineam istam, & dirigit eam quam plantauit in nobis dextera eius per filium hominis Iesum, quem confirmauit sibi incenso igne, & suffossa manu, quando Abraham incenso igne, & armata manu gladio, paratus fuit filium suum iugulare coram Domino. Tunc iurauit Abraham, quod filium eius ita confirmaret sibi, ut in ipso hereditaret oēs gentes. Ergo memor esto domine quod iurasti, et repāra quod donasti, ut nō discedamus à te. Non enim discedemus à te, si tu uiuificaberis. Nos autem semper nomen tuum inuocabimus. Alia enim spes nostra nō est, nisi ut conuertas nos, dando bona consilia in cordibus nostris, & ostendendo nobis faciem tuam. Cuius nos a=

specu saluemur, in Christo Iesu Domino nostro, qui te cum & cum spiritu sancto uiuit & regnat in secula seculorum, Amen.

In finē pro torcularibus, Psalmus ipsi Asaph
quinta sabbati. LXXX.

EXultate deo adiutori nostro, iubilate deo Iacob. Sumite psalmum & date tympanum, psalterium iocundum cum cythara. Buccinate in neomenia tuba in insigni die solennitatis uestræ. Quia preceptum in Israel est, & iudicium deo Iacob. Testimonium in Ioseph posuit illud, cum exiret de terra Aegypti in linguam quam non nouerat audiuit. Diuertit ab omeribus dorsum eius: manus eius in cophino seruerunt.

In tribulatione inuocasti me, & liberaui te & exaudiui te in abscondito tempestatis, probaui te apud aquam contradictionis. Audi populus meus & contestabor te, Israel si audieris me, non erit in te deus recens, neque adorabis deum alienum. Ego enim sum Dominus deus tuus quia eduxi te de terra Aegypti, dilata os tuum et implebo illud. Et non audiuit populus meus uocem meam, & Israel non intendit mihi. Et dimisi eos secundum desideria cordis eorum, ibunt in adinventionibus suis. Si populus meus audisset me, Israel si in uis meis ambulasset. Pro nihilo forsitan inimicos eorum humiliasset, & super tribulantes eos misisset manum meam. Inimici domini mentiti sunt ei, & erit tempus eorum in secula. Et cibauit illos ex adipe frumenti, et de petra melle saturauit eos.

COM

COMMENTARIUM.

In septuagesimo nono Psalmo uinea reparatur. Et in octogesimo pro torcularibus agitur. Exultate Deo adiutori nostro, quia surrexit uinea eius. Iubilare deo Iacob, reparata est uinea eius. Surrexit enim quem exterminauit incredulus populus. Ipsum utique exterminauit qui dixit: Ego sum uitis uera. Ipsum qui dixit, Exterminauerunt manus meas et pedes meos. Ipse uero qui exterminauit populus, a pro syluestri est acrior, ecce surrexit. Qui ibi plorabatis, hic exultate: qui ibi tacuistis, hic iubilate: qui ibi anxii estis, hic in psalm. et hymnis congaudete, & in die insigni, id est, in die redemptionis domini. Quia ipsa est dies solennitatis nostrae, in quo praecipuum dare dignatur dominus ad testimonium Ioseph, eo quod uisitatioe uisitaturus esset eos dominus. Ergo Ioseph testimonium de ipso posuit, cum exiret de terra Aegypti, linguam quam non nouerat audiuit, post quadragesimos triginta annos. Audiuit uocem dei per noctem Moyse genus Abrahae, sicut ei promissum fuerat, cum diuenteret ab oneribus grauissimis dorsum eius. Quando manus eius in cophino seruebant, in luto & latere. Tunc in tribulatione inuocasti me, & liberaui te, dicit ad Israel dominus: exaudiui te in abscondito tempestatis, te exaudiui & inimicos tuos mersi. Probaui te in aqua contradictionis, in murmure pessimo, in quo & Moyses seruus irreprehensibilis uisus est offendisse. Audi nunc populus meus. Et loquar Israel & testificabor tibi, me quem crucifigis ego sum deus. Et qui deus ipse qui te eduxi de terra Aegypti. Dilata os tuum, & ego adimplebo illud. Quid est quod tan-

topere

topere iubes, ut dilatet os suum populus crimosus atque incredulus, qui crucifixit dominum? Dilata, inquit, os tuum, & ego adimplebo illud. O piissimus saluator, & humani generis euentissimus reparator, Dilata os tuum, & ego adimplebo illud. Si uultis euadere mortem quam incurristis, bibite sanguinē quem fudistis. Sed quid sequitur? Non audiuit populus uocem meam, & Israel non intendit mihi. Et ideo dimisi eos secundum desideria cordis eorū, & abierunt in adinventionibus suis. Ad populum hunc ego ueni, ad hunc populum, & antequam uenirem prophetas misi. Ad hunc solum populum apostolos antequam paterer destinaui, qui me penitus audire contempsit. Si enim me audisset, aut si in uis meis ambulasset, ad nihilum inimicos eorum humiliasset, & super tribulantes eos misisset manum meam. Sed principes sacerdotū, et scribæ et pharisæi, qui erant inimici domini Iesu Christi, ipsi mentiti sunt populo dicentes: Non est à deo. Illi autem miseri contra salutem suam illis mentientibus crediderūt. Et eum qui eos liberare uenerat negauerūt, erit tamen tempus eorum in eternū. Cum enim plenitudo gentium introierit, tunc omnis Israel saluus fiet, tunc cibabuntur & ipsi ex adipe frumenti, & de petra melle saturabuntur credentes, ex quo ceciderunt inuidētes. Potēs est enim dominus iterū inserere illos. Nos autem in fide eius stemus, ut ad nihilum inimicos nostros redigat. Et super tribulantes nos, siue spirituales hostes, siue carnales, mitat manum suam, per Christum dominū nostrum, qui regnat cum patre & spiritu sancto per omnia secula seculorum, Amen.

Psalmus

Psalmus Asaph. LXXXI.

Deus stetit in Synagoga deorum, in medio autem deos dijudicat. Vsq; quo iudicatis iniquitatem, & facies peccatorum sumitis. Iudicate ego & pupillo, humilem & pauperem iustificate. Eripite pauperem & egenum de manu peccatoris liberate. Ne scierunt neq; intellexerunt, in tenebris ambulant, mouebuntur omnia fundamenta terræ. Ego dixi dii estis, et filij excelsi omnes. Vos autem sicut homines moriemini, & sicut unus de principibus cadetis. Surge Deus iudica terrā, quoniā tu hereditabis in omnibus gētibus.

COMMENTARIUM.

OMne quod honorifico nomine generaliter nuncupari potest, hoc speciale dei est, per naturam incomprehensibilis maiestatis eius, qua est deus, & dicitur tamen homini, dedi te deum Pharaonis: dicitur & dominus homo, cum deus solus sit dominus, dicitur sanctus homo, cum deus solus sit sanctus, dicitur bonus homo, cum nemo bonus sit, nisi deus solus. Et hoc est deo simile in hominibus, quod ea quæ Deus naturaliter possidet, homo per imaginem suscipit, tanto plus similituraturus, quanto fuerit amplius suis moribus eius similitudinem ininitatus. Vnde & in presenti psalmo deus ipse loquitur his quibus iudicandi tribuit potestatem: Ego, inquit, dixi dii estis, & filij excelsi omnes. Vos autem sicut homines moriemini, & sicut unus de principibus cadetis. Vnus de principibus. id est, diabolus & Iudas traditor, & Saul & Hieroboam, aut unus ex ijs, qui principatum tenuerunt, Sic & vos cadetis, quia iudicatis iniquitatē.

quitatem. Et facies peccatorum sumitis, non iudicatis pu-
 pillo & egeno, humilem & pauperem non iustificastis,
 non eripuistis pauperem & egenum, nec de manu pec-
 catorum liberaastis. Et licet generaliter dicta sint ista de
 iudicibus & pauperibus, tamen Phariseis, una cum
 principibus sacerdotum prophetia carminis sonat. Ne-
 scierunt enim neque intellexerunt, quia dictum est illis:
 Nisi credideritis non intelligetis. Illi si credidissent, intel-
 ligerent suum esse Dominum quem negabant, & dili-
 gentem se odio persequabantur iniquo. Esto secundum
 incredulitatem uestram non erat dominus, frater tamen
 erat Hebreus ex Hebraeis, & parentes, fratres diceba-
 tis apud uos esse. Dicite ergo quæ fuerit causa odij: Qua-
 re, inquirunt, infirmos curat in sabbatis? Et hoc meretur
 medicus odium pro salute fratrum incurrere, & pro cha-
 ritate sua, uestra execrabilitate uexari. Verum quoniam
 qui odit fratrem suum in tenebris ambulat, atque moue-
 buntur omnia fundamenta terræ, cum exurget Deus, ut
 iudicet terram, recedamus ab odio fratrum. Quia qui
 odit fratrem suum, nescit quo eat, quia circumdant eum
 tenebræ. Agamus ergo sollicitè de fine Psalmi, ut cum
 surrexerit Dominus iudicare terram, & nos in heredi-
 tate capiat, in omnibus gentibus, qui regnat in secula se-
 culorum, Amen.

Canticum psalmi Asaph. LXXXII.

DEUS quis similis erit tibi, ne taccas, neque compe-
 descaris deus. Quoniam ecce inimici tui so-
 nuerunt, & qui oderunt te extulerunt caput.
 Super populum tuum malignauerunt consilium, & co-
 gitauerunt

gitauerunt aduersus sanctos tuos. Dixerunt uenite & disperdamus eos de gente, & non memoretur nomen Israel ultra. Quoniam cogitauerunt unanimiter simul aduersum te, testamentum disposuerunt tabernacula Idumæorum & Ismahelita. Moab & Agareni, Gebal & Ammon & Amalech alienigenæ cum habitantibus Tyrum. Etenim Assur uenit cum illis, facti sunt in adiutorium filijs Loth. Fac illis sicut Madian & Sifara, sicut Iabin in torrente Cyson. Disperierunt in Endor, facti sunt ut sterco terræ. Pone principes eorum sicut Oreb & Zeb & Zebeæ & Salmana. Omnes principes eorum qui dixerunt hereditate possideamus sanctuarium dei. Deus meus pone illos ut rotam, & sicut stipulam ante faciem uenti. Sicut ignis qui comburit siluam, sicut flamma comburens montes. Ita persequeris illos in tempestate tua, & in ira tua turbabis eos. Imple facies eorum ignominia, & quærent nomen tuum domine. Erubescant & conturbentur in seculum seculi, & confundantur & pereant. Et cognoscant quia nomen tibi dominus, tu solus altissimus super omnem terram.

COMMENTARIUM.

Octogesimus secundus psalmus habet quidem nomina gentium aduersus Israelitas dimicantium, contra quas exoratur altissimus, deus solus qui est super omnem terram dominus. Dicit autem contra Hebræos has gentes insurrexisse, Moab ex Loth, Amelech ex Cham. Hi erant in tabernaculis Idumææ, & cum his associati sunt Ismahelita. Hi conabantur tenere sanctuarium dei captiuum. Contra hos ut non sileat, neque compe-
scatur

scatur dominus, exoratur. Ideo autem in capite habet, de
 us quis similis tibi. Et in finem, Tu solus altissimus super
 omnem terram. Quoniam in dijs suis confidentes aduer
 sum nos excitantur, qui te habemus deum, qui similem
 non habes. Tu enim solus es altissimus super omnem ter
 ram. Nos autem, quia istæ omnes gentes ab Apostolis oc
 cupatæ in Christi hereditate titulatæ sunt: si hos factos ci
 ues sanctorum per gratiam credimus, et domesticos dei,
 non de his dicamus: Inimici tui domine sonauerunt, sed
 de demonijs, quorum consilijs totus mundus, & carnali
 ter concutitur, & spiritualiter fatigatur. Tamen non uin
 ceremur carnaliter ab hostibus uisibilibus, si nos inuisi
 biles spiritualiter uinceremus. Nemo enim intrat in do
 mum fortis, & uasa eripit, nisi fortem ligauerit. Fortes
 ergo spirituales homines sunt, quorū uasa carnes sunt ex
 teriores, homines sunt, cum illis interioribus agent da
 monia bellum. Quos cum uicerint, & occupauerint ua
 sa eorum, id est, corpora eorum, quæ pro armis bellicis
 tractabant aduersus inimicos: his occupatis, illi excitant
 gentes, quia illos qui contra eos spiritualiter pugnare
 consueuerant, & armis orationum, & pure conscien
 tiæ uincere, sciunt se penitus non habere. Da enim u
 num spiritalem, qui istum psalmum contra centum mi
 lia gentes, presumens de conscientia, proferat, & uides
 protinus euenire uictoriam. Verum quia cum his nobis
 adhuc congressio est quos spiritualiter conamur uincere:
 quia eos nondum uicimus, etiam si nos uicisse putemus:
 quia si uicissimus spiritualiter, ut dixi, nequaquam car
 naliter uinceremur: agamus ergo, ut quia terrenæ no
 bis

bis superantur & occupantur pro uinciz, spirituales no-
 bis patrie non negentur, ut uel in fine uite nostre in bo-
 no studio inueniamur, quia cogitant aduersum nos, di-
 centes: Disperdamus eos ex gente, ut non memoretur
 deus nomen eorum amplius. Sciunt enim demones, quia
 si peccamus, sic erimus Deo execrabiles, sicut & ipsi
 sunt. Rogemus Dominum, ut sicut ignis comburit siluas,
 & ut flamma comburens montes, ita persequatur eos in
 tempestate sua. Quia dicunt, inquit, hereditate possidea-
 mus sanctuarium Dei. Sanctuarium Dei est, ubi myste-
 riorum sunt reposita sacramenta, ibi caro coelestis, ibi
 sanguis diuinus, ibi charismatis uirtus, ibi fons perennis
 est, & lex diuina, ibi sunt omnia ista intus in nobis, qui
 per fidem sanctuaria Dei facti sumus. Ergo excitemus
 in zelum Dominum, dicentes ei: Domine quos tuo san-
 guine redemisti, quos tu sanctuarium dignatus es facere,
 inuaduntur ab his, qui aduersum testamentum tuum di-
 sposuerunt: Imple facies eorum ignominia, ut confundan-
 tur & pereant in aeternum. Dum enim illi perierint qui
 impediunt cognoscere Dominum, tunc cognoscet om-
 nis gens, quia tu solus es altissimus super omnem ter-
 ram, sicut deiectis denique ubique templis & idolis in ec-
 clesia Dominus regnat super omnem terram corporis
 nostri, regnat Dominus Iesus Christus, qui est cum pa-
 tre & spiritu sancto, unus deus & solus altis-
 simus per omnia secula secu-
 lorum, Amen.

In finem pro torcularibus filijs Chore
Psal. LXXXIII.

Quam dilecta tabernacula tua Domine uirtutum
concupiscit & deficit anima mea in atria domi-
ni. Cor meum & caro mea exultauerunt in do-
mum uiuum. Etenim passer inuenit sibi domum, & tur-
tur nidum ubi reponat pullos suos. Altaria tua domi-
ne uirtutum, rex meus & Deus meus. Beati qui habi-
tant in domo tua domine, in secula seculorum laudabunt
te. Beatus uir cuius est auxilium abs te, ascensiones in
corde suo disposuit in ualle lachrymarum in loco quem
posuit. Etenim benedictionem dabit legislator, ibunt
de uirtute in uirtutem, uidebitur deus deorum in Sion.
Domine deus uirtutum exaudi orationem meam, auri-
bus percipe deus Iacob. Protector noster aspice deus,
& respice in facie Christi tui. Quia melior est dies una
in atrijs tuis super milia. Elegi abiectus esse in domo
dei mei, magis quam habitare in tabernaculis peccato-
rum. Quia misericordiam & ueritatem diligit deus,
gratiam & gloriam dabit dominus. Non priuabit bo-
nis eos, qui ambulant in innocentia, domine uirtutum bea-
tus homo qui sperat in te.

COMMENTARIUM.

Cum in octogesimo secundo psalmo confusi fue-
rit & perierint, qui occupare uolentes sanctua-
rium dei, dabant fastidium castitatis, & legendi,
& psallendi pariter, ac de bonis rebus cogitandi impedi-
menta gignebant, Regnante in nobis domino nos, qui es-
ramus filij Chore prauaricatoris, hoc malo patre à ter

ra deuorato, dei filij efficitur. Et qui ante ignem alienū
 à deo bibimus, & auariciæ ferre cogitabamus, nunc igne
 amoris diuini succensi dicimus: Quam amabilia, quā
 dilecta, quamq; pulchra tabernacula tua, in quibus habi-
 tas Domine deus uirtutum. Quæ sunt ipsa tabernacula,
 de quibus dicit: Quia concupiscit & defecit anima mea
 in atrijs eius, in quibus & cor eius & caro exultat noui
 huius amatoris, in quibus, inquit, passer Christus inuenit
 sibi domū, imbi & turtur nidum, id est, ecclesia, ubi con-
 greget pullos suos. Vbi sunt, inquit, altaria tua domine
 uirtutū, id est, mysteria tua, rex meus & deus meus, Beati
 qui ad ea pertingunt, quia in æternum laudabunt te, solā-
 tum dulce miseriæ. Ibi enim auxilium habentes tuum, a-
 scensionem ponunt in corde suo, non in conuiujs ridenti-
 um, sed in conualle lachrymarū. Ibi enim benedictionē
 accipiant à te, à quo legem susceperunt, & uident in his
 deum deorū in Sion, id est, in ecclesia tua, in qua domine
 deus uirtutū exaudies preces, non uitiorū deus: ille amet
 me, illud acquiram, illud habeā, has uitiorum preces de-
 dignatur dominus uirtutū. Et quid amplectitur? Da mihi
 castitatem, sapientiā, contemptum mundi, patientiā, cha-
 ritatem, bonā suspitionem in proximo. si ista uirtutū ge-
 nera sunt, & deus uirtutū est quē oramus, his utiq; rebus
 annuit, quibus nos suæ faciet naturæ consortes. Cū respi-
 cit in faciem Christi sui, et hominem uiderit sedentem ad
 dexteram suam, per quem melior dies una, quia æterna
 erit, & noctem non habebit, in læticia erit credentiū, me-
 lior erit hæc dies una in regno eius super milia annorū,
 quæ sunt in terra cōsumpta. Qui hæc autē credit, plus ele-

git abiectus esse in conuersatione credentium. Quia dominus dei non cemento constat & calce, sed in homine credente, & eius precepta seruāte. Inter nos ergo melius est mihi pro abiecto haberi, quam si pro rege habear in tabernaculis peccatorum, ubi misericordiam & ueritatem diligit dominus, & post misericordiam uiderit et ueritatem custoditam ab eo, cui eam dedit dominus. Post hæc gratiam et gloriam dabit, ita ut sine successione eas possideat. Non enim priuabit bonis eos, qui ambulauerint in innocentia. Ad hæc dicamus omnes: Domine deus uirtutum, beatus uir qui sperat in te. Vir cum dixeris, non sexum disce uisti, sed mentem, Fœmina enim uirum aget uirtutum. Amat rex quæ iure uir dicitur, cum uitia quæ fœminam etiam uirum faciunt, animi sui credulitate prostrauerit per gratiam domini nostri Iesu Christi, qui regnat cum patre, et spiritu sancto in secula seculorum, Amen.

In finem filijs Chore LXXXIII.

Benedixisti domine terram tuam, auertisti captiuitatem iacob. Remisisti iniquitatem plebis tuæ, operuisti omnia peccata eorum. Mitigasti omnem iram tuam, auertisti ab ira indignationis tuæ. Conuerte nos deus salutaris noster, et auerte iram tuam a nobis. Nunquid in æternum irasceris nobis, aut extends iram tuam a generatione in generationem. Deus tu conuersus uiuificabis nos, & plebs tua letabitur in te. Ostende nobis domine misericordiam tuam, & salutare tuum da nobis. Audiam quid loquatur in me dominus deus, quoniam loquetur pacem in plebem suam. Et super sanctos suos, & in eos qui conuertuntur ad cor. Verumtamen

propo

prope timentes eum salutare ipsius, ut inhabitet gloria in terra nostra. Misericordia & ueritas obuiauerunt sibi, iustitia & pax osculatae sunt. Veritas de terra orta est, & iusticia de caelo prospexit. Etenim dominus dabit benignitatem, & terra nostra dabit fructum suum. Iusticia ante eum ambulabit, et ponet in uia gressus suos.

COMMENTARIUM.

Octogesimus quartus psalmus nihilominus Chore filijs applicatur. Chore filij sunt, quibus pater ignem alienum in altare uolens ponere tollitur, et pater Christus per gratiam condonatur. Sicut enim illic ignis libido est contra deum & contra Moysen, id est, contra legem uadens: ita huius ignis, corda credentium in amplexu misericordiae & ueritatis excitat, ita ut iustitia & pax osculentur se. Quando autem ista gesta sunt, si requiris ausculta. Quando benedixit dominus terram suam aduentu suo, tunc auertit captiuitatem Iacob. Tunc remisit impietatem plebis suae, mitigauit omnem iram suam, et auertit a nobis iram indignationis suae. Ostendens nobis misericordiam suam, & salutare suum in Christo dans nobis. Audiamus quid loquatur, qui uenit & benedixit terram suam: Pacem meam, inquit, do uobis. Ecce sic loquitur pacem in plebem suam: Primo super sanctos, id est, super Apostolos. Post haec super eos, qui per Apostolos conuertuntur ad eum. Prope est enim timentibus deum salutare ipsius, si inhabitauerit gloria, id est, spiritus sanctus in terra nostra, id est, in corporibus nostris, quo habitante, misericordia & ueritas occurrunt sibi in

nobis charis amplexibus. Iusticia uero et pax osculantur se. Quia ueritas qui est Christus, de terra, id est, de Maria orta est, & ita iusto hoc iudicio factum est, quod cum fieret docebamur, quod iusticia de coelo prospexit. Cum dominus daret hanc benedictionem Mariae, In qua quasi terra nostra, ex nostra utiq; materia, daret fructum suum. Suum utique hominem perfectum, ex semine Dauid secundum carnem, ante quem iusticia ambulauit in Ioanne baptista, ut ita poneret in uia gressus suos, ut ipse esset uox Esaiæ uaticinatione promissa, qua clamaret in deserto huius seculi. Parate uias Domini, rectas facite semitas dei nostri. Nam et Zacharias sic dicit Ioanni. Tu quidem puer propheta altissimi uocaberis. Precebis enim ante faciem domini, parare uias eius. In ipso ergo iusticia ante eum ambulauit, ut ipsa iusticia, per Christum poneret in uia qua iretur ad coelos gressus suos, ut sequamur uestigia eius, qui peccatum non fecit, nec inuentus est dolus in ore eius, ipsi gloria in secula seculorum, Amen.

Oratio Dauid. LXXXV.

Inclina domine aurem tuam & exaudi me, quoniam inops & pauper sum ego. Custodi animam meam, quoniam sanctus sum, saluum fac seruum tuum deus meus sperantem in te. Miserere mei domine, quoniam ad te clamauit tota die, letifica animam serui tui, quoniam ad te domine animam meam leuauit. Quonia tu domine suauis & mitis, & multa misericordie omnibus inuocantibus te. Auribus percipe domine orationem meam, & intende uoci deprecationis mee. In die tribulationis mee clamauit ad te, quia exaudisti me. Non est simi-

est similis tui in dijs domine, & non est secundum opera tua. Omnes gentes quascumq; fecisti uenient & adorabunt coram te domine, & glorificabunt nomen tuum.

Quoniam magnus es tu & faciens mirabilia, tu es deus solus. Deduc me domine in uia tua & ingrediar in ueritate tua, letetur cor meum ut timeat nomen tuum.

Consuebor tibi domine deus meus, in toto corde meo, & glorificabo nomen tuum in eternum. Quia misericordia tua magna est super me, & eruisti animam meam ex inferno inferiori. Deus iniqui insurrexerunt super me, & synagoga potentium quæsierunt animam meam, & non proposuerunt te in conspectu suo. Et tu domine deus miserator & misericors, patiens & multe misericordie & uerax. Respice in me, & miserere mei, da imperium tuum puero tuo, & saluum fac filium ancillæ tuæ. Fac mecum signum in bono ut uideant qui oderunt me, & confundatur, quoniam tu Domine adiuuisti & consolatus es me.

COMMENTARIUM.

DUm in octogesimo secundo aieret: Deus quis similis tibi. Nunc in octogesimo quinto dicit: Non est similis tui in dijs domine. Quod si interrogauerat quasi ignarus, edocuit. Ibi contra omnes gētes: Hic omnes gentes, inquit, quas fecisti, non uenient & adorabunt, ait, sicut ibi dixerat: Sed uenient, inquit, & adorabunt coram te domine. Vnde ista tibi præsumptio? Si inclinaueris, inquit, aurem tuam, & audieris me, & custodieris me, quia sanctus sum, id est, quia sanctificatus sum, & lætificaueris me, quia seruus tuus sum, & in die tribu-

lationis mee clamantem me ad te exaudieris, & deduxeris me in uia tua, & ambulauero in ueritate tua, & liberaueris animam meam ex inferno inferiori, et hos inuisos spiritus immundos, qui insurrexerunt in me confuderis, tunc letabitur cor meum de uictoria, & timebit nomen tuum de pugna. In praelio enim hoc unum & solum solatium habui, quod te Dominum mecum me timere gloriabar: cum hij qui insurrexerunt in me, non proponerent te ante oculos suos. Verum quia misericors et miserator es, & contemptores tuos non occides, sicut in illis misericors es, in me uerax esto, & da potestatem tuam puero tuo Iesu Christo, & saluum fac filium ancille tue Mariae. Illo enim exurgente à mortuis & ascendente in caelum, nos Apostoli & discipuli eius habebimus signum crucis eius in bono cum uniuersis qui credimus, ita ut uideant in frontibus nostris signum tuum, & confundantur, siue uisibiles, siue inuisibiles inimici. In ipso enim signo adiuuas, et in ipso consolaris nos, qui regnas in secula seculorum, Amen.

Psalmus cantici filijs Chore LXXXVI.

Fundamenta eius in montibus sanctis, diligit dominus portas Sion super omnia tabernacula Iacob. Gloriosa dicta sunt de te ciuitas dei. Memor ero Raab & Babylonis, scientibus me. Ecce alienigenae & Tyrus & populus Aethiopum, hij fuerunt illic.

Nunquid Sion dicet homo, & homo natus est in ea, & ipse fundauit eam altissimus. Dominus narrauit in scripturis populorum, & principum horum qui fuerunt in ea. Sicut letantium omnium habitatio in te.

COMe

COMMENTARIUM.

OMnes penè psalmi qui in filijs Chore titulantur, letitia pleni sunt. Non enim secuti iniquitatem patris, alienuum à deo ignem libidinosum assumunt, sed hoc amantes quod diligit dominus, de ciuitate gloriosa loquuntur. Quod tamen principiū dederit psalmo octogesimo sexto prophetie spiritus, requiramus.

Fundamenta eius. Adhuc non dixisti cuius, & dicis iam eius? Vnde apparet deum tibi ostendisse ciuitatem, cuius te positio, dum cantares domino, appellauit, & dans tue cogitationi responsum, subite exclamasti: Fundamenta illius ciuitatis quam cogito, cuius portas diligit dominus super omnia tabernacula Iacob, de qua gloriosa dicta sunt à prophetis. Fundamenta eius in montibus sanctis, Ibi sunt fundamenta ciuitatis, quos Christus montes excelsos fecit, quorū uertices cœlū pulsant, in quibus transfurantur in splendore, in quibus apparēt cum eo Moses & Helias, in quibus lex & propheta cum Christo cōcordant, in quibus apertis cœlis, clamat pater de Christo suo: Hic est, in quo mihi bene complacui, ipsum audite. In ipsis montibus fundamenta sunt ecclesie collocata. Fundamentum autē ibi nemo potest ponere, præter id quod positum est. Saxum enim positum est solidum. Et si quis præter hoc quod positum est posuerit, in arenam posuit. Sed forte dicis, cum unum fundamentum memoret Apostolus, quomodo hic plura memoras fundamēta? Ad hoc illud respice, Si regem dixeris Christū solum, dicitur tibi, rex regū est, Si dominū, respondebitur tibi, dominus dominantium est. Si sanctum, sanctus sanctorū est, Sic & si

solum fundamentum memores, fundamentum fundamentorum negare non poteris. Vnde idem Apostolus superædificari credentes Christo desiderat & exoptat, super fundamentum Apostolorum & prophetarum. In hac ergo ciuitate memorabo Raab, excipientem nuncios, & Babylonem ducentem captiuos, gentium scilicet plebes fordidas in fornicatione, sicut Raab, & superbas in uirtute sicut Babylon. Has dico, inquit, in ista ciuitate uenturas, ut sciant te, ibi enim et alienigenæ, ibi Tyrij, ibi etiam populus Aethiopum clamabunt de Apostolis, dicentes, Audi uimus eos unusquisque linguis nostris loquentes magna uia dei. Ibi cognouimus matrem Syon dicentem, quod homo & homo natus sit in ea, in Syon prouincia matrem ciuium Hebræorum dicentem: Cognouimus nos gentes, quod homo Adam primus factus sit ex terra in animam uiuentem, nunc alius homo nouissimus Adam natus sit ex uirgine, in spiritu uiuificante: Primus homo generat filios qui possideant terram, secundus homo generat qui possideant cælos. Ecce homo et homo, hoc uos gentes unde nostis? In Sion, id est, in ciuitate, cuius fundamenta in montibus sanctis sunt. Ibi nobis dictum est: Dominus hoc narrauit in scripturis populorum & principum, qui fuerunt in ea, & hoc didicimus quod in habitatione eius nullus erit tribulans, nullus suspirans, nullus flens, nullus afflictus, sed letantium erit omnium habitatio in ea. Quorum leticia, quia uerbis exprimi non potuit, comparatione distincta est, ut quanta potest omnium nostrorum, qui in seculo sumus leticia in unam summam colligi, tanta in uno ei habitatore fundatur, per eum qui fundauit

eam altissimus, regnās cum filio patre & spiritu sancto,
per aeterna secula seculorum Amen.

Canticum psalmi filij Chore in finem pro A=
malech, ad respondendum intellectus Heman
Izraite. LXXXVII.

Domine deus salutis meae, in die clamaui & nocte
coram te. Intret in conspectu tuo oratio mea,
inclina aurem tuā ad precem meam. Quia re=
pleta est malis anima mea, & uita mea inferno appro=
pinquauit. Aestimatus sum cum descendentibus in la=
cum, factus sum sicut homo sine adiutorio inter mortuos
liber. Sicut uulnerati dormientes in sepulchris, quo=
rum non es memor amplius, & ipsi de manu tua repulsi
sunt. Posuerunt me in lacu inferiori, in tenebrosis, &
in umbra mortis. Super me confirmatus est furor tuus,
& omnes fluctus tuos reduxisti super me. Longe feci=
sti notos meos à me, posuerunt me abominationem sibi.

Traditus sum & non egrediebar, oculi mei languerūt
præ inopia. Clamaui ad te domine, tota die expādi ad
te manus meas. Nunquid mortuis facies mirabilia, aut
medici suscitabunt & cōfitebuntur tibi. Nunquid nar=
rabit aliquis in sepulchro misericordiam tuam, & ueri=
tatem tuam in perditione. Nunquid cognoscentur in
tenebris mirabilia tua, & iustitia tua in terra obliui=
onis. Et ego ad te domine clamaui, & mane oratio mea
præueniet te. Ut quid domine repellis orationem meā,
auertis faciem tuam à me. Pauper sum ego & in labo=
ribus à iuuentute mea, exaltatus autem humiliatus sum
& conturbatus. In me transferunt irae tuae, & terro=
res

res tui conturbauerunt me. Circundederunt me sicut aqua, tota die circundederunt me simul. Elongasti à me amicū & proximum, & notos meos à miseria.

COMMENTARIUM.

IN huius psalmi titulo nominantur quidem filij Chore, sed psalmus canticum suum pro Malech dirigit, et dat intellectum Eman Israelitæ. Malet, id est, destitutum uocant, Eman inopem. Ergo ad destitutum & pauperem sermo est. Credo ad illum destitutum, quem relinquentes discipuli solum in manibus, fugierunt. Ad quem autem pauperē, nisi ad eum, de quo Apostolus memorat: Quia cum diues esset, pauper pro nobis factus est, ita ut oculi eius infirmati sint præ inopia. Pauper, non habens diuitias immortalitatis in passione. Cuius oculi præ ipsa infirmitate in morte clausi sunt. In qua dicit, medici suscitare non possunt, in qua dicit positum se in lacu inferiori, in tenebris & in umbra mortis. Tempore quo posuerunt eum abominationē sibi, quo traditus est Iuda: Tunc inquit, quando traditus sum & non egrediebar. Calicem non exiebam passionis, de manibus ligantium me. Tunc oculi mei infirmati sunt præ inopia. Non enim utebar salute deitatis, sed patiebar infirmitatem humanitatis assumptæ. Audiamus ergo quid ipse homo assumptus loquatur: Fecisti nasci ex uirgine, ut narrantes mirabilia tua, credant homines, & ab incredulitate fugiētes, ad uitam attingant. Ambulare fecisti super æquora tumentia siccis pedibus, imperare uentis, cæcis lumē reddere, infirmantibus salutem, mortuis uitam quam amiserant reuocare. Qui modo ad mortem me ire permittitis? Nunquid

quid narrabunt in sepulchris misericordiam tuam, aut in perditione positi, agnoscunt ueritatem tuam, aut cognoscunt iustitiam tuam reducti in terram obliuionis? Hæc sunt quæ clamavi ad te in oratione mea, dum dicerem: Si fieri potest transeat à me calix passionis. Verum quia non potest transire nisi bibam illum, fiat uoluntas tua, exalter in cruce, humiliter in conspectu iudicis, et uidear confusus in mortem, et hoc modo sim exaltatus, et humiliatus, et confusus. Verum quia inter mortuos liber sum, mane oratio mea præueniet te, et uidebunt resurgentem, quem uiderant tota die expãdissè in cruce manus suas. Et post hæc in sepulchro positum, à quo longatus est omnis amicus, et omnis proximus pro ipsa miseria passionis. Intrat enim oratio eius in conspectu dei. Et inclinauit aurem suam ad precem eius, et uita eius quæ in infernum appropinquauit, exurgat à mortuis. Dum enim manum factum fuerit, statim oratio eius præueniet, promissionem resurrectionis perficiens, ut non solum se uiuentem exhibeat, sed et in caelis ascendentem ostendat. Cui gloria in secula seculorum Amen.

Intellectus Ethan Ezraitæ. LXXXVIII.

Misericordias domini in æternum cantabo. In generatione et generationem, annuntiabo ueritatem tuam in ore meo. Quoniam dixisti in æternum misericordia ædificabitur in caelis, preparabitur ueritas tua in eis. Disposui testamentum electis meis, iuravi David seruo meo usque in æternum preparabo semen tuum. Et ædificabo in generatione et generationem sedem tuam. Confitebuntur caeli mirabilia tua domine, etenim ueritatem tuam in ecclesia sanctorum. Quoniam

niam quis in nubibus æquabitur domino, similis erit domino in filiis dei. Deus qui glorificatur in consilio sanctorum, magnus & terribilis super omnes qui in circuitu eius sunt. Domine deus uirtutum quis similis tibi, potens es domine, & ueritas tua in circuitu tuo. Tu dominaris potestati maris, motum aut fluctuum eius tu mitigas.

Tu humiliasti sicut uulneratum superbum, in brachio uirtutis tuæ dispersisti inimicos tuos. Tui sunt celi, & tua est terra, orbem terræ & plenitudinem eius tu fundasti, Aquilonem & mare tu creasti. Thabor & Hermon in nomine tuo exultabunt, tuum brachium cum potestate.

Firmetur manus tua et exaltetur dextera tua, iustitia et iudicium preparatio sedis tuæ. Misericordia & ueritas præcedent faciem tuam, beatus populus qui scit inebriationem. Domine in lumine uultus tui ambulabunt, et in iustitia tua exultabunt tota die, & in nomine tuo exaltabuntur. Quoniam gloria uirtutis eorum tu es, & in beneplacito tuo exaltabitur cornu nostrum. Quia domini est assumptio nostra, & sancti Israel regis nostri.

Tunc locutus es in uisione sanctis tuis, & dixisti posui adiutorium in potente, & exaltaui electum de plebe mea.

Inueni David seruum meum, oleo sancto meo unxi eum. Manus enim mea auxiliabitur ei, & brachium meum confortabit eum. Nihil proficiet inimicus in eo, & facilius iniquitatis non apponet nocere ei. Et concidam a facie ipsius inimicos eius, & odientes eum in fugam conuertam. Et ueritas mea & misericordia mea cum ipso, et in nomine meo exaltabitur cornu eius. Et ponam in manu eius, & in fluminibus dexteram eius. Ipse inuocabit me pater

me pater meus es tu, deus meus & susceptor salutis meæ.

Et ego primogenitum ponam illi, excelsum præ regibus terræ. In æternum seruabo illi misericordiam meam, & testamentum meum fidele ipsi. Et ponam in seculum seculi semen eius, & thronum eius sicut dies cæli. Si autem dereliquerint filij eius testamentum meum, & in iudicijs meis non ambulauerint. Si iusticias meas prophauerint, & mandata mea non custodierint. Visitabo in uirga iniquitates eorum, in uerberibus peccata eorum.

Misericordiam autem meam non dispergam ab eo, neque non cebo in ueritate mea. Neque prophanabo testamentum meum, & quæ procedunt de labijs meis non faciam irrita. Semel iuravi in sancto meo si Dauid mentiar, semen eius in æternum manebit. Et thronus eius sicut sol in conspectu meo, & sicut luna perfecta in æternum, & testis in cælo fidelis. Tu uero repulisti & despexisti, distulisti Christum tuum. Auertisti testamentum serui tui, prophanasti in terra sanctuarium eius. Destruxisti omnes sepes eius, posuisti firmamentum eius formidinem. Diripuerunt eum omnes transeuntes uiam, factus est opprobrium uicinis suis. Exaltasti dexteram deprimentium eum, lætificasti omnes inimicos eius. Auertisti adiutorium gladij eius, & non es auxiliatus ei in bello. Destruxisti eum ab emundatione, et sedem eius in terra collisisti. Minorasti dies temporis eius, perfudisti eum confusione.

Vsquequo domine auertis in finem, exardescet uelut ignis ira tua. Memorare quæ mea substantia, nūquid enim uane constituisti omnes filios hominum. Quis est homo qui uiuet, & non uidebit mortem, cruet animam suam de

manu inferni. Vbi sunt misericordie tue antiquae domine, sicut iurasti Dauid in ueritate tua. Memor esto domine opprobrij seruorum tuorum, quod continui in sinu meo multarum gentium. Quod exprobrauerunt inimici tui domine, quod exprobrauerunt conuersionem Christi tui. Benedictus dominus in eternum fiat, fiat.

COMMENTARIUM.

DE tēpore illo, quo numeratus est populus huius psalmi historia declaratur. Mysterium uero psalmi, ad domini nostri passionem extēditur. Dicitur ergo prius historicum sensum, & de hoc ad sensum mysticū conuertamur. Ethan Hebræi humiliatum uocat. Humiliatur ergo rex Dauid per diminutionem populi. Totū de misericordijs domini excitat carmen. Se misericordias dicit domini eternas cantare, deum dicit dixisse, in eternum misericordiam edificare: cælos dicit misericordias confiteri domini, dicit sibi seruo suo iurasse, & hanc ueritatem in cælis preparasse, quando disposuit testamentū electis, tunc iurasse Dauid seruo suo. Quid autem iurasset inferius pandit. Quod si etiam filij eius, inquit reliquerint legem meā, uisitabo in uirga et in uerbis peccata eorum, misericordiā uero meam non tollā ab eis, neq; nocebo ueritatē meam. Et adiecit: Semel iurauī in sancto meo, si Dauid mētiar. Tu autē domine repulisti, & expulisti, & distulisti Christum tuū, id est, Dauid regem. Quia per occasionē unius facti eius, totus populus moritur. Et ideo agit: Nunquid in uanum cōstituisi filios hominum. Quis est homo qui uiuit, & non uidebit mortem? Aut quis eruit animā suam de manu inferi? Vbi sunt misericordias

misericordiæ tuæ antiquæ domine, sicut iurasti David in
 ueritate tuâ Sufficiat nobis historicus sermo, ascēdamus
 ad mysticum. In Christo enim misericordia eterna ædifi-
 cata est, non manu facta ædificatio, sed spiritu sancto cō-
 posita. Cuius ueritas est ita in cœlis præparata, ut dispo-
 sito testamento legis suæ iurasset David seruo suo, quod
 de fructu uentris eius poneret super sedem suam, cui nul-
 lus similis esset inter filios dei, ut est magnus & metuen-
 dus super omnes, qui in circuitu eius sunt. Omnes enim
 serui eius sunt. Signū autem dedit seipsum esse dominus
 Iesus Christus, cum in nauis positus, ipse dominatus est su-
 per potestates maris, & motum fluctuum eius ipse miti-
 gavit, & humiliavit sicut uulneratum superbum, ipsum
 diabolum, et in uirtute brachij sui dispersit omnes demo-
 nes. Tunc suos ostendit cœlos, cum cæcis lumē cœlorum
 daret. Suā ostendit terrā, cum sepultos iuberet eam mor-
 tuos reddere. Se quoq; Aquilonē creasse ostendit, cum e-
 ius flatibus imperaret. Thabor & Hermon in eius nomi-
 ne exultauerunt, cū uiderent habitatores horum montiū
 Hierosolymis uicinorū, infirmos suos saluari, ab eo para-
 lyticos curari, leprosos mundari, mortuos suscitari. Ipsi
 montes, id est Thabor & Hermon, in Iesu nomine exul-
 tabunt, dicentes ei: Tuū brachium, & tua potentia, quia
 firmatur manus tua, & exaltetur dextera tua super om-
 nem egrotantium sanitatem. Nos exultamus, non solum
 te ista faciente, sed & discipulos tuos uidemus domine in
 lumine uultus tui ambulantes, quoniam gloria & uirtus
 eorū tu es. Tua est enim deus assumptio hominis, quod lo-
 cutum te ac dixisse per os sanctorū, sacra testatur scriptū

ra, electuri electum de plebe dei, in quo gloriatur gloria
 manus tuæ, qui tibi deo dicere; in ueritate: Pater meus es
 tu. De quo & tu diceres: Ego primogenitum ponam eum,
 ut nomine eius omne genu flectatur cœlestium, terrestrium,
 & infernorum, et omnis lingua confiteatur. Quia domi-
 nus Iesus in gloria est dei patris qui posuit in seculum se-
 culi sedem eius, cui testamentum suum in æternum fideliter
 seruat. Cuius dies sicut dies cœli sunt repromittit. Hic ta-
 men pro peccatis nostris ab inimicis suis tentus, propheta
 nata est in terra sanctitas eius. Non permisit, nec in uno di-
 scipulo adiutorium gladii eius, sed clamat ei: Reconde gla-
 dium tuum in theca sua. Et cum posset ei exhibere plus-
 quam duodecim legiones angelorum, noluit auxiliari ei
 in hoc bello, sed minorauit dies temporis eius, & persua-
 dit eum tanta confusione, ut cum impijs deputatus in me-
 dio homicidarum crucis compelleretur subire patibula-
 lum. Non est hoc irascentis dei, sed miserentis. Quid ta-
 men dicit quia patitur? quousque accenditur, uelut ignis
 ira tua. Memorare domine, quia ex uirgine me genuisti,
 & memor esto quæ sit mea substantia. Quia cum omnes ho-
 mines moriantur in peccatis suis, ita ut nullus sit qui ui-
 uat, & non uideat mortem, & penè nullus sit, qui eruat
 animam suam de manu inferi (conclusa sunt enim omnia
 in incredulitate, ut omnibus miserearis) ueniant miseri-
 cordie tuæ promissæ domine, & memor esto Apostolos,
 quos continui in sinu meo, lucratores multarum gentium,
 quos exprobrauerunt inimici tui domine, quos exprobra-
 uerunt ad commutationem Christi tui alium Christum ex-
 peccantes, istum qui passus est denegantes. Nos autem
 qui

qui scimus iubilationē in lumine uultus eius ambulemus. Et quem fleuimus patientē gaudeamus à mortuis resurgentem, & adorantes eum, dicamus ei: Benedictus es domine in æternum fiat fiat. Orantes ut in fine nostro confessio nobis ista proficiat, per ipsum dominum nostrum Iesum Christum, qui regnat cum patre, & spiritu sancto in secula seculorum Amen.

Oratio Moysi hominis dei. LXXXIX.

Domine refugium tu factus es nobis à generatione in generationem. Priusquam mōtes fierent aut formaretur terra & orbis à seculo & in seculū tu es deus, ne auertas hominē in humilitatē, & dixisti cōuertimini filij hominū. Quoniam mille anni ante oculos tuos tanquā dies hesternæ quæ præterijt. Et custodia in nocte, quæ pro nihilo habētur eorū anni erunt. Mane sicut herba trāseat, mane floreat et trāseat, uespere decidat, induret & areseat. Quia defecimus in ira tua, et in furore tuo turbati sumus. Posuisti iniquitates nostras in conspectu tuo, seculum nostrum in illuminatione uultus tui. Quoniam omnes dies nostri defecerunt, & in ira tua defecimus. Anni nostri sicut aranea meditabuntur, dies annorum nostrorum in ipsis septuaginta anni.

Si autem in potentatibus octoginta anni, & amplius eorum labor & dolor. Quoniam superuenit mansuetudo & corripiemur. Quis nouit potestatem iræ tuæ, & præ timore tuo iram tuam dinumerare. Dexteram tuā sic notam fac, & eruditos corde in sapientia. Conuertere domine usq; quo, & deprecabilis esto super seruos tuos. Repleti sumus mane misericordia tua exultauimus.

mus, & delectati sumus in omnibus diebus nostris. Letati sumus pro diebus quibus nos humiliasti, annis quibus uidi mala. Respice in seruos tuos, & in opera tua, et dirige filios eorum. Et sit splendor domini dei nostri super nos, & opera manuum nostrarum dirige super nos, & opus manuum nostrarum dirige.

COMMENTARIUM.

Octogesimus nonus psalmus canit dominum nostrum, qui refugium factus est nobis in Christo Iesu. Hunc esse qui fecit montes, & firmavit terram & orbem, à seculo, & in seculum, antequam ista fierent, iam tunc regnasse. Interrogas Dauid, & dicas ei: Unde hoc nosti, quia deus tuus antequam fieret terra, iam deus erat et regnabat? Respondet tibi: Moyses ille magnus propheta, qui locutus est cum deo facie ad faciem, quasi loquatur cum amico suo: ipse ex ore dei didicit, & ipse nos docuit. Hæc quare egimus? Quia legimus in titulo: Oratio hominis dei: Quæ ergo ab ipso didicerat, ipsius ei nomini consecrauit. Quæ autem causa in mysticum uadit? Quia præuidit anathemabiles esse hæreses, dicturas filium dei, qui refugium factus est nobis in Christo, non fuisse priusquam mundus fieret, & firmaretur terra orbis. Contra hoc ait: A seculo & in seculum tu es deus. Non auertas hominem in humilitatem, hoc est, in humilitate positum hominem non condemnas, quia dixisti: Conuertimini filij hominum, hoc est, dixisti te superbis resistere, humilibus gratiam condonare. Ne auerferis hominem in humilitate positum, qui quasi herba oritur, & quasi flos, quod mane ortum, uespere arefcit. Cum apud te mille anni sic sint, si

cut una dies, aut sicut custodia in nocte. Custodia in nocte quarta pars noctis est, quam sibi pastores diuidunt, ut ternis horis alijs custodientibus, alijs quiescentibus transeat. Quod autem memorat, quia defecimus in ira tua, hoc memorat, quod antecessor in psalmo cecinerat, Post populi numerum in ira tua defecimus, quia posuisti iniquitates nostras in conspectu tuo, & seculum nostrum in lumine vultus tui. Contra herbam & araneam, & contra flos foeni, domine qui semper misertus es hominibus, quod moueris? Tibi anni mille sic uidentur, sicut nobis nocturna uigilia. Nostri autem anni, qui sicut aranea meditantur, uix ut multum octoginta anni sunt, & plus est in eis nobis labor & dolor. Quid tanta mansuetudo uenit super miseros. Quid tam grauius corripimur? Quis non potestatem irae tuae? Nunquid sciebam te irasci, si ego populum numerarem? Sufficeret, quia impeditum corde fecisti sapere. Conuertere domine aliquantulum, & esto deprecabilis super seruos tuos. Quotiescunq; transferunt à nobis tenebrae peccatorum per correptionem, quasi in mare positae misericordiam praebuisti, per quam exultauimus & delectati sumus, in omnibus diebus, quibus nos humiliasti, & in annis quibus uidimus mala. Sic fac & modo, quia iam dexteram tuam notam fecisti, & erudisti nos, & fecisti sapere quod desipuimus. Noli delectari in mortem nostram, qui dixisti peccantibus: Conuertimini filij hominum, quia non delectaris in perditione uiuorum. Respice obsecro in seruos tuos, et in opera manuum tuarum, quia sicut scriptum est, quia opera manuum tuarum nos omnes, quia patres indignatione tua correpti defecerunt.

runt. Dirigantur filij eorum per aduentum domini nostri Iesu Christi filij tui, ut sit splendor domini dei nostri super nos, per quem opera manuum nostrarum. Per ipsum enim directus est omnis tenor disciplinae, emendata lex, correctae perversitas, aequitas adimpleta, ipsi gloria in secula seculorum Amen.

Laus cantici ipsi Dauid. XC.

Qui habitat in adiutorio altissimi, in protectione dei caeli comorabitur. Dicit domino susceptor meus es tu, & refugium meum deus meus sperabo in eum. Quoniam ipse liberauit me de laqueo uenantium, & a uerbo aspero. Scapulis suis obumbrabit tibi, & sub pennis eius sperabis. Scuto circumdabit te ueritas eius, non timebis a timore nocturno. A sagitta uolante in die, a negotio perambulante in tenebris, ab incursum & demonio meridiano. Cadent a latere tuo mille & decem milia a dextris tuis, ad te autem non appropinquabit. Veruntamen oculis tuis considerabis, & retributionem peccatorum uidebis. Quoniam tu es domine spes mea, altissimum posuisti refugium tuum. Non accedet ad te malum, & flagellum non appropinquabit tabernaculo tuo. Quoniam angelis suis mandauit de te, ut custodiant te in omnibus uis tuis. In manibus portabunt te, ne forte offendas ad lapidem pedem tuum. Super aspidem & Basiliscum ambulabis, & concubabis leonem & draconem. Quoniam in me sperauit liberabo eum, protegam eum quoniam cognouit nomen meum. Clamauit ad me, & ego exaudiam eum, cum ipso sum in tribulatione, eripiam eum & glorificabo eum. Longitudine die-

rum replebo eum, & ostendam illi salutare meum.

COMMENTARIUM.

Multi putant libertatem arbitrij eousq; sibi posse sufficere, ut sese per ipsam libertatem ab hostibus inuisibilibus eruere posse confidant. Libertatem aut arbitrij, & negare periculum est, & nudare peccatum. Si enim negaueris, omnibus frena laxasti: si nudaueris, de cepisti. Nam negas si dixeris: Deus si uult bonus sum, Si non uult bonus non sum. Cum constet deum uelle omnes homines saluos fieri, & unusquisq; suo fit iniquus arbitrio. Nudas aut, cum tantum ipsi arbitrio dederis, ut eum rebus diuini adiutorij denudaris. Nam qui habitat in adiutorium altissimi, & qui in protectione dei caeli commoratur, & dicit domino: Susceptor meus es, & refugium meum, quia dicit sperabo in eum, quia ipse liberabit me de laqueo demonum, & a uerbo aspero suggestionum eorum. Si ita dixeris, si ita credideris, tum demum in scapulis suis obumbrabit te, & sub penis eius sperabis. Pennae dei angeli eius sunt, quorum custodiae mancipamur. Scuto circumdabit te ueritas eius. Scuto corporis, sanguinis, chris-matis, quo scuto & defendimur et coronamur. Sic enim psalmus alius asserit, quod scuto bonae uoluntatis coronet nos. Hoc etiam in isto psalmo, ut non timeamus a timore nocturno. Libidinosae scilicet uoluptatis, cuius sagitta uolat per diem. Quod enim in aspectu luminis concupiscitur, huius negocium in tenebris perpetratur, aut in ruina, aut in demonio meridiano perficitur. Sed si habitaueris in adiutorio altissimi, cadet a latere tuo mille, & decem milia a dextris tuis. Sinistrum in eo, qui sub auxilio dei agit,

non nominatur, sed latus tantum exponitur contra quod mille insurgunt, à dextris autem decem milia. Latus hoc sinistrum quod noluit nominare, liberum arbitrium est, contra quod minor pugna laxatur: In dextera autem dei auxilium est. Et ideo prius nominauit latus, quia in arbitrio est, ut credas prius, ut dum credideris gratiam consequaris. Inuenies tam multiplicem uirtutum cuneum, auxiliorum in dextera. Ipsa armat trophæo crucis frontem, ipsa lorica mysteriorum assumit, ipsa suscipit salutis remedia, ipsa loquentis exprimit signa. Nam & quod memorat sapientia dei, quod uias quæ à dextris sunt nouit dominus, peruersæ autem sunt à sinistris: hoc ostendere fortasse uoluit, quod quando uincimus, partis dextera uirtutibus tradimus: quando autem uincimur, sinistra partis infirmitatibus applicamus. Auxilium non uincitur dei, sed nostri libertas arbitrij superatur. Qui si propensiores fuerimus in dextera, angelis suis mādāt de nobis ut custodiāt nos in omnibus uijs nostris: ita ut si super Aspidem & Basiliscum ambulemus, id est, super diabolum & regnum eius conculcare possimus & leonem & draconem. Hæc enim dicit dominus, quoniam in me sperauit liberabo eum, protegam eum, quoniam cognouit nomen meum. Inuocauit me, ego exaudiam eum. Cum ipso sum in tribulatione, eripiam eum & glorificabo eum. Longitudine dierum adimplebo eum, & ostendam illi salutem meum. Ipsi gloria in secula seculorum Amen.

Psalmus cantici in die sabbati. XCI.

Bonum est confiteri domino, & psallere nomini tuo altissime. Ad annuncianđū mane misericordiam

diam tuam, & ueritatem tuam per noctem. In decachordo psalterio, cum cantico in cithara. Quia delitasti me domine in factura tua, & in operibus manuum tuarum meditabor. Quoniam magnificata sunt opera tua domine, nimis profunda factae sunt cogitationes tuae. Vir insipiens non cognoscet, & stultus non intellet hęc. Cum exorti fuerint peccatores sicut foenũ, & apparuerint omnes qui operantur iniquitatem.

Vt intereant in seculum seculi, tu autem altissimus in eternum domine. Quoniam ecce inimici tui domine, quoniam ecce inimici tui peribunt, & dispergentur omnes qui operantur iniquitatem. Et exaltabitur sicut unicornis cornu meum & senectus mea in misericordia uerbi. Et despexit oculus meus inimicos tuos, & ab insurgentibus in me malignantibus audiet auris mea. Iustus ut palma florebit, sicut cedrus libani multiplicabitur. Plantati in domo domini, in atrijs domus dei nostri flore bunt. Adhuc multiplicabuntur in senecta uerbi, et bene patientes erunt ut annuncient. Quoniam rectus dominus deus noster, & non est iniquitas in eo.

COMMENTARIUM.

Die sabbato inimici domini pereunt, ut die dominica amici domini gratulentur. Sabbato enim iacet Dominus in sepulchro mortuus, & die dominica adoratur inter angelos uiuus. In hac re nimis profunda factae sunt cogitationes eius, quas uir insipiens non cognoscit, & stultus non intelligit ea. Nobis autem bonum est, si confiteamur peccata nostra cotidie, & psallamus nomini eius altissimo, si annunciemus mane, a te-

nebris peccatorum exuti, misericordiam eius, & dum uenerit nobis nox questionum, nequaquam ad libitum, quæ nescimus, usurpando loquamur. De deo enim loqui etiam uera, quia periculosum est, uideamus. Ea ergo quæ lucida sunt in scripturis sanctis, præiudicium ab obscuris locis pati non debent, utpote proferamus aliquid breuiter, ex quo uniuersa noscantur. Habes in lucido positum, non esse personarum acceptionem apud deum, hoc Petrus, hoc Paulus, hoc omnes euangelistæ testantur. Quod si non dicerent, tam lucida definitio est, ut illis eam tacentibus crederemus. Quid nunc? Contra hanc in obscuro nascitur questio. Iacob dilexi, Esau autem odio habui. Et cui uult miseretur, & quem uult indurat, & multa similia. In his positus in nocte deuenisti. Non potes luci diei noctis huius caliginem tradere, & diei medio uim tenebrarum inferre. Si est tibi sermo, annuncia ueritatem in nocte, sin aliàs, sit digitus tuus super os tuum. Si enim mille tales questiones inuenias, nunquam probabis domini per electionem personæ unum uelle, recusare alium. Aliud est, si doceas Esau bonum fuisse in operibus suis, & inique odio habitum. Aut Iacob malorum operum reum iniuste delectum. Sed rumpanus moras alieni operis, & in decem chordarum psalterio delectet nos Dominus in factura sua, & in operibus manuum eius, quas expandit in cruce, in his inquam operibus exultemus. Ibi enim magnificata sunt opera eius, quæ uir insipiens non cognouit. Populus incredulus Iudæorum, qui sicut fœnum exorti, parauerunt operantes iniquitatem, ut intereant in seculum seculi. Atque Domino in ater-

num manente, ij peribunt & disibergentur super uniuersam faciem terræ omnes iudei operantes iniquitatem. Christus autem ut palma floret, plantatus in domum suam, in atrijs domus Dei nostri florebit, & multiplicabitur in senecta uberi. Hic senecta non ipsius, sed seculi senectam commemorat, quia secula finiuntur, et senectute deficiunt. Dominus autem in æternum permanet. Nec hoc accipias ingratis, quod palmae florenti comparauerit eum, quia comparatus minus est ab eo cui comparatur. Non palma florens ipse est, & comparatio Christi diuinitatis comparatur ipsi palmae semper florenti, qui ad dexteram patris sedens, uictoribus ramos suos porrigit, de floribus suis coronam tribuens, & de fructibus perpetua refectioe saginam impertiens. Ipsi gloria in secula seculorum, Amen.

Laus cantici Dauid in die ante sabbatum
quando fundata est terra.

XCII.

Dominus regnauit decorem indutus est, indutus est Dominus fortitudinem & præcinxit se.

Etenim firmavit orbem terræ qui non commouebitur. Parata sedes tua ex tunc, à seculo tu es.

Eleuauerunt flumina Domine. eleuauerunt flumina uocem suam, eleuauerunt flumina fluctus suos, à uocibus aquarum multarum. Mirabiles elationes maris, mirabilis in altis dominus. Testimonia tua credibilia facta sunt nimis, domum tuam decet sanctitudo domine in longitudine dierum.

COM=

COMMENTARIUM.

Dominus regnauit, id est, regnum adsumpsit in cruce. Decorem induit in resurrectione. Induit enim infirmitatem in uirtute, & præcinxit se æternitatem, & firmam fecit terram in resurrectione sua. Et paratam sedem habens, ascendit in cœlum sedens ad dexteram patris. Hunc præconata sunt flumina scripturarum sanctarum, super hunc eleuauerunt uoces suas, à uocibus aquarum multarum, id est, gentium potentius clamantes. Omnes enim scripturæ gentium, uoces habent: uirtutes habent, istæ scripturæ regibus imperant, illi deseruiunt. Ergo cum eleuarent flumina uoces suas, mirabilis factus est Christus elationi maris, id est, mundi huius regibus & sublimibus, nec his tantum, sed & mirabilis in excelsis, dominus cœlos ascendens, tunc testimonia dei credibilia facta sunt nimis. Dedit enim potestatem, ut in nomine eius sanitates generi humano operarentur. Qui cum dei filium prædicabant, & ihs ista signa facientibus, testimonia eius facta sunt nimis credibilia, & domum eius quam Pharisæi dicebant non posse suscipere sancta præcepta, legis ueteris testamenta suscepit. Et decet ea sancta sanctorum, ut ibi habitent in secula seculorum, Amen.

Psalmus Dauid quarta sabbati. XCIII.

Deus ultionum dominus Deus ultionum libere edigit. Exaltare qui iudicas terram, redde retributionem superbis. Usquequo peccatores domine, usquequo peccatores gloriabuntur. Effabuntur & loquentur iniquitatem, loquentur omnes qui operantur

tur iniusticiam. Populum tuum domine humiliauerunt,
 & hereditatem tuam uexauerunt. Viduam & adue-
 nam interfecerunt, & pupillos occiderunt. Et dix-
 erunt non uidebit dominus, nec intelliget deus Iacob. In-
 telligite insipientes in populo, & stulti aliquando sapi-
 te. Qui plantauit aurem non audiet, aut qui finxit o-
 culum non considerat. Qui corripit gentes non ar-
 guet, qui docet hominem scientiam, Dominus scit co-
 gitaciones hominum, quoniam uane sunt. Beatus homo
 quem tu erudieris domine, & de lege tua docueris eum.

Vt mitiges ei à diebus malis, donec fodiatur peccato-
 ri fouea. Quia non repellet dominus plebem suam, et
 hereditatem suam non derelinquet. Quo ad usque iu-
 sticia conuertatur in iudicium, & qui iuxta illam omnes
 qui recto sunt corde. Quis consurget mihi aduersus
 malignantes, aut quis stabit mecum aduersus operantes
 iniquitatem. Nisi quia dominus adiuuit me, paulo mi-
 nus habitasset in inferno anima mea. Si dicebam mo-
 tus est pes meus, misericordia tua Domine adiuuabat
 me. Secundum multitudinem dolorum meorum in
 corde meo, consolationes tuæ letificauerunt animam me-
 am. Nunquid adheret tibi sedes iniquitatis qui fingis
 laborem in præcepto. Captabant in animam iusti, &
 sanguinem innocentem condemnabunt. Et factus est
 mihi Dominus in refugium, & deus meus in adiutori-
 um spei meæ. Et reddet illis iniquitatem ipsorum, &
 in malicia eorum disperdet eos, disperdet illos Dominus
 deus noster.

COMMENTARIUM.

DEus uindex esse populi sui iudicibus canit, quibus leue uidetur personas peccantium sumere, in iudicio orphanus & egenus, ab ijs autem qui exaltant Dominum in cordibus suis, & iudicant terram in corporibus suis, ij reddunt retributione superbis. Applicare possumus testimonium Apostoli, quo ait: Si nos ipsos iudicemus, non utiq; iudicemur. Iudicamus autem nos ipsos, quando finem uicij ponimus, & principium uirtutibus collocamus. Quod si non facimus, populum dei, id est, uirtute humiliamus, & hereditatem eius, quæ nobis promittitur, spernimus. Viduam & aduenam occidentes. Vidua est anima, quæ non habet uirum, uerbum aut intellectum prudentiæ. Hanc si aut uerbo tuo aut exemplo decipias, quam liberare debueras, uiduam interficis. Aduena est, qui ciuis esse sanctorum non nouit. Huic si te amatorem mundi ostendas, tollis ei fidem futuræ ciuitatis, & quasi interfeceris eum spiritualiter, à presenti psalmo argueris. Sic etiam orphanus occiduntur. Orphanus sunt, qui deum se posse patrem habere sancte utuendo non credunt. Hic tu sapias, et nosti filios dei fieri posse credentes, si exemplum contrarium præbeas, quod se filios dei fieri contemnant, orphanos occidisti. Nam si de his orphanis & de aduenis & uiduabus agit, ergo qui coniuges, aut ciues, aut habentes patrem & matrem filios occiderit, criminis reatum euadit. Aut si taceret psalmigraphus, quis unquam de hoc facto non argueret criminosos? Verum quia hæc agentes nos ipsi qui putamus nos sapere, sic nobis uidetur, quod has minucias ruinarum quæ per nos

vos sunt non requirat dominus & nō intelligat, ista quæ
 nō intelligere nolumus: clamatur nobis, intelligite qui
 insipientes estis: id est, uos qui desipistis in populo po-
 siti, dum unus alterius sectamini exempla ad contemp-
 tum domini: et stulti, aliquando sapite. quibus imperatur
 & dicitur sapite: ostenduntur suo arbitrio non sapere. di-
 cūt enim: Modo deo hinc erit curæ, ut audiat singula uer
 ba nostra, & uideat singula quæq; facta nostra. Ad hæc
 respondetur eis. Ergo qui auditum dedit tibi, ipse nō au-
 dit: qui tibi uisum tribuit, ipse non respicit: qui tibi scien-
 tiæ saporem infudit, ipse non sapit. Ille totus sapiētia est,
 & uidet cogitationes hominum, qui sibi sapere uiden-
 tur, quoniam ipsæ cogitationes eorum uanæ sunt. Bea-
 tus homo est quem hoc ipsum erudierit dominus non eli-
 gendo negligentem, sed legem suam docendo creden-
 tem. Hic mitigabitur in diebus malis, quando demones
 parant peccantibus foueas, tunc nō repellet dominus ple-
 bem suā, id est, de suo auxilio præsumentem, & hæredi-
 tatem suā non derelinquet, sed protegit à tentationibus
 eos, dans eis tolerantiam per promissam hæreditatem ui-
 tæ æternæ. Et facit eos expectare retributionē, quo adus-
 que iustitiā conuertat in iudicio, et qui tenent eam, id est,
 ipsam iusticiam omnes qui recto sunt corde. Verū quidā
 maligna consilia mentibus ministrantes insistant, contra
 quos animo satis est arguit pugnādum, qui nouit per sin-
 gulas quasque suggestiones acriter dimicandum clamat:
 Quis exurget mecum pugnans aduersum operantes iniqui-
 tatem? Quo es te agonista fortissime indica mihi, quo
 ordine hostium impetus euasisti. Ad hæc audi respōsum.
 Nisi

Fort. Non.

Nisi, ait, dominus adiuuasset me, modico minus habitasset in inferno anima mea. Si dicebam cum lachrymis domino, quia motus est pes meus, & à recti tenore auersus, statim tantum & amplius misericordia eius adiuuauit me, quantam multitudinem dolorum esse uidebat in corde meo, & consolationibus suis letificauit animam meam. Dicis fortè ô audite, grandis hic labor est. Sed labor iste temporalis est, & premium laboris æternum, non adhæret deo sedes iniquitatis. Qui enim format fatigationem aut laborem, aut dolorē in præcepto, siue pro labore certaminis, seu, pro labore martyrij, æterni gaudij premium non negauit. Dum enim captauerint peccatores animā iusti consentientis deum, & sanguinem eius in nocentem condemnauerint, tunc efficitur ei dominus in refugium, & Deus erit in auxilio spei eius, ita ut reddat eis iniquitates ipsorum, & in malicia disperdat persecutores eorum, qui regnat in secula seculorum, Amen.

Laus cantici ipsi David. XCIII.

Venite exultemus domino, iubilemus deo salutari nostro. Præoccupemus faciem eius in confessione, & in psalmis iubilemus ei. Quoniam deus magnus dominus, & rex magnus super omnes deos, quoniā non repellit dominus plebem suam. Quia in manu eius sunt omnes fines terræ, & altitudines montium ipsius sunt. Quoniam ipsius est mare & ipse fecit illud, & siccam manus eius formauerunt. Venite adoremus & procidamus & ploremus ante dominum qui fecit nos, quia ipse est dominus deus noster. Et nos populus pascuæ eius, & oues manus eius. Hodie si uocem

eius audieritis, nolite obdurare corda uestra. Sicut in iritatione secundum diem tentationis in deserto, ubi tauerunt me patres uestri, probauerunt & uiderunt opera mea. Quadraginta annis offensus fui generationi illi, & dixi semper errant corde. Et isti non cognouerunt uias meas, ut iurauit in ira mea si introibunt requiem meam.

COMMENTARIUM.

LAUS cantici hęc est, ut exultemus nõ in delectationibus uanis, sed in domino: antequam pręoccupemur, nos pręoccupemus faciem eius in confessione peccatorum nostrorum, credentes quod non repellat plebem suam consententem sibi, ille qui magnus est super omnia, cuius cęli sunt, cuius montes, qui terram manibus suis fundauit. Venite hunc adoremus, non in forma serui eum attendentes, putemus eum hominem purum. In ipso est, qui hęc omnia fecit. Venite adoremus dominum, ploramus quia pius est, ipse est qui fecit nos. Ipse est pastor, cuius nos oues sumus. Audiamus uocem eius, & sequamur eum quocumque uadit. Ideo enim pastor uocem ad oues emittit, ut audientes eum sequantur. Aut enim pascua procurauit, aut ab insidijs ferarum eruere studet. Vnde clamatur nobis hodie, ut si uocem eius audierimus, non obduremus corda nostra, sicut fecerunt per quadraginta annos filij Israel in eremo. Et quia nõ audierunt uocem eius, nõ introierunt in requiem eius. Nos autem audiamus pastorem nostrum, & sequamur uestigia eius, ut euadentes mortem deserti huius, cum Iesu terram fluentem lacte & melle mereamur intrare, ipsi gloria in secula seculorum, Amen.

Psalmus David quando dominus edificabatur
post captiuitatem. XCV.

CAntate domino canticum nouum, cantate domi-
no ornis terra. Cantate domino & benedici-
te nomini eius, annunciate de die in diem saluta-
re eius. Annunciate inter gentes gloriam eius, in omni-
bus populis mirabilia eius. Quoniam magnus domi-
nus, & laudabilis nimis, terribilis est super omnes deos.

Quoniam omnes dii gentium demonia, dominus aut
caelos fecit. Confessio & pulchritudo in cōspectu eius,
sanctimonia & magnificentia in sanctificatione eius.
Afferte Domino patriæ gentium, afferte domino gloriã
& honorem, afferte domino gloriam nomini eius. Tol-
lite hostias & introite in atria eius, adorete dominum in
atrio sancto eius. Cōmoueatur à facie eius uniuersa ter-
ra, dicite in gentibus quia dominus regnauit. Etenim
correxit orbē terræ, qui non cōmouebitur, iudicabit po-
pulos in æquitate. Latentur caeli & exultet terra, com-
moueatur mare & plenitudo eius, gaudebunt campi &
omnia quæ in eis sunt. Tunc exultabunt omnia ligna
siluarum à facie domini quia uenit, quoniam uenit iudi-
care terram. Iudicabit orbem terræ in æquitate, &
populos in ueritate sua.

COMMENTARIUM.

Qui plorauimus pœnitentes in nonagesimoquar-
to, in quinto & nonagesimo gratulemur. Ibi
enim domum nostram fleuimus, credentes nos
per misericordiam eius ad ædificationem huius domus
iterum posse pertingere. Vnde & titulus ad hæc eadem
confesa

consentit qui post captiuitatem ipsam domum edificari conscripsit, quam edificans Christus, dat gaudium omni terræ, & ideo dicitur, ut cantet domino omnis terra canticum nouum & benedicat nomen eius. Habuit enim captiuitatem mundus per Adam, quam captiuitatē postquam Christus conuertit, edificauit domum gloriosissimam non habentem maculam neq; rugam, quo edificante domum, templa uniuersa destructa sunt. Probatū est enim quod omnes dij gētium qui in templis positi essent, habitarent in eis demonia. Hic autem qui fabricauit domum, ipse est qui cœlos fecit, confessione eius nascitur omnis, qui non confitetur dominum Iesum, anathemabili foeditate despicitur. Qui autem confitentur fulgebunt sicut sol in conspectu dei. Sanctitas enim et magnificentia est in ipsa sancta confessione eius. Vniuersæ ergo patriæ gentium inuitamini, uenite, afferte domino, quid afferemus domino, Afferte gloriam quam incassum idolis præbuisistis. Afferte honorem, quo frustra idolorum antisites honorastis. Tollite hostias ab idolis, & hic introite in domum quam edificauit, & adorate eum in aula sancta eius, & gens genti dicat. Quia unus dominus regnat à ligno crucis, quia per lignum concupiscentiæ regnum dei ab hominibus recesserat, modo per lignum crucis regnū reuersum est dei, qui firmauit eam in orbem terræ, ut nō cōmoueat. In qua ecclesia iudicat populos in æquitate, & gentes in ira sua. Pro hoc opere letantur cœli in sanctis, letatur & terra in nobis peccatoribus. Ad hoc gaudium mouetur mare, vulgus ignobile & fluctuans, & plenitudo eius, id est, diuites pleni opibus, hij commo-

uentur ridentes humiles Christi, & psalmos eius, & doctrinam eius frigidam nanius computates. Ligna uero siluarum qui ligni ei & siluestres uidentur mundi sapientibus, tunc exultabunt ante faciem domini, cum uenerit iudicare terrenos. Non enim iudicat, ut personas potentium accipiat, sed sola equitate totum orbem terrarum iudicat, & populos in ueritate confirmat per omnia secula seculorum, Amen.

Psalmus ipsi Dauid quando terra eius restituta est ei. XCVI.

Dominus regnauit exultet terra, letentur insule multe. Nubes & caligo in circuitu eius, iusticia & iudicium correctio sedis eius. Ignis ante ipsum precedet, & inflamabit in circuitu inimicos eius. Alluxerunt fulgura eius orbi terrae, uidit & commota est terra. Montes sicut cera fluxerunt a facie domini, a facie domini omnis terra. Annunciauerunt caeli iusticia eius, & uiderunt omnes populi gloria eius. Confundantur omnes qui adorant sculptilia, & qui gloriantur in simulacris suis. Adorate eum omnes angeli eius, audiuit & letata est Sion. Et exultauerunt filiae Iudae propter iudicia tua domine. Quoniam tu dominus altissimus super omnem terram, nimis exaltatus es super omnes deos. Qui diligitis dominum odite malum, custodit dominus animas sanctorum suorum, de manu peccatorum liberabit eos. Lux orta est iusto, & rectis corde leticia. Letamini iusti in domino, & confitemini memoriae sanctificationis eius.

COMMENTARIUM.

SEcurus cantas in nonagesimo sexto, qui in nonagesimo quinto dominum cognouisti. In hoc enim psalmo, & terra exultat de resurrectione sanctorum, & insula non omnes, sed in quibus habitant sancti. Ecce enim ueniet sicut promisit in anteriore psalmo, uenit ut iudicet, & nubes & caligo in circuitu eius, iusticia & iudicium directio sedis eius, Ignis ante eum præcedit, ignis duo officia peracturus. Vno enim eodemq; aspectu amicos dei illuminat, & inflamat inimicos eius. Quando appauerint fulgura eius orbi terræ, tunc montes sicut cera liquefcent ante faciem eius, & à facie domini tremet terra, omnibusq; rebus metuentibus ac formidantibus atque trementibus confundentur omnes qui adorant idola, cum uiderint omnes in resurrectione gloriam domini Iesu Christi: tunc sola letabitur Sion, id est, ecclesia. Exultabunt & filia Iudæ, id est, synagoga omnes, quæ ante aduentum domini prophetas habuerunt, aduentum domini præconantes. Propter iudicia domini iusta, præiudicium posterioris temporis non habebunt. Quoniam idem dominus nunc, qui tunc ante aduentum Domini in synagogis illuxit, ipse est solus super omnes deos. Quicumq; ergo bonum domini diligitis, odite omne quod malum est. In odio enim mali, boni delectio comprobatur. Sed & si qui uos pro amore boni fuerint persecuti, securi estote. nolite timere eos qui occidunt corpus. Custodit enim dominus animas sanctorum suorum, & de manu peccatorum liberat eas. Ignis enim qui inflammaturus est de linquentes, lux efficitur iustis et rectis corde leticia. No-

lite ergo metu pœnæ sed amoris gaudio seruare iusticiã,
ut etiam in hoc mundo iam gaudeatis in domino, & con-
fitemini memorie sanctitatis eius qui regnat in secula se-
culorum, Amen.

Psalmus Dauid. XCVII.

Cantate domino canticum nouum, quia mirabilia fecit. Saluabit sibi dexteram eius & brachium sanctum eius. Notum fecit dominus salutare suum, in conspectu gentium reuelauit iusticiam suam. Recordatus est misericordie suæ: & ueritatis suæ domui Israel. Viderunt omnes termini terre salutare dei nostri. Iubilare deo omnis terra, cantate & exultate & psallite. Psallite domino in cythara, in cythara & uoce psalmi, in tubis dulcilibus et uoce tubæ cornæ. Iubilare in conspectu regis domini, moueatur mare et plenitudo eius, orbis terrarum & qui habitant in eo. Flumina plaudent manu, simul montes exultabunt à conspectu domini, quoniam uenit iudicare terram. Iudicabit orbem terrarum in iusticia & populos in æquitate.

COMMENTARIUM.

Causas cãtici presentis ipse psalm. exponit. Dicit enim, ideo nouũ canticum ut cantetis exhortor, quia mirabilia fecit. et sicut dixit, ideo cãtate quia mirabilia fecit, quasi si audisset sibi dici: semper mirabilia fecit dominus, nõ ergo nouũ sed uetus est cãticũ mirabilia diuina cantare: ad hæc ille respõdeat, noua mirabilia nouum carnẽ exposcunt. dic ergo nouũ nobis, quæ sunt noua mirabilia? si interrogas audi. Dixerũt Iudæi in cruce posito domino, saluũ faciat eũ: hunc autẽ saluauit dextera eius,

eius, et brachiū sanctū eius tūc quādo notū fecit dominus saluatorē suū, suscitans eū à mortuis, et in cōspectu genti um reuelauit iusticiam suā. Memor. n. fuit misericordiæ, quā promisit Iacob, dicēs: Et ego te faciā in gentē magnā. Hanc ueritatē impleuit domui Israel, quādo uiderūt omnes fines terræ salutare domini dei Israel. Et licet oēs prouincie uideāt salutare domini, tamē hoc non ociose transeat intuentē, quod finē terrenæ cogitatiōes dum acceperint, nascūtur cogitationes cōlestiū rerū. Et ipse faciūt uideri salutare domini dei nostri. In hoc studio iubilare domino uniuersa terra. i. omnia mēbra corporis terreni in officio sanctæ cōuersationis offert. Nō cum tristitia, sed cantantes exultate, & psallite in cythara, cuius cantor inuitat auditum, & in uoce psalmi, cuius mysteria incitant mentes, in tubis ductilibus & in uoce tubæ corneæ, quibus uocibus belli uictoria declaratur. Iubilare in cōspectu regis domini, cōspectum domini præconantes seculis. Nolite timere, etiam si moueatur mundus sicut mare & plenitudo eius & orbis terræ, & omnia quæ in eis sunt. Tunc flumina plaudant manu simul in unum, quoniam nullum penē flumē est in quo nō data sunt remissa peccatorum, nulla aqua est, quæ non protulit ex se animam uiuentem ad uitam æternam. In quo factō montes exultabunt, ex quorū uisceribus egrediūtur fontes qui faciūt flumina, montes quorū capita cælo pulsant, quorū habitatores cælo uicini sunt. Hij exultabūt cū uenerit iudex, ut iudicet orbē terræ in æquitate, & populos in ueritate. Omnes sancti exultabūt, quia remunerator sancti tatis aduenit, qui regnat in secula seculorum, Amen.

Psalmus Dauid. XCVIII.

Dominus regnauit irascantur populi, qui sedes super cherubin moueatur terra. Dominus in Sion magnus & excelsus super omnes populos. Confiteantur nomini tuo magno, quoniam terribile & sanctū est, & honor regis iudicium diligit. Tu parasti directiones, iudicium, & iustitiam in Iacob tu fecisti. Exaltate dominum deum nostrum, & adorate scabellum pedum eius quoniam sanctum est. Moyses & Aaron in sacerdotibus eius, & Samuel inter eos qui inuocant nomen eius. Inuocabant dominum & ipse exaudivat eos, in columna nubis loquebatur ad eos. Custodiebant testimonia eius, & præceptum quod dedit illis. Domine deus noster, tu exaudiebas eos, deus tu propicius fuisti eis, & ulciscens in omnes adinventiones eorum. Exaltate dominū deum nostrum, & adorate in monte sancto eius quoniam sanctus dominus deus noster.

COMMENTARIUM.

Irascantur populi, & in elatione dominum nostrum Iesum Christum aspiciant. Ipse regnauit quem regnare super se non putant. Ipse sedet super cherubin, quantumcunq; moueatur terra. Ipse erit in Sion magnus ipse excelsus super omnes populos. Sanè hoc scire nos conuenit, quod honor regis iudicium diligit: non enim timent iudicium, nisi qui se sciunt habere, quod iure puniatur, factum scilicet quo exhonorus est Deus. Hij autem qui honorem Domini in suis mentibus seruauerunt, hij iudicium diligunt: sicut illi è contrario metuant, qui sciunt se in contumeliam regis, legis eius iura uiolasse.

in quibus rex iste parauit æquitatem. Ergo æquitatem cū
 stodientes regem honorant, & honor iste iudicium non
 timet, quin imo etiam diligit. Ipse tamen iudicaturus est,
 qui iustitiam & iudicium in Iacob fecit, qui habuit Moy-
 sen & Aaron in sacerdotibus suis, qui habuit Samuelem
 similē ipsis. Ipsum quē isti inuocauerunt et exauditi sunt,
 cum in columna nubis loquebatur ad eos. Hij custodie-
 bant testimonia eius & præcepta quæ dedit eis. Quicum-
 que ergo imitantur eos, hi iudicium futurum non solum
 non metuunt, sed etiam diligunt. Dicamus ergo domino
 nostro Iesu Christo: Tu es domine qui cum Moysē & cū
 Aaron locutus es, tu exaudisti eos, tu propicius fuisti illis,
 tu uindicasti in omnibus studijs eorum. Exaltemus ergo
 dominum deum nostrum in Christo. Et adoremus in mor-
 te sancto eius, in celsitudine fidei eius, quæ altitudine sua
 nubes penetrat, dum credimus quoniā ipse est dominus
 deus noster, cui gloria in secula seculorum Amen.

Psalmus in confessione. XCIX.

Iubilare deo omnis terra, seruite domino in leticia.
 Introite in conspectu eius in exultatione. Scitote
 quoniam dominus ipse est deus, ipse fecit nos & non
 ipsi nos. Populus eius & oues pascuæ eius introite por-
 tas eius, in confessione atria eius, in hymnis confitemini
 illi. Laudate nomen eius quoniam suauis est dominus,
 in æternum misericordia eius, & usq; in generationem
 & generationem ueritas eius.

COMMENTARIUM.

Omnis terra ad iubilatiōē inuitatur, ut sine per-
 sonarum acceptione sciatur esse uocatio. Venite
 t 5 omnes

omnes qui laboratis, & onerati estis, & intrate in conspectu eius in exultatione. Scitote quod dominus Iesus Christus, non est alius quam qui cum Moyse locutus est. Ipse est deus qui fecit nos, de quo Moyses locutus est, quod fecerit hominem, ipse fecit nos, eius enim factura sumus omnes homines. Denique multi cupientes filios, quia deus non dat non habent: Multi nolentes, quia seminantes non lunt fructum; eo quod contra ordinem nolunt, etiam quia iniuste nolunt, deus iuste creaturam iubet semini dare re sponsum: & ut probetur, quia ipse fecit nos, dum non nostro arbitrio, uel dantur filij, uel negatur. Ergo quia eius populus sumus, efficiamur oues pascuae eius agnoscentes pastorem dicentem, Ego sum pastor bonus. Et intremus portas eius in confessione unitatis: laudantes nomen sanctum eius, quia suavis est: credentes, quia est in aeternum misericordia eius, Credetibus & promissionibus eius ueritas, quae manet in secula seculorum Amen.

Psalmus ipsi David. C.

Misericordiam & iudicium cantabo tibi domine. Psallam & intelligam in uia immaculata quoniam uenies ad me. Perambulabam in innocentia cordis mei, in medio domus meae. Non proponebam oculos meos rem iniustam, facientes praeruaricationes odium.

Non adhaesit mihi cor prauum, declinans a me malignum non cognoscebam. Detrahentem secreto proximo suo, huc persequabar. Superbo oculo et insatiabili corde, cum hoc non edebam. Oculi mei ad fideles terrae ut sedeat mecum, ambulans in uia immaculata hic mihi ministrabat. Non habitabit in medio domus meae qui facit superbiam, qui loquitur

iniqua nō direxit in conspectu oculorum meorū. In matutino interficiēbā omnes peccatores terræ, ut disperderem de ciuitate domini omnes operantes iniquitatem.

COMMENTARIUM.

Iudicium sine misericordia hijs qui non faciunt misericordiam, misericordiam autem facientes euadūt iudicium. Scis ergo o homo, unde ponaris in dexteram pastoris? Fac misericordiam & iudiciū securus expectas. Non enim dicit iniustus ad sinistram positus: Ite in ignem eternum, quia mētiti, quia fornicati, quia diuersa facinora commisistis. Sed quia esuriui, & nō dedistis mihi manducare, sitiui & non potastis me, peregrinus & non suscepistis me, infirmus & non uisitastis me. Cum ergo ignis criminibus debeat, cur criminibus non imputetur supplicium, quo crimina per misericordiam remittātur? Ite ergo, inquit, in ignem eternum, quia unde ignis extinguitur contempsistis. Audistis enim scriptum, quod elemosyna à peccato liberat. Audistis quia sicut ignis extinguitur ab aqua, ita ab elemosyna tollūtur uniuersa peccata. Ite ergo in ignem, quia uiuere eum uobis uos fecistis. Ego autem misericordiam uobis super faciem terræ, cum iudicio feci cantari, ut ille iudicium euaderet, qui misericordiam non negaret. Psallam ergo & intelligam in uia immaculata, & intelligā quando uenies ad me, ut si hospitē te uidero, suscipiam, si esuriētē, reficiam. Intelligam quando uenies, ne putem qualemcunq; hominē, & recusem. Si enim perambulem in innocentia cordis mei, non propono ante oculos meos rem iniustam. Iniustū est enim ut consorti nature non miserear, in quo inhabitas
Christe.

Christe. Sed & faciētes prauaricationem odio habeam, non adhereat mihi cor prauum. Declinantes à me malignos non cognoscam, loquaces occultos persequar, cum superbis & inuidis non communicem. Sed sint oculi mei super fideles terræ, qui terram corporis sui fideliter seruant, ut isti sedeāt mecum. Ambulans autem in uia immaculata hic mihi minister. Non quæram ab his aliquid consequi qui reprehensibiliter uiuūt in domo mea. Non inhabitet superbiam faciēns, id est, in domo corporis mei non habitet inimicus, qui suadet cōtemni dominū. Quia hæc est radix superbiæ. Sed in matutinis interficiam omnes peccatores terræ, id est, in ipso ortu suo peccata oriētia interficiam, & uiuere non sinam cum pereant de ciuitate domini. Ciuitas domini anima nostra est, in qua habitat rex et sancti, apices ciues dei, qui ex ipso nati. Cum ergo nascuntur peccatorum cogitationes in anima, mox ut natæ fuerint occiduntur. Et pereāt de ciuitate domini omnes qui operantur iniquitatem, ut sit dominus in ciuitate sua requiescens, cum omni comitatu uirtutum, cui gloria in secula seculorum Amen.

Oratio pauperis cum anxietur, & coram domino effudit precem suam. CI.

Domine exaudi orationē meam, & clamor meus ad te ueniat. Non auertas faciē tuam à me, in quacunq; die tribulor inclina ad me aurem tuā. In quacunq; die inuocauero te uelociter exaudi me.

Quia defecerunt sicut fumus dies mei, & ossa mea sicut cremium aruerunt. Percussus sum ut foenum & aruit cor meum, quia oblitus sum comedere panem meū.

Auoce

A uoce gemitus mei adhaesit os meum carni meae. Si milis factus sum pellicano solitudinis, factus sum sicut nycticorax in domicilio. Vigilavi & factus sum sicut passer solitarius in tecto. Tota die exprobrabant mihi inimici mei, & qui laudabant me aduersum me iurabant.

Quia cinerem tanquam panem manducabam, & poculum meum cum fletu miscebam. A facie irae indignationis tuae, quia eleuans allisisti me. Dies mei sicut umbra declinauerunt, & ego sicut scenus arui. Tu autem domine in aeternum permanes, & memoriale tuum in generatione & generatione. Tu exurgens misereberis Syon, quia tempus miserendi eius quia uenit tempus. Quoniam placuerunt seruis tuis lapides eius, & terra eius miserebuntur. Et timebunt gentes nomen tuum domine, & omnes reges terrae gloriam tuam. Quia adificauit dominus Syon, & uidebitur in gloria sua. Respexit in orationem humilium, & non spreuit preces eorum. Scribantur haec in generatione altera, & populus qui creabitur laudabit dominum. Quia prospexit de excelsu suo, dominus de caelo in terram aspexit. Ut audiret gemitus compeditorum, ut solueret filios interemptorum. Ut annuncient in Syon nomen domini, et laudem eius in Hierusalem. In conueniendo populos in unum, & reges ut seruiant domino. Respondit ei in uia uirtutis suae, paucitatem dierum meorum nuncia mihi. Ne reuoces me in dimidio dierum meorum, in generatione & generationem anni tui. Initio tu domine terram fundasti, & opera manuum tuarum sunt caeli. Ipsi peribunt tu autem permanes, & omnes sicut uestimentum

mentum ueterascunt. Et sicut opertorium mutabis eo
 & mutabuntur, tu autē idem ipse es, & anni tui non de-
 ficient. Filij seruorum habitabunt, & semen eorum in
 seculum dirigetur.

COMMENTARIUM.

LEgimus clamorem Sodomorum ascēdisse ad deū,
 et ita demū sulphureo eos imbre crematos. Prius
 ergo quam ad fletum & ad ieiunium pro pecca-
 tis nostris animum conuertamus, non audeamus dicere,
 Clamor meus ad te perueniat. Ne forte non sit talis cla-
 mor, qui misericordiā consequatur. Ne forte sit in eo ira,
 causatio, maledictio, adulatio, detractio, insultatio, mēda-
 cium, & cetera his factis similia. His ergo uicijs pessimis
 nostro clamore sonāte, rogandus est deus, ne clamor hic
 ad eum perueniat. Sed te, in aliquibus factis nefarijs con-
 stitutis nobis, rogemus dicentes. Ne auertas faciē tuam
 à me. Et dicendum est. Auerte faciē tuam à peccatis meis.
 Renunciemus ergo omnibus uitijs, & passionibus, & fa-
 cti pauperes spiritu, preterita nostra facta plangentes,
 ita nos in huius carmine psalmi fundamus orantes, ut cla-
 mor noster ad eum perueniat, & nō auertat faciē suam
 à nobis, Quod tamē flentes dicamus nos, qui pro pecca-
 tis oramus, his uersiculis edocemur: Dies, inquit, mei si-
 cut umbra declinauerunt, id est, perdididi quod uixi, quia
 in peccatis sicut foenum arui. Foenum autē & stipula & li-
 gnū esca ignis est. Et ideo tribulor, quia & ossa mea sicut
 frixoriū, id est, fasciculum sarmentii aridum, ita confixa
 sunt, parata ad incendium gehennae. Percussus sum sicut
 foenū, & aruit cor meum. Percussus sum cōpunctione sa-
 turī

turi supplicij, & propter hoc oblitus sum manducare panem. A uoce autē gemitus mei, adhererunt ossa mea carni meae, factus sum sicut pellicanus in solitudine, id est, sicut auis illa quam pellicanū uocant, quae non habitat nisi in desertis, habens escas ueneno eremi & incultis amaritudinib. plenas. Factus sum sicut nycticorax in domicilio. Coruus prae nigredine obscurus est, iam nocte quasi nigrior, cui & obscuritas nigredinem geminat. Ergo & ego, inquit, duplicatam nigredinē peccatorum in me deplorans, uoces meas quasi nycticorax dirigo, clamans solus, sicut passer solitarius in edificio. In qua tota die exprobrauerunt me inimici mei, & qui dudum laudauerunt me, nunc aduersum me iurabant, id est, non letho illius uiuā. Quomodo enim uiuebas, ut sic illi iuraret? Ideo inquit, sic iurabāt, quia cinerē sicut panem manducabā, & potum meū fletibus miscebā. Hoc quare? A facie irae tuae, & indignationis tuae. Cuius irae? Pro peccatis utique in iudicio debite. In quo hi eleuantur & exaltantur, ibi allidantur necesse est. Cū ergo moriatur omne genus hominū in peccatis, quid superest, nisi ut persona totius seculi, tibi preces flebili effundat eloquio. Nullus enim saluabitur, nisi tu domine exurgens miserearis Syon. Venit enim tēpus, ut uenias & miserearis Syon. Quia beneplacitos habuerūt serui tui lapides eius. Lapidēs utiq; de quibus legitur: Lapidēs iusti uolūtūr in ea. Qui enim serui dei sunt, bene illis placent libri omnes ueteris testamēti, qui habent in se unum lapidē angularē. Nec solum lapides beneplacitos habuerunt, sed & terrae eius miserebuntur. Terra lapidum, corpora sunt animarum. Non solum nobis

nobis anima sancta placent, si serui dei sumus, sed ipsa corpora eorum in quibus afflicti sunt, torti, combusti, ac diuersis supplicijs macerati miserates ueneramur. Quo modo miserantes? Dolor nobis est in afflictione & supplicio quo passi sunt, & gaudiū nobis est in perseverantia quia uicerūt. Cum ergo domine & tu ueneris, & sancti tui pro testimonio nominis tui passi fuerint: tunc timebunt gentes, & omnes reges terra gloriam tuam. Tunc edificabitur ecclesia tua in Syon, et uideberis in maiestate tua, cum respexeris de excelsu tuo iesu Christo, ut audias gemitum competitorū, & soluas filios interemptorum. Interempti sunt patres non omnes sancti qui nobis predicauerūt Christū. Nos ergo ligati eramus a sathana quia hij qui genuerunt nos uerbo uitae, fuerunt interempti. At ubi cognouimus eos in caelis gaudere & possidere gloriam Christi, edificata est in nobis Syon, & uisus est dominus in maiestate sua. Gaudemus enim, quia respexit in orationes eorum, & non spreuit preces eorum. Scripsimus passiones eorum in progenies alteras, & populus qui creabitur, usque in sempiternum laudat dominū in sanctis suis. Ibi cōueniunt populi in unū, & regna, ut seruiant domino. Per quos paucitas dierum nostrorum reziatur, & nunciatur nobis propē esse finem, reliquum esse, ut & qui utuntur hoc seculo, tanquam non utantur. Praeterit enim figura huius mundi, & transeunt figurae, ueniet ueritas Christus, cui dicimus: in secula seculorū sunt anni tui. Initio terram ipse fundasti, et caeli opera manū tuarum sunt. Non ergo nouum dominum adoramus in Christo, sed eum qui est, & semper idem est, cuius anni

non

non deficiēt. Quod autem de caelo, & terra dicit: Ipsi peribunt: promissionem illam confirmat, qua cautum est futurum caelum nouum & terram nouā, in quibus filij seruorum Christi habitēt. Paulus seruus Christi, similiter & omnes Apostoli serui Christi. Nos qui credidimus per eos, filij seruorum ipsius sumus. Et si secuti fuerimus uestigia eorum, sicut illi Christi, habitabimus cum eis in caelo nouo & in terra noua. Et semen uerbi quod nobis sp̄s dedit credentibus, tunc capiet in remuneratione nostra fructum, quod iam finem non habeat, sed maneat directum à deo irreuocabile ad dimidium dierum prima iuuentus est, & ultimum dierum senectus. Ibi ergo iam nec in dimidio dierum finiuntur, nec in senectute moriuntur. Quia caeli noui sunt, rorem immortalitatis manantes, & terra noua est mortis gremium nō habens, sed habens uitam dominum Iesum Christum, qui regnat in secula seculorum Amen.

Psalmus ipsi Dauid. CII.

Benedic anima meo domino, & omnia quae intra me sunt nomini sancto eius. Benedic anima mea domino, & noli obliuisci omnes retributiones eius. Qui propiciatur omnibus iniquitatibus tuis, qui sanat omnes infirmitates tuas. Qui redimit de interitu uitam tuam, qui coronat te in misericordia & miserationibus. Qui replet in bonis desiderium tuum, renouabitur ut aquilae iuuentus tua. Faciens misericordias dominus & iudicium omnibus iniuriam patientibus. Notas fecit uias suas Moysi, & filiis Israel uoluntates suas. Misericors & misericors dominus, longanimis & multum misericors:

ricors. Non in perpetuum irascetur, neq; in eternum comminabitur. Non secundum peccata nostra fecit nobis, neq; secundum iniquitates nostras retribuit nobis.

Quoniam secundum altitudinem cæli à terra, corroborauit misericordiam suam super timentes se. Quantum distat ortus ab occidente, longe fecit à nobis iniquitates nostras. Quomodo miseretur pater filiorum, miserus est dominus timentibus se, quoniam cognouit figmentum nostrum. Recordatus est, quoniam puluis sumus, homo sicut scænum, dies eius tanquam flos agri sic efflorescit. Quoniam spiritus pertransibit in illo, et non subsistet, et non cognoscet amplius locum suum.

Misericordia autem domini ab eterno, et usq; in eternum super timentes eum. Et iusticia illius in filios filiorum, his qui seruant testamentum eius. Et memores sunt mandatorum ipsius ad faciendum ea. Dominus in cælo parauit sedem suam, et regnum ipsius omnibus dominabitur. Benedicite domino omnes angeli eius potentes uirtute, facientes uerbum illius ad audiendam uocem sermonum eius. Benedicite domino omnes uirtutes eius, ministri eius qui faciunt uoluntatem eius. Benedicite domino omnia opera eius, in omni loco dominationis eius, benedic anima mea domino.

COMMENTARIUM.

Benedicimus nos dominum, cum facimus aliquod tale opus, quo nomen domini benedicatur. Nam quomodo potest deus ab homine benedici, nisi hoc solum modo, quod opus ex omnibus interioribus nostris faciendū est. Si enim misericordes fuerimus uiscera

liter,

liter, & ille cū benedicitur à nobis, propitiabitur omnia-
 bus iniquitatib. nostris, sanat omnes infirmitates nostras,
 replet in nobis desiderium nostrum, & coronat nos in re-
 gno suo, pro miseratione sua, & misericordia sua. Miseri-
 cordibus enim dicturus est: Venite benedicti patris mei,
 percipite regnum quod uobis paratum est ab origine mundi.
 In quo regno mors non erit, nec dura senectus debilitat ui-
 res, sed renouatur ibi iuuentutes, ut aquila, ibi misericor-
 dibus faciet misericordias dominus, & iudicium omnibus
 iniuriarum patiens. Ipse utique deus, qui notas fecit uias suas
 Moysi, ipse qui ostendit filiis Israel uoluntatem suam. Ipse
 est deus in Christo, siue mundum concilians, siue sanctos re-
 munerans, siue misericordias misericordibus faciens. Ipse
 qui patiens, ipse qui multum misericors est, si nos uiderit
 patientes, & misericordes, non secundum peccata nostra fa-
 ciet nobis, neque secundum iniusticias nostras reddet nobis,
 sed secundum altitudinem caeli à terra, confirmat super nos
 misericordiam suam. Et quantum distat ortus ab occasu, tan-
 tum elongat à nobis iniquitates nostras. Sicut pater filijs
 sic miserebitur nostri, si misericordes fuerimus. Si conside-
 remus in hominibus flentibus, aut egeantibus, uel necessita-
 tem patientibus figmentum nostrum, in qua mensura men-
 si fuerimus aliorum necessitates, in ea metietur nobis. Non
 fui misericors in causa aliena, non mihi miseretur in mea.
 Subueni egenti, subuenitur mihi. Indulsi peccanti, indul-
 getur mihi. Consideraui unius figmenti me agentem in mol-
 libus, & dolui super nudum, & uestiui eum. Esurienti es-
 passus, alui. Ergo quia consideraui figmentum unum meum
 & indigentis, considerat & ille figmentum meum, & re-

cordatur, quia caro sum terrena & puluis. Ex quo si dicitur
 gnatus fuerit, nos poterit suscitare. Nam si hoc non esset,
 quis computaret hominē, qui sicut flos agri, ita floriet, et
 transiet spiritus eius ab eo, & non est, & locū suum non
 agnosceret amplius. Si uero misericordiā temporalem exa-
 ercuerimus fratribus nostris, misericordiā consequamur
 sempiternam, quam perficiet super timentes se dominus.
 Iustitiam autē suam in filios filiorum, qui quoniam non po-
 tuerūt pauperum carnalium curam gerere, spiritualium
 pauperum curam egerūt, ut aut uerbo aut exemplo suo,
 ad iustitię diuitias prouocent spiritualiter mendicantes.
 Si uis uidere diuitem & mendicum, sancti Apostoli Ioan-
 nis lege Apocalypsin. Huic ergo similes sunt omnes diui-
 tes in auro & argento: & in fide, aut in operibus iustitię
 mendicantes. Iustitiā autē dei in filios filiorum. Filij Apo-
 stolorum sunt omnes magistri bonorum consiliorum. Et
 sicut ipsi filij eorum sunt, ita qui audiunt eos, filij filiorū
 sunt, custodientes testamentum dei, & memoria tenentes
 mandata dei, non ut inflentur scientia, sed ut faciant ea
 quę memoriter norunt. Videamus nunc illum, cui pater
 in cœlis parauit sedem suam. Dominus enim domino pa-
 rauit. Et dixit dominus domino, sede à dextris meis. Ibi
 ergo sedet regnans, & regni eius non erit finis. Ideo quia
 dici potest, si semper fuit filius cum patre, quomodo ei an-
 te parauit, & postea dixit sede? Aduertendum est ergo,
 quia filio hominis, parauit deus sedem suam. Nam filius
 dei qui assumpsit istum filium hominis, semper fuit in si-
 nu patris, & est, & futurus est. Sicut enim fluius, quam
 uis per multas terrarum prouincias uadat, de sinu tamē
 fontis

fontis sui nunquam recedit, ita & dei filius inuisibilis læ-
 tetur cum Iacob, splendeat in rubo, sit in columna nubis,
 sit in columna ignis, sit in nube, sit in duce, & in qua uo-
 luerit forma, pro salute hominum, de patris tamen sinu
 non recedit. Nec enim legis qui fuit in sinu patris, sed qui
 est in sinu patris ipse narrauit. Hunc benedicunt angeli,
 potentes uirtutes, obtemperantes uerbo eius. Hunc bene-
 dicent uirtutes omnium inimicæ. Ipse enim faciit uolun-
 tatem eius. Hunc benedicent omnia opera eius in omni lo-
 co dominationis eius. Vbicunque enim aliqua creatura
 est, locus dominationis eius est, quia ipse creauit uniuersa.
 Hunc operibus hijs benedicat anima nostra in omni
 tempore, qui regnat cum patre & spiritu sancto, per om-
 nia secula seculorum Amen.

Forte mini
 stræ.

Psalmus ipsi Dauid. CIII.

Benedic anima mea domino, domine deus meus
 magnificatus es uehementer. Confessionem &
 decorem induisti, amictus lumine sicut uestimēto,

Extendens cœlū sicut pellem, qui tegis aquis superio-
 ra eius. Qui ponis nubem ascensum tuum, qui ambu-
 las super pennas uentorum. Qui facis angelos tuos spi-
 ritus, & ministros tuos ignē urentem. Qui fundasti ter-
 ram super stabilitatem suā, non inclinabitur in seculum
 seculi. Abyssus sicut uestimentū amictus eius, super mon-
 tes stabunt aque. Ab increpatione tua fugiēt, à uoce to-
 nitrui tui formidabunt. Ascendūt montes & descendūt
 campi, in locum quem fundasti eis. Terminum posuisti
 quē non transgrediētur, neq; cōuertentur operire terrā.

Qui emittis fontes in conuallibus, inter medium mon-

tium pertransibunt aquæ. Potabunt omnes bestię agri, expectabunt onagri in siti sua. Super ea uolucres celi habitabunt, de mediõ petrarũ dabunt uocem. Rigans montes de superiorib. suis, de fructu operum tuorũ satia bitur terra. Producens scœnum iumentis & herbam feruituti hominum. Ut educas panem de terra, & uinum letificet cor hominis. Ut exhilarret faciẽ in oleo, & panis cor hominis confirmet. Saturabuntur ligna campi, & cedri libani quas plantauit, illic passerẽs nidificabunt. Herodij domus dux est eorum, montes excessi ceruis, petra refugium erinacijs. Fecit lunam in tempore, sed cognouit occasum suum. Posuisti tenebras, & facta est nox, in ipsa pertransibunt omnes bestię syluæ.

Catuli leonum rugientes, ut rapiant & querant à deo escam sibi. Ortus est sol & congregati sunt, & in cubilibus suis collocabuntur. Exibit homo ad opus suũ, & ad operationẽ suam usq; ad uesperam. Quam magnificata sunt opera tua domine, omnia in sapientia fecisti, impleta est terra possessione tua. Hoc mare magnũ & spaciosum manibus, illic reptilia quorum non est numerus. Animalia pusilla cum magnis, illic naues pertransibunt. Draco iste quem formasti ad illudendũ ei, omnia à te expectant, ut des illis escã in tempore. Dante te illis colligent, aperiente te manum tuam omnia implebuntur bonitate. Auertente autem te faciem turbabuntur, auferes spiritũ eorum & deficient, & in puluerẽ suum reuertentur. Emitte spiritum tuũ & creabuntur, & renouabis faciem terre. Sit gloria domini in seculum, letabitur dominus in operibus suis. Qui respicit terram

terram & facit eam tremere, qui tangit montes & sumi-
gant. Cantabo domino in uita mea, psallā domino meo
quā diu sum. Iocundum sit ei eloquium meum, ego ue-
ro delectabor in domino. Deficiant peccatores à terra
& iniqui ita ut non sint, benedic anima mea domino.

COMMENTARIUM.

Peruenimus ad psalmum centesimum tertium qui
continet uniuersam fabricā mundi, in qua magni-
ficatur dominus uehementer. Sed cum fabricā me-
morat, aduentum domini manifestat. Prius enim quam
ueniret dei filius, non erat hominum dominus, confessio-
nem & decorem indutus. Omnes enim in dijs & simula-
chris suis, & in uanis signentis spem collocātes à deo re-
cesserant. Deniq; Apostolus hoc ipsum asserit cum dicit,
quod adueniēs dominus cōcluserit omnia in incredulita-
tem, ut omnium misereatur. Per ipsum enim confessionem
& decorem induit deus, per mediatorē deī & hominū.
Mediatorem qui est filius hominis. Cuius hominis? Filius
Dauid, Filius Abraham. Sic enim legis euangelij caput: Li-
ber generationis Iesu Christi, filij Dauid, filij Abraham.
Quis autem sit iste filius hominis, ne forte putes eum ta-
lem qualis fuit Moyses, aut Iesus Naue filius, aut Helias,
aut unus ex magnis, nō ita est. Hic enim dominus eorum
est, & illi serui eius. Hic enim amictus est lumine sicut ue-
stimentū. Ipse est qui extendit cælum sicut pellem, & tan-
tū eum extendit, ut & meretrices & publicanos capiat,
qui nō capiebat nisi solos immaculatos. Et quia quando
tenditur pellis, super ipsam aqua aspergitur, ita hic tēsu-
rus cælos sicut pellem, textit in aquis superiora eorum.

Non enim poterant tendi, & usq; ad peccatores attingere, nisi aqua sacri baptismatis tegerentur, ad ipsos caelos posuit nubes ascensum suum. Vidētibus Apostolis, ambulans super pennas uentorū. Venti enim in nubibus agūt, & alia uia non est qua ascensum suum ad caelos haberet, nisi ambularet super pennas uentorū. Tunc fecit angelos suos spiritus. Angeli nuncij Latino sermone uocantur, et euangelium bonum nuncium explanatur. Angelos ergo suos, id est Apostolos, tunc fecit spiritus, quando eis dixit: Accipite spiritum sanctum, & euangelizate omni creatura. Et tunc eos fecit ignem urentem, cum ipse spiritus sanctus, sicut ignis confedit in eis. Tunc fundauit terram in stabilitatem suam, terrenas scilicet mentes gentiū, quæ fuerunt in fabrica turris diuise, nunc ad stabilitatem suā reuocans in uno uerbo Iesu Christo corroborat, & ita fundat in eis ecclesiam super hanc petram, ut non inclinetur in seculū seculi. Huius sanē terræ abyssus, sicut pallium amictus est. Agant sibi philosophi infructuosas exquisitiones, & magno labore dicāt se posse discere, quod terra subtus se abyssum habeat, quo ueluti pallio amictatur: nos ad terram istam quæ fundatur in stabilitate ecclesiæ, sermonis aciem dirigamus. Abyssus enim circumdat eam. Non enim habet finem altitudo diuitiarum sapientiæ, quæ circumdat eam, & super montes eius stabunt aquæ. Quicumq; sursum cor habent montes sunt, et super ipsos stant aquæ. Stat super ipsos baptismatis sanctificatio, stant in fide recta, nō circumducitur omni uento doctrinæ. Qui tamen isti sunt montes, diligēter auscultat. Isti sunt, qui ab increpatione dei fugiunt. Fugiunt utiq;

ficta

facta quæ increpantur à deo, & à uoce tonitruu eius formidabunt, timent cõminantem incendium sempiternum & à prohibitis uniuersis, sua facta suspendunt. Ascendunt monies cogitantes regna cœlorum. descendunt montes cogitantes quemadmodum terrenas actiones suas, in locum quem fundauit dominus dirigant. ubi terminum posuit deus, & iussit non transgredi, & positum terminum non transgrediuntur, ut operiant terram, sicut operuit terram Adam. Ex folijs ficulneis operuit terram, & abscondit se. Isti non transgrediuntur terminum, quem posuit dominus, & non operient terram. Et quia non est operita, rigat eam dominus de superioribus. Si enim distet eam inuenerit, imber rigat eam, ueniens de superioribus. Si uero tecta fuerit, & cœlo absconditur, nec de superioribus rigatur. Si uero pateat cœlis, & imber eam cœlestis infuderit, producat fœnum iumentis, dabit doctrinam talem simplicibus ad escam animæ eorum, qualem capere possunt. Dabit herbam seruituti hominum. Herbam inter initia, uenientibus ad deum herbam proferet. Nõ enim possunt solidioribus cibus refici. Perfectorum namq; est solidior cibus, qui discretionem habere possunt boni & mali. Post herbam dabit spicam & incipit educere panem de terra. Sicut enim lac de uberibus, sic de terra per herbam attingitur ad spicã, de spica peruenitur ad panem, qui de cœlo per imbrẽ descendit. Ergo per fontem perennem, uenit tibi panis de terra Mariæ uirginis. Imber iste qui in Maria uenit, audi qualiter uenit. Angelus ei dicit: uirtus altissimi, id est, ex alto ueniens obumbrabit tibi. Et exiuit nobis panis de terra. Nos

ergo ad nos redeamus, qui hunc ex alto ueniētem imbrē accipimus, si ueniēs ex superioribus fons, nos sibi patentes inuenerit. Accipimus panem quod confirmet cor nostrum. Accipimus uinum, quod lætificet cor nostrum, & duabus confirmationibus cordis acceptis, exhilarantur facies nostræ oleo chrisimatis, ita ut per lignum crucis scientur omnia ligna campi, id est, omnis turba simplicitatis, inter quos sunt diuites & sublimissimæ potestates, quas pro celsitudine cedros libani nuncupauit. In his passeres nidificant. Non dixit in omnibus passeres nidificant. Sunt enim aliquāti qui diligunt Christianos, & sua eos ope sustentant, qui in his requiescētes nidificant deo, qui passeres ideo nuncupantur, quia cœlestia & alta petentes, sic se iungunt conuersationibus hominum, ut fugiant ipsos homines, in quorum domibus nidificare probantur. In his passeres qui nidificant, fulicæ domus dux est eorū. Fulicæ in aqua manet, in aqua nidificat, in aqua uiuit, & aqua domus est eius. Horum ergo passerum fulicæ domus, id est, aqua ipsa dux eorum est passerum. Ibi sunt montes excelsi, ceruis fugientibus diabolum, fugientibus mundum, Ibi est petra præstans refugium, siue Eriaciōram filijs, quia minora habentes iacula, à canibus non timentur, siue leporibus, quia & lepores canes fugiunt, & Erinacij. Qui ergo fugiunt hos canes, de quibus clamat Paulus: Videte canes, uidete malos operarios: inueniunt sibi petram in refugium, & iuxta semitam positos canum morsus effugiunt. Nunc euasimus montes ac siluas, & facies nobis cœli resplendet, in qua uidemus lumen factam, in tempore passionis lucentem in tenebris.

Pro Herodio
fulicā uertit,
Hieronymus
uertit. Miluū

In quo tamen tempore doce. In tempore passionis diximus. Quomodo? Quia tunc sol iusticie occasum suum, ipsa sexta hora diei posuit tenebras, et facta est nox, in quo transferunt omnes bestia siluarum, pharisaeorum ferocitas. Et eorum qui deuorant plebem dei, sicut escam panis, tam spirituales bestia quam carnales. Sed propterea dedit lunam in nocte, ut habentes lumē cœlestē, ferarum moribus euadamus. In ipsa enim tenebrositate eius abundant catuli leonum, id est, filij demonum omnes hœretici non docētes sancta, sed rugientes ut rapiant, & querant à deo tollere escam sibi. Orto autem sole iusticie, siue resurgente ab inferis domino ad Iudeos, siue exurgente per assertionem catholicam cōtra hœreticos: Hoc ergo oriente uniuersæ diffugiunt bestia, tendentes insidas, & in cubilibus suis se collocabūt, Iudei ad synagogas suas, & hœretici ad synedria sua. Illic congregabuntur, et quàm diu resplendet nobis sol iusticia, illi in cubilibus suis dormiunt, non sunt ausi exire ad lucem. Omnis enim qui male agit, odit lucem. Qui odit fratrem suum, in tenebris ambulat, bestia est, dormit & ipse cum Iudeis & hœreticis: sicut Iudei in cubilibus infidelitatis, & hœretici in cubilibus male credulitatis collocant se & dormiunt. Ita his de medio atra nox odij oculis eorum incumbit, & nihil præter tenebras uidentes in odio dormiunt. Qui autem homo est & non fera, exiet ad opus suū credens & bene credēs, & ab operatione sua quam inchoauit, lucescente sibi sole iusticia, operatur usq; uesperū, id est, quàm diu in hac luce perdurat, & hæc non suis uiribus reputans clamat: **Quam magnificata sunt opera tua domine.**

domine. Omnia hæc in sapientia fecisti, siue uisibilia secundum Apostolum, siue inuisibilia. Repleta est enim terra creatura eius. Venimus ad fines terræ, intremus nunc mare. Hoc mare magnum & spaciosum, nõ te docet pro magno propheta psalmographus patriarcha, imò sanctus spiritus in his qui loquitur, hoc nos habuit docere, quia magnum est mare & spaciosum & ibi repẽtia quorum non est numerus. Animantia magna & parua, & quia ibi naues transeunt, non hoc docuit quod nullus ignorat, sed scire nos uoluit mare magnum & spaciosum esse, omnem legem noui & ueteris testamenti: ibi repẽtia, quorum non est numerus: in lege Iudei, in lege Samaræ, & in lege hæretici & in lege catholici, in lege reges, consules, diuites, pauperes. In lege pusilli et magni, ibi naues transeunt, solæ ecclesiæ uniuersarum prouinciarũ, quæ epibatas ducunt ad regna cœlorũ, à ciuitatibus terrenis ad ciuitatem Hierusalem matrem nostram. Qui autem sine naue fuerit in hoc mari magno inuentus, inueniet et draconem qui formatus est ad illudendum eis, Notandum tamẽ est, quia deo dicitur: illic est, inquit, draco quem formasti, quia Manichæi dicunt principem tenebrarum à se habere principium. Ergo ut creatura assignetur deo, Deo dicitur quem tu formasti: quod autem sequitur ad illudendum eis, illis utiq; qui naues recusant, & quasi animales sine magistro catholico, & ab Apostolis ducente traditionem legis se fluctibus, & altitudinibus tradunt, Ergo quia extra ecclesiam sunt, inter animalia pusilla et magna uagantes inueniunt draconem, ita sibi illudent, ut putent se melius catholicis sapere, & ad arbitrium su-

um inueniunt perpetuæ mortis interitum, cum deue-
rint in profundum. Quid tamen tu domine patiens &
multum misericors & Iudæi & heretici, & ingrati si-
mul cum seruis tuis. Omnes quam diu in isto sunt corpo-
re omnes à te expectât, ut des illis escam in tempore isto,
Isto uitæ præsentis, quia si tu non dederis, nullus colligit.
Aperis manum tuam super bonos & malos, & imple-
s omne animal benedictione, sed cum auertis faciem tuam,
tunc turbabuntur, cum auferes spiritus eorum & desce-
rint, & in terra sua reuertetur, de qua assumpti sunt. Cũ
autem fuerit resurrectionis tempus, ueniet spiritus tuus,
& resuscitabuntur hij in quibus renouasti faciem terræ,
qui in nouitatem uitæ ambulauerunt, qui ambulauerunt
in nouitatem spiritus, & non remanserunt in uetustate li-
teræ, in quibus omnia uetera transierunt, et facta sunt om-
nia noua. In ipsis erit gloria domini in secula seculorũ
cum beatus fuerit in operibus suis, quæ nunc operatur
eum patre & spiritu sancto, qui respicit terram, id est,
corpora fidelium, & facit ea tremere iudicium futurũ.
Qui tangit montes & fumigant, Fumus montium nubes
facit. Ergo eos qui sensum ad gloriam cœlestem exaltât,
ita ut apud homines in terra imminuti esse uideantur, ut
in futuro inueniantur excelsi, hos tanget dominus, &
dant fumum oris sui, proferentes sermonem, qui nubes
sunt oculorum, & facient multos plorare peccata sua,
multos lauare ea eleemosinis, multos festinare ad fontem
sacrum. Sic ergo tactu Dei montes fumigant ad inunda-
tionem nubium, quæ pluuiam dantes tam sordes abluunt,
quàm frugibus & arboribus nascendi copiam admini-
strant.

frant. Cantemus ergo ipsi domino deo nostro in uita nostra, et psallamus ei quam diu uiuimus, suavis sit ei laudatio nostra catholicis assertionibus. suauificata, nihil morbo Iudeorum, nihil morbo hereticorum circumferens: ut & nos delectemur in domino cum deficere cœperint heretici, aut Iudæi à terra & iniqui, ita ut non sint: tunc leta anima nostra benedicens domino in omni tempore, ipsi gratias agat, cui gloria in secula seculorum, Amen.

Alleluia. CIIII.

Confitemini domino, & inuocate nomen eius, annunciate inter gētes opera eius. Cantate ei et psallite ei narrate omnia mirabilia eius. Laudamini in nomine sancto eius, letetur cor querentium dominum. Querite dominum & confirmamini, quærite faciem eius semper. Mementote mirabilia eius quæ fecit prodigia eius & iudicia oris eius. Semē Abrahamæ serui eius, filij Iacob electi eius. Ipse dominus deus noster, in uniuersa terra iudicia eius. Memor fuit in seculum testamenti sui, uerbi quod mandauit in mille generationes. Quod disposuit ad Abraham, et iuramenti sui ad Isaac. Et statuit illud Iacob in præceptum, & Israel in testamentum æternum. Dicens tibi dabo terrā Chanan suniculum hereditatis uestre. Cum essent numero breui, paucissimi & incolæ eius. Et pertransierunt de gente in gentem, & de regno ad populum alterum.

Non reliquit hominem nocere eis & corripuit pro eis reges. Nolite tangere Christos meos, & in prophetis meis nolite malignari. Et uocauit famem super terram, & omne frumentum panis contriuit. Misit ante

eos ui-

eos uirum, in seruum uenundatus est Ioseph. Humilia uerunt in compedibus pedes eius, ferrum pertransiit animam eius, donec ueniret uerbum eius. Eloquium domini inflammauit eum, misit rex & soluit eum, princeps populorum & dimisit eum. Constituit eum dominum domus suae, & principem omnis possessionis suae. Ut erudiret principes eius sicut semetipsum. & senes eius prudentiam doceret. Et intrauit Israel in Aegyptum, & Iacob accola fuit in terra Cham. Et auxit populum suum uehementer, & firmauit eum super inimicos eius.

Conuertit cor eorum ut odirent populum eius, & dolum facerent in seruos eius. Misit Moysen seruum suum, Aaron quem elegit ipsum. Posuit in eis uerba signorum suorum, & prodigiorum in terra Cham. Misit tenebras & obscurauit, et non exacerbauit sermones suos. Conuertit aquas eorum in sanguinem, & occidit pisces eorum. Edidit terra eorum ranas in pentalibus regum ipsorum. Dixit & uenit cynomia & cynifes in omnibus finibus eorum. Posuit pluuias eorum grandinem, ignem comburentem in terra ipsorum. Et percussit uineas eorum, & ficulneas eorum, & contriuit lignum finium eorum. Dixit & uenit locusta, & brucus cuius non erat numerus. Et comedit omne foenum in terra eorum, & comedit omnem fructum terre eorum. Et percussit omne primogenitum in terra eorum, primitias omnis laboris eorum. Et eduxit eos cum argento & auro, & non erat in tribubus eorum in firmus. Letata est Aegyptus in profectioe eorum, quia incubuit timor eorum super eos. Expandit nu=
bens

hem in protectionem eorum, & ignem ut luceret eis per noctem. Petierunt & uenit coturnix, & pane caeli saturauit eos. Disrupit petram & fluxerunt aquae, abierunt in sicco flumina. Quoniam memor fuit uerbi sancti sui, quod habuit ad Abraham puerum suum. Et eduxit populum suum in exultatione, et electos suos in laetitia. Et dedit illis regiones gentium, & labores populorum possederunt. Ut custodiant iustificationes eius, & legem eius requirant.

COMMENTARIUM.

Alleluia in isto psalmo principium sumpsit, quae qui interpretantur gloria deo creatori omnium, uerum dicunt. Ad omnes enim gentes imperat nunciari gloriam eius, & enarrari omnia mirabilia eius, quomodo ex uirgine natus, quomodo exemplo & uerbo docuit, quomodo uirtutes exercuit, quomodo in cruce pependit, quomodo mortuus, sepultus, resurrexit, & ea quae ante passionem docuit, post resurrectionem suam iterum confirmauit, quomodo ascendit in caelos, & misit paraclitum, qui in conspectu gentium, quasi ignis dispersus, uniuersarum gentium quae in presenti erant linguas in Apostolos referaret, ita ut quod imperatum fuerat in presenti psalmo, ab ipso spiritu sancto tunc adimpletum, gentes ipse de Apostolis diceret: Nonne isti, inquit, Galilaei sunt? & quomodo nos unusquisque linguis nostris audiuimus eos loquentes magnalia dei? Tunc ergo gentibus confessi sunt dominum, & inuocauerunt nomen eius, nomen quod Iudaea sola retinebat, tunc annunciauere inter gentes magnalia eius. Tunc iure pri
mo

mo cantatum est in aduētū sancti spiritus alleluia, in quo narrauerunt omnia mirabilia eius, & docuerunt gentes hoc ordine: Nolite laudari in uirtute regum uestrorum, neque in potentia praeliorum uestrorum, sed deponentes potentias arcuum & scutum & gladium & bellum, pacem assumite, Et Christum quem prædicamus uobis, uestro nomini sociate, ut uos qui dicimini gentes, dicamini Christiani, & laudemini in nomine sancto eius. Et letetur cor uestrum, qui queritis dominū, querite Christum, & confirmamini. Et quia ascendit in cælis & parat uobis gaudium sempiternum. quā diu ad eum pertingatis, querite faciem eius semper, mementote mirabilia eius quæ fecit, quæ supra diximus prodigia eius, et iudicia oris eius, quæcumq; apostoli, quæcūq; quatuor euangeliste testantur, non ex gentibus uenientes, sed ex semine Abraham serui eius, qui sunt filij Iacob electi eius. Nō est enim Christus deus recens, non aduena, non nouicius, sed ipse est dominus deus noster, qui semper fuit: & qui in Hebræorum gente tantum ceremonias collocauerat, nunc uult, ut in uniuersa terra sint iudicia eius. Quid nunc uultis Iudæi? Dicite si uultis, arguimus uos noscetes, & dicimus uobis: falsas habetis scripturas. Si uere deus erat qui cum Abraham locutus est, cur quod promisit implere nō potuit: si nō potuit, omnipotens non est, si potuit et noluit, mētitus est. Ad hæc Paulus clamat Hebræus ex Hebræis, impossibile est mētiri deū. Docete ergo implētū quod iurauit deus per semetipsum dicēs: In semine tuo hereditabo omnes gentes, quod disposuit ad Abraham, & iuramenti sui ad Isaac, statuit illud Iacob in præcep-

tum & Israel in testamentum æternum, dicens tibi quidem dabo terram Chanaan, funiculum hereditatis uestræ. Et quando hoc factum est: Cum adhuc essent ipsi ex Cham numero breues, paucissimi & incolæ in ea. Tunc pertransierunt de gente in gentem, de regno Chanæeorum ad populum Aegyptiorum, non tamen permisit hominem nocere eos, & corripuit pro eis reges, sicut Amalech, & ceteros & dixit eis. Nolite tangere Christos meos, & in prophetas meos nolite malignari. Vnde Amalech rex dixit ad Abraham. Nisi deus admonuisset me nocte in uisione, habueram peccare in te: sed corripuit me in uisione & admonuit me, ut rogem te, & ores pro me. Egimus hæcenus & mysticum & historicum sensum, sed una nobis quæstiuacula uidetur in manibus. Queritur enim, quomodo uerbum hoc mandauit in mille generationes, quod disposuit ad Abraham. Has mille generationes gentium edocere, laciniosa satis narratio flagitat. Sed ut prout potuerimus iuuante domino, commatice transeamus. De gente ad gentem, de regno ad populum alterum. Noe tres filios habuit, Sem, Cham, Iafeth. Sem primogenito pars facta est à Persida & Bactris usq; in Indiam longe, & usque Rhinocoruras, quæ spacia terrarum habent linguas sermone barbarico uiginti & septem, in quibus linguis gentes sunt patriarum quadringentæ sex, non diuersarum linguarum, sed, ut dixi, diuersarum patriarum, uerbi gratia. Cum una lingua Latina sit, sub una lingua diuersæ sunt patriæ, Bruttiorum, Lucanorum, Apulorum, Calabrorum, Picentium, Tuscorum, & his atque huiuscemodi patrijs similia si dicamus.

camus. Cham uero secundus filius Noe, à Rinocoruris usque Gadira, habens linguas sermone Punico à parte Garamantum, Latino à parte Boreæ, barbarico à parte meridiani Aethiopum & Aegyptiorum ac barbaris interioribus uario sermone numero uiginti duabus linguis, in patrijs trecētis nonaginta & quatuor. Iafet autem habet flumen tigridem, qui diuidit Mediam & Babyloniam, in patrijs ducentis sermone uario, in linguis uiginti tribus. Fiunt ergo omnes simul linguæ septuagintæ duæ, patriæ autem generationum mille, quæ in tripartito seculo hoc ordinæ sitæ sunt. Habet, ut diximus, Iafet flumen tigridem, qui diuidit Mediam & Babyloniam. Sem autem Eufraten. Cham uero Geon, qui uocatur Nilus. In his tripartitis gentibus ex uno homine manantibus, trinitas per dominum nostrum Iesum Christum hominent perfectum apparuit, & solus his mille generationibus per lignum suæ passionis occurrit, quia memor fuit uerbi quod iurauerat in mille generationes, dicens Abrahamæ quod in semine tuo hereditabo omnes gentes. Et sicut filijs Israel famem passuris succurrit Ioseph, qui uenditus est, qui postquam uenditus est, ad regnum ascendit, & fame perituris aliquantis gentibus & patrijs frumentatione reposita caute succurrit. Ita uenditus à Iuda Christus, in triumpho crucis exaltatus est. Ante quidē passus synagogam falsam testē, sicut Ioseph dominam meretricē. Post hæc exurgens à mortuis accepit regnū, ut in nomine eius omne genu flectatur, cœlestium, terrestrium, & inferorum, & fame pereuntibus his mille generationibus, apertis horreis, manuum suarum profluentissima largita-

te succurrit, non solam eis speciem frumenti, sed & uini et olei administrans. A cunctis eas aduersitatibus liberauit. Vocauit enim famem super terram eorum, prius qui in idolis confidebant, & omne eis firmamentum panis contriuit, quia panem uerum qui de cœlis descenderet ignorabant. At ubi uenit uir perfectus, qui in seruum uenundatus est. posteaquam ferrum pertransiuit animam eius, quia eloquium falsæ testis inflammauerat iram super eum. At ubi misit rex de cœlo & soluit eum, & princeps qui est deus in Christo mundum concilians sibi, dimisit eum solues ab omni uinculo fragilitatis, cōtinuo statuit eū dominū domus suæ. Dominū in cœlo et in ecclesia et principem omnis possessionis suæ omnis sanctitatis, ut erudiret Apostolos sicut seipsum, qui profecerat atate et sapientia, & senes suos hos ipsos patres omnium credentium, prudentiam doceret, & in ministerio absconditam. Tunc intrauit Israel in Aegyptum uidens deum, & apostolos inter idolatras, & iacob accola fuit in terra Chanaan, & auxit populum eius nimis, ita ut milia hominum haberent cor unum & animam unam. Et confirmauit cor eius super omnes inimicos eius qui negabant eum. Contemnentes enim eos, Apostoli conuersi sunt ad gentes. Conuersum est cor gentium, ut odirent populum eius, & occidentes martyres dolum facerent in seruos eius, quousque ueniret ad eos Moyses & Aaron, quousque pertingeret ad sensum eorum lex dei, & ponerent in mente sua uerba signorum, & prodigiorum, quæ aut legentes agnouerant, aut referentes audierant. Cæperunt enim timere, ne paterentur nō credentes, quod passa fue-
rat

rat Aegyptus cum rege suo, tenebras, aquas sanguineas, ranas, locustas, brucos, cynifes, cynomias, grandinem, ignitumq; uentum, qui combussit uineas ficulneas, atq; omne lignum finium eorum. Post hæc etiam percussione[m] angeli in omnem primogenitum terræ eorum, & primitias omnis laboris eorum. Dantes ergo omnes timorem his uirtutibus uincentis dei, fugerunt Aegyptiorum incredulitatem, & secuti Apostolorum fidem, educi sunt in argento & auro, in duobus testamentis, argento ueteri, & auro noui, in bono & meliore, & non est inuentus in his, qui per aquam transierunt, ullus infirmus. Nullus enim inuenitur in omnibus mille his generationibus baptizatis, uel unus peccatum habens in hora baptismatis. Alioquin, si peccatum habet non credit, & cum Aegyptijsmersus est. Nam omnes qui crediderunt, ex hora qua transierunt, uenientes ad consignationem, non inueniuntur in tribubus eorum infirmus, omnes firmi sunt. Omnes enim confirmati sunt. Letata est Aegyptus. Aegyptus totus mundus, licet in peccatis agens, tamen letatur die sancto paschæ, in profectio[n]e eorum, qui fugientes Pharaonem, & sequentes Moysen, per aquam transierunt, ut inueniant ubi audiant uocem domini. Incubuit enim timor super incredulos, & non sunt ausi sine ferijs esse in ipso die, qui si non letantur, credentes deum, feriantur timentes regnum & populum Christianum. Et ideo letantur, quia incubuit timor eorum super eos. Expãdit enim deus nubem, id est, Ecclesiam suam in protectionem eorum, & ignem fidei, quæ lucet eis in tenebris mundi, ubi petierunt carnem & acceperunt ortigometram. Caro

enim illis data est, tunc coturnices uolantes utiq; & coelestia cupientes, & his datur caro quæ ascēdit super Cherubin, & uolauit, & pane coeli saturati sunt. Quādo dirupit petram, & fluxerunt aquæ, & in deserto totius seculi currunt flumina, quia memor factus est uerbi sancti sui quod dixit ad Abraham puerum suum. Ideoq; eduxit populum suum in exultatione, in alleluia, in albis uestibus, & electos suos in leticia, & dedit illis regiones gentium, & ciuitates populorum, ut custodiant iustificationes eius, & legem eius requirant. Sic enim ait: Baptizate, inquit, omnes gentes in nomine patris & filij & spiritus sancti, docentes eos custodire omnia quæcūq; præcepi uobis, & ecce ego uobiscum sum omnibus diebus, usque ad consummationem seculi, Amen.

Alleluia Alleluia. CV.

Consitemini domino quoniam bonus, quoniam in seculum misericordia eius. Quis loquetur potentias domini, auditas faciet omnes laudes eius. Beati qui custodiunt iudicium, & faciunt iusticiam in omni tempore. Memento nostri domine in beneplacito populi tui, uisita nos in salutari tuo. Ad uidentium in bonitate electorum tuorum, ad letandum in leticia gentis tuæ, ut lauderis cum hereditate tua. Peccauimus cum patribus nostris, iniuste egimus, iniquitatem fecimus.

Patres nostri in Aegypto non intellexerunt mirabilia tua, non fuerunt memores multitudinis misericordiae tuæ. Et iritauerunt ascendentes in mare, mare rubrum. Et saluauit eos propter nomen suum, ut notam faceret potentiam suam. Et increpauit mare rubrum & exiit

tum est, & deduxit eos in abyssis sicut in deserto. Et saluauit eos de manu odientium, & ab insidijs hostium tutatus est, & redemit eos de manu inimici. Et operuit aqua tribulantes eos, unus ex eis non remansit. Et crediderunt uerbis eius, & laudauerunt laudem eius. Cito fecerunt obliti sunt operum eius, & non sustinuerunt consilium eius. Et concupierunt concupiscentias in deserto, et tentauerunt deum in inaquoso. Et dedit eis petitionem ipsorum, & misit saturitatem in animas eorum. Et iritauerunt Moysen in castris, Aaron sanctum domini. Aperta est terra, & deglutiuit Dathan, & operuit super congregationem Abyron. Et exarsit ignis in synagoga eorum, flamma combussit peccatores. Et fecerunt uitulum in Oreb, & adorauerunt sculptile. Et mutauerunt gloriam suam in similitudine uituli, comedentis fenum. Obliti sunt deum, qui saluauit eos, qui fecit magna in Aegypto, mirabilia in terra Cham, terribilia in mari rubro. Et dixit ut disperderet eos, si non Moyses electus eius stetisset in confractione in conspectu eius. Ut auerteret iram eius, ne disperderet eos, & pro nihilo habuerunt terram desiderabilem. Non crediderunt uerbo eius, & murmurauerunt in tabernaculis suis, non exaudierunt uocem domini. Et eleuauit manum suam super eos, ut prosterneret eos in deserto. Et ut deijceret semen eorum in nationibus, & disperderet eos in regionibus. Et initiati sunt Beelphegor, & comederunt sacrificia mortuorum. Et iritauerunt eum in adinuentionibus suis, & multiplicata est in eis ruina. Et stetit Phinees & placauit, & cessauit quassatio.

Et reputatum est ei ad iusticiam, in generatione & generationem, usque in sempiternum. Et iritauerunt eum ad aquam contradictionis, & uexatus est Moyses propter eos, quia exacerbauerunt spiritum eius. Et distinxit in labijs suis, non disperdiderunt gentes quas dixit dominus deus illis. Et commixti sunt inter gentes, & didicerunt opera eorum, & seruiuerunt sculptilibus eorum, & factum est illis in scandalum. Et immolauerunt filios suos & filias suas demonijs. Et effuderunt sanguinem innocentem, sanguinem filiorum suorum & filiarum suarum, quas sacrificauerunt sculptilibus Chanaan. Et infecta est terra in sanguinibus, & contaminata est in operibus eorum, & fornicati sunt in adinventionibus suis. Et iratus est furore dominus in populum suum, & abominatus est hereditatem suam. Et tradidit eos in manus gentium, & dominati sunt eorum qui oderunt eos. Et tribulauerunt eos inimici eorum, et humiliati sunt sub manibus eorum, saepe liberauit eos.

Ipsi autem exacerbauerunt eum in consilio suo, & humiliati sunt in iniquitatibus suis. Et uidit cum tribularentur, & audiuit orationem eorum. Et memor fuit testamenti sui, & poenituit eum secundum multitudinem misericordiae suae. Et dedit eos in misericordias in conspectu omnium qui ceperant eos. Saluos fac nos domine deus noster, & congrega nos de nationibus.

Vt confiteamur nomini sancto tuo, & gloriemur in laude tua. Benedictus dominus deus Israel à seculo & usque in seculum, & dicet omnis populus fiat fiat.

COMMENTARIUM.

Alleluia primum egit ut baptizentur credentes.
 Alleluia secundum agit ut reconcilientur poenitentes. Ibi suscepit plebem suam in exultatione, & electos suos in leticia. Hic poenitentes exaudit, & dat eos in misericordiam in conspectu omnium, qui eos ceperant. Beati sunt ergo, qui custodiunt iusticiam. Non enim ad hoc ueniunt: ut a suis hostibus capiantur. Hij autem qui capti sunt clamant ad misericordiam, dicentes. Peccauimus cum patribus nostris: iniuste egimus, iniquitatem fecimus. Nec illud cum aliqua controuersia respicias uolo, quod dixi, omnes qui non custodiunt iusticiam, capiuntur ab hostibus suis. Illos enim magis hostes respice, qui cum esse pro certo noscantur, pro certo uideri non possunt. Et cum illos aspectu mentis adtenderis, illum plus uidebis a suis hostibus possideri, qui post peccatum exultat, nullo flagello percussus. Verum quia uerus Christianus ille est, qui pro suis quotidie peccatis exorat, suscipiat regulam poenitentiae, excluso Noua ita non centesimum Legendum ar quintum psalmum centesimo quarto subiungat, non recuset flentem in quinto, quem in quarto letantem accepit. so Nouato. Et sicut ille cantauit alleluia, & iste alleluia decantet. Ibi Nam is non diues factus in argento & auro egreditur gaudens, hic recipiebat mendicus effectus reuertitur plorans. Et ibi alleluia cantatum est. & hic alleluia cantatur. Ibi confitemini dictum est, & inuocate nomen eius, hic confitemini dicitur quoniam niam bonus. Dicite peccata uestra, unde exacerbastis dominum. Dicauit enim super uos sententiam, ut deiciat uos in nationibus, & dispergat uos in regionibus. Confite

mini bono, confitemini uolenti parcere. At illi: Peccauimus, inquit, cū patribus nostris. Peccauimus cū patribus non de tēpore posuit. Cū patribus enim tunc peccauerūt quando iritauerunt ascendentes in rubrū mare, quando operuit aqua tribulātes eos. Posteaquam crediderūt uerbo dei, & cantauerunt laudem eius, statim obliuiscunt operum eius. Et concupierunt concupiscentiam in deserto, ollas Aegypti, & iritauerunt in siccitate, & data est eis petitio eorum, & data est saturitas in animā eorum. Saturitatem secuta est luxuria, & iritatus est dominus à superbis Datham, Chore, & Abyron. Et siue pro igne alieno, siue pro superbia contra Moysen usa, aperta est terra, & deglutiuit eos uiuentes. Populus autem liberatus, immemor liberatoris sui, memoratur superstitiones Aegypti. Quibus memor aurum suum in uituli similitudinem fundit, adorat opera manuum suarum. Oblitus est eum qui liberauit eum, pro quo factum dum uellet dominus disperdere eos, stetit Moyses dicens: Domine dele me de libro tuo, si istis non parcis. Putas ne tu ò Moyses plus misericors es, quàm ille qui blasphematus manna pluit, qui contemptus de terra producit aquas. Non tu plus misericors, sed uoluit dominus affectum tuum ducibus populi recitari, ut sic agant circa peccantes, sicut te fecisse cognoscunt, non cito damnent, sed uolentem dimum condemnare, suis precibus flectant. Audi quid cantas: Dixit, inquit, ut desperderet eos, si non Moyses stisset in confectione & seditione qua moueri cœperat, & agi populus: Stetit, inquit, in conspectu eius, ut auerteret iram eius, ne disperderet eos. *Iam si placet, quia longus*

gus est psalmus, transeamus ad causam nostram ab histo-
 ria Iudæorū. Omnia enim nobis ista post baptismatis con-
 secrationem eueniunt. Ingređimur enim per baptismum
 terram fluentem lac, & mel. Et post hæc pro nihilo habe-
 mus terram desiderabilem, quando polluimus terrā cor-
 poris nostri. Non enim uere credimus uerbis dei pepe-
 tuum incendiū comminantibus propinquis temporalib.
 factis. Et quia deo non credimus murmuramus in taber-
 naculis mentium nostrarū, quia non exaudiuimus uocē
 domini. Qua fronte dicimus deo: Exaudi uocem nostrā,
 qui non exaudimus uocē domini. Insuper etiā consecra-
 mus Bilsigor, uentri & libidini seruientes, aut illos coli-
 mus, qui colūt uentres nostros, aut illos quorū persona à
 mundo suscipitur. Quos cū sciamus, aut turpes in factis,
 aut iniustos in iudicio, tamē quia potentū amicitijs copu-
 lantur, aut ipsi potentes sunt, hos in sacerdotio consecra-
 mus, hos dignos clamamus & iustos, per quos manduca-
 mus mortuorum sacrificia. Hij enim qui offerunt siue pe-
 cunias, siue munera ecclesijs, et mortui sunt in peccatis su-
 is, propterea utiq; offerūt, ut nostris precib. reuiuiscāt:
 nos uero peiora scelera cōmittentes, illa quæ offerunt sa-
 crificia mortui comedimus, illi aut in sua morte perdu-
 rant, quia nostro nō reuocabūtur exemplo: sic fit ut irite-
 mus dominū in his studijs nostris, et multiplicatur super
 nos ruina. Pereunt urbes, pereunt prouinciæ, quia per-
 eunt disciplinæ. Superest ut stet Finees, & exoret pro no-
 bis, id est, stet populus martyriū, qui non timuerunt sicut
 Finees sanguinem fundere. Vt his orantibus cesset à no-
 bis quassatio, ut hoc quod euadimus, quia nostra iustitia

nulla

Sic legēdum
 censeo. cōmi-
 nanti pro ini-
 quis tēpora-
 libus factis.

nulla est, illorum reputetur iustitia, à generatione & ge-
 neratione usq; in æternum. Nunc uidendum est, qualiter
 & nos sicut illi iritamus dominum ad aquam contradi-
 ctionis, ita ut uexetur Moyses propter nos, qui exacerba-
 mus spiritum eius. Ita ut dixi, liquet psalmus hic in histo-
 ria, ut penitus & expositor necessarius non sit. Sed quia
 à litera ingressi sumus infra literam, uideamus quomo-
 do iritetur dominus ad aquam contradictionis. Post ba-
 ptisma unum, aqua nobis contradictionis exoritur, con-
 tradicitur nobis aqua baptismatis: unus enim deus, una fi-
 des, unū baptisma. Ibi uexamus Moysen. Moyses lex dei
 est, uexamus legem eius contēnentes præcepta eius. Insu-
 per etiam exacerbamus spiritum eius sanctum, in quo si-
 gnati sumus in die redemptionis. Hoc autē facimus, quan-
 do non disperdimus gentes quas dixit dominus, quando
 nutrimus uicia, amantes ea quæ odit dominus commisce-
 mur inter gentes, similia aut peiora facientes, quam gen-
 tes quæ ignorant deum. Seruimus sculptilibus eorum,
 deum habentes uentrem & gloriam in stercore. Hinc na-
 scitur nobis scandalum, id est, libido. Tunc immolamus fi-
 lios nostros & filias nostras dæmonijs, id est, sensus no-
 stros, qui ex nobis quasi filij nascuntur. Et cogitationes
 nostras dæmonijs tradimus. Effundimus sanguinem in-
 nocentem, id est, sanguinem animarum simplicium, quæ
 nostro exemplo delinquant. Sanguinem utiq; eorum sa-
 crificamus sculptilibus Cham. Cham irrisor patris est.
 Hij ergo qui irrident legem dei nostri, his eos sacrificamus
 qui nostro exemplo delinquūt. Iacent enim ante ora
 eorum, de ipsis loquuntur, de ipsis risus, de ipsis iocus, de
 ipsis

ipſis opprobria uniuersa reperiunt. Ille monachus hoc
 egit, ille clericus hoc. illa ſanctimonialis hoc, ſic interfici-
 tur terra ſanguinibus, id eſt. terrenæ mentes interficiuntur
 hoc ordine, ſi ille qui ſanctus uocatur & nonnus ſic
 agit, ego quis aut quotus ſum ut nõ agam, ſic interficitur
 uicio noſtro terra ſanguinibus, & contaminatur in ope-
 ribus noſtris. Quia fornicamur in obſeruationibus no-
 ſtris, id eſt, in propoſito ſancto poſiti, aut corde, aut ope-
 re fornicamur. Ideo irasſcitur dominus ſuper populum
 ſuum, & abominatus eſt hereditatem ſua. Ideo tradidit
 nos in manu inimicorum, & dominantur noſtri qui ode-
 runt nos. Et tribulant nos inimici noſtri, & humiliat nos
 ſub pedibus ſuis, ſepe diximus: Parce domine, & ſepe li-
 berauit nos. Nos autem iterum liberati exarſimus in co-
 gitationibus noſtris. Nihil nobis ſupereſt, niſi ut de iſto
 corpore exeamus. Si cõtempſimus quæ paſſi ſumus, quæ
 paſſuri ſumus contemnimus. Ibi enim paſſio finem nõ ha-
 bet, iam ex integro poeniteamus. Quia ſicut contemnen-
 tes deum, deum nobis fecimus cõtennentem. ita dum poe-
 nitetur ex animo, deum nobis fecimus poenitentem. Nos
 poenitemur, quia contempſimus: ille poenitetur ſe dictaſ-
 ſe ſententiam. Tu facta renouas, ille ſententiam: tu poeni-
 teris, & ille poenitetur ſecundum multitudinem miſeri-
 cordiæ ſuæ, & tollens à nobis iram, dat nobis miſericor-
 diam, in conſpectu omnium qui ceperunt nos. Clamamus
 ergo ad ſaluatorem ex animo dicentes: Saluos fac nos do-
 mine deus noſter, & congrega nos de nationibus, ut ul-
 tra non ſeruiamus peccato, Nec mores noſtri ſimiles ſint
 gentibus, quia etiã ſi in gentibus diſpergamur, ſicut Da-
 niel

Nonnus hoc
 uerbo Aegy-
 ptio ni fallor
 uſus eſt Hier.

niel & tres pueri, non sumus inter gentes, si eis moribus non miscemur: Quin imò gloriamur in laude eius, cum uidentes homines opera nostra bona, laudant & benedicunt deum Israel, & dicit omnis populus, fiat fiat, id est, fiat fiat semper tale opus est in quo benedicatur deus, qui regnat in secula seculorum Amen.

Alleluia alleluia. CVI.

Confitemini domino quoniam bonus, quoniã in seculum misericordia eius. Dicant nunc qui redempti sunt à domino quos redemit de manu inimici, & de regionibus aggregauit eos. A solis ortu & occasu, ab aquilone & mari. Errauerunt in solitudine in inaquoso, uia ciuitatis habitaculi nõ inuenerunt. Esurientes et sitiētes, anima eorum in ipsis defecit. Et clamauerunt ad dominum cum tribularentur, & de necessitatibus eorum eripuit eos. Et deduxit eos in uiam rectam, ut irent in ciuitatem habitationis. Confiteantur domino misericordie eius, & mirabilia eius filijs hominum.

Quia satiauit animam inanem, & animam esurientem satiauit bonis. Sedentes in tenebris & in umbra mortis, uinctos in mendicitate & ferro. Quia exacerbauerunt eloquia dei, & consilium altissimi irritauerunt. Et humiliatum est in laboribus cor eorum & infirmati sunt, nec fuit qui adiualet. Et clamauerunt ad dominum cum tribularentur, & de necessitatibus eorum liberauit eos. Et eduxit eos de tenebris, & umbra mortis, & uincula eorum dirupit. Confiteantur domino misericordie eius, & mirabilia eius filijs hominũ. Quia contriuit portas areas, & uectes ferreos confregit. Suscepit eos de

eos de uia iniquitatis eorū, propter iniustitias enim suas humiliati sunt. Omnē escam abominata est anima eorū & appropinquauerūt usq; ad portas mortis. Et clamauerunt dominū cū tribularentur, & de necessitatibus eorum liberauit eos. Misit uerbū suum & sanauit eos, & eripuit eos de interitionibus eorū. Confiteantur domino misericordie eius, et mirabilia eius filijs hominū. Et sacrificent sacrificiū laudis, & annuncient opera eius in exultatione. Qui descendūt mare in nauibus, facientes operationē in aquis multis. Ipsi uiderūt opera domini, & mirabilia eius in profundo. Dixit & stetit spiritus procellæ, & exaltati sunt fluctus eius. Ascendūt usq; ad cælos & descendunt usq; ad abyssos, anima eorū in malis tabescebat. Turbati sunt & moti sunt sicut ebrius, et omnis sapientia eorum deuorata est. Et clamauerūt ad dominum cum tribularētur, & de necessitatibus eorum eduxit eos. Et statuit procellam eius in auram, & siluerunt fluctus eius. Et letati sunt quia siluerunt, & deduxit eos in portum uoluntatis eorū. Confiteātur domino misericordie eius, & mirabilia eius filijs hominum. Et exaltem eum in ecclesia plebis, & in cathedra seniorum laudent eum. Posuit flumina in desertum, & exitus aquarū in sitim. Terram fructiferam in salsuginē, à malicia inhabitantium in ea. Posuit desertum in stagna aquarū, & terram sine aqua in exitus aquarum. Et collocauit illic esurientes, & constituerunt ciuitatem habitationis. Et seminauerunt agros & plantauerunt uineas, & fecerunt fructum natiuitatis. Et benedixit eis & multiplicati sunt nimis, & iumēta eorum nō minorauit.

Et pauci

Et pauci facti sunt, & uexati sunt à tribulatione malorum
& dolore. Effusa est contentio super principes & er-
rare fecit eos in inuio & non in uia. Et adiunxit paupe-
rem de inopia, & posuit sicut oves familias. Videbunt
recti & letabuntur, et omnes iniquitas oppilabit os suum.

Quis sapiens & custodiet hæc & intelliget misericor-
dias domini.

COMMENTARIUM.

Tertium alleluia canitur in psalmo ceteresimo sexto,
in quo usus noster cottidianus reteritur. Audi No-
uatiane audi de quibus loquitur, uult enim in isto
psalmo agere contra te specialiter spiritus sanctus. Tu e-
nim dicis, qui adhuc non sunt redempti, ipsi possunt ad in-
dulgentiam per poenitentiam peruenire. Nos dicimus, il-
li per fidem solam ad indulgentiam attingunt. Isti autem
qui iam redempti sunt, non per fidem solam, quia iam cre-
diderunt, sed per poenitentiam, perueniunt ad misericor-
diam redemptoris. Denique audi quid dicat. Dicant, in-
quit, hij qui redempti sunt à domino, quos redemit de ma-
nibus inimicorum, utiq; per baptismum de regionibus,
congregauit eos, utiq; ad fidem, à solis ortu & occasu, ab
aquilone & mari. Hij errauerunt, id est, à recti tenore re-
cesserunt, passi siccitatem in uia, id est, in Christo ambu-
lantes, quia ipse est uia. Passi siccitatē sermonis, dum nul-
lus docet, nullus exhortatur, aut nullus est cuius exēplo
perfunderentur. Passi siccitatem errauerunt, & ciuitatē
habitationis non inuenerunt, non inuenerunt cuius exē-
plo spiritaliter uiuerent, sed desertum huius mundi passi
esurientes & sitiētes anima eorum in ipsis defecit. Quia,
cibum

eibum uerbi dei & boni exempli non habuit, & clama-
uerunt ad dominū cum tribularentur, id est, dum pœnite-
rentur. Et de necessitatibus eorum liberauit eos. Reduxit
eos in uiam rectā, per pœnitentiā sunt reuocati ad Chri-
stum, ut per ipsum perueniant ad ciuitatē habitationis,
& possint refici sermonibus sanctis. Confiteantur domi-
no misericordiæ eius, & mirabilia eius filijs hominum.

Quia satiavit animā quæ fame peribat, & animā esuriē-
tem. Quid esuriētē? Bona utiq; quæ nō habebat esurien-
tem. Ergo bona saturauit bonis pœnitentem, & sedentē
non in schematibus mundi, nō in publico gloriantem, sed
sedentē in tenebris, & in uinculis in mēdicitate & in fe-
ro. Quare hoc, inquiunt mundi homines, quid sibi uolūt
isti religiosi plorare, sedere in uinculis, sedere in tene-
bris? Vbi est scriptū? Ecce hic scriptum est, quia illam ani-
mam respicit deus, quæ sedet in tenebris & in uinculis;
pro eo quod exacerbauerit dominū, & consilium altissi-
mi spreuerit. Qui humiliat in labore & ieiunijs cor suū.

Quia ergo cor contritū ac humiliatum deus non despi-
ciet, audi quid sequitur: Clamauerunt, inquit, non cum e-
pularentur, sed cū tribularentur. Ipsi enim sibi imponūt
tribulationis iugum: ne forte dum præterita facta ad in-
dulgentiā peruenire postulant, incurrant presentia. Læ-
tus enim animus facile lapsum incurrit, quod tristi & af-
flicto difficile euenit. Humilietur ergo in labore, ieiunio
cor nostrum, non eum lætificent uino, & ostendentes in-
firmitatem nostrā medico cœlesti, clamemus ad eum. Ipse
enim educet nos de tenebris & de umbra mortis. Et uin-
cula nostra dirumpet, ita ut confiteamur ei, quia contri-

uerit nobis portas aereas. Portae aerae sunt consuetudines uitiose, quae sic claudunt nos, ut propemodum etiam arbitrium nostrae libertatis includant. Namque qui consueuimus uerbi causa iurare, iurare iam nolumus, sed quasi porta clausa huius consuetudinis, uolentem egredi non sinit. Sic enim fit, ut eam non uolens ex ore meo proferam iuramentum. Sic et de uniuersis uitijis dictum puta. Quia in ipsis uicijis, uelut in portis aereis impingimus, fugientes et uolentes egredi non ualemus. At ubi tribulantes clamauerimus ad Christum, confringet portas aereas, et uectes ferreos comminuit. Uectes enim ferrei immundi spiritus sunt, qui portas nobis impietatis consuetudinis claudunt. Hic si sese subduxerit dominus, libertas ipsa nostri arbitrij euanescit. Sed non se subducit dominus, nisi in spiritu tribulanti eum lachrymis exoretur. Mittit enim uerbum suum sicut misit ante filium suum. Mittit eum et sanat nos, et sicut redemit nos de manu inimici, ita nunc eripit nos de interitu nostro. Confiteatur ergo domino pluraliter misericordiae eius, et mirabilia eius filij hominum, ut sacrificent sacrificium laudis. Ideo annuntient opera eius in exultatione, et non in tribulatione: Hij, inquit, qui descendunt mare in nauibus. Mare descendunt in nauibus, qui in conuersatione sancta in isto mundo degunt. Ipsi enim faciunt operationem in aquis multis, id est, et uerbo et exemplo suo, eorum qui eos aut audiunt, aut imitantur operationem, in aquis multis facere referuntur. Ipsi uident opera domini cotidie, ad hoc uacant ut uideant opera domini, quae iste mundus sic dum fruitur non uidet. Hij autem non solum opera domini uident, sed mirabilia eius in profundo considerant. Verum quia

Tribulanti
dicis Graece,
pro eo qui
tribulatur.

quia nullus iustus sine tentatione trāsijt, audi quid de eis dicatur: Ascendunt, inquit, usq; ad ccelos. Quid est ascendunt? Disce in Petro, ut quod in ipso inueneris, in omnibus cernas. Ascendit Petrus usq; ad celos, dicēs domino: Etiam si oportuerit me tecū mori, non te negabo. Descendit usq; ad abyssos, cum negat. Post hæc ita turbatus est et motus, sicut ebrius. Et omnis sapientia eius ita deglutita est, ut nisi clamasset ad dominum cū tribularetur, & ploraret amarissime, non de his necessitatibus euasisset: fleuit ergo & statuit ei procellam in auram. Audi dicentem dominum: Petre, ait, petit sathanas, ut uentilet uos sicut triticum in area. Ego autem intercessi pro te: quasi qui dicat, statui tibi procellam in aura, & feci ut sileant à te fluctus eius. Lætatus est Petrus, quia siluerunt, & deduxit eum in portum uolūtatis suæ, in ecclesia sine dubio. Vbi exalitent eum in ecclesia populi. Et in cathedra seniorum laudant eum, quia posuit flumina in deserto, id est, in deserto huius seculi perambulās, quousq; perueniret ad Romam, prædicauit baptismū Iesu Christi, in quo uniuersa flumina benedicuntur usq; hodie à Petro. Ipse posuit exitus aquarū in sitim, ita ut quæ exierit foras ab ecclesia Petri, siti pereat. Posuit terram fructiferam in falsuginē. Sicut falsugo terram à fructu reuocat, ita litera mundi à fructu spiritali reuocat mētes. Sed per Petrum in falsugine literarum positam Romam, fecit eam fructum afferre. Vnde autem ipsa terra falsuginē haberet expressit: A malitia, inquit, hominū inhabitantiū in ea. Et adiecit: Posuit, inquit, desertū ab aquis, quæ peccata lauant. Posuit in stagno aquarū, abundant aquæ baptismatis, Martyrū pœnitē-

tentiæ eleemosynarū abundant in deserto isto, quod ante Petri aduentum siccū fuit & aridum, hoc nunc excultū est cum constitueretur in eo ciuitas ecclesiæ, in qua cotti die seminantur agri, & plantantur uinea, ut fiat fructus natiuitatis, quos benedixit deus, et fecit ut multiplicarentur. Sed post hæc persecutio facta est, & pauci facti sunt. Multi enim uocati, pauci uero electi. Pauci uero ad martyrij palmā attingere meruerunt. Quando effusa est contentio super principes mundi. Tunc seduxerūt eos in inuio, & nō in uia, id est, in idolis & nō in Christo, qui uia est. Sed adiuuauit dominus pauperem de mendicitate, & respexit, quia tentationes ferre populus credens ei omni no nō poterat. Adiuuauit eum de mendicitate uirum, et posuit sicut oues famlias in uniuersam faciem terræ, statuens eis pastores & pascuas, quæ uidentes recti letabuntur. Non recti uero murmurabūt, sed iniquitas omnis aduersus ecclesiā dei, & aduersus oues & pastores iam obstruxit os suum. Qui sapiēs est intelligit hæc, & cum intellerit, nihil aliud intelligit, nisi misericordiam domini, qui regnat in secula seculorum Amen.

Canticum psalmi ipsi Dauid. CVII.

PAratum cor meum deus paratum cor meū, & cantabo & psallam in gloria mea. Exurge psalteriū & cythara, exurgam diluculo. Confitebor tibi in populis domine, & psallam tibi in nationibus. Quia magna est super cælos misericordia tua, et usq; ad nubes ueritas tua. Exaltare super cælos deus, & super omnē terram gloria tua liberentur delecti tui. Saluum fac de xtra tua & exaudi me deus locutus est in sancto suo.

Exultabo

Exultabo & diuidam siccimā, & conuallem tabernaculorum dimictiar. Meus est Galaad, & meus est Manasses, et Effraim susceptio capitis mei. Iuda rex meus, Moab lebes spei meæ. In Idumæam extendam calciamentum meum, mibi alienigenæ amici facti sunt. Quis deducet me in ciuitatem munitam, quis deducet me usq; in Idumæam. Nonne tu deus qui repulisti nos, & non exhibis deus in uirtutibus nostris. Da nobis auxilium de tribulatione, quia uana salus hominis. In deo faciemus uirtutem, & ipse ad nihilum deducet in inimicos nostros.

COMMENTARIUM.

Psalms centesimus septimus ex duorum psalmorum finibus probatur esse constructus, ex parte quinquagesimiseptimi & quinquagesiminoni. Quam considerationem, si diligenter sensus spiritualis attendat, uidebit satis necessarium deo cor suum, & omnes occasiones mundi ab eo separans, paratum deo alludet in psalmo et in uerbo congeminat. Quid est enim dicere deo: Paratum cor meum, nisi hoc, ut dicat ei, Veni domine paratum cor meum, & in rem tibi preparatam ingredi, ut cantem & psallam in gloria mea. Quam autem suam gloriam memoraret adiunxit: Exurge, ait, gloria mea in psalterio et in cythara, ut in ipsam gloriam exurgam diluculo, mox ut mihi auxilium tuum fulgescens, tenebras à me meorum excluserit peccatorum, tunc & in populis confitebor, et dicam: Quia non sum dignus uocari seruus tuus pro peccatis meis, non me iactabo in superbia, etiam cum me per indulgentiam tuam mundatum agnouero. Sicut ille qui uas electionis factus clamabat dicens: Non sum dignus

uocari Apostolus. Et hæc confessus in populis domino,
 cœpit psalmum dicere inter gentes. Quem psalmum
 Paulus cecinit inter gentes? Hæc sine dubio, Quia magni
 ficata est usque ad cœlos misericordia eius. Qui uenit in
 hunc mundū peccatores saluos facere, quorum primus,
 ait, ego sum. Et hæc ueritas eius, usq; ad nubes peruenit,
 id est, usq; ad Apostolos peruenit ueritas qui est Christus.
 Iam prophete silent, soli Apostoli loquuntur, & Aposto
 lorum discipuli. Quid loquuntur? Quia exaltatus est su
 per cœlos deus dei filius, & sedens ad dexteram patris,
 super omnem terram eius gloria prædicatur, ut liberentur
 in toto orbe terrarum, qui sunt delecti eius, in quibus
 clamat ecclesia: Saluū me fac dextera tua, & exaudi me.
 Nisi enim dextera eius traxerit ab inferis animā nostrā,
 id est, ab inferis cogitationibus, non saluamur à descen
 dentibus in lacum, id est non eripimur, sed à fornicatio
 nis laqueo inmodamur. Sed sicut non eripimur, nisi per
 dexteram eius, sic non eripit nos dextera eius, nisi dica
 mus credētes. Saluum me fac dextera tua & exaudi me.
 Ad hæc deus, inquit, locutus est in sancto suo, id est, in do
 mino Iesu Christo locutus est deus. Exultabo & diuidam
 Siccimam. Ciuitas est quam Hebræi humiliauerūt in gla
 dio, quia soror eorū ibi corrupta fuerat. Nunc uero quia
 mens eorū corrupta est, in gentes misit deus filium suum,
 qui hæc urbem gentium tollat de potestate Hebræorum.
 Et diuidam eam Apostolis, & conualles tabernaculorū
 eius metiar in tres partes, ita ut ipsas tres partes in uno
 regno coniungam, & sit trinitas dei in trinitate populi
 Hebræorū, Græcorum & Latinorū. Ex his tribus eatur.

in cunctis partibus mundi ut nostri sint omnes per fidē,
 qui sine fide nostri esse non possunt. Sint nostri Galaad
 & Manasse in gentibus, & Effrem fortitudo capitis no-
 stri in benedictionibus. Sit Iuda rex meus in Christo, sit
 Moab olla spei meae. Moab filia Loth, ex quo Moabitae
 sunt gentes, quae angelis ducibus euasit pluuias igneas de
 caelo uenientes, pro qua rogat, ut non ardeat in Sodomi-
 ticijs flammis, sed in spiritu serueat sancto, & cum filijs
 suis, id est, gentibus quae ignorant deū, sit olla spei meae:
 In Idumaea, inquit, id est, in habitatione gentium. Ibi exte-
 dam calciamentum meum, non inde fugiant discipuli mei,
 excutientes puluerem de pedibus suis, sed ibi eant exten-
 dentes calciamentum suum, ut dicatur de eis: Quam spe-
 ciosi pedes euangelizantium pacem, euangelizantium bo-
 na. Haec autem & nobis eueniet ut euadamus calores Sodo-
 miticos, & flammis sancti spiritus accendamus, si Allo-
 phylos conemur euincere, & eos quotienscumque contra
 nos arma corripuit, id est, immundos spiritus subiugare
 nitamur, ut merito dicamus, Mihi Allophyli subditi sunt
 Quibus subditis, quis deducet nos in ciuitatem munitam,
 nisi filius dei. Aut quis deducet nos in Idumaea, nisi domi-
 nus Iesus Christus. Ipse enim dat nobis auxilium. Vnde no-
 bis dat auxilium: de exultatione an de tribulatione? De tri-
 bulatione, inquit, quasi qui dicat non meretur auxilium
 consequi, qui se tribulantem non exhibet Christo, & credi-
 derit, quia uana salus est in homine. In deo enim facimus
 uirtutem. Quam uirtutem? Ut uicia per consuetudinem subiu-
 gentur, & uirtutes animi sublimentur. His incubentes stu-
 dijs, in deo faciamus uirtutem, & ipse ad nihilum rediget

tribulantes nos, qui regnat in secula seculorum Amen.

In sinem psalmus David. CVIII.

DEus laudem meã ne tacueris, quia os peccatoris
& os dolosi super me apertum est. Locuti sunt
aduersum me lingua dolosa, & sermonibus odij
circumdederunt me, & expugnaverunt me gratis. Pro
eo ut me diligenter detrahebant mihi, ego autẽ orabam.

Et posuerunt aduersum me mala pro bonis, & odium
pro dilectione mea. Constitue super eum peccatorem
& diabolus stet à dextris eius. Cum iudicatur exeat cõ
demnatus, & oratio eius fiat in peccatum. Fiant dies
eius pauci, & episcopatum eius accipiat alter. Fiant
filij eius orphani & uxor eius uidua. Nutantes trans
ferantur filij eius & mendicent, eijciantur de habitatio
nibus suis. Scrutetur scenerator omnem substantiam
eius & diripiant alieni labores eius. Non sit illi adiu
tor, nec sit qui misereatur pupillis eius. Fiant nati eius
in interitum, in generatione una deleatur nomen eius.

In memoriam redeat iniquitas patrum eius in conspe
ctu domini, & peccatum matris eius non deleatur.

Fiant contra dominum semper, & dispereat de terra
memoria eorum, pro eo quod non est recordatus facere
misericordiam. Et persecutus est hominem in opem &
mendicum, & compunctum corde mortificare. Et di
lexit maledictionem & ueniet ei, & noluit benedictio
nem, & elongabitur ab eo. Et induit maledictionem
sicut uestimẽtum & intrauit sicut aqua in interiora eius,
& sicut oleum in ossibus eius. Fiat ei sicut uestimentũ
quo operitur, & sicut zona qua semper præcingitur.

Hoc

Hoc opus eorum qui detrahunt mihi apud dominum
 & qui loquuntur mala aduersus animam meam. Et tu
 domine fac mecum propter nomen tuum, quia suavis est
 misericordia tua. Libera me quia egenus & pauper
 sum ego, & cor meum conturbatum est intra me. Sicut
 umbra cum declinat ablatum sum, & excussus sum sicut
 locuste. Genua mea infirmata sunt à ieiunio, & caro
 mea immutata est propter oleū. Et ego factus sum op
 probriū illis, uiderunt me et mouerunt capita sua. Ad
 iuuā me domine deus meus, saluū me fac propter miseri
 cordiam tuā. Et scient quia manus tua hæc, & tu do
 mine fecisti eam. Maledicent illi & tu benedices, qui in
 surgunt in me confundantur, seruus autem tuus letabit
 tur. Induantur qui detrahunt mihi pudore, & operi
 antur sicut diploide confusione sua. Confitebor domi
 no nimis in ore meo, & in medio multorum laudabo eū.

Qui astitit à dextris pauperis, ut saluam faceret à per
 sequentibus animam meam.

COMMENTARIUM.

VEnimus ad psalmum centesimum octauū, quem
 Apostolus Petrus interpretatur in Iudam Ischa
 rioten. Huius nos pedissequi uiam quam ipse de
 peruit ambulemus. homo perfectus interiorem suum al
 loquitur, dicens: Deus laudem meam ne tacueris, quasi
 qui dicat: homines uituperationes in me excitant falsas.
 Tu deus meus laudem meam non taceas. Redi ad consci
 entiam tuam o homo dei, qui Christum sequeris. Et cum
 os peccatoris & dolosi super te apertum fuerit, gratula
 re, securus esto. Quia os peccatoris ad uituperationem

tuam aperitur in terra, & ad laudem tuam os Dei aperitur in cælo. Loquantur aduersum te, sicut pharisæi contra dominum lingua dolosa, & sermonibus odij circum eant te, & expugnent te gratis. Nota tibi gratis non uitio tuo sit, non culpa tua sit, sed eorum mendacium ueritati tuæ seruiat. Seruit enim mendacium ueritati, si famam non timeas hominum. Nihil enim agit falsus testis, nisi ut ipsam commaculet. Si times hoc, seruus effectus es: si non times liber es. Time ergo solum Deum, & de bona conscientia præsumens, sentiat se propositi tui fama esse ancillâ, & eam compelle seruire magis quam imperare uirtuti. Nam si eam timueris, eris omnium qui ob tractare poterunt seruus. Et timebis uerum dicere, ne de te falsa confingant. Dic as forsitan: Et quid faciam si uulnerauerint opinionem meam. Hoc fac quod iste fecit, cuius carmen exponis: Pro eo, inquit, ut me diligenter detrahebant mihi, ego autem orabam. Ostendit tibi quid facias. Nunc ad maledictiones accedentes, caueamus exitum rerum, ne ad homines ista dirigamus, & putemus nobis hanc regulam datam, quo maledicamus eos qui nos iniquo odio persequuntur. Hoc euangelicus magister omnino prohibuit, unde ad principem maliciæ currendum est animo. Et quotienscunq; maledictiones cantaueris, ipsi eas quem maledixit dominus decantabis. Ipse enim ponit aduersum nos mala pro bonis, siue dum bona operamur, quia mala nobis per suum excitat zelum. Siue dum idola ostendit, mala pro bonis ostendit. Siue dum concupiscentias carnis exagitant, cum sint mala omnia opera concupiscentiæ, ille ipsa mala pro bonis ostendat,

& odium pro dilectione immittit, ita ut uideatur nobis
 amare ac diligere, cum ad peccatum tribuit facultatem,
 Constitue aduersus eum peccatorem. Quomodo stare po-
 test hoc diligenter ausculta. Aduersum me constituit di-
 scipulum meum, aduersus eum constituatur discipulus e-
 ius. Et sit persecutor diaboli, qui persecutor extiterat Chri-
 sti, & stet diabolus à dextris eius ad confutandum, & ad
 conuincendum. Stetit diabolus à dextris Pauli, ita ut iudi-
 cans eum Paulus, faceret eum à se exire condemnatū, &
 totā orationē & consiliū eius statueret in peccatū. Ipse fe-
 cit dies eius paucos. Paulo enim gentib. predicante, non
 multo tēpore obtinuit principatū in tēplis. Post hæc ces-
 savit princeps esse sup gentes, & magisteriū eius accepit
 ille qui dicebat: Ego sum magister gentiū, in fide & ueri-
 tate. Ille enim fuerat magister gentiū, in infidelitate et fal-
 lacia. Tūc ij quibus dictū fuerat à domino: Vos de patre
 diabolo estis, deiecto incredulitatis rege facti sunt orpha-
 ni, facta est et uxor diaboli uidua. Sicut enim uni uiro de
 sponsata est ecclesia per fidē, sic per infidelitatē nō spon-
 sa sed uxor est potestas incredulitatis, quæ dabat pontifi-
 cū dominādi sacerdotibus templorū, siue synagoge, seu
 hereticorum ecclesijs. Hæc potestas deiecto diabolo effi-
 citur uidua, ita ut anathemati filij eius eijciantur ut mēdi-
 cent. Perscrutatur scenerator dominus noster omnē sub-
 stantiam eius, exigit ab ea, id est, ab ipsa potestate usuras
 uerbi prudentiæ, quibus illa male usa est. Diripiunt alie-
 ni omnes labores eius, ostenduntur iniuste docuisse, iniu-
 ste scripisse, iniuste fabricasse. Et ista omnia diripiunt a-
 lieni à societate eiusdem potestatis, quæ potestas deficiēs
 in

in ipso diabolo deum adiutorē penitus nō habet. Nec est qui misereatur orphani eius: in generatione una, id est, in solo populo Christiano deletur nomen eius. Ibi in memoriam redit iniquitas patrum eius. Cottidie legitur in ecclesia in conspectu dei: quanta mala fecerunt Christo, apostolis & martyribus, & peccatum matris eius populi, hoc est, peccatū potestatis eius non deletur. Sed fit contra dominum semper, & perdet de terra memoriam. Ecce perijt potestas persecutorum, quia ipsi rerum domini serui sunt Christi. Perijt ergo de terra potestas. Illa quæ non est recordata, ut faceret misericordiam, sed persecuta est hominem. Quem hominē? Pauperē, inquit, & mendicum. Christum utiq; & in passione & in suorum martyrio. Dilexit maledictionem Adæ quæ per Christum auferitur, & ueniet ei: noluit benedictionem quæ per Christum affertur, & utiq; elongabitur ab eo. Nota ex arbitrio euenisse ut nollet, propter hæresim, quæ dicit deum alios prædestinasse ad benedictionem, alios ad maledictionem. Hic enim ex dilectione sua maledictionem habere probatur, & nolle suum benedictionis præmium non habere. Vnde & adiecit, quod ipse se induerit maledictionem, sicut uestimentum. Sicut enim per fidem dicitur nobis: Christum induistis, ita per infidelitatem induit se homo maledictum, id est, diabolum, qui intrat sicut aqua sanctis ad liberandum, ita istis ad necandum. Et sicut oleum sanctis ad exhilarandum, ita impijs ad tribulandum, fitq; eis ipsa maledictio sicut uestimentum quo indutifunt, & sicut zona quæ præcinguntur. Hoc opus eorū qui detraxerunt fidei catholicæ, & qui quæerunt mala san-
ctis

His & orthodoxis definitionibus, quib. dominus facit misericordiam propter nomen suū. Quia et si peccator sit, quicumq; tamen propter hoc quod rectæ fidei est misericordiam consequitur: Si cor eius conturbatum fuerit de timore iudicij, et excussus fuerit de manu peccati sicut locusta, & genua eius infirmētur in ieiunio, et caro eius immutata fuerit à pinguedine destituta, tunc inueniet misericordiam: qui licet dicat, & uere dicat: Viderunt me, et mouerunt capita sua, sicut pharisæi Christo, ita demonia in Christiano. Dū pateretur enim Christus, pharisæi mouerunt capita sua insultantes, & dum passionibus premittur Christianus, uident eum demones consentientem & insultant ei. Sed argutus dei seruus clamat: Adiuua me domine, ut sciant quia manus tua mecū, & tu domine fecisti ea. Ea isto loco sic accipe, sicut dixit Pilato dominus: Nō haberes potestatem, nisi data tibi esset desuper, ita paruæ & nos relinquitur tentationi. Et ideo ait: Tu domine fecisti ea, ut moueant super me capita sua. Sed quia fidelis es, & nō pateris nos tentari supra quā possumus, fac ut induantur, sicut diploidem confusionem. Diploides est siue chlamydis in quadruplici amictu, siue quæcūque alia species, quæ in ante duplex est, et à tergo duplex. Ergo quadrifariā confusionē induuntur demones, quando nos quadrifariam euangeliorū liberationem arripimus. In qua confitemur domino nimis in ore nostro, et in medio multorum laudamus eum confitentes. Et quia ipse est qui stat à dextris pauperis, ut saluet à persequentibus animas nostras Christus filius dei, qui regnat cum patre & spiritu sancto in secula seculorum, Amen.

Psalmus

Psalmus ipsi Dauid. CIX.

Dixit dominus domino meo sede à dextris meis.
Donec ponam inimicos tuos scabellum pedum
tuorum. Virgam uirtutis tue emittet domi-
nus ex Sion, dominare in medio inimicorum tuorum.
Tecum principium in die uirtutis tue, in splendorib. san-
ctorum ex utero ante luciferum genui te. Iurauit domi-
nus & non pœnitebit eum, tu es sacerdos in æternum se-
cundum ordinem Melchisedech. Dominus à dexteris
tuis, confregit in die iræ suæ reges. Iudicabit in natio-
nibus, implebit ruinas, conquassabit capita in terra mul-
torum. De torrente in uia bibet, propterea exalta-
bit caput.

COMMENTARIUM.

Centesimi noni psalmi caput, & à Phariseis Chri-
stus inquit, dicēs: Si dauid in spiritu uocat Chri-
stum dominum, dicens: Dicit dominus domino meo, sede
à dextris meis. Si ergo inquit, uocat eum dominū Dauid,
quomodo eius est filius. Interrogantis est ista oppositio,
non negantis. Nos enim eum et dei filium ante luciferum
ex deo deum genitū credimus: & Dauid eum filium per
partū uirginis Mariæ profitemur, qui ascendens in cœ-
lis, sedet ad dexterā patris, unde uenturus est iudex. Ha-
bebit inimicos suos scabellum pedum suorū, secundum
quod & Apostolus dicit: Cū euacuerit omnē principatū,
potestatem & uirtutem: tunc oportet illum regnare do-
nec ponat omnes inimicos suos sub pedib. eius. Cuius ini-
micos si interrogas, respondebit tibi, eius sine dubio, cu-
ius uirgam uirtutis misit dominus ex Sion. Virga uirtu-
tis,

tis, hominis corpus est ex uirgine nati, quam uirgam ex
 Sion misit dominus, ut dominetur in medio inimicorum
 suorum. Non ergo sicut damnabilis Photinus credit, ex
 Mariæ partu sumpsit exordium, sed ante luciferum est
 ex patris ore progenitus. Hic qui per mysterium panis
 ac uini sacerdos factus est in æternum, secundum ordinē
 Melchisedech, qui panem & uinum solus obtulit in sa-
 cerdotibus, dum Abraham uictor reuenteretur de præ-
 lio. Videamus nunc quomodo à dextris eius, constracti
 sunt in die iræ eius reges. A dextris domini in cruce posi-
 ti fixus erat latro, quem sibi uindicabant reges & prin-
 cipes tenebrarum. Hos confregit in die iræ suæ. In die u-
 tiq; iræ, quam patiebatur eorum qui eum crucifigebant,
 Et constractis his principibus cōquassauit capita multa,
 ita ut capitales criminosi dicerent, homicida per fidem
 uno uerbo saluatus est. Quare non & nos credamus? In
 crucem positus ille unus, multos nos in terra numero eo-
 piofo conuertit. Per illum qui de torrēte in uia bibit. De
 torrente iracundiæ Iudæorum in uia bibit calicem pas-
 sionis. In uia immaculata ambulans, conquassauit capita
 dæmonum in terra in corpore constitutus. Et exaltauit
 caput hominis tum à confusione erigit, à confusione uti
 que primæ præuaricationis. Et nisi filius dei in uia bibisset,
 non exaltasset caput hominis deiectum ad terras. Nō
 ergo dicas, quia conquassauit capita criminum, Christus
 ipse exaltauit caput. Non enim dixit exaltauit caput su-
 um, sed simpliciter ait: Propterea, inquit, quod dijudica-
 uit deus in nationibus, & impleuit ruinas dæmonum. Ut
 ubi abundauit iniquitas eorum, superabundaret Christi
 gratia.

gratia. Et quia bibit calicem passionis de torrente seditionis, in illa uia qua dicit ego sum uia, propterea exaltauit caput in libertate ligni crucis, quod fuerat deiectum in preuaricatione ligni concupiscentiæ. Agamus ergo ipsi gratias, qui regnat cum patre unus deus cum spiritu sancto in secula seculorum, Amen.

Alleluia. CX.

Confitebor tibi domine in toto corde meo, in consilio iustorum & congregatione. Magna opera Domini, exquisita in omnes uoluntates eius.

Confessio & magnificentia opus eius, & iusticia eius manet in seculum seculi. Memoriam fecit mirabilium suorum misericors & miserator Dominus, escam dedit timentibus se. Memor erit in seculum testamenti sui, uirtutem operum suorum annuntiabit populo suo.

Vt det illis hereditatem gentium, opera manuum eius ueritas & iudicium. Fidelia omnia mandata eius, confirmata in seculum seculi, facta in ueritate & equitate. Redemptionem misit dominus populo suo, mandauit in æternum testamentum suum. Sanctum & terribile nomen eius, initium sapientiæ timor domini. Intellectus bonus omnibus facientibus eum, laudatio eius manet in seculum seculi.

COMMENTARIUM.

Centesimus decimus psalmus in consilio sanctorum confitetur magna opera Domini natiuitatis, passionis, resurrectionis, & in coelos ascensionis. Magna hæc opera domini, magna & exquisita in omnibus uoluntatibus eius. Magna sunt quidem omnia opera eius

ab initio seculi, sed ista non solum magna, sed et exquisita in omnibus quæ ab initio uoluit et fecit. Confessio trinitatis et magnificentia deitatis, opus eius, iusticia eius immutabilis perseuerat in secula seculorum, in qua iusticia, memoriam fecit mirabilium suorum, dicens: Hæc quotienscumque feceritis, in mei memoriam facietis. Quando hoc dixit, misericors et miserator dominus? Tunc sine dubio, quando escam dedit corporis sui timentibus se. Et hoc testamentum memor erit Dominus in æternum, per quod uirtutem operum suorum annūciauit populo suo. Per quod dedit eis hereditatem gentium, per quod non in fantasmate ut anathemabilis Manichæus somniatus est, sed et in ueritate in iudicio, et quæcumque leguntur mandata eius fidelia et sancta sunt. Confirmata in Christomanentia in seculum seculi, quia facta sunt in ueritate. In ipso utique domino nostro Iesu Christo completa, et in eius æquitate sunt custodita, quando redemptionem per apostolos misit populo suo dicens: Ite baptizate omnes gentes in nomine patris et filij et spiritus sancti, docentes eos custodire omnia, quæ mandauimus uobis. Quia fidelia omnia mandata sunt, in quibus mandatis ita sanctum, et ita terribile est nomen eius, ut initium sapientie huius timor sit domini. Nam qui sine timore est, incidit in malum, qui autem timorem dei habet, caput sapientie habet, per quem intellectum habebit bonum, ita ut laus eius maneat in seculum seculi. Manens in timore dei, habebit in Christo laudem, et ipsa laus manet in secula seculorum, Amen.

z

Alleluia

Alleluia reuerſionis Aggei & Zachariae. CXI.

Beatus uir qui timet dominum, in mādatis eius uolet nimis. Potens in terra erit ſemen eius, generatio rectorum benedicetur. Gloria & diuitiae in domo eius, & iuſtitia eius manet in ſeculum ſeculi.

Exortum eſt in tenebris lumen rectis, miſericors & miſerator & iuſtus. Iocundus homo qui miſeretur & commodat, diſponet ſermones ſuos in iudicio, quia in aeternum non commouebitur. In memoria aeterna erit iuſtus, ab auditione mala non timebit. Paratum cor eius ſperare in Domino, confirmatum eſt cor eius, non commouebitur donec deſpiciet inimicos ſuos. Diſperſit dedit pauperibus, iuſtitia eius manet in ſeculum ſeculi, cornu eius exaltabitur in gloria. Peccator uidebit & iraceſcetur, dentibus ſuis ſicmet et tabeſcet, deſiderium peccatorum peribit.

COMMENTARIUM.

Vir dei Heſdra propheta cum recapitularet omnem legem, dei nutu quaedam adiunxit, vnde etiam Aggeo & Zachariae iſtum titulum conſecrauit. Canamus ergo centeſimum undecimum pſalmū, & demus laudem eius, quaſi in uno uiro perfecto omnibus ſanctis, ut quod de uno dixerimus, ſit de omnibus dictum. Et quod ſingulariter fuerit explanatum, uniuerſalis ſanctitas capiat. Beatus uir qui timet dominum. Finem praeteriti pſalmi praſentis principio collocauit, ut hoc quod dixit illius ſine, laudem timentis dominum manere in ſeculum ſeculi, hic in principio ipſi qui timet dominum beatitudinem applicaret, cuius beatitudinis & ſpecies

species declararet et facta. Quis ergo qui timet dominū
 Sine dubio, qui mandata eius cupit nimis, potens erit se-
 men eius in terra non in petrosa, nec secus uiam, nec in
 ter spinas, sed in terra bona. Potens est & generatio,
 quæ ex ipso semine nascitur, semper in benedictione e-
 rit. Gloria & diuitiæ in domo eius. Audiamus Dei sapi-
 entiam alloquentē: Et si diuitiæ, inquit, diligentur in hac
 uita, quid sapiētia locupletius quæ omnia possidet? Qui
 ergo sapientiam intra domum corporis sui habere me-
 ruerit, habet intus gloriam. Habet & diuitias non cadua-
 cas, non quas tinea exterminat, non quas fures rapiunt,
 sed illas diuitias, quas memorat in seculum seculi perma-
 nere, per quas orietur in tenebris huius mundi lumen re-
 ctis corde, quorum uidentes homines opera, glorificent
 patrem qui est in cœlis, sit tantum misericors & misera-
 tor homini. Sicut sibi uult homo effici dominum, sit pius
 sit iocundus, misereatur & cōmodet, & in iudicio non
 personam inopis confundat, & potentis accipiat, quod
 si non fecerit in æternū non cōmouebitur. Memoria au-
 tem eius æterna erit, & dum cœperit tuba sonare de cœ-
 lo, dum cœperit ignis strepitu gehēnæ freudentibus glo-
 bis flammæ euomere, hic penitus non timebit. Quare
 Quia paratum semper fuit cor eius sperare in domino.
 Ideoq; confirmato corde non cōmouebitur, donec uide-
 at inimicos suos in ipsum mitti incendiū. Omnes scilicet
 immundos spiritus, qui ab inimicitijs, quā diu sumus in
 isto corpore, omnino nō cessant. Verū quia, ut dixi, si u-
 num aliquem beatum istum uirū in isto opere nominat,
 omnibus applicabitur, qui eiusdem facti similitudinem

perpetrant: sic dicam in beato Laurentio hæc omnia & prophetata & facta. Dispersit enim omnia, et dedit pauperibus, non reposuit, non occultauit, dispersit & dedit pauperibus. Ideo iusticia eius temporalis non est, sed permanet in æternū, & cornu eius, id est, Christus eius, qui in ipso regnat, exaltatur in gloria. Hoc peccator uidit rex amarissimus, uidit quoniam dispersit et dedit pauperibus, dentibus cœpit fremere & tabescere, sed desiderium peccatoris perijt. Desiderium autem iusti martyris, manet in secula seculorum, Amen.

Alleluia alleluia. CXII.

LAudate pueri dominum, laudate nomen domini. Sit nomen domini benedictum, ex hoc nunc & usque in seculum. A solis ortu usque ad occasum laudabile nomen domini. Excelsus super omnes gentes dominus, & super cœlos gloria eius. Quis sicut dominus deus noster qui in altis habitat, & humilia respicit in cœlo & in terra. Suscitans à terra inopem, & de stercore erigens pauperem. Ut collocet eum cū principibus, cum principibus populi sui. Qui habitare facit sterilem in domo, matrem filiorum letantem.

COMMENTARIUM.

VEnite pueri, nolite expectare, nolite dicere nondum senes sumus. Ordo nascendi est, ordo uero moriendi non est. Venite ergo pueri, non ad laborem alicquem, sed ad laudem. Laudate pueri dominum, laudate nomen domini in Christo. In ipso enim nomen domini benedicitur, ex hoc nunc & usque in secula. Non in Iudæa sola, sed in omnem terram à solis ortu usque ad occasum
laua

laudabile est factum in Christo nomen domini. Antea enim quot gentes, tot & sectæ tot & dii, sed ab aduentu domini Iesu Christi, ita hæc omnes superstitiones à gentibus renunciatæ sunt, & unum laudant deum et confitentur in Christo. Ipse est enim excelsus super omnes gentes dominus, cuius in terra quidem magna humilitas extitit, sed super cælos magna est gloria eius. Quis enim sicut Dominus deus noster qui in altis habitans, & humilia respicit, non sicut de tecto attendit ad terram, sed quum in forma dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo, sed semetipsum exinaniuit, formam serui suscipiens, ut suscitaret de terra inopem illum cui dixerat iratus: Terra es & in terram ibis. Hunc suscitauit de terra inopem, quia perdidit diuitias uitæ æternæ & paradisi. Hunc de stercore erigit in Christo, & collocauit eum cū principibus, id est, cum Apostolis, qui sunt principes populi Dei. Et quis est qui collocauit eum? ille sine dubio qui eum assumpsit, filius utique Dei filium hominis. Vbi collocauit eum cum principibus populi? Sine dubio ubi fecit habitare in domo eam quæ sterilis fuerat, habitare in domo, id est, ipsam domum fieri, & dixit ei: Letare sterilis quæ non paris, quia multi filij defertæ magis quàm eius quæ habet uirum, et fecit eam matrem in filijs exultantem. Sanctam utiq; ecclesiam, in qua trinitas regnat patris & filij & spiritus sancti, in unitate deitatis, nunc & semper,
 & in secula seculorum,
 Amen.

Alleluia Alleluia. CXIII.

IN exitu Israel de Aegypto, domus Iacob de populo barbaro. Facta est Iudaea sanctificatio eius, Israel potestas eius. Mare uidit & fugit, Iordanis conuersus est retrorsum. Montes exultauerunt ut arietes, et colles sicut agni ouium. Quid est tibi mare quod fugisti, et tu Iordanis quia conuersus es retrorsum. Montes exultastis sicut arietes, et colles sicut agni ouium. A facie domini mota est terra, a facie dei Iacob. Qui conuertit petram in stagna aquarum, & rupem in fontes aquarum. Non nobis Domine non nobis, sed nomini tuo da gloriam.

Super misericordia tua & ueritate tua, ne quando dicant gentes ubi est deus eorum. Deus autem noster in caelo, omnia quaecumque uoluit fecit. Simulachra gentium argentum & aurum, opera manuum hominum.

Os habent & non loquentur, oculos habent & non uidebunt. Aures habent & non audient, nares habent & non odorabunt. Manus habent & non palpabunt, pedes habent & non ambulabunt, non clamabunt in gutture suo. Similes illis fiant qui faciunt ea, & omnes qui confidunt in eis. Domus Israel sperauit in domino, adiutor eorum & protector eorum est.

Domus Aaron sperauit in domino, adiutor eorum et & protector eorum est. Qui timent Dominum sperauerunt in domino, adiutor eorum & protector eorum est. Dominus memor fuit nostri, & benedixit nobis. Benedixit domui Israel, benedixit domui Aaron.

Benedixit omnibus qui timent Dominum, pusillis cum maioribus. Adijciat dominus super uos, super uos & super

super filios uestros. Benedicti uos à Domino qui fecit
 cœlum & terram. Cœlum cœli Domino, terram au-
 tem dedit filijs hominum. Non mortui laudabunt te
 Domine, neq; omnes qui descendunt in infernum. Sed
 nos qui uiuimus benedicimus Domino, ex hoc nunc &
 usq; in seculum.

COMMENTARIUM.

Videamus in exitu Israel de Aegypto, quomodo
 profecta sit domus iacob de populo barbaro.
 Quomodo facta sit Iudæa sanctificatio eius. In
 Bethleem Iudææ nascitur Christus, qui sanctificat eos qui
 fugiunt Pharaonem, & sequentes Moysen, id est, legem
 Dei, ueniunt ad aquam, per ipsam transeuntes exeunt ad
 locum quietis & silentij, qui alio nomine locus desertus
 dicitur. Desertus utiq; à sceleribus mundi, ibi inueniunt
 manna uenientem de cœlis. Sanè cum uenissent ad mare
 credentes, mare eos uidit & fugit Fugit ut præberet cre-
 dentibus transitum, & inimicis eorum aptaret interitiũ.
 Similiter & Iordanis conuersus post se, & ipse, ut transi-
 tum Dei populo præpararet. Sine aqua enim nec terra
 Aegypti fugitur, nec terra repromissionis intratur. ut
 quid tamen mare fugerit diximus, & Iordanis quare
 conuersus est retrorsum exposuimus. Nunc uideamus
 montes, quare exultant, ut arietes, & colles uelut agni
 ouium. Nunquid montes, terra & saxa ipsa exultant. Sed
 montes sunt prophetae, qui uident uoces suas impletas in
 Christo, qui locuti sunt altitudines dei. Gaudet enim pro-
 phetae ut arietes, in omnibus gaudent, uidentes pasto-
 rem natum, qui animam suam ponat pro ouibus, & sic

gaudent sicut arietes. Colles uero sic gaudent, sicut agni ouium. Hij utiq; colles sunt, qui humilem scientie locum tenent, nihil scientes nisi aut signare frontem, aut nomen domini inuocare, ita gaudent sicut agni ouium. Oues scientiam & sui habent & uocem pastoris audiunt & cognoscunt eum, & sequuntur eum quocunq; uadit. Agni uero ouium suarum uoces intelligunt, quia adhuc pastorem intelligere nequeunt, tamen per oues, id est, matres suas, sequuntur & ipsi pastorem Dominum Iesum Christum. Ante cuius faciem commota est terra, quando conuertit solidam petram in stagna aquae, id est, saxea corda fecit aquas ex uentre suo producere, salientes ad uitam aeternam, & rupem, id est, inaccessibile saxum incredularum gentium pectus conuertit ad fontes aquarum. Hec in figura facta sunt, ut historia Exodi loquitur, & psalmus iste testatur, sed scripta sunt ista, ait Apostolus, non ad eorum narrationem, sed ad nostram edificacionem, in qua clamamus domino, dicentes: Non nobis domine non nobis, sed nomini tuo da gloria. Non per merita nostra, sed pro misericordia tua concede, ut non dicat increduli, ubi est deus eorum. Exurge a mortis & ascende in caelo sursum, quia tu es qui regnas in caelo et in terra, & omnia quae uolueris operaris. Nam idola gentium ex quocunq; metallo muta & surda & caeca sunt, similes illis sunt confidentes in eis. Nos autem omnes de domo Israel speramus in te domine, ut tu adiutor noster et protector noster esse digneris, qui memor nostri, de caelo descendens benedixisti nos. Benedixisti domum Israel, nascendo ex Maria. Benedixisti domum Aarō, fundendo sacerdotium.

Bene=

Benedixisti omnes timentes dominum, eligendo Aposto-
 los pusillos cum maioribus. Ibi erant Iacobus & Ioannes
 cum maioribus, utiq; cum essent pusilli, adiciat dominus
 super uos. Addat uobis Paulum, super uos & super filios
 uestros. Addat uobis populū credentiū. Benedixisti uos do-
 mino, qui fecit cœlū & terrā, Ipsum enim prædicatis qui
 fecit. Cœlū cœli domino, terrā dedit filijs hominū. Quic-
 quid cœleste est in mētibus, in actibus, in cogitationibus,
 hoc domino deputandū est. Quicquid aut̄ terrenum, qua-
 si mortale et miserū contemnendū, etiam si culpa careat.
 Est enim quicquid fuerit de terra mortale, in quibus non
 dignatur laudari dominus. Nec ab his laudari uult qui
 descendūt in inferno, id est, qui in inferioribus uitæ acti-
 bus degunt, sed qui uiuimus in eo qui dicit: Ego sum uita,
 nos benedicimus dominum. Si tamen uiuimus recedētes
 ab omni opere mortali, benedicimus patrē & filium &
 spiritum sanctū, qui regnat in secula seculorum Amen.

Alleluia. CXIII.

Dilexi, quoniam exaudiet dominus uocem oratio-
 nis mee. Quia inclinauit aurem suam mihi, &
 in diebus meis inuocabo. Circundederunt me
 dolores mortis, & pericula inferni inuenerunt me. Tri-
 bulationem & dolorem inueni, & nomen domini inuo-
 caui. O domine libera animam meam, misericors do-
 minus & iustus, & deus noster miseretur. Custodiens
 paruulos dominus, humiliatus sum & liberauit me.

Conuertere anima mea in requiem tuam, quia dominus
 benefecit tibi. Quia eripuit animam meam de morte,
 cor meū à prauis affectibus, oculos meos à lachrymis, pe-

des meos à lapsu. Placebo domino in regione uiuorum.
COMMENTARIUM.

CAusas dilectionis domini explicat psalmista in cantico: Dilixi, inquit, dominū, quia cum circumdarent me dolores mortis, et suggestiones demonum circūuallarent me, Ego ad tribulationem iui, ipsam quaesui, ipsam inueni, & sic nomē domini inuocaui. Ne scio quo enim modo, quando letitiam inuenimus, nomen domini de summis labijs inuocamus. Tribulationē uero, aut ipsi nobis per abstinentiam & poenitentiam excitantes, aut casu aliquo incurrētes, talis clamor cordis nostri excutitur, ut ad ipsas excelsi dei aures attingat. Tamē uideamus quid fecit, ut liberationē domini mereretur. Opus est enim nobis qui uolumus liberari, scire quid fecerit, qui se liberatum annunciat. Dic nobis, quid fecisti, ut te dominus liberaret? Humiliatus sum, inquit, & liberauit me. Concordat euangelijs ista sententia. Dicit enim in euangelijs liberationis ipsius magister & dominus, quia omnis qui se humiliat exaltabitur, & qui se exaltat humiliabitur. Tenenda est humilitas, ex qua liberatio & exaltatio aeterna conquiritur. Per ipsam enim eripitur anima à morte, & oculi liberantur à lachrymis, id est, nihil poenitendum admittunt. Et pedes liberantur à lapsu. Stant enim humiles in proposito sanctitatis, qui ut placeant domino in regione uiuorū, perseverant stantes in regione mortalium, ut transeant de morte ad uitam, per dominum nostrum Iesum Christum, qui regnat in secula seculorum Amen.

Alleluia.

Alleluia. CXV.

CRedidi propter quod loquutus sum, ego autē humiliatus sum nimis. Ego dixi in excessu meo, omnis homo mendax. Qui retribuā domino, pro omnibus quę retribuit mihi. Calicē salutaris accipiam, & nomen domini inuocabo. Vota mea domino reddā corā omni populo eius, preciosa in cōspectu domini mors sanctorū eius. O domine quia ego seruus tuus, ego seruus tuus & filius ancillę tuę. Dirupisti uincula mea tibi sacrificabo hostiā laudis, & nomen domini inuocabo. Vota mea domino reddā in conspectu omnis populi eius, in atrijs domus domini in medio tui Hierusalē.

COMMENTARIUM.

ANtequam dicat quid locutus sit, fidem suā exponit: Credidi, inquit. Quid credidisti: Natum & passum, & quia credidi, ideo humiliatus sum nimis. Cum autē credidi hoc locutus sum, si dominus rerum exinanivit seipsum, & pro me formā serui suscepit, quid ego miser faciam? Quid retribuā domino pro omnibus quę retribuit mihi? Quantumuis dicat se homo seruire ad uicissitudinem beneficiorum eius, Omnis homo mendax est. Quid enim dignum retribuet homo domino, nisi forte passionem passione compensans? Calicem salutaris accipiam & nomen domini inuocem. Preciosa est enim in conspectu domini mors sanctorū eius: Si tamen in ipsa morte doceat se seruum dei, & filium ancillę eius. Ancilla dei est disciplina sancta. Qui enim in fine corporis dixerit domino ueraciter: O domine ego seruus tuus, id est non te contempsi, & filius sum ancillę tuę, id est, discipli
na tuę

ne tuæ uelut filius obtēperauī, Disrumpet dominus uin-
cula eius quibus à diabolo implicatur, & sacrificat deo
hostiam laudis, ita ut uota sua domino reddat in atrijs do-
mus domini, in conspectu omnis populi eius, id est, in eo-
rū conspectu, qui populus dei est, non populus huius mū-
di, ut uidear ab hominibus ad perditionē laboris sancti,
coram sanctis qui gloriantur in medio tui Hierusalem, in
qua Imperator est Christus, qui regnat cum patre & spi-
ritu sancto, per omnia secula seculorum Amen.

Alleluia alleluia. CXVI.

Laudate dominum omnes gentes, laudate cum om-
nes populi. Quoniā confirmata est super nos mi-
sericordia eius, et ueritas domini manet in æternū

COMMENTARIUM.

Laudate dominum omnes gentes. Exclusi sunt Iu-
dæi, qui tulerunt clauem regni cœlorum, nec ipsi
ingrediebantur, nec uos ingredi permittebant.

Omnes laudate dominum, qui absq; personarū acceptio-
ne omnes homines uult saluos fieri. Omnes gentes lauda-
te, quoniam confirmata est super nos misericordia eius.
Exclusit enim merita nostra, & induxit super nos mise-
ricordiam suam, quam confirmauit super nos per indul-
gentiam omnium peccatorum, credentibus & pœniten-
tibus sit promissa. Veritas ipsa domini manet in æternū.
In hoc enim confirmatio misericordie eius pietatis osten-
ditur, in quo corrigentes à peccato, ueniam nos & indul-
gentia comitantur, nostrumq; desinere à peccato, dei in-
dulgere est, cui gloria per omnia secula
seculorum Amen.

Alleluia

Alleluia alleluia. CXVII.

Confitemini domino quoniã bonus, quoniã in se-
culum misericordia eius. Dicat nũc Israel quo-
niam bonus, quoniã in seculũ misericordia eius.

Dicat nunc domus Aaron quoniam bonus, quoniam
in seculum misericordia eius. Dicant nunc qui timent
dominum, quoniam in seculum misericordia eius. De
tribulatione inuocaui dominum, & exaudiuit me in lati-
tudine dominus. Dominus mihi adiutor, non timebo
quid faciat mihi homo. Dominus mihi adiutor, et ego
despiciam inimicos meos. Bonum est confidere in do-
mino, quã confidere in homine. Bonum est sperare in
domino, quã sperare in principibus. Omnes gentes
circumderunt me, & in nomine domini quia ultus sum
in eos. Circundantes circumdederunt me, & in nomi-
ne domini quia ultus sum in eos. Circumdederunt me
sicut apes, & exarserunt sicut ignis in spinis, & in nomi-
ne domini quia ultus sum in eos. Impulsus euerfus sum
ut caderem, & dominus suscepit me. Fortitudo mea
& laus mea dominus, & factus est mihi in salutem.

Vox exultationis & salutis in tabernaculis iustorum.

Dextera domini fecit uirtutem, dextera domini exalta-
uit me, dextera domini fecit uirtutem. Non moriar sed
uiuã, & narrabo opera domini. Castigã castigauit me
dominus, & morti non tradidit me. Aperite mihi por-
tas iustitiæ, ingressus in eas cõfitebor domino, hæc porta
domini, iusti intrabunt in eam. Confitebor tibi quoniã
exaudisti me, & factus es mihi in salutem. Lapidem
quem reprobrauerunt ædificantes, hic factus est in caput
anguli.

anguli. A domino factum est istud, & est mirabile in oculis nostris. Hæc est dies quam fecit dominus, exultemus & letemur in ea. O domine saluum me fac & domine bene & feliciter prosperare, bene dictus qui uenit in nomine domini. Benediximus uobis de domo domini, deus dominus & illuxit nobis. Constituite diem solennem in condensis, usque ad cornu altaris.

Deus meus es tu & confitebor tibi, deus meus es tu & exaltabo te. Confitebor tibi quoniam exaudisti me, & factus es mihi in salutem. Confitemini domino quoniam bonus, quoniam in seculum misericordia eius.

COMMENTARIUM.

Confitemini domino quoniam bonus, quoniam in seculum misericordia eius. Licet in æternum regnet misericordia eius, tamen confessio in isto seculo poterit prodesse peccantibus. Post istud enim seculum, confessio penitus non ualebit ad ueniam. Itaque cum est tempus confitendi domino fateamur. Est enim in isto seculo paratissima misericordia eius. Si uis discere ita esse, docere te poterit & domus Israel, & domus Aaron. In scripturis omnibus ueteris testamenti ibi legis, quia quotienscunq; conuersus est populus ad confessionem et pœnituit, totiens est misericordiam consecutus. Quod si ad legendum incapax esse uideris, require homines qui timent dominum, & ipsi tibi ostendunt quomodo confitentibus parata sit misericordia eius. Nam & ego in tribulatione mea confessus sum, & inuocaui dominum, & exaudiuit me in latitudine. Verum quia & nos ipsi nobis hostes sumus, dum contra salutem nostram aliquid

conclu

concupiscimus, & nihilominus extra nos atios inimicos habemus uisibiles atque inuisibiles, oremus ut dominus nobis adiutor esse dignetur contra inimicitias istas quas memorauimus, & tūc demū non timebimus inimicos nostros. Melius est enim confidere in domino, q̄ confidere in homine. Nota tibi confidentiā quam teneas Christiane Noli confidere in te, noli dicere, sic te liberum habere arbitrium, ut tu tibi in te ipso confidas. Habes quidem liberum arbitrium, sed noli de eo presumere, de deo presume, quia uinci non potest, nam liberum arbitrium uinci potest. Bonum est confidere in domino, quā confidere in homine, aut in principibus. Si enim confidas in domino, tunc poteris dicere: Omnes gentes circūderunt me, et in nomine domini ultus sum eos: Hoc libertas arbitrij dicere nō potest, aut si dixerit, docebo eā aperte mentiri, aut certe ab initio seculi det mihi qui sine dei auxilio euaserit, siue uisibiles, siue inuisibiles inimicos. Attende etiā in auxilio positus, quid accidat: Impulsus sum inquit, uersatus sum ut caderē, & dominus suscepit me. Et subiungat si potest: Fortitudo mea & laus mea libertas arbitrij, & ipsa facta est mihi in salutē. Hoc si non potest dicere, imo quia nō potest iuste dicere, dicat se à domino suscipi, & fortunam omnē auxilijs diuinis ascribat. Eius enim dextera fecit uirtutem, si quam in nobis habemus. Eius dextera exaltat nos ex inferno inferiore. Ipse enim facit, ut uiuamus, & non moriamur, ut narremus opera eius. Ipse castigans castigat nos in misericordia, & mortū non tradet nos. Nunc forte audiat me prædestinationem docens, & arbitrium hominum infringens, putet me libertatem

bertatem arbitrij ita excludere, ut peccantes existiment dei abiectione peccare. Quod peccamus, nostri arbitrij docebitur, qui contemnimus gratiam. Vide quanta libertas est arbitrij tui, negetur à seruo dominus, ut dicat homo deo: nolo tibi credere, & faciat sibi templum ubi idolum colat, aut synagogam ubi suum abneget saluatore. Quid ergo malum facimus, per libertatem incurrimus, quia non dignatur dominus iustus coacta seruitia. Si uero aliquid boni fecerimus, imputabimus largitori, qui bona omnia ad se confugientib. prestat, secundum illud quod ipse dignatus est repromittere. Omnis qui petit accipit, et qui querit inuenit, et pulsanti aperietur. Pulsemus ergo, & cum propheta in isto psalmo cantemus: Aperite mihi portas iustitiæ, & ingressus eas confitebor domino. Hæc nos clamamus adminiculis auxilijsq; diuinis, unde nobis uox responsionis eorum uidetur audiri: Hæc porta quam pulsatis non est homini libertate cõcessa, sed est in domini auxilio constituta, & soli iusti introibunt per eam. Cõfiteamur ergo domino, quoniã ipse exaudit nos & ipse nobis efficitur in salutem. Veniamus nunc ad lapidem quem reprobauerunt ædificantes. Hic lapis legitur in Daniele excisus sine manibus, id est, sine opera uiri natus ex uirgine. Aedificantes erant Iudei soli super uniuersam faciẽ terræ. Omnes enim gẽtes in destructione idolorũ morabantur, soli Iudei sub omnipotenti et uero deo ædificationem legis & prophetiæ tractabãt, quibus ab origine mundi per Moysen quid egerit circa humanũ genus, quid uẽ gesserint circa deũ homines notum faciẽs, & hoc notũ fecit, quod in nouissimis temporibus suscitaret

ret eis ex femore Iudæ regem Christum, de quo ipse Moyses diceret: ipsum audietis tanquã me per omnia, de quo iurauit deus pater ad Dauid, dicens: De fructu uetris tui ponã super sedẽ tuam. De quo iurauit ad Abrahamã, quod in femine tuo hereditabo omnes gentes, de quo per Esaiã dixit deus, quod uirgo in utero concipiet, & pariet Emanuel. Hæc & his similia multa in ueteribus libris inuenies, quæ & Iudæi ad ædificationem populi legentes ædificantes nominati sunt. Hij dum ædificant peruenerũt ad lapidem angularẽ, qui duos parietes amplecteretur, & duos conderet in semetipso. Et quia ipsi in uno pariete stare uolebant, reprobauerunt lapidem, qui non erat aptus ad unum, sed ad duos. Videns deus iniustam reprobationem hominum, ipse quod probauerat illis nolentibus ordinauit, & hunc lapidem ipse per se posuit in capite anguli, ut ex duobus testamentis, & ex duobus populis ædificatio surgeret, quam increduli relinquẽtes à deo derelicti sunt. Credentes autem super ædificãt supra fundamentum hoc, quod ex angulari lapide in capite anguli positum utraq; constringit & continet, & ipsum lapidem mirabilem in suis oculis habentes confitentur hũc esse diem, cui non succedit nox, quem horæ non diuidũt, quæ umbra non impedit. Exultemus ergo & letemur in eo, qui à lumine uero nostras tenebras fugaturus illuxit, Benedictus qui uenit in nomine domini. Benedixit nos in domo domini, deus dominus & illuxit nobis. Nos ergo constituamus diem dominicam, in confrequentationibus usq; ad cornua altaris. In qua die dicamus deo: Deus meus es tu, et cõfitebor tibi, deus meus es tu, & exaltabo te.

A

Confite

Confitebor gemēs peccata mea, exultabo gaudens in dulgentia tua. Sic deniq; sequitur: Confitebor, quia exaudisti me, & factus es mihi in salutem. Et quasi qui sodales hortetur, ut sicut ipsi indulgēt est confitenti, et illis confitentibus dimittatur: Et uos, inquit, confitemini domino quoniam bonus, quoniam in seculum misericordia eius, qui regnat in secula seculorum Amen.

Alleluia. CXVIII.

BEati immaculati in uia, qui ambulāt in lege domini. Beati qui scrutantur testimonia eius, in toto corde exquirunt eum. Non enim qui operantur iniquitatem in uis eius ambulauerunt. Tu mandasti mandata tua custodiri nimis. Vtinam dirigatur uia mea ad custodiendas iustificationes tuas. Tunc nō confundar cū perspexero in omnibus mandatis tuis. Confitebor tibi in directione cordis, in eo quod didici iudicia iustitię tuę. Iustificationes tuas custodiam, non me derelinquas usquequaq;.

IN quo corrigit adolescentior uiam suam, in custodiēdo sermones tuos. In toto corde meo exquisiui te, ne repellas me à mandatis tuis. In corde meo abscondi eloquia tua, ut non peccem tibi. Benedictus es domine, doce me iustificationes tuas. In labijs meis pronunciaui omnia iudicia oris tui. In uia testimoniorum tuorum delectatus sum sicut in omnibus diuitijs. In mandatis tuis exercebor, & considerabo uias tuas. In iustificationibus tuis meditabor, non obliuiscar sermones tuos.

Retribue

Retribue seruo tuo, uiuifica me & custodia sermo-
nes tuos. Reuela oculos meos, & considerabo
mirabilia de lege tua. Incola ego sum in terra,
non abscondas à me mandata tua. Concupiuit anima
mea desiderare iustificationes tuas in omni tempore.
Increpasti superbos, maledicti qui declinant à mandatis
tuis. Aufer à me opprobrium & contemptum, quia testi-
monia tua exquisiui. Etenim sederunt principes, & ad-
uersum me loquebantur, seruus autem tuus exercebatur
in iustificationibus tuis. Nam & testimonia tua medi-
tatio mea est, & consilium meum iustificationes tue.

Adhesit pauimento anima mea, uiuifica me secun-
dum uerbum tuum. Vias meas enunciaui &
exaudisti me, doce me iustificationes tuas. Via
iustificationum tuarum instrue me, & exercebor in mi-
rabilibus tuis. Dormitauit anima mea præ tædio, confir-
ma me in uerbis tuis. Viam iniquitatis amoue à me, et
& de lege tua miserere mei. Viam ueritatis elegi, iudi-
cia tua non sum oblitus. Adhesi testimonijs tuis domine,
noli me confundere. Viam mandatorum tuorum cucur-
ri, cum dilatasti cor meum.

Legem pone mihi domine uiam iustificationum tuarum,
& exquiram eam semper. Da mihi intellectum &
scrutabo legem tuam, & custodia illam in toto cor-
de meo. Deduc me in semitam mandatorum tuorum, quia
ipsam uolui. Inclina cor meum in testimonia tua, & non
in auaritiam. Auerte oculos meos, ne uideant uanita-
tem, in uia tua uiuifica me. Statue seruo tuo eloquium
tuum, in timore tuo. Amputa opprobrium meum quod

suspiciatus sum, quia iudicia tua iocunda. Ecce concipiui mandata tua, in æquitate tua uiuifica me.

ET ueniat super me misericordia tua domine, salutare tuum secundū eloquium tuum. Et respondebo exprobrantibus mihi uerbum, quia speraui in sermonibus tuis. Et ne auferas de ore meo uerbū ueritatis usquequaq; quia in iudicijs tuis supersperaui. Et custodiam legē tuam semper, in seculū & in seculū seculi. Et ambulabā in latitudine, quia mandata tua exquisiui.

Et loquebar de testimonijs tuis in conspectu regum, & non confundebar. Et meditabar in mandatis tuis, quæ dilexi. Et leuaui manus meas ad mandata tua quæ dilexi, & exercebor in iustificationibus tuis.

COMMENTARIUM.

Alleluia cū alphabeto inchoat, quod est magisterium dei in Alleluia, & eruditio hominibus tradenda in alphabeto. Dicamus ergo beatos et immaculatos Christi discipulos, quos usque hodie in uia sunt, qui est Christus. Ipse enim qui se dixit uia, ipse dixit eis: Mane te in me, sicut & ego in uobis. Ergo manēt isti beati, quia Apostoli immaculati, quia obtēperātes per omnia, in uia, quia in Christo sunt, ambulabant, quia in toto orbe terrarum eorū ambulat sancta doctrina, quæ est in lege domini. Primus beatitudinis gradus in Apostolis cōsummatu est: secundus nobis est reseruatus. Sicut enim in primo psalmo, Beatus est qui in lege domini meditabitur die ac nocte, legentem noluit negligentē. Nam qui legit, si nesciat quid legat, negliget. Deus enim sciri uult omnia suarum mysteria literarū. Et sicut quod scriptum non inuenies, si

queras

quæras incurris: sic quod scriptum est, si non inquiras, argueris. Beatus enim perfectus esse non poteris, nisi scrutatus fueris testimonia eius, & in tota corde exquirat eum. Non enim milites, negotiantes, terrena cogitantes, his studijs occupari possunt, non eis uacat, mundum custodiunt, eius totas partes agunt. Tu quid facis Christiane, si militas homini scrutare legem eius, quia si quid licet iam ignarus incurreris, morieris. Nescire enim legem nemini licet. negotiator es, inquire precia constituta, quia si nescius licet incurreris, non euades. Seruus Christi es, scrutare testimonia eius. Si enim illis non uacat, tu qui clericum aut religiosum profiteris, nec tibi forte uacare uis, legem suam deus cui debeat delegare responde. Noui isto loco multos dicere: ergo simplices non uidebunt regnum dei, qui scrutari ista non possunt. Audi charissime, a nullo deus quod non potest quæret, mutus non damnabitur de taciturnitate, nec æger culpabitur de labore. Voluntas sola sufficit deo, ubi possibilitas deest, ipsa reum efficit, ipsa sanctum, de his quibus uerè uoluit, & uerè non potuit. Ergo excusimus nos de uncino obiectionis, & à simplicibus utique eruimus te. Cum modo causas quas memorauit tractabo, qui nosti discutere, qui nosti species uestium, species uini, species cibi, species argenti. Ista & his similia, etiam si non possideas, nosti tamen & quid imposturæ habeant, & quid ueritatis obtineant discutis. Quid uicini tui agunt, non te latere uis, quid loquantur extranei, quid iudex ciuitatis senserit, quid noui constituerit Imperator quid agant orientales, quid occidentales, quid rustici per omnia rura quærantur, ista & multa his similia scruta-

ris, uenis ad mādāta dei, & tolles te & dices: Nihil melius nisi simpliciter uiuere. Ergo ne astutia ex contemptu concepta simpliciter uiuit, & quis domini sui iussa custodit, quæ custodire non poterit, nisi ante didicerit, dicente sancto spiritu per prophetam. Nisi quis didicerit iustitiā super terram, ueritatem non faciet. Et sicut maius est uoluntatem dei facere quā nosse, ita prius est nosse quā facere. Illud merito præcedit, hoc ordine. Et fieri potest ut obsequēdi uoto offendat, qui qualiter obsequi debeat ante non didicit. Nobis ergo desiderantibus ac dicentibus, utinam dirigātur uia meæ ad custodiendum iustificationes dei. Non confundimur, dum respicimus ad omnia mandata eius. Si tamen confiteamur domino in directio-
ne cordis, in eo quod didicerimus iudicia iustitiæ eius. Tantum enim exigitur quantum sapimus, non quantum non sapimus, imò quantum sapere possumus, non quantum non possumus. Verum quia mandata, inquit tua custodi-
ri uis nimis, nō me derelinquas usquequaq;. Non est enim aliud ubi adolescentiæ uis corrigam, nisi in custodia ser-
monum tuorum. Videamus nunc orationem, qui orat non mentitur deo in uerbis orationis suæ: In toto, inquit, corde meo exquisiui te. Si uerum dicit non te repellet à mandatis suis: In corde, inquit, meo abscondi eloquium tuum, ut non peccem tibi. Non ergo ideo ad scientiam laboraui pertingere, et præcepta dei memoriter retinere, ut uiderer sciolus, et p scientiā inflatus superbia increpatione aptarer, sed ideo ut nō peccarē tibi: Doce ergo me ait, domine iustificationes tuas. Ad hæc respondebit tibi ille quem oras, ut doceret te iustitias suas: Hæc est, inquit,
iustitia

iustitia mea, ut omnia quæ uis ut faciat tibi homo, eadem tu homini facias. Si amplecteris iustitiam dei dices: In labijs meis pronunciaui omnia iudicia oris tui & in his delectatus sum, sicut in omnibus diuitijs. Videamus nunc quid est quod sequitur, in mandatis tuis me exercebo. Sicut tyronia corpus exercet, ita animam diuina præcepta instituit. Docet enim ea qualiter pugnos caute suscipiat, qualiter fortiter reddat. Et considerabo, ait uias tuas, id est, attendo qualiter superasti, et ipsa imitabor exempla. Siquidem qui nos docuit: sic dixit: imitatores mei estote sicut ego magistri: Non obliuiscar, inquit, sermones tuos. Vides quia obliuio res uitij est non naturæ: Retribue, inquit seruo tuo. Quid tibi uis retribuui? Amoris, inquit, affectum ut uiuam. Et si tibi uitam dedero quid facies? Forte dixit uiuam & epuler, later, ædificæ, agros excolam, agam causas, et cætera quæ cum tempore perierunt, non hoc dixit, sed quid ait, uiuam et custodiam sermones tuos. Verum quia inter apices tuos thesauros occultos sentio, quos inuenire non possum, tu domine reuela oculos meos, et considerabo mirabilia de lege tua. Caute sane accipiendum est quod adiecit: Incola. i. peregrinus ego sum apud te in terra. i. nihil terrenum quero: quod quero, hoc mihi noli abscondere. Non abscondas à me mandata tua. Non enim concupiscit anima mea, nisi desiderare iustificationes tuas et quia scio te increpare superbos, aufer à me opprobrium. Superbi sunt enim, qui contemnunt dominum imperantem, & maledicti sunt qui declinant à mandatis tuis. Tuis sanè quia nobis pie agentibus, principes aeris huius deiectiones excogitant. Idcirco adiecit. Quod ij principes, ait, aduersum me loquebantur.

bantur. Ego uero seruus tuus exercebar in tuis iustificationibus. Nam & testimonia tua meditatio mea est, & cōfiliū meū iustificationes tuæ. Videamus quod consiliū secutus sis in iustificationibus domini: Adhæsit, inquit, pauiamento anima mea, hoc est, iacui in pauiamento, te domine deprecans, te exorans, uiuifica me secundum uerbum tuum. Quid enim promisit deus? Promisit, inquit, deus dicens. Quia in me sperauit, ego liberabo eū. Ecce ego sperans in te iam pauiamento adhæsi. Tu qui suscitās de terra inopē, uiuifica me secundū uerbum tuū. Uias tuas enūciaui, & exaudisti me. Considera quid se fecisse dixit, ut exaudiretur. quid est uias tuas enūciaui? Hoc est quibuscūq; mihi possibilitas loquēdi fuit, hos illis calles ostendi, quibus parebant uestigia. Per ipsos enim euaditur mors & peruenitur ad uitā. Quando ergo uias tuas enūciaui, tunc exaudisti me. Artem exaudiendi didicisti Christiane, si exaudiri uis, uias dei nuncia, doce castitatē, humilitatem, contemptū mundi, & quicquid petieris exaudiris, & rogās te doceri à domino, quid doceas collibertum, dicitō: Ego quia uolo uias tuas enūciare, ut exaudias me, uiam iustificationum tuarū fac ut intelligā, et exercebor in mirabilibus tuis. Exerceri argutari est: Argutus, inquit, ero non piger. Quid tantū promittis? ecce una tentatio nascitur, et moueris ita ut dicas: Dormitat anima mea præ tædio. Dormire corporis, nō est animæ. Quātus sopor tuū corpus inuasit, qui & animā dormire cōpellit. At ille, ista mihi euenerūt, quia de me præsumpsi. Excita me domine quia dormio. Excitas autē me, si cōfirmaueris me in uerbis tuis. Cōfirmas autē me in uerbis tuis, si uia iniquitatis, id est,

ipsum

ipsum tentatorem amoueas à me. Nisi enim longe eum feceris à me, in somno anima, & in mentis meae tædio permanebo, Tu ergo uiam iniquitatis amoue à me, & in uia tua miserere mei. Meum est enim eligere uiam ueritatis, tuum est concedere electionis huius effectum. Et quia ad hæsi testimonijs tuis, credens ut omnis qui petit accipit, Peto domine, noli me confundere. Naturaliter confusio nascitur, quando quod poscitur denegatur, & ab eo qui prædicat eum quem petiturus est, nihil negare poscenti. Vnde & hic ab hac confusione se liberari desiderans clamat: Domine noli me confundere, quid tamen postulas uideamus. Quid curris uiam mandatorum? Quid postulas intellectum ut scruteris legem dei? Quid ducem quaeris uiae dei? Pande quid postulas. Inclina, inquit, cor meum in testimonia tua, & non in auaritiâ. Ideo ergo dormitabat anima tua præ tædio, quia de auaricia cogitabas, attendens ad ea, quæ uidentur, quæ in uanitate consistunt, quia dum teneri putantur aufugiunt. Ora ergo, ut auertat oculos tuos, ne uideant istam uanitatē siue in ambitionibus mundi, siue in concupiscentijs carnis. Et dic domino ut statuât seruo suo eloquiū suum in timore suo, & amputet opprobriū quod suspicatus es. Quid enim suspicatus es, cum præ tædio dormitares? dixisti: Quid maduca bo, quid bibam, quid operiar? At ubi inclinauit dominus cor tuū in testimonia sua, liberauit te ab auaricia, & cepisti quaerere regnū Dei & iusticiam eius, credens quod hæc omnia apponantur tibi. Modo ergo iam rogas, ut huius suspitionis opprobriū amputetur à te. Opprobrium est enim, ut credas hominem sollicitū esse de seruo suo, et

deū negligere seruiētē sibi. Peccauī domine, quia ita suffi-
 catus sum: parce, quia iudicia tua iocūda sunt. Ecce credo
 ecce nihil cōcupisco nisi mandata tua, fac ut ueniat super
 me misericordia tua, si salutare tuū sup me uenerit, secun-
 dū eloquiū tuū quod promisti, *Querite regnū Dei, &*
ista oīa apponentur uobis. Dū ergo cōpleueris salutare
 tuū secundum eloquium tuū, ego respōdebo exprobran-
 tibus mihi uerbum, quia in sermonibus tuis spero. Non
 ergo auferas ex ore meo uerbum ueritatis usquequaq̃.
 Ecce inficias in deum uadis. Ergo Deus alicui tollit uer-
 bum ueritatis ex ore? Hoc diabolus facit, tollit ueritatē,
 & mittit mendacium. Quid ergo Deo loquar ostende:
 Ego, inquit, uolo respondere exprobrantibus mihi uer-
 bū, quia in sermonibus Dei sperans, nihil cogitavi de uen-
 tre, sed de mente: nihil de terra, sed de cōlo. Cum ergo di-
 cerem deus omnia parat seruis suis, illi, id est, increduli,
 siue imundi spiritus huius prædicationis ueritatē con-
 uertebant in mendacium. Tu ergo domine cum comple-
 ueris quod de te dum crederē repromisti, & illis respon-
 debo exprobrantibus mihi uerbum, & non est ablatas
 ex ore meo sermo ueritatis usquequaq̃, quia bene feci,
 ut sperarem in sermonibus tuis. Non ergo custodiā num-
 mos meos, non diuitias meas, non gloriam inanem, sed
 custodiā legem tuam semper in eternum. Audi uinū
 nunc quid est quod dicat se ambulasse in latitudine, quia
 mandata Dei quæsiuit, cum latitudo ad mortem ducat.
 Non ita est ista latitudo. Vis scire quomodo ambulat ho-
 mo in latitudine? Quia mandata Dei exquirat. Latum
 ambulat quem affectus non ligat carnis, spaciatur quem
 rerum

verum sarcinæ non coartant. Loquitur testimonia Dei etiam in conspectu regum, & nulla confusione dicitur ei: tu possides, quid cōtemptum prædicas mundi? Nulla trepidatio, quia nec gloriam ab eo, nec cēsū expectat, sed ad deum solum leuat manus suas, quem solum diligit, & exercetur in iustificationibus eius, qui regnat in secula seculorum, Amen.

Memor esto uerbi tui seruo tuo, in quo mihi spem dedisti. Hæc me consolata est in humilitate mea, quia eloquium tuum uiuificabit me. Superbi inique agebant usquequaq; , à lege autem tua non declinaui. Memor sui iudiciorum tuorum à seculo domine, & consolatus sum. Defectio tenuit me, pro peccatoribus derelinentibus legem tuam. Cantabiles mihi erant iustificationes tuæ in loco peregrinationis meæ. Memor sui nocte nominis tui Domine, & custodiui legem tuam. Hæc facta est mihi, qui iustificationes tuas exquisiui.

Portio mea domine, dixi custodire legem tuam. Deprecatus sum faciem tuam in toto corde meo, miserere mei secundum eloquium tuum. Cogitauit uias meas, & conuertit pedes meos in testimonia tua.

Paratus sum & non sum turbatus, ut custodiam mandata tua. Funes peccatorum circūplexi sunt me, & legem tuam non sum oblitus. Media nocte surgebam ad confitendum tibi, super iudicia iustificationis tuæ. Particeps ego sum omnium timentium te, & custodientium mandata tua. Misericordia tua domine plena est terra, iustificationes tuas doce me.

Bonitatem fecisti cum seruo tuo domine, secundum uerbum tuum. Bonitatem & disciplinam & scientiam doce me, quia mandatis tuis credidi. Priusquam humiliarer ego deliqui, propterea eloquium tuum custodiui. Bonus es tu, & in bonitate tua doce me iustificationes tuas. Multiplicata est super me iniquitas superbiorum, ego autem in toto corde meo scrutabor mandata tua. Coagulatum est sicut lac cor eorum, ego uero legem tuam meditatus sum. Bonum mihi quia humiliasti me, ut discam iustificationes tuas. Bonum mihi lex oris tui, super milia auri & argenti.

Manus tuae fecerunt me & plasmauerunt me, da mihi intellectum ut discam mandata tua. Qui timent te uidebunt me & letabuntur, quia in uerba tua supersperavi. Cognoui domine quia aequitas iudicia tua, & in ueritate tua humiliasti me. Fiat misericordia tua ut consoletur me, secundum eloquium tuum seruo tuo. Veniant mihi miserationes tuae & uiuam, quia lex tua meditatio mea est. Confundantur superbi, quia iniuste iniquitatem fecerunt in me, ego autem exercebor in mandatis tuis. Conuertantur mihi timentes te, & qui nouerunt testimonia tua. Fiat cor meum immaculatum in iustificationibus tuis, ut non confundar.

COMMENTARIUM.

Hactenus à capite unus est sensus. Aliter incipit textus orantis, quo ait: Memèto domine uerbi tui seruo tuo, in quo mihi spem dedisti. In hac oratione omne hominum deplorabat genus. Perierat omne genus hominum in praeuaricatione Adae, & promissum fuerat

fuerat uerbum dei uenturum in carne, & per ipsum genus nostrum recuperaturum in melius. Clamatur ergo: Memento uerbi tui seruo tuo, id est, generi humano, in quo mihi spem dedisti. Hæc spes me consolata est in humilitate mea, dum superbi inique agerent usq; quaq; id est, dum immundi spiritus ita superbe agerent, ut & capitolia sibi & templa alta construerent. Ego memor fui iudiciorum tuorum, quia promissisti uerbum tuum uenire ad destructionem eorū. Hoc memor fui, & consolatus sum, tamen in presenti, defectio animi tenuit me præ peccatoribus derelinquentibus legem tuam, & euntibus ad legem demonum, quæ agebatur in templis, mihi tamē cantabiles erant iustificationes tuæ in loco peregrinationis meæ, ubi aduena comprobabar. Deniq; tolle subito Christianum, & pone inter Iudæos aut Gentiles, nonne aduena uidetur, licet in sua urbe consistat? tibi, inquit, tamen cantabiles mihi erant iustificationes tuæ, & iniuste agentibus non tacebam. Memor eram in nocte nominis tui domine, id est, in tenebrosis hominum concilijs positus, memor eram nominis tui, & custodiui legem tuam, non me exempla multorum à recto tenore reuocabant. Hæc denique sola mihi facta est portio, quia iustificationes tuas exquisiui, cum discerem custodire legem tuam. Hæc sola facta est mihi portio. Cum enim illi sibi diuiderēt agros, domus, uincas, gloriasq; mundi diuersas, me inermem à suo contubernio reliquerunt dicentes: Si non in pane uiuere potes, sed in uerbo Dei, hæc sola sit tibi portio. Et ego dixi tibi Domine, miserere mei secundum eloquium tuum. Tu promissisti, ut nihil horum requiramus, non mi

hi promissionem tuam peccata mea impediunt, quia cogitavi vias tuas. Et conuerti pedes meos ad testimonia tua. Nunc autem paratus sum, & non sum turbatus, non me turbet triticum non est in horreo, oleum non est in uasculo, nummus non est in sacculo, uestimentum in conditis non est, expeditus sum, paratus sum, & in hac paupertate non sum turbatus. Et ad quid paratus es? Vt custodiam, inquit, mandata tua, & licet funes peccatorum in tenebrositate distendit, ego & funibus peccatorum circumplexus, & in medijs tenebris positus, surgebam ad confitendum tibi, uadens super iudicia iusticie tue. Desiderabam enim particeps fieri timentium te, & custodientium mandata tua. Considerabam tamen peccata mea, sed misericordiam tuam plenius cogitabam & dicebam: Quia misericordia tua plena est terra. Quid est plena est terra misericordia Dei? Medicamentum est anima. Medicamentum autem quando uulneribus mittitur, nisi impleuerit uulnera non curantur. Terra ergo corpus nostrum est, quod per omnia membra spiritalia uulnera contrahendo opus habuit saluatorem, cuius misericordia impleretur terra, & saluatos iustificationes suas doceret. Denique ita sequitur: Vt bonitatem & disciplinam & scientiam, inquit, doceas me. Quia mandatis tuis credidi, ego, inquit, qui prius quam tibi humiliarer deliqui. Nunc uero quia misericordia tua plena est terra, propterea eloquia tua custodiui. Et licet multiplicetur super me iniquitas superbiorum, id est, licet multiplicentur mihi suggestiones demonum, ego tamen in toto corde meo scrutabor legem tuam. Et licet coaguletur sicut lac cor eorum,

ego tamen legem tuam meditatus sum. Bonum est enim mihi quod humiliasti me, ut discam mandata tua. Non est afflictio corporalis in miserijs deputanda, si nobis etiam nolentibus ueniat. Vide enim quid dixit: bonum, inquit, mihi quia humiliasti me, ut discam mandata tua. Alij possideant & in suis locupletationibus glorientur, mihi melior est lex oris tui, super milia auri & argenti. Manus enim tuæ fecerunt me, hoc memor esto, quia cum omnia uerbo feceris, me manus tuæ ad tuam effigiem plasmauerunt. Da ergo mihi intellectum & discam mandata tua, ista cupientem, ista desiderantem qui timent te uidebunt me, & latabuntur. Quia in sermonibus tuis speraui. In ipsis enim cognoui, quia æquitas iudicia tua. Et ueritate humiliasti me, id est, uera causa extitit ut humiliares me. Propter iniquitatem enim corripuisti me. Fiat nunc misericordia tua, ut consoletur me, secundum eloquium tuum seruo tuo. Veniant mihi miserationes tuæ & uiuam, quia lex tua meditatio mea est. Cauendum sane & præuidendum, quia quotienscumque lex Dei meditatio nostra est, tunc superbi iniquitates operantur in nobis. Quanto enim nos humiliores propter Deum esse uoluerimus, tanto nobis superbi nequiores existunt. Confundantur, inquit, superbi, quia iniuste iniquitatem fecerunt in me. Ego autem, ait, non recessi à patientia, sed coeptis insistens, in toto corde meo scrutabar legem tuam. Verum quia orandum est, ut quietam & tranquillam uitam agamus, isti à me auertantur. Et conuertantur ad me qui timent te, & qui nouerunt testimonia tua, quia per societatem bonorum effi-

efficitur cor nostrum mundum. In Iustificationibus domini, ut non confundamur. Hoc autem præstat ipse solus, qui est in dextra patris, qui interpellat pro nobis, cui gloria simul cum patre & spiritu sancto in unitate deitatis, per omnia secula seculorum, Amen.

Defecit in salutari tuo anima mea, & in uerbum tuum supersperavi. Defecerunt oculi mei in eloquium tuum, dicentes quando consolaberis me. Quia factus sum sicut uter in pruina, iustificationes tuas non sum oblitus. Quot sunt dies serui tui, quando facies de persequentibus me iudicium. Narrauerunt mihi iniqui fabulationes, sed non ut lex tua. Omnia mandata tua ueritas, iniqui persecuti sunt me adiuua me. Paulominus consummauerunt me in terra, ego autem non dereliqui mandata tua. Secundum misericordiam tuam uiuifica me, & custodiam testimonia oris tui,

In æternum Domine uerbum tuum permanet in cælo. In generatione & generationem ueritas tua, fundasti terram & permanet. Ordinatione tua perseuerant dies, quoniam omnia seruiunt tibi. Nisi quod lex tua meditatio mea est, tunc forte perissem in humilitate mea. In æternum non obliuiscar iustificationes tuas, quia in ipsis uiuificasti me. Tuus sum ego saluum me fac, quoniam iustificationes tuas exquisiui. Me expectauerunt peccatores ut perderent me, testimonia tua intellexi. Omnis consummationis uidi finem, latum mandatum tuum nimis.

Quomodo

Quomodo dilexi legem tuam domine, tota die meditatio mea est. Super inimicos meos prudentem me fecisti mandato tuo, quia in æternum mihi est. Super omnes docētes me intellexi, quia testimonia tua meditatio mea est. Super senes intellexi, quia mandata tua quæsiui. Ab omni uia mala prohibui pedes meos, ut custodiam uerba tua. A iudicijs tuis nō declinaui, quia tu legem posuisti mihi. Quam dulcia factibus meis eloquia tua, super mel ori meo. A mandatis tuis intellexi, propterea odiui omnē uiam iniquitatis.

Lucerna pedibus meis uerbum tuum, & lumen semitis meis. Iuravi & statui custodire iudicia iustitiæ tuæ. Humiliatus sum usquequaq; domine, uiuifica me secundum uerbum tuum. Voluntaria oris mei beneplacita fac domine, & iudicia tua doce me.

Anima mea in manibus meis semper, & legem tuam non sum oblitus. Posuerunt peccatores laqueum mihi, & de mandatis tuis non erraui. Hereditate acquisiui testimonia tua in æternū, quia exultatio cordis mei sunt.

Inclinaui cor meum ad faciendas iustificationes tuas in æternum propter retributionem.

Iniquos odio habui, & legem tuam dilexi. Adiutor & susceptor meus es tu, & in uerbum tuum speraui. Declinate à me maligni, et scrutabor mandata dei mei. Suscipe me secundum eloquium tuum & uiuam, et nō confundas me ab expectatione mea.

Adiuua me & saluus ero, & meditabor in iustificationibus tuis semper. Spreuisti omnes discedentes à iudicijs tuis, quia iniusta cogitatio eorum. Præuarican-

tes reputaui omnes peccatores terræ, ideo dilexi testimonia tua. Confige timore tuo carnes meas, à iudicijs enim tuis timui.

Feci iudicium & iusticiã, non tradas me calumniatibus me. Suscipe seruũ tuum in bonum, non calumnientur me superbi. Oculi mei defecerũ in alutar e tuũ, & in eloquium iusticiæ tuæ. Fac cum seruo tuo secundum misericordiã tuam, & iustificationes tuas doce me. Seruus tuus sum ego, da mihi intellectuũ, ut sciam testimonia tua. Tempus faciendi domine, dissi-pauerunt legem tuã. Ideo dilexi mandata tua super aurũ & topazion. Propterea ad omnia mandata tua dirigebar, omnem uiam iniquam odio habui.

Mirabilia testimonia tua, ideo scrutata est ea anima mea. Declaratio sermonũ tuorum illuminat, & intellectuũ dat paruulis. Os meũ aperui et attraxi spiritũ, quia madata tua desiderabã. Aspice in me & miserere mei, secundum iudiciũ diligentium nomen tuũ. Gressus meos dirige secundum eloquium tuum, & non dominetur mei omnis iniusticia. Redime me à calumnijs hominũ, ut custodiam mandata tua. Faciem tuam illumina super seruum tuum, & doce me iustificationes tuas. Exitus aquarũ deduxerunt oculi mei, quia non custodierunt legem tuam.

Iustus es domine, & rectum iudiciũ tuum. Mandata iusticiæ testimonia tua, & ueritatem tuã nimis. Tabe-scere me fecit zelus meus, quia obliui sunt uerba tua inimici mei. Ignitũ eloquium tuum uehementer, & seruus tuus dilexit illud. Adolescentulus sum ego &

contemptus, iustificationes tuas non sum oblitus. Iusticia in eternum, & lex tua ueritas. Tribulatio & angustia inuenerunt me, madata tua meditatio mea est. Aequitas testimonia tua in eternum, intellectu da mihi et uiua.

Clamau in toto corde, exaudi me domine, iustificationes tuas requiram. Clamau ad te & saluum me fac, ut custodiã madata tua. Praeueni in maturitate & clamau, quia in uerba tua supersperau.

Praeueni oculus mei ad te diluculo, ut meditarer eloquia tua. Vocem meam audi secundum misericordiam tuam domine, & secundum iudicium tuum uiuifica me. Appropinquauerunt persequentes me iniquitate, a lege autem tua longe facti sunt. Prope esto domine, & omnes uiae tuae ueritas. In initio cognoui de testimonijs tuis, quia in eternum fundasti ea.

Vide humilitatem meam & eripe me, quia legem tuam non sum oblitus. Iudica iudicium meum & redime me, propter eloquium tuum uiuifica me. Longe a peccatoribus, salus, quia iustificationes tuas non exquirunt. Misericordiae tuae multae domine, secundum iudicium tuum uiuifica me. Multi qui persequuntur me & tribulant me, a testimonijs tuis non declinaui. Vidi praeruaricantes & tabescam, quia eloquia tua non custodierunt. Vide quoniam mandata tua dilexi domine, in misericordia tua uiuifica me. * Principium uerborum tuorum ueritas, in eternum omnia iudicia iusticiae tuae.

Princes persecuti sunt me gratis, & a uerbis tuis formidauit cor meum. Letabor ego super eloquia tua, sicut qui inuenit spolia multa. Iniquitate o-

dio habui & abominatus sum, legem autem tuam dilexi, Septies in die laudem dixi tibi, super iudicia iustitiæ tuæ. Pax multa diligentibus legem tuam, & non est illis scandalum. Expectabam salutare tuum domine, & mandata tua dilexi. Custodiuit anima mea testimonia tua & dilexit ea uehementer. Seruauimãdata tua & testimonia tua, quia omnes uia meæ in conspectu tuo.

Appropinquet deprecatio mea in conspectu tuo domine, iuxta eloquiũ tuum da mihi intellectũ. Intra postulatio mea in conspectu tuo, secundũ eloquiũ tuũ eripe me. Eructabunt labia mea hymnũ, cum docueris me iustificaciones tuas. Pronunciabit lingua mea eloquiũ tuũ, quia omnia mandata tua æquitas. Fiat manus tua ut saluet me, quoniã mandata tua elegi. Concupiui salutare tuum domine, & lex tua meditatio mea est. Viuet anima mea et laudabit te, et iudicia tua adiuuabunt me. Erraui sicut ouis quæ perijt, quere seruum tuum, quia mandata tua non sum obliuus.

COMMENTARIUM.

CVcurrit usq; ad istum uersiculum unus idem sensus, nunc incipit alius qui ex ipso cursu descendit. in hoc aut itaq; in isto sensu omne humanum genus dicens: Memor esto uerbi tui, in quo mihi recuperandi spem dedisti. Hæc spes me consolata est, quando superbi inique agebant in me. Nunc ad hanc eandem expectationis defectum sui euenisse causatus, iterum clamat: Defecit inquit, in salutari tuo anima mea, & in uerbo tuo speraui, descereũt oculi mei in eloquio tuo, dicetes. Quãdo uenies, quando restaurabis me, quando consolaberis me:

me: Quia per prauaricationem Adæ factus sum sicut uer in prutina, intus uacuus, à foris uero contractus. Iustificaciones tamē tuas non sum oblitus. Verum quia uita hominis parua est super terra, quanti dies restant mundo seruo tuo, ut finiatur, quando facies de persequentibus eum iudicium? Qui narrant idolatræ fabulationes, sed non ut lex tua: Iniqui demones persequuntur eum. Adiuua eum domine, ecce mundi finis propè est, et modico minus consummabitur ipse mundus in terra. Veni domine, quia ego qui in his doleo, id est, chorus omnium sanctorum, non dereliqui mandata tua. Ut secundum misericordiam tuam uiuam & custodiam testimonia oris tui. Quibus promisisti, te nobis pereuntibus mittere saluatorem. Certus sum enim, quod in æternum permanebit uerbum tuum in cælo. Qui licet cum hominibus uideatur, ut promisisti, de cælo tamen nunquam abscedit. Sicut nec fluius cum mare ingreditur, & circuit terras, de sinu sui fontis unquam est absens, Ita proculdubio uerbum tuum, cum ad nos uenerit, de sinu tuo sancte pater unquam abscedit. Quid moraris cum mittere, qui huc ueniens super terram de cælo unquam abscedit. Veniat ut liberemur repromissio, quæ mentiri non potest. Quia in seculum seculi ueritas tua. Fundasti terram & permanet, & homo propter quem terram fundasti, non permanet. Ecce & ordinatione tua perseverant dies, & homo propter quem dies fecisti non perseverat. Ideo autem perseverant omnia, quoniam omnia seruiunt tibi, homo autem non perseverat, quoniam non sicut omnia seruit tibi. Qui statim ut à seruitio tuo recessit, tunc quando præ-

uaricatus à sublimitate bonæ conscientie cadens humiliatus est. Qui ideo habuit perire in ipsa humilitate sua, quoniam his perseverantia concessa est, qui obtemperando recessit ab eo securitas uitæ, & sic humiliatus ut putaret se ita perire in humilitate sua, ut ultra genus humanum non haberet statum. In ipsius nunc deiectione dicitur Deo: Tuus sum ego, saluum me fac. Veniat qui saluet eum, quia spiritus immundi expectant, ut perdant eum in perseverantia idolorum: & moras faciente seruatore, ueniat consummatio seculi. sed illis expectantibus ut pereat mundus. Ego, id est, chorus prophetarum, testimonia tua intellexi. Et omni consumptioni nequissime uidi finem mandatum uero tuum latum est nimis. Latum, quia omnia terræ spacia occupat, & corporis & animæ fines tenet, ducet sibi sursum ad cœlos, contemnentem deponit ad inferos. Latum nimis est eius imperium, siquidem & potentibus simul & regibus & cunctis gentibus imperat. Hoc mandatum, ait chorus ut dixi sanctorum, ego non timui, sed dilexi, Perfecta quippe dilectio foras mittit timorem, et ita dilexi, ait, ut tota die meditatio mea esset. uideamus nunc, quid sibi euenisse referat per amorem mandati. super inimicos meos, inquit, prudentem me fecisti mandato tuo, quia in æternum mihi est. Inimicos hoc loco, & inuisibiles & uisibiles memorauit. Super omnes doctes me intellexi, quia mandata exquisiui. Nota tibi eruditissime, quia cum sapientior esset doctentibus, discipuli formam gerebat. Etiam super senes intellexi, quia legem tuam non sum oblitus. Nullus obliuionem rem naturæ existimet, cum ex uitio negligentie oriatur, Quia ergo ait, legem tuam non sum oblitus. Ab omni

omni uia mala prohibui pedes meos, ut custodiã manda-
 ta tua, id est, à malo recessi, & ita ad custodiam tuorum
 mandatorum accessi. Cumq; accessissem à iudicijs tuis nõ
 declinaui, quia tu legem posuisti mihi, quàm ego uoluens
 in ore meo, super mel habeo dulciore. Et intelliges quan-
 ta bona mihi per dilectionem legis tuæ proueniant, odio
 coepi habere omnem uiam iniquitatis. Et sicut si lucerna
 in tenebris docet pedes hominis foueas aut offendicula
 quæ declinant, ita ego gressibus uel pedibus cordis mei.
 Veluti lucernã pedibus meis, ita uerbum tuũ sensibus me-
 is. Videns ergo me tenebras per eam euasisse diaboli, &
 lucidas semitas inuenisse, iuravi atq; statui custodire iudi-
 cia iusticiæ tuæ. Quid est quod dicitur, iuravi: ius consti-
 tui, siue regulam posui, in qua statui custodire iudicia iu-
 sticiæ dei, & propter hoc humiliatus sum usq; quaq;. Ita
 humiliatus sum, ut nõ liceret mihi, nec seruu contemnen-
 tem me ledere, iniuriam passus, tacui. Et passus calumni-
 am quieui, non tendendo utiq;, sed omnia quæ eueniunt
 contemnendo humiliatus sum. Non enim hoc quod sta-
 tueram custodire, custodire poteram, nisi essem humilis
 usquequaq;, & efficerer tanquam purgamentum huic
 mundo. Verum quia mortem minantur excitantes infã-
 miam: Domine, ait, uiuifica me secundum uerbum tuũ,
 & hoc quod statui, quia uoluntario iudicio statui, non
 necessitatis imperio: deprecor, ait, ut uoluntaria oris mei
 facias beneplacita domine, & iudicia tua doceas me. Sit
 anima mea in manibus tuis semper, & legem tuam non
 obliuiscar, & hoc stat quod Græci canunt: anima mea in
 manibus meis semper, secundum illam sententiam: Si re-

corderis, inquit, nouissima tua, in æternum non peccabis. Ita iste animam suam dum in manibus suis habet, semper eam exituram considerans, legem dei non obliuiscitur, etiam si peccatores laqueos ei posuerint, euadet primo, quia lucernam pedibus habens, legem qua deteguntur laquei immundorum, euadit. Adiecit huic bono, ut se mel coeptam custodiam etiam iurando firmaret. Et hæc faciendo euenit mihi, inquit, ut hæreditatem acquirere in æternum. Non dicitur hæreditas, nisi mortuus fuerit qui heredem instituit. Ergo mortuo pro me domino, ergo hæreditatem acquisiui, testimonia eius in æternum, quia testimonia exultatio cordis mei sunt. Testatus est enim mihi, quod perpetuam uitam inueniam & æternam mortem euadam. Et ego credens iniquos odio habui, & legem tuam dilexi, atque ideo dixi spiritibus immundis: Declinate à me maligni, ut scruter madata dei mei. Nota tibi quomodo scrutatum legis, & ita scrutare, dic & tu immundis spiritibus: Declinate à me, ut scruter madata dei mei. Quia ipsi tibi immittunt impedimentum, quando tuam mentem intentam attendunt. Eueniant itaque damna rerum, & diuersa aduersa uel prospera. Audi angelos clamantes: Attende animam tuam Loth, ne prospexeris retro. Age quod agis, quia quod reuocar is transieris, si stare uolueris. Noli ergo occupationibus, quæ te à seruatione sancta reuocant acquiescere, sed clama cum propheta ad deum, Adiuua me domine, & saluus ero, & meditabor in tuis iustificationibus. semper. i. die & nocte, ut in primo psalmo promissum est: Quoniam spreuisti, inquit, omnes qui descendunt à iusticijs tuis. Iniusta enim cogita

cogitatio eorum. Propter hoc ait, prauaricantes reputa-
 ni omnes peccatores terræ, quia legē tuam dilexi. Verū
 quia concupiscit caro aduersus spiritum, ut infigas timo-
 ri tuo carnes meas exoro. A iudicijs enim tuis timui: nisi
 enim fixæ fuerint carnes meæ timori dei, risus nobis na-
 scitur, & dei iudiciū non timemus. Et dum non timemus
 dominum, inimicis ac persecutibus tradimur. Vnde his
 adiecit: Feci, inquit, iudiciū & iustitiā, non tradas me per
 sequentibus me. Quod iudiciū, quam eius iniustitiā ex-
 pone nobis: Caro, inquit, mea domina uolebat fieri ani-
 mæ, ego eam maceraui & seruituti redegi. Ecce iudiciū,
 iustitiā uero feci, animæ tradidi dominatum super eam,
 quia per carnē calumniabantur mihi superbi. Elige quæ-
 so te domine, elige seruū, id est, totum mundū, elige eum
 in bono, id est, in Christo. Non calumniētur ei superbi, id
 est, immundi spiritus, qui tenent Chirographum peccati.
 Veni domine & dele illud, excludēs inimicitias super-
 borum. Oculi enim mei defecerunt in saluari tuo. Expe-
 ctans semper attendet, ut uenientem afficiat, quo moran-
 te dicit: Oculi mei defecerunt in expectatione eius. Fac
 quæso cum seruo tuo, id est, cum seculo tuo secundum mi-
 sericordiam tuam, & iustificationes tuas doce me. Tem-
 pus est ut uenias, per dissipata est ab iniquis lex tua, id est
 à Iudæis, qui eam accipientes dissipauerunt eam, sua præ-
 cepta, sicut arguit dominus, statuentes, & traditiones ho-
 minum custodientes, legem uero dei contemnebant. Dissi-
 pauerunt iniqui legem tuam, nullus credit, omnes decli-
 nauerunt. Veni domine quia tempus faciendi misericor-
 diam, conclude omnia in incredulitate, ut omnibus mise-

rearis. Memor esto qui legis, quia uocem diximus hic a-
 gi omnium prophetarum, qui & præconia sua uoluerūt
 ad effectum adduci per aduentū domini, & humano ge-
 neri subueniri. Hic ergo, id est, prophetarum & sancto-
 rum chorus loquitur: Dilexi, inquit, mandata tua super
 aurum & topazion, id est, super aurum & lapidem pre-
 ciosum. Sic repetijt in centesimo octauo decimo, sicut in
 octauo decimo iam prædixit. Et propterea, inquit, ad o-
 mnia mādāta tua dirigebar. Et omnē uiam iniquam odio
 habui, quia mirabilia testimonia tua. Pinge pingere ante o-
 culos tuos qui hæc cantas aliquas fabricas. Quales illas
 quas mirabantur Apostoli, pingere thermas, pingere fora &
 micenia in uertice excelso surgentia. Et dum ista conside-
 ras, memento casule cuiuscunq; ex frondium septo conte-
 xte. Nunquid non tanto illa tibi erit despectior, quanto
 ista mirabilia stupueris. Ergo is quicunq; legem dei ratio-
 nem habere uult, totū quasi uilem casulam despicit mun-
 dum, & sola mirabilia habens testimonia eius, ideo scru-
 tatur ea anima eius, cumq; declaratio sermonum eius in
 rebus æternis illuminauerit eum, & paruulis considera-
 tionibus eius magnum tribuerit intellectum, aperiet os
 suum in laudibus dei, & attrahit spiritum, id est, suspirijs
 occupatur, quia mandata dei desiderat, & incipit sic de-
 siderare, ut præ desiderio non dormiat, atque escam po-
 tumq; sibi ac laticiam subtrahens, præ desiderio sui pe-
 ctoris clamet: Aspice me & miserere mei secundum iudi-
 cium diligentium nomen tuum: hæc totius humani gene-
 ris oratio funditur. Vnde & sequitur: Gressus meos diri-
 ge secundum uerbum tuū & uiam, qui gressus meos in
 tortum

tortum mihi par Adam, & mortem inueni. Tu ueni domi-
 ne, & per te gressus meos dirige secundum uerbum tuum,
 quod ille prauaricatus est, & uitam inueniam per te, quam
 per illum amisi. Expecto domine ueni, & non confundas
 me ab expectatione mea. Si enim ueneris, non dominabi-
 tur mihi omnis iniquitas, scilicet demonum. Nam increduli
 homines credentes calumniantur, dicentes: Quid nega-
 tis deos gentium, & uirginis filium expectatis, quando ha-
 bet uirgo in utero concipere, & parere uobis Emanue-
 lem. Veni ergo domine & redime me a calumnijs homi-
 num, & custodiam tuam mandata, non hominum. Cum faciem
 tuam illuminaueris super seruum tuum, id est super seculum
 tuum. Tunc doces nos per filium tuum iustificationes tuas.
 Consideremus nunc summum gradum orationis. Summus
 gradus enim orationis est, quando in oratione positus, pre-
 ces simul et lachrymas fundis. Impossibile enim est, ut non
 oculi tui peccatum incurrerint. Omne enim quod in mun-
 do est, ut ait Apostolus, concupiscentia oculorum est, & am-
 bitio seculi, quae non est a patre. Dic ergo cum propheta:
 Exitus aquarum deduxerunt oculi mei, quia non custodie-
 runt legem tuam. Dixit equidem misericordiam tuam, & spes
 mea omnis in ipsa est. Sed quid faciam, quia scio, quia iu-
 stus es domine, & rectum iudicium tuum. Et mandasti iustitiam
 tuam, & testimonia tua, quibus comminaris aeternum incedi-
 dum, & scio in loquela tua ueritatem nimis. Ideo ergo fun-
 dunt oculi aquas, quae abluant plorando, quod concupiscen-
 do polluerunt. Zelor tamen mundum tuum ab idolis, quia
 gaudent super eum inimici tui, & ita hinc inde bacchan-
 tur, ut oblitum sint uerba tua, ipsi inimici generis humani.

Sciunt

Sciunt enim & intelligunt uoces prophetarū, in quibus uerba tua pollicentur nostri redemptoris aduentum. Sed tantum moraris domine, ut obliti sint uerba ipsa promissionis huius inimici mei. Porrò aut̄ ignitum est eloquium tuum uehementer, ignitum est amatorium, excludens amores mortiferos & uitæ æternæ amores in ludens. Adiecit postquā ignitū dixerat: Et seruus tuus, inquit, dilexit illud, adulescentior ego sum, & cōtemptus ijs, qui pugnant aduersum me, mundo omni seniores sunt, & omnibus uetustis seculis antiquiores esse, noscuntur. His ergo adulescentior pro cōtempto habeor, dum iustificationes tuas exquiro. Iustitia enim tua certus sum, quod iustitia sit in eternū. Et scio quia lex tua ueritas sit, & ideo me tribulatio & angustia inuenerunt. Quia mandata tua meditatio mea est. Non enim faciunt tribulationes & angustias demones, nisi his quā maxime qui mādata domini meditātur: Et ideo clamauī, inquit, in toto corde meo, exaudi me domine, iustificationes tuas exquiram. Ita meos mores in tuo amore dispone, ut nihil de hoc mundo quaeram, sed solas tuas iustificationes exquirā. Præueni enim in maturitate & exclamaui: Fui puer postea adulescens, itemq; iuuenis, nūc ecce iam senui, & uitæ meæ finē attēdens, in hac maturitate positus clamo, & præueniūt oculi mei ad te diluculo, id est, antequā alius te orare incipiat. Lucē ipsam dici uenientē præueniunt ad te oculi mei, ut uocē meā audias secundū magnā misericordiam tuā, quia prope sunt qui persequuntur me. Iniquitates mihi prope sunt quia à lege tua lōge facti sunt, id est, demones in idolis, & spiritus immundi in cogitationib. malis. Hij
 appro

appropinquauerunt persequentes me. putantes te adhuc
 longe esse. tu aut propè es domine, et omnia mādāta tua,
 quibus mandasti, tuum expectandum aduentum, omnia
 mādāta tua ueritas. Ab initio cognoui de testimonijs tuis,
 quia sic firma sunt promissa tua, ut in æternū fundaueris
 ea. Vide ergo humiliatē meū. Chorus sanctorū pro mun-
 do uniuerso exorat. Vide humiliatē meam et eripe me,
 quia legem tuā nō sum oblitus, p̄ omissam saluē aduētus
 tui. Iudica iudicium meū, et redime me propter eloquiū
 tuum. Ut uerum illud uniuersis non credentibus manife-
 stes, propter eloquium tuum eripe me. Longe est à pecca-
 toribus salus, siue qui uenturum nō credunt, seu qui iam
 uenisse non credunt. Longe est utiq; salus ab eis, quia ius-
 titias tuas non exquisierunt. Tuæ autē miseraciones mul-
 tæ s̄nt domine, cum non requirētes te requiris, cum con-
 temporibus tuis exaudis. Quia ergo illis misericordiam
 exhibes qui testimonia tua non exquisierunt, quanto ma-
 gis et mihi miserere, qui à testimonijs tuis nō declinaui.
 Hoc ut sepe dicimus, chorus sanctorum omnium protesta-
 tur, qui et adiecit: Vidi nō seruantes pactum, et tabesce-
 bam, quia iustitias tuas non custodierunt, quomodo dista-
 buit Moyses in populo præuaricatore, quomodo Finees,
 quomodo Chaleb filius Iephane, quomodo Iesus Naue fi-
 lius, quomodo Samuel in Saule. Omnis ergo chorus san-
 ctorum ante aduentum domini, uidens non seruantes p̄-
 ctum tabescebat, et dicebat domino: Vide quia dilexi le-
 gem tuam, in tua misericordia uiuifica me. Hoc aut quod
 diximus sepe numero, sanctorum ab Abel usq; ad Mariā
 et Ioseph omnes quidem in lege ueteri placuerunt, usq;

ad Abraã legẽ naturæ seruantes, ab Abraã usq; ad Moy sen legẽ naturæ & circuncisionis, à Moysse usq; ad domi num Iesum Christũ legem naturæ, circūcisionis & legis, omnet hij iam tunc ex semetipsis fundamentum ecclesiæ construebant, cuius dedicatorem & adimpletorem do minum expectabant, qui compleret quod iurauerat ser uo suo Abrahæ, quod in semine eius hereditaret omnes gentes. Hic chorus omnium sanctorum, iam dei filium ex ore patris didicerat natũ, ut euidenter diceret patri: Prin cipium uerborum tuorũ ueritas. Quid minus hic quã euangelia declarauit. In his ergo iam tunc Christus cum patre & spiritu sancto regnabat. Non enim poterat fieri, ut cuperẽt eum & confiterentur eum, nisi mentis suæ oculis eius pulchritudinem aspexissent. In ipsis ergo iam ecclesia Christi, ita quæ sunt futura præloquitur, ut præ terita enarrare uideatur: Principes, inquit, psecuti sunt me gratis, sed contempta persecutione eorum, à uerbis tuis formidauit cor meum. Eis scilicet uerbis quibus dixi sti: Nolite timere qui occidunt corpus, sed eum qui potest corpus & animam perdere in gehennam. Habens ergo in uerbis tuis timorem & leticiam, sicut qui inuenit spo lia multa, tempore quo iniquitatem odio habui, id est, i dolis sacrificare contempsi, & uidens iniquitatem abo minatus sum, ita ut supplicijs diuersis maceratus excede rem. Tunc utiq; septies in die laudem dixi tibi, cum in se ptiiformi spiritu septem ecclesijs textum superioris fabri cæ extruebam. Sicut enim diximus in ueteribus sanctis Christum in fundamento ecclesiæ operatum: ita in mœ nibus nouis operatum, per quos unius eiusdemq; funda menti,

menti, usq; ad finem seculi arces exurgunt. In quibus pax multa diligentibus nomen tuum domine, & non est illis scandalū. In quibus expectatur salus tua domine, & mandata tua custodiuntur. In quibus intrat postulatio nostra in conspectu tuo domine, & secundum uerbum tuum liberas nos. In quibus eructant labia nostra hymnum, cum docemur iustificationes tuas. In quibus pronunciat lingua nostra eloquia tua, & docetur quod omnia mandata tua sint aequitas. In quibus manus tuæ, illæ quæ in cruce fixæ fuerunt, ipse saluos nos faciūt, si mandata tua diligimus, & concupiscimus salutare tuū, & lex tua meditatio nostra est. Credentes quod etiam corpore nostro uiuet anima nostra, et laudet te, credentes quod iudicia tuæ adiuent nos. Confitentes quod errauimus, sicut ouis illa quæ perijt, rogantes ut requiras eam, & humeris imponens, gregi applices permanenti secundum promissum tuum domine Iesu Christe, qui regnas cum patre, & spiritu sancto, per omnia secula seculorum Amen.

Canticum graduum. CXIX.

AD dominum cum tribularer clamaui, & exaudiuit me. Domine libera animam meam à labijs iniquis, & à lingua dolosa. Quid detur tibi aut quod apponatur tibi, ad linguā dolosam. Sagitte potentis acutæ, cū carbonibus desolatorijs. Heu mihi, quia incolatus meus prolongatus est, habitauī cū habitantibus Cedar, multum incola fuit anima mea. Cum hijs qui oderunt pacem eram pacificus, cum loquebar illis impugnabant me gratis.

COMMENTARIUM.

CAntica graduum, cantica ascensionem sunt. Veni
 luti si alicui qui in foueam ceciderit, ponatur sca
 la, ut inde ascendendi capiat facultatem. In fouea
 itaq; captiuitatis cum populus Israeliticus deuenisset, cū
 tribularetur clamauit ad dominum, & exauditus est, un
 de & plorat, dicens: Heu me, quia peregrinatio mea lon
 ga facta est. Et adiecit: Habitauit cum habitantibus Cedar.
 Cedar unus ex filiis Israel fuit qui obtinuit solitudinē in
 regione orientis quæ à deserto Palaestina usque ad terras
 Persarum extenditur, in qua parte nunc Sarraceni habi
 tant, quorū pater Cedar filius Ismael esse reperietur lea
 ctione Geneseos: Hij odientes pacem eousq; probantur,
 ut nunquā cum gente aliqua foedus inierint pacis, ex quo
 orti sunt usq; ad presentem diem. Quam gentem ego da
 monibus comparans, ad meum captiuum accedo: fugi
 ensq; moras historice narrationis, ei qui cecidit in pecca
 ti foueam, istum psalmum expono: dico ei, tribulare, quia
 male letatus es. Et cum tribulantem te fecerit poeniten
 tia, clama ad dominum credens quod te exaudiat, dic ei:
 Libera animam meam à labijs iniquis, & à lingua dolo
 sa, dicunt ei demones: Et cum in cloaca deiecerim pecca
 torem, interim modo differo clamorem. Restat tibi iem
 pus quo possis ascendere. Hos populos idcirco seminant,
 ut qui eos audierit, dum sperat expiret. Hijs labijs dolo
 sis, & huic lingue nequissime prepara sagittas potētes,
 orationibus temperatas, & ieiunijs acutis, cum carboni
 bus diuino igne succensis. Applica te ad gradum & po
 ne ascensiones in corde tuo, à conualle fletus ad montem
 refugij.

refugij. Et non solum tu ipse moras non innectas, sed illa
tas excogita. Et flebili uoce te moratum in peccatis inter
suspiria ingemisce. Heu me, quia incolatus meus prolon
gatus est, habitavi cum habitantibus Cedar. Cum hijs ha
bitavi qui me Cum uerbo dei, ne pacem facerem persua
debant, ibi multū incola fuit anima mea. Bene posuit ani
mam. Caro enim quia de terra est, ubicunq; fuerit, in ter
ra sua est. Ego tamen, licet cum his qui oderant pacē con
sisterem, cum uerbo tamen dei eram pacificus. Et cum lo
quebar illis, quod uellem ad gradum ascensionis accede
re, illi expugnabant me gratis. Mox enim ut cœperit pec
cator ad pœnitentiam cōuolare, & à fouea mortis ad ui
te supernæ montem conscendere, expugnationes demo
num quod sit passurus, agnoscat, si credit sibi uere à dei
sapientia dictum: Cum accesseris ad seruitutē dei, sta in ti
more & tremore, & prępara animam tuam ad tentatio
nem. Quod sciēs dominus, in eo sermonem nostrum ora
tionis nostrę inclusit, ut clamemus, ne nos patiatuŕ indu
ci in tentationem, sed liberet nos à malo, qui regnat in se
cula seculorum Amen.

Canticum graduum. CXX.

LEuauī oculos meos in montes, unde ueniat auxi
lium mihi. Auxilium meum à domino, qui fecit
cælum & terram. Non det in cōmotionem pe
dem tuum, neq; dormiet qui custodit te. Ecce non dor
mitabit neq; dormiet, qui custodit Israel. Dominus cu
stodit te, dominus protectio tua super manū dexterā tuā.

Per diem sol non uret te, neq; luna per noctem. Do
minus custodit te ab omni malo, custodiat animam tuam

C domi-

dominus. Dominus custodiat introitum tuum & exitum tuum, ex hoc nunc & usq; in seculum.

COMMENTARIUM.

CEntesimi uicesimi psalmi ascensus patet. Leua oculos tuos ad montes. Quid moraris in conuallibus? Crede quia si leuaueris oculos tuos ad montes euades mortem & uitam inuenies. Si tamen leuaueris oculos tuos ad montes, & tuleris eos à contemplatione eorum de quibus dictū est: Oculos suos statuerūt declinare in terram, id est, statuerūt deorsum terrena despiciere, terram deligere. Nobis autem clamat Apostolus: quæ sursum sunt querite, quæ sursum sunt sapite. Et sacerdotalis uox ad percipienda mysteria nobis omnibus clamat: sursum cor. Noli ergo timere, non tuis uiribus derelinqueris, si ascendere cogitaueris, ueniet tibi auxilium à domino, qui fecit cælum & terram, tu tantū non des in cōmotionem pedem tuum, id est, non uolo, non ascendendi consilium sumas, sed incunctanter ascende. Quia nō dormit qui custodit te: Ipse etiam protectio tua erit super manum dexteram tuam, id est, porriget tibi manum ascendere cupienti præstabit tibi ut non uraris à sole per diem, præstabit tibi, ut lux solis non tibi concupiscentiæ ignem exagitet, neq; uraris stimulo. Si enim ex animo ad auxilium dei conuolaueris, ipse custodit te ab omni malo, & corpus tuum custodit, custodit etiam & animā tuam dominus. Ipse custodit introitum tuum ad pœnitentiam, & exitum tuum de corpore ex hoc, id est, ex hoc die quo ex fide conuerteris Ipse iam custodit te dominus Iesus Christus, qui regnat in secula seculorum Amen.

Canticum graduum. CXXI.

LAetatus sum in his quae dicta sunt mihi, in domum domini ibimus. Stantes erant pedes nostri, in atrijs tuis Hierusalem. Hierusalem quae aedificatur ut ciuitas, cuius participatio eius in idipsum. Illuc enim ascenderunt tribus, tribus domini, testimonium Israel ad confitendum nomini domini. Quia illic sederunt sedes in iudicio, sedes super dominum Dauid. Rogate quae ad pacem sunt Hierusalem, & abundantia diligentibus te. Fiat pax in uirtute tua, & abundantia in turribus tuis. Propter fratres meos & proximos meos, loquebar pacem de te. Propter domum domini dei nostri, quae siui bona tibi.

COMMENTARIUM.

Secundū gradum ascendisti, accede ad tertium. Bona tibi in isto gradu promissa sunt, si credis, sume psalmum & exprime canticum. Tunc te scimus credidisse, si letatus fueris, in his quae dicta sunt tibi. Et relinquens conuersationem peccantium, in domum domini ieris, & ibi stantes fuerint pedes tui in atrijs Hierusalem, ubi aedificatio in muris ciuitatis futura extruitur. Ad quam ascenderunt tribus domini in testimonium Israel. Tribus domini duodecim Apostoli cognoscuntur, qui priores ascenderunt hos montes ad confitendum nomini domini Iesu Christi, & ibi sederunt sedes in iudicio, sedes super domum Dauid. Rogantes quae ad pacem sunt Hierusalem, & abundantia diligetibus te, id est, diligetibus Hierusalem. Ibi enim confirmata est pax Christi, quae in toto mundo diffusa est. Ibi eis dictum est: Pacem meam do uobis, ipsi ciuitati dicit dominus

Iesus Christus, propter fratres meos & proximos meos: Qui sunt fratres, inquit, mei & proximi mei, nisi isti, inquit, qui faciūt uoluntatē patris mei. Propter ipsos ergo loquor pacē de te, promittā in cœlis ubi uere edificaris ut ciuitas, promittam quod sit mihi participatio in idipsum. Et mecū in ea regnabūt fratres mei & proximi mei Propter domum etenim dei mei quaesui tibi bona, bona eterna, ut ciues tui tecū non temporaliter, sed perpetua- liter regnent. Ipsi gloria qui ista repromisit qui regnat cū patre & spiritu sancto in secula seculorum Amen.

Canticum graduum. CXXII.

AD te leuavi oculos meos, qui habitas in cœlis. Ecce sicut oculi seruatorū in manibus dominorū suorum. Sicut oculi ancillæ in manibus dominae suæ, ita oculi nostri ad dominum deum nostrum donec misereatur nostri. Miserere nostri domine miserere nostri, quia multū repleti sumus despectione. Quia multum repleta est anima nostra, opprobrium abundantibus & despectio superbis.

COMMENTARIUM.

PAulatim à montibus pertingamus cœlos. Nam si iam leuauimus oculos ad montes, & letati sumus in omnib. quæ dicta sunt nobis: Leuemus nunc oculos nostros ad cœlos, imò ad eū qui habitat in cœlis. Ideo enim ascensionū cantica decantamus, ut paulatim à peccatorū siveis ascendamus. Recordemur nos seruos, quia creati ab eo sumus. Seruos, quia creati & redempti probamur. Et sicut oculi seruatorū ad dominū, aut sicut oculi ancillæ ad dominā, ita oculi nostri ad dominū deum nostrum,

nostrū, donec misereatur nostri. Verū quia in opprobrio iacemus demonū superborū, & uolentibus nobis euadere crimina, uicia & peccata, nostra opera aduersantur. Ideo rogamus miserere nostri domine, miserere nostri, quia multum repleta est anima nostra opprobrio abundantium, eorum qui in malicia exabundant. Et despectio nes nobis superborum exagitant, quibus necessitatibus tuam credimus solam misericordiam subuenire, qui regnas in secula seculorum Amen.

Canticum graduum. CXXIII.

Nisi quia dominus erat in nobis dicat nunc Israel, nisi quia dominus erat in nobis. Cum exurgerēt homines in nos, forte uiuos deglutissent nos.

Cum irasceretur furor eorū in nos, forsitan aqua absorbuisset nos. Torrentē pertrāsīuit anima nostra, forsitan pertransisset anima nostra aquā intolerabilē. Benedictus dominus qui nō dedit nos in captionē dētibus eorū.

Anima nostra sicut passer erepta est de laqueo uenantium. Laqueus cōtritus est, et nos liberati sumus. Adiutorū nostrū in nomine domini qui fecit cœlū & terram.

COMMENTARIUM.

Quicquid martyribus in persecutionibus fecerūt homines increduli, hoc nobis si tamen exhibemus deo seruitium, in tentationibus inuisibiles faciunt inimici. Cū ergo illorū uisibiles legeris, pugnas tuas inuisibiles cogita. Et ita tu animo contradicito spiritui, quod iniustū est suggerenti, sicut illi homini sacrificiū persuadenti. Vnde illi uicerunt, inde uince. Illorū uictoria mors fuit, tua uictoria uita sit. & persuasio ibi & uis operata

est, pone quod & tecū sic agatur, et persuasio tecum & uiolentia praeliantur, quanquā sola persuasio tecū agat & magister Christianissime. Si enim iusto iudicio mecū loqueris, soli persuasioni fateberis repugnare, sed concedo & persuasionē tecum & uiolentiā dæmonū conluctari. Habes unde uincere parata sunt adminicula, incipe praeliari: dominus tecum. Imò dominus in te sicut in illis fuit, qui post uictoriā istum psalmū domino cecinerunt, dicentes: Nisi quod dominus erat in nobis, dicat nunc Israel, nisi dominus erat in nobis. Dū insurgerent homines in nos, forte uiuos deglutissent nos. Dū irasceretur animus eorū aduersum nos. Quare nō irascentur? Cur illi suis cōtradictionibus repugnabant, & nō timebant minantes, cedentes, torquentes, & ipsam uitam multis & exquisitis supplicijs auferētes. Pone quod & tecū sic agatur, Ferio unguam cordis, ferio mentis iniurias, non consentio clama. Illi enim offerunt opportunitatē peccandi, suauitatē alloquij, elegantia mulieris, occasiones lucrorum, pietatem actionis carnalis. Pium est ut iudicem uideas, ut causam defendas, ut libellum porrigas, preces effundas, interim prandeas, hodie letus dies sit, hac nocte non sunt uigiliae, & cætera quibus inermis efficitur praeliator. Noli credere, sed uideris: experto crede quod loquitur, ora, uigila, clama, tene propositū, martyrum pedisse quem profiteris. Clama ad singula, non consentio: & erit dominus tecum, per quē anima tua eripitur de laqueo uenantiū, ut cū sanctis suauiter psallas: Laqueus contritus est, & nos liberati sumus: Adiutoriū nostrū in nomine domini, qui fecit cœlū & terram, ipsi gloria in æternum Amen.

Canticum

Canticum graduum. CXXIII.

Qui confidunt in domino sicut mons Syon, nō comovebitur in æternum qui habitat in Hierusalē.

Montes in circuitu eius, et dominus in circuitu populi sui, ex hoc nunc & usque in seculum. Quia non relinquet dominus uirgam peccatorum super sortē iustorum, ut non extendant iusti ad iniquitatem manus suas. Benefac domine bonis & rectis corde. Declinantes autem in obligationes adducet dominus cum operantibus iniquitatem, pax super Israel.

COMMENTARIUM.

Qui cōfidit in Imperatorē, militet in circuitu eius: qui confidit in potestatibus mundi, apparitores in tuitione eius: qui confidit in facultatibus suis, nummi, in manu eius. Qui confidit autē in domino, mōtes sunt in circuitu eius, qui sic confidit sicut mons Syon, qui secundū legem dei: De Syon enim procedit lex. Ergo qui catholicā fidē tenēs cōficiat non cōmouebitur in æternū, nulla secta, nulla heresis, nullus disputator eum à recti tenore detorquet, montes sunt in circuitu eius, & dominus in circuitu populi sui, hoc est, testimonia scripturarū sanctorum in circuitu eius, pro defensione simplicis populi, quē Christus suo sanguine cōparauit. Ipse dominus in circuitu populi sui ex hoc tēpore, quo pro eis passus est, ut ipse ait: Vsq; ad consummationē seculi, ipse non derelinquet uirgam hereticorū, super sortē catholicorum. Egreditur enim uirga legis nostræ de manu legislatoris, & est secta draco deuorauit uirgam eorū, ut non extendant orthodoxi ad heresem uanā sanctas manus suas, id est, ope

ra sua hereticis non extendant. Verum quia sunt aliqui quorum cor illi peruertunt, sanctus spiritus pro rectis corde orat. Declinantes in anathematis obligationem adducet in diem iudicij cum operantibus iniquitatem. Sit pax in Israel per dominum nostrum Iesum Christum, qui regnat in unitate deitatis cum patre & spiritu sancto, per uniuersa secula seculorum Amen.

Canticum graduum. CXXV.

IN cōuertendo dominus captiuitatē Syon, facti sumus sicut cōsolati. Tūc repletū est gaudio os nostrū, & lingua nostra exultatione. Tūc dicēt inter gētes magnificauit dominus facere cū eis. Magnificauit dominus facere nobiscū, facti sumus letantes. Cōuertere domine captiuitatē nostram, sicut torrens in austro. Qui seminant in lachrymis, in exultatione metent. Euntes ibant & flebant, mittētes semina sua. Venientes autem uenient, cum exultatione portantes manipulos suos.

COMMENTARIUM.

CAntica graduum sunt portæ celi patētis. Iacob requiescens, uidet in uisione sua dominum super caput, cœlis patētibus accubantem, cuius superiora in cœlū incumbunt, per quæ respicit dominus, inferiora in terra sunt ubi dormiuit homo. Quid istius scalæ ascēsus ad dominū ducit? Benefac domine bonis & rectis corde. Audierūt enim sibi à sacerdotib. clamari, sursum cor, et dixerūt deo: Ad te leuaui oculos meos q̄ habitas in cœlo, ascēdite, quia benefacit dominus bonis & rectis corde. Declinantes autem & discedentes à deo adducit in obligationē, & deputat cum operantibus iniquitatē.

Surge

Surge Israel, qui dormisti euigila. Vnge lapidem angu-
larem oleo laticie, pax tecum. Filij enim tui de captiui-
tate liberati per Christum, istum canticum graduum ce-
cinerunt, dicentes: In conuertendo Dominus captiuita-
tem Sion, facti sumus sicut consolati. Gradatim à tribula-
tione primi cantici ad gaudium ascendimus, & qui ibi
seminauimus lachrymas, hic gaudia metemus, & qui ibi
captiui gemeuimus, dicentes: Heu me quid incolatus me-
us prolongatus est, hic repletur gaudio os nostrum, &
lingua nostra exultatione. Ecce enim dicunt inter gen-
tes: Magnificauit Dominus facere cum illis, magnifica-
uit Dominus facere nobiscum, facti sumus letantes. Me-
mores esse debemus, quia diximus adificationi nostre
applicare omnia, que mystico tractu, aut ad Dominum
ducunt, aut ad eius martyres trahunt. Notū est enim om-
nibus sanctis ista competere. Ad nos uero ab eorum pas-
sione riuum ducentes, captiuitatem nostram per pœni-
tentiam euasisse gratulemur, credentes quod magnificet
dominus facere nobiscum: & unde nos ei exhibuimus
flentes atq; tristantes, inde nos faciat ipse letantes atque
gaudentes. Si enim lachrymas seminauimus pœnitentię,
fœcunda sine dubio messis nobis indulgentię orietur, ex
qua exeuntes de corpore, uenientes ad Dominum in ex-
ultatione, erimus cum sanctis portantes manipulos no-
stros. Nam ubi illi gaudebunt coronati, nos exultabi-
mus liberati, per dominum nostrum Iesum Chri-
stum, qui regnat in secula seculo-
rum, Amen.

Canticum graduum Salomonis. CXXVI.

Nisi dominus edificauerit domum, in uanum laborauerunt qui edificant eam. Nisi dominus custodierit ciuitatem, frustra uigilat qui custodit eam. Vanum est uobis ante lucem surgere, surgite postquam sederitis qui manducatis panem doloris.

Cum dederit dilectis suis somnum ecce hereditas domini, filij merces fructus uentris. Sicut sagitte in manu potentis, ita filij excussorum. Beatus uir qui impleuit desiderium suum ex ipsis, non confundetur cum laquetur inimicis suis in porta.

COMMENTARIUM.

Multi istius psalmi male explanantes principia, Mocium praedicant pro labore. Aiunt namque: casto certamine sanctos homines studijs occupari. Sed & uana spe suis aliquid hominem nisibus impetrare, & ex medicamento uulnus faciunt, hoc modo dicentes: Nisi Dominus edificauerit, in uanum edificas. Nisi Dominus custodierit, in uanum uigilas. Poteram lacinosam disputatione edificationis huius, et fundamenta et parietes & tecta & moenia demonstrare, sed alio proposito res agitur. Egimus enim ab initio, ut breuiter strictum que loqueremur, tamē parumper circumeo, et cito ad te redeam qui psalmū expectas. Ab initio seculi quicūq; sancti uixerunt, ciuitatē domino construxerūt. Siquidem ciuitatis futuræ moenia sancti erunt: Aedificauit Abel, Enoch, Noe, Abraham, Isaac, Iacob, Ioseph, Moyses, Iesus uere, & omnes sancti edificauerūt domū, & custodierunt ciuitatem. Sed nisi dominus, id est, dei filius ueniens edificasset

ficasset omnia quæ illi edificauerant (Probata est uox eius, dicentis: Non ueni destruere, sed adimplere) Si ergo illi fundamenta mittentibus, & parietes edificantibus non uenisset, qui testa construeret, & omnia intus orna- ret, illi in uanum laborauerant edificantes domum. De- nique hodie synagoga ideo uana est, quia ædificia parie- tum habet, & tectum non habet, & in protectione Dei coeli non comoratur. Habet parietes quos edificarunt san- cti, sed tectum non habet, quod Christus expleuit. Habet limen, sed in limine agni sanguinem non habent. Dum cœ- perit pluere super peccatores laqueum ignis & sulphu- ris, isti sine tecto patent huic pluuiæ. Dum cœperit ange- lus percutere primitias, isti sine sanguine agni percussio- rem angelum non euadunt. Quid ergo edificatis iudeis? Quid hæretici uigilatis? Sine causa hæc facitis, quia uo- biscum nec edificat, nec uigilat dominus. Vos autem or- thodoxi Christum in incorruptione amantes, nolite timere, securi edificate, quia uobiscum edificat Dominus. Dei enim estis edificatio, dei cultura estis. uigilate, quia non solum uobiscum uigilat, sed & dormientes excitat, dicens: Vigilate mecum, uigilate & orate, ne intretis in- tentationem. Tale est quale si dicat in uanum uigilaretis, si ego non uigilarem uobiscum. Nunc autem satis iniquum est, ut me uigilante uobiscum, uos somno occupemini. Vnde & Apostolus clamat: Aedificate alterutrum. Vana er- go esset edificatio, si dominus non edificaret. Vana uigi- lie, si dominus non custodiret, dominus custodit, & ua- na non sunt. In uanum est uobis ante lucem surgere, id est, lux Christus est, & uos qui ante eum surgitis, uanum est uobis

uobis ante eum surgere, qui manducatis panem doloris. Nisi enim ille uenerit qui panem gaudij tribuat, uos in uanum surrexistis. Quando autem ueniet? Cum dederit, inquit, dilectis suis somnum, hoc est, tunc ueniet, quando isti qui nunc sancti sunt, somnū pacis acceperint. Vt quid ueniet? Vt in resurrectione hereditas domini demonstraretur, in qua omnes filij Dei accipiunt hereditatem, si tamen filij uentris eius fuerint, id est, si in fonte catholice fidei fuerint baptizati. Vbi est uenter ecclesie, qui illi filios parit, qui sicut sagitta de manu potentis excussa, sic uulnerant inimicum, quando implent desiderium suum in bonis, ut non confundantur dum exeunt de corpore. Tunc enim inueniunt inimicos suos in porta, cum egrediuntur corpus in quo diabolus superarunt. Notandum tamen est, quia in titulo sic habet, canticum ascensus domus Salomonis, ut historicum sensum teneas tu hodie, dictum tunc Salomoni: O prudentissime Salomon, fabricas quidem domum deo, sed nisi Dominus edificauerit domum, sicut ipse dixisti, quia edificat sapientia sibi domum, & ponet columnas septem. Nisi ergo ipse qui sapientia dicitur, edificauerit domum, tu in uanum laborasti. Nam in domum quam edificasti, lapis super lapidem non relinquetur. Domus autem quam edificat dominus, ascendit in coelos, & in ea gloriabitur rex domus in secula seculorum, Amen.

Canticum graduum CXXVII.

BEati omnes qui timent dominum, qui ambulant in uijs eius. Labores manuum tuarum quia manducabis, beatus es & bene tibi erit. Vxor tua sicut

sicut uitis abundans in lateribus domus tuæ. Filij tui sicut
nouelle oliuarum, in circuitu mensæ tuæ. Ecce sic be-
nedicetur homo, qui timet Dominum. Benedicat tibi
Dominus ex Sion, & uideas bona Hierusalem omnibus
diebus uitæ tuæ. Et uideas filios filiorum tuorum pa-
cem super Israel.

COMMENTARIUM.

Nihil ualet si timeas dominum, quia & demones
eum timent. Sed beatus eris si sic timeas Domi-
num, ut ambules uiam eius. Si enim ambulaueris
in uiam eius, id est, in fidem catholicā, ibi labores fru-
ctuum tuorum manducabis, carnem filij hominis, ut ha-
bens uitam manentem in te, beatus sis, & bene tibi erit.
Tunc uxor tua, id est, caro tua, sicut uitis abundat in la-
teribus domus tuæ. tunc, inquam, quomodo uitis proferet
botryones, ita ex actibus corporis tui proficiūt filij tui
& te sicut uite proficiēte in sanguine Christi, illi sicut no-
uelle oliuarum proficiūt in circuitu mensæ tuæ, ubi cūq;
conuiuium illis uerbi Dei exhibueris. Sic enim benedicte-
tur omnis homo qui timet Dominum, id est, qui sic ege-
rit, sic benedicetur, ut dicatur ei ab spiritu sancto: Bene-
dicat te dominus ex Sion, id est, ex ecclesia sua, & uideas
Bona Hierusalem omnibus diebus uitæ tuæ. Et sicut tu
Deo filios genuisti, ita filij tui generent, ut uideas in con-
spectu domini filios filiorum tuorum, cum acceperit pa-
cem. Israel, cum accesserit tempus hoc belli & uenerit
tempus pacis, gloria eterno, qui regnat in se-
cula seculorum, Amen.

Cantic

Canticum graduū. CXXVIII.

SAepe expugnauerūt me à iuuentute mea, dicat nūc Israel. Sæpe expugnauerunt me à iuuentute mea, etenim non potuerunt mihi. Supra dorsum meū fabricauerunt peccatores, prolongauerunt iniquitatem suam. Dominus iustus concidet ceruices peccatorum, confundantur et conuertantur retrorsum omnes qui oderunt Sion. Fiant sicut scœnum tectorū, quod priusquam euellatur exaruit. De quo non impleuit manum suam qui metet, & sinum suum qui manipulos colligit.

Et non dixerunt qui præteribant, benedictio domini super uos, benediximus uobis in nomine Domini.

COMMENTARIUM.

NON patitur pugnam, nisi in iuuentute positus. Tu ergo qui secundum explanationem nominis Israel, uidere incipis Deum per mundiciam cordis, pugnas necesse est ut dæmonum patiaris. Sed securus esto, quia sic pro te Dominus pugnat, ut concidat ceruices eorum, si tamen tu non cessaueris præliari, ut possis dicere: Non potuerunt mihi, licet super dorsum meum fabricauerunt peccatores, id est, licet pondera grauium tribulationum super me ponentes, incuruauerint me, et prolongauerint iniquitates suas, id est, moras fecerint in afflictionibus suis, quibus me tribulauerunt. Dominus autem iusto iudicio suo concidet ceruices eorum. Habeant partem cum eis Pharisei & heretici omnes, qui odium Sion, id est, qui odium ecclesiam Christi. Fiant sicut scœnum tectorum, uel ædificiorum, quod priusquam euellatur arefcit. Hoc loco tectum uel ædificium nominat, quia ma
ximæ

ximæ partes hæreticorum ad personas altas uadunt, ubi quasi falces foena secantium sacerdotum euadant, sed sic ibi antequam euellantur arefcunt. Non enim implet manum suam ex eis qui metet uerba eorum: nec sinus suos implent ij, qui manipulos eorum colligunt. Ex omnibus enim qui præterierunt ab Apostolis sancti usq; hodie, siue qui sunt, seu qui præterierunt, nullus eos benedixit in nomine domini. Et qui à beato Apostolo Petro, aut ab Apostolis, uel à posteris eorum benedictionem non accepit, & sic plebeculas docuit quas decepit, quia benedictionem usurpauit, maledictionem incurrit, per quã priusquam euellatur, id est, priusquam moriatur arefcit, id est, dum uiuere uidetur in corpore iam in spiritu aruit: à quibus nos separati, fidem catholicam integerrime continententes, uitam inuenimus æternam, per Iesum Christum dominum nostrum, qui regnat in secula seculorũ. Amen.

Canticum graduum. CXXIX.

DE profundis clamaui ad te domine, domine exaudi uocem meam. Fiant aures tuæ intendentes in uocem deprecationis meæ. Si iniquitates obseruaueris Domine, Domine quis sustinebit.

Quia apud te propitiatio est, & propter legem tuam sustinui te Domine. Sustinuit anima mea in uerbo eius, sperauit anima mea in Domino. A custodia mastuina usq; ad noctem, speret Israel in domino. Quis apud Dominum misericordia, & copiosa apud eum redemptionis. Et ipse redimet Israel ex omnibus iniquitatibus eius.

COMA

COMMENTARIUM.

Poenitens meus in bono iam positus præteritos clā
 mores recolit. Audit enim sibi uirum sapientem
 dicentem: Fili peccasti, ne adicias iterum, sed
 pro pristinis deprecare. Ille seruus utilis est, qui culpas su
 as semper recolit. Non enim bonam patientiam & mise
 ricordiam domini sui aliter memorabitur, nisi suam im
 patientiam & iniquitatem fuerit recordatus, illud feci, il
 lud gessi, contra iussionem domini mei. Domine si uelles
 considerare contemptum nostrum, olim delesses mun
 dum, sed satis apud te propitiatio est: propter legem tu
 am sustinui te Domine. Nam recesseram à te, non te expe
 ctaram, sed lex tua mihi dixit de te, quia nullum perire
 uis, sed oēs homines saluos uis facere. Propterea sustinuit
 anima mea uerbū tuum, id est, uenientē filium tuum, qui
 promittitur ad hoc uenire, ut tollat peccata mundi. Hic
 ueniet à custodia matutina. Custodia una, quarta pars no
 ctis est. Ergo prima custodia à uespere incipit. Secūda ad
 mediū noctis attingit. Tertia pullorū cātus trāsīt. Quar
 ta uigilia matutina, quæ in ortū luminis adimpletur, in
 qua custodia matutina natū dominum nostrū angeli pa
 storibus nunciarunt, sed nos dicamus uigiliā matutinā lu
 ce nascente memoratā, in qua luce usq; ad noctē, id est, us
 que cum finē accipiat seculi, usq; tunc speret Israel in do
 mino, uel quā diu ipse homo est in corpore speret, quia
 est apud deū misericordia. Agat pœnitentiā, cesset à pec
 cato usq; ad uesperum sui ab hora matutina, ex quo ei il
 luminatio orta est saluatoris. Nullo modo periet si cessa
 uerit à peccato & pœnituerit, quia grandis apud deum
 mise=

miseriordia, & ipse redimet Israel. Alium enim non redimet, nisi Israel, id est, nisi baptisatū non redimet. Nam si forte pœniteatur in malis factis quispiã et in bonis operibus se mirificū præbeat, hic si Israel nō fuerit, si non baptisatus fuerit, non redimitur ab iniquitatibus suis. Sunt enim quidam qui putāt se sine Christo Christianos, cū homo quod bonū fecerit ad honorem suū fecisse doceatur, quod aut bene crediderit, ad honore pertinet dei. Magnus ille seruus est, qui de honore suo fortiter gessit, et domini sui honore neglexit, huic præponetur peccator uilissimus Christianus, qui se credit per fidē ad misericordiam peruenire eius, qui regnat in secula seculorū, Amen.

Canticum gradum. CXXX.

Domine non est, exaltatum cor meum, neq; elati sunt oculi mei. Neq; ambulau in magnis, neq; in mirabilibus super me, Si non humiliter sentiebam, sed exaltaui animā meam. Sicut ab lactatus est su per matrem suam, ita retributio in animam meā. Speret Israel in domino, ex hoc nunc & usq; in seculum.

COMMENTARIUM.

Vsitata uulgo sententia est quæ dicit, iuxta mores domini familiam constitutā. Hæc sententia sicut inter dominos & seruos, sic inter Christum & Christianos, si haberet effectū, iure nos Christi famulos dicere mus. Ille cum dominus cœli & terræ esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualē deo, sed semetipsum exinaniuit, & formā serui suscipiens dixit: Domine non est exaltatū cor meum. Age seruus iuxta mores domini tui, cū sis natura humilis, quid exaltaris? Iudex ille refertur

D humia

humilis, nos superbi, ille ingloriosus, nos è contrario gloriosi. ille in magnis non ambulat nos in magnis personis ambimus, & in eo quod nos adorant aut diligunt nobiles gloriamur, si tamen diligunt, & non ridiculo abutuntur, quasi ignoremus illud: Os quod nos occultatum est uementes, in quantum nos laceret abscedentes. Nos autem exhonoramus pauperē, cuius in se personam Christus excepit, & non ambulamus in paruis, sed in magnis & mirabilibus super nos, & cantamus humiliter sentire nos, & non exaltare animam nostram, inmemores Apostoli hortantis atque dicentis: Tanquam paruuli lac concupiscite, ut in eo crescatis. quod si faceremus, eramus profecto quasi ablactati super matre sua. Agnoscebat in nobis sua nutrimenta mater ecclesia, & quasi ablactato ecclesie sue, ita retribuebat nobis sue Christus charitatis effectū. in quo sperat Israel, id est, mundus corde quia ipse est Israel, quod interpretatur uidens deum. Spes enim eius alia nō est, nisi ut ad aspectum diuinum attingat. Tunc enim satiabitur, cum ei apparuerit gloria eius, qui regnat in secula seculorum, Amen.

Canticum graduum. CXXXI.

Memento domine David, & omnis mansuetudinis eius. Sicut iurauit domino, uotum uouit deo Iacob. Si introiero in tabernaculum domus meae, si ascendero in lectum strati mei. Si dederō somnum oculis meis, & palpebris meis dormitationem. Et requiem temporibus meis donec inueniam locum domino, tabernaculum deo Iacob. Ecce audiuimus eam in Effrata, inuenimus eam in cāpis siluæ. Introibimus

in tabernaculū eius, adorabimus in loco ubi steterunt pedes eius. Surge domine in requiem tuā, tu & arca sanctificationis tuæ. Sacerdotes tui induantur iustitiam, et sancti tui exultent. Propter David seruum tuū non auertas faciem Christi tui. Iurauit dominus David ueritatē & non frustrabitur eum, de fructu uētris tui ponā super sedem tuā. Si custodierint filij tui testamentū meū, & testimonia mea hæc quæ docebo eos. Et filij eorū usq; in scælum sedebunt super sedem tuā. Quoniā elegit dominus Sion, elegit eam in habitationem sibi. Hæc requies mea in seculum seculi, hic habitabo, quoniam elegi eam. Viduam eius benedicens benedicam, pauperes eius saturabo panibus. Sacerdotes eius induā saluari, & sancti eius exultatiōe exultabūt. Illuc producā cornu David, parauī lucernā Christo meo. Inimicos eius induā confusione, super ipsum autem effloreat sanctificatio mea.

COMMENTARIUM.

Memento Domine David, non ut ab obliuione ad memoriam redeat. Deus ab homine commo-
nctur, sed docetur homo qualiter diuinitas uotis delectetur humanis. Ut deposita feritate, quæ iracundias generat, discordias nutrit, superbiā gignit, sub onus domini mansuescat. Leue onus est, porta mansueti iugū suaue, trahere Christiane hoc. In te recordabitur dominus, quod ad portada præcepta eius, mansuetū pecus tuum, id est, corpus tuum, & non recalcitrantem exhibes Christo. Memor erit tui dominus, si mansuetudines tuæ eius memoriam interpellatione sancta pulsauerint, si proficisci de mansuetudine, profice de deuotione: Iurauit, inquit, do-

mino, & uotū uouit deo Iacob. Audi sollicitudinē uouen-
 tis, & ita demū te participē psallentis ostende. Pesta. n.
 quā uotū uouit deo, nō intrauit tabernaculū domus suæ,
 nō ascendit lectū stratus sui, non dedit somnū oculis, non
 dormitationē palpebris suis, donec inueniret locū domi-
 no, tabernaculum deo Iacob. Sollicitudo integra & per-
 fecta tā diu est deo à promittēte seruāda, quā diu inueni-
 at locū domino. Dominus aternus est, & locus eius tem-
 poralis non potest esse. Quid quærimus tēporalia loca,
 qui eternū habitatorem inquirimus. Si uero aternū est,
 quod sollicite & uigilanter inquirimus perpetuū com-
 probatur, non cessemus strenuissime quærere, quousque
 quod quærimus inuenire mereamur. Quid tamē querit
 Psalmista sanctissimus uideamus: Locū, inquit, ubi habi-
 tet deus Iacob. Et adiecit: Hāc habitationē, ait, audiui-
 mus in Ephrata. Ephrateus Helcana qui caput regaliū uolu-
 minū tenet, pater est Samuelis, in quo audiui-
 mus uocem domini, dicētis Suscitabo mihi sacerdotē fidelē, qui iux-
 ta cor meū omnia faciat, & ipsi ædificabo domū & am-
 bulabit corā Christo in eternū. Hanc ergo uocem quam
 tunc in Ephrateo audiui-
 mus, nūc inuenimus in cepis sil-
 uæ, ubi pastores ouium angeli allocuti sunt, dicētes: Nuncia-
 mus uobis gaudiū magnū, quod erit omni populo, quia
 natus est uobis hodie dominus, qui est saluator omnium, et
 hoc uobis signū erit. Inuenietis puerum inuolutū pannis
 & positum in præsepio. Hāc ergo habitationē ubi in æ-
 ternum habitat deus, indicantibus angelis pastores adepti
 sunt: & non pastores taliū qualium pecudum, sed ouium
 tantum, nec dormientium, sed uigilantium: & qui non dor-
 mientes,

mientes, sed uigilantes inuenti sunt: neq; negligentes, sed solliciti: neq; remissi, sed timētes, Deniq; inde angelus coepit alloqui, ubi timoris agnoscebat terrorem: Nolite, inquit, timere, quasi qui dicat, quia uigilatis & estis solliciti circa gregē mansuetudinis, & pascitis in cāpis pectoris uestri, Ibi sunt. n. cāpi siluæ. Quia ergo custoditis gregem uigilanter, pernoctanter, ne ouē mansuetam, siue patientiam, siue charitatē siue hospitalitatem, siue castitatem, & cæteras socias earū, quas pascitis uerbo dei, quia timetis dominū gregis, & solliciti estis, ne quid uobis feritas luporū inuadat, iam nolite timere, quia talis pastor natus est, qui animā suam ponat pro ouibus suis. Nūc interrogamus uos o pastores, dicite nobis, si inuenistis puerum sicut uobis angeli indicarūt. Ad hæc illi respondentes dixerūt: introiimus in tabernaculum eius, adorauimus in locū ubi steterūt pedes eius. Certe lacentē in presepio uisuri perrexistis, quō stantē uos uidisse testamini: Nos, inquit, credentes, stantē uidimus non iacentē, incredulis & dubijs iacēs & pannis inuolutus ostenditur, credentib. rex diadematus demonstratur. Deniq; tantā coruscationē regie eius dignitatis aspeximus, ut nō aude remus ipsū adorare, sed uestigia illa adorauimus, in quibus steterunt pedes eius. Quid ergo terrā adorastis? Terram, inquit, sanctā corporis Iesu Christi, in qua terra nobis sunt ostensa uestigia dei, dū uirgineo foetu editū uideremus infantē, cui angeli chorus ducebant, cælo teraq; per eū pacē fore cantantes. Huic dicimus quotidie: Exurge domine in requiem tuam. Requies dei in Iesu euidens & specialis est, in quo est arca, id est, arcanū sancti

ficationis eius, per quem Apostoli sunt induti iusticia, &
 sancti omnes exultant propter David seruum Dei, quia
 de fructu uentris eius posuit deus super sedem suam, per
 quem custodiunt filij eius testamentum dei, id est, Aposto-
 li ex fœmore Iudæ secundum carnem uenientes, qui non
 solum custodierunt testamentum domini nostri Iesu Chri-
 sti, sed & testimonia eius quæ docuit eos. Nunc filij eorū
 usq; hodie sedent super sedem eorū, habentes & ipsi sol-
 uendi, ligandi potestatem. Hoc autem eis concessum est,
 quia recusauit dominus synagogam falsitatis, & legit Si-
 on sanctam, scilicet fidei rectæ ecclesiam, quam præele-
 git præscijs in habitationem sibi, in qua est requies Dei
 in seculum seculi, in qua habitat, quoniam præelegit eā,
 in qua uiduæ benedicentur in castitate, in qua pauperes
 satiantur panibus pietatis: in qua sacerdotes induuntur
 iusticia, in qua sancti exultatione exultant, in qua produ-
 ctum est cornu. Ideo sit regnum David. Ipsa est lucerna
 quæ super candelabro posita, lucet omnibus qui in do-
 mo sunt, id est, qui in fide sunt Iesu Christi, ut è contrario
 omnis assertio præter hanc, lucet quidem in uerbis, &
 habet materias adclamationis & admirationis huma-
 næ, sed sub modio posita non lucet, qui in domo sunt, sed
 quos inuenerit subtus modium. Subtus modium enim de-
 gunt, qui mensuram rectæ fidei utuntur inuersam, qui
 sunt inimici lucernæ, quam spiritus sanctus per Aposto-
 los parauit Christo suo domino nostro. Inimicos ergo e-
 ius induit confusione anathematis, et super Christum flo-
 riet sanctificatio eius, per omnia secula seculorū, Amen.

Canti-

Canticum graduum CXXXII.

Ecce quàm bonum & quàm iucundum, habitare fratres in unum. Sicut unguentum in capite, quod descendit in barbam, barbam Aaron.

Quod descendit in oram uestimenti eius, sicut ros Hermon qui descendit in montem Sion. Quoniã illic mandauit dominus benedictionem, et uitam usq; in seculum.

COMMENTARIUM.

In primo cantico graduum positi in captiuitate clamamus tribulantes ad deum, & exaudu nos. In secundo gradu ad montes oculos leuauimus, unde uenit auxiliũ domini, quo custodimur ab omni malo. Tertio gradu ascendentes uenimus ad domum domini. Quartũ gradum aggressi, oculos quos ad montes leuaueramus, tunc leuauimus ad celos. In quinto inuenimus persecutiones hominum, & defensionem dei. In sexto hæreticos declinantes in obligatione precipit dominus tradi. In septimo gradu, facti sumus lætantes qui fueramus ante plorantes. In octauo gradu ædificantem domum sanctam non habentem maculam neque rugam inuenimus Christum. In nono gradu uidimus timentes dominũ, et ambulantes in uis eius. In decimo gradu passi sumus pugnas, et in adiutorio dei uictoriã cepimus. In undecimo gradu tantã misericordiã dei inuenimus, ut per ipsam redimeremur ab omnibus iniquitatibus nostris. In duodecimo gradu inuenimus cõceptũ mũdi, in quo nõ exaltatur cor nostrũ. In terdecimo gradu illũ quẽ in Effrata audieramus, inuenimus in cãpis siluã. Ibi inuenimus filiũ dei cũ sanctis suis exultatiõẽ exultantẽ. Ibi paratã lucernã plenã oleo leticiẽ,

uincens obsecratem mundi, ut qui erant tenebris uigentibus disuncti, & per edificationem superbae turris à se inuicem separati: nunc omnes conueniant in unum, ut illud malum consilium, Dei consilio probaretur esse correctum. Videns sanctus spiritus exclamauit: Ecce quam bonum, & quam iucundum habitare fratres in unum. Habent enim unguentum chrisimatis, quod descendit de capite in barbam, hoc est, de Christo in uirtutibus. Sicut enim capilli capitis, & barbae unguento insunduntur: sic uirtutes omnes, quae contra uitia luctantur quotidie, & uincere ualeant, Christi insunduntur auxilio. Nota tamen chrisimatis sacramenta in unguento capitis, & ros Hermon descendens in montem Sion, ad fontis undam aquae perennis extende. Ibi enim mandauit dominus benedictionem, & aeternam uitam usque in secula seculorum, Amen.

Canticum graduum. CXXXIII.

Ecce nunc benedicite domino omnes serui domini. Qui statis in domo domini, in atrijs domus dei nostri. In noctibus extollite manus uestras in sancta, & benedicite domino. Benedicat dominus te ex Sion, qui fecit caelum & terram.

COMMENTARIUM.

Peruenit gradus ad charitatem, & ubi superius iret non inuenit. Nam quicquid egit quartus decimus gradus, in quintodecimo proficit ascendens. Ad charitatem enim à discordia fraternitas diuisa reuertitur, & fiunt omnes boni qui fuerant omnes mali. Modo dicite mihi, quid conuenistis omnes in unum uos, qui fratres nominamini,

mini, aut unde estis omnes fratres ostēdite. De uno, inquit patre Christo, & de una matre ecclesia. Ideo ergo conuenimus in unum, quia nos seruos agnouimus domini. Datur nobis responsum, & dicitur: Nunc ergo quia in unū cōuenistis omnes, benedicite dominū, omnes, inquit, serui domini. Et quia potest dici, omnes homines serui domini sunt, respōdit: Ego uobis seruis dico, qui statis in domo domini, qui meruistis ingredi domum, in qua requiescit deus cū amicis suis, & epulatur cū Apostolis suis. Soli ergo hij benedicent dominum, qui intus in domo sunt? Non inquit, soli ipsi, sed & hij, qui adhuc in atrijs domus consistunt. Et uos ò catechumeni, & uos, inquit, qui in atrijs domus dei nostri statis, & intus ingredi non audetis, & uos simul extollite manus uestras intus in sancta sanctorum, & simul benedicite dominum, in uexillo crucis leuantes sanctas manus, sine ira & disceptatione in nocte huius seculi, tanquam luminaria lucentes, ut per uos benedicatur dominus ex Syon, qui fecit caelum & terram, qui regnat in secula seculorum Amen.

Alleluia. CXXXIII.

Laudate nomen domini, laudate serui domini. Qui statis in domo domini, in atrijs domus dei nostri. Laudate dominū quia bonus dominus, psallite nomini eius quoniā suauē. Quoniā Iacob elegit sibi dominus, Israel in possessionē sibi. Quia ego cognoui quod magnus est dominus, et deus noster præ omnib. dijs. Omnia quæcūq; uoluit dominus fecit in caelo & in terra, in mari & in omnib. abyssis. Educēs nubes ab extremo terræ, fulgura in pluuiā fecit. Qui produxit uētos

D 5 de thesau-

de thesauris suis, qui percussit primogenita Aegypti, ab homine usq; ad pecus. Emisit signa & prodigia in medio tui Aegypti, in Pharaonē & in omnes seruos eius. Qui percussit gentes multas, & occidit reges fortes. Seon regem Amorreorū, & Og regem Basan, & omnia regna Chanaan. Et dedit terrā eorum hereditatem, hereditatem Israel populo suo. Domine nomē tuū in aeternum, domine memoriale tuum in generationem & generationem. Quia iudicabit dominus populū suum, & in seruis suis deprecabitur. Simulachra gentiū argentum & auru, opera manuū hominum. Os habent & nō loquentur, oculos habent & non uidebunt. Aures habēt & non audient, neq; enim est spiritus in ore ipsorum. Similes illis fiant qui faciunt ea, & omnes qui confidunt in eis. Domus Israel benedicite domino, domus Aaron benedicite domino. Domus Leui benedicite domino, qui timetis dominum, benedicite domino. Benedictus dominus ex Syon, qui habitat in Hierusalem.

COMMENTARIUM.

Scala ista cuius caput pertingit in coelū quindecim gradus habet in quinq; libris Moysi, & in decem præceptis legis: ibi lapis ad caput Iacob unctus est, hic ipsum caput unctum ad ros Hermon destinātū est, nō ad omne ros Hermon. Ros enim montis per circuitū habet descensus, nos ad illud ros attingimus, quod descendit in montem Syon, solū huius roris fontem post unguētum Chrismatis requirentes, qui in montē Syon, id est, in altitudinē situs ecclesie profluit uenis, & ita trinitatem in una diuinitate coniungit, ut & tres uerē dicā esse personas,
 & unam

& unā uere dicā esse substantiā. Sic enim laudatur à ser-
 uis dominus. Sic nomen eius uerè laudabile prædicatur,
 cū in trinitate unitas, & in unitate trinitas ore dicitur, et
 pectore cōtinetur: tunc asserimus, quoniā bonus & beni-
 gnus est dominus. nam si sibi maiorem partem deitatis di-
 catur pater assumere, aut gradū sibi supra filiū hominis
 uindicare, nō ut bonus laudatur, sed ut æmulus blasphematur.
 Nihil ergo in deo maius est, quia nunquā senescit
 pater. Nihil minus in filio, quā nunquā crescit. Vbi enim ma-
 ius aliquid & minus est, & maiori defectū minatur gran-
 deuitas, & pollicetur etas minori profectū. His gradib.
 diuinitas caret, quia nō est deus temporū posterior. Si e-
 nim tempora aliqua ante deū fuerunt, faciūt eum maiore
 qui pater est, & minore eū qui filius. Si uero ante omnia
 genitus, tēpus illi nequaquā potuit necessitatē imponere,
 quia ut esset tempus ab eo sumpsit exordū. Sic ergo laus
 domini celebratur, in qua laude canendū est. Quoniā Ia-
 cob elegit sibi dominus, Hūc, inquit, elegit, quod supplantat
 uoluptuosum consilium, & hūc habet in possessionē, qui
 mundo corde studet deū uidere. Sicut enim Iacob supplā-
 tator dicitur, sic Israel uidēs deū. Tūc cognoscit quod ma-
 gnus est dominus, cū habuerit mundissimū pectus. Quod
 si mundū non fuerit, magnū illi uidetur hoc seculū, et aut
 personas mirabitur, aut pulchritudines illicitas stupebit.
 Cū uero mundus fuerit animus, nihil iudicat admirandū,
 nisi solū deū, et hunc præ omnibus dijs admirabitur deū.
 Quomodo præ omnib. dijs? Cautus cātator ausculta. Dij
 gentiū dæmonia, hi mirari nos uolūt pulchritudines peri-
 turas uerbi causa in mœnijs, in personis, in glorijs mūdi,

in cōcupiscentijs fugitiuis. Cū ergo præ omnib. hunc deū nostrū aeterna nobis ostendentē amplectimur, tunc eum præ omnib. dijs honoramus, illorū scilicet cōsilia respūctes, et dei cōsilia amplectētes. Ipse enim omnia quæcūq; uoluit fecit in cælo & in terra, in mari & in abyssis. Ipse nobis produxit nubes ab extremis terræ, id est, sinē facientes terrenis occupationibus, hos ueluti nubes exhibet mundo, propter quod & fulgura in pluuiā fecit, id est, ut in igne fulgureo interficiat inimicū, & unda pluuiæ abluat peccatorē. Et quis hoc facit? Ille sine dubio, qui producit uentos de thesauris suis, id est Apostolos de sensibus suis. Sicut enim uenti nauibus, ita Apostoli animabus. Vētis flantibus, naues ad desiderata pertingūt: & Apostolis prædicātibus, anime ad Christū qui est uere portus, perueniunt. Qui percussit primogenita in cruce positus, & ita percussit, ut nō homini, nō pecudi crederet esse parcēdū. Quicquid enim Aegyptiū est, simul cū principe Aegypti fluctib. mergitur, pereat cū Pharaone, & cū omnibus seruis eius. Cum ergo uentū esset ad aquā, quæ nobis salutis uia aperuit, & omnes qui nos persequebātur operuit, tunc cōfessi sumus nomen domini in eternū, & suscipimus memoriale eius, ut sit in nobis in seculū seculi, credentes uenturū iudicium, in quo cū iudicauerit uiuos & mortuos, in solis suis cōsolabitur seruis. Melior enim ibi inuenietur fornicator Christianus, quā castissimus idololatra. Simulachra enim in quibus sp̄e habuit, habētia membra omnia sine sensu, & capsum sine spiritu. Similes illis erunt cōfidentes in eis, id est, simili incēdio conflagabūt, non ut in aliquibus formis deducantur, sed ut eterno consumantur

sumantur, incendio. Sola domus Israel in his qui mundo corde uident deū, id est, in Apostolis fundata ipsa liberabitur, in qua domo benedicit Aaron in sacerdotibus, & Levi in ministris cū his qui timent dominū, id est, cū omni populo Christiano, qui in canticis Davidicis psallit a leluia, benedicens dominū ex Syon, qui habitat in Hierusalem. Illam uenturam de caelis, prophetis & Apostolis concionantibus credimus, in qua regnat pater cum filio & spiritu sancto per uniuersa secula seculorum Amen.

Alleluia alleluia. CXXXV.

Confitemini domino quoniā bonus, quoniā in aeternū misericordia eius. Confitemini deo deorum, quoniā. Confitemini domino dominorū, quoniam. Qui facit mirabilia magna solus, quoniam. Qui fecit caelos in intellectu, quoniam. Qui firmavit terrā super aquas, quoniam. Qui fecit luminaria magna, quoniam. Solem in potestate diei, quoniā. Lunā & stellas in potestatem noctis, quoniam. Qui percussit Aegyptū cum primogenitis eorū, quoniam. Qui eduxit Israel de medio corū, quoniam. In manu potenti & brachio excelso, quoniam. Qui diuisit mare rubrū in diuisiones, quoniam. Et eduxit Israel per medium eius, quoniam. Et excussit Pharaonē & uirtutē eius in mari rubro, quoniam. Qui traduxit populū suum per desertum, quoniam. Qui percussit reges magnos, quoniam.

Et occidit reges fortes, quoniam. Secū regem Amoraeorū, quoniam. Et Oz regē Basan, quoniam. Et dedit terrā eorum hereditatē, quoniam. Hereditatiē Israel seruo suo, quoniam. Quia in humilitate nostra memor fuit

fuit nostri, quoniã. Et redemit nos ab inimicis nostris, quoniam. Qui dat escam omni carni, quoniam. Confitemini deo cœli, quoniam. Confitemini domino domorum, quoniam in æternum misericordia eius.

COMMENTARIUM.

VEnimus ad alleluia quod duplex scribitur, in quo illud considero, quod nec caro sine anima, nec anima sine carne poterit domino cõfiteri.

Duo ergo in unum duo alleluia decantēt, ut dum sunt in uno uitæ huius transitu, confitendi ordinē teneant, dicat caro alleluia suū, dicat anima suū. Duplex homo est, duplex alleluia est. Vterq; cõfitemini domino, primo quoniam bonus et postea bona fuerit cõfessio fidei nostræ. Tūc dicamus, in seculū misericordia eius. Non potest perire cõfessio eius, qui in isto seculo sua delicta accusat. Inueniatur et sine dubio pietatē dei, qui suā ei confessionē obtulerit: si quotidie accipiat confessionē nostram, quotidie suā nobis bonitatē impartit. Et si nos in confitendo non deficiamus, quomodo ille in miserendo cessabit? Peccauimus, negare nō possumus, habemus multa peccata. Aliter ea nō carcerimus, nisi quotidie ut nobis dimittātur dominū exoremus. Siquidē eius doctrina sit. Dimitte nobis debita nostra. cõfiteamur nos debitores debitori, nā et nos debitores sumus deo, & deus est nobis debitor. Rogemus ne exigamur quod debemus, Rogemus ne reddat quod debet. Væ ergo nobis, si quod debemus exegerit. Nihil dicis, quasi nō deus omnipotens & regna cœlorum debeat quæ promissit. Væ nobis, si quod debet reddiderit. Verū quia pius est, & deus deorū est, et dominus dominorum, quasi

quasi qui nihil indiget, rogandus est ut dimittat. Sanè tu
 qui misericordiã flagitas, scias quia nõ eam inuenies, ni
 si recte fidei fueris confessione decoratus. Cõfiteri ergo
 hunc esse deũ tuũ, qui fecit coelos, in intellectu nostro ut
 ipsoru nobis solus pulchrescat aspectus: qui fundauit ter
 ram super aquas, ut corpus nostrũ unda sacri baptisma
 tis abluatur: qui fecit luminaria duo magna solus, unũ in
 die noui testamẽti, quod sicut sol radiat in lumine agenti
 bus, aliud in nocte iudaica conuersantibus. In nouo enim
 aperte quod legitur, sicut in die in ipsa litera perlustra
 tur à Christo, qui est sol uerus iustitiæ. In ueteri autem sub
 litera tegmine, quasi in nocte positũ, à luna, id est, ab ec
 clesia manifestatur. Ipsa enim est luna quæ crescit in san
 ctis, decreuit in peccatoribus, lucet in tenebris ignoran
 tiæ positis, habet & stellas in gradibus suis. Aliter enim
 lucet in episcopo aliter in presbytero, aliter in diacono,
 & in cæteris clericis, in quibus prædicatur dominus, qui
 percussit Aegyptum cum primitiuis eorum, terram scili
 cet superstitionibus plenam cum dæmonijs, qui in ea de
 gunt: qui ideo primogeniti dicuntur, quia nullus uetusti
 or aut prior in peccato dæmonijs. Quibus percussis, edu
 citur Israel de medio eorum. Quicumq; enim uiderit deũ
 in Christo mundum conciliantem sibi, Israel factus, utpo
 te deum uidens, educitur de terra Aegypti quam percus
 sit dominus. & quomodo eiicitur? In manu, inquit, forti
 & brachio excelso. Vtique in altitudine crucis eleuato
 brachio, quo excussit Pharaonem & exercitum eius, id
 est, in abisso, ubi æternæ tenebræ commorantur in sinu.
 Et transducit populum suum in desertum, uidelicet ad
 consilium

consiliū ab omnibus curis secularibus alienū: ibi & edu-
 cit aquā de petra rupis, & percutit aduersus eū armatas
 gentes multas, id est, cogitationes iniquas, et reges fortes
 id est, principes aeris huius mundi. Et Seon regem Amor-
 ræorum. Amorreos Hebraico sermone extraneos inter-
 pretatur. Regem ergo Amorræorū, id est, extraneorum
 interficit dominus. Et regem Basan. Basan profundū He-
 braei dicūt. Et regē ergo profundi, qui nos de superiorib.
 ad inferiora uult ducere, & hunc interficit Christus &
 omnia regna eius, qui est irrisor, interficit Cham enim ir-
 risor exponitur. Ergo cum hos omnes interfecerit nobis
 dominus, tunc dat terrā eorum, id est, corpora nostra, in
 quibus illi regnabant, dat eam nobis in hereditatē, si ta-
 men facti Israel deū fidere per fidē, & non per speciem cu-
 piamus. Videat post hæc humilitatē nostram, & liberat
 nos de manu omnium inimicorū nostrorum. Sic enim et in
 alio psalmo ait, qui liberatū se esse cantauit: Humiliatus
 sum, inquit, & liberauit me. Videamus isti duo uersiculi
 qui supersunt, quo intendāt. Qui dat escam omni carni.
 Et confitemini deo cœli, quasi qui dicat, cœli testes estis
 quia omnis caro alitū, hominum, pecudū atq; reptilium
 a deo pascitur: hoc confitemini uos, o cœli, dominū dare
 escam omni carni: aut uos homines, deū cœli credite cre-
 asse uniuersa & pascere omnia, quod anathemabilis Ma-
 nichæus denegās, carnē omnē diabolo dicit auctore con-
 stare, & eius ministerio ad pinguedinē saginari. Nos autē
 confiteamur hunc deū esse cœli, qui dat escam omni car-
 ni, & sicut iste psalmus fecit, ita faciamus, ut per singula
 uerba confessionis nostræ canemus. Quoniam in seculū
 misericordia

miseriordia eius, id est, dei nostri patris, & filij, qui regnat in unitate deitatis, ante omnia, & nunc & semper, et per omnia secula seculorum Amen.

Alleluia psalmus Dauid. CXXXVI.

Super flumina Babylonis illic sedimus & fleuimus, dum recordaremur tui Syon. In salicibus in medio eius, suspendimus organa nostra. Quia illic interrogauerunt nos qui captiuos duxerunt nos, uerba canticum. Et qui abduxerunt nos, hymnum cantate nobis de canticis Syon. Quomodo cantabimus canticum domini in terra aliena? Si oblitus fuero tui Hierusalem, obliuio ni detur dextera mea. Adhereat lingua mea faucibus meis, si non meminero tui. Si non proposuero Hierusalem, in principio leticie mee. Memor esto domine filiorum Edom, in die Hierusalem. Qui dicunt exinanite exinanite, usque ad fundamentum in ea. Filia Babylonis misera, beatus qui retribuet tibi retributionem tuam, quam retribuisti nobis. Beatus qui tenebit & allidet paruulos suos ad petram.

COMMENTARIUM.

Babylon confusio interpretatur, & prima confusio non fuit, nisi in parentibus nostris secundum carnem, id est, in Adam & in muliere eius. In ipsis nos sedimus & fleuimus, quousque ueniret qui nos de captiuitate diaboli & ministrorum eius auferret. Hec quidem cum dicimus non facimus preiudicium prophetę predicenti Assyriorum rabiem et barbaricam feritatem, qua captiui ducebantur. Factum est & ducti in Babyloniam, & omnia que Hieremias uir sanctus scripsit. Nobis tamen quando capti

E uitas

uitas euenit peccatorū, cessamus ab omni usu illo psallendi. Confusi enim sumus, & Babylonia obsidet nos & nō est nobis fiducia aperiendi os in laudibus dei. Ibi suspendimus organa nostra super flumina Babylonis, super affluentias facinorū. Ibi sunt salices in medio fluminū, uirgulta quæ ad ligandū faciunt, unde ligantur uites fructiferæ. O domine, disrumpe uincula nostra, ut possimus hostiā tibi laudis offerre, quia illic interrogauerūt nos, qui captiuos duxerūt nos uerba cantionū, Et qui abduxerūt nos hymnū. Aperiamus oculos mentis, et uideamus nobis demones insultantes post peccatū, & quasi in his uerbis insultationū suarum uoces adhibere: Cātate sicut solebatis, psallite sicut solitū uobis erat. His nos miseri uel si nobis dolet stentes oculos ostendamus, si uoces proferre nō possumus. Videant nos plorantes, si non possunt nos audire cātantes: illic inquit, sedimus & fleuimus. Ploremus quantū possumus, ut fluminibus lachrymarū nostrarum flumina Babylonia superemus. Suspensa sunt enim organa nostra, defecit uox gaudij, & nō possumus cantare cāticum domino in terra aliena positi. Aliena enim à deo facta sunt corpora nostra, per eos qui captiuos duxerūt nos. Veniat nobis in mentē mater nostra Hierusalem, dulcis in castitate, pura in simplicitate, lenis in correptione, munda in conuersatione. Videamus animo quid perdidimus quid inuenimus, & inter lachrymas exclamemus, dicentes. Si oblitus fuero tui Hierusalem, obliuioni detur dextera mea. Adhereat lingua mea gutturi meo, si non meminero tui. Non habebit principium leticia mea, nisi ad te rediero. Et his dictis, mugitū imi cordis, gemitumq; reddentes:

reddentes, clamemus ad deū dicentes: Memento domine filiorum Edom, id est, filiorum Esau. Inimici tui sunt qui insurrerunt super nos. Hæc res nobis consolationē præbet, quia qui nos captiuos duxerunt, tu eos nunquā dilexisti. Iacob semper dilexisti & Esau odio habuisti: id est, seruos tuos diligis in specie Iacob quē dilexisti, & filios Edō exhorres in specie Esau quē horruisti. Ecce hij quos odisti & odis, super eos quos dilexisti & diligis regnant. Exurge domine, memor esto impietatis eorū, quibus dicunt sibi inuicē de Hierusalē tua, quæ in nobis suam charitatē insuderat, hij inuicē secum agunt, dicentes: Exinanite, exinanite usq; ad fundamentū, id est, usq; ad fidē eorum peringite, ne iterū ædificent turres fortitudines à facie inimici. Veni beate, ueni domine Iesu Christe, ueni inuisibiliter contra inuisibiles, & retribue eis retributionem, quā retribuerunt nobis, & tene & allide, non solū ipsos bellatores gigantes, sed & paruulos eorum ad petram tuā, supra quam fundasti ecclesiam: ita ut non solū crimina illa ingentia, sed etiam paruulū, & quod minus omnibus peccatis esse uidetur, etiā hoc mortifices in nobis: dans nobis cōsilia, ut peccata statim ubi nata fuerint, allidamus ad petrā, & eadem crescere non sinamus, ne dum creuerint, iterato nobis barbaricum generēt. Faciemus hæc, si ipse qui est uirtus nostra, suis ita ueris mentes figet definitionibus nostris, cuspidem crucis suæ, ut quotiens ad nos peruenerint suggerentes, confundentes abscedant. Si enim ad statuas regum æreas confugiētes persequentes euadunt, quanto magis ad crucem confugiētes domini Iesu Christi, à suis aduersarijs teneri non possunt.

sunt, sed per ipsum magis, qui uicit in cruce, & ipsi uictores existunt, ipsi gloria in secula seculorum Amen.

Psalmus ipsi David. CXXXVII.

Confitebor tibi domine in toto corde meo, quoniam audisti omnia uerba oris mei. In conspectu angelorum psallam tibi, adorabo ad templum sanctum tuum, et confitebor nomini tuo. Super misericordia tua, & ueritate tua, quoniam magnificasti super omne nomen sanctum tuum. In quacunque die inuocauero te uelociter exaudi me, multiplicabis in anima mea uirtutem. Confiteantur tibi domine omnes reges terrae, quia audierunt omnia uerba oris tui. Et cantent in uis domini, quoniam magna est gloria domini. Quoniam excelsus dominus & humilia respicit, & alta à longe cognoscit. Si ambulauero in medio tribulationis uiuificabis me, & super iram inimicorum meorum extendisti manum tuam, & saluum me fecit dextera tua. Dominus retribuet pro me, domine misericordia tua in seculum, opera manuum tuarum ne despicias.

COMMENTARIUM.

Confiteri in toto corde ille se comprobat Christo, qui totas duodecim uncias cordis sui ipsi tradiderit, & superfluis ac labentibus rebus nullam suae mentis cōcesserit partem, Huius confessio peruenit ad diuinum auditum. Et qui pure in conspectu hominum deo laudes obtulerat, incipit post depositionem corporis in conspectu psallere angelorum, & adorare templum sanctum, id est, dominum Iesum Christum, in quo plenitudo deitatis inhabitat. Confitetur nomini eius, quia in nomine

mine Iesu omne genu flectitur cœlestium, terrestrium, & infernorum. Quid confitetur nomini sancto? Misericordiam, inquit, tuam & ueritatem tuam. Nihil diud confitemur anima deo in conspectu angelorum, nisi misericordiam qua redemptus est, & qua eruditus est, ueritatem. Quam ueritatem? Hęc sine dubio, in qua magnificatum est super omnia nomē eius sanctum. Nomen enim est hoc quod est super omne nomen. Videamus nunc quo ordine ad hoc possit attingi: In quacunq; inquit, die inuocauero te, uelociter exaudi me. Et quia per infirmitatem suam diuinitus est anima mea, tu multiplica eam in uirtute tua. Non. n. poterit seipsa eruere anima de muscipulis occultatis, & de foueis cæcis, in quibus regnāt uitia super eos, qui inciderūt in eis. Vt ergo domino uitiorū eripiamur, in uirtute domini confidamus, ut ipse multiplicet animā nostrā in uirtute sua. Confiteantur tibi domine omnes reges terræ, id est, omnes Apostoli, quia terrenis uoluptatibus imperāt. Reges terræ hoc loco dicti sunt ipsi, qui audiverunt uerba ex ore tuo domine Iesu Christe. Ipsi etiam cantant in canticis domino canticum. Duas res canit, uel nius partis uictoriā, alterius perditionem. Cantent ergo, quia magna est gloria domini, quando in altis crucis habitans, respexit humilia inferorum, & alta de longe cognouit. Postea enim uidit inferos et longe factus est, non solum à cœlis, sed & ab ipsa terra: abyssi profunda descendens scidit, & quia inde reuertetur ad superos, & quia à superis remearet ad cœlos. Sic ergo alta de longe cognouit, quando ambulātes nos in medio tribulationis uiuificare dignatus est uisitando, & super iras inimicorum

corū nostrorū extēdit manus suas, crucis patibulū perse-
rendo, quando saluauit nos dextera eius, Ipsi dicimus, do-
mine retribue propter me. Propter me enim & natus &
passus es, domine misericordia tua in eternū. Non enim
tēporali nos beneficio redemisti, sed eterno auxilio tuæ
misericordiæ liberaisti. Opera manū tuarū non omittas.
Opera manū tuarum sumus, quia factura tua sumus: et
quia opera manū tuarum per opera manū nostrarum
fuerāt interempta, manus tuæ pro peccatis nostris cruci
affixæ sunt, ut opera sua quæ per lignū cōcupiscentiæ pe-
rierant, ipse manus quæ tunc creauerant, ipse nunc per
crucis lignum iterum repararent in passione domini no-
stri Iesu Christi, qui regnat cum patre & spiritu sancto
per omnia secula seculorum Amen.

In finem psalmus Dauid. CXXXVIII.

Domine probasti me & cognouisti me, tu cogno-
uisti sessionem meā & resurrectionem meam.

Intellexisti cogitationes meas de longe, semitam
meam & funiculum meum inuestigasti. Et omnes uias
meas præuidisti, quia non est sermo in lingua mea. Ecce
domine tu cognouisti omnia nouissima & antiqua, tu for-
masti me et posuisti super me manū tuam Mirabilis facta
est sciētia tua ex me, confortata est & nō potero ad eam.

Quo ibo à spiritu tuo, & quo à facie tua fugiam. Si
ascēdero in cœlū tu illic es, si descendero in infernū ades.

Si sumptero pēnas meas diluculo, et habitauero in ex-
tremis maris. Etenim illuc manus tua deducet me, & te-
nebit me dextera tua. Et dixi forsitan tenebræ concul-
cābunt me, & nox illuminatio mea in delitijs meis.

Quia

Quia tenebræ non obscurabuntur à te, & nox sicut dies illuminabitur, sicut tenebræ eius ita et lumē eius. Quia tu possedisti renes meos, suscepisti me de utero matris meæ. Confitebor tibi quoniā terribiliter magnificatus es, mirabilia opera tua & anima mea cognosceat nimis.

Non est occultatū os meum à te quod fecisti in occulto, et substantia mea in inferioribus terra. Imperfectum meū uiderunt oculi tui, & in libro tuo omnes scribentur, dies formabuntur & nemo in eis. Mihi autem nimis honorificati sunt amici tui deus, nimis confortatus est principatus eorum. Dinumerabo eos & super arenam multiplicabūtur, exurrexi & adhuc sum tecū. Si occideris deus peccatores, uiri sanguinū declinate à me. Quia diuitis in cogitatione, accipiant in uanitate ciuitates suas.

Nonne qui oderunt te domine oderam, & super inimi cos tuos tabescebam. Perfecto odio oderam illos, inimici facti sunt mihi. Proba me deus et scito cor meum, interroga me & cognosce semitas meas. Et uide si uia iniquitatis in me est, & deduc me in uia æterna.

COMMENTARIUM.

Domine probasti me, quando ad militiam tuam accessi: & cognouisti me militem tuum esse, quando pugnaui. Quis autē sit miles dei indicat beatissimus Paulus cū illum approbat dei esse militē, qui se à negocijs secularibus tollit. Verū quoniam de moralib. penē omnib. psalmis instituius mysticū: nunc in Petro Apostolo declaremus affectū. Domine probasti me: me quādo uocasti cognouisti: cognouisti quādo præsumpsi et ausus fui dicere: Etiā si me oportet mori tecū nō te negabo. Tu

autem cognouisti omnes cogitationes meas longe antequam eas cogitarem. Semitam meam et directionem meam inuestigasti, & omnes uias meas praeuidisti & probasti, & quia non erat dolus in lingua mea cum dicerem: Etiam si me oportet mori tecum non te negabo. Tu autem firmasti me & posuisti super me manum tuam. Firmasti me de tua praescientia quod essem negaturus, & posuisti manum tuam super me, ut peccatum lachrymae sequeretur. mirabilis facta est praescientia tua, ex me confortata est, non potero ad eam, conatus sum non negare, promisi me etiam mori magis eligere, quam negantis crimen incurere, sed praescientia tua ita confortata est, ut non potuissem ad eam. Quid nunc faciam? Negavi dominum & magistrum: nec, ut quidam opinantur, hominem negavi: ego illum negavi, cui dixi, Tu es Christus filius dei: illum negavi quem pedibus ambulante super undas expertus sum, illum quem uoce uidi sola uocante mortuos de sepulchro, illum quem caelis patentibus uidi cum Moysse & Helia, & uocem super eum patris de caelo: Hic est filius meus, ipsum audite: illum qui caecos tactu suo illuminauit, qui uerbo leprosos mundauit, qui iussu demonia expulit, & multas uirtutes suae deitatis ostendit. Quid nunc facimus Nouatiane, perdimus Apostolum Petrum, an recipimus reuertentem ad Christum? Ecce Christus eum recepit, tu eijcis. Sed clamat contra te Paulus: Si deus iustificat, tu quare condemnas? Dicit certe baptisatis non debere poenitentibus subueniri. Ecce Apostolo poenitenti succurritur, qui est episcoporum episcopus, et maior gradus redditur ploranti quam sublatus est deneganti. Quod ut doceam illud ostendo, quod

quod nullus Apostolorum nomen pastoris accepit. Solus enim dominus Iesus Christus dicebat: Ego sum pastor bonus, & iterum: Me, inquit, sequuntur oves meae. Hoc ergo nomen sanctum, & ipsius nominis potestatem post resurrectionem suam Petro poenitenti concessit, & ter negatus negatori suo hanc quam solus habuit, tribuit potestatem: ut non solum recuperasse quod amiserat, probaretur, uerumetiam & multo amplius poenitendo quam negando perdidicerat, acquisisse. Hoc magister bonus in electo. Discipulus Christi sicut integro animo peccet oportet ut reuertatur, ita integro animo poeniteat si euenierit ut delinquat. Nec sibi noxiam permittere debet, ut crescat, & que tanto citius uincitur quanto & citius repugnatur. Certe omnis sanctitas ad Deum ducit, & omne peccatum ad diabolum, & sub domino bono positi, quomodo credimus nobis possibilitatem ad diabolum eundi concessam, & reuertendi ad Dominum denegatam. Addo aliud. Certe hominem per peccatum a se recedere Deus non uult, & peccatorem ad se uenire Deus uult. Si illud potuit fieri quod Deus non uult, quanto magis hoc poterit fieri, quod Deus uult. Ideo denique cogitatio peccati non est a deo prohibita per naturam, sed per imperium praecipitorum, ut laboris ei pugna incumbente, praemium de certamine proueniret. Voluit enim deus homini operis futigationem relinquere, ne in aliqua detrimenti parte praemium impediret. Duos certe honorum & malorum populos esse nemo est qui nesciat. Bonos dicimus credentes, et pessimos non credentes. Non credentes esse sub diabolo, & credentes esse sub deo. Magna praedicatio tua O No-

uatiane, qui seruum diaboli ad te uocas, & seruum Dei
 à te repellis: quasi qui uelis Deum lucrari quod non ha-
 bet, & perdere quod habet. Huc adijcias & illud, quod
 possit Deus mortuos suscitare, & infirmos saluare non
 possit. Nam increduli mortui sunt, et credentes, licet pec-
 catores sint, uiuunt in infirmitate sua. & si saluator no-
 ster habet, imò quia habet peritiam mortuos suscitandi,
 quomodo non habet quæcunq; fuerint infirmitates cu-
 randi. Ex utroq; latere blasphematur uobis, qui poenitè-
 tibus negatis effectum. Si enim posse eum docetis infirmi-
 tates animæ curare, sed nolle, impium arguitis: si uelle et
 non posse eum forsitan dixeritis, à deitate excluditis: &
 manet uobis ex utroq; latere condemnatio, cum negatis
 familie dei pereuntii posse succurri. Haftenus cum Noua-
 tiano sim locutus. Reuertamur ad Apostolum poeniten-
 tem, & flentem amarissime atq; dicentem. Quo ibo à spi-
 ritu tuo, & quò à facie tua fugiam. Scio quia tu es Chri-
 stus filius dei, quam scientiam non mihi reuelauit caro et
 sanguis, sed pater tuus qui in cœlis est. Quò fugiam, qui
 te deum noui & omnipotentè agnouì, si in cœlos ascen-
 dero tu illic es, si descendero in infernum ades. Ibi enim
 per passionem specialiter descendisti, ubi per potentiam
 tuam, sicut ubiq; generaliter præsto es. Si sumpsero pen-
 nas meas ante lucem. Pennas hoc loco pro cogitationib.
 posuit, quæ repentino uolatu ubiq; sunt, in cœlo, in ter-
 ra, in abyssò, & ubicunq; finiunt maria. Si ergo, inquit,
 & ibi ante lucem resurrectionis tuæ uadam ubicunq; in-
 accessibilitas solet fugitiuum abscondere: ut illuc ire pos-
 sim, manus tua deducet me, & quasi fugitiuum tenebit
 me

me dextera tua. Ante lucem hic ante resurrectionem po-
 suit saluatoris. Quia in tenebris fuit omne seculum iacen-
 te domino in sepulchro, in quo tempore poenitentia Petri
 Apostoli agebatur, in qua etiam dixi, forsitan tenebrae con-
 culcabunt me. Et tribus negationibus suis tres fugarum
 partes clausas esse, si ibi fugeret memorabat, in caelo, in
 inferno et in postremis maris. Ergo tenebrae negare sunt
 & fugere conculcatio tenebrarum. Hoc timens ne ab eis
 comprehensus, ab ipsis tenebris calcaretur, quasi tenebris
 subiectus, operibus esset deditus tenebrarum, habens rea-
 tum perene, iuges lachrymas, dolores aeternos. Hoc enim
 modo conculcabunt tenebrae mortis huius, qua corpora
 liter morimur: Si uero moriens, inquit, non conculcabor
 a tenebris, sed ad delicias sanctorum attingo, nox ipsa mor-
 tis illuminatio mea erit in delitijs meis. Ibi enim habebō
 lucem meam Christum meum, qui non patitur obscurita-
 tem tenebrarum, in cuius conspectu nox sicut dies illumi-
 nabitur. Sicut tenebrae eius, ita & lumen eius. Hoc con-
 tra Manicheum qui dicit, alterius principis sunt tenebrae,
 alterius principis lux est. De nostro autem deo et cantamus
 & credimus, quia sicut tenebrae eius sunt, ita & lumen
 eius est. Tenebrae enim non omnibus creaturis obscurum
 faciunt. Siquidem & ferae penes omnes, sed & cattae no-
 ctium nullum patiuntur obscurum, sed et aues multae sunt,
 quae in noctibus uolant. Unde docemur naturam oculos
 nostros a creatore hanc esse sortitos, ut in tenebris uide-
 re non possint. Deus enim ad requiem hominum noctes insti-
 tuit, ut generationis humanae quieti possit esse consultum.
 Ipsi ergo sunt tenebrae, cuius est lux, quod Manichaeus
 negat.

negat. Ipse est etiam creator corporū nostrorum, contra quod suscipit, cui in presenti pœnitens Petrus dicit: Tu possedisti renes meos, qui suscepisti me ex utero matris meæ. Sicut in ore dum loquimur, & in opere aliquo dū operamur, cordis nostri cogitata ostendimus: ita quod in corde cogitamus, antequā dicendo uel operando pandatur, à renibus gignitur: secundum illud, quod in alio psalmo dicimus deo, quod non solum corda sed & renes scrutetur. Cum ergo dicit pœnitens deo: Quoniā tu possedisti renes meos Dicit ei, Quia ita tibi in me nihil occultum est, ut non solum cogitata quæ sunt in corde consideres, sed & cogitanda quæ sunt in renibus cernas tu. Domine, qui suscepisti me ex utero matris meæ, ita ut quicquid ab ortu meo semisonis balbutientis infantis uerbis, aliquid forte peccaui cognoscas. Etiam in hoc confiteor, quia terribiliter mihi mirificatus es, mira opera tua quæ oculis meis uidi, & te exercente domine Iesu Christe cognoui, et anima mea nouit nimis. Intus in me est quod credidi, non in superficie uerborum, sed intus in uisceribus animæ, quod ita esse tibi non est occultum. Siquidem tibi occultum nō est, nec os meum, id est, ossum meum, quod fecisti tibi occulto. Si ergo nec os meum tibi occultum est quod esse naturaliter uoluisti, quid erit ante te occultum in corde quod manifestari iussisti? Ad altiora ducimur cū de osibus & substantia quæ in inferioribus est terræ tractamus. Agitur enim hoc loco quod dies resurrectionis aduenerit. Vbiunq; inquit, fuerit os meum, et ubiunq; in inferiorib. terræ fuerit substantia meæ, imperfectū meum uidebunt oculi tui. Imperfectum meū carens neruos,

carens

carens cutem, spiritū non habens, hoc uidebunt oculi tui,
quia solo aspectu tuorum oculorum exurget. In libro ca-
nim resurrectionis omnes homines qui nati sunt omnes
scribuntur, quotquot ad diē formabuntur, et nemo in eis
qui ibi scriptus non sit. In quo libro mihi non sunt in amo-
re & in honore, nisi amici tui deus. Nimis enim confor-
tati sunt principatus eorū. Siquidē participes eos tui esse
eterni imperij repromittis, nec ut hæretici dicunt, nō de-
buit mundus subsistere per eum, qui præsciens erat homi-
nes, per peccata sua & scelera ad eternam gehennæ in-
cendium destinandos. Si ita putatis debuisse fieri, consul-
tum magis reis iudicatis esse quā sanctis. Si enim mun-
dus à suo fuisset transitu reuocatus, nullus fuisset sancto-
rum particeps regni. Et dum prouidebatur malis, ne ad
interitum deuenirent, impediatur bonis, ne ad gloriā
peruenirēt: & ut non perirent pro merito suo mali, hāc
boni accipiebant sententiam, ne uel temporalem uitā su-
sciperent, quibus debebatur eterna. Nos autem cū pro-
pheta gaudeamus in sanctis dei, & cum Apostolo dignis
honoribus amicos domini recordemur, quorum tantus
est numerus, ut super harenam multiplicati esse noscan-
tur. Quid nunc si occidit dominus peccatores, Occidat
Neronē, & post eum omnes uiros sanguinarios, qui san-
ctos domini occiderunt. Si uestrum O hæretici, deus se-
cutus esset consilium, ne perirent Nero aut Diocletianus
uel ceteri interfectores sanctorum, non fecisset nec Apo-
stolos, nec martyres nasci, essetq; par iudicium in iniustis
& iustis, & omnes una præueniens sententia, per quam
simul omnes uiderentur ante puniti quā nati. Sed uos o
niri

uiri sanguinum declinate à nobis qui dicitis, Quia in uánum acceperint homines ciuitates suas: hoc est, sine causa sunt mortales effecti, & omnia cum mundo pereunt, et ipsa perditio. Non ita est, oēs in libro scripti sunt. Oēs resurgūt, sed alijs dabitur odor uitæ in uitã eternã, alijs odor mortis in mortẽ perpetuã, ubi deueniūt ij de quib. dicitur: Nõne qui te oderūt deus odio habui, et super inimicos tuos tabescébã? Hæc Petrus in ecclesia loquitur, et ecclesia in Petro pronūciat: Perfecto, inquit, odio oderã illos, inimici facti sunt mihi, et ideo his anathematizatis: Proba me, inquit, Domine, & scito cor meum, quid de te sentiam, quid de te credam interroga me, & scito semitas meas, sit tibi sollicitudo de ecclesia tua, & de ouibus tuis, & uide si uia iniquitatis diaboli est, qui se ad ambulandum in ea in incredulis & hereticis prebet: Vide, inquit, in populum tuum, ne sit aliquis in quo uia iniquitatis iter erroribus prebeat, & excludens uiam iniquitatis, deduc me in uiam eternam, ut portæ mortis & inferi non preualeant mihi, secundum uerbum tuũ domine Iesu Christe, qui regnas cum patre & spiritu sancto in secula seculorum, Amen.

In finem psalmus Dauid. CXXXIX.

ERipe me domine ab homine malo, à uiro iniquo eripe me. Qui cogitauerunt iniquitates in corde, tota die constituebant prælia. Acuerunt linguas suas sicut serpentes, uenenum aspidum sub labijs eorum. Custodi me Domine de manu peccatoris, & ab hominibus iniquis eripe me. Qui cogitauerunt supplantare gressus meos, absconderunt superbi laqueũ mihi.

hi. Et funes extenderunt in laqueū, iuxta iter scandalum posuerunt mihi. Dixi domino deus meus es tu, exaudi domine uocē deprecationis meae. Domine domine uirtus salutis meae, obumbrasti super caput meū in die belli. Non tradas me domine à desiderio meo peccato ricogitauerūt contra me, ne derelinquas me ne forte exaltentur. Caput circuitus eorū, labor labiorum ipsorum operiet eos. Cadent super eos carbones, in ignē deijciet eos, in miserijs non subsistent. Vir linguosus nō dirigitur in terra, uirū iniustū mala capiant in interitu. Cognoui quia faciet dominus iudicium inopis, & uindictam pauperum. Verumtamen iusti confitebuntur nomini tuo, & habitabunt recti cum uultu tuo.

COMMENTARIUM.

Cauendum est, ne quando sensus noster illuc uadat, ubi genuino motu laus creaturae consistit. Malus enim per creaturam, nec ipse est diabolus. Quod si per naturam, nec diabolus malus est, quanto magis homo malus agendo non nascendo probabitur. Nam omnis natura opus est Dei. Omne autem peccatum opus est contemptoris, quod & ipsum peccatum non sui natura malum est. Malum enim illud non facit sola operatio, sed praeuaricatio. Quoniā prohibita dum geruntur, & eius qui prohibuit iudicio destinantur irae, increpata damnantur. Denique & ipsa prohibita & in bonis, & in malis rebus reum faciunt perpetrante. Nam homicidium summum malum in hominibus, & misericordia summū bonum obtinet locū, quod utrūq; uocatur in crimen. Nam et Cain cur occiderit à facie dei projici-

tur.

tur. Et Saul, cur non occiderit à regno eijcitur. Ista forte apud ueteres dicas potuisse constare, Nunc uero in quauis persona misericordia probatur esse uirtutis, cū e contra doceamus grauius puniri spiritali nunc iudicio, quā antea puniti sunt ferro, Nam ferro tollitur uita ut multum quinquaginta annorum. Anathematis autem cæde & uita eterna eripitur, & mors perpetua irrogatur. Eum autem, qui pepercerit hæresiarchis aut prædicatoribus falsitatis, & non eos gladio fidei suæ iugulauerit, hoc ei euenire quod euenit Sauli quis ambigat? Aut qui misericordiam suam putauerit se in hæresi permanentibus exhibere, quis neget simili modo à regno dei excludi, sicut Saul à regno humano probatur exclusus? Quis autem dubitet Cain esse participem, qui iustum per inuidiam ausus fuerit condemnare. Siquidem auctoritas Apostolici sermonis affirmet, quod omnis qui odit fratrem suum homicida sit. Libra ergo iusti iudicij æquali lance perpensa, & nocentem dum interficit, & liberat innocentem, ostendit & misericordiam iniustam in impio, & pio cædem crudeliter irrogatam. Cum ergo arguitur factum in impio, Deus contemptus ostenditur, in quo non pro qualitate humani operis, sed pro autoritate diuini imperij, quæ sunt perpetrata, si sunt prohibita iure dantur, si iussa sunt iure laudantur. Nam homicidium in Abel malum, in Goliad bonum est, Et mendacium in Iudith bonum, contra Susannam malum est, Et usus coniugij in coniugibus bonus est, in adulteris malus est, Et astutia serpentina contra malos bona est, contra bonos mala est, Et omne opus etiam sanctum præsumptio crimen est,

est, etiam si mysterijs ipsis uideatur aptatum. Quid enim tam sanctū quam cōmunionem Christi percipere, Et quid tam iniquū quam si nō baptisatus eadem sumat, Aut quid tā magnificum quā sacramenta diuina conficere, Et quid tam perniciosum quam si ea is cōficiat, qui nullum sacerdotij gradum accepit. Data ergo occasione sapienti, fecimus ex omni parte manifestum omne malum non esse, nisi quod fieri prohibet deus, nec bonū, nisi quod fieri præcepit deus. Cum ergo uel prohibita perpetraverit homo uel iussa contēpserit, actio cum efficit malum. Et ideo cū dixisset: Eripe me domine ab homine malo, actiones eius malitiæ exposuit, ut malos homines nō naturæ qualitas, sed operationū nequitia manifestet. Ait enim: domine libera me ab his, qui cogitauerūt malitias in corde. Cessat generationis accusatio, ubi cogitationis prauitas increpatur: Tota, inquit, die constituerunt prælium. Cum audis prælium pugnantes caue, siue quos uides, siue quos nō uides. Nam & istos quos uides per illos scias, quos non uides excitatos. Quos enim uides, homines sunt. Quos autē non uides, spiritus nequā sunt. Age ergo & pugnantibus pugna. Et si auxilium poscis à rege, te repugnantē ostende. Linguae contra te pugnant, quas acuiunt heretici, sicut serpentes. His & tu esto sicut serpens astutus, & te simplicem, ut columbam esse ciuibus tuis, id est, catholicis solis ostende. Cæterum hereticis & cunctis contra ueritatem uenientibus, ipsis serpentibus esto astutior. Noli timere, iussum tibi est à domino tuo: tam bona est astucia contra malitiam, quam benigna simplicitas circa iusticiā. Occide hereticos, et domini tui spiritali gladio interfice inimicos.

nicos. Quid enim faciunt inimici dei. i. immundi spiritus? Volunt excludere de templo suo dominū, id est, spiritum sanctum. Et ipsi ibi uolunt habitare, id est, in te. Templum dei tu es. Et quid conantur heretici? Volunt excludere à te ueritatem, & in te intus fallaciam claudere. Occide utrosq; & assertiones falsas, assertionibus ueris exopera, atq; suggestiones demonum diuinæ legis sententijs uince. Verum quia demonia ieiunijs & orationibus superari posse didicisti, tene ordinē belli, & sicut te præsens psalmus edocet, Absconderunt enim superbi laqueos mihi. Quare superbi? Quia contemptores dei. Quomodo absconderunt? Faciunt dulce uideri quod amarū est, & estimari bonum quod malum est. Et funes tetenderūt in muscipula pedibus meis. De pedibus mentis euidenter instrueris, quibus funes sunt tensæ assertiones heretico-

Nunc putant rum, cum syllogismis uincula conantur innectere gressibus sanctis, ut uideantur tibi uera esse quæ falsa sunt. **Syllogismis** bus sanctis, ut uideantur tibi uera esse quæ falsa sunt. **Defendi fidē.** nes etiam sunt suggestiones demonū quibus qui consenserit, ligabitur ab eis: iuxta semitam, inquit scādalum posuerunt mihi. Semitā ambulanti castitatis, occurrit fornicationis stimulus. Semitā ueritatis eunti, occurrit assertio falsitatis. Quid ad hæc? Clama: Obumbra domine super caput meum in die belli, tu mihi esto galea tegens caput, ut nō tradar in desiderio peccatorū. Cogitauerūt enim aduersum me. Non tradas me, nequam exaltetur. Caput circuitus eorū, sed labor labiorū eorum operiat eos, ut de suis sibi met assertionibus cōuincantur. Verbi gratia dicunt demonia suggestionibus suis: Dulcis amplexus, suauis osculum, delectabilis fornicatio. Ego dicā eis:

Vnius

Vnius horæ, imò unius puncti delectamentum est sed & eterna mortis interitus. Dicunt uerbi causa, hæretici assertionibus suis: Pater maior est, filius minor. Ego respondeam. Qui maior est senescit & deficit, qui minor est iuuenescit, & similiter grandescit: ut desinat. Deus aut, nec minor nec maior est, quia sicut finem non habet, nec initium habuit. Semper fuit immutabilis pater, & semper fuit cuius esset pater, nec unquam fuit sine spiritu sancto. Ac per hoc pater nunquam fuit sine bonitate, quæ est filius: nunquam fuit sine sanctitate, quæ est spiritus sanctus. His itaq; assertionibus tuis, labor labiorum eorum operiet eos, & cadent super eos carbones ignis, in spiritibus immundis, ut exurantur in hæreticis & scismaticis, ut ad suum dominum reuertantur. Quod si permanserit in assertionibus suis peruersus assertor, & uir linguosus non directus fuerit super terrâ, id est, dum est in corpore non direxerit uir linguosus ab assertionibus prauis linguam suam, iniustus effectus iniusticiæ suæ eum sententia comitabitur talis, ut eum mala cooperiant ad interitum sempiternum. Cognoui enim quoniam faciet dominus iudicium inopum, eorum sine dubio qui simpliciter incurrunt, qui inopia sensus fatigati uenenosos cibos hæreseos in esca percipiunt. Quid ergo putamus, quod iudicium futurum istos solos percutiat, qui uenenosas escas esurienti Audi Episcopus tradunt? Ego aestimo quod ad illos magis attendat sententia, qui eos cibo salubri non reficiunt. Si enim catholici doctores reficerent, hæretici subripere non ualerent. Vnde iste sermo cominantis iudicium plus ad nos quam ad illos attendit. Nos enim, nos inquam, isto cominationis

nis stimulo excitamur, quo facturus legitur deus iudiciū inopis, & uindictam pauperis. Siquidem ut propheta testatur, dicturus est: Ecce lac comedistis, & lanis cooperiebamini, & oues meæ à lupis inuase sunt, & dum nō procurastis pascua salubria, ab inimicis meis eis sunt herbe morbide procuratæ. Caueant ergo omnes, qui possunt esse utiles esurientibus dare. Caueant inquam, quia si ab ipsis uitales non acceperint cibos, ab hostibus mortales accipient, & iudicabimur in iudicio, quo erit iudicium inopum, & uindicta pauperum. Tunc sine dubio, quando iusti confitebuntur nomini sancto, & habitabunt relictī cum Christo, qui regnat cum patre & spiritu sancto per omnia secula seculorum, Amen.

Psalmus Dauid. CXL.

Domine clamaui ad te exaudi me, intende uoci meæ cum clamaucro ad te. Dirigatur oratio mea sicut incensum in conspectu tuo, eleuatio manuum mearum sacrificium uestertinum. Pone domine custodiam ori meo, & ostiū circumstantiæ labijs meis. Nō declines cor meum in uerba malitiæ, ad excusandas excusationes in peccatis. Cum hominibus operantibus iniquitatem, & non cōmunicabo cum electis eorū. Corripiet me iustus in misericordia & increpabit me, oleū autem peccatoris non impinguet caput meū. Quoniam adhuc et oratio mea in beneplacitis eorum, absorpti sunt iuncti petre iudices eorum. Audient uerba mea quoniam potuerunt, sicut crassitudo terræ erupta est super terram. Dissipata sunt ossa nostra secus infernū, quia ad te domine oculi mei, in te speraui, nō auferas ani-

manū

mam meam. Custodi me à laqueo quem absconderunt mihi, & à scandalis operantium iniquitatem. Cadent in reticulo eius peccatores, singulariter sum ego donec trāseā.

COMMENTARIUM.

O Rdo psalmi qui fidem accepit, in presentis psalmi extenditur textum. Ibi enim dixit: Eripe me domine ab homine malo, &c. Hic. Domine clamaui ad te, exaudi me. Et ut ostenderet se de hereticis dixisse, qui cogitant malitias in corde, Hic dicit: Non declines cor meū in uerba malitiæ, sed pone custodia ori meo, et ostiū circumstantiæ labijs meis: ne fortē dum studio defendendæ ueritatis conor multos proferre sermones, offendam, & habeam partem cum hominibus operantibus iniquitatem. Sed quia hoc rogo, ut non cōmunicer cum electis eorum, Præsta mihi correptionē tuam, ut sit iustus mihi imperans, cuius meus error corrigatur exēplo. Incomparabile donū dei est, quando nobis quicumq; superficiem terræ, iustus ostenditur. Habet deus diues in omnibus, habet inquā, habet seruos & benignos & iustos, sed non sumus digni noticiæ eorū. Beatus cui conceditur dei famullū nosse, qui corripit in misericordia, & increpet in amore dei. Væ autē mihi & meis similibus, quia inuicē nobis oleo capita inpinguamus, & adulantes nobis inuicē in presenti positi, sanctos nos uocamus et nōnos. Absentes uero nos ita mordemus, atq; percutimus, ut recte canibus cōparemur Horū, inquit, oleū, id est, horum aduerti non impinguet caput meū. At magis oratio mea in beneplacitis eorū, id est, oro ne placeāt mihi, quæ beneplacita sunt eis, qui absorpti sunt iuncti petra. Iudices eo

rum, id est, oro ne placeant mihi, quæ beneplacita sunt eis, qui absorpti sunt iuncti petra. Iudices eorū iuxta petram sunt heretici, non super petram. Nam si super petram erant absorberi non poterant. Nunc autē fundamentū petrae solidæ relinquentes, iuxta ipsam petra fabricatū in arena, ubi nidos suos cōstruentes cū suis parvulis absorbētur: Non se inquit excusent sermo propheticus, sed audiant uerba mea, quoniā potuerūt, habent sensum, intelligentiā. Audiant uerba mea, tollāt sua uerba. Audiāt, aperiant auditū suū uerbis meis. Sicut crassitudo terræ eructuat super terrā, ubicunq; macra terra est, & sabulo, harenæq; permixta nō excrepit. Pinguis autē terra ita se aperit, ut quasi os suū cœlo apertum ostēdat, ut quicquid è cœlis fuerit missum, sitienter excipiat: ita, inquit, isti audiāt uerba mea, sicut crassitudo terræ eructuat in fruge, frumētī, uini & olei, & quā pinguis sit infra se, super se eructuat. Dissipata sunt ossa nostra secus infernū. Græcus dicit, ossa eorū. Siue ergo nostra, siue eorum ossa secus infernū posita dissipantur. Sicut cera secus focum posita mollescit, in foco autē massa liquecit, & deperit: ita ossa nostra secus infernū posita mollescūt, in inferno autē massa liquecūt. Nam iuxta infernū sunt, quando iuxta illos sumus, qui nobis fomitē tribuunt delinquendi, siue quādo illis cogitationibus nō resistimus quæ se ingerunt turpiter mēi: siue quando societate nostrā diuersitas sexus inquietat: siue quādo talibus iungimur, quibus Christianæ regulæ nō placet cursus, siue quādo iugimur hereticis, & quasi sub specie amicitie, cum his uidemur inire confictū, & non aperta fronte, ut Romani contra

Barbæ

Barbaros repugnamus. Ibi dissipantur ossa nostra iuxta posita, & secus ipsum infernum collocata. Si uero unum hominem per ipsam uicinitatem fuerimus adiuncti, non solum ossa, sed & ipsa anima dissipatur. Dicamus ergo cum clamore: Ad te domine domine oculi mei, in te speraui, non auferas animam meam, non eam auferas de libro uitae, ubi sunt catholici, & in libro mortis inferas, ubi hereticorum conuenticula condemnantur, sed custodi me a laqueo quem statuerunt mihi, & ab scandalis operantium iniquitatem. Ibi enim retiaculum tetenderunt, ut in uno de quibus supra diximus capiant ibi, ubi cadunt peccatores, a quibus his alienus effectus, singulariter uiuam donec exeam, siue transeam. Melius est enim mihi solitaria conuersatio habens uitam, quam ut in multitudine conuersatus, mortem incurram. Singulariter uiuendum est, ubi societas uitae praesentis aeternae uitae commodis aduersatur, cuius retiaculo oremus instanter, ut dirigatur oratio nostra in conspectu dei, sicut thymiamatis incensum. Sic enim in Graeco psallitur: Dirigatur oratio nostra in conspectu dei sicut thymiana, id est, ut in odorem suauitatis sacrificium nostrae orationis accipiat. Sacrificium nostrum uespertinum sit, id est, iuxta finem lucis huius, qua hora ab hac luce migramus. Tunc enim in sacrificio uespertino sumus, ibi est tota nostrae cogitationis ponenda intentio, ut leuantes manus nostras in signo crucis, dum ad dominum pergimus, gratulemur in Christo Iesu Domino nostro, qui in unitate deitatis uiuit & regnat cum patre & spiritu sancto per omnia secula seculorum, Amen.

Intellectus David cum esset in spelunca

Oratio. CXLI.

Voce mea ad dominum clamaui, uoce mea ad dominum deprecatus sum. Effundo in conspectu eius orationem meam & tribulationem meam ante ipsum pronuntio. In deficiendo ex me spiritum meum & tu cognouisti semitas meas. In uia hac qua ambulabam, absconderunt superbi laqueum mihi. Considerabam ad dexteram & uidebam, et non erat qui cognosceret me. Perijt fuga a me, et non est qui requirat animam meam. Clamaui ad te domine, dixi tu es spes mea, portio mea in terra uiuentium. Intende ad deprecationem meam, quia humiliatus sum nimis. Libera me a persecuentibus me quoniam confortati sunt super me. Educ de custodia animam meam ad confitendum nomini tuo, me expectant iusti donec retribuas mihi.

COMMENTARIUM.

Cum a facie Saulis lateret in spelunca David profugus, istum psalmum legitur cecinisse. Voce, inquit, mea ad dominum clamaui, & uoce mea ad dominum deprecatus sum. Effundo in conspectu eius orationem meam, & tribulationem meam ante ipsum pronuntio: In defectu. n. ait, spiritus mei, ibi cognouisti semitas meas. Ibi clama o Christiane, ibi effunde in conspectu dei orationem tuam, ibi tribulationem tuam pronuntia, non perditis rebus, non facultatibus, non agrorum finibus, uel his quæ nobis deposito corpore necessaria penitus non sunt, sed in defectu spiritus tui, ibi esto sollicitus. Ibi. n. cognoscitur semita tua. Defectus spiritus nostri est, quando nos

CARNAS

carnalium rerum necessitates aut delectationes inuadūt.
 Ibi enim absconditi sunt laquei nobis à diabolo, & mini-
 stris eius. Tunc consideramus ad dexteram, id est, ad le-
 ctionem, ad orationem, ad psalmum, & nō delectamur,
 sed sic redimus mœsti, ut nec nos ipsos agnoscere ualea-
 mus. Extranei nobis fiunt ipsi apices sancti, & quasi in
 extero positi, nosmetipsos agnoscere non ualemus. Tunc
 perijt fuga à nobis, & illud quod nobis clamat Apосто-
 lus: Fugite fornicationem, nos surda aure transimus. In-
 tus est enim malum, intus est hostis. Tunc quando perit
 ista fuga à nobis, & nō est cogitatus, non compunctio ex
 affectu aliquo qui requirat animam, nec redit ad sensum
 meum, ut requiram animam meam, & dicam illi: Age a-
 ctus meos noli perdere quod tanto tempore laborasti.
 Hæc nunc dico. *Quare?* Quia descit in me spiritus mea-
 us, tempore quando in uia qua ambulabam, absconde-
 rūt laqueos mihi. Et quia perijt fuga à me, aliud quo pos-
 sum euadere penitus non habeo, nisi totis uiribus clamē
 ad te domine: Pereant omnia quæ in mundo sunt, tu spes
 mea, tu portio mea in terra uiuentium. Intende in oratio-
 nem meam, quoniam humiliatus sum nimis. Tenent me
 peccata mea, & iugum suum posuerūt super me, per pec-
 cata mea principes uitiorum et criminum. Tu libera me
 à persequentibus me, quoniam confortati sunt super me,
 & educ de carcere animā meam. Tūc enim carcerem pa-
 titur anima nostra, dum hinc inde nobis clausum ad le-
 ctionem, uel orationem, uel ad bonū cursum, siue mundi
 occupationes, siue corporeæ delectatiōes efficiūt. Nec, ut
 quidam putant corpus humanū carcerem audemus dice

re, quod templum dei Paulus Apostolus esse testatur: sed carcerem patimur, quando orare non delectat, quando fastidimur in spiritualibus cibis, & nunc necessitatum terrenarum claustris, nunc delectationum ostijs conclusi deficimus. Verus carcer animæ in te est, pro quo totis uiribus est clamandum ad Christum, ut educat de carcere hoc animas nostras ad confitendum nomini suo, ut incipiat eam delectatio confessionis excolere, quæ deserta facta est orationis & lectionis, & spiritualis exercitij cultura cessante. Cum ergo ex hoc carcere eduxeris animam meam, & cæpero recto tenore confiteri nomini tuo, tunc me expectant iusti, donec retribuas mihi in Christo Iesu domino nostro, qui regnat cum patre & spiritu sancto in secula seculorum Amen.

Psalmus Dauid quando persequebatur eum filius
suus Absalon. CXLII.

Domine exaudi orationem meam, auribus percipe obsecrationem meam in ueritate tua, exaudi me in tua iustitia. Et non intres in iudiciū cū seruo tuo, quia non iustificabitur in conspectu tuo omnis uicinus. Quia persecutus est inimicus animam meam, humiliavit in terra uitam meam. Collocauit me in obscuris sicut mortuos seculi, & anxius est super me spiritus meus, in me turbatū est cor meum. Memor fui dierum antiquorum, meditatatus sum in omnibus operibus tuis, in factis manuum tuarum meditabar. Expandi manus meas ad te, anima mea sicut terra sine aqua tibi. Velociter exaudi me domine, defecit spiritus meus. Non auertas faciem tuam à me, & similis ero descendentibus in lacum.

Auditam

Auditā fac mihi mane misericordiā tuam, quia in te spe
raui. Notam fac mihi uiam in qua ambulem, quia ad te
leuaui animam meam. Eripe me de inimicis meis do-
mine, quia ad te confugi: doce me facere uoluntatem tuā,
quia deus meus es tu. Spiritus tuus bonus deducet me in
terrā rectam, propter nomen tuum domine uiuificabis
me in equitate tua. Educes de tribulatione animā meā,
& in misericordia tua disperdes omnes inimicos meos.

Et perdes omnes qui tribulāt animam meam, quoniam
ego seruus tuus sum.

COMMENTARIVM.

Sic inchoauit psalmista, ut in terrorem mitteret om-
ne humanum genus. Quis enim audeat deo dicere,
exaudi me in ueritate tua, & in tua iusticia? Verum
enim & iustum est, ut qui peccauerit puniatur acerrime.
Cœpisti propheta, principio tali aliquid iungendo subse-
quere, ut psallentes respirare possimus: Non intres, in-
quit, in iudicio cum seruo tuo. Hoc ergo uoluisti dicere iu-
stitia tua est, ut dominus in iudicio intrare cū seruo con-
temnas. Quis enim ad comparationem tuam iustificabi-
tur homo, quem uis sanctum electum, & mundum & lau-
dabilem in conspectu tuo, id est, ad comparationem tuā,
sue diuina iudicia, siue humana probare non possunt.
Omnis enim pulchritudo te præsentē deformis est. Om-
nis fortitudo te præsentē infirma. Omnes diuitiæ te præ-
sentē mendicitas. Omnis iustitia humana te præsentē in-
iustitia. Et ut uicinam iustitiæ tuæ iustitiam humanam ex-
quirere desinas quæso, quoniam persecutus est inimicus
animam meā, humiliauit in terra, id est, in corpore uitā
meam.

meam, collocauit me in obscuro sicut mortuū seculi. Tanta me obscuritate suæ circumdedit fraudis, ut mortuum me apud deum credens, putarem me nullum recuperationis apud iustitiam tuam auditum inuenire: ideo anxius est in me spiritus meus, & in me turbatum est cor meum, Cœpi recordari dierum antiquorum, quantis pro misericordia subuenire dignatus es. Et meditatsum in omnibus operibus, quibus didici omnibus te deprecantibus subuenire. Et ideo ego expādi manus meas ad te, quia anima mea sicut terra sine aqua, sic in peccatis sicca facta est, quasi quæ non habeat aquā baptismatis. Velociter exaudi me domine, defecit spiritus meus, id est spiritualis, in me uita defecit. Non auertas faciem tuam à me, & ero similis descendentibus in lacum, id est, similis ero in morte damnatis. Non tamē particeps, sed similis: similis, quia peccaui: & non particeps, quia ad tuam misericordiam conuolauī, Fac ergo auditam mihi mane misericordiam tuam, quoniam in te speraui domine, Ideo mane posuit, quia tandiu noctē & tenebras patimur, quamdiu pietas diuina cōpungat, clemētia pietatis indulgeat. At ubi uox cœperit pœnitentis audiri, & lux indulgentis ostendi, nox omnis abscedit, et initiū lucis accedit, in qua luce nō eramus, sed quasi in die positi, honesti ambulamus. Notā enim faciet nobis uiam quam ambulemus in lucem, si ad ipsum leuauerimus animas nostras. Sicut enim in tenebris positi, lucem indigent, ita in luce positi, ducem qui liberet ab errore. Et ideo dicendum est ab his, qui in luce sunt, Notam fac mihi uiam in qua ambulem, quoniam ad te leuaui animam meam. Eripe me de inimicis meis quoniam

niam ad te confugi. Qui ad patronum uadet: sic se ab eo, liberari postulat, si ut eius agnoscat uoluntatem exorat. Dubius est enim de patrono susceptus, si non et suam indicauerit uoluntatem. Et ideo postea quam dixit deo: Ad te confugi. Adiecit: Doce me facere uoluntatem tuam. Vis ergo o homo, habere patronum dominum, disce uoluntatem eius. Fac quod uult, & faciet quod uis. Diximus ergo patrono: Eripe me de inimicis meis: Inimici nobis sunt spiritus immundi. Qui tunc a nobis fugiunt, quando in nobis sentiunt spiritum sanctum. Et ideo rogandus est spiritus sanctus, ut ipse deducat nos in terram. Terra enim corporis nostri tunc recta est, cum in ea est spiritus sanctus. Et quotienscunque suam uiam nobis spiritus nequam ambulandum ingesserit, totiens spiritus sanctus deducet nos in terram rectam. & si nostra merita desunt, imo quia desunt, ipse tamen propter nomen suum uiuificat nos in æquitate sua. Hoc æquitatis suæ iudicio statuens, ut perdat omnes inimicos nostros, qui ideo nobis inimici sunt, quia nos serui esse domini studemus: Hanc, inquit, ob causam perdes omnes inimicos meos. Quonia seruus tuus sum. Non ergo aliunde inimicos habentes, nec pro quibuscunque terrenis actibus aduersarios, sed ideo inimicitijs demonum aut hominum laboramus, quoniam serui esse domini studemus. Non timeamus inimicitias eorum, quia illis pereuntibus nos liberabimur a Christo domino nostro, qui regnat cum patre & spiritu sancto nunc & semper, & in omnia secula seculorum Amen.

Psalmus

Psalmus Dauid aduersus Goliath. CXLIIII.

Benedictus dominus deus meus qui docet manus meas ad praelium, & digitos meos ad bellum.

Misericordia mea & refugium meum, susceptor meus & liberator meus. Protector meus & in ipso speraui, qui subdit populum meum sub me. Domine quid est homo, quia innotuisti ei, aut filius hominis quia reputas eum? Homo uanitati similis factus est, dies eius sicut umbra pretereunt. Domine inclina caelos tuos & descende, tange montes & fumigabunt. Fulgura chorscationem & dissipabis eos, emitte sagittas tuas & conturbabis eos: Emitte manum tuam de alto eripe me et libera me de aquis multis, et de manu filiorum alienorum. Quorum os locutum est uanitatem, & dextera eorum dextera iniquitatis. Deus canticum nouum cantabo tibi, in psalterio decachordo psallam tibi. Qui das salutem regibus, qui redemisti Dauid seruum tuum, de gladio maligno eripe me, & eruet me de manu filiorum alienorum quorum os locutum est uanitate, & dextera eorum dextera iniquitatis. Quorum filij sicut nouellae plantationes in iuuentute sua. Filiae eorum compositae, circumornatae ut similitudo templi. Promptuaria eorum plena, eructantia ex hoc in illud. Oues eorum foetose abundantes in egressibus suis, boues eorum crassae. Non est ruina maceriae, neque transitus, neque clamor in plateis eorum. Beatum dixerunt populum cui haec sunt, beatus populus cuius dominus deus eius.

COMMENTARIUM.

Benedictus dominus deus meus qui docuit manus meas in praelio. Tempore quo Moyses leuabat manus ad deum, & uincebatur Allophylorū turba pugnantium, cunq; eas deposuisset, uicti uincebant. Docuit ergo manus nostras in praelio, nō armis sed precibus pugnaturas. Docuit etiam digitos nostros ad bellū, ut dñi bellum siue uisibilitū, siue inuisibilitum senserimus hostiū, nos digitis armemus frontem triumpho crucis, & securi animo dimicemus, dicētes domino: Tu misericordia mea tu refugū meum, tu susceptor meus, tu liberator meus, tu enim subdes populos subtus me. In festū populum cogitationum malarum insurgentē super me, subdes subtus me. Ut quid autē memoratur pugnā? quid praelium? quid bellum? quid autē deus æternus innotescere uoluerit homini, si homo uanitati similis factus est? Moritur enim, & dies eius sicut umbra prætereunt. Quid ergo lex? quid cœminatio peccatoribus? quid terror incredulis? si paucorum dierum uita finem accipiens, effectum sui ulterius non habebit? Hæc audiens Apostolus Paulus increpat dicens: Si in hac uita tantū sperantes sumus, miseratiores sumus omnibus hominibus. Et ideo psalmus præsens audi quid sentiat. Quasi qui dicat: Quoniam uitam æternam esse homines prophetis tuis prædicatoribusq; non credunt, tu ipse per te inclina cœlos tuos, & descende. Inclinauit enim cœlos, quando? cum in forma dei esset, effectq; æqualis deo patri, exinanauit seipsum, formam serui suscipiens: inclinauit cœlos, ut si dicas, uerbi causa, Imperator, dum te tu humilias inclinās omne palatium. Inclinauit ergo

ergo cœlrs, & descendit ut tangeret montes, ut fumigarent. Montium fumus nubes creat, quas producens deus de thesauris suis fundit in terram, ut terra proferat omne fructuum genus, quo esurientium corpora nutriantur. Cum descenderet deus in Christo, ut mundum conciliaret sibi, tetigit montes & fumigati sunt, id est, tetigit Apostolos suos, & fumum nubium reddiderunt, quorum tanta fuit imbrium pluuia, ut in toto orbe terrarum uenæ fontium replerentur, quibus omne ablueretur facinus, & lauaretur omne peccatum. Verum quia ad eum peruenire nos prohibet princeps huius mundi, cum spiritibus suis & hominibus qui colunt eum, tu mitte sagittas tuas contra eum, & libera me de aquis multis, ut uno fonte tui baptismatis fruam. Libera me de manu Allophylorum, quorum os loquitur uanitatem, & dextera eorum non est dextera pietatis, quæ uestitum expoliat, & siue temporalibus, siue, quod est acerbius, æternis opibus nudant: Quibus dum me liberaueris, inquit, domine, in cantico nouo cantabo tibi, id est, in nouitate uitæ ambulans. In psalterio decem chordarum psallam tibi, decem præcepta legis suscipiens, & decem plagis Aegyptum percussam fugiens, psallam tibi, tibi psallam, qui das salutem regibus, id est, qui das æternam uitam uictoribus uiciorum. Quia hij uere reges sunt, qui participes regni dei esse creduntur. Quis autem eos alius liberat, nisi idem deus, qui liberauit Dauid seruum suum. Hunc enim eundemque deum Marcion negat, similiter Appelles & Valentinus & Manichæus, Infideles & miserissimi, dum nolunt ab ipso domino liberari, in æternum damnari non metuent, à quibus nos ipse qui liberauit Dauid ipse liberet.

liberet. Quia os eorū loquitur uanitatē, & ut supra diximus, dextera eorū dextera iniquitatis. Hos sanē asserit loqui uanitatē in hoc loco, qui seruientiū deo paupertatem ridicule abutūtur, dicentes. Vt quid inedia laborāt colentes dominū? Et quid opibus affluunt contemnentes? Ignorant medicum his parsimoniam imperare, & continentiam precipere, in quibus salutem uenarum motibus deprebendunt. Quos uero morituros agnoscant, sinūt suis omnibus delectationibus consentire. Quale est, ut de hijs dicas, quia leti sunt in filijs fortibus, & filiabus ornatis, ac de prōptuarijs plenis, de fœtosis ouibus, de bubus crassis. Qui cum omnia temporalia habeant, dominū tamen qui est æternus nō mereantur habere propiciū. Quiq; cum acceperint finē temporalis leticiæ, æternæ tristitiæ pœnas assumūtur. Econtra hij quos uides lugētes & flentes, et in dei timore constitutos egentes, cū finem fecerint flendi, æterni eos gaudij suscipit fructus. Dicant ergo increduli beatum populum habentem copiose quæ mundi sunt, nos autem hūc solum populum beatum dicamūs, cuius est dominus deus eius in secula seculorum Amen.

Laudatio ipsi Dauid. CXLIII.

Exaltabo te deus meus rex, & benedicam nomini tuo in seculum, & in seculum seculi. Per singulos dies benedicam tibi, & laudabo nomen tuum in seculum & in seculum seculi. Magnus dominus & laudabilis nimis, & magnitudinis eius non est finis.

Generatio & generatio laudabit opera tua, & potentiam tuā pronuntiabunt. Magnificentia gloriæ sanctitatis tuæ loquentur, & mirabilia tua narrabunt.

G Et

Et uirtutem terribilium tuorum dicent, & magnitudinem tuam narrabunt. Memoriam abundantiae suauitatis tuae eructabunt, & iudicia tua exultabunt. Misericors & misericors dominus, patiens & multum misericors.

Suauis dominus uniuersis, & miserationes eius super omnia opera eius. Confiteantur tibi domine omnia opera tua, & sancti tui benedicant tibi. Gloriam regni tui dicent, & potentiam tuam loquentur. Ut notant faciant filijs hominum potentiam tuam, & gloriam magnificentiae regni tui. Regnum tuum regnum omnium seculorum, & dominatio tua in omni generatione & generatione. Fidelis dominus in omnibus uerbis suis, & sanctus in omnibus operibus suis. Alleuat dominus omnes qui corruunt, & erigit omnes elisos. Oculi omnium in te sperant domine, & tu das escam illorum in tempore opportuno. Aperis tu manum tuam, & imple omne animal benedictione. Iustus dominus in omnibus uis suis, & sanctus in omnibus operibus suis.

Propè est dominus omnibus inuocantibus eum, omnibus inuocantibus eum in ueritate. Voluntatem timentium se faciet, & deprecationem eorum exaudiet & saluos faciet eos. Custodit dominus omnes diligentes se, et omnes peccatores disperdet. Laudationem domini loquetur os meum, et benedicat omnis caro nomini sancto eius in seculum & in seculum seculi.

COMMENTARIUM.

Exaltatur deus ab homine, quando spiritum sanctum, què in se per consecrationem baptismatis sacri suscepit, non terrenis & humillimis cogitationibus

nibus humiliat. Sed eum coelestibus desiderijs & excelsis exultat, ita ut per singulos dies benedicat dominū, et quā si qui nuper inchoauerit, sine fastidio seruiat illi, cui generatio & generatio confitetur, generatio Iudæorū & generatio gentiū. In lege Moysi et prophetarum illa, ista in euangeliōrū & Apostolorū doctrina uirtutem terribilitū tuorū dicēt: ut notā faciant filijs hominū potentiam tuā. Ostendentes quia regnū tuum domine regnū sit omnium seculorum. Et ita sit dominatio in omni generatione & progenie, ut non sit gens neq; regnum, in quo non tuus filius prædicetur. Fidelis es enim domine in uerbis tuis quibus promissisti daturum te nobis, qui alleuaret omnes qui ruit in hoc mūdo, et qui erigeret omnes quos alliserat inimicus. Oculi enim omnium credentium sperāt in te domine. Spe enim salui facti sunt, quibus dedisti escam in tempore oportuno, quādo aperuisti manus tuas in cruce. Tu suscepisti maledictiones nostras, & nobis dedisti benedictiones tuas, proximus es enim omnibus. Omnibus, inquam, te inuocantibus in ueritate, id est, qui te in domino nostro Iesu Christo inuocant. Ipse est enim ueritas, & uoluntatem nō contemnentium te facies, & orationem eorum exaudiēs, in quibus te pro rebus æternis exorant: Custodit dominus, inquit, omnes qui diligunt eum. Videamus qui sunt qui diligūt eum, ipsum interrogemus, ipse dicat qui sint diligentes eū. Audiamus eum dicentem: Qui audit uerba mea, et facit ea, hic est qui diligit me: qui autē nō faciunt ea, oēs peccatores hos a se reijciat atq; disperdet. Laudē ergo domini loquatur os nostrū, discedāt ab eo uniuerse detractiōes. Ea quæ nouimus in fratrib. laudāda memoremus.

memoremus. Alios sibi testes inueniant aliena peccata, nos nostri accusatores, nostriq; tantū uituperatores esse dei, semper in dei laudibus atq; in dei benedictionibus occupemur, agentes ei gratias in secula seculorum Amen.

Alleluia. CXLV.

Lauda anima mea dominum, laudabo dominum in uita mea, psallam deo meo quam diu fuero. Nolite considerare in principibus, neque in filiis hominum in quibus non est salus. Exhibet spiritus eius & reuertetur in terram suam, in illa die peribunt omnes cogitationes seculorum. Beatus cuius deus iacob adiutor eius, spes eius in domino deo ipsius, qui fecit coelum & terrā, mare & omnia quæ in eis sunt. Qui custodit ueritatem in seculum, facit iudicium iniuriam patientibus, dat escam esurientibus. Dominus soluit compeditos, dominus illuminat cæcos. Dominus erigit elisos, dominus diligit iustos. Dominus custodit aduenas, pupillū & uiduā suscipiet, et uias peccatorū disperdet. Regnabit dominus in secula, deus tuus Syon in generatione et generationē.

COMMENTARIUM.

Laudat anima nostra dominum, quando opera nostra in dei laudibus exercetur. Et laudamus dominum in uita nostra, id est, in moribus nostris. Psallamus ergo deo nostro quādiu in isto corpore sumus non cōfidentes in hominibus qui hodie dominantur, & cras sepeliuntur, quia exiet ab eis spiritus, & hij reuertentur in terrā de qua assumpti sunt, ex ipsa die pereunt cogitationes eorū. illæ uiq; quæ eos non sinebāt quiescere, emamus, uendamus, fabricemus, pugnemus. Hæc & his similia

lia cogitationū genera, subito momēto uno percunt. Beatus ergo est, qui sibi spem ponit in domino deo qui fecit cælū & terrā, mare & omnia quæ in eis sunt. Custodit enim ueritatē in secula, tēpore quo se putāt fallaces uince re per mendaciū, ille ueritatē custodit, ut faciat iudicium quibus nō in isto seculo nec in futuro perit ueritas à deo. Ideo enim & iudicē eū credimus esse uenturū, quia custodit ueritatē, ut faciat tūc iudiciū iniuriā patientibus. Qui nūc dat escā esuriētibus, ipse erigit per se elisos per Adā, & per eundē cōpeditos exoluit. Ipse cæcos illuminat, ipse dirigit iustos, ipse custodit aduenas. Hos utiq;, qui se peregrinos in hoc exhibent mundo, & propter quā sunt renati patriā concupiscunt. Orphanum enim custodiet, qui pro nomine dei parētes suæ deserit carnis. Et ipsum diabolum qui est uia peccatorū, exterminabit ipse qui est deus tuus Syō. Deus utiq; ecclesiæ catholicæ, unus in trinitate, trinus in unitate qui regnat in secula seculorum. Amen.

Alleluia. CXLVI.

LAudate dominum quoniā bonus est psalmus, deo nostro sit iocunda decoraq; laudatio. Aedificās Hierusalem dominus, dispersiones Israel cōgregabit. Qui sanat contritos corde, & alligat contritiones corū. Qui numerat multitudinē stellarū, & omnib; eis nomina uocās. Magnus dominus noster, & magna uirtus eius, & sapientiæ eius non est numerus. Suscipiēs mansuetos dominus, humilians autem peccatores usque ad terrā. Præcinite domino in confessione, psallite deo nostro in cithara. Qui operit cælum nubibus & parat terræ pluuiam, Qui producit in montibus fœnum, et

herbam seruituti hominum. Qui dat iumentis escā ipsorum & pullis coruorum inuocantibus eum. Non in fortitudine equi uoluntatē habebit, neq; in tibijs uiri beneplacitum erit ei. Beneplacitum est domino super timentes eum, & in eis qui sperant super misericordia eius.

COMMENTARIUM.

L Audemus dominum quoniam bonus est psalmus. Psalmus bonus est in quo deo nostro fit iocundatio. Aedificat enim Hierusalē dominus, & dispersiones Israel congregat. Cottidie eam aedificat dominus, cottidie ecclesiam suam per credētes aedificat: & eos qui ab ea dispersi sunt, ad eam reuocās, iterū congregationi associat. Sanat poenitentes contritos corde et alligat contritiones eorū, qui numerat multitudinē stellarū & omnium earum nomina uocat. Licet potestas uirtutis eius his uirtutibus sit parata, & hoc eum posse facere non ambigat, nisi qui omnipotentē esse nō credit: tamen numerare multitudinē stellarū eum credamus in sanctis, his qui in tenebris mundi positi, per cœlū suos dirigūt cursus, dantes solatium luminosi aspectus sui, his qui cœlū aspiciūt: quæ stellæ pro merito actuum suorū amplius minusue resplendent, in quibus magnus dominus noster, & magna eius ostenditur uirtus. Per hominē enim magnificatur ab hominibus, per hominē ab hominibus blasphematur. Et sicut his uae per quos nomē domini blasphematur: ita hij benedicti sunt, per quos magna eius uirtus ostenditur, & innumerabilis eius sapiētia declaratur, per quā superbos proijcit, & māsuētos suscipit, & humiliat peccatores ad terrā, ut à terra eos exaltet ad cœlos. Omnis enim qui se humiliat

humiliat exaltabitur, id est, qui agēs pœnitentiã, sua peccata domino cõfiteatur. Incipe ergo in confessionib. domino, et psallite ei in cithara. cithara habet lignũ crucis, habet chordas ex interioribus omniũ, habet ex euãgelijis plestrũ, sonet ista cithara & imbrẽ de celo uenientẽ annunciet. Operuit enim cœlos nubib. id est, Apostolis suis tradidit faciẽ cœlorũ suorum, & præcepit eis, ut dent terræ pluuiã, & omnes gẽtes terrenas, in nomine patris & filij et spiritus sancti, cœlesti nimbo perfundãt. Hęc pluuiã producit in montib. fœnũ quo alãtur simpliciores quiq; ex quibus pars maxima in dei populo cõprobat. Non enim possunt spiritualiũ cibo refici hij, qui terrenis actibus occupati, membra tamen uidentur ecclesiæ. Hij montes, id est, Apostoli, non ut ipsi uerticibus mentiu suarum altitudines rerum cœlestium in cibo offerunt. Perfectorũ enim est solidus cibus. Quis enim cum eis disputet de iuniorum perseverantia, de diurna & nocturna occupatione, eruditione diuine coniuncta? Quis de minutis suggestionũ? Quis de contemptu omniũ rerum labentium? Quis de contemptu omniũ uiciorum? Quis cum eis agat de inuisibilibus profectibus, ut sit quis episcopus deo, sit quis pontifex Christo, per inuisibiles conatus, & gradus quos in corde suo disposuit, ut quãdiu de isto corpore exeat ascendat & nunquã descendat, offerens corpus suum deo hostiã uiuã. Cottidie seipsum ita corpori Christi associans, ut corpus eius corpori Christi admixtũ, unum corpus secundum Apostolum fiat. Hęc & his similia dantur in cibo, qui cũ Paulo possunt dicere: Mihi mundus crucifixus est & ego mũdo. Sicut ergo ostendimus spiritualiũ

cibum solidum uirorum perfectorum, ostendamus nunc iumentorum fœnum, quod producunt hij, quos supra diximus montes: Omne, inquit, quod in macello uenundatur emite, nihil interrogantes. Item Tu quis es, qui cōtristas fratrem tuum in manducando? Item. Qui se non continet, nubat. Item. Qui dat nuptiū filiam, benefacit. Itē. Volo adolescentulas uiduas nubere. Hoc fœnum montes uicini cœlis, qui in terra positi dicūt, nostra aut conuersatio in cœlis est: iumentis producūt, quibus consuetudo carnalis imperat sola, et ipsi consuetudini carnali lex ponitur: quā sequens coniunx coniugi placeat, seruus domino. filij carnales parētibus carnalibus, parētes carnales, filij carnalibus. Hijs herba seruitute offertur, datur ut iumentis esca, & ut pullis coruorū inuocantibus eum. Coruicim fuerūt patres nostri, qui in nigredine idolatriæ permanētes, ad arcā nunquā reuersi sunt. Nos uero pulli eorū sumus, qui inuocamus dominū. Qui nō in uirib. equi uoluntatē habebit. Nō enim uirtute terrena uinci potest, qui cōtra nos terrena uirtute non pugnat. Vires ergo equi, terrena uires sunt. quas deus non in sua uoluit extolletia gloriari, sed de sua pietate sperare permisit: Nec in uiribus, inquit, equi, nec in tabernaculis uiri beneplacitum est ei, id est, in confidentia habitationis suæ. Vnde & Græcus nō dicit in tabernaculis, sed in tibijs. Siue ergo, inquit, in cursu equi cōfidentē, siue in suis tibijs præsumētē contēnet dominus. Quod nos latius dicimus, q̄ cōfidentē in libertate arbitrij sui, quod p̄ hāc fugiat, persequentem incurrit. Qui cōfedit in uirtute cursus sui spiritalis, quod possit in tibijs suis stās immobilis p̄manere, non p̄manet.

Nec

Nec ista dicens excludo, ne coneris stare, sed moneo ne te putes per liberum solum arbitriū fugere. Currat equus tuus, sit paratus ad bellum Sic enim scriptum est: Equus paratur ad diem belli, dominus autē salutem tribuit. Tamen dum curris dicito: deus uirtutum tribuit equo meo, ut curreret. Deus dedit tibijs meis perseuerantiam, ut starem. Non ergo putes quod te libertas arbitrij tui ita habeat, quasi nauem per quam uis euadere Barbaros de litore, per quam uis euadere fluctibus pelagi, per quā uis ad patriam, quam desideras peruenire: sed si dominus inperauerit uentis prosperis, & aduersis flatibus silentium dederit, si latentes uadus demonstrauerit, & somnum tulerit gubernantibus nautis, & absque lesione portum ingredi fecerit, Ages post hæc gratias Deo, non nauī, gratias Deo, non nautis. Nec ista dicentes excludimus nauem & nautas, sed magis & nauem ornamus & nautas, quibus Deum præsillem confitemur. Si enim nauis non fuisset, utique quod dominus gubernaret non esset, Si nautæ non essent, quos Dominus excitaret non essent. Si uela non essent, non essent quibus daret prospera flabra uentorum. Ita ergo dicamus, si arbitrium in te non fuerit bonæ uoluntatis, non erit tecum pax dei. In terra enim pax dei cum hominibus bonæ uoluntatis. Obijcitur huic loco. Nos hoc ita dicere, ut uideamur hominis uoluntatem ostendere, quod dei gratiam antecedit. Vigileranter age & non calumniose, & uides gratiam dei generalem super omne hominum effusam genus. Omnes antececidit gratia multiplici largitate diffusa. Descendit de cælo deus, homine non uolente, Docuit exemplo & uerbo,

homine non rogante, Signa multa & uirtutes ad se man-
 nifestandum exercuit, homine etiam prohibente, Morta-
 litatem nostram suscepit, homine ignorante, irrisus, cru-
 cifixus, inter homicidas mortuus, sepultus, resurrexit, &
 in caelos ascendit. Haec omnia ad hominis salutem, ad ho-
 minis liberationem, ad hominis redemptionem, ad homi-
 nis coronam ad hominis gloriam exercuit Christus. No-
 ta tibi calumniose, quod dico ad hominis salutem, non
 uolentis neque currentis. Quid est ergo quod legimus?
 Ostendimus tibi antecedentem gratiam Dei generalem
 omnium hominum bonam uoluntatem. Nota tibi praecae-
 sinate quod loquor, omnium generaliter bonam uolun-
 tatem Christi gratia hoc ordine quo diximus antecedit,
 si tamen pro omnibus natus, si tamen pro omnibus pas-
 sus. Si non negas pro omnibus mortuum, si cum Aposto-
 lo asseris, quod omnes homines uult saluos fieri: age nunc
 tolle te a generali gratia, ad specialem accede, & simili-
 ter cum Apostolo clama: Non omnis generaliter homo sal-
 uus erit, sed omnis homo, quicumque inuocauerit nomen
 Domini, hic saluus erit. Vade ergo ad officinam medici,
 qui ultro uenit ad ciuitatem nostram. Non utiq; nobis ro-
 gantibus, omnibus nobis medicus superuenit, officinam
 aperuit & uocem emisit, qua ac si praeco exclamans di-
 xit: Venite ad me omnes. Iam modo post hanc uocem an-
 tecedit uoluntas gratiam. Si enim uolueritis, inquit, &
 audieritis me, quae bona sunt terrae edetis. Si autem no-
 lueritis, gladius uos comedet. Sicut ergo antecessit gra-
 tia uoluntatem hominis, in ostensione sui, & in adaper-
 tione ueritatis, ita antecedit uoluntas hominis gratiam
 dei.

dei. Non enim prius baptizaris, & sic uelle incipis credere: sed prius uoluntatem tuam perfectam exhibes sacerdoti, & confessionem tuam tuis labijs pandis, & ita demum ad Dei gratiam ut consequaris, attinges. Quam consequutus confiteberis, quia omnia Dei dona credendo, & desiderando consecutus es. Et ita demum ultimum huius psalmi cantabis: Quia beneplacitum est domino super timentes eum, & in eos, qui sperant in misericordia eius. excludere uolens extollentiam humanitatis, uoluntatem diuinitatis expressit. Scit enim deus, hostem nostrum tunc nobis posse subreperere, cum nos sine timore diuino reppererit. Et ideo ad remedium nostrum pronunciauit hoc dictum, quasi qui diceret: Beneplacitum est Deo super eos, qui a diabolo liberantur. Non enim Deus affectu ducitur, ut ab hominibus timeatur, sed misericordia totus misereri dum studet homini, uult ex imperio timoris fieri, quod profuturum ipsi homini pro certo cognoscit. Sicut qui literas docent, timorem discipulis & terrorem inducunt, non utiq; necessarium magistris, sed ualde discipulis profuturum. Et sicut illos exhorrent qui sine timore & sine spe sunt: sciunt enim eos ad eruditionem peruenire non posse: ita in eos dilectionem se habere commemorant, qui timent eos, & in eos qui sperant in eruditione eorum. Et hoc de hominibus tantum longe est a comparatione dei, quantum longe est a diuinitate humanitas. Humana enim natura imbecilla cum sit minime sane absq; diuini nutus subsidio prestare quicquam boni potest. Sed comparatio ad apertionem rei dicitur, ad spem nos & misericordiam diuinam impellat, ut eorum participes.

participes faciat, super quos est beneplacitum Domino, qui regnat in secula seculorum, Amen.

Alleluia Aggae & Zacharie. CXLVII.

LAuda Hierusalem dominum, lauda deum tuum Si on. Quoniam confortauit seras portarum tuarum, benedixit filiis tuis in te. Qui posuit fines tuos pacem, & adipe frumenti satiat te. Qui emittit eloquium suum terræ, uelociter currit sermo eius.

Qui dat niuem sicut lanam, nebulam sicut cinerem spargit. Mitit crystallum suum sicut buccellas, ante faciem frigoris eius quis sustinebit. Emitteret uerbum suum & liquefaciet ea, flauit spiritus eius & fluent aquæ.

Qui annunciat uerbum suum Iacob, iusticias & iudicia sua Israel. Non fecit taliter omni nationi, & iudicia sua non manifestauit eis.

COMMENTARIUM.

LAuda Hierusalem Dominum. Non pro una re laudatur à ciuitate sancta dominus. Causas ergo laudis eius, ac si interrogaret ipsa ciuitas eum qui eam hortaretur ad laudes, audit sibi ab exhortante expostitas. Inquit, eum lauda, quia confortabit seras portarum tuarum. Vides ergo, quia ut supra diximus, nostrum est serare portas, hostibus impetum facientibus, sed Domini est confortare seras portarum Hierusalem. ergo est Ciuitas Hierusalem in qua prophete habitant in qua Christus prædicat & uirtutes diuersas exercet, in qua patitur crucem, in qua omnium sunt genera perfecta uirtutum. Qui ergo hæc omnia intus in anima sua die noctuq; meditatur, habens intra se prophetas, Christum & apostolos,

stulos, Ciuitas Hierusalem factus, claudit portas inimico
 & angelis eius, & necesse est ut seras fidei clausis ingres
 sibus mittat. Nam fides, spes charitas tres seræ sunt missæ
 contra diabolum, sed & fides deficit, & spes mollescit,
 & charitas refrigescit, nisi dono fuerint sancti spiritus
 confortatæ. Cum ergo confortatæ fuerint seræ portarum
 tuarum, benedicentur filij tui in te. Filij tui sunt, qui tuo
 informantur exemplo, siue in bono siue in malo: Hij er
 go, inquit, in te benedicentur, si seræ portarum tuarum
 in te fuerint confortatæ: ponitur finis tuus in pace dum
 dies aduenerit ut exeat de mundo, & actibus tuis omni
 bus finem imponas. Pax erit cum Deo finis tuus, in quo
 cum exire coeperis, adipe frumenti satiat te. Ipse hoc fa
 cit qui emitit eloquium suum terræ, id est, qui uerbum
 suum misit in Mariam. Et tam uelociter currit sermo ea
 ius, ut cum per tot milia annorū in sola Iudæa notus fue
 rit Deus, nunc intra paucos annos, nec ipsos Indos late
 at à parte orientis, nec ipsos Brittones à parte occiden
 tis, ubique cucurrit uelociter sermo eius, qui dat niuem
 sicut lanam. Lanam uoluit pro tegmine memorare. Si
 fuerint, inquit, peccata uestra sicut coccinum, uelut la
 nam efficiam. Docens ergo eos qui adipe frumenti sati
 antur, quod candidi una die in albis uestibus per totum
 orbem procedant: his Dominus, nebulam sicut cinerem
 spargit. Nebula quæ sicut cinis spargitur, pruiua quæ fr
 ges uniuersas intra terræ uiscera, clausas, impinguat, quæ
 quanto plus incubuerit satis, tanto uberius proficit in a
 ristis. Pruinam ergo nos in istis quos adipe frumenti sati
 at dominus, ponimus tentationum afflictiones, quibus

eo amplius proficiunt in futuro, quanto plus fuerint in presenti perpeſſi. De hinc mittitur cryſtallum tanquam frusta panis. Cryſtallum hoc grandinis memorat dei lapidationem, quam panibus fractis & buccellis aſſimulat. Ceduntur enim credentes ut metalli cuiuſcunq; materia, non ut moriantur, ſed ut ad ſtatum à quo ceciderāt reuocentur. Additur quod ante faciem frigoris eius nullus ſubiſtat. Verum quia fidelis eſt, & non patietur eos tentari ſupra quam poſſunt, mittit uerbum ſuum & liquet faciet ea: id eſt, renatis flauit ſpiritus ſanctus, & fluunt aquæ ex oculis, ut iſtæ aquæ lauent ſordes omnes, & maculas abluant peccatorum. Et quis eſt qui hæc facit. Quis utiq; alius niſi iſ qui pronunciat uerbum ſuum Iacob, iuſtitias & iudicia ſua Iſrael. Vbi cunq; Iſrael eſt qui uidet deum ibi iuſtitiam Deus oſtendet ſuam. Deus enim ſicut ad indulgendum ſentibus et poenitentibus pius eſt, ita ad reddendum pro iuſtitia laborantibus iuſtus. Non fecit taliter omni nationi ſicut iſti, utiq; nationi quæ die noctuq; ſpem ſuam deo & charitatem oſtendit. Et nulli iudicia ſua manifeſtat, niſi hiſ qui domini mandata reſpiciunt, credentes quod ipſe nos in ſuo iudicio cenſeat adiuuandos, cui gloria in ſecula ſeculorum, Amen.

Alleluia Aggei & Zachariæ. CXLVII.

LAudate dominum de cœlis, laudate eum in excelſiſ. Laudate eum omnes angeli eius, laudate eum omnes uirtutes eius. Laudate eum ſol & luna, laudate eum omnes ſtellæ & lumen: Laudate eum cœli cœlorum, & aquæ quæ ſuper cœlos ſunt laudent nomen domini. Quia ipſe dixit & facta ſunt, ipſe mandauit

danit & creata sunt. Statuit ea in seculum & in seculum seculi, præceptum posuit & non præteribit. Laudate dominum de terra, dracones & omnes abyssi. Ignis, grando, nix, glacies, spiritus procellarum, quæ faciunt uerbum eius. Montes & omnes colles, ligna frutifera, & omnes cedri. Bestiæ & uniuersa pecora, serpentes & uolucres pennatæ. Reges terræ & omnes populi, principes & omnes iudices terræ. Iuuenes & uirgines, senes cum iunioribus laudent nomen domini, quia exaltatum est nomen eius solius. Confessio eius super cælum & terram, & exaltauit cornu populi sui. Hymnus omnibus sanctis eius, filijs Israel populo appropinquanti sibi.

COMMENTARIUM.

Consuetudo imò uis quædam naturaliter imperat pullis, ut suo cātu à nocte diuidāt noctē. Qui clamant quidē ut alios excitēt, ipsi uero cūctis uigiliantibus dormiūt. Quod ego ad ruborē dixerim nostrū, qui excitemus ad laudē dei eos, qui in cælo sunt, dicētes: Laudate dominum uos qui estis in cælis, laudate eum & uos qui estis in excelsis. Sed & soli & lunæ & stellis & lumini, & cælis cælorum, & aquis quæ sunt super cœlis, ut laudent Dominum imperamus. Ipsi uero dormimus, cum talia opera non facimus, in quibus laudetur Deus & benedicatur nomen eius. Sed quod peius est, quod sine gemitu dicendum non est, per nos nomē domini blasphematur, cū in iudico personas accipimus, cū ad uestimentū, & ad annulos & ad glorias hominum attendentes, personas pauperum refutamus. Ille quē tu tacere putas,

putas, gemet contemptus, abiectus & pro nihilo habitus, nomen beatum lacepsit blasphemij. quid ergo ad laudes Dei, & de cœlis angelos, & omnia quæ in eis sunt excitamus. Et de terra etiam ipsos dracones, & serpentes, & uolucres, & ignem & grandinem, & spiritum tempestatis uocamus. Inuitamus montes & colles, ligna fructifera uniuersa, reges ipsos & principes & omnes iudices, omnem iuuentutem & omnem senectutem, uirgines, iuuenes & omnia quæ sub cœlo sunt. Omnes ad laudem Domini excitamus, prouocamus, hortamur & infelices ipsi dormimus. At utinam dormiremus somno carnis, et non inconsiderationis nostræ soporemur grauedine. Ecce omnia in unum quæ excitauimus conuenerunt, ipsi dracones nos & serpentes & bestię & uniuersa pecora increpabunt, dicentes: quid nos excitatis ad laudes Dei, conuenimus ut uobiscum deum laudaremus, & inuenimus uestro uicio uiduas blasphemantes nomen sanctum. Pauperes, orphanos, & omnes qui sibi adesse contra potentes non poterant, quorum uos personis despicientes, diuitum iniusticijs fauebatis, erectisq; oculis ad sublimitates mundi, his tantum uestros hilares atq; affabiles tradentes aspectus, pauperes quasi quosdam quos deus abuti præceperit, renuistis. Hæc ad nos omnium uerba sunt. Ad nos, inquam, qui cottidie huius psalmi tuba, per totum mūdum mox ut cœperit aurora diei inchoare principium, uniuersa quæ in cœlo et quæ in terra sunt ad laudandum & benedicendum deum prouocamus. Verum sicut medicinam euacuat medici incontinentia egrotantis, & non permittit profectum eius ostendere medici-

ne, suæ defectum ingerens continentia: Ita nos ista omnia utimur, quæ etiam si placeant nobis dum leguntur, dum contemnuntur non placere ostendimus. Nescio quomodo enim modo non potest nobis omnino suaderi, ne personam cuiusvis peccatoris, etiam si iustus sit, negligentissime abutamur, quod uicium ut amputetur à nobis dominum exoremus. Ipse enim correctionem morum postulantibus annuit, qui in tantum liberalitatibus his affluit, ut ipse imperet quod petatur: Petite, inquit, & dabitur uobis, querite & inuenietis, pulsate & aperietur uobis. antecedit gratia Dei uoluntatem hominis, & uult ut uoluntas hominis dei gratiam antecedit petitura. Cum autem petenti donat, sequitur uoluntatem: omnis enim, inquit, qui petierit accipit. Petamus ergo, ut & nos cum angelis omnibus, & cum uniuersis uirtutibus eius in diuinis laudibus participium capiamus, & sicut de illis dicitur: Præceptum posuit quod non præteribit, ita & nos præceptum domini conseruemus. De omni uero creatura dicitur, quia ipse dixit & facta sunt, hoc est, per uerbum Dei facta sunt, patre loquente, filio creante, sancto spiritu animante, statuta sunt in æternum, & in seculum seculi, id est, quamdiu est hoc seculum, in seculum seculi manent, in quo sunt omnia ista quæ faciunt uerbum eius, id est, elementa, ignis, grandinis, niuis & spiritus temporis. Hæc omnia seruiunt uoluntati dei, & hæc faciunt quod uerbum eius præceperit. Denique imperauit procellis & quicuerunt: imperauit uentis flantibus & siluerunt, ostendentes hunc esse, cuius nomen solius ita exaltatum est, ut sit confessio seius uer per cælum, & terram, &

in nomine eius omne genu flectatur cœlestium, terrestri-
um & infernorum. Et ipse exaltauit cornu populi sui,
ita ut hymni canantur in toto orbe terrarum omnibus
sanctis eius, & filijs Israel populo appropinquanti ei. Fi-
lij siue in bono exemplo, siue in malo, imitatores in sa-
cris uoluminibus appellantur. Deniq; dum constat quod
filij Abrahæ essent hi, qui Dominũ nostrum Iesum Chri-
stum arte se putabant, & dolo circumuenire, dicit eis:
Vos ex patre diabolo estis. Cumq; illis dicerent se pa-
trem Abraham habere, ille respondit: Si filij Abrahæ es-
setis, opera Abrahæ faceretis. Ergo hij nunc filij hym-
num accipiunt, qui Israelis sectantur exemplum. Et sicut
ille patientia & fide proficiens, meruit facie ad faciẽ do-
minum deum uidere, unde Israel appellatus est, id est, ui-
dens deum: Deum autem desiderantes audiunt sibi mo-
nita dari: Beati mando corde, quia ipsi Deum uidebunt:
Ita his qui filij eius per imitationẽ eius facti sunt, hymnũ
præcipit cani, quia per mundiciam cordis merentur, ut
uideant deum appropinquantem ei, qui regnat in secula
seculorum, Amen.

Alleluia. CXLIX.

Cantate Domino canticum nouum, laus eius in ec-
clesia sanctorum. Letetur Israel in eo qui se-
cit eum, & filie Sion exultent in rege suo.

Laudent nomen eius in choro, in tympano & psalterio
psallant ei. Quia beneplacitum est Domino in popu-
lo suo, & exaltabit mansuetos in salutem. Exultabunt
sancti in gloria, letabuntur in cubilibus suis. Exulta-
tiones

tionem Dei in gutture eorum. & gladij ancipites in manibus eorum. Ad faciendam uindictam in nationibus, in crepationes in populis. Ad alligandos reges eorum in compedibus, & nobiles eorum in manicis ferreis. Ut faciant in eis iudicium conscriptum, gloria hæc est omnibus sanctis eius.

COMMENTARIUM.

Canticum nouum cantamus domino, quando in nouitate uitæ ambulamus in Ecclesia sanctorum & exemplo uitæ ac morum nostrorum ædificationem dominicæ congregationi exhibemus. Latentes non in gloria mundi, neque in diuitijs seculi, sed in eo qui nos facit, dum nasceremur, quia in eo apparet filios Sion esse, id est, ecclesiæ, si in rege nostro & domino exultamus, laudantes nomen eius in choro, id est, cum omni populo, in tympano, id est, in extensione follis nostri corpori. Bene enim sonat, cum est sobrium, mundum & castum. Nec solum in tympano, sed & in psalterio psallamus ei. Non enim castitas & abstinentia nos perducunt ad deum, si nos deseruerit integritas fidei, quæ in decente chordis psalterij declaratur. Tunc enim cognoscimus, quia beneplacitum est Domino in populum suum, cum superbos humiliauerit in condemnationem, & exaltauerit mansuetos in salutem. Tunc, inquam, agnoscimus quod nunc credimus, cum exultant sancti in gloria, qui nunc letantur in cubilibus suis, expectantes diem retributionis. Nam qui habuerunt nunc exaltationes Dei in faucibus suis, tempore quo confessi sunt gloriam Christi,

Videtur ali-
quid deesse.

qui est exaltatus in cruce, qui est exaltatus in resurrectione, qui est exaltatus in caelo: Has qui habuerunt exaltationes Dei in faucibus suis, quicumque habuit interibit perfidia hominum imptorum. Hij ergo non metu carnis, non uerberum terrore percussi, has exaltationes Domini siluerunt. Quin imò, quanto plus passi fuerint affligentes, tanto plus confitentes existunt. Hij habebunt gladios ancipites in manibus suis, id est, sententias mortis aeternae & poenae perpetuae, ad faciendam uindictam in gentibus, & increpationes in populis, ad alligandos reges eorum in compedibus, & nobiles eorum in uinculis ferreis. Quibus nunc dicitur à Domino: Sedebitis super duodecim thronos, iudicantes duodecim tribus Israel. Hij ergo faciunt in eis iudicium conscriptum. Ipsi enim iudicabunt mundum pro operibus impijs, qui sunt à mundo afflicti pro operibus suis. Cumq; iudicauerint sancti eos reges, à quibus iudicati sunt, tunc erit gloria omnibus sanctis eius. Modo unicuique dicitur: Si credis uidere bona domini in terra uiuentium, expecta dominum & age uiriliter, si credis, non desinas spectare & sitè pro certo quod credis desiderare cognoscis. Hanc enim gloriam omnibus sanctis tunc gratulabimur euenisse, si in quacunque necessitate positi, animum penitus non mutemus, sed expectantes Dominum cotidie, ipsi per patientiam gratias referamus, qui regnat in secula seculi. Amē.

Alleluia

Alleluia. CL.

Laudate Dominum in sanctis eius, laudate eum in firmamento uirtutis eius. Laudate eum in uirtutibus eius, laudate eum secundum multitudinem magnitudinis eius. Laudate eum in sono tubæ, laudate eum in psalterio & cithara. Laudate eum in tympano & choro, laudate eum in chordis & organo. Laudate eum in cymbalis bene sonantibus, laudate eum in cymbalis iubilationis: omnis spiritus laudet dominū.

COMMENTARIUM.

Laudamus Dominum in sanctis suis, quando eorū imitamur exempla, sequimur monita, regulam obtinemus. Laudamus eum in firmamento uirtutis eius cum firmum fidei nostræ agonem ostendimus. & sicut sancti contempserunt pœnas, hostes uisibiles, ita nos inuisibilis hostis delectationes ingestas abijcimus. Laudamus eum in sono tubæ, cum quod in aure audiuiimus, si tempus exegerit super tecta positi exclamemus, non timentes eos qui occidunt corpus. Laudamus eum in psalterio & cithara, si in cithara lignum crucis amplectamur, et in psalterio confessionem catholicam teneamus. Raucum enim sonat quod catholicum nō probatur. Laudamus eum in tympano & choro, quando in conuersatione reddendi positi, tympanū corporis nostri optimis decoramus exemplis. Laudamus eum in chordis & organo, quando chordarum quæ sunt in cithara nostra, si la integra exercemus. Etiam pudicitiam quam continentie calamellis ab omni rubigine peccati mundantes, deo sonos mellifluos exhibentus. Laudamus eū in cymbalis

bene sonantibus, & bene tinnientibus, quando labia nostra ad bonam persuasionem, & spiritalem explanationem aptamus. Inuitamus autem ut omnis spiritus laudet dominum, quando spiritualia spiritualibus comparantes, nihil concedimus carni, sed omne quicquid ei liberit, totum spiritui mancipātes, spiritualium imitamur exempla, per quorum euntes uestigia, credamus nos ad domini misericordiam peruenire, cui gloria & imperium per omnia secula seculorum, Amen.

FINIS.

D. HIERONYMVS DE VIRIS
illustribus ecclesiasticis.

ARNOBIVS sub Diocletiano principe, Sicca apud Africam florentissime rhetoricam docuit: scripsitq; aduersum gentes, quæ uulgo extant, uolumina.

ORNATISS. VIRO D. GILBERTO
 to Cognato canonico Nazoretensi, Sigif-
 mundus Gelenius. S. P. D.

IBRVM hunc ARNOBII, quo nō ali-
 us negocij plus mihi exhibuit, tibi potissi-
 mum Gilberte doctissime nuncupandū exi-
 stimavi: nō quo coniunctior per hoc nostra
 amicitia fiat, sed quo testator. quid. n. illustrius, quid ami-
 citie cōuenientius, quā eos per lōginquas regiones, per
 innumeros mortalium oculos simul uolitare, quos mutua
 beneuolentia bonis artibus. quæ sita cōciliauit? Quid me ti-
 bi cōmendet, tu uideris: ego certe nihil mihi uēdico præ-
 ter animū memorē et gratū. In te uero quis inter alias do-
 tes ac uirtutes nō admiretur omnigenā primū eruditio-
 nem Magno illo ERASMO præceptore dignam, qui
 te ob tuam erga se pietatem præ omnibus domesticis sem-
 per complexus est: quis nō amet aliam pietatem, qua pa-
 rentes etate secessos solus è tot fratribus sustinet ac refouet,
 atq; ipsorum etiam fratrum cōmoda promouet: tum ali-
 am rursus, qua nobilem iuuentutē tuæ fidei commissam
 omnibus necessarijs ad uitā recte agendam disciplinis in-
 stituit. Quid de pietate erga deū dicam, qua prudens tu-
 um pectus et in hoc præceptorē referēs, ita omnes actio-
 nes dubijs in reb. moderatur, ut quantū quidem in te est
 nemini offendiculo esse studeas. iam amicos eo prosequeris
 affectu, ut cum eis facultates omnes communes habere
 uidearis, dignus qui tantum prodesse omnibus ualeas
 quantū cupis: et auguratur mens hoc quoq; affore, quan-

doquidem ea præditus es dexteritate, ut solus ratione in ueneris, qua rei domesticæ cura, itemq; literarû, sic apud te conspirant, ut altera alterâ adiuuet etiam, quamuis apud alios cõtrarium usu uenire soleat. Iam dudum (scio) musitas, conuenientius esse hoc loco ARNOBIVM laudari. Dabis ueniam affectui nostro, si prolixius q̃ tua frõs patitur excurrat. nã ille maior est quam qui nostris præconijs egeat, nec pro merito ab alio quam sui simili laudari potest. unum sileri non debet, quod quãto pere te præceptor Eras. cõmendat ac ornat, tãto pere illũ Lactãtius discipulus, Lactantius inquã ille, qui solus eo tempore dignus uisus est qui Cæsares haberet discipulos. Uterque idẽ argumentũ tractauit, sed hic noster uehemẽtiore stilo utitur. Hoc enim solum telum tunc reliquũ erat, sub Imperatorib. ethnicis, atq; adeo sub Diocletiano, omnium qui ante se regnauerũt in Christianos seuisimo. Successere deinde feliciores anni sub Constantino, cum iam tantum esset gentilium religiones uel insectari uel cõtemnere: quo tempore Lactantius, magistri sui recẽti exemplo excitatus, in reliquias ethnicæ superstitionis ita depugnauit, ut dubiũ sit utrum alteri præferas. Difficiliore certe prouinciã ARNOBIVS sortitus est, ut qui tũ Christianæ religionis patrocinium suscepit, cũ apud maiore mortalium partẽ pro deliramẽto haberetur, cumq; suis tantum ipsorum armis aduersarij conficiendi essent. Videntur tamen in summa pares, tamen si suis uterq; uirtutibus præcellat. Sed hanc censuram criticis relinquimus, nobis nihil sumpsimus nisi castigationis laborem. nam Romani ut candoris in cõmunicando, in transcribẽdo fidei laudem

2. pag. 455.

dem promerentur: ita negari non potest, nullum eos adhibuisse in legendis priscis characteribus exercitatum: quo sepius factum est, ut nō tam sinceram lectionem, quam eius uestigia prodiderint, per quæ uix pedetentim ad ueritatem euadere potuimus. Fateberis nos non uana iactare, si in uno quouis ternione periculum facere libuerit, nostra hæc editio planior sit, an illa altera. est enim ingens discrimen, & quantum non facile credas, nisi illa prægustata. Nec alium iudicem libentius capio quam te, qui pro tua eruditione potes rem totam estimare, pro amicitia uero nostra etiam libenter meis laboribus patrocineris: quos tibi commendare superfluum sit, cum ultro soleas quicquid à nobis uenit obuijs uulnibus excipere. Bene uale, Basileæ Calend.

Ianuarij, Anno salutis

M. D. XLVI.

H 5

ARNOBII

ARNOBII DISP
 V046 TATIONVM ADVERSVS
 Gentes. Libri octo à Sigismundo
 Gelenio accurate recogni-
 ti & emendati.

LIBER PRIMVS.

*Aduersariorum ca-
 lumnia*

*Proposito et summa
 operis.*

Concessio Prophetarum

VONIAM comperi nō
 nullos, qui se plurimum sa-
 pere suis persuasionib. cre-
 dunt, insanire, bacchari, &
 uelut quiddam promptum
 ex oraculo dicere: postquā
 esse in mūdo Christiana gēs
 cœpit, terrarum orbem pe-
 riisse, multifōrmibus malis
 affectum esse genus humanum: ipsos etiam Cœlites de e-
 lectis curis solennibus, quibus quondam solebant inuise-
 re res nostras, terrarum ab regionibus exterminatos: Ita
 tui pro captu, ac mediocritate sermonis contraire inui-
 dia, & calumniosas dissoluere criminationes, ne, aut illi
 sibi uideantur, popularia dum uerba depromunt, mag-
 num aliquid dicere, aut, si nos talibus continuerimus à li-
 tibus, obtinuisse se causam putent, uictam sui uitio, non
 assertorum silentio destitutam. Neq; enim negauerim ua-
 lidissimam esse accusationē istam, hostilibusq; condignos
 dijs nos esse, si apud nos esse confiterit causas, per quas
 suis

suis mundus aberravit ab legibus. Exterminandi sumus,
 si per nos examina tanta mœrorum mortalium impor=
 tata sunt seculis. Inspiciamus igitur opinionis istius men=
 tem, & hoc quod dicitur, quale sit: summotisq; omnibus
 contentionum studijs, quibus obscurari & contegi con=
 templatio rerum solet, an sit istud quod dicitur uerum,
 momentorum parium examinatione pendamus. Efficie=
 tur enim profectio rationum consequentium copulatu,
 ut non impij nos magis, sed illi ipsi reperiantur criminis *a clastro criminis.*
istius rei, qui se numinum profitentur esse cultores, atque
 inueteratis religionibus deditos. Ac primum ab his illud
 familiari & placida oratione perquirimus: postquam
 esse nomen in terris Christianæ Religionis occœpit, quid
 nam inusitatum, quid incognitum, quid cōtra leges prin=
 cipaliter institutas, aut sensit aut passa est rerū ipsa, quæ
 dicitur appellaturq; natura? Nunquid in contrarias qua=
 litates prima illa elementa mutata sunt, ex quibus res o=
 mnes consensum est esse concretas? Nunquid machinæ
 huius, & molis, qua uniuersi tegimur, et continemur in=
 clusi, parte est in aliqua relaxata, aut dissoluta constru=
 ctio? Nunquid uertigo hæc mundi, primigenij motus mo=
 deramen excedens, aut tardius repere, aut præcipiti cœ=
 pit uolubilitate raptari? Nunquid ab occiduis partibus
 attollere se astra, atque in ortus fieri signorum cœpta est
 inclinatio? Nunquid ipse syderum Sol princeps, cuius o=
 mnia luce uestiuntur atq; animantur, calore exarsit, in=
 tepuit, atque in contrarios habitus moderaminis soliti
 temperamenta corrumpit? Nunquid Luna desinit redin=
 segrare se ipsam, atq; in ueteres formas nouellarum sem=
 per

per restitutione traducere? Nunquid frigora, nunquid calores, nunquid tepores medij inæqualium temporum confusionibus occiderunt? Nunquid longos habere dies bruma, & reuocare tardissimas luces nox cœpit a statis? Nunquid suas animas expirauerunt uenti? emortuisq; flaminibus neque cœlum coarctatur in nubila, nec madida imbribus arua succescunt? Commendata semina telus recusat accipere? aut frondescere arbores nolunt? sapor frugibus, esulentis, exulsis liquoribus mutatus est? olearum ex bacculis cruor teter exprimitur? nec lumini subministratur extincto? Animalia terris sueta, atq; in aquis degentia non esuriunt, nec concipiunt? fœtus non in uteris sumptos suis moribus, & sua lege custodiunt ipsi homines? Deniq; quos per inhabitabiles oras terra sparsit prima incipiensq; natiuitas, non matrimonia copulant nuptiarum solennibus iustis? non dulcissimas procreant liberorum stirpes? non negocia publica, non priuata, & familiares res agunt? non (ut cuique libitum est) per diuersas artium, disciplinarumq; rationes ingenia dirigunt, & studiose referunt natiuitatis usuras? Non regnant? non imperant quibus fors rerum attributa est? Talibus non auctiores quotidie dignitatibus, & potestatibus fiunt? iudiciorum disceptationibus præsumunt? leges interpretantur, & iura? Nonne omnia cætera, quibus uita succingitur & continetur humana, suis omnes in gentibus patriorum celebrant institutionibus morum? Cum igitur hæc ita sint, neque ulla irruerit nouitas, que tenorem perpetuum rerum dissociata continuatione diduxerit: quid est istud, quod dicitur inuictam esse labem terris

ris, postquam religio Christiana intulit se mundo. & ue-
 ritatis absconditæ sacramenta patefecit? Sed pestilentias,
 inquit, & siccitates, bella, frugum inopiam, locustas,
 mures, & grandines, resq; alias noxias, quibus negocia
 incurtantur humana, dii nobis important iniurijs uestris
 atque offensionibus exasperati. Si in rebus perspicuis, &
 nullam desiderantibus defensionem, non stoliditatis esset
 diutius immorari ostenderem profecto replicatis priori
 bus seculis, mala ista quæ dicitis, non esse incognita, non
 repentina: nec postquã gens nostra felicitate donare hu-
 ius uocaminis meruit, irrupisse has labe, & infestari cœ-
 pisse discriminum uarietate mortalia. Si enim nos sumus
 in causa, & in nostri criminis meritum excogitatae sunt
 hæc pestes, unde nouit antiquitas miseriarum hæc nomi-
 na? unde bellis significatum dedit? pestilentiam, grand-
 nes, qua potuit notione signare? aut inter suas uoces, qui-
 bus oratio explicabatur, assumere? Nam si nouella sunt
 hæc mala, & ab recentibus ducunt offensionibus causas,
 qui potuit fieri, ut eis rebus uerba formaret, quas nec ip-
 sa sciebat expertam se esse, neque ullis comperisset ma-
 iorum in temporibus factitatas? Penuria, inquit frugum,
 & angustie frumentarie arctius nos habent. Antiqua
 enim & uetustissima secula necessitatis istius aliquando
 fuerunt expertia? nonne ipsa nomina, quibus censetur
 hæc mala, testificantur, & clamant nullum ab his un-
 quam immunem abisse mortalium? Quod si ad creden-
 dum difficilis res esset, testimonijs agere possemus autho-
 rum, quantæ, quoties, & quæ gentes famem senserint
 horridam, & aggerata interierint uastitate. Casus fre-
 quentissimi

quentissimi grandinis accidunt, atque atterunt cuncta. In literis enim prisca comprehensum & compositum non uidemus, etiam imbres saxeos totas saepe comminuisse regiones? Difficiles pluuiæ sata faciunt emori, & sterilitatem inducunt terris. Immunis enim antiquitas malis ab his fuit? cum etiam flumina cognouerimus ingentia limis inhorruisse siccatis. Pestilentie contagia urunt genus humanum. Annalium scripta percurrite linguarum diuersitatibus scripta, uniuersas discetis gentes saepenumero desolatas, & uiduatas suis esse cultoribus. A locustis, à muribus, genus omne accidit atque ardeat frugum. Historias ite per exteras, & ab istis pestibus instruemini quoties prior ætas affecta sit, & paupertatis ad miserias uenerit. Terrarum ualidissimis motibus tremefactæ nutant usque ad periculum ciuitates. Quid hiatibus maximis interceptas urbes cum gentibus superiora tempora non uiderunt? aut ab huiusmodi casibus fortunas habuere securas? Quando est humanum genus aquarum diluuijs interemptum? nõ ante nos? Quando mundus incensus in fauillas et cineres dissolutus est? nõ ante nos? Quando urbes amplissimæ marinis cooperitæ sunt fluctibus? non ante nos? Quando cum feris bella, & prælia cum leonibus gesta sunt? non ante nos? Quando pernicijs populis uenenatis ab anguibus data est? non ante nos? Nam quod nobis obiectare consuectis bellorum frequentium causas, uastationes urbium, Germanorum & Scythicas irruptiones, cū pace hoc uestra & cum bona uenia dixerim: quale sit istud quod dicitur, calumniarum libidine non uidetis. Vt ante millia annorum decem,

ab insula quæ perhibetur Atlantica Neptuni (sicut Plato demonstrat) magna erumperet uis hominum, ut innumeras funditus deleret atque exstingueret nationes, nos fuimus causa? ut inter Assyrios & Bactrianos Ninò quondam Zoroastreque ductoribus non tantum ferro dimicaretur & uiribus, uerum etiam Magicis & Chaldeorum reconditis disciplinis, inuidia nostra hæc fuit? ut Helena Dijs ducibus atque impulsoribus rapta, & suis effectum dirum & uenturis temporibus fatum, religionis nostræ attributum est criminis? ut ille immanis Xerxes mare terrens immitteret, & gressibus maria transiret, nostri nominis effectum est iniuria? ut ex Macedonia finibus unus exortus adolescens Orientis regna & populos captiuitate & seruitio subiugaret, nos fecimus, atque excitauimus causas? ut modo Romani, uelut aliquod flumen torrens, cunctas submergerent atque obruerent nationes, nos uidelicet numina præcipitauimus in furorem? Quod si hominum nullus est, qui, quæ dudum gesta sunt, nostris audeat temporibus imputare, quemadmodum possumus miseriarum esse præsentium cause, cum noui fiat nihil, sed sint omnia uetera, & nullis antiquitatibus inaudita? Quanquam ista quæ dicitis bella Religionis nostræ ob inuidiam commoueri, non sit difficile comprobare post aditum Christum in mundo non tantum non aucta, uerum etiam maiore ex parte furiarum compressionibus imminuta. Nam cum hominum uis tanta magisterijs eius accepimus ac legimus, malum malo rependi non oportere, iniuriam perpeti quam irrogare esse præstantius: suum potius fundere, quam alieno polluere manus & conscientiam

CRUORE:

*Atlantica ins.**Ninus**Helena**Xerxes**Alexander*

*Christi beneficium,
in mortalibus.*

*Ex causa dicitur de
causa miserarum.*

cruore: habet à Christo beneficium iamdudum orbis *in-*
gratus: per quem ueritatis mollita est rabies, atque hosti-
les manus cohibere à sanguine cognati animantis occo-
pit. Quid si omnes omnino, qui homines esse non specie
corporum, sed rationis intelligunt potestate, salutaribus
eius pacificisq; decretis aurem uellent commodare pau-
lisser, & non fastu & supercilio tumidi, suis potius sensu-
bus, quàm illius commotionibus crederent: uniuersus
iamdudum orbis mitiora in opera conuersis usibus fere-
ri, tranquillitate in mollissima degeret, & in concordia
salutarem incorruptis foederum sanctionibus conueni-
ret. Sed si per uos inquit nihil rebus incommodatur hu-
manis, unde sunt hæc mala, quibus urgetur & premitur
iamdudum miseranda mortalitas? Sententiam me pos-
cis huic necessariam nihil causæ. Neque enim præsens at-
que in manibus posita disceptatio in id sumpta est à me,
ut ostenderem, uel probarem quibus unaqueque res cau-
sis & rationibus fieret: sed ut maledicta criminis tanti
procul esse ab nobis ostenderem. Quod si præsto, si factò
& arguentis insignibus rei ueritas explicatur, unde
sint hæc mala, uel ex quibus profluant fontibus princi-
pijsq; non curo. Ac ne tamen omnino quid de rebus hu-
iusmodi sentiam, nihil uidear interrogatus expromere,
possum dicere: Quid enim si prima materies, quæ in re-
rum quatuor elementa digesta est, miseriarum omnium
causas suis continet rotationibus inuolutas? Quid si syde-
rum motus certis signis, partibus, temporibus, lineis pa-
riunt hæc mala, & subiectis afferunt uariorum discrimi-
num necessitates? Quid si statis temporibus rerum uicissi-
tudines

tudines fiunt, atque ut in maritimis aestibus, modo secun-
 da res affluunt, modo rursus refluunt malis reciprocantibus
 prospera? Quid si materiae sax ista, quam sub nostris
 calcamus ingressibus, hanc habet sibi legem datam,
 ut expiret nocentissimos halitus, quibus corruptus aer
 iste, & corporibus labem ferat, & negocia infirmet hu-
 mana? Quid si, quod proximum uero est, quicquid nobis
 uidetur aduersum, mundo ipsi non est malum: omniaque
 que fiunt nostris commoditatibus statuentes, opinionibus
 improbis criminamur euenta naturae? Plato ille sub-
limis apex philosophorum & columen, seua illa diluui,
& conflagrationes mundi, purgationem terrarum suis
esse in commentarijs prodidit: nec uir prudens extimuit
 humani generis subuersionem, cladem, ruinas, interitus,
 funera, rerum inuolutionem uocare, & iuuentutem his
 quandam redintegratis uiribus comparari. Non pluit,
 inquit caelum, & frumentorum inopia nescio qua labo-
 ramus. Quid enim inseruire elementa tuis necessitatibus
 postulas? atque, ut uiuere mollius & delicatius tu possis,
 obsequia temporum tuis debet commoditatibus se dare?
 Quid enim si hoc pacto nauigationis cupidissimus con-
 queratur uetos iamdiu non esse, & caeli conqueuisse flatu-
 ras? Nunquid ideo dicendum est perniciosam esse tran-
 quillitatem illam mundi, quia uectoribus impediatur uota?
 Quid si Sole aliquis torrere se suctus, & acquirere cor-
 poris siccitatem, ratione consimili conqueratur frequen-
 tissimis nubilis iucunditatem serenitatis ablatam? Nun-
 quid ideo dicenda sunt nubila inimica obductione pende-
 re, quia libidini non permittitur ociose rutilare se flam-
 mis, &

Plato in Timaeo.

*Cicero in Som. Scip.
130. a.*

nis, & causas potionibus preparare? Euenta hæc omnia, quæ fiunt, et accidunt mole sub hac mundi, comodus non sunt nostris, sed ipsius pendenda rationibus ordinibusque nature. Nec si aliquid accidit, quod nosmetipsos, aut res nostras parum lætis successibus fouit, continuo malum est, & in exitiabilis rei opinione ponendū. Pluit mundus, aut nō pluit, sibimet pluit, aut nō pluit: & quod forsitan nescias, aut uliginem nimiam siccitatis ardore decoquit, aut longissimi temporis ariditatem pluuiarum effusionibus temperat. Pestilentias, morbos, fames, atque alias suggerit malorum exitiabiles formas: unde tibi est scire, ne quod exuberat, sic tollat, ut per sua dispendia modum rebus luxuriantibus figat? Tu audeas dicere, hoc & illud est in mundo malum, cuius explicare, dissoluere, neque originem ualeas, neque causam? & quia tuas impedit deliciarum, forsitan & libidinum, uoluptates, perniciosum esse atque asperum dicas? Quid ergo, quia frigus membris tuis aduersum est, & congelare sanguinis tui feruorem solet, iccirco in mundo hyems esse non debet? Et quia perferre flagrantissimos soles non potes, ex anno ætas tollenda est? atque alijs legibus alia rursus ordinanda natura? *Veratrum* uenenum est hominibus, nunquid ob hanc causam non debuit nasci? Oulibus insidiatur lupo, nunquid in culpa natura est, quod lanitijs extulit importunissimam beluam? Morsu animam serpens tollit maledicam scilicet primordijs rerum, quo tam seua prodigia genituris spirantibus addiderunt. Superciliosa nimium res est, cum ipse sis non tuus, aliena etiam in possessione uerferis, potentioribus dare conditionem uelle

Veratrum

velle ut id fiat, quod cupias, non quod in rebus inueneris
 antiquis constitutionibus fixum. Quare habere si locum
 uestras uultis querimonias homines, prius est ut doceat
 tis unde, uel qui sitis, uobisne sit genitus & fabricatus
 mundus, an in eum ueneritis alienis ex regionibus inqui
 lini. Quod cum dicere non sit uestrum, neque explicare
 possitis cuius rei causa sub hac coeli conuexione uersemi
 ni, desistite arbitrari pertinere ad uos quicquam: cum ea
 que sunt, non pariliter fiant, sed ad sensus summam re=
 deant referanturq; totius. Christianorum, inquit, cau
 sa mala omnia adierunt, & interitus comparatur ab su=
 peris frugibus. Rogo cum hæc dicitis, nõ calumniari uos
 improbe, in apertis conspiciatis manifestisq; mendacijs?
 Trecenti sunt anni ferme, minus uel plus aliquid, ex quo
 cœpinus esse Christiani, & terrarum in orbe censerit
 nunquid omnibus his annis continua fuerunt bella, con=
 tinua sterilitates, pax nulla in terris, nulla protinus utili=
 tas aut abundantia rerum fuit? Hoc enim primum effici=
 endum est, ei qui nos arguit, perpetuas & iuges calami=
 tates fuisse has, nunquam omnino respirasse mortalia, &
 sine ullis (ut dicitur) ferijs, multiplicium formas sustinuis
 se discriminum. Atqui non uidemus medijs his annis, me
 dijsq; temporibus, ex uictis hostibus innumerabiles esse
 uictorias reportatas? prolatos imperij fines, & in pote=
 statem redactas inauditi nominis nationes? sepenumero
 maximos annorum fuisse prouentus, utilitates, atque ab=
 undantias rerum tantas, ut commercia superet uniuersa
 pretiorũ auctoritate prostrata? Quemadmodum enim
 res agri, & usq; ad hoc tempus genus quĩ duraret morta

Annorum tempora.

lium, si non omnia, quæ usus posceret, subministraret fertilitas rerum? Sed fuerunt aliquando nonnulla in necessitatibus tēpora. Et relaxata sunt abundantijs. Rursus contra uoluntatem quædam bella administrata. Et uictorijs postmodum successibusq; correcta. Quid ergo dicemus? iniuriarum nostrarum deos modo memores esse, modo esse rursus immemores? Si quo tempore fames est, irati esse dicuntur, sequitur ut abundantie tempore irati & difficiles non sint: atque ita perducitur res eò, ut uicibus ludicris, & ponant, & repetant iras: & in integrum se semper offensionum recordatione restituât. Quanquam istud quod dicitur, quale sit explicabili non potest comprehensione cognosci. Si Alamannos, Persas, Scythas, iccirco uoluerunt deuinci, quod habitarent & degerent in eorum gentibus Christiani, quemadmodum Romanis tribuere uictoriam, cum habitarent & degerent in eorum quoque gentibus Christiani? Si in Asia, Syria, iccirco mures, & locustas effruescere prodigialiter uoluerunt, quod ratione consimili habitarent in eorum gentibus Christiani: in Hispania, Gallia, cur eodem tempore horum nihil natum est, cum innumeri uiuerent in his quoque prouincijs Christiani? Si apud Getulos, tum Aquitanos huius rei causa siccitatē satis ariditatemq; miserunt, eo anno cur messes amplissimas Mauris Nomadibusq; tribuerunt? cum religio similis his quoq; in regionibus uerteretur. Si in ciuitate una qualibet fame plurimos emori nostri nominis auersione fecerunt, cur ibidem annonaria charitate non tantum corporis non nostri, uerum etiam Christianos ditiores & locupletissimos reddide-

reddiderunt? Aut igitur cuncti nihil lati habere debuerunt, si malorum causa nos sumus: nationibus enim sumus in cunctis: aut cum mixta uideatis cum incommotis leta, desinite nobis ascribere id quod offendit res uestras, cum nihil letis officiamus & prosperis. Si enim ego ut male sit facio, cur ut bene sit non obsto? Si, ut inopia magna sit, meum nomen in causa est: cur nihil impedio ut sit feracitas maxima? Si, ut in bellis accipiatur uulnus, ego dicor asferre fortunam, cur duelles cum pereunt, leuium augurium non sum, nec aduersus spes bonas mali ominis obscenitate traducor? Et tamen o magni cultores atque antistites numinum, cur irasci populis Christianis augustissimos illos asseueratis deos? ita non aduertitis, non uideatis, affectus quam turpes, quam indecoras numinibus attributis insanias? Quid est enim aliud irasci, quam insanire, quam furere, quam in ultionis libidinem ferri, & in alterius doloris crucem, efferrati pectoris alienatione bacchari? Hoc ergo dii magni norunt, perpetiuntur, & sentiunt, quod feræ, quod beluæ, quod mortiferæ continet uenenato in dente natrices. Quod leuitatis in homine, quod terreno in animante culpabile est, præstans illa natura, & in perpetuæ uirtutis firmitate consistens, scire asseueratur à uobis. Et quid ergo sequitur necessario, nisi, ut ex eorum luminibus scintillæ emicent, flammæ estuent, anhelum pectus spiritum iaciat ex ore, & ex uerbis ardentibus laborum siccitas inalbescat? Quod si uerum est istud, & est exploratum, & cognitum, & seruescere deos ira, & huiusmodi motus perturbatione iactari, immortales, & perpetui non sunt: nec in diuinitatis alicuius

ius existimatione ponendi. Vbi enim est illus, sicut sapiētibz uidetur, affectus, ibi esse necesse est passionem. Vbi passio sita est, perturbationem consentaneū est consequi ubi perturbatio est, ibi dolor & ægritudo est. Vbi dolor & ægritudo est, imminutioni & corruptioni iam locus est: quæ duo si uexant, adest uicinus interitus, mors omnia finiens, & cunctis adimens sentientibus uitam.

Quid? quod isto modo nō tantum illos leues & feruidos: uerum, quod ab dijs conuenit procul esse dimotum, et in quos inducitis, & iniustos, & æquitatis uel modicæ nullam prorsus obtinere rationem. Quid est enim tam iniustum quàm in alios irasci, & alios ledere, de hominibus conqueri, & innoxia dilacerare frumenta? Christianum nomen odisse, & dispendijs omnibus suos labefactare cultores? At nunquid iccirco in uos etiam sæuiunt, ut intestinis uulneribus concitati in ultionem consurgatis illorū? Ergo humana patrociniã dij querunt, & nisi uestra fuerint assertione protecti, idonei non sunt ipsi, qui propulsare, defendere suas ualeant contumelias. Quinimmo si uerum est ardere illos ira, per mitte illis potestatem sui, defendant se ipsi: atq; in ultionem maiestatis offensæ intestinas exerāt, experianturq; uirtutes. Possunt nos, si uoluerint, aestu, possunt nocentissimo frigore, possunt auris pestilibus, possunt morborum obscurissimis causis enecare, consumere, atque ab omni poenitus coetu exterminare mortalium. aut si malum cōsiliū est aggredi nos ui, emittant aliquod indignationis signum, per quod esse liquidū cunctis possit inuitissimis nos eis habitare sub cœlo. Vobis secundas tribuant uoletudines: aduersas nobis,
ac pesti-

ac pessimas. Opportunis imbribus uestra irrigent rura:
 pluuiarum quicunque sunt rores, nostris ab agellulis abi-
 gant. Lanitia curent uestra numerosis foetibus multipli-
 cari, sterilitatem infaustam nostris pecuarijs inferant. Ex
 oliuis uestris atque uinetis plenam faciāt autumnitatem
 fundi: at ex nostris exprimi unum prohibeant palmitis
 rorem. Ad extremum & ultimum, in uestro ore præci-
 piant suam fruges retinere naturā: at uero in nostro mel
 amarum fieri: olearum fluentia rancescere, & sub ipsi-
 s potum labris in acoris perfidiam uinum repente muta-
 ri. Quod cum minime fieri testificentur res ipsæ, neque
 minus ad nos quicquam, neque ad uos plurimum redun-
 dare uitalibus ex beneficijs constet, libido quæ tanta est
 inimicos atque hostes deos esse contendere Christianis?
 quos in rebus tristissimis, atque letis nihil abs te uideas
 ratione in aliqua discrepare? S uerum uobis permittitis,
 ac sine ullis assentationibus dici: uerba sunt hæc, uerba
 sunt, res immo per calumnias creditæ, nō cognitionis ali-
 cuius testimonio comprobata. Ceterū dij ueri, & qui ha-
 bere, qui ferre nominis huius auctoritatem condigni sunt
 neq; irascuntur, neq; indignantur, neq; quod alteri noce-
 at, insidiosis machinationibus construūt. Etenim re uera
 est impium, & sacrilegia cuncta transcendēs, sapientem
 illā credere beatissimamq; naturam magnū aliquid puta-
 re, si se sibi aliquis adulatoria humilitate submittat: et si
 fuerit non factum, despectam se credere, et ab summi cul-
 minis decidisse fastigio. Puerile, pusillū est, & exile, uix
 & illis conueniens, quos iam dudū experientia doctorū
demonas appellat, & hos non nosse cœlestia, & in hac

de iheros

rerum materia crassiore conditionis suae sorte uersari. Vestra sunt haec, uestra sunt irreligiose opinata, & irreligiosius credita. Quinimmo, ut uerius proloquar, haru spices has fabulas, cōiectores, arioli, uates, & nunquam non uani concinnaere fanatici: qui ne suae artes intereant, ac ne stipes exiguis consultoribus excutiant iam rarioris, si quando uos uelle rem uenire in inuidiam compereant, indignantur, declamitantq;: In templis iam raritas summa est. Iacent antiquae derisui ceremoniae, & sacramentorum quondam ueterrimi ritus religionum nouarum superstitionibus occiderunt. merito humanū genus tot miseriarū angustijs premitur, tot laborum excruciatum rumnis. Et homines brutum genus, & quod situm sub lumine est, cecitate ingenua nequeunt uideri, audent asseuerare furiosi, quod uos credere non erubescitis sani. Ac ne quis nos tamen diffidentia responsionis, tranquillitatis existimet deos donare muneribus, innoxias affingere his mentes, atq; ab omni perturbatione dimotas, cōcedamus, sicut libitū uobis est, intendere in nos iras, sanguinem illos sitire nostrum, & iam dudū nos cupere mortaliū submouere de seculis. Sed si non est molestū, non graue, si cōmunis officij res est, nō ex gratia, sed ex uero disceptationis huius disceptare momenta, audire à uobis exposcimus, quae nam sit haec ratio, quae causa, propter quam in nos tantū & dii seuiāt superi, & asperati homines inardescāt. Religiones, inquit, impias, atq; inauditos cultus terrarum in orbe tractatis. Quid ō participes rationis audetis homines proloqui, quid effutire, quid promere temerariae uocis desperatione tētatis? Deū principem

cipem rerum cunctarum quæcunq; sunt, dominum sum-
 mitatem omnium summorum obtinentem adorare, ob-
 sequio uenerabili inuocare, in rebus fessis totis, ut ita di-
 xerim, sensibus amplexari, amare, suspicere, execrabilis
 religio est & infauista, impietatis & sacrilegij plena, cæ-
 rimonias antiquitus institutas nouitatis suæ superstitione
 contaminans? Hoccine est quæso audax illud facinus &
 immane, propter quod maximi cœlites aculeos in nos in-
 tendunt, irarum atque indignationum suarum? propter
 quod uos ipsi, cum libido inceserit scæua, exuitis nos bo-
 nis, exterminatis patrijs sedibus, irrogatis supplicia capi-
 talia, torquetis, dilaceratis, exuritis, et ad extremum nos
 feris & belluarum laniatibus obiectatis? Quisquis istud
 in nobis damnat, aut in aliqua ducit criminatione ponen-
 dum, is haud nomine appellandus est hominis, quamuis
 ille uideatur sibi, haud Deus esse credendus est, quamuis
 ipse se esse similem profiteatur. In uatibus profanis nos
 impios Dodonæus aut Iuppiter nominat, & ipse dicitur
 Deus, atque in ordine computabitur numinum? qui aut
 summo seruientibus regi crimen impietatis affingit, aut
 sibi torquetur maiestatem eius, cultumq; præponit? Deli-
 us Apollo, uel clarius, didymæus, philesius, pythius & is
 habendus diuinus est? qui aut summum Imperatorem ne-
 scit, aut ignorat à nobis quotidianis ei precibus suppli-
 cari: qui si pectorum secreta nesciret, nec quid in inti-
 mis sensibus contineamus, agnosceret: summum tamen
 inuocare nos deum, et ab eo quod postulamus orare, uel
 auribus potuit scire, uel ipsius uocis sono, qua utimur in
 precibus, noscitur. Nondum est locus ut explicemus om-

Christianorum religio

nes istos, qui nos damnant, qui sint, uel unde sint: quantum possint, uel nouerint: cur ad Christi pauca mentionem, discipulos cur eius inimicos habeant & inuisos: quod tamen humanum pollicentibus sensum una pariter definitione figamus, nihil sumus aliud Christiani, nisi magistro Christo summi regis ac Principis ueneratores: nihil, si consideres, aliud inuenies in ista religione uersari. Hæc totius summa est actionis: hic propositus terminus diuinorum officiorum, hic finis, huic omnes ex more profestrimur, hunc collatis precibus adoramus, ab hoc iusta, & honesta, & auditu eius condigna deposcimus: non quo ipse desideret supplices nos esse, aut amet subferri tot millium uenerationem uidere: utilitas hæc nostra est, & commodi nostri rationem spectans. Nam quia prouidimus ad culpas, & ad libidinis uarios appetitus uitio sumus infirmitatis ingenitæ, patitur se semper nostris cogitationibus concipi: ut dum illum oramus, & mereri eius contendimus munera, accipiamus innocentie uoluntatem, & ab omni nos labe delictorum omnium amputatione purgemus. Quid dicitis o sacri diuinique interpretes iuris: meliorisne sunt causæ, qui Grundules adorant lares, Aios locutios, Libentinos, quam sumus nos omnes qui Deum colimus rerum patrem, atque ab eo deposcimus rebus fessis languentibusque tutamina? Et illi cati, sapientes, prudentissimi uobis uidentur, nec reprehensionis ullius, qui Faunos, qui statuas, ciuitatumque genios, qui Paufos reuerentur atque Bellonas. Nos hebetes, stolidi, fatui, obtusi pronunciamur & bruti: qui dedimus nos deo, cuius nutu & arbitrio omne quod est, constat, & in sententia

tentiæ suæ perpetuitate defixum est. Hancine sententi-
 am promittis? hanc legem constituitis? hanc promulga-
 tis, ut honoribus afficiatur amplissimis quisquis uestros
 adorauerit seruos? crucem mereatur extremam quis-
 quis uobis ipsis dominis supplicarit? In ciuitatibus maxi-
 mis, atq; in potentioribus populis sacra publice sũt scor-
 tis meritorijs quondam atque in uulgarem libidinẽ pro-
 fitutis, nullus timor indignationis in dijs est. Templã feli-
 bus, scarabeis, & buculis sublimibus sunt elata fastigijs:
 silent irrisæ numinum potestates, nec liuore afficiuntur
 ullo, quod sibi comparatas animantium uilium conspici-
 unt sanctitates. Nobis solis sunt inimici, nobis asperrimi
 Dij hostes, quia patrem ueneramur illorum, per quem, si
 sunt, esse & habere substantiam sui numinis maiestatisq;
 ceperunt: à quo ipsam deitatem (ut ita dicam) sortiti es-
 se sentiunt, & in rerum numero recognoscunt, cuius uo-
 luntate & arbitrio, & interire, & solui, nec solui pos-
 sunt, nec interire. Nam si omnes concedimus unum esse
 principem solum, quem nulla res alia uetustate temporis
 antecedit, post illum necesse est cuncta & nata esse &
 prodita, & in sui nominis profluuisse naturam. Quod si
 fixum & ratum est, erit nobis consequens confiteri, &
 deos esse natiuos, & à principe rerum fonte ortus sui o-
 riginem ducere. Qui si sunt natiui, & geniti, & inter-
 tionibus utiq; periculisq; uicini. At enim esse creduntur
 immortales, perpetui, & nullius unquam participes fi-
 nis. Ergo istud munus dei patris & donum est, ut infinita
 meruerint idem esse per sæcula, cū sint labiles solubilesq;
 natura. Atq; utinam daretur in unius speciem concionis

toto orbe contracto oratione hac uti, & humani in generis audientia collocari. Ergone impie religionis sumus apud uos rei, & quod caput rerum & columen uenerabilibus adimus obsequijs, ut conuitio utamur uestro, infausti & athei nuncupamur? Et quis magis rectus horum feret inuidiam nominum, quam qui alium præ hoc Deum, aut nouit, aut sciscitatur, aut credit? Nonne huic omnes debemus hoc ipsum primum quod sumus? quod esse homines dicimur? quod ab eo uel missi, uel lapsi cæcitate, hoc in corpore continemur? Non quod incedimus, quod spiramus & uiuimus, ab eo ad nos uenit? uicq; ipsa uiuendi efficit nos esse, & animali agitatione motari? Nonne ab hoc effluunt causa, per quas nostra fulcitur salus uariarum munificentia uoluptatum? Mundus iste in quo degitis, cuius est? aut quis eius uobis attribuit fructu possessionemq; retinere? Quis, ut subiectas res cernere, ut contrectare, ut considerare possitis, publicum illud lumen dedit? Quis, ne fixa pigritie stupore torpescerent elementa uitalia, solis igneis constituit ad rerum incrementa futuros? Solem Deum cum esse credatis, conditorem eius, opificemq; non queritis? Luna cum apud uos dea sit, non similiter scire curatis genitor eius & fabricator quis sit? Nonne cogitatio uos subit considerare, disquirere, in cuius possessione uersamini? cuius in re sitis? cuius ista sit, quam fatigatis terra? cuius aer iste, quem uitali reciprocatis à spiritu? cuius abutamini fontibus? cuius liquore? quis uentorum disposuerit flamina? quis undosâs excogitauerit nubes? quis seminum frugiferas potestateis rationum proprietate distinxerit? Apollo
nobis

uobis pluit, Mercurius uobis pluit? Aesculapius, Hercules, aut Diana rationem imbrium, tempestatumq; sinxerunt: Et hoc fieri qui potest, cum in mundo profiteamini eos natos, certoq; tempore sensum arripuisse uitalem? Si enim temporis antiquitate mundus eos anteuenit, & priusquam nati sunt, iam nouerat pluuias tempestatesq; natura, nullum serius nati pluendi ius habent, neq; eis inferere rationibus se possunt, quas inuenerunt hic agi, & maiore ab autore tractari. O maxime, o summe reru inuisibilium procreator. O ipse inuise, & nullis unquam *afixere.* comprehendere naturis, dignus, dignus es uere (si modo te dignum mortali dicendum est ore) cui spirans omnis intelligensq; natura, & habere & agere nunquam desinat gratias: cui tota conueniat uita genu nixo procumbere, & continuatis precibus supplicare. Prima enim tu causa es, locus rerum, ac spacium, fundamentum cunctorum quecunq; sunt, infinitus, ingenuus, immortalis, perpetuus, solus, quem nulla delinuat forma corporalis, nulla determinat circumscriptio qualitatis, expers quantitatatis, sine situ, motu, & habitu, de quo nihil dici & exprimi mortalium potest significatione uerborum: qui, ut intelligaris, tacendum est, atq; ut per umbram te possit errans inuestigare suspirio, nihil est omnino mutandum. Da ueniam rex summe tuos persequentibus famulos: & (quod tue benignitatis est proprium) fugientibus ignosce tui nominis et religionis cultum. Non est mirum si ignoraris: maioris est admirationis si sciaris: nisi forte audeat quisquam, hoc enim furiose restat insaniam, ambigere, dubitare, an sit iste Deus, an non sit: explorata fidei

dei veritate, an rumoris casti opinione sit creditus. Ad
 dimus enim quosdam philosophandi studio deditos, par
 tim ullam negare uim esse diuinam, partim an sit quoti
 die querere: alios casibus fortuitis, & concursuionibus
 temerarijs summam rerum construere, atq; diuersitatis
 impetu fabricari: cum quibus hoc tempore nullum nobis
 omnino super tali erit obstinatione certamē. Aiunt enim
 sana sentientes, cōtradocere rebus stultis stultitiæ esse ma
 ioris. Sermo cum his nobis est, qui diuinum esse consenti
 entes genus de maioribus dubitant, cum ijdem esse ple
 beia atq; humiliora fateantur. Quid ergo, res tantas ar
 gumentis nitentur atq; elaborabimus obtinere? Discer
 dat hæc longe, atq; à nobis procul, procul inquam (ut di
 citur) aberuncetur amentia. Ita est enim periculosum ar
 gumentis aggredi deum principem comprobare, quam
 ratione huiusmodi esse illum, uelle cognoscere. Nec quis
 quam refert, aut discrepat, utrumne neget illum, an asse
 ras, atq; existere fatearis: cum in eadem culpa sit, et asser
 tio talis rei, & abnegatio refutatoris increduli. Quis
 quam ne est hominum, qui non cum istius principis no
 tione diem primæ natiuitatis intrauerit, cui non sit in
 genitum, non affixum, imò ipsis penè in genitalibus ma
 tris non impressum, non insitum, esse regem ac Dominū,
 cunctorum quæcunque sunt moderatorem? Ipsa denique
 hiscere si animantia muta potuissent: si in linguarum no
 strarum facilitatem solui, immo si arbores, glebæ, saxa,
 sensu animata uitali uocis sonitum quirent & uerborū
 articulos integrare, ita non duce natura, & magistra, nō
 incorruptæ simplicitatis fide, & intelligerent esse De
 um,

Aueruncetur.
L. Noni, et Cæro. Att.
135. b.

am, & cunctorum dominum solum esse clamarent? Sed frustra, inquit, nos falso, & calumnioso incesitis & appetitis crimine: tanquam eamuis inficias esse Deum maiorem: cum à nobis & Iuppiter nominetur, & optimus habeatur & maximus: cumq; illi augustissimas sedes, & capitolia constituerimus immania. Dissimilia copulare, atq; in unam speciem cogere inducta confusione conamini. Nam Deus omnipotens mente una omnium, & communi mortalitatis assensu, neq; genitus scitur, neq; nouã in lucem aliquando esse prolatus, nec ex aliquo tempore cœpisse esse, uel sæculo. Ipse est enim fons rerum, sator sæculorum ac temporum. Non enim ipsa per se sunt, sed ex eius perpetuitate, perpetua, & infinita semper continuatione procedunt. At uero Iuppiter (ut uos fertis) & patrem habet & matrem, auos, auias, fratres: nunc nuper in utero matris suæ formatus, absolutus mensibus & consummatum decem, ignotam sibi in lucem sensu irruisse uitali. Ergo, si hæc ita sunt. Iuppiter esse Deus qui potest: cum illum esse perpetuum constat, & perhibeatur alter à uobis, & dies habuisse natales, & paucifactus re noua lamentabilem extulisse uagitum? Sed sint (ut uultis) uinum, nec in aliqua ui numinis, & maiestate distantes: ecquid ergo iniustus persequimini nos odijs? Quid, ut omnibus pessimi, nostri nominis inhorrescitis mentione? si, quem Deum colitis, eum & nos: aut quid in eadem causa uobis esse contenditis familiares deos: inimicos atq; infestissimos nobis? Etenim, si una religio est nobis uobisq; communis, cessat ira cœlestium: sin nobis infesti sunt soli, manifestum est nescire, & uos, & illos deum: quem lo-

uem non esse ipsis clarum est indignationibus numinum.
 Sed non (inquit) iccirco dii uobis infesti sunt, quod omni
 potentem colatis Deum: sed quod hominem natum, &
 (quod personis in fame est uilibus) crucis supplicio inte=
 remptum, & Deum fuisse contenditis, & superesse ad=
 huc creditis, & quotidianis supplicationibus adoratis.
 Si uobis iucundum est amici, edisserate quinam sint hi
 dii, qui à nobis Christum coli, suam credant ad iniuriam
 pertinere? Ianus Ianiculi conditor? & ciuitatis Saturnie
 Saturnius auctor? Fauna, fatua Fauni uxor? bona dea que
 dicitur, sed uino meliori, & laudabiliori potu? Indigetes
 illi, qui flumen repunt, & in alueis Numici cum ranis et
 pisciculis degunt? Aesculapius, & Liber pater, Coron=
 de ille natus, ex genitalibus matris alter fulmine præci=
 pitatus? Mercurius utero susus Maie? & (quod est diui=
 nus) candidi arquitequentes Diana & Apollo, circum=
 lati per fugas matris, atq; in insulis errantibus uix tutis
 Dionea Venus proles, uiri materfamilias Troici, atque
 intestini decoris publicatrix? in Trinacrie finibus Ceres
 nata, atque in floribus legendis occupata Proserpina?
 Thebanus, aut Tyrius Hercules, hic in finibus sepultus
 Hispanie, flammis alter concrematus cæcis? Tyndari=
 de Castores, equos unus domitare consuetus, alter pu=
 gillator bonus, & crudo inexuperabilis cestu, ignes &
 fulgores marini, & ouorum progenies dii? Syriapis Pe=
 loponesi proditus, & in Aegypto Serapis nuncupatus?
 Aethiopicis solibus Isis furua mærens perditum filium,
 & membratim coniugem lancinatum? Præterimus, &
 transgredimur Opis soboles regias: quas in libr. auctores
 uestri

uestri, quæ fuerint, & quales, uobis ediscentib. prodide-
 runt. Hinc ergo Christum coli, et à nobis accipi, et existi-
 mari pro numine uulneratis accipiunt auribus? & obliiti
 paulo ante sortis fuerint & cōditionis cuius, id, quod sibi
 concessum est, impertiri alteri nolunt? Hæc est iustitia cœ-
 litum? hoc deorū iudicium sanctū? Nōne istud liuoris est
 atq; auaritiæ genus? Non obtrectatio quædā sordens, suas
 eminere tātummodo uelle fortunas, aliorū res premi, &
 in cōtempta humilitate calcari? Natum hominē colimus.
 Quid enim, uos hominē nullum colitis natum? Non unū,
 et alium? nō innumeros alios? quinimmo nō omnes, quos
 iam templis habetis uestris, mortaliū sustulistis se nume-
 ro, & cœlo syderibusq; donastis? Si enim forte uos fugit
 sortis eos humanæ, & cōditionis fuisse cōmunis: replica-
 te antiquissimas literas, & eorum scripta percurrite, qui
 uetustati uicini, sine ullis assentationib. cuncta ueritate in
 liquida prodiderūt. Iam profecto discetis, quibus singuli
 patribus: quibus matrib. fuerint procreati, qua imati re-
 gione, qua gente, quæ fecerint, egerint, pertulerint, acti-
 tarint, quas in rebus obeundis aduersorum senserint, se-
 cundantiumq; fortunas. Sin autē scientes uteris esse gesta-
 tos, & frugibus eos uictitasse terrenis, nihilominus tamē
 nati hominis obiectatis cultū: res agitis satis iniustas, ut id
 in nobis constituatis esse damnabile, quod & ipsi uos fa-
 ctistis: aut, quæ uobis licere permittitis, consimiliter a-
 liis licitum esse nolitis. Sed concedamus, interdum manū
 uestris opinionibus dantes, unū Christum fuisse de no-
 bis, mētis, animæ, corporis, fragilitatis, & cōditionis u-
 nius: nonne dignus à nobis est tantorum ob munerū gra-

tiam deus dici, deusq; sentiri? Si enim uos Liberum, quod usum repererit uini, si, quod panis, Cererem, si Aesculapium, quod herbarii, si Mineruam, quod oleæ, si Triptolemum, quod aratri, si deniq; Herculem, quod feras, quod fures, quod multiplicium capitum superauit cōpescuiq; natrices, diuorum retulistis in cœtum: hoc tibi quantis afficiendus est nobis, qui ab erroribus nos magnis insinuatā ueritate traduxit: q̄ uelut cecos passim, ac sine ullo rectore gradiētes, ab deruptis, ab deuijs, locis planioribus reddidit. Qui, quod frugiferū primo atq; humano generi salutare, Deus monstrauit quid sit, quis, quātus, & qualis, qui profundas eius atq; inenarrabiles altitudines (quā tum nostra quiuit mediocritas) capere & intelligere permisit et docuit: Qui, quo autore, quo patre mundus iste sit constitutus & conditus, fecit benignissime sciri: Qui natiuitatis eius exprompsit genus, & nullius aliquando cognitione presumptam materiā illius. Vnde ignibus solis genitalis feruor ascitur. Cur luna semper in motu indēnis creditur animalibus causis lucē semper atq; obscuritatem resumens. Animalium origo quæ sit, rationes quas habeant semina. Quis ipsum finxerit hominem, quis informarit, uel ex materiæ quo genere cōstructionē ipsam confirmauerit corporū. Quid sit sensus, quid anima, aduolarit ne ad nos sponte, an cum ipsis sata sit & procreata uisceribus, mortis particeps degat, an immortalitatis perpetuitate donata sit. Qui status nos maneat, cum dissolutis abierimus à membris. Victurine nos simus, an memoriam nullam nostri sensus & recordationis habituri. Qui arrogantiam constrinxit nostram, et elatas supercili-

lto ceruices modum fecit suæ infirmitatis agnoscere: Qui animata monstrauit infirmia nos esse, uanis opinionib. se dere: nihil cōprehensum habere, nihil scire, et quæ nostros sua sunt ante oculos, nō uidere: Qui (quod omnia supera uit, & transgressum est munera) ab religionib. nos falsis religionē traduxit ad uerā: Qui ab signis inertibus, atq; ex uilissimo formatis luto ad sydera subleuauit & cælu: et cum domino rerum deo supplicationū fecit uerba atq; orationum colloquia miscere. Venerabar (ō cecitas) ni= per simulachra modo ex fornacibus prompta, in incudibus deos & malleis fabricatos, elephantorū ossa, pictu= ras, ueternosis in arboribus tæniis: si quando conspexeram lubricatum lapidem, & ex oliui unguine ordinatū, tanquā inesset uis præsens, adulabar, affabar, & benefi= cia poscebam nihil sentiente de trūco: & eos ipsos diuos, quos esse mihi persuaferam, afficiebam contumelijs gra= uibus: cum eos esse credebam ligna, lapides, atq; ossa, aut in huiusmodi rerū habitare materia. Nunc doctore tāto in uias ueritatis inductus, omnia ista, quæ sint, scio: digna de dignis sentio, contumeliam nomini nullam facio diuino: & quid cuiq; debeat, uel personæ, uel capiti, incon= fuis gradibus atq; autoritatibus tribuo. Ita ergo Christi nō habeatur a nobis deus: nec, qui omnium alioquin uel maximus potest excogitari, diuinitatis afficiatur cultu, a quo iam dudū tanta & accepimus dona uiuētes, & expectamus, dies cū uenerit, ampliora? Sed patibulo affixus interijt. Quid istud ad causam? Neque enim qualitas & deformitas mortis dicta eius immutat aut facta, aut eo minor uidebitur disciplinarū eius autoritas, quia uincua=

lis corporis non naturali dissolutione digressus est, sed uil-
 illata decessit. Pythagoras Samius suspitione dominatio-
 nis iniusta uiuus concrematus in fano est: nūquid ea, quæ
 docuit, uim propriam perdidērūt, quia non spiritū spon-
 te, sed crudelitate appetitus effudit: Similiter Socrates ci-
 uitatis suæ iudicio damnatus capitali affectus est pœna:
 nunquid irrita facta sunt, quæ sunt ab eo de moribus, uir-
 tutibus, & officijs disputata, quia iniuria expulsus è uita
 est: innumerabiles alij gloria, & uirtute, & existimatio-
 ne pollētes, acerbissimarum mortiuū experti sunt formas:
 ut Aquilius, Trebonius, Regulus: nunquid idcirco post ui-
 tam iudicati sunt turpes, quia non publica lege fātorum,
 sed mortis asperissimo genere lacerati, excruciatiq; perie-
 runt: Nemo unquā innocens male interēptus infamis est:
 nec turpitudinis alicuius commaculatur nota, qui nō suo
 merito pœnas graues, sed cruciatoris perpetiuur seuita-
 tē. Et tamen ò isti, qui hominē nos colere morte sanctum
 ignominiosa ridetis: nonne Liberū et uos patrē membra-
 tum ab Titanis dissipatū fanorum consecrationi aptatis?
 Nonne Aesculapium medicaminum repertorē, post pœ-
 nas, & supplicia fulminis, custodē nūcupauistis & præs-
 dem sanitatis, ualetudinis, & salutis? Nonne ipsum Her-
 culem magnum sacrificijs, hostijs, & thure inuitatis in-
 censo? quem ipsi uos fertis uiuum arsisse post pœnas, &
 cōcrematum in funebribus busticetis? Nōne illum Atym
 Phrygem abscissum, & spoliatum uirū magnæ matris in-
 adytis deum propitiū, deum sanctum Gallorū conclama-
 tione testamini? Nōne ipsum Romulum patrē, Senatorū
 manibus dilaceratū centum, et Quirinum esse Martium
 dicitur

dicitis, & sacerdotibus & puluinaribus honoratis, et in adibus adoratis amplissimis, & post hæc omnia cœlū ascendisse iuratis? Aut igitur ridendi et uos estis, qui homines grauissimis cruciatibus interemptos deos putatis, & colitis: aut, si certa est ratio, cur id uobis faciendum putatis: & nobis permittite scire, quibus istud causis, rationibusq; faciamus. Natum hominem colitis. Etiam si esset id uerum (locis ut in superioribus dictū est) tamen pro multis, & tam liberalibus donis, quæ ab eo profecta in nobis sunt, Deus dici appellariq; deberet. Cum uero deus sit certa, & sine ullius rei dubitatiōis ambiguo, inficiaturos arbitramini nos esse, q̄ maxime illū à nobis coli, & præsidem nostri corporis nūcupari? Ergo ne, inquiet aliquis ferens, iratus, et percitus, deus ille est Christus? Deus respōdebimus, & interiorum potentiarum deus: & quod magis in filios acerbissimis doloribus torqueat, rei maxime causa à summo rege ad nos missus. Postulabit forsitan in sanior et furiosior factus: an se ita res habeat, quemadmodum dicimus, comprobari. nulla maior est comprobatio quam gestarum ab eo fides rerum, quam uirtutū nouitas: quam omnia uicta decreta, dissolutaq; fatalia, quæ populi gentesq; suo generis sub limine nullo dissentiente uideret: que nec ipsi audent falsitatis arguere, quorū antiquas et patrias leges uanitatis esse plenissimas atq; inanisime superstitionis ostēdit. Occursurus forsitan rursus est cum alijs multis calumniosis illis & puerilib. uocibus: magus fuit, clandestinis artibus omnia illa perfecit: Aegyptiorū ex adytis angelorū potentium nomina, & remotas fura nos est disciplinas. Quid dicitis ò paruuli, incomperta uo

bis, & nescia temeraria uocis loquacitate garriētes? Er-
 gone illa, quæ gesta sunt, demonū fiere præstigia, & ma-
 gicarū artium ludi? Potestis aliquē nobis designare, mon-
 strare ex omnibus illis Magis, qui unquā fuere per sæcu-
 la, consimile aliquid Christo millesima ex parte qui fece-
 rit? qui sine ulla ui carminū, sine herbarū & graminum
 succis, sine ulla aliqua obseruatione sollicita sacrorū, li-
 baminū, temporū: Nō enim urgemus, & querimus, quæ
 sese spondeant facere, uel in quibus generibus actū so-
 leat omnis illorū doctrina et experientia cōtineri. Quis
 enim hos nesciat aut imminētia studere prænoscere, quæ
 necessario (uelint nolint) suis ordinationibus ueniūt: aut
 mortiferam immittere quibuslibuerit tabem, aut familia-
 rum dirūpere charitates: aut sine clauibus referare, quæ
 clausa sunt: aut ora silētio uincire, aut in curriculis equos
 debilitare, incitare, tardare, aut uxoribus, & liberis alie-
 nis (siue illi mares sint, siue fœminei generis) incōcessi a-
 moris flammæ, & furiales immittere cupiditates? Aut si
 utile aliquid uideātur audere, nō propria ui posse, sed eo-
 rum, quos inuocāt, potestate. Atqui constitit Christū sine
 ullis adminiculis rerum sine ullius ritus obseruatōe, uel
 lege, omnia illa, quæ fecit, nominis sui possibilitate fecis-
 se. Et quod proprium, consentaneum, dignum deo fuerat
 uero, nihil nocens, aut noxium, sed opiferū, sed salutare,
 sed auxiliariis plenū nobis potestatis munificæ libera-
 litate donasse. Quid dicitis ò iterū? ergo ille mortalis, aut
 unus fuit è nobis, cuius imperium, cuius uocem populari-
 bus & quotidianis uerbis missam, ualitudines, morbi, fe-
 bres, atq; alia corporū cruciamenta fugiebant: Vnus fuit
 è no-

è nobis, cuius præsentiam, cuius uisum gens illa nequibat
 ferre mercorum in uisceribus demonum, conterritaq; ui
 noua membrorū possessione cedebat? Vnus fuit è nobis,
 cuius feda uitilignes iustioni obtèperabāt pulse statim,
 & concordiam colorū cōmaculatis uisceribus relinque
 bant? Vnus fuit è nobis, cuius ex leui tactu stabant proflu
 uia sanguinis, & immoderatos cohibebāt fluores? Vnus
 fuit è nobis, cuius manus intercutes & ueternose fugie
 bant undè, penetrabilis ille uitabat liquor, et turgètia ui
 scerū saluari ariditate deflabant? Vnus fuit è nobis, qui
 claudos currere præcipiebat, et iā operis res erat: porri
 gere mancos manus, & articuli mobilitates iam ingeni
 tas explicabant: captos mèbris assurgere, et iam suos re
 ferebāt lectos alienis paulo ante ceruicibus lati: uiduatos
 uidere luminibus, & iam cœlum diemq; cenebant nullis
 cum oculis procreati? Vnus, inquam, fuit è nobis, qui de
 bilitatib; uarijs, mōrbisq; uexatos centū, aut hoc amplius
 semel una intercessione sanabat? cuius uocē ad simplicē
 furibūda & insana explicabant se maria? procellarū tur
 bines tempestatesq; sudebant? qui per altissimos gurgites
 pedem ferebat inlutum? calcabat ponti terga undis ipsis
 stupētibus in famulatum subeunte natura? qui sequentiū
 se millia quinq; saturauit quinq; panibus? ac, ne esse præ
 stigitie incredulis illis uideretur & duris, bis senarū spor
 tarum sinus reliquiarū fragminib; aggerabat? Vnus fuit
 è nobis, qui redire in corpora iam dudū animas præcipie
 bat efflatas? prodire ab aggeribus conditos? & post diē
 funeris tertium pollinetorum uelaminib; expediri? Vnus
 fuit è nobis, qui, quid singuli uoluerēt, quid sub obscuris

Vana lingua.

cogitationibus cōtinerent, tacitorū in cordibus peruidebat: Vnus fuit ē nobis, qui cum unam emitteret uocem, ab diuersis populis, & dissona oratione loquentibus, familiaribus uerborum sonis, & suo cuiq; utēs existimabatur eloquio? Vnus fuit ē nobis, qui cum officia religionis certe suis sectatoribus traderet, mundum totū repente complebat? quantusq; et qui esset, reuelata nominis immensitate monstrabat? Vnus fuit ē nobis, qui deposito corpore innumeris se hominū prompta in luce detexit? qui sermonem dedit, atq; accepit, docuit, castigauit, admonuit? qui ne illi se falsos uanis imaginationibus existimarent, semel, iterum, sepius familiari colloctione monstrauit? qui iustissimis uiris etiam num impollutis, ac diligētibus sese, nō per uana insomnia, sed per puræ speciem simplicitatis apparet? cuius nomen auditum fugat noxios spiritus? imponit silentiū uatibus? haruspices inconsultos reddidit? arrogantium magorū frustrari efficit actiones, non horrore (ut dicitis) nominis, sed maioris licentia potestatis? Et hæc quidē summatim exposita, nō ea ratione protulimus, tanquā magnitudo facientis solis in his esset perspicienda uirtutibus. Quāta sint enim hæc, uel exilitates cuiuis reperirentur, & ludi, si traditum fuerit nosci, ex quibus ad nos regnis, cuius nominis ministrator aduenirit? Quæ quidem ab eo gesta sunt, & factitata, non ut se uana ostentatione iactaret, sed ut homines duri, atq; increduli scirent nō esse, quod spondebatur, falsum: & ex opere benignitate, quid esset deus uerus, iam addiscerēt suspicari. Simul & illud uolumus sciri, cū summatim (ut dictum est) enumeratio facta gestorum est nō ea solū Christi

stum potuisse, quæ fecit, sed constituta etiam exuperasse
 fatorum. Nam si (ut liquet, & constat) debilitates, & cor
 porum passiones, surdi, manci, & muti, neruorū contra
 ctio, & amissio luminis, fatalibus accidunt irroganturq;
 decretis, & solus hæc Christus correxil, restituit, atq; sa=
 nauit: sole ipso est clarius potentiozem illum fuisse, quam
 fata sunt, cum ea soluit & uicit, quæ perpetuis nexibus,
 & immobili fuerat necessitate deuincta. Sed frustra, in=
 quit nescio quis, tantum arrogas Christo, cum sepe alios
 sciamus, & scierimus deos, & laborantibus plurimis de
 disse medicinas, & multorū hominum morbos ualuidi=
 nesq; curasse. Non inquiero, non exigo, quis deus, aut quo
 tempore, cui fuerit auxiliatus, aut quem fractum restitue
 rit sanitati: illud solū audire desidero, an sine ullius adiun
 ctione materiz, id est medicaminis alicuius, ad tactū mor
 bos iusserit ab hominibus euolare: imperauerit. fecerit et
 emori ualetudinū causam. & debilitū corpora ad suas re
 meare naturas. Christus enim scitur, aut admota partib.
 debilitatis manu, aut uocis simplicis iussione aures ape=
 ruisse surdorū, exturbasse ab oculis cæcitates, orationem
 dedisse mutis, articuloꝝ um uincula relaxasse, ambulatū
 dedisse cōtractis, uutiligines, querqueras, atq; intercutis
 morbos, omniaq; alia ualetudinum genera, quæ humana
 corpora sustinere nescio quæ uoluit importuna crudeli=
 tas, uerbo solitus impericq; sanare. Quid simile diuom=
 nes, à quibus opem dicitis agris & periclitantibus latæ
 Qui si quando (ut fama est) nonnullis aut tribuere medici
 nam, aut cibum aliquē iusserunt capi, aut qualitatis al
 cius cibibi potionem, aut herbarū, & graminū succos su=
 perim=

*querqueras febris,
 Periculis. uide
 Festum.*

perimponi inquietantibus causis, ambulare cessare, aut
 re aliqua, quæ officiat, abstinere (quod esse nõ magnum,
 nec admirationis alicuius stupore condignum promptũ
 est, si uolueritis attendere) et medici etiam sic curant ani-
 mal humi natũ, nec confisum scientiæ ueritate, sed in ar-
 te suspicabili positum, & coniecturarũ æstimationib. nu-
 tās. Nulla autem uirtus est medicaminibus amouere quæ
 noceant: beneficia ista rerum, non sunt curantiũ potesta-
 tes: & ut sit laudabile scire, quæ quibus conueniat medi-
 cina, aut arte curari, locus huius laudis non in deo, sed in
 homine constitutus est. Hunc enim nõ est turpe rebus ex-
 trinsecus sumptis ualetudinem hominis fecisse meliorẽ:
 indecorum deo est, non ipsum per se posse, sed externariẽ
 adminiculis rerum sanitatẽ incolumitatẽq; prestare. Et
 quoniã beneficia salutis date aliorum numinũ compara-
 tis, & Christi: quot millia uultis à nobis debilium uobis
 ostendi, quot tabificis affectos morbis, nullam omnino re-
 tulisse medicinam? cũ per omnia supplices irent templa,
 cum deorum ante ora prostrati, limina ipsa conuerteret
 osculis: cum Aesculapium ipsum datorẽ (ut prædicant) sa-
 nitatis, quoad illis superfuit uita, & precibus fatigarent,
 & inuitarẽt miserrimis uotis. Nonne alios scimus malis
 suis cõmortuos, cruciatib. alios cõsensuisse morborũ, per-
 niciosius alios sese habere cõpisse, postquã dies noctesq;
 in continuis precibus, & pietatis expectatione triuerũt?
 Quid ergo prodest ostendere unum, aut alterum fortasse
 curatos, cum tot millibus subuenerit nemo? & plena sint
 omnia miserorum, infeliciũq; delubra? nisi forte dica-
 tis, opẽ bonis ab dijs ferri, malorũ miserias desfici. At-
 qui

qui Christus æqualiter bonis: malisq; subuenit: nec repul-
 sus ab hoc quisquã est, qui rebus auxiliũ duris contra im-
 petũ postulabat iniuriasq; fortune. Hoc enim est propriũ
 dei ueri, potẽti. eq; regalis, benignitatẽ suam negare nul-
 li, nec reputare quis mereatur, aut minime: cũ naturalis
 infirmitas peccatorem hominẽ faciat, non uoluntatis, sed
 iudicationis electio. Dicere porrò meritis opem laborã-
 tibus ab dijs ferri, hoc est in medio ponere, et dubitabile,
 quod asseras, facere: ut & ille, qui sanus est factus, fortui-
 to possit uideri esse seruatus: & ille, qui non est, non meri-
 ti causa, sed firmitate credatur ualetudinẽ expellere non
 potuisse diuina. Quid? quòd istas uirtutes, quæ sunt à no-
 bis summam, nõ (ut rei poscebat magnitudo) deprõptæ
 non tantum ipse perfecit ui sua, uerum (quod erat subli-
 mis) multos alios experiri, et facere sui nominis cũ affe-
 ctione permisit. Nam cum uideret futuros uos esse gesta-
 rum ab se rerum, diuiniq; operis derogatores, nequa sub-
 esset suspicio magicis se artib. munera illa beneficiaq; lar-
 gitum, ex immensa illa populi multitudine, quæ suã gra-
 tiam sectabitur admirãs, piscatores, opifices rusticanos,
 atq; id genus delegit imperitorũ, q per uarias gẽtes mis-
 si, cũta illa miracula sine ullis fucis atq; adminiculis per-
 petrarent. Verbo ille cõpescuit uerminantiũ membrorũ
 cruces, & illi uerbo cõpescuerunt furialiũ uermina pas-
 sionum. Imperio ille uno exturbauit à corporibus demo-
 nas, & exanimatis suos restituit sensus: sub eorũ portan-
 tes & illi se casib. iusione nõ alia sanitati & constantia
 reddiderũt. Ille notas albicantiũ uiriliginũ manu adnota
 deterfit: liniamenta & hi corporum haud dissimili cõci-
 liauere

Vermina.

liauere contactu. Vliginosa ille & turgentia viscera sic-
 citatem iussit recuperare natiuam: et famuli eius hoc mo-
 do statuerunt errantes aquas, & à pernicie corporū suos
 labi iussere per tranites. Ille ulcera oris immensi, & re-
 cusantia perpeti sanitatem intra unius uerbi morā conti-
 nuato frenauit à pastu: et illi haud aliter contumaciā can-
 ceris seui ad subeundam circatricē circumscriptis euaga-
 tionibus cōpulerunt. Incessum ille claudis dedit, uisum lu-
 minibus cecis, interēptos reuocauit ad uitam: nec minus
 & hi quoq; contractionē relaxauere neruorū, luce ocu-
 los impleuere iam perditā & ab turulis remeare defun-
 ctos exequiarū conuersione iusserunt. Neq; quicquā est
 ab illo gestum per admirationē stupentibus cūctis, quod
 nō omne donauerit faciendū paruulis illis & rusticis, &
 eorum subiecerit potestati. Quid dicitis ò mētes incredu-
 le, difficiles, duræ? alicui ne mortaliū Iuppiter ille capito-
 linus huiusmodi potestatem dedit? Curionem, aut pontifi-
 cem maximū, quinim. no dialem (quod eius est) flaminem
 isto iure donauit? Non dicam, ut mortuos excitaret, nō ut
 cecis restitueret lucem: nō ut membrorū situm eneruatis
 redderet, & dissolutis: sed ut pustulā, red uuitā, papulam,
 aut uocis imperio, aut manus cōtrectatione cōprimeret.
 Ergo illud humanū fuit, aut ex ore terrenis stercorib. in-
 nutrito tale potuit ius dari, talis licētia proficisci, & non
 diuinum, & sacrum: aut (si aliquam superlationē res ca-
 pit) plusquā diuinum, & sacrū? Nam si facias ipse, quod
 possis, & quod tuis sit uiribus potentatūq; conueniens,
 admiratio nō habet quod exclamet. id enim quod potue-
 ris, feceris, & quod præstare debuerit uis tua, ut potens
 esset

esset una, & ipsius qui operaretur, qualitas. Transcribere
 re posse in hominem ius tuum: & quid facere solus pos-
 sis, fragilissima rei donare, & participare faciendū, su-
 pra omnia sita est potestatis, cōtinentisq; sub sese est re-
 rum omnium causas, & rationum facultatumq; naturas.
 Age nunc ueniat, qui super igneam zonam, magus inte-
 riore ab orbe Zoroastres, Hermippo ut assentiamur au-
thori. Baſtrianus & ille conueniat, cuius Ctesias res ge-
 stas historiarum exponit in primo. Armenius Hoſthanis
 nepos & familiaris Pamphylus Cyri, Apollonius, Dami-
 gero, et Dardanus, Velus, Iulianus, & Bæbulus, & si quis
 est alius qui principatū & nomē fertur in talib. habuif-
 se præstigijs: permittant uni ex populo in officium sermo-
 nis dandi ora coarticulare mutorum, surdorū auriculas
 referare, sine luminibus procreatis oculorū redintegra-
 re naturas, & inſrīgētia olim membra sensus animasq;
 reducere. Aut, si ardua res ista est, neq; alijs permittere ta-
 lium possunt operum potestates, ipsi faciant, & cum suis
 ritibus faciant. quicquid malefici graminis nutricant ter-
 rarum sinus, quicquid uirium cōtinet fremor ille uerbo-
 rum, atq; adiunctæ carminū necessitates, non inuidemus,
 adijciant, non interdiciamus, colligāt. Experiri libet et re-
 cognoscere, an cū suis efficere dijs possint, quod ab rusti-
 cis Christianis iusionibus factitatum est nudis. Desistite o-
 nescij in maledicta cōuētere res tantas, nihil ei nocitura
 qui fecit, periculum allatura sed uobis: periculum, inquā
 non paruulum, sed in rebus eximijs, sed in præcipuis con-
 stitutum. Siquidem res anima preciosa est, nec ipso se homi-
 ni quicquid potest charius inueniri. Nihil (ut memini)
 magi=

magicum, nihil humanū, præstigiolum, aut subdolum, nihil fraudis, delicti in Christo derideatis: licet ex more atq; in lasciuia dissoluamini cachinnorum. Deus ille sublimis fuit, deus radice ab intima, deus ab incognitis regnis, & ab omnium principe Deus sospitator est missus: quem neq; sol ipse, neq; ulla (si sentiunt) sidera, non rectores, non principes mundi, non deniq; dii magni, aut, qui fingentes se deos genus omne mortalium territant, unde aut qui fuerit, potuerunt noscere uel suspicari: & merito exutus à corpore quod in erigui sui circumferebat parte, postquam uideri se passus est, aut cuius esset magnitudinis, sciri, nouitate rerum exterrita uniuersa mundi sunt elementa turbata, tellus mota cōtremuit, mare funditus refluxum est, aer globis inuolutus est tenebrarū, igneus orbis solis tepesfacto ardore deriguit. Quid enim restabat ut fieret, postquam Deus est cognitus is, qui esse iam dudū unus iudicabatur è nobis? Sed non creditis gesta hæc. Sed qui ea conspicati sunt fieri, & sub oculis suis uiderūt agi, testes optimi, certissimiq; autores, & crediderūt hæc ipsi, et credenda posteris nobis haud exilibus cum approbationibus tradiderunt. Quinā isti sint fortasse queritis gentes, populi, nationes, & incredulū illud genus humanū: quod nisi aperta res esset, et luce ipsa (quemadmodum dicitur) clarior, nunquā rebus huiusmodi crudelitatis suæ cōmodarent assensum. At nūquid dicemus illius temporis homines usq; adeo fuisse uanos, mendaces, stolidos, brutos, ut, quæ nunquam uiderant, uidisse se fingerent: et quæ facta omnino non erant, falsis proderent testimonijs, ut puerili assertionem firmarent: cumq; possent uobiscum & unanimitè

uirere, & inoffensas dicere cōiunctiones, gratuita susci-
 perent odia, & execrabili haberentur in nomine? Quod
 si falsa (ut dicitur) historia illa rerū est, unde tam breui tē-
 pore totus mundus ista religione completus est: aut in u-
 nam coire qui potuerūt mentē gentes regionib. distūctae
 uentis, cōlo, cōuexionibusq; dimota? Affeuerationib. il-
 lectae sunt nudis, inductae in spes cassas, & in pericula ca-
 pitis immittere se sponte temeraria desperatione uolue-
 runt: cū nihil tale uidissent, quod eas in hos cultus nouita-
 tis suae possit excitare miraculo. Imo quia haec omnia &
 ab ipso cernebāt geri, & ab eius praecōnibus, qui per or-
 bem totum missi beneficia patris & munera dis homini-
 busq; portabant: ueritatis ipsius uis uicta & dederunt se
 Deo: nec in magnis posuere dispēdijs membra uobis pro-
 jicere, & uiscera sua lanianda praebere. Sed conscripto-
 res nostri mendaciter ista promiserunt, extulere in im-
 mensum exigua gesta, & angustas res satis ambizioso di-
 latauere praecōnio. Atqui uinā cuncta referri in scripta
 potuissent, uel quae ab ipso gesta sunt, uel quae ab eius pra-
 conibus pari iure & potētia terminata. Magis uos incre-
 dulos faceret uis tanta uirtutū, aut apprehēdere locū for-
 tasse possētis (quod uideretur esse simillimū ueri) et incre-
 mēta rebus apposita, et in ditas scriptis et cōmentarijs fal-
 sitates. Sed neq; omnia cōscribi, aut in aures omnium pue-
 nire potuerūt gesta gentib. in ignotis, et usum nescientib.
 literarū: aut (si qua sunt literis, cōscriptionibusq; manda-
 ta) maleuolentia demonū, quorū cura & studiū est hanc
 intercipere ueritatē, & cōsimilū his hominū interpola-
 ta quaedā, et addita, partim mutata, atq; detracta uerbis,
 syllabis

syllabis, literis, ut & prudentium tardarent si tem, & ge-
 storum corrumperent auctoritatē. Sed nunquā fuerit, his
 bene ut Christus qui fuerit literarum testimonijs colliga-
 tur: cuius in id solum dimissa sunt causa: ut si esse constite-
 rit ea uera, quæ dicimus confessione omnium deus fuisse
 mōstretur. Nō creditis scriptis nostris, & nos uestris nō
 credimus scriptis. Falsa de Christo cōfingimus, & uos de
 dijs uestris inania & falsa iactatis. neq; enim cœlo deus
 aliquis lapsus est, aut suis res uestras cōmentatus est ma-
 nib. aut ratione cōsimili nostris rebus, et religionib. dero-
 gauit. Ab hominib. hæc scripta, et illa sunt ab hominibus
 scripta mortalibus edifferta sermonibus, & quicquid di-
 cere de nostris conscriptoribus intēderitis, & de uestris
 hæc dicta paribus sumite atq; habetote momentis. Vultis
 uera esse, quæ in uestris comprehēsa sunt scriptis: et quæ
 in nostris consignata sunt literis, confiteamini necesse est
 esse uera, Falsitatis arguitis res nostras: & nos uestras ar-
 guimus falsitatis. Sed antiquiora (ingtis) nostra sunt, ac
 per hoc fidei et ueritatis plenissima. quasi uero errorum
 non antiquitas plenissima mater sit, & non ipsa pepere-
 rit res eas, quæ turpissimas dii notas ignominiosis cōcin-
 nauerunt in fabulis. Ante millia enim annorū decem non
 potuerunt falsa & audiri, et credi: aut nō simillimū ueri
 est, fidem uicinis & finitinis, q̄ spatiorum inesse longi-
 quitate distātibus? Testibus enim hæc, illa opinionib. asse-
 runtur, & procliuius multo est, minus esse in recentibus
 fictionis, q̄ in antiqua obscuritate submotis. Sed ab indo-
 ctis hominibus, & rudibus, scripta sunt, & i: circo non
 sunt facili auditione credēda. Vide ne magis hæc fortior
 causa

causa sit, cur illa sint nullis coinquinata mendacijs, mēte simplici prodita, & ignara lenocinijs ampliare. Triuia-
lis & sordidus sermo est. Nunquam enim ueritas sectata est fucum, nec quod exploratum & certū est circūduci se patitur orationis per ambitum longiorē. Collectiones, enthymemata, definitiones, omniaq; illa ornāmēta, quibus fides quæritur assertionis, suspicantes adiuiāt, nō ueritatis liniāmēta demonstrant. Cæterum qui scit, quid sit illud quod dicitur, nec definit, nec colligit, neq; alia sectatur artificia uerborū, quibus capi consueti sunt audiētes, & ad consensum rei circūscriptionis necessitate traduci. *Barbarisimis, Solæcismis, obsitæ sunt, inq̄, res uestre, & uitiorum deformitate pollutæ. Puerilis sane, atq; angustipectoris reprehensio: quam si admitteremus, ut uera sit, abiciamus ex usibus nostris quorundā fructuū genera, quod cum spinis nascuntur, & purgamentis alijs, quæ nec alere nos possunt, nec tamen impediunt perfui nos eo, quod principaliter antecedit, & saluberrimū nobis uoluit esse natura. Quid. n. officit ò quæso? aut quā præstat intellectui tarditatē? utrūmne qd leue, an hirsuta cū asperitate promatur? inflectatur quod acui, an acuat quod oportebat inflecti? aut qui minus id, quod dicitur, uerum est, si in numero peccetur, aut casu, præpositione, participio, coniunctione? Pompa ista sermonis, & oratio missa per regulas concionibus, litibus, foro iudicijsq; seruetur, deturq; illis immo, qui uoluptatū delinimenta quæretes, omne suum studium uerborū in lumina contulerūt. Cum de rebus agitur ab ostentatione submotis, quid dicatur, spe etandum est, non quali cum amœnitate dicatur: nec quid*

Barbarisimi et Solæcismi in sacris literis

aures cōmulceat, sed quas affērat audientibus utilitates? maxime cum sciamus etiam quosdam sapientie deditos, non tantum abieciſſe sermonis cultū, uerum etiā, cū poſſent ornatiuſ atq; uberiſ eloqui, triuiale ſtudio humilitate ſecutos, ne corrūperent ſcilicet grauitatis rigorē, & ſophiſtica ſe potiuſ oſtentione iactarent. Enim uero diſſoluti eſt pectoris in rebus ſerijſ quērare uoluptatem: & cum tibi ſit ratio cum male ſe habētibus atq; ægriſ, ſonos auribus inſundere dulciores, non medicinam uulneribus admouere. Quāquā (ſi uerum ſpectes) nulluſ ſermo natura eſt integer, uitioſuſ ſimiliter nulluſ. Quānam eſt enim ratio naturalis, aut in mundi cōſtitutionibus lex ſcripta, ut hic paries dicatur. & hęc ſella? cum neq; ſexuſ habeāt ſcemininiſ generib. maſculiniſq; diſcretuſ, neq; quiſquā docere doctiſſimuſ me poſſit ipſum hic, & hęc, quid ſint, aut cur ex hiſ unum, ſexū uirilē deſignet, ſcemininiſ generib. id quod ſequitur applicet. Humana iſta ſunt placita, & ad uſum ſermonis faciendi nō ſanē omnibus neceſſaria: nam & hęc paries forſitan, & hic ſella dici ſine ulla reprehēſione potuiſſet, ſi ab initio ſic dici placuiſſet, et à ſequentib. ſeculiſ cōmuni eſſet in ſermocinatione ſeruatū. Et tamē ō iſti, qui pollutas reſ noſtraſ uitioſū crimi naminiſtribiliginēſ & uoſ iſtaſ libriſ illiſ in maximis at que admirabilib. nō habetiſ? Nōne aliud hęc utria, aliud dicitis hoſ uireſ? cœluſ, & cœlū? non itē filiſ & filiū? non itē crocuſ, & crocū? non item fretuſ, & fretū? non item apud uoſ eſt poſitū hoc pane, & hic panis? hic ſanguis, hoc ſanguen? candelabrū & iugulū ratione cadē iuguluſ & candelaber? Nam ſi ſingula nomina non poſſunt gene ra plura

*Vera, Uires.
Cœluſ, Cœlum.
Filiſ, Filium
Fretuſ, Fretum
Pane, panis
Sanguis, Sanguen.*

ra plura habere q̄ singula: neq; eadē possūt huius esse ge-
 neris, et illius (genus enim transire genus in alterū nō pō-
 test) tam peccat qui genera masculina fœmininis pronū-
 ciat legibus, q̄ ab eo peccatur, q̄ articulos masculinos fœ-
 mininis generib. anteponit. Atqui uos cōspicimus & res
 masculinas fœminine, & fœmineas masculine, & quas es-
 se dicitis neutras, & illo, & hoc modo sine ulla discretio-
 ne depromere. aut igitur nulla est culpa indifferenter his
 uti, et frustra nos dicitis Solæcisimorū obscœnitate de for-
 mes: aut si certū est singula quibus debeāt rationibus ex-
 plicari, in similibus uitijs uos quoq; uersamini q̄ quamuis
 Epicados omnes, Cæsellios, Verrios, Scauros teneatis, &
 Nisfos. Sed si deus, inquit, fuit Christus, cur forma est in
 hominis uisus? & cur more est interemptus humano? An
 aliter potuit inuisibilis illa uis, et habens nullā substantiā
 corporalem, inferre & cōmodare se mundo, cōcilijs in-
 teresse mortalium, q̄ ut aliquod tegmen materiæ solidio-
 ris assumeret, quod oculorū susciperet iniectū, & ubi se
 figere ineptissime posset contemplationis obtutus? Quis
 est enim mortaliū, qui quæreret eum uidere, quis cerne-
 re, si talē uoluisset inferre se terris, qualis ei primigeniā
 natura est: et qualē se ipse in sua esse uoluit uel qualitate,
 uel numine? Assumpsit igitur hominis formā, & sub no-
 stri generis similitudine potentiā suam clausit, ut & uide-
 ri posset, & cōspici: uerba faceret, et doceret: atq; omnes
 exequeretur res eas, propter quas in mundū uenerat fœ-
 ciedas, summi regis imperio et dispositiōe seruatis. Quid
 enim? dicitis, rex summus ea, quæ in mundo faciendā esse
 decreuerat, sine homine simulato non quibat efficere? si

oporteret ita fieri (quemadmodum dicitis) ista fortasse fecisset: quia non oportuit, aliter fecit. Quare isto uoluit, & illo genere noluit, latenter inuolutæ, & uix ulli comprehensibiles causæ, quas accipere fortasse potuisses si non es ses iamdudum ad non accipiendū paratus: et prius te formares ad non credendi frontē, quam tibi esset expositum id, quod nosse atque audire conquireres. Sed more est hominis interemptus. non ipse neque enim cadere diuinas iras potest mortis occasus: nec interitionis dissolutione dilabi id, quod est unum & simplex: nec ulla partium congregatione compactū. Quis est ergo uisus in patibulo pendere, quis mortuus est: homo, quē induerat, & secum ipse portabat. Incredibile dictū est, & cæcis obscuritatibus inuolutū. si uelis non cæcū est, & similitudini proxime constitutū. Si quo tempore Sibylla præfaga, oracula illa depromens, fundebat uis (ut dicitis) Apollinis plena ab impijs esset cæsa atque interempta latronibus: nunquid Apollo diceretur in ea esse occisus? si uates Helenus si Martius, alijque similiter uates hariolantes essent uita & luce priuati: nunquid aliquis diceret lege eos humanitatis extinctos, qui illorum per ora loquentes, uias rerum postulantiibus explicabant? Mors illa, quā dicitis, assumpti hominis fuit, non ipsius: gestaminis, non gestantis: quam nec ipsam perpeti succubisset, tanta si non agenda res esset, & inexplicabilis ratio fati clausis patefacienda mysterijs. Quæ sunt ista inquires clausa atque obscura mysteria, quæ nulli nec homines scire, nec ipsi, qui appellātur, dii mundi parte queunt aliqua suspitionis atque opinationis attingere, nisi quos ipse dignatus est cognitionis tate imper-

Sibylla oracula.

impertire muneribus, et in abditos recessus thesauri interioris inducere. Vides .n. si nollet inferri sibi à quoquam manus, summa illi fuisse cōtentiōe nitendū ut hostes ab se suos, uel potestate uniuersa prohiberet. Quicæcis restituerat lumina, is efficere deberet, nō poterat cæcos? q̄ debilib. integritatē, is debiles reddere difficultati habuit, aut labori? q̄ claudos faciebat incedere, is motus alligare mēbrorū neruorū duritia nesciebat? qui extraherat à tumulis mortuos, huic arduū fuerat letū cui uellet indicere? Sed quæ fieri ratio ea, quæ fuerat destinata, poscebat? hic in ipso mūdo, nec modo q̄ gestum est alio: inestimabilis illa atq; incredibilis lenitas iniurias in se hominū, puerilibus pro ineptijs ducēs manus in se porrigi ab immanib. passa est: durissimisq; latronib. nec imputandū putauit quid illorū designasset audacia, dūmodo suis ostēderet quid ab se se expectare deberēt. Cum enim de animarū periculis multa, medelarū cōtra insinuator, magister atq; auctor, ad officiorū conuenientiū fines, suas leges & cōstituta, direxit: non superbiæ fastū cōminuit: non libidinū extinxit flamas: non biatū cōpresit auiditatis: non tela extorsit è manib. atq; omnia seminaria totius uitiositatis abscidit? Ipse deniq; nō lenis, nō placidus, nō accessu facilis, nō familiaris affatu, nō humanas miseras indolecens, omnes omnino crucib. et corporalib. affectos malis unica illa benignitate miseratus reddidit et restituit sanitati? Quid ergo uos subigit, quid hortatur maledicere, cōuitari, inexpiables cū eo conferere simultates? quē redarguere, quē tenere, nemo hominū possit ullius facinoris in reatu? Tyrannos, ac reges uestros, qui postposito deorum metu do

naria spoliant populaturq; templorum: qui proscriptionibus & suis cædibus nudant nobilitatibus ciuitates: qui matronarum pudorem ac uirginum ui subruunt atq; eripiunt licentiosa, appellatis indigetes, atq; diuos: & quos odijs acrioribus cõueniebat à uobis carpi, puluinaribus, aris, templis, atq; alio mactatis cultu, ludorum et celebritate nataliũ: necnon & illos omnes, qui cõscriptione uoluminũ multiformi maledictis mordacibus carpũt publicos mores: qui luxurias, ac uitas uestras secant, urunt, dilacerant: qui in temporis posteri notas scriptorum perpetuitate prolatant: qui matrimonia persuadent habenda esse cõmunia: qui cum pueris cubitant formosis lasciuientibus nudis: qui pecudes uos esse, qui fugitiuos, qui exules, qui uilissimæ seruos notæ furiosos predicant & insanos: admirantes, plaudentes ad cœli sustulitissimæ sidera: bibliothecarum reponitis in arcanis: quadrigis et statuis muneramini, & quantum est in uobis uelut quadam æternitate donatis immortalium testificatione titulorum: solum Christũ conuellere, dilacerare, si possitis uultis, immo solũ si liceat beluarũ agrestium ritu cruentis oribus mandere, comminutis cũ ossibus transuorare: quodnam (quæso) ob meritum dicite, cuius ob peccati culpã, quid ab eo commissum est, quod tenorem inflecteret recti, & in odia uos aspera furialibus stimulis cõcicaret: quia animarum uestrarũ custodẽ se missum solo indicauit ab rege: quia uobis immortalitatẽ ferre, quam uos habere confiditis humanis paucorum asseuerationibus suasi, quod si esset apud uos certũ falsã illũ dicere, spes etiam uanissimas polliceri, nec sic uideo fuisse causam, cur eũ deberetis odisse, cur hostili animaduert

maduersione damnare, immo, si animus uobis clemēs fu-
 isset, & mitis, uel propter id solum cum deberetis ample-
 cti quod optabilia uobis sponderet et prospera: quod bo-
 narū esset nunciū rerū: quod ea predicaret, quæ nullius
 animum lederet: securioris quin immo expectationis im-
 pleret. At enim odio dignus est, quod ex orbe religiones
 expulit, quod ad deorū cultū prohibuit accedi? Ergo ne
 ille religionis extinctor, & impietatis auctor arguitur,
 qui ueram in orbe religionē induxit? qui hominibus cæ-
 cis, & reuera in impietate degētibus pietatis aperuit ia-
 nuas, & cui se submitterent, indicauit? An ulla est religio
 uerior, officiosior, potētior, iustior, quā Deum princi-
 pem nosse, scire deo principi supplicare, qui bonorū om-
 nium solus caput, & fons est, perpetuarum pariter sun-
 dator & conditor rerum, à quo omnia terrena, cunctaq;
 cœlestia animātur, motu irriganturq; uitali: & qui si nō
 esset, nulla profecto res esset, quæ aliquod nomen, substan-
 tiamq; portat: et? Nisi forte dubitatis an sit iste, de quo lo-
 quimur, imperator: & magis esse Apollinē creditis, Dia-
 nam, Mercurium, Martem. Da ueram iudiciū: et hæc om-
 nia circūspiciens, quæ uidemus, magis an fini dij ceteri
 dubitabit, quā in Deo cunctabitur, quem esse omnes na-
 turaliter scimus: siue cum exclamamus ò deus, siue cū il-
 lum testem constituimus improborū, & quasi nos cernat
 faciem subleuamus ad cælum. Sed minoribus supplicare
 dijs homines uetuit. dij enim minores, q̄ sint, aut ubi sint,
 scitis? perstrinxit uos aliquando suspitio illorum aut mē-
 tio, ut merito seratis indigne abrogatos his cultus, & ho-
 noris imperitione uiduatos? quod si non mētis elatio, &

typhus q̄ appellatur à Græcis obstaret, atq; officeret uobis, iam dudū scire potuissetis: quid, aut quare prohibuerit fieri, intra fines quos stare religionē uoluerit ueram, quantum uobis periculū nasceretur ex eo, quod putaretis obsequio, uel ex quibus malis emergeretis, si insidioso renunciaretis errori. Verum hæc omnia illustrius cōmemorabuntur & planius, cum ulterius prorsus fuerimus euecti. Monstrabimus enim Christum nō impietatem docuisse nationes, sed ab latronibus pessimis miserorum hominum imprudentiā uindicasse. Non credimus, inquitis, uera esse quæ dicit. Quid enim, quæ uos negatis uera esse apud uos liquent, cum imminentiā, & nondū passa nullis possint rationib. refutari? Sed & ipse, quæ pollicetur, non probat. Ita est. Nulla enim (ut dixi) futurorum potest existere cōprobatio. Cum ergo hæc sit conditio futurorum, ut teneri & cōprehendi nullius possint anticipatio nis attactu: nonne purior ratio est, ex duobus incertis, et in ambigua expectatione pendētib. id potius credere, quod aliquas spes ferat, quam omnino quod nullas? In illo enim periculi nihil est, si quod dicitur imminere, casū fiat et uacū, in hoc damnū est maximū (id est salutis amissio) si cum tempus aduenerit, aperiatur hoc fuisse mendacium. Quid dicitis ò nescij, etiam fletu & miseratione dignissimē ita non extimescitis, ne forte hæc uera sint, quæ sunt despectui uobis, & præbent materiam risus? nec saltem uobiscū sub obscuris cogitationib. uoluitis: ne quod hoc die credere obstinata renuitis puerisitate redarguat serum tempus, & irreuocabilis poenitentia castiget? Nonne uel hæc saltem fidem uobis faciunt argumenta creden
 di

di, quòd iam per omnes terras in tam breui tēpore et paruo, immensi nominis huius sacramenta diffusa sunt: quòd nulla iam natio est tam barbari moris, et mansuetudinem nesciens, quæ nõ eius amore uersa molliuerit asperitatem suam, & in placidos sensus assumpta tràquillitate migrauerit: quòd tam magnis ingenijs præditi Oratores, Grammatici, Rhetores, Consulti iuris, ac Medici, philosophiæ etiam secreta rimantes, magisteria hæc expetunt, spretis quibus pauloante fidebant: quòd ab dominis se serui, cruciatibus affici, quibus statuerint, malunt, solui cõiuges matrimonijs, exheredari à parentibus liberi, quàm fidērum pere Christianam, & salutaris militiæ sacramenta depone: quòd cum genera pœnarum tanta sint à uobis proposita religionis huius sequētibus leges, augeatur res magis, & contra omnes minas, atq; interdicia formidinum animosius populus obnitatur, & ad credendū studiū prohibitionis ipsius stimulis excitetur: nõquid hæc fieri passim & inaniter creditis, fortuitis incurribus assumi has mentes? Itane istud non diuinū, & sacrum est, aut sine deorum tantas animorū fieri conuersiones, ut cum carnifices unci, aliq; innumeri cruciatus (quemadmodum diximus) impendeant credituris, ueluti quadā dulcedine, atq; neflare ebrij cuncta cõtemnant? O ingratum & impium seculum, ò in priuatam perniciē incredibili pectoris obfinatione pronum. Si aliquis ad uos medicus ex summotis uenisset & nunquā uobis regionibus cognitis, medicamen pollicēs tale, quod à uestris corporibus omnia omnino prohiberet morborum et uoletudinum genera: nõ certatim blanditijs omnibus atq; honoribus fotū familiaria

suscipere in mœnia: non illud medicaminis genus opta-
 retis esse certissimū, non uerū, quod immunes uos fore ab
 tam innumeris uexationib. corporū usq; ad ultimos fines
 spōderet etatis? Et licet ambigua res esset, committereis
 uos tamen, nec potione incognitā dubitaretis haurire spe
 salutis proposita, atq; amore incolumitatis incensi. Elu-
 xit, atq; apparuit Christus rei maxime nūciator, auspiciū
 faustū portās, et præconiū salutare credentib. Quenā est
 ista crudelitas, inhumanitasq; tanta, quinimmo (ut uerius
 loquar) fastidiosum supercilium, nunciatorē muneris ex-
 portitorē tanti, nō tantum uerborū maledictionib. scinde-
 re, uerum etiam bello graui atq; omnibus persequi telorū
 effusionib. et ruinis: Non placent ea quæ dicit, et cū of-
 fensionibus audiūtur à uobis, pro ludicris ea uaticinatio-
 nibus cōportate: stolidissimas res loquitur, et fatua dona
 promittit: et dete ut sapiētes uos uiri, et in suis erroribus
 fatuitatē relinquite uolutari. Quenam est hæc feritas (ut
 repetamus quæ dicta sunt sæpius) quæ libido tā carnifex,
 inexpiabile bellū indicere nihil de te merito? Dilacerare
 si detur eū uelle per uiscera, qui non modo nullū intulerit
 malū nulli, sed æqualiter benignus omnibus, docuerit, quod
 nam his salutis deo portaretur à principe: quid esset factū
 opus, ut interitū fugerēt, et immortalitatē cōsequerētur
 ignotā? Cūq; nouitas rerū, et inaudita promissio audien-
 tium turbarēt mentes, et credulitatē facerēt hesitare: uir-
 tutū omnium dominus, atq; ipsius mortis extinctor homi-
 nem suū permisit interfici, ut ex rebus cōsequenib. scirēt
 in tuto esse spes suas, quas iāduduū acceperant de animarū
 salute, nec periculū mortis alia se posse ratione uitare.

ARNOBII DISPUTATIO=
num aduersus Gentes Liber II.

HOC in loco tribui si ulla facultas posset, uel
 lem cum his omnibus, quibus nomen inui-
 sum est Christi, ab instituta principaliter
 defensione diuerticulo paulisper facto ta-
 lia uerba miscere. Si nullam esse ducitis contumeliam re-
 spondere aliquid interrogatos, ediffertate nobis. & dicitur
 te quid rei, quid causæ est, quod tam grauibus insectami-
 ni Christum bellis: uel quas eius continetis offensas, ut ad
 eius nominis mentionem rabidorum pectorum effrue-
 scatis ardoribus? Nunquid regiam sibi uindicans potesta-
 tem, terrarum orbem cunctum legionibus infestissimis oc-
 cupauit? & pacatas ab exordio nationes alias deleuit ac
 sustulit, alias sibi parere ceruicibus compulit subiugatis?
 Nunquid ardoribus auaritiæ flagrans uniuersas opes il-
 las, quibus se genus humanum studiose contendit imple-
 ri, possessionis suæ mancipio uindicauit? Nunquid libidi-
 num cupiditatibus gestiens pudicitiae repagula ui fregit,
 aut alienis furtim insidiatus est matrimonijs? Nunquid ar-
 rogantiæ supercilio tumidus iniurias & cõtumelias pas-
 sim sine ullius personæ discriminibus irrogauit: ut non
 omnium uirtutum amore correpti cognitias accipiant ra-
 tiones, atque mundi omnibus rebus præponant amicitias
 Christi? Nisi forte obtusi & fatui uidentur hi uobis, qui
 per orbem iam totum cõspirant & coeunt in istius crede-
 litatis assensum. Quid ergo? uos soli sapientiæ conditi at-
 que intelligentiæ ui mera nescio quid aliud uidetis, & pro-
 fundum?

fundum? soli esse nugas intelligitis hæc omnia, soli uerba
 & pueriles ineptias, ea quæ nobis promittimus principa-
 li ab rege uentura? Vnde (quæso) est uobis tantum sapi-
 entie traditum? unde acuminis, & uiuacitatis tantum?
 uel ex quibus scientiæ disciplinis tantum cordis assume-
 re, diuinationis tantum potuistis haurire? Quia per ca-
 sus, & tempora declinare uerba scitis, & nomina, quia
 uoces barbaras, solœcismosq; uitare, quia numerosum,
 & instructum, compositumq; sermonem, aut ipsi uos no-
 stis efferre: aut incomptus cum fuerit, scire: quia forni-
 cem Lucilianum, & Marsyam Pomponij ob signatum
 memoria continetis: quia quæ sint in litibus constitutio-
 nes, quot causarum genera, quot dictionum, quid speci-
 es, oppositum à contrario quibus rationibus distingua-
 tur: iccirco uos arbitramini scire quid sit falsum, quid ue-
 rum, quid fieri possit, aut non possit: quæ imorum, sum-
 morumq; natura sit? Nunquam ne illud uulgatū perstrin-
 xit aures uestras, sapientiam hominis stultitiam esse apud
 Deum? Primum & ipsi penitus perspicitis uos ipsos, si-
 quando de rebus disceptatis obscuris, & naturalia pergi-
 tis referare secreta, & ipsa, quæ dicitis, quæ asseueratis,
 quæ capitali plerūq; contentione defenditis, nescire uos,
 & unūquēq; suspitiones suas probatis & cōprehensis
 pertinaci obluetatione tutari. Quid enim (si uerū fateamur)
 etiam si omnia sæcula in rerū inuestigatione ponantur,
 scire per nos possumus, quos ita cæcos, & superbos
 nescio qua res protulit, & cōcinnauit inuidia, ut cū nihil
 sciamus omnino: fallamus nos tamen, & in opinionē sci-
 entie sub inflati pectoris tumore tollamur? Vt enim diui

tia præteream, & naturali obscuritate res mersas, potest
 quisquam explicare mortaliū id, quod Socrates ille com=
 prehendere nequit in Phædoe: homo quid sit, aut unde sit,
 anceps, uarius, mobilis, pellax, multiplex, multifornis,
 in quos usus prolatus sit, cuius sit excogitatus ingenio, qd
 in mundo faciat, cur malorū tanta experiatur examinas
 utrum illū tellus uliginis alicuius cōuersa putore, tanquā
 uermes animauerit, tanquam mures? an fictoris alicuius,
 & fabricatoris manu lineamenta hæc corporis, atq; oris
 acceperit formam? Potest, inquā, scire in medio hæc posi=
 ta, atq; in sensibus cōstituta cōmunibus, quibus causis mer=
 gamur in somnos, quibus euigilemus, quibus modis fiant
 insomnia, quib. uisa, imò (quod ambigit in Theæteto Pla=
 to) uigilemus aliquando, an ipsum uigilare, quod dicitur,
 somni sit perpetui portio? ecquid agere uideamur, insom=
 nium cum uidere nos dicimus? radiorū, & luminis inten=
 tione uideamus, an rerum imagines aduolēt, & nostris in=
 pupulis fidant? utrū sapor in rebus sit, an palati cōtagio=
 nibus fiat? quibus ex causis pili nigrorem ingenitum po=
 nant, neq; omnes pariter, sed paulatim adiijciendo cane=
 scant? quid sit quod humores uniuersi unum corpus effi=
 ciant mixtione, solum oleum respuat immersionem in se=
 pati, sed in suam naturam impenetrabile semper perspi=
 cue colligatur? Ipse deniq; animus, qui immortalis à uobis
 & deus esse narratur, cur in ægris eger sit, in infantibus
 stolidus, in senectute defessus? delira & fatua & insana
 quorū infirmitas & inscientia miserabilis hoc magis est,
 quòd cū fieri possit ut ueri aliquid aliquando dicamus, et
 hoc ipsum nobis incertum, an ueri aliquid dixerimus. Et
 quoniam

quoniam ridere nostram fidem consueſtis, atq; ipſam cre-
 dūlitatem ſacetijs iocularibus lancinare, dicite ō feſtiui,
 & meraco ſapientiae tincti & ſaturi potu, eſtne operis in-
 uita negotioſum aliquod atq; aſtuoſum genus, quod non
 fide praeunte ſuſcipiāt, ſumant, atq; aggrediātur: an ter-
 ris peregrinamini, nauigatis, non domū uos credētes per-
 actis negotiationibus remeāturos? terrā ferro ſcinditis,
 atq; oppletis ſeminum uarietate, non credentes uos frugē
 percepturos eſſe uicibus temporarijs? coniugalia copula-
 tis conſortia, non futura eſſe credentes caſta, & officioſi
 foederis in maritos? liberorū ſuſcipiis prolem, non inco-
 lumen credentes fore, & per gradus aetatis uenturam ſe-
 neſcitatis ad metas? egritudines corporū medicorum com-
 mittitis manibus, nō credētes morbos poſſe mitigata aſ-
 peritate leniri: bella cū hoſtibus geritis, non uictoriā uos
 credentes praeliorum ſucceſſionibus relaturos? uenerami-
 ni deos, & colitis, nō credentes illos eſſe, & propitias au-
 res ueſtras ſupplicationibus accōmodare? Quid illa de re-
 bus ab humana cognitione ſepoſitis, quae cōſcribitis ipſi,
 quae lectitatis, oculata uiditis inſpectioe, & manibus tra-
 ctata tenuiſtis? Nonne ueſtrū quicūq; eſt, huic, uel illi cre-
 dit Auctori? non quod ſibi perſuaſerit quis uerum dici ab
 altero, uelut quadā fidei aſtipulatione tutatur? qui cuncto-
 rum originem eſſe dicit ignem, aut aquam, non Thaleti,
 aut Heraclito credit? qui cauſam in numeris ponit, nō Py-
 thagorae Samio, non Archite? qui animam diuidit, & in
 corporales conſtituit formas, non Platoni Socratico? qui
 quintū elementum principalibus applicat cauſis, non Ari-
 ſtotele Peripateticorū patri? qui ignē minatur mundo, &

uene-

uenerit cum tempus, arsurum, non Panetio, Chryssippo,
 Zenoni: qui indiuiduis corporibus mundos semper fabri-
 catur & destruit, non Epicuro, Democrito, Metrodoro:
 qui nihil ab homine cōprehendi, atq; omnia cæcis obscu-
 ritatibus inuoluta, nō Archefilao, Carneadi: nō alicui de-
 niq; academiæ ueteris, recentiorisq; cultori: ipsi deniq; ue-
 principes, & prædictarū patres sententiarū, nōnne ipsa
 ea quæ dicunt, suis credita suspicionibus dicitur? Vidit enim
 Heraclitus res ignium conuersionibus fieri: concretionem
 aquarum Thales? Pythagoras numeros sciri: incorpora-
 les formas Plato? indiuiduorum Democritus concursio-
 nes: aut illi, qui autumant nihil posse omnino cōprehen-
 di, an sit uerum quod dicunt, sciunt: aut ipsum, quod defi-
 niunt, ueritatis esse intelligunt pronunciatū? Cum igitur
 comperti nihil habeatis & cogniti, omniaq; illa, quæ scri-
 biis, & librorū comprehenditis millibus, credulitate asse-
 ueritis ducere: quænam hæc est iudicatio tam iniusta, ut no-
 stram derideatis fidem, quæ uos habere conspiciatis nostra
 in credulitate cōmunem? Sed sapientibus uos uiris omni-
 busq; instructis disciplinarū generibus creditis, nempe il-
 lis, qui nihil sciunt, nec pronūciant unū, qui pro suis sen-
 tentijs bella cum aduersantibus conserunt, & peruicacia
 semper digladiantur hostili: qui, cum alter alterius labefa-
 ctant, destruunt, conuelluntq; decreta, cuncta incerta fece-
 runt, nec posse aliquid sciri ex ipsa dissensione monstra-
 runt. Sed facessant hæc, nihilq; impediāt, plurimum quo-
 minus eis credere atq; auscultare debeatis, et qd est, quod
 in hac parte, aut uos plurimum habeatis, aut nos minus:
 nos Platōi, uos Plotino, uos Numenio, uel cui libuerit cre-
 ditis

ditis: nos credimus, et acquiescimus Christo. iniquitas hæc
 quāta est, ut cum utriq; auctoribus stemus, sitq; nobis &
 uobis unū & sociū credere: uobis uelitis dari, quod ita ab
 illis dicatur: accipe nos ea, quæ proferūtur à Christo, audi
 re et spectare nolitis? Atqui si causas causas, partes partib.
 uoluerimus æquare: magis nos ualemus ostendere quid in
 Christo fuerimus secuti, quā in philosophis quid uos. Ac
 nos quidem in illo secuti hæc sumus: opera illa magnifica,
 potentissimasq; uirtutes, quas uariis edidit exhibuitq; mi
 raculis, quibus quiuis posset ad necessitatem credulitatis
 adduci, & iudicare fideliter non esse quæ fierent homi
 nis, sed diuinæ alicuius atque incognitæ potestatis: uos in
 philosophis uirtutes secuti quas estis, ut magis uos illis q̄
 nos Christo oportuerit credere? Quisquā ue illorum ali
 quando uerbo uno potuit, aut unius imperij iussione: non
 dicam maris insanias, aut tempestatum furores prohibe
 re, compescere: non cæcis restituere lumina, aut sine lumi
 nibus natis dare: nō ad uitam reuocare defunctos: non an
 nosas dissoluere passionēs: sed quod leuissimum multo est
 furunculum, scabiem, aut in hærentem spinulam callo una
 interdictione sanare? Non quo illos negemus, aut morum
 integritate laudabiles, aut nō omni genere studiorum &
 disciplinarum peritos: nam & uerbis eos luculentissimis
 scimus loqui & compositionibus fluere leuigatis: conclu
 dere acutissime syllogismo: ordinare sequaciter inductio
 nes suas: reddere definitionibus formulas, partiri, diuide
 re: multa dicere de numerorum generibus: multa de nu
 sicis: geometricas res etiā suis scitis, & perceptionib. ex
 plicare. Sed quid istud ad causam? nunquid Enthymema=

et, Syllogismi, resq; aliæ similes scire illos ueritatem spon-
 dent: aut ea re digni sunt, quibus necessario debeat rebus
 de obscurissimis credi? Personarum cōtentio non est elo-
 quentiæ uiribus, sed gestorum operum uirtute pendenda.
 Ille nō est dicendus auctor bonus, qui sermonē candidulē
 prompsit: sed qui, quod pollicetur, diuinorū operum pro-
 sequitur sponcione. Argumenta uos nobis, et suspitionum
 argutias proferetis: quibus ipse si Christus (cum pace hoc
 eius, et cum uenia dixerim) populorū in conuentibus ute-
 retur: quis acquiesceret, quis audiret, quis eum promitte-
 ret aperte aliquid iudicare? aut quis cassa & nuda iactan-
 tem (quāuis esset imprudens, & facilitatis stolidæ) seque-
 retur? Virtutes sub oculis positæ, & inaudita illa uis re-
 rum, uel quæ ab ipso fiebat palam, uel ab eius præconib.
 celebrabatur in orbe toto: eas subdidit appetitionū flam-
 mas, & ad unius credulitatis assensum mente una concur-
 rere gētes & populos fecit, & moribus dissimillimas na-
 tiones. Enumerari enim possunt, atq; in usum cōputatio-
 nis uenire ea, quæ in India gesta sunt, apud Seras, Persas,
 & Medos: in Arabia, Aegypto, in Asia, Syria, apud Gala-
 tas, Parthos, Phrygas: in Achaia, Macedonia, Epiro: in in-
 sulis, & prouincijs omnibus, quas Sol oriens, atq; occidēs
 lustrat: ipsam deniq; apud dominā Romam, in qua cū ho-
 mines sint Numæ regis artibus, atq; antiquis superstitio-
 nibus occupati, non distulerunt tamen res patrias linque-
 re, & ueritati coalescere Christianæ. Viderant enim cur-
 sum Simonis magi, & quadrigas igneas Petri ore diffusa-
 tas, & nominato Christo euanuisse. Viderant, inquā, fi-
 dentem dijs falsis, & ab eisdem metuētibus proditū, pon-

dere præcipitatum suo. cruribus iacuisse præfractis: post
 deinde perlatur Brundam, cruciatibus, et pudore defessum,
 ex altissimi culminis se rursum præcipitasse fastigio: Quæ
 omnia uos gesta neque scitis, neque scire uoluitis: neque unquam
 uobis necessaria iudicastis: ac dum uestris fidentis cordibus,
 et quod typhus est sapientiam uocatis, dedistis circumscri-
 ptoribus locum, illis inquam noxijs, quorum nomen interest
 obsolescere Christianum, superfundendi caligines, atque ob-
 scurandi res tantas, eripiende uobis fidei, subiiciendique con-
 temptus: ut, quia sibi præsentunt finem pro meritis immi-
 nere, uobis quoque immitteret causam, per quam periculum
 adire possitis, et uidiuari benignitate diuina. Interea ta-
 men o isti, qui admiramini, qui stupetis doctorum et philo-
 sophie scita: ita non iniustissimum ducitis inequitare, illude-
 re tanquam stulta nobis et bruta dicentibus: cum uel ea, uel
 talia reperiimini et uos dicere, quæ uobis dici pronuncia-
 ri que ridetis? Nec mihi cum his sermo est, qui per uaria se-
 ctarum diuerticula dissipati, has atque illas partes opinio-
 num diuersitate fecerunt. Vos uos appello, qui Mercurium,
 qui Platonem, Pythagoramque sectamini: uosque ceteros, qui
 estis unius mentis, et per easdem uias placitorum inceditis
 unitate. Audetis uidere nos, qui patrem rerum, ac deum ue-
 neramur et colimus: quodque illi dedamus et permittamus
 spes nostras? Quid Plato uester in Theæteto (ut eum potis-
 simum nominem) nonne animo fugere suadet è terris: et
 circa illum semper (quantum fieri potest) cogitatione ac men-
 te uersari? Audetis ridere nos, quod mortuorum dicamus
 resurrectionem futuram: quam quidem nos dicere confite-
 mur: sed à uobis aliter, quam sentiamus, audiri. Quid in

Politico idem Plato? nonne cū mundus occeperit ab occi-
 dui partibus exoriri, & in cardinē uergere qui orientis
 est solis, rursus erupturos homines telluris è gremio scri-
 bit, senes, canos, decrepitos, & cū anni cœperint accede-
 re longiores, per eosdem gradus, quibus hodie crescitur,
 ad incunabula infatigabiles desituros? audetis ridere nos, quòd
 animarū nostrarum prouideamus salutem, id est ipsi nobis?
 Quid enim sumus homines, nisi animæ corporibus clau-
 se? Vos enim non omnes pro illarū geritis incolumitatib.
 curas? non quòd uitij omnibus, et cupiditatibus abstinea-
 tis: metus ille uos habet, ne, uelut trabalibus clauis affixi,
 corporibus hæreatis. Quid illi sibi uolunt secretarū artium
 ritus, quibus affamini nescio quas potestates, ut sint uobis
 placidæ, neq; ad sedes remeantibus patrias obstacula im-
 peditionis opponant? Audetis ridere nos, cum gehennas
 dicimus, & inextinguibiles quosdam ignes, in quos ani-
 mas deijci ab earum hostibus, inimicisque cognouimus?
 Quid Plato idem uester in eo uolumine, quod De animæ
 immortalitate composuit? non Acherontem, nō Stygem,
 non Cocytum fluuios, & Pyriphlegetontem nominat: in
 quibus animas assueerat uolui, mergi, exuri? Et homo pru-
 dentia non prauæ, & examinis iudicijq; perpensi remi-
 inenodabilem suscipit: ut cum animas dicat immortales,
 perpetuas, & corporali soliditate priuatas, puniri eas di-
 cat tamen, & doloribus afficiat sensuum. Quis autem ho-
 minum non uidet quod sit immortale, quod simplex nul-
 lum posse dolorem admittere? quod autem sentiat dolo-
 rem, immortalitatē habere non posse? Nec tamē eius au-
 thoritas plurimū à ueritate declinat. Quāuis enim uir le-

nis, & beneuolæ uoluntatis inhumanū esse crediderit, capitali animas sententia condemnari: nō est tamen absone suspicatus iaci eas in flumina torrentia flammarū globis, & coenosis uoraginibus tetra. Iaciuntur enim, & ad nihilum redactæ, interitionis perpetuæ frustra iōe uanescūt. Sunt enim mediæ qualitatis (sicut Christo auctore cōperatum est) & interire quæ possint, deū si ignorauerint, uitæ & ab exitio liberari, si ad eius se minas, atq; indulgentias applicarint. & ut quod ignotū est pateat, hæc est hominis mors uera, hæc nihil residuū faciens. nam illa, quæ sub oculis cernitur, animarum est à corporibus dijugatio non finis abolitionis extremus. hæc, inquam, est hominis mors uera, cum animæ nescientes deū per longissimi temporis cruciatu consumuntur ignifero, in quem illas iaciunt quidam crudeliter seui, & ante Christum incogniti, & ab solo sciēte detecti. Quare nihil est quod nos fallat, nihil quod nobis polliceatur spes cassas, quod à nouis quibusdam dicitur uiris, & immoderata sui opinione sublati, animas immortales esse, deo rerum, ac principi gradu proximas dignitatis, genitore illo ac patre prolatas, diuinas, sapiētes, doctas, neq; ulla corporis attrectatione contiguas: quod quia uerū & certū est, & à perfecto sumus inemendabili perfectione prolati, inculpabiles, & ideo irreprehensibiles, uiuimus, boni, iusti, & recti, uitiositatis nullius rei, nulla cupiditas nos uincit, nulla libido dehonestat, uirtutum omnium seruamus atq; integramus tenorem. Et quia uno ex fonte omnium nostrum defluunt anime, ita circo unū conueniensq; sentimus: nō moribus, non opinionibus discrepamus: Deū omnes nouimus, nec quot

in orbe sunt homines, sunt sententiæ totidem, neq; infinita uarietate discretæ. At dum ad corpora labimur et properamus humana, ex mundanis circulis sequitur nos caute, quibus mali simus, & pessimis cupiditatibus, atq; iracundia feruamus, exerceamus in flagitijs uitam, & in libidinem publicam uenalium corporum prostitutione damnemur. Et quem admodum se possunt incorporalibus corpora coniungere: aut à deo principe res factæ, ab infirmioribus causis ad uitiorum dehonestameta traduci? Vultis homines institutum, superciliumq; deponere? qui deum uobis asseciscitis patrem, et cum eo cõtenaitis immortalitatem habere uos unam, uultis quæerere, peruestigare, rimari, quid sitis uos ipsi, cuius sitis, censeamini quo patre, quid in mundo faciatis, quam rationem nascamini, quo pacto profiliatis ad uitam? uultis fauore deposito cogitationibus, tacitis peruidere animata nos esse, aut cõsimilia cæteris, aut non plurius differitate distantia? Quid est enim, quod nos ab eorum indicet similitudine discrepare? uel quæ in nobis eminentia tanta est, ut animantium numero dedignemur ascribi? Ex ossibus illis fundata sunt corpora, & neruorum colligatione deuincta: & nobis comparili ratione ex ossibus fundata sunt corpora, & neruorum colligatione deuincta. Auris accipiunt naribus, & per anhelitum reciprocatas reddunt: & nos spiritum cõsimiliter ducimus, & respiramus cõmeatibus crebris. Fœmininis generibus, masculinisq; distincta sunt: in totidem & nos sexus nostro sumus ab auctore formati. Edunt per uteros fœtus, & corporalibus concilijs procreant: & nos corporum cõiugationibus nascimur, & ex aliis fundimur, atq; emittimur, matrem cibo su-

stētatur & potu. Et illa superfluas fœditates inferiorib.
 egerūt abijciuntq; posticis: & nos cibo sustētatur & po-
 tu, & quod natura iam respuit, per eosdē effundimus tra-
 mites. Cura illis est omnibus famem prohibere mortife-
 ram, et necessario inuigilare pro uictu: quid aliud nos tan-
 tis agimus in occupationib. uitæ, nisi ut ea queramus, qui-
 bus famis periculū deuitetur, & infelix sollicitudo ponatur?
 Morbos illa & inedia sentiunt, & ad ultimū sene-
 ctute soluuntur: quid enim nos immunes malis ab his su-
 mus, & non eadem ratione morborū incommoditatibus
 frangimur, & senectutis destruimur tabe? Quod si & il-
 lud est uerū, quod in mysterijs secretioribus dicitur, in pe-
 cudes atq; alias beluas ire animas improborū, postquam
 sunt humanis corporibus exuta: manifestius comprobatur
 uicinos nos esse, neq; interuallis longioribus dispa-
 atos. Siquidem res eadem nobis & illis est una, per quam
 esse animantia dicitur, & motū agitare uitalem. Sed ra-
 tionales nos sumus, & intelligentia uincimus genus om-
 ne mutorum. Crederem istud uerissime dici, si cum ratio-
 ne & consilio cuncti homines uiuerent, seruarent officio-
 rum tenorem, abstinerent ab illicitis, & si negotia turpia
 non adirent: neq; quisquā prauitate consilij, atq; ignoran-
 tiæ cæcitate contraria sibi met atque inimica deposederet.
 Vellem tamen si ire quænam sit hæc ratio, per quā sumus
 potiores animalū generibus cunctis: quia nobis domici-
 lia fecimus, quibus possumus hyemalia frigora, & æstatis
 flagrātiās euitare? quid animantia cætera huius rei prou-
 dentia non habent: nonne alia cernimus opportunissimis
 sedibus nidulorū sibi construere mansiones? alia saxis &

rapibus tegere & cōmunire suspensis? excavare alia tel-
 luris sola, & in fossilibus foueis tutamina sibimet & cubi-
 lia preparare? Quod si ministras manus illas etiam dona-
 re parens natura uoluisset, dubitabile non foret, quin &
 ipsa construerent mœniū alta fastigia, & artificiosa ex-
 cuderent nouitate. Tamen in his ipsis, quæ rostris atq; un-
 guibus faciunt, multa inesse cōspicimus rationis & sapiē-
 tiæ simulacra: quæ homines imitari nulla meditatione pos-
 sumus: quāuis sint nobis opifices manus, atq; omni gene-
 re perfectionis artifices. Vestem illa nō norunt, fellas, na-
 ues atq; aratra compingere: nec deniq; suppellectilem cæ-
 teram, quā familiaris usus exposcit. Non sunt ista scien-
 tiæ munera, sed pauperrimæ necessitatis inuenta. Neq; cū
 animis artes cœli ex penetralibus ceciderunt: sed exquisi-
 ta, & nate sunt in terris hic omnes, et cum processu tem-
 porum paulatim meditatione cōflatæ. Quod si haberent
 scientias animæ, quas genus habere diuinum atq; immor-
 tale condignū est: ab initio homines cuncti omnia scirēt,
 nec seculum esset ullum, quod artis esset ignarū alicuius,
 aut rerum experientia non paratum. Nunc uero inops uī-
 ta, & multarum indigens rerū, fortuita conspiciens quæ-
 dam commodule prouenire, dum imitatur, expōitur, &
 tentat, dum labitur, reformatur, immutat, ex assidua repre-
 hensione paruas sibi cōcinnauit scientiolas artium, & ad
 unum exitum temporibus plurimis cōmendatas perdu-
 xit. Quod si homines penitus aut ipsos se nossent, aut in-
 tellectum Dei suspensionis alicuius acciperent aura, nun-
 quam sibi assiscerent diuinam immortalēq; naturam:
 nec existimarent quiddam magnificum se nosse, quia sibi

craticulas, trullas, ceteraq; fecerunt, quia subuculas, supra, lenas, lacernulas, trabeas, cultros, loricas, & gladios, quia rastra, securiculas, uomerem. Nunquam inquam crederent typho & arrogatia subleuati, prima esse se numina, & equalia principis summitati: qui gramaticam, musicam, oratoriam, pepererant, & geometricas formulas, in quibus artificijs quidnam insit admirabile non uidemus: ut ex eorū inuentione credatur esse animas potiores & sole & sideribus cūctis, hunc totū cuius membra sunt hæc, mundum, & dignitate & substantia præterire. Quid enim aliud se spondent uel insinuare posse, uel tradere, quàm ut regulas nominū, differentiasq; noscamus: ut interualla in uocum sonis, ut loquamur suadenter in litibus, ut terrarum continentias metiamur? Quæ si secum animæ diuinis ex regionibus attulissent, & esset necessarium scire, omnes ea iam dudum in omni orbe tractarent: neq; ullum hominū reperiretur genus, quod non esset his omnibus equaliter atq; uniformiter eruditum. Nūc uero in mūdo quotus quisq; est musicus, dialecticus, & geometres, quotus orator, poeta, grammaticus? ex quo apparet (ut sæpius dictum est) inuenta hæc esse locorum necessitate, ac temporū: neq; diuinitus eruditus aduolasse huc animas: quod neq; omnes doctæ sint, neque discere omnes possint, & sint in his plurimæ acuminis obtusioris, et tardi, & ad discendi studium plagarū coercitione cogātur. quod si ea, quæ discimus, reminiscencias esse constaret (ut antiquis opinionibus scitū est) conueniebat nos omnes ab una ueritate uenientes unū nosse, unūq; reminisci: nō habere diuersas, non plurimas, dissidentesq; sententias. nunc

uero cum singuli aliud atq; aliud asseramus, manifestum
 & promptū est, nihil nos attulisse de cælo, sed hic natos
 addiscere, & suspicionibus coalita uindicare. Et ut uobis
 clarius manifestiusq; monstremus cuius sit pretij homo,
 quem simillimū creditis potentie superioris existere, con-
 cipite animis hanc imaginem uestris, & quod fieri si ag-
 grediamur potest, tanquā si simus aggressi, similitudinis
 assumptione teneamus. Sit igitur nobis tellure in effossa
 locus habitabilis formam cubilis efficiens, tecto, & parie-
 tibus clausus: non algidus frigore, non feruens nimio calo-
 re: sed ita temperatus, & medius, ut nec frigoris sensum,
 nec ardorem ualidum perpetiatur æstatis. In hunc sonus
 omnino nullius incidat uocis, non auis non bestie, nō tem-
 pestatis, non hominis, nō deniq; fragoris alicuius, aut con-
 crepantis terribiliter cæli. Excogitemus deinde quemad-
 modum lumen accipiat, nō ex illato igni, neq; ex sole con-
 specto, sed notū aliquid fiat, quod imaginē luminis caligi-
 ne interposita mentiatur: ianua non una sit, nec sit introi-
 tus rectus: adeatur inflexionibus flexuosis: nec recludatur
 aliquando, nisi cum necessaria ratio postularit. Nunc quo-
 niam imagini preparauimus sedē, accipiamus deinceps
 mox aliquē natum, & in loci illius hospitium, quod habeat
 rem nullam, & sit inane ac uacuum: platonica licet aut py-
 thagorea progenie, aut horum alicuius, qui acuminis per-
 hibentur fuisse diuini: aut ex deum respōsis sapientissimi
 nuncupati. Quod cū actum fuerit, nutriri ut debeat sequi-
 tur, & alimonijs conuenientib. educari. Adhibeamus igitur
 & nutricem, quæ semper ad eum nuda, semper silens
 accedat, uerbum nullum faciens, nec in sermonē aliquem

ora & labra diducat: sed cum mammas dederit, & con-
 sequentia supplerit officia, datum quieti linquat, & ante fo-
 res clausas dies noctesq; continuat. Poscit enim plerunq;
 res, nutricias adesse curas, & obseruare temporarios mo-
 tus. At uero cum coeperit solidioribus cibus infans debere
 fulciri, nutrice inferatur ab eadem, ueste (ut diximus) po-
 sita, & tenore reticentiae seruato. Ipse autem, qui infertur
 cibus sit unus atq; idē semper: nihil materia differens, nec
 per uarios redintegratus sapor: sed aut sit ille de milio,
 aut sit panis ex farre, aut (ut seculi imitemur antiqua) ex
 cinere caldo glandes, aut ex ramis agrestibus bacculae. Po-
 tio autem uini sit prorsus incognita, nec sedandae aliud ad-
 moueatur siti, quam liquor purus ē fontibus caldore ignis
 intactus: & (si fieri potis est) manibus ministratus ca-
 uis. Fiet enim familiaris ē more consuetudo in naturā uer-
 sa: nec appetitio corrigetur, ulterius esse amplius nesciēs
 quod petatur. Quorsum igitur haec spectant: ut, quoniam
 creditum est animas diuinas atq; adeo immortales esse, et
 ad hominum corpora disciplinis cum omnibus aduolare,
 experiamur ex isto, quem hoc genere uoluimus educari,
 capiātne res fidē, an sit leuiter credita, & frustrabili ex-
 pectatione praesumpta. Procedat igitur nobis solitudine
 in operta nutritus, quot uultis annos agens, uultis uicena-
 rius? uultis tricenarius? immo cū annos fuerit quadragin-
 ta permensus, mortalium cōcilij inferatur: & si uerū est
 illum principalis esse substantiae portionē & ex fontibus
 uitae derivatū hic agere, antequā notitiam rei sumat alicuius,
 aut sermone imbuatur humano, det repposum roga-
 tus, quisnam sit ipse, aut quo patre, quibus sit in regioni-
 bus

bus editus, quo pacto, aut quânam ratione nutritus, quid
 operis aut negocij celebrâs anteaâti temporis decurrerit
 auitatem. Ita ille non omni pecore, ligno, saxo obtusior,
 atq; hebetior stabit: non missus in res nouas, & nunquam
 sibi ante cognitâs, ipsum sese esse ante omnia nesciturus?
 Poteritne (si quæras) sol quid sit ostendere, terra, maria,
 sycera, nubes, nebula, pluuia, tonitrua, nix, grando? Pote-
 rit arbores scire quid sint, herbae, aut gramina, taurus, e-
 quus, aut aries, camelus, elephantes, aut miluus? Esurienti
 si dederis uuam, mustacium, caepe, carduum, cucumerem,
 ficum, sciet posse sedari omnibus ex his famê: aut quo ge-
 nere singula esse debeant? Et sibi ignem si plurimum fece-
 ris, aut uenenas circûposueris bestias, nonne ibit per me-
 dias flammâs, uiperas, solifugas, esse noxias nesciês, & ti-
 mere ipsum quid sit ignorans? Iam uero si uestem, si supel-
 lectilem ponas in medio tam urbanam, q̄ rusticam, eritne
 idem ut possit discriminare cui negotio res quæq; conue-
 niat: cuius muneris accommodata sint usui indicet? in quos
 habitus uestis, stragula facta sit, mitra, strophium, fascia, pul-
 uinus, muccinum, lena, tunica, mantele, mastruca, foccus,
 solea, calceus? Quid si adijcias rota qd sit, aut tribula, uan-
 nus, doliû, cupa, trapetum, uomis, aut cribrum, mola, bu-
 ris, aut sarculû? Quid arquata si sellula, acus, strigil, polu-
 brum, siliqua, strû, trulla, lancicula, candelabrû, scopæ, scy-
 phus, faccus? Quid si cithara, tibia, argentû, æs, codex, ra-
 dius, liber? Quid instrumenta si cætera, quibus uita succin-
 gitur & cõtinetur humana? ita (ut diximus) ille nõ uobis
 riuu, aut asini, porci, aut si ullû est animal tardius, conspi-
 ciet, & quidê formaturas uarias respectâs, et quæ sint sin-
 gula

gula nesciens, et quā in causam possideantur ignorās: non ne uocem, si fuerit necessitate aliqua coactus emittere, ut solenne est mutis, inarticulatū nescio quid ore hiante clamabit? Quid in Menone ô Plato quaedam rationibus numeri adnota ex puerculo sciscitaris? & ex eius niteris responsionibus comprobare, quæ discamus non discere, sed in eorum memoriam, quæ antiquitus noueramus, redire? Qui si tibi uere respondet (nō enim nos cōuenit fidem rebus abiudicare quas dicis) non rerū scientia, sed intelligentia ducitur: & ex eo, quod aliquos numeros quotidianis habet ex usibus notos, fit ut sequatur rogatus, & ipsa illum semper multiplicationis adducat accessio. Quod si uere cōfidis immortales huc animas, & plenas scientie peruolare, adolescentulū istum rogare desinito, quæ esse conspicias ignarū rerum, & humanitatis esse in finibus constitutum. Quadragenariū istum ad te uoca, & ex eo percōtare, non abstrusum aliquid, non inuolutū, non de triangulis, non de quadratis, quid sit Dibus, aut Dynamus sesqui-octauus, aut sesquitercius ultimus: sed quod in medio sitū est, bis bina, bis terna, quam efficiat summulam quærito. Volumus uidere, uolumus scire, quid rogatus respondeat, an inquisitam expediat quæstionem. Ita ille sensurus est, (quāuis ei pateant aures) an aliquid dicas, an aliquid quæras, an ab se responderi aliquid postules: & non stipes ut aliquis, aut Marpesia (ut dictum est) rupes stabit elinguis & mutus? hoc ipsum ignorans & nesciens, secum potius an cum altero colloquaris, cū altero sermocineris, an secum: oratio sit ista, quā promissus, an sonitus uocis, nihil rerū significās, sed inani cōtinuatione pertractus? Quid dicitis

citis ô uiri plusquam satis est uobis ex aliena generositate
 tribuētēs: hæcine est anima docta illa quã dicitis, immor-
 talis, perfecta, diuina, post deum principẽ rerum, & post
 mentes geminas locũ obtinens quartũ, & affluens ex cra-
 teribus uiuis? Hic est ille preciosus, & rationib. homo au-
 gustissimis præditus, mundus minor qui dicitur, & totius
 in speciem similitudinis fabricatus, atq; formatus: nullo
 melior (ut apparuit) pecore, obtusior ligno, saxo, qui ne-
 sciat homines, & in mutis semper solitudinibus degat, de-
 moretur, iners ueluti puer, quamuis annis uiuat innume-
 ris, & nunquã nodis corporeis eximatur. Sed cum scho-
 las attigerit, & magistrorum fuerit institutionibus erudi-
 tus, efficitur prudens, doctus, & quã nuper habuerat, im-
 peritiã ponit. Et asellus, & bos æque (usu atq; assiduitate
 cogẽte) discit arare ac molere: equus iugũ subire, & agno-
 scere in curriculo flexiones: camelus sese submittere, siue
 cũ sumit onera, siue cum ponit: colũba manumissa reuola-
 re ad dominicas sedes: canis cum inuenerit prædam cohi-
 bere & continere latratum: uerba Psitacus & integrare,
 et nomina prorsus expromere. Sed ego cum audio nescio
 quid præstans animam dici, Deo uicinum & proximum,
 scientiã huc omnia superioribus aduentare de seculis: nolo
 illam discere, sed docere: nec ex docta (ut dicitur) elemen-
 tariam fieri: sed retinentem res suas corporibus semet cir-
 cumligare terrenis. nisi enim sese habuerit res ita, discer-
 ni qui poterit utrum ne illud, quod audit, reminiscatur, an
 discat: cum multo facilius credere, discere illam quod ne-
 sciat: quam oblitam, quod paulo ante sciebat: & oppositu
 corporis amitti repentiam priorũ, Et ubi est illud quod
 dicitur

dicitur incorporealis anima substantiam nō habere: quod enim nullius est corporis: oppositione alterius nō impeditur, nec potest aliquid suaderi perdere id, quod nō potest tactum rei oppositæ sustinere. Vt enim numerus in corporibus cōstitutus (quamuis mille corporibus obruatur) intactus & inuolabilis cōstat, ita necesse est animas, si sunt (ut perhibetur) incorporeæ, obliuionē priorū nullam pati: quāuis eas solidissimæ corporū circūligauerint iunctiōnes. Quid? quod eadē ratio non tantum incorporeas indicat eas non esse, uerum etiā priuat immortalitate has omni, & ad fines applicat, quibus uita cōsuetæ est terminari. Quicquid enim causa ingruente nonnulla ita mutatur, & uertitur, ut integritatē suam retinere non possit: id necesse est iudicari natura esse passiū. Quod autē est promptum atq; expositū passioni, corruptibile esse ipsa passibilitate interueniēte denūciatur. Ergo, si & anima perdunt omne quod nouerāt, corporalib. uinculis occupatæ, patiantur necesse est aliquid, quod eas efficiat obliuiois inducere cæcitatem. Neq; enim nihil omnino perperse, aut integritatē conseruantes suam, possunt rerū scientiā ponere, aut in alios habitus sine sui mutabilitate trāsire. Atq; nos arbitramur, quod est unū, quod immortale, quod simplex quacūq; in re fuerit, necessario semper suam retinere naturam: nec debere aut posse aliquid perperiti, si modo esse perpetuū cogitat, & in finib. propriæ immortalitatis hærere. Omnis. n. passio lethi atq; interitus ianua est, ad mortem ducens uita, & ineuitabile rebus afferens functionem: quam si sentiunt animæ, & tactui eius atq; incurSIONIBUS cedunt, usu & illis est uita nō mancipio tradita, quamuis
aliter

aliter quidā inferant, & rei tantæ fidem suis in argumen-
 tationibus ponant. Ac ne tamen instructi nō plenius abea-
 mus, audiamus à uobis quem admodū dicitis animas, cum
 terrenis fuerint corporibus inuolutæ, priorū reminiscen-
 tiam non habere: cū in ipsis corporibus positæ, & propè
 insensibiles eorum cōmixtione perfectæ, pertinaciter &
 fideliter teneant ea quæ ante annos plures (si uelis dicere
 uel octoginta, uel hoc amplius) uel fecerūt uel passæ sunt,
 uel loquutæ sunt, uel audierunt. Si enim obstaculo perfici-
 tur corporis, ne meminerint eorum, quæ iam dudum, &
 ante hominem sciebant, magis est ut ea debeant obliuisci,
 quæ conclusæ in corporibus factitarunt, quàm quæ foris
 positæ nondum hominibus coniugatæ. Quod enim rebus
 ingressis priorum repentiam detrahit, & intra se gesta
 irrecordabili debet obliteratione deperdere. Vna enim
 causa res duas efficere ac sibi contrarias nō potest, ut alio-
 rum memorias sopiat, alia patiatur actoris in recordatio-
 nem uenire. Quid si animæ (quas uocatis) membrorum
 impediuntur obstaculo, quominus artes suas atque anti-
 quas reminiscantur: in corporibus ipsis quemadmodum
 constitutæ meminerunt & sciunt animas se esse, & cor-
 poralem substantiam non habere, immortalitatis condi-
 tione mactatas, quem teneant in rebus gradū, quo sint or-
 dine à deo patre discretæ, ad infima hæc mūdi quam ra-
 tione peruenerint: quas ex quibus circulis qualitates, dum
 in hæc loca labuntur, attraxerint. Quem admodū (inquā)
 scūt doctissimas se fuisse, & obstructiōe corporū amisis-
 se quæ nouerant? & hoc ipsum enim nescire debuerāt, si
 aliquid eis labis corporalis inuexisset adiūctio. nam scire
 quid

quid fueris, & quid hodie non sis, non est signū memoriæ
 perditæ, sed comprobatio iudiciūq; seruata. Quæ cū ita
 se habeāt, desinite quæso, desinite res paruas, atq; exigui
 nominis immanibus pretijs æstimare: desinite hominem
 proletarius cum sit clasibus, & capite cū censeatur ascri-
 bere ordinibus primis: cum sit inops, pauper lare, & tu-
 gurij pauperis, nec patricie claritatis unquā meritum nū-
 cupari. cum enim uos oporteret uiros recti atq; integra-
 tis auctores typhum & arrogantiam frangere, quorum ma-
 lis cuncti extollimur, & inanū distendimur uanitate: nō
 tantum accidere mala ista censetis, uerum (quod grauius
 multo est) addidistis causas, quibus & uitia cresceret, &
 inemendabilis nequitia permaneret. Quis est enim homi-
 num, quamuis ille sit indolis infamiam semper atq; igno-
 miniosa fugientis, qui, cū dici exaudiat uiris ab sapienti-
 bus maxime immortales animas esse, nec fatorum esse ob-
 noxias legibus, non in omnia flagitia præceptis ruat, non
 intrepidus res obeat atq; aggrediatur illicitas: nō deniq;
 omnia suis cupiditatibus largiatur, quæ libido impotens
 iusserit, impunitatis præterea etiā libertate munita. quid
 enim prohibebit, quominus hæc faciat: metus superbe po-
 testatis, iudiciūq; diuinum: Et qui poterit territari formi-
 dinis alicuius horrore, cui fuerit persuasum tam se esse im-
 mortalem, quam ipsum deum primum: nec ab eo iudicari
 quicquam de se posse: cum sit una immortalitas in utraq;
 nec in alterius altera cōditionis possit æqualitate uexari.
 Sed memorate apud inferos pœnæ, & suppliciorū gene-
 ribus multiformes. ecquis erit tam brutus, & rerum con-
 sequentias nesciens, qui animis incorruptibilibus credat,

aut

aut tenebras tartareas posse aliquid nocere, aut igneos fluuios, aut cœnosis gurgitibus paludes, aut rotarū uolubiliū circūactūs? Quod enim contiguum non est, & ab legibus dissolutionis amotū est, licet omnibus ambiatur flammis torrentium fluminum, uoluatorum in cœno, saxorum imminentium casibus, & immaniū montium operiatur ruinis, illibatū necesse est permaneat & intactū, neq; ullum sensum mortiferæ passionis assumere. Quid? quod ista persuasio non tantum est incitatrix ad uitia libertate ex ipsa peccandi, uerum etiam philosophiæ ipsius causam tollit, & inaniter eam suscipi superuacanei operis difficultate declarat. Nam si uerum est animas nullius esse participes finis, & cum omnibus seculis æuorum perpetuitate procedere: quid periculi res habet contemptis prætermisissiq; uirtutibus, quibus est contractior atq; horridior uita uoluptatibus sedare, ac per omnia libidinū genera effrenatū spargere immensæ cupiditatis ardorē? Ne delicijs marceat, & corrūpatur mollitudine uitiorum? Et qua poterit ratione corrūpi id, quod immortale, quod semper est, & nulli obnoxium passioni? Ne sordescat, et polluaturn actio num turpiū fœditate? Et qui poterit pollui, corporalem quod substantiam non habet? aut ubi sedem contaminatio ponere, ubi spaciū nullū est, in quo nota se possit ipsius cōtaminationis affigere? Rursus uero si animæ lethi adēūt ianuas (Epicuri ut sentētia definitur) nec sic causa est competens, cur expeti philosophia debeat: etiam si uerum est purgari has animas, atq; ab omni puras uitiositate præstari. Nam si cōmuniter obeūt, & in ipsis corporibus sensus eis deperit extinguiturq; uitalis: non tantum est erro=

ris maximi, uerum stolidæ cæcitatîs, frenare ingenitos appetitus, cohibere in angustijs uitam, nihil indulgere nature, non quod cupidines iusserint atque instigauerint facere, cum nulla te præmia tanti laboris expectent cum dies mortis aduenerit, & corporalibus fueris uinculis exolutus. Medietas ergo quædam, & animarum anceps ambiguaq; natura, locum philosophiæ peperit, & causam cur appeteretur inuenit: dum periculum scilicet ex malis iste formidat admissis: alter concipit spes bonas, si nihil sceleris faciat, & cum officio uitam iustitiæq; traducat. Inde est quod inter doctos uiros, & ingeniorum excellētia præditos, de animarum qualitate certamen est: & eas alij dicunt mortali esse natura, nec diuinam posse substantiâ sustinere: alij uero perpetuas, nec in natura posse degenerare mortali. Quod istud ut fiat, medietatis efficitur lege: quod & illis argumenta sunt præsto, quibus eas passiuas atq; interribiles inuenitur: & his contra non desunt, quibus esse diuinas immortalesq; monstratur. Hæc cum ita se habeant, & cum ab summo traditum teneamus auctore, non esse animas longe ab hiatibus mortis & faucibus constitutas: possunt tamen longæuæ summi principis munere ac beneficio fieri: si modo illum tentent ac meditentur agnoscere: eius enim cognitio fermentum quoddam est uitæ, ac rei dissociabilis glutinum: tum deinde feritate, atq; inhumanitate depositis, resumant ingenia mitiora: ut ad illud, quod dabitur, esse possint paratæ. Quid est quod à uobis tanquam bruti & stolidi iudicemur, si propter hos metus liberatori dedidimus & mancipauimus nos Deos aduersus ictus noxios, & uenenatos colubrarum morsus,

rem=

remedia saepe conquirimus, & protegimus nos laminis,
 pssillis, Marsis uendentibus, alijsq; institutoribus atque pla-
 nis: ac ne nobis frigora solesq; incommodent rapidi, mu-
 nimenta domorū ac uestium sollicitè preparamus diligen-
 tia cautionis. Mortis nobis cum proponatur metus, id est,
 animarum interitus: quid nō ex commodi facimus sensu,
 quo amamus nos omnes? Quam eū qui nobis spondet tali
 a periculo liberaturū retinemus, amplectimur animisq;
 ipsis nostris (si modo iusta est uicissitudo) præponimus.
 Vos uestrarum animarum salutem in ipsis uobis reponi-
 tis, fieriq; uos deos uestro fiditis intestinoq; conatur: at ue-
 ro nos nobis nihil de nostra infirmitate promittimus, na-
 turam intuentes nostram uirium esse nullarum, & ab suis
 affectibus in omni rerum contentione superari. Vos cum
 primum soluti membrorū abieritis, enodes alas uobis af-
 futuras putatis, quibus ad cælum pergere, atq; ad sidera
 uolare possitis: nos tantam reformidamus audaciam, nec
 in nostra ducimus esse positum potestate res superas pete-
 re: cum & hoc ipsum habeamus incertum, an uitam acci-
 pere mereamur, & ab lege mortalitatis abduci. Vos in-
 aulam dominicam tanquam in propriam sedem remeatu-
 ros uos sponte, nullo prohibente præsumitis: at uero nos
 istud, rerum sine domino fieri neq; speramus posse. neque
 ulli hominum tantum potestatis attribui licentiāq; cense-
 mus. Cum igitur hæc ita sint, quenam iniustitia tanta est,
 ut fatui uobis credulitate in ista uideamur? cū uos & simi-
 lia credere, & in eadē uideamus expectatione uersari? Si
 irrisiōe existimamur digni quod spē nobis huiusmodi pol-
 licemur, & uos eadē expectat irrisio, qui spē uobis im-

mortalitatis affiscitis. Si tenetis aliquam sequiminiq; rationem, & nobis aliquam portionē ex ista ratione concedite. Si nobis hæc gaudia, hoc est uia fugiēda mortis, Plato in Phædone promississet, aliūse ex hoc choro, possetq; eam præstare, atq; ad finem pollicitationis adducere consentaneum fuerat eius suscipere nos cultus, à quo tantum doni expectaremus & muneris. Nunc cum eam Christus non tantum promiserit, uerum etiam uirtutibus tantis manifestauerit posse compleri: quid alienum facimus, aut stultitiæ crimen quibus rationibus sustinemus, si eius nomini, maiestatiq; sustermimur, à quo speramus utrunq; & mortem cruciabilem fugere, & uitam æternitate donari? Sed si animæ (inquiunt) mortalis qualitatis sunt mediæ, immortales quemadmodū fieri medijs ex qualitatibus possunt? Si nos istud nescire dicamus, ac tantummodo auditū ex potentiore credidisse, ubi nostra uidebitur credulitas lapsa? si omnipotēti credidimus regi nihil esse difficile, nihil arduū: si quod impossibile nobis est factū, illi possibile, atq; admodum executioni paratū? Est enim quod obstare eius uoluntatibus possit, aut quod esse uoluerit non necessario sequatur ut fiat? An nunquid nostris ex diuisionibus colligemus, quid aut fieri possit, aut nō possit: nec rationes considerabimus nostras tam esse mortales, quàm sumus nos ipsi, & nullius apud principem nominis? Et tamen o isti, qui mediæ qualitatis animas esse non creditis, & in medio limite uitæ, atq; interitus contineri nonne omnes omnino, quos esse opinatio suspicatur, dii, angeli, demones, aut nomine quocunq; sunt alio, qualitates & ipsi sunt mediæ, & in ambiguae sortis conditione mutabiles? Nam si
omnes

omnes cōcedimus unum esse rerum patrem, immortalē atq; ingenitū solum, nihilq; omnino ante illum, quod alii cuius uocaminis fuerit, inuenitur: sequitur ut hi omnes quos opinatio credidit deos esse mortaliū, aut ab eo sint geniti, aut eo iubēte prolati sint? Prolati & geniti, & ordinis sunt posterioris & tēporis: si ordinis posterioris & tēporis, ortus necesse est habeāt, et exordia natiuitatis, & uitæ: quod autē habet introitū, & uitæ incipiētis exordiū, necessario sequitur ut habere debeat & occasum. Sed immortales perhibentur dii esse. Non ergo natura, sed uolū- tate Dei patris, ac munere. Quo igitur pacto immortalitatis largitio est donum dei, certe prolatis, & animas hoc pacto dignabitur immortalitate donare, quāuis eas mors seua posse uideatur extinguere, & ad nihilum reductas irremediabili abolitione delere. Plato ille diuinus multa de deo digna, nec cōmunia sentiens multitudini, in eo sermone, ac libro, cui nomen Timæus inscribitur: deos dicit & mundum corruptibili esse natura, neque esse omnino dissolutionis expertes: sed uoluntate Dei regis ac principis uinctione in perpetua contineri. Quod enim recte sit uinctum, & nodis perfectissimis colligatum, Dei bonitate seruari: nexusq; abolitione ab eo qui uinxit & dissolui (si res poscat) & salutari missione donari. Ergo si res est ita, nec aliud conuenit uel existimare uel credere, quid animas admiramini mediæ dici qualitatis à nobis: cum numinibus ipsis dicat Plato medias esse naturas, sed continuam & inoccidua uitam principali beneuolentia surrogari? Si enim forte nescitis, & antea uobis incognitum propter rei nouitatē fuit, accipite sero, & discite ab eo, qui nouit,

& protulit in medium Christo, non esse animas regis maxi-
 mi filias, nec ab eo (quem admodum dicitur) generatas
 cepisse se nosse, atq; in sui nominis esse sententia predi-
 cari, sed alterum quempiam genitorem his esse, dignita-
 tis & potetia gradibus satis plurimis ab Imperatore dis-
 iunctum: eius tamen ex aula & eminentiu nobilem subli-
 mitate nataliu. Quod si essent (ut fama est) dominica pro-
 lis, & potestatis anime generatio principalis, nihil eis ad
 perfectione defuisset uirtute perfectissima procreatis: u-
 num omnes intellectu habuissent, unumq; consensum, au-
 lam semper incolerent regia, nec pretermisisset beatitudi-
 nis sedibus, in quibus augustissimas nouerat, retinebantq;
 doctrinas, imprudenter appetent terrena haec loca, te-
 nebrosis ut corporibus inuoluitae inter pituitas & sangui-
 nem degerent: inter stercoris hos utres, & saccati obscœ-
 nissimas serias. Sed habitari oportuit & has partes, & ic-
 circo huc animas tanquam in colonias aliquas Deus omni-
 potes misit. Et quid homines profunt mudo, aut ob rei cu-
 ius sunt necessarij causam, ut non frustra debuissent credan-
 tur parte in hac agere, & terreni esse corporis inquilini.
 Ad cõsummandam molis huius integritatem, partem ali-
 quam conferunt: & nisi fuerint additi, imperfecta & clau-
 da est uniuersitatis haec summa. Quid ergo? si homines
 non sint ab officijs suis cessabit mundus? Vicissitudines su-
 as non peragent sydera? aestates, atq; hyemes non erunt
 uentorum flamina cõticescent: nec ex coactis & penden-
 tibus nubilis ad terram decident imbres ariditatibus tem-
 peramenta laturi? Atqui necesse est cuncta suos ire per cur-
 sus, nec ab ordinis nati continuatione discedere, etiam si
 nomen

nomen in mūdo nullum hominis audiatur, orbisq; iste terrarum solitudinis uacua silentio conticescat. Quemadmodum ergo iactatur habitatorē debuisse regionib. his addi, cum ab homine liqueat nihil ad mundi perfectionē redire, omni. q; eius studia commoditatem semper spectare priuatā, nec a finibus propriæ utilitatis abscedere? Quid enim prodest mundo (ut ab rebus incipiam serijs) maximos reges hic esse? Quid tyrānos, quid dominos, quid innumeras alias atq; amplissimas potestates? Quid rei militaris experientissimos duces capiendarū urbium peritos, in equestrib. prælijs aut in pedestri pugna immobiles atq; inuictissimos, milites? Quid oratores, grāmaticos, poetas? quid scriptores, dialecticos, musicos? quid pantomimos, quid mimulos, histriones, cātōres, tubā, tibiā, calamoq; flutantes? Quid cursores, quid pugiles, quadrigarios, desultores, grallatores, funiambulos, præstigiatores? Quid bigarios, salinatores, uolones, unguentarios, aurifices, aucupes, uanorum sirpiarumq; uinctores? Quid fullones, lanarios, phrygiones, coquos, panchrystarios, muliones, leones, lanios, meretrices? Quid institutorum alia genera? Quid professorum, & artiū, quibus enumerandis omnis ætas angusta est? Rationibus cōferre, & constitutionibus mundi, ut sine hominibus condi nō potuisse credatur, nec obtenturus integritatē sui, nisi ei contentio animalis miseri, & superuacui iūgeretur. Nisi forte rex mūdi (quem te meritatis est maxime humano ex ore depromere) iccirco ex se genitas huc animas misit, ut quæ fuerāt apud se deæ, corporei tactus, & temerariæ circūscriptionis expertes, humana immergerentur in semina, scēminarū ex genita-

libus proflirent, ineptissimos ederent continuarentq; uagitus: exurgerent fellitantes mammas, proluuio lincrent & madidarent se sua: & ut ad silentium pauidi nutricis motibus, & crepitaculis adduceretur auditis. Iccirco animas misit, ut quæ fuerat simplices, & bonitatis nuper innoxia: simulare in hominibus discerent, dissimulare, mentiri, circumscribere, fallere adulatoria humilitate captare, mēte aliud uoluere, aliud in facie polliceri: illaqueare, decipere dolis atque insidijs nescios, per innumeras artes malitiarum uenena conquirere, & ad usum temporis pelliciae mobilitate formare. Iccirco animas misit, ut in pacata & placida tranquillitate degentes, assumerent ex corporibus causas, quibus feræ fierent, & immanes simultates atq; inimicitias gererent, consererēt inter se bella, expugnarent atq; euerterent ciuitates: seruitutis opprimerent & manciparent se iugo: & ad ultimum fierent alterius altera potestatis natalium conditione mutata: Iccirco animas misit, ut immemores ueritatis effectæ, & quidnam esset Deus oblita, simulacris inertibus supplicarent, ligna, æra, & lapides, diuina alloqueretur ut numina, auxilia poscerent caesorum animantium cruore, nullam sui facerent mentionem: quinimmo ex his alia ut dubitarent se esse, aut ullū esse penitus abnegarent: Iccirco animas misit, ut quæ in sedibus proprijs mente fuerant una, intellectu & scientia paribus, postquam formas induere mortales, opinionum discriminibus disiderent, aliud alijs iustū, aliud utile uideretur, & rectum: de appetendis rebus, suagiendisq; certarent, malorum ac bonorū alios alia constituerent fines: ueritatem cupientibus noscere rerum oppo-
nere

neretur obscuritas, & uelut oculorum luminibus uidua;
 nihil certum uiderent, & per ancipites semitas suspitio=
 num induceretur errore? Iccirco animas misit, ut cum a=
 nimantia cetera sponte natis alerentur, & nulla satione
 prolatis, neq; domorum, aut uestium tutamina sibi, aut ue=
 lamenta conquirerent, miserabilis istis necessitas addere=
 tur: ut cum impendijs maximis, perpetuisq; sudoribus do=
 mos sibi cōstruerent, membrorum conficerent tegmina,
 supellectilem uariam diurnorū contraherent egestate, im=
 becillitatis auxilia animalibus mutuarentur à mutis, uim=
 facerent terris, ut non sua sufficerent gramina, sed impe=
 ratas extollerent fruges, & cum sanguinē totum in subi=
 genda tellure sudissent, robigine, grandine, siccitate, spem=
 laboris amitterent: & ad ultimum ui famis humanis ca=
 daueribus incubaret: & ab hominum formis tabifica ma=
 cie dissociarentur abiunctæ? Iccirco animas misit, ut quæ=
 secum cōmorantes possessionis alicuius nullum unquā ha=
 buissent amorem: auarissimæ hic fierēt, & in habēdi stu=
 dium inexaturabili pectoris ardescerent appetitu: effo=
 derent altos montes, & uiscera ignota terrarum in mate=
 rias uerterent alieni nominis, atq; usus: penetrarent abdi=
 tas discrimine cum capitis nationes, & translatis merci=
 bus caritatem semper, uilitatemq; captarent: exercerent
 audium atq; iniustissimum scenus, & miserorū ē sangui=
 ne supputandi se angerent insania: millibus possessionum
 semper producerent fines: & quāuis prouincias totas rus=
 facerent unum, pro arbore una, pro sulco, forū litibus te=
 rerent: cum amicis, & fratribus inexpiabiles susciperent
 similtates? Iccirco animas misit, ut quæ dudum fuerāt mi

tes & ueritatis affectibus nesciæ cōmoueri, macella sibi,
 & amphitheatra constituerent, loca sanguinis, & publi-
 cæ impietatis: ex quibus in altero mandi homines cerne-
 rent, & bestiarum laniatibus dissipari: interficere se alios
 nullius ob meriti causam, sed ingratam uoluptatē conse-
 forum, ipsosq; illos dies, quibus tantū committeretur ne-
 fas, in gaudijs cōmunibus ducerent, & festa hilaritate sa-
 crarent: in altero uero animalium miserorū discerperēt
 uiscera, alias aliæ raperent (ut canibus mos est & uulturi-
 bus) portiones, subigerent dentibus, & crudelissimo uen-
 tri darēt, & in tam sæuis atq; horridis oribus sortē suam
 flerent, quas ab talibus mensis paupertatis angustie uin-
 dicarent: pro beatis ac felicibus uiuerent, quarum ora &
 faciem tam crudeles polluerēt apparatus: Iccirco animas
 misit, ut diuini ponderis & grauitatis oblitæ, gemmas, la-
 pillos, margaritas, castitatis dispendio cōpararent, conspi-
 ciendis quærerent corporibus sucos, innecterent his col-
 la, laminas pertūderent aurium, imminuerēt frontes lim-
 bis, fuligine oculos obumbrarent, nec in formas erubescere
 masculorū calamistris uibrare cæsariem, cutē corpo-
 ris leuigare, incedere poplitibus nudis, omniq; alio cultu
 uigorem uirilitatis, & exponere, & in habitū fœmina-
 rum, deliciasq; mollire: Iccirco animas misit, ut uiarū aliæ
 infestarent meatus, aliæ circūscriberent nescios, testamen-
 ta supponerent falsa, uenenatas cōficerent potiones, do-
 mos ut effringerēt, noctibus sollicitarēt, abigerent, præ-
 uaricaretur, & proderent, saporum fastidia ut excute-
 rent palato, ut in coquēdis alitibus pinguitudinē nossent
 retinere labentem, ut spirulas, & botulos facerent, illicia,
 castella

caestellamēta lucanica, suminatam cū his carnem, & glaci-
 ali conditione tuceta: Iccirco animas misit, ut res sancti
 atq; augustissimi nominis symphonias agerēt & fistula-
 torias hic artes, ut inflandis bucculas distenderent tibijs,
 cantionib. ut praeirēt obscenis numerositer, et scabillorū
 cōcrepationibus sonoris, quibus animarū alia lasciuiens
 multitudo incōpositos corporum dissolueretur in motus,
 saltitaret, & cantaret, orbes saltatorios uerteret, & ad
 ultimū clunibus & coxēdicibus subleuatis lumborū cri-
 spitudine fluctuaret: Iccirco animas misit, ut in marib. ex-
 oleti, in foeminis fierēt meretrices, sambucistris, psaltria
 uenalia ut prosternerēt corpora, uirilitatē sui populo pu-
 blicarent, in lupanarib. prōptē, in fornicibus obuinctā,
 nihil pati renuētes, ad oris stuprū paratē? Quid dicitis,
 o soboles, ac primi progenies numinis? Ergōne sapientes
 illae, atq; ex causis principalibus proditae genera haec ani-
 me turpitudinū, criminum, malitiarumq; nouerunt, atq;
 ut exercebant, ut gererent, ut percelebrarēt haec mala, ha-
 būare iusse sunt has partes, & humani corporis circum-
 iedione uestiri? Et mortaliū quisquam est rationis alicui-
 us accipiēs sensum, qui ordinatum existimet mundū per
 has esse, ac nō potius sedē ac domiciliū constitutū, in quo
 omne quotidie perpetraretur nefās, maleficia cūcta con-
 fierent, insidiae, fraudes, doli, auaritia, rapina, uis, scelus,
 audacia, obscœnitas, turpitude, flagitiū, mala omnia cete-
 ra, quae in orbe homines toto mente noxia pariūt, & la-
 ben machinātur in mutuā? Sed sua (inquit) uolūtate, nō
 regis iussione uenerūt: At ubi pater omnipotēs fuit, ubi re-
 gie sublimitatis auctoritas, ut eas prohiberet abscedere,

nec in præcípites labi permitteret uoluptates? Si enim de
 generes futuras locorū immutationibus sciebat (scire au-
 tem debuerat causarum ut omnium constitutor) aut extrin-
 secus aliquid accessurū his esse, quod eas faceret obliuisci
 suæ dignitatis et decoris: millies, ut ignoscat orauerim: u-
 niuersorum non alius quàm ipse est causa: siquidem per-
 pessus est euagandi eas habere ius liberum, quas retentu-
 ras non esse integritatis suæ habitum præuidebat. atq; ita
 perficitur, ut nihil intersit omnino uoluntarie uenerint,
 an illius obtemperauerint iussioni: cum non prohibendo
 quod oportuerat prohiberi, cessatione crimē fecerit pro-
 priū, & retentionis dissimulatione permiserit prius. Sed
 procul hæc abeat sceleratæ opinionis immanitas, ut deus
 credatur omnipotēs, magnarū, & inuisibilium rerum sa-
 tor, & cōditor, procreator, tam mobiles animas genuisse
 grauitatis ac pōderis cōstantiāq; nullius: in uitia labiles,
 in peccatorum genera uniuersa decliues: cumq; eas tales,
 atq; huiusmodi sciret, in corpora ire iussisse, quorū indu-
 tæ carceribus sub procellis agerent tēpestatibusq; quou-
 die fortune, & modo turpia facerent, modo paterentur
 obscœna: naufragijs, ruinis, incendiorū conflagrationib.
 ut perirent: Pauperies alias, alias ut mēdicitas premeret,
 infernarum paterentur aliæ laniatus muscularū, aliæ ut
 interirent ueneno, claudæ ut incederēt aliæ, ut aliæ lumen
 amitterent: ut articulis sederēt aliæ colligatis, morbis de-
 niq; obiectarentur ut cunctis, quos infelix & miseranda
 mortalitas diuersarum sustinet dilaceratione poenarum:
 tum deinde oblite unius esse se fontis, unius genitoris, &
 capitis, germanitatis conuellerent atq; abruperent iura:

urbes

urbes suas euerterent, popularentur hostiliter terras, seruos de liberis facerent, insultarent uirginibus, & matrimonijs alienis, odissent inuicem sese, aliorū gaudijs & felicitatibus inuiderent: tum deinde se omnes maledicerēt, carperent, & sœuorū dentium mordacitate laniarēt. Sed procul hæc abeat (ut eadē rursus frequentiusq; dicamus) tam inmanis, & scelerata persuasio, ut ille salus rerum Deus omnium, uirtutum caput, benignitatis & columen: atq; (ut eū laudibus extollamus humanis) sapientissimus, iustus, perfecta omnia faciens, & integritatis suæ consuetudine mensiones, aut aliquid fecerit claudū, & quod eminus esset à recto, aut ulli rei fuerint miseriarū aut discriminum causa, aut ipsos actus quibus uita transigitur & celebratur humana, ordinauerit, iusserit, & à sua fluere constitutione præceperit. Minora hæc illo sunt, & magnitudinis eius destruentia potestatem: tantūq; est longe ut ista rum auctor rerum esse credatur, ut in sacrilegæ crimē impietatis incurrat quisquis ab eo conceperit hominem esse prognatū, rem infelicem & miseram, qui esse se doleat: qui conditionē suam detestetur et lugeat: qui nulla alia de causa sese intelligat procreatum, quàm ne materiam non haberent per quam diffunderent se mala, & essent miseri semper quorum cruciatibus pasceretur nescio quæ latens & humanitati aduersa crudelitas. Sed si parens, etiam genitor animarū (inquitis) deus non est, quo auctore progredere nec ab aliqua uocis ostentatione deducta: item confitemur nos istud ignorare, nescire, scientiāq; tantæ rei non tantum nostrā ducimus infirmitatem fragilitatēq; transire

re, uerum etiam potestati, quæ in mundo sunt, omnium,
 & quæ numina se esse opinionibus usurpauere mortali-
 um. Sed quia dei negamus, cuius sint debemus ostendere?
 Nihil istud necessario sequitur. non enim si negemus mu-
 scas, scarabeos, & cimices, mitedulas, curculiones, & ti-
 neas omnipotentis esse opus regis: sequaciter postulandū
 à nobis est, ut quis ea fecerit, institueritq; dicamus. possi-
 mus enim nulla cū reprehensione nescire, quis & illis ori-
 ginem dederit, & obtinere non esse Deo à superiore pro-
 lata tam superuacua, tam uana, tam ad nullas pertinentia
 rationes, quinimmo aliquādo & noxia, et necessarias im-
 portata lesiones. Consimiliter hic quoq; cum animas re-
 nuamus dei esse principis prolem, non continuo sequitur
 ut explicare debeamus quonam parète sint editæ, & cau-
 sis cuiusmodi procreate. Quis enim nos prohibet, aut un-
 de enatæ sint, prodierintq; nescire, aut eas non esse Dei
 progeniem scire? Quā (inquitis) ratiōe, qua uias. Quia
 omni uero uerissimū est, certoq; certissimum, nihil rerū
 à principe (sicut sepius dictum est) agi, fieri, statui, nisi
 quod oporteat, & conueniat fieri: nisi quod sit plenū, &
 integrum, & in suæ integritatis perfectione finiū. Por-
 rō autē conspicimus homines (id est animas ipsas, quid e-
 nim sunt homines nisi animæ corporibus illigatæ?) seuita-
 te innumerabili uiciorū ipsos se indicare non esse patricij
 generis, sed ex mediocribus familijs procreatos. Nanque
 alios uidemus immites, facinorosos, audaces temerarios,
 præcipites, cæcos, fectos, dissimulatores, mendaces, super-
 bos, arrogantes, auaros, cupidos, libidinosos, incōstantes,
 inualidos, & sua ipsos decreta conferuare nequeunt:

quod

quod utiq; non essent, si generositas eos assereret principalis, & ab rerum capite descendentium duceret honesta mēta nataliū. Sed & boni, dicetis, sunt in rebus humanis, uiri sapiētes, iusti, inculpatis atq; emēdatissimis moribus. Nullam referimus quēstionē an ulli aliquando fuerint tales, in quibus omnino nihil ista ipsa, quæ dicitur, desideraretur integritas. Sint licet perhonesti, fuerintq; laudabiles, tenuerint apicem perfectionis summū, nec in aliquo lapsu eorum aliquādo claudicauerit uita sed audire deposeimus quot sint, aut fuerint numero, ut ex multitudinis magnitudine metiamur, an oppositio iusta sit facta, an æqualitatis cōpensatione librata. Vnus, duo, tres, quatuor, decem, uiginti, centū, certē numero diffiniti, et nominum forsitan comprehensionibus terminati. at genus humanū non ex bonis pauculis, sed ex cæteris omnib. estimari conuenit, & ponderari. In toto enim pars est, non totum in parte: & uniuersitas debet attrahere portiones, nō portionibus uniuersitas applicari. Quid enim si hominem dicas captum mēbris omnibus, et eiulantē cruciatibus asperis, iccirco esse sanum, quod unius unguiculi nullū perpetiatur dolorem: aut esse auream terrā, quod in uerrucula collis unius insint exiguæ miculæ, quib. nascitur colliquefactis aurum, & admiratio congregatione conquiritur. Qualitatem materiæ uniuersitas elemēti probat, nō puluisculi stabiles: nec mare continuo dulce est, si mitioris aquæ guttas alicuius adieceris atq; immiseris numeri. consumitur enim minuties ista immenso: nec modo non parui, sed esse nullius existimandum est nominis, quod per omnia diffusum perit, & in magni corporis intercipitur uastitate

uastitate. Vos humano in genere bonos esse dicitis uiros,
 qui ut esse credantur comparatio forsitan efficiat pesi-
 morū. Quinam isti sunt? dicitur. Philosophi, credo, qui se
 esse solos sapientissimos autumant, et in huius nominis su-
 percilium sustulerūt: nempe illi, qui cum suis quotidie cu-
 piditatibus pugnant, & affectus ex animis insitos protur-
 bare, pellere, pertinacium moluntur oblectatione uirtu-
 tum: qui ne in uitia proritari facultatis possint alicuius in-
 stinctu, patrimonia & diuitias fugiūt, ne causas sibi affe-
 rant lapsus: quod cum faciunt & curant, apertissime ani-
 mas esse indicāt labiles, & infirmitate ad uitia procliuēs.
 Nostra autem sententiā, quod bonum natura est, neq; emē-
 dari, neq; corripi se poscit: imō ipsum debet quid sit malū
 nescire, si generis forma cuiusq; in sua cogitat integritate
 perflare: neq; enim contrariū insitum esse cōtrario pote-
 est, aut impari paritas, aut dulcedo in amaritudine conti-
 neri. qui ergo luctatur animorū ingenitas corrigere pra-
 uitates, is apertissime monstrat imperfectum se esse: quā-
 uis omni conatu & peruicacia contendat. Sed risui uobis
 est nostra responsio, quod cum regias soboles esse animas
 abnegemus, non referamus contrā, ex quibus sint causis
 atq; originib; procreatae. Quod est enim criminis genus,
 aut rei esse alicuius ignarum, aut ipsum, quod nescias, si-
 ne aliqua profiteri dissimulatione nescire? aut uter magis
 uidetur irrisione esse dignissimus uobis, qui sibi sciētiam
 nullā tenebrose rei alicuius assumit, an ille, qui retur sese
 apertissime scire id, quod humanam transfiliat notionem,
 & quod sit cæcis obscuritatibus inuolutū? Si penitus spe-
 cetur rei cuiusq; natura, in simili & uos estis, quā in no-

bis reprehēditis, causa. Non enim, quia dicitis ab ipso ani-
 mas rege descendere, ac succedere in hominū formas, ex-
 ploratum aliquid dicitis, & in luce positū manifestissimæ
 ueritatis. Coniicitis enim, non scitis: suspicamini, non tene-
 tis. nam si scire est illud, quod ipse tu uideris, aut cognoue-
 ris animo continere, nihil eorum quæ asseritis, potestis
 uos dicere aliquando uidisse: id est animas sede ab supera
 & regione descendere. Suspitione ergo utimini, non co-
 gnitionis expressæ fide. Quid est autē suspitio, nisi opina-
 tio rerum incerta, & in nil expositum iaculatio mentis
 illata? Ergo qui suspicatur, nō tenet, nec in lumine positus
 cognitionis incedit. Quod si uerum & fixum est apud re-
 ctos & sapientissimos iudices: & ista ueltra, qua fiditis,
 pro ignoracione est habenda suspitio. Ac ne tamen uobis
 tantummodo censeatis coniecturis uti ac suspitionibus lice-
 re, & nos idem possumus: quoniam cōmune est quod in-
 terrogatis expromere. Vnde (inquitis) homines, & ipso
 rum hominum quid, aut unde sunt anima? Vnde sunt ele-
 phanti, tauri, cerui, muli, asini? Vnde leones, equi, canes,
 lupi, pātheræ, eorumq; quæ uiuūt, quid aut unde sunt ani-
 mæ? Neq; enim fidem res habet, ut Platonico ex illo cra-
 tere, quem cōficit miscetq; Timæus, aut horum animæ ue-
 nerint, aut locusta, mus, sorex, blatta, rana, centipeda, ani-
 mata esse credantur. Et uiuere quidem ex elementis ipsis
 causa est illis, atq; origo nascendi: si ad animalia gignen-
 da, quæ in singulis his degūt, insunt abditæ atq; obscuris-
 simæ rationes. nam & uidemus alios ex sapientibus dice-
 re, tellurem esse hominem, matrem aquam: tum alios æ-
 rem, spiritum his alios iungere, solem uero nōnullos esse
 horum

Crater Platonis.

horum opificem, & ex ignibus animatos eius uitalli agitate motari. Quid si & hæc non sunt? & est aliqua res alia, alia causa, alia ratio, potestas, alia deniq; inauditi nobis atq; incogniti nominis gens, quæ hominē finxerit, & rerum cōstitutionibus applicarit? nōne fieri pote est, ut exorti homines ita sint, nec ad deum primum natiuitatis eorum referatur auctoritas? Quid enim putamus habuisse rationis Platonem illum magnū, pie sancteq; sapientem, cum hominis fictionē Deo remouit à maximo, & ad minores nescio quos transtulit: cūq; eiusdem uoluit sinceritatis esse mixturas humani animarū generis, cuius animā fecerat uniuersitatis istius: quā quod hominis fabricā indignā esse rebatur deo, nec rei flaccidæ fictionē magnitudini eius & eminentiæ cōuenire? Ergo cum hæc ita sint, nō absone neq; inaniter credimus, mediæ qualitatis esse animas hominum, utpote ab rebus non principalibus editas, iuri subiectas mortis, paruuarum & labiliū uirium: perpetuitate donari, si spem muneris tanti dominū ad principē conferant, cui soli potestas est talia corruptione exclusa largiri. Sed stulte istud credimus. Quid ad uos ineptissimæ fatuæ? ubi uobis nocemus, uel quam uobis facimus aut irrogamus iniuriā, si omnipotentē confidimus deum habiturum esse rationem nostri, cum abire à corporibus ceperimus, & ab horci faucibus (quem admodū dicitur) iudicari? Ergone (inquiet aliquis) sine dei uolūate quicquā pote est fieri? Considerandū est uobis solcite, & cura inspicendum non parua, ne, dum honorare nos Dominum tali interrogatione censemus, in contrariū labamur nefas, maiestatis eius eminentiā destruentes. Quæ ratione,

qua causa? Quoniã si cuncta eius uoluntate conficiuntur,
 nec citra eius nutum quicquã potest in rebus uel proueni
 re, uel cadere, necessario sequitur mala etiã cuncta uolun
 tate eius intelligantur enasci. Sin autẽ dicere uoluerimus
 contra, pessimorum ab eo reijcientes causas, mali esse con
 scium, generatorẽq; nullius: incipiet uideri, aut eo inuito
 res pessimæ fieri, aut (quod sit inmane dixisse) nesciente,
 ignaro, ac nescio. Rursus autem si dicere nulla esse uolue
 rimus mala, sicut esse nonnullis opinatũ & placitũ repe
 rimus: reclamabunt cunctæ gentes, uniuersæq; nationes,
 cruciatus nobis ostentantes suos, & discriminum species
 multiformes, quibus cuncta per secula genus uritur & la
 ceratur humanum. Tum deinde à nobis exquirẽt, cur má
 la si nulla sunt, ab operibus uos certis, & fauoribus absti
 netis? Cur non omnia facitis, quæ impatiens iusserit atq;
 imperauerit libido? Cur in noxios deniq; terribilibus pœ
 nas constituitis legibus? Nam stoliditas inueniri quæ ina
 nior potest, quàm mala esse nulla contendere, & tanquã
 malos perdere & condemnare peccantes? Quæ cum esse
 consenserimus uicti, & uniuersa his scaterè nominaliter
 annuerimus humana, consequetur ut rogent, cur ergo
 hæc mala Deus omnipotens non aufert, sed esse perpeti
 tur, & cum omnibus seculis pertinaci continuatione
 procedere? Si intellectus nobis affuerit Dei regis, ac prin
 cipis, nec per impias uagari suspicionum uoluerimus in
 sanias, respondeamus necesse est, nescire nos ista: nec quæ
 nullis possent facultatibus comprehendere, expetisse ali
 quando aut studuisse cognoscere, melius ducentes, quin
 immo potius, magis in scientiæ sinibus atque ignorantiaẽ

permanere, quàm sine Deo dicere nihil fieri per uoluntatem, ut simul intelligatur, & malis eũ causas dare, & miseriarum esse innumerabiliũ conditorem. Mala ergo, dicitis, unde sunt hæc omnia? Ex elemētis inquit, & ex eorum inæquabilitate, sapiētes: quod fieri quĩ possit, ut quæ sensum & iudicium non habēt, malitiosa esse perhibeantur & noxia: aut non ille sit potius malitiosus & noxius, qui res pessimas, & nocētissimas futuras in alicuius operis assumpsit effectum: eorum est, qui asserūt, peruidere. Quid ergo nos? unde? Respōsiōis necessitas nulla est. siue enim possumus dicere, siue minus ualemus, nec possumus utrũq; apud nos parũ est: nec in magnis ponderibus diximus, uel ignorare istud, uel scire, unum solum posuisse contenti: nihil à deo principe quod sit nocens atq; exitiabile proficisci. hoc tenemus, hoc nouimus, in hac una consistimus cognitionis & scientiæ ueritate: nihil ab eo fieri, nisi quod sit omnib. salutare, quod dulce, quod amoris & gaudij leticiæq; plenissimum: quod infinitas habeat atq; incorruptibiles uoluptates, quod sibi quisq; cōtingere uotis omnibus expetat, forisq; ab his esse exitiabile ac mortiferum ducat. Cætera quæcũq; sunt alia, quæ in quæstionibus assolent cōtrouersijsq; uersari, quibus genitoribus orta sint, uel quibus actoribus fiant, neq; nosse contendimus, neq; inquirere aut uestigare curamus: suis omnia relinquimus causis, nec ad id quod expetimus esse nobis, ad iuncta atq; applicata iudicamus. Quid est enim quod humana ingenia labefactare studio contradictionis non audeant? quamuis illud, quod infirmare moliantur, si purũ, & liquidum, & ueritatis ob signatione munitũ: Aut quid rursus

rursus asserere uerisimilib. argumentis nõ queunt, quam uis sit apertissime falsum, quamuis euidens manifestumq; mendacium? Cum enim sibi persuaserit quis esse aliquid, aut nõ esse, amat quod opinatur asserere, & acumine alios antea, maxime si agatur res summotæ, et abdita, & caligine inuoluta nature. Mundum quidam ex sapientibus existimant neq; esse natum, neq; ullo esse in tempore periturũ: immortalem nonnulli, quamuis eum cõscribant esse natum, & genitum. Tertijs uero collibitũ dicere est, & esse natum, & genitũ, & ordinaria necessitate periturum. Et cum ex istis opinionibus trinis unam esse necesse sit uerã, cunctis tamen argumenta non desunt, quibus & sua decreta confirmet, & aliorũ subrumpant & labeficiant scita. Eundẽ hunc alij elemẽtis ex quatuor tradunt, & pronunciant stare, ex geminis alij, ex singulis tertij: sunt qui ex his nullis, & indiuidua corpora eius esse materiem & primam originẽ dicant. Cumq; ex his uera sit una sentẽtia, aut nulla ex his certa, similiter hic quoq; argumenta omnibus præsto sunt: quibus & ea, quæ dicunt, uera esse cõstituant, & redarguant positas in aliorũ sententijs falsitates. Sic & deos nonnulli esse abnegant: prorsus dubitare se alij an sint uspiam dicunt: alij uero existere, neq; humana curare: immo alij perhibet, & rebus interesse mortaliũ, & terrenas administrare rationes. Cum ergo hæc ita sint, neq; aliter fiat, quin sit unum ex omnibus uerum, pugnant tamen argumẽtis omnes, neq; singulis deest id, quod probabiliter dicant, siue cũ suas res asserunt, siue cum alienis opinionibus contradicunt. Nõ alia, neq; ab simili ratione de animarum ab his cõditione dis-

feritur. Hic enim eas retur & esse perpetuas, et superesse
 mortalium functioni: superesse ille non credit, sed cū ipsis
 corporibus interire. Alterius uero sententia est, nihil eas
 continuo perpetui, sed post hominem positū aliquid eis ad
 uitam dari: mortalitatis deinde in iura succedere. Et cum
 omnia nequeant ueri esse cōsortia, ita tamen fortibus &
 ualidissimis probationibus omnes agunt, ut reperire non
 possis quidnā tibi uideatur falsum: quāuis ex omni parte
 diuersa dici aspicias, & rerū contrarietatibus dissonare.
 Quod utiq; non fieret, si certum aliquid tenere curiositas
 posset humana, uel quod uideretur inuentum, aliorū om-
 niū cōprobaretur assensu. Inanisima igitur res est, & su-
 peruacui operis, tanquā scias aliquid promere: aut uelle,
 scire cōtendere: & si sit uerum, posse id adstruere: aut ac-
 ceptare pro uero id, quod forsitan nō sit, & ex more hal-
 lucinantū proferatur. et merito res ita est. Nō enim diui-
 na diuinis, sed rationib. pendimus & cōmentamur huma-
 nis: atq; ut fieri meruisse quid remur, ita esse oportere cō-
 tēdimus. Quid ergo nos soli ignoramus, nescimus quisnā
 sit animarū conditor, quisnā cōstitutor: quæ causa homi-
 nem finxerit: mala unde proruperint: uel cur ea rex sum-
 mus & esse patiat, & cōfici: neq; à rebus propellat hu-
 manis: Vos enim horū quicquā exploratū habetis, & co-
 gnitū? Si suspitionum exponere uolueritis audaciā, pote-
 stis explicare, ac promere: mūdus iste, q nos habet, utrum
 ne sit genitus, an tēpore in aliquo cōstitutus? Si cōstitutus,
 & factus est, quonā opīs genere, aut rei cuius ob causam?
 Potestis inducere, atq; expedire rationem, cur non fixus,
 atq; immobilis maneat: sed orbe toto semper circumfēra-
 tur

tur in motu, sua ipse sponte, & uoluntate circumagatur?
 an uirtutis alicuius impulsione torquetur? locus ipse,
 ac spaciū in quo situs est, ac uoluntatur quid sit? infinitus,
 finitus, inanis? an solidus axis eum sustineat extremis car
 dinibus nitēs? an ipse se potius ui propria sufferat, & spi
 ritu interiore suspendat? Potestis interrogati planū face
 re, scientissimeq; monstrare, quid niuem in plumeas sub
 aperiat crustulas? quidnā fuerit rationis, & causæ, ut non
 ab occiduis partibus dies primus exurgeret, & lucem in
 oriente finiret? quemadmodū sol ipse uno, eodemq; conta
 ctu tam uarias res efficiat, quinimmo contrarias? quid sit
 luna, quid stellæ? cur una specie, aut illa non maneat, aut
 per omne mundi corpus frustilla hæc ignea conuenerint?
 atq; oportuerit figura alia ex his parua, ampliora et ma
 iora sint alia, obtusi hæc luminis, acutioris illa et fulgidæ
 claritatis? Si præsto quod libuerit scire, & in aperto re
 rum est sciētia constituta, ediffertate, & dicite, quibus mo
 dis fiant & rationibus pluuiæ? ut in superis partibus, at
 que in aeris hoc medio suspēsa aqua teneatur, natura res
 labilis, & ad fluore semper decursionemq; tam prona?
 Ediffertate (in quā) et dicite quid sit quod grandinē tor
 queat? quod guttatim faciat pluuiā labi? quod imbres, ac
 niues plum eas? qd Aeoli ora dilatarit? uēius unde oriatur
 et quid sit? cur tēporū uicissitudines instituta, cū statui u
 ni posset, et una esse species cœli, nihil ut rerū desideraret
 integritas? quæ est causa, quæ ratio, ut maria salsa sint, aut
 terrarū hæc dulces, alia sint amara, uel frigida? quo ex ma
 teria genere humanorū corporū cōcreta et stabilita sunt
 uiscera? unde ossa solidata? qd intestina, quid uenas fistu

latas, & comestibiles fecerit? cur cum esset utilius oculis
 nos illuminare cōpluribus ad periculum cæcitat̄is, duorū
 sumus angustijs applicati? Beluarū, & anguim tam infi
 nita atq; innumerabilia genera, cuius rei sunt causa uel in
 formata, uel prodita? quid in mundo faciunt bubones, im
 mussuli, buteones? quid alites et uolucres cæteræ? quid for
 micarum et uermium genera, in uarias labeis perniciesq;
 nascentia? quid pulices? quid impudentes muscæ, araneæ,
 sorices, mures, sanguisugæ, tipulæ? quid spinæ, quid sen
 tes: quid auenæ, quid lolium? quid herbarum, aut fructicū,
 aut adolentia naribus, aut tristia in odoribus semina? im
 mo, si aliquid sciri, comprehendē aliquid posse censetis
 quid sit triticum dicite: far, hordeum, milium, cicer, faba,
 lenticula, inula, cuminum, porri, ulpicū, cepe? Non enim
 si fructui uobis sunt, & ciborum medijs in generibus con
 stituta, expeditum, aut promptū est, quid sint singula, sci
 re: cur talib; figurata sint formis? fuerit necessitas aliqua,
 ut nō alios sapores, alios odores, alios colores, quā quos
 habent singule res, habere debuerint, an & alios potue
 rint sumere? Ipsa deinde hæc quid sint, sapor dico, id est,
 sapor, & cætera qualitatum distat̄ias quibus ex rationibus
 ducant? Ex elemētis (inquitis) & ex principalibus origi
 nibus rerum. Amara sunt enim elementa, uel dulcia, odo
 ris sunt alicuius, uel coloris, ut ex eorum concretionē cre
 damus partitas esse in nascentibus qualitates, quibus aut
 suauitas nascitur, aut sensibus offensio comparatur. Cum
 igitur & nos ipsos tantarū ac tot rerū fugiant origines,
 fugiant causæ, fugiant rationes, neq; dicere, neq; explana
 re possitis quid sit factū, aut quare, aut cur oportuerit nō
 esse

esse, uerecundiam conuellitis & dilaceratis nostram: qui
 quæ nequeunt sciri, nescire nos confitemur, neq; ea cõqui
 rere aut inuestigare curamus, quæ cõprehendi liquidissi-
 mum est non posse, quãuis mille per corda suspitio se por-
 rigat atq; intēdat humana. Et ideo Christus licet uobis in-
 uitis deus, (deus inquã Christus, hoc enim sepe dicendum
 est, ut infidelium disiliat & dirūpatur auditus) dei prin-
 cipis iusione loquēs sub hominis forma, cum mortalium
 sciret cecam esse naturam, neq; ullam posse cõprehende-
 re ueritatem, postitarū nec ante oculos rerū pro comper-
 to habere, & cognito, quicquid sibi esse suasisset: & pror-
 sus suspitionibus hæsitare, litigiosas serere atq; intendere
 questiones: omnia ista nos relinquere & posthabere præce-
 pit: neq; in res eas, quæ sint à nostra procul cognitione di-
 mote infructuosas immittere cogitationes. Sed quantum
 fieri potest, ad dominum rerum tota mente, atque animo
 proficisci, sustolli ab his locis, atq; in eum traducere suspē-
 sas pectoris conuersiones, memoriam eius habere perpe-
 tuā: & licet nulla possit imaginatione formari, auras ta-
 men nescio quas eius sibi contemplationis affingere. Re-
 bus enim ex omnibus, quas augustæ cõtinet diuinitatis ob-
 scuritas, solum esse indubitabilem, solum uerū, & de quo
 nullus ambigere, nisi amens possit, & desperationis in-
 sane, quem satis sit scire, ut nihil aliud noueris: sisq; ue-
 ram, & maximam scientiam consequutus, in deo rerū ca-
 pite, & cognitione defixus. Quid est (inquit) uobis uesti-
 gare, conquirere, quisnam hominem fecerit: animarū ori-
 go quæ sit: quis malorū excogitauerit causas? orbe sit sol
 amplior, an pedis unius latitudine metiatur? alieno ex lu-

mine, ac proprijs luceat fulgoribus luna? quæ neq; scire compendium, neq; ignorare detrimentū est ullum: Remittite hæc deo, atque ipsum scire concedite, quid, quare, aut unde sit: debuerit esse, aut non esse: supernatū sit aliquid, an ortus primogenios habeat: aboleri conueniat, an referuari: exuri, dissolui, an repetita integritate renouari. Vestris non est rationibus liberum implicare uos talibus, & tam remotas inutiliter curare res. Vestra in ancipiti sita est salus animarum uestrarum, & nisi uos applicatis dei Principis notioni, à corporalibus uinculis exolutos expectat mors seua, non repentinā afferens extinctionem, sed per tractū temporis cruciabilis pœnæ acerbitate consumens. Neq; illud obrepat, aut spe uobis aëria blandiatur, quod à sciolis nonnullis, & plurimum sibi arroganti-
 tib. dicitur: Deo esse se gnatos, nec fatis obnoxios legibus: si uitam restrictius egerint, aulam sibi eius patere, ac post hominis functionem prohibente se nullo tanquā in sedem referri patriam: neq; quod Magi spondent, cōmendaticias habere se preces, quibus emollita nescio quæ potestates uias faciles præbeant ad coelum cōtendentibus subuolare: neq; quod Etruria libris in acheronticis pollicetur, certorum animalium sanguine numinibus certis dato diuinas animas fieri, & ab legibus mortalitatis educi. Blandimenta hæc cassa sunt, & inanium somenta uotorum. Seruare animas alius, nisi Deus omnipotens non potest: nec præterea quisquā est, qui longæuas facere perpetuitatis possit, & spiritum subrogare, nisi qui immortalis & perpetuus solus est, & nullius temporis circūscriptione finitus. Cum enim dij omnes, uel quicūq; sunt ueri, uel qui esse ru-
 more

more atq; opinione dicuntur, immortales & perpetui uoluntate eius sint, & beneficij munere: qui fieri pote est, ut alij præstare, uel quod ipsi sunt, ualeant, cum alienum id habeant, & maioris potentie commodatum? Cædat licet hostias quâtaslibet Etruria: humana sibi omnia sapientes negēt: Magi cunctas emolliant & commulceant potestates: nisi à Domino rerū datum fuerit animis id, quod ratio postulat, idq; per mandatū, multum postea pœnitebit fuisse irrifui, cum ad sensum cœperit interitionis accedi. Sed si (inquiunt) Christus in hoc missus à deo est, ut infelices animas ab interitionis exitio liberaret, quid secula cōmeruerunt priora, quæ ante ipsius aduentū mortalitatis conditione consumpta sunt? Potestis enim scire, quid sit cum eis animis actū priscorum ueterrimorūq; mortaliū, subuentū & his, an sit ratione aliqua consultum atq; prouisum? Potestis (inquam) scire id, quod Christo potuit docete cognosci: infinita, an finita secula sint, ex quo in terris esse genus hominum cœpit: quando primum animæ corporibus illigatæ, quis auctor iunctionis istius, quinimo ipse quisnam hominis fabricator: quò priorum abscesserint animæ, quibus in mundi partibus, aut regionibus fuerint, corruptibiles, an contrā: potuerint ne accedere ad periculum moriendi, nisi tempore necessario cōseruator occurrisset Christus? Deponite has curas, & incognitas uobis relinquitæ quæstiones, miseratio & illis impertita est regia, & æqualiter per omnes diuina beneficia cucurrerūt, conseruatæ sunt, liberatæ sunt, & mortalitatis sortē coditionēq; posuerunt. Quo genere, quæ, quando: Si arrogantiæ, si typhus, si elatio abesset à uobis, iam dudum

dudum hoc scire potuisti auctore. Sed si generis Christus
 humani (inquitis) conseruator aduenit, quur omnino non
 omnes æquali munificentia liberat? Nō æqualiter liberat
 qui æqualiter omnes uocat, haud ab indulgentia principa
 li quenquam repellit, aut respuit, qui sublimibus, infimis,
 seruis, fœminis, pueris, uniformiter potestatem ueniendi
 ad se facit? Patet, inquit, omnib. fons uitæ, neq; ab iure po
 tandi quisquam prohibetur, aut pellitur. Si tibi fastidium
 tantū est, ut oblati respuas beneficiū muneris, quin immo
 si tantum sapientia præuales, ut ea, quæ offerūtur à Chri
 sto, ludum atq; ineptias nomines: quid inuitans peccat, cu
 ius solæ sunt hæ partes, ut sub tui iuris arbitrio fructū suæ
 benignitatis exponat? Sortem uitæ eligendi nulli est (in
 quit Plato) Deus causa, neq; alterius uoluntas asseribi po
 test cuiquam recte, cum uoluntatis libertas in ipsius sit po
 sita potestate, qui uoluit. An nunquid orandus es, ut bene
 ficium salutis ab deo digneris accipere, & tibi aspernan
 ti, fugientiq; longissime, infundenda in gremium est diuina
 beneuolentiæ gratia? Vis sumere quod offertur, atq;
 in tuos usus cōuertere, consulueris tu tibi, aspernaris, con
 temnis, et despicias, te muneris cōmoditate priuaueris. nul
 li deus infert necessitatem, imperiosa formidine nullū ter
 ret. Neq; enim necessaria nostra illi salus est, ut cōpendij
 aliquid, dispēdijue patiatur: si aut deos nos fecerit, aut ad
 nihilum redigi corruptionis dissolutione permiserit. Im
 mo, inquit, si deus est potens, misericors, cōseruator, con
 uertat nobis mentes, & inuitos faciat suis pollicitationi
 bus credere. Vis ergo est ista, non gratia, nec dei liberali
 tas principis, sed ad uincendi studium puerilis atq; inanis
 contentio

contentio. Quid est enim tam iniustum, quàm repugnantibus, quàm inuitis extorquere in contrariū uoluntates, inculcare quod nolint, et quod refugiant animis, prius nocere, quàm prosis? & priore detracto, in alienum habitū sententiamq; traducere? Tu qui te uerti, & uim desideras perpeti, ut id quod nolis efficias, atq; arripias coactus: cur respuis assumere uoluntate id, quod uersus desideras atq; immutatus efficere? Nolo, inquit, & uoluntatē nō habeo.

Quid ergo criminaris deum, tanquā tibi desit: opem desideras tibi ferre, cuius dona, & munera non tantū asperneris & fugias, uerum in alia uerba cognominēs, & iocularibus factijs prosequaris. Christianus ergo ni fuero, spem salutis habere non potero? Ita est, ut ipse proponis. Partes enim salutis dandæ, cōferēdiq; animis quod tribuī cōuenit necessariumq; est applicari, solus à deo patre inunctum habet & traditū, ita se habentibus semotis atq; interioribus causis. Vi enim dij certi, certas apud uos habent tutelas, licentiās, potestates, neq; eorum ab aliquo id quod eius nō sit potestatis ac licentiæ postulatis: ita unius pontificis Christi est dare animis salutem, & spiritū perpetuitatis apponere. Si enim patrem creditis Liberū dare posse uindemiam, medicinam nō posse: si Cererem fruges, si Aesculapium sanitatē, si Neptunū aliud, aliud posse lunonē, Fortunam, Mercuriū, Vulcanum, rerum esse singulos certarum ac singularū datores: & hoc necesse à nobis est ut debeatis accipere, à nullo animas posse uim uitæ atq; incolumitatis accipere, nisi ab eo, quem rex summus huic muneri officioq; præfecit. hanc omnipotens Imperator esse uoluit salutis uia: hanc uitæ, ut ita dixerim, ianuā.

per

per hunc solum est ingressus ad lucem, neq; aliàs datum est, uel irrepere, uel inuadere cæteris omnibus clausis atq; inexpugnabili arce munitis. Licet ergo tu purus, et ab omni fueris uitiorum cõtaminatione purgatus, conciliaueris illas atque inflexeris potestates, ne ad cœlum redeuntiuas claudant atq; obsepiant transitum, ad immortalitatis accedere nullis poteris contentionibus præmiũ, nisi, quod ipsam immortalitatem facit Christo attribuente, perceperis: & ueram fueris admissus ad uitam. Nam quod nobis obiectare consuectis, nouellam esse religionem nostrã, & ante dies natam propemodũ paucos, neq; uos potuisse antiquam & patriam linquere, & in barbaros ritus peregrinosq; traduci, ratione istud intenditur nulla. Quid enim si hoc modo culpam uelimus infligere prioribus illis atq; antiquissimis seculis, quod inuentis frugibus glandes spreuerint & repudiauerint arbuta, quod corticibus contegi, & amiciri desierint pellibus, postquã uestis excogitata est textilis, usu & cõmoditate succinctior? aut quod structis domibus, & lautioribus succesibus institutis, non antiquas adamauerint casulas, nec sub rupibus & cauernis præoptauerint ut beluæ permanere? Cõmune est omnibus, & ab ipsis penè incunabilis traditum, bona malis anteferre, inutilibus utilia præponere, & quod esse cõstituerit preciosius, latius id consecrari & petere: in eoq; defigere spem salutis, & salutarium commodorum. Itaq; cum nobis intendetis auersionem à religione priorũ, causam conuenient ut inspiciatis, nõ factum: nec quid reliquerimus, opponere, sed secuti quid simus, potissimũ contueri. Nam si mutare sententiã culpa est ulla, uel crimen: & à ueteribus

his institutis in alias res nouas uoluntatesq; migrare, cri-
 minatio ista & uos spectat, qui toties uitam consuetudi-
 nemq; mutastis: qui in mores alios, atq; alios ritus prio-
 rum condemnatione transistis. Nunquid enim quinque in
 classes habetis populum distributū, uestri olim ut habue-
 re maiores? Nunquid magistratus per populum creatis?
 militaria, urbana, cōmunia quae sint comitia, scitis? serua-
 tis de caelo, aut ociosas facitis obnunciationibus actiones?
 cum paratis bella, signum monstratis ex arce? aut fecia-
 lia iura tractatis? per clarigationem repetitis res aptas?
 aut martiū discrimen obeuntes spem praelij sumitis, & ex
 Ominibus auspicatis? in potestatibus obeudis leges con-
 seruatis annarias? in donis, in muneribus cīncias? in cohi-
 bendis censorias sumptibus? in penetralibus Vestae ignis
 perpetuos fouetis focos? sacras facitis mensas salinorum
 appositu, & simulacris deorū? cum in matrimonia con-
 uenitis, toga sternitis lectulos, & maritorum Genios ad-
 uocatis? nubentiū crinem calibari hasta mulcetis: puella-
 rum togulas fortunam defertis ad uirginalem? matres fa-
 milias uestrae in atrijs operantur domorū, industrias testi-
 ficantes suas? potionibus abstinent uini: affinibus, & pro-
 pinquis o seculari eas ius est, ut sobrias cōprobenatq; ab-
 stemias se esse? In Albano antiquitus monte nullos alios
 licebat, quam niuei tauros immolare candoris: nonne ie-
 stum morem religionemq; mutastis, atq; ut rufulos lice-
 ret dari Senatus constitutum sanctione? Cum, Romulo,
 Pompilioq; regnantibus, percocta planē, ac madida con-
 cremarentur dijs exta: nonne rege sub Tullo semicru-
 da coepistis, & leuiter animata porricere, prisca obser-
 uatione

Grosij

uatione cōtempta? Ante aduentū in Italiam Hercules, cum ex Apollinis monitu patri Diti ac Saturno humanis capitibus supplicaretur: & hunc similiter morem, non fraude callidula, & nominū ambiguitate mutastis? Cū igitur & uos ipsi modo illos mores, modo alias leges fueritis sequuti, multa q̄ uel errorib. cognitis, uel animaduersione meliorum sint à uobis repudiata, quid est à nobis factū contra sensum, iudiciumq̄ cōmune, si maiora, et certiora deligimus, nec sumus nos passi falsorum religionibus attineri? Sed nouellum nomen est nostrum, & ante dies paucos religio est nata, quam sequimur. Vt interim cōcedam, id quod nobis obijcitur intentionis esse non falsæ, quid est enim in negocijs hominū, quod uel opere corporis & manibus fiat, uel solius animi disciplina & cognitione teneatur, quod nō ex aliquo cœperit tempore, & in usum exierit experientiamq̄ mortaliū? Philosophia, Musica, ceteraq̄ omnes artes, quibus uita est excolta & expolita communis, cū hominibus nate sunt, & nō potius nuper, quin immo penē paulo ante, agitari intelligi, celebrariq̄ cœperunt? Antequam Tages thuscus oras contingeret luminis, quisquam hominū sciebat, aut esse noscendum, condiscendumq̄; curabat in fulminū casibus, aut extorū quid significaretur in uenis? Quando syderum motus, aut ratio cœpta est genethliaca sciri? non post Theutin Aegyptium, aut post Atlantē (ut quidam ferunt) gestatorē, baulum, tibicinem illum ac destinam cœli? Sed quid ego hæc parua? ipsi dii immortales, quorū modo aditis templa, & numina suppliciter adoratis (sicut uestris literis atq̄ opinionibus traditur) non esse, non sciri, ab temporibus cœperunt certis

certis, & impositis nominū appellationibus nuncupari:
 Nam si uerum est ex Saturno atq; eius uxore Iouem suis
 cum fratrib. procreatū, ante nuptias & partus Opis nus-
 quam fuerat Iuppiter, Iuppiter tam supremus, q̄ Stygius:
 nusquam salī dominus, nusquā Iuno: quin immo alius nul-
 lus, genitoribus duobus exceptis, cœli habitabat in sedi-
 bus: sed ex eorum concubitu concepti, & nati sunt, & spi-
 ritum hausere uitalē. Certo ergo à tempore deus esse Iup-
 piter cœpit, certo cultus & sacrificia cōmereri: certo fra-
 tribus in potestatibus anteponi. Rursus uero si Liber, Ve-
 nus, Diana, Mercurius, Apollo, Hercules, Musæ, Tyndari-
 de Castores, ignipotenſq; Vulcanus, Ioue patre sunt pro-
 diti, & genito Saturno procreati, antequam Memoria,
 quā Alcmena, Maia, Iuno, Latona, Leda, Dione, tum &
 Semele Diespitrīs factæ sunt cōpressionibus foetæ, nusquā
 & hi gentiū, nec in aliqua parte rerum fuere naturæ, sed
 ex cōuentu Iouis in seminati, & nati sunt, & aliquem sen-
 sum sui habere cœperunt. Ergo & hi quoq; tempore esse
 cœperunt certo, & in numero numinū sacrorum ad cœri-
 monias inuocari: quod ipsum similiter dicere translātū in
 Mineruam licebit. Si enim Iouis (ut asseueratis) ex cœre-
 ro sine ullius feminis emicuit iactu: antequam est Diespi-
 ter genitus, & in utero matris corpore formam circūscri-
 ptionis accepit, certum est utiq; Mineruā non fuisse, neq;
 rerum in numero, aut ulla esse in substantia computatam:
 sed ex capite Iouis enata est, & esse res cœpit nonnulla in
 essentia constituta. Habet ergo primogenios ortus, & à
 certo cœpta est tempore Dea dici, sacris in ædibus statui,
 & inuiolabili religione sanciri. Quod cum ita se habeat,

cum de nouitate loquimini religionum nostrarum, uestra uobis in mentē non ueniunt, nec curatis inspicere quando sint exorti dii uestri, quas origines habeant, quas causas, uel ex quibus proruperint emicuerintq; radicibus. Cuius est autē pudoris, quinimmo inuerecūdiæ cuius, quod agere te uideas, in eo aliorum reprehendere, maledicti & criminis loco dare ea, quæ in te possint reciprocata uicissitudine retorqueri? Sed quod agimus nos nouū est, quod autem uos prisum est. & nimia uetustatis, & quid istud aut uos iuuat, aut nostram causam rationemq; contristat? Noua res est quam gerimus, quandoq; & ipsa uetus fiet, uetus quam uos agitis, sed tēporibus quibus cœpit noua fuit ac repentina. Religionis autem auctoritas non est tempore a stimanda, sed numine: nec colere qua die, sed quid cœperis, cōuenit intueri. Ante quadringentos annos religio (inquitis) uestra non fuit. Et dii uestri non fuerūt ante milia annorū duo. Quibus istud rationibus colligi, aut quibus supputationibus potest? Non difficilibus, nō obscuris, sed quas possit uidere qui uolet. & contrectare (quem admodum dicitur) manibus. Quis Iouem cum fratribus genuit? genitalibus opis adiunctus Saturnus (ut uos fertis) cœlo atq; Hecata procreatus. Quis Picum Fauni patrem, atque auum Latinis Saturnus, ut iidem uos uestris scriptis atque auctoribus traditis. Ergo si hæc ita sunt, sequitur ut Picus & Iuppiter germanitatis sibi sociati sint iure: ut pote uno ex sanguine, unoq; ex semine procreati. Consentaneum est ita esse quod dicitur. Ab Ioue. & Pico, quot sunt generis usque ad Latinum gradus? trini: ut indicat series. Vultis Faunus, Latinus, & Picus, annis uixerint uicenis

atq; centenise: ultra enim negatur posse hominis uita pro-
 duci. æstimatio iusta et liquida est. Trecēti ergo sunt pleni
 & sexaginta post hos anni, res ita est ut indicat supputa-
 tio. Cuius socer Latinus fuit? Aeneæ, genitoris Latini. cu-
 ius? Albani oppidi cōditoris. Quot apud Albam regnatū
 est annis? quadringentis, & propē bis denis. Aetatis urbs
 Roma cuius esse in annalibus indicitur? annos ducit quin-
 quaginta & mille, aut nō multū ab his minus. Ergo ab Io-
 ue, qui frater est Pici, quiq; pater est minorū, et reliquorū
 deorū, anni ad hæc tempora propē millia duo sunt, haud
 pleni, ut largiamur ætati. Quod cū redargui nō possit, nō
 tantū recens nata religio ostenditur, quā obitis: sed infan-
 tes, & paruulos esse ipsos adhuc deos, quibus tauros atq;
 alias hostias cū periculo corruptiōis suggeritis: quos oport-
 tebat adhuc māmīs, atq; stillato lacte nutriri. At religiones
 nostre multis annis præcedūt nostrā, & eo sunt ueriores,
 quod uetustatis auctoritate munitæ sunt. Et qd eas prodest
 annis quā plurimis anteire, cū à certo cœperint tempore?
 aut spatij cuius sunt millia annorū duo, seculorū tantis cō-
 parata cū millibus? Ac tamē ne causam tam bonā prode-
 re dissimulatione uideamur, nisi molestū est, dicite omni-
 potens, & primus deus nouella uobis uidetur res esse, &
 qui eū uenerantes colūt, inauditas, incognitas, repentinas
 agitare atq; inducere religiones? Est ne illo antiquius quic-
 quā, aut quod eū præcedat re, tempore, nomine, potest ali-
 quid inueniri? Nōne solus ingenitus, immortalis, et perpe-
 tuus solus est? Quis caput, aut fons rerū est? nō ipse? cui de-
 bet æternitas hoc ipsum, quo nuncupatur æternitas? non
 ipsi? infinita ut prodeant secula, non ex eius perpetuitate

perficitur? indubitabile istud & uerū. nō ergo quod se qui-
 mur nouū est, sed nos sero addidimus quidnā sequi oport-
 teat et colere: aut ubinā cōuenire, et spem salutis affigere,
 & salutaria subsidia collocare. Nondum enim affulserat,
 qui uiam monstraret errantibus, & caligine in altissima
 constitutis cognitionis lumen immitteret, & ignoratio-
 nis discederet cecitatem. Sed causa in huiusmodi ueritur
 sola. Quid? uos Aegyptiaca numina, quibus Serapis atq;
 Isis est nomen, non post Pisonem & Gabinium Consules
 in numerum uestrorum reuulistis deorū: Quid Phrygiam
matrem, cuius esse conditor iudicatur uel Midas uel Dar-
danius, non, cum Hannibal Pœnus res Italicas raperet, &
terrarum exposceret principatū, & nosse, & scire cœpi-
stis, & memorabili religione sancire? Sacra Cereris ma-
tris non quod uobis incognita essent, ascita pauloante, ob-
tentum est ut Græca dicantur, nouitatē ipsam testifi ante
cognomine? Non doctorū in literis continetur, Apollinis
nomen Pompiliana indigetamenta nescire? Ex quo appa-
ret, & liquidum est, & hunc uobis fuisse incognitū, post
autem aliquanto cœpisse esse & notum. Si quis igitur uos
interroget, cur eorū numinum, quorū modo fecimus men-
tionem, tam sero susceperitis cultum, responsuros uos cer-
tum est, aut quia illos nuper deorū esse in numero nescie-
bamus, aut quia nunc sumus à uatibus moniti, aut quia in
rebus asperissimis beneficijs eorū sumus auxilijsq; serua-
ti. Quod si hoc à uobis recte existimabitur dici, & ex no-
stris partibus ratione consimili existimato esse respon-
sūm. Religio nostra nunc nata est: nun enim misus adue-
nit, qui eam nobis ostenderet, qui in eius induceret uerita-
tem

Cicero de harus. uis.
 250. a.

tem: qui Deus monstraret quid sit, qui ad eius nos cultum ab rebus opinabilibus auocaret. Et quid, inquit, est uisum deo regi atq; principi, ut ante horas (quemadmodum dicitur) pauculus sospitator ad uos Christus coeli ex arcibus mitteretur? Interrogamus & nos contrà: quæ causa, quæ ratio est, ut non suis aliquando reddantur mensibus tempora, sed serius hyems, serius æstas, atq; autumnus fiant? Cur post messes arefactas, atq; extincta frumenta, non nunc quam decidant pluuia, quas rebus oportuit incolumibus labi, atq; temporis opportunitatib. ministrari: immo illud exquirimus potius, cur si Herculem oportuit nasci, si Aesculapium, Mercuriũ, Liberum aliosq; nonnullos, qui & concilijs adiungerentur deorũ, & mortalibus aliquid utilitatis afferrent, tam sero à Ioue sint prodiiti, ut sola illos posteritas sciret, superiorũ uero ignoraret antiquitas? Rationem aliquam fuisse dicetis. Ratio ergo & hic fuit, cur non nuper, sed hodie sospitator nostri generis adueniret. Quenam igitur ratio est? Non inuis inficias nescire nos. Neq; enim promptũ est cuiquam dei mentem uidere, aut quibus modis ordinauerit res suas, homo animal cæcũ, & ipsum se nesciẽs ullis potest rationibus cõsequi. quid oporteat fieri, quando, uel quo genere, ipse rerum cunctarum pater moderator, & dominus scit solus. Nec si ego nequi uero causas uobis expromere, cur aliquid fiat illo uel hoc modo, cõtinuo sequitur ut infecta fiant quæ facta sunt, & amittat res fidem, quæ generibus uirtutũ tantis & potestatum indubitabilis esse monstrata est. Tu opponas, & referas, cur tã sero emissus est sospitator? In infinitis perpetuis seculis nihil omnino dicendum est seruum. Vbi enim

finis, & initium nullum est, nihil prae maturum est, nihil tan-
 dum, tempus enim à finibus et extremitatibus noscitur, quæ
 habere non potest series & immoderata continuatio sequen-
 tium. Quid enim si res ipsæ, quibus opem conveniebat ferri,
 opportunitate istam temporis exigebant? Quid si alterius
 conditionis antiqua, alterius fuere sequentia? Quid si priscis
 aliter subveniri, aliter debuit posterioribus consuli? Nonne
 literas auditis commemorantes uestras, fuisse homines olim
 Semideos, Heroas, cum immanibus corporibus atque vastis?
 Non infantes sub uberibus matrum stentoreos legitis edidisse
 uagitus, quorum ossa varijs in regionibus eruta, vix reperto-
 ribus fecerunt fidem, humanorum reliquias esse membrorum?
 Potest ergo fieri, ut tum demum emiserit Christum deus om-
 nipotens, deus solus, postquam gens hominum fractior, & infir-
 mior cepit nostra esse natura: si quod hodie factum est, ante
 millia fieri potuisset, annorum, fecisset istud rex sum-
 mus: aut si post totidem millia id, quod hodie factum est, de-
 buisset impleri nihil deum cogebat necessarias temporum
 non expectare mensuras. Rationibus fixis peraguntur res
 eius, & quod semel decretum est fieri, nulla potest novitate
 mutari. Cum ergo, inquitis, omnipotenti seruiatis deo, & eum
 habere confidatis salutis atque incolumitatis uestre curam,
 cur persecuciones patitur perpeti vos tantas atque omnia ge-
 nera penarum & suppliciorum subire? Perquiramus & nos
 contra, cur & vos cum tantos & tam innumeros colatis deos,
 cumque illis aedes constitutis sacras, simulacra effingatis ex
 auro, animantium macretis greges, acerras omnes thuris
 plenis conficitis altaribus: cur non immunes agitis tot di-
 scriminibus, & procellis, quibus quotidie vos agunt ex-
 tiales

tiabiles multiplicesq; fortunæ: Cur (inquã) dij uestri ces-
 sant à uobis auertere tot morborū & ualetudinum gene-
 ra, naufragia, ruinas, incendia, pestilentias, sterilitatem, a-
 missionem pignorum, & proscriptionē bonorum, discor-
 dias, bella, simultates, captiuitates urbium, & sublatis in-
 genuitatibus seruitutes? Sed & nobis in huiusmodi casti-
 bus minime auxiliatur deus. Prompta, & manifesta cau-
 sa est. Nihil enim est nobis promissum ad hanc uitam, nec
 in caruncula huius folliculo constitutis, opis aliquid spon-
 sum est, auxiliq; decretū: quinimmo edocti sumus minas
 omnes, quæcūq; sunt parauiducere, atq; estimare fortuna.
 Ac si quādo ingruerit uis quæpiã grauior, q̄ finem necesse
 sit conseq, ascribere infortunio: uoluptatē nec timere, nec
 fugere, quo facilius exui corporalib. possūmus è uinculis,
 & tenebrosam euadere cæcitatē. Itaq; ista, quam dicitis
 persecutionis asperitas, liberatio nostra est, non persecu-
 tio: nec pœnã uexatio inferet, sed ad lucem libertatis edu-
 cet: ut si aliquis brutus ac stolidus in carcerē hominē dam-
 natum ingressum, quæstionū nunquam afficere se graui-
 bus atq; immanibus existimet pœnis, nisi in ipsum seuiat
 carcerem, materiam eius cōminuat, atq; urat tectum, pa-
 rietem, ianuas, partesq; alias operis renudet, deiciat, affli-
 gat, nesciens hoc factō ei, cui uideatur officere, dari ab se
 lucem, & sceleratam eripi cæcitatē: iidem & uos flam-
 mis, exilijs, cruciatibus, beluis, quibus corpora lancinatis
 & diuexatis nostra, non uitam eripitis nobis, sed pellicu-
 lis reuelatis & cutibus nos: nescij quōd quantum instatis
 & pergitis in effigies has nostras speciesq; seuire, tantū
 arctis & grauib. reuelatis nos uinculis, & ad lumē effi-

citis circumcisis nexibus euolare. Quare homines absti-
 nete quaestionibus uacuis impedire spes uestras: nec, si ali-
 ter quam uos putatis, aliquid se habet, uestris potius opi-
 nionibus credere, quam rei debetis angusta. Urgent tem-
 pora periculis plena, & exitiabiles imminet poena, con-
 fugiamus ad salutarem deum, nec ratione muneris exiga-
 mus oblato: cum de animarum agatur salute, ac de respectu
 nostri, aliquid et sine ratione faciendum est, ut Epictetum
 dixisse approbat Arrianus. Dubitamus, ambigimus, nec
 esse quod dicitur plenum fidei suspicamur: committamus nos
 deo, ne plus apud nos ualeat incredulitas uestra, quam il-
 lius nominis & potentiae magnitudo: ne dum ipsi nobis ar-
 gumeta conquirimus, quibus esse uideatur falsum id, quod
 esse nolimus atque adnitimur uerum obrepat dies extremus
 & inimica mortis reperiamur in faucibus.

ARNOBII DISPV-
 tationum aduersus Gentes,
 Liber tertius.

AMDVDVM quidem criminibus his om-
 nibus, maledictionibus potius (ut uera di-
 camus) ab excellentibus parte in hac uiris,
 & ueritatem istam commertis nosse, satis
 plene accurateque, resposum est: neque apex ullus ullius pra-
 termisus est quaestiois, qui non sit modis mille, & ratio-
 nibus ualidissimis refutatus: non est igitur necessarium par-
 te in hac causa diutius immorari. Neque enim stare sine as-
 fertoribus non potest religio Christiana: aut eo esse compro-
 batur uera, si astipulatores habuerit plurimos, & aucto-
 ritate

ritatem ab hominibus sumpserit. Suis illa contenta est uiribus, & ueritatis propriae fundaminibus nititur: nec spoliatur ui sua, etiamsi nullū habeat uindicem: immo si linguæ omnes cōtrafaciant, contraq; nitantur, & ad fidem illius abrogandam consensionis unitæ animositate conspiciant. Nunc ad ordinem reuertamur, à quo sumus necessario paulo ante digressi: ne diutius interrupta defensio palam criminis comprobati calumniatoribus cōcessisse dicatur. Subijciunt enim hæc: Si uobis diuina res cordi est, cur alios nobiscum neq; deos colitis, neq; adoratis, nec cū uestris gentibus cōmunia sacra miscetis, & religionum coniungitis ritus? Possumus interim dicere, ad cultum diuinitatis obeundū satis est nobis deus primus: deus (inq;) primus, pater rerum ac dominus, cōstitutor moderatorq; cunctorum: in hoc omne, quod colendū est, colimus: quod adorari conuenit, adoramus: quod obsequiū uenerationis exposcit, uenerationibus promeremur. Cum enim diuinitatis ipsius teneamus caput, à quo ipsa diuinitas diuiniorū omniū, quæcūq; sunt ducitur: superuacuum putamus perfonas ire per singulas: cum & ipsi, qui sint, & quæ habeant nomina, nesciamus: et cuius sint præterea ueri, neq; liquidum, neq; cōprehensum, nec exploratū habere possumus. Atq; ut in terrestribus regnis necessitate nulla compellimur, regalibus in familijs cōstitutos nominatim cum principibus adorare, sed in regum ipsorū cultu, quicquid illis annexum est, tacita ui se sentit honorificentia cōprehendi: non alia ratione (quicūq; hi dii sunt) quos esse nobis proponitis: si sunt progenies regia, & principali oriuntur è capite, etiam si nullos accipiant nominatim à nobis

bis cultus, intelligunt se tamen honorari cōmuniter cum
 suo rege, atq; in illius uenerationib. contineri. Et hoc qui-
 dem à nobis fuerit ita prolatum si modo liquet & cōstat
 præter ipsum regē & principē esse non alia capita, quæ
 digesta & separata per numerū, uelut quendā populū
 plebeia multitudinis faciunt. Neq; nobis in ædibus sacris
 effigies pro dijs, & illa simulachra uelit ostendere: quæ
 intelligitis uos quoq; & renuitis confiteri, uilissimi esse
 formas luti, & sãbrorū fragmenta puerilia. & cum de re
 loquimur diuina uobiscum, hoc ut ostendatis exposcimus
 esse deos alios natura, uel nomine: non in simulacris pro-
 positos, quos uidemus, sed in ea substantia, in qua conue-
 niat æstimari tanti esse nominis oportere uirtutē. Sed con-
 siliū nō est parte in hac causæ diutius immorari: ne lites
 maximas cōcitare, ac tumultuosa cōserere uideamur uel
 le certamina. Sit ista (ut prædicatis) plebs numinum, sint
 Deorū innumeræ gētilitates: astipulamur, acquiescimus,
 nec in aliqua quæstione dubitabile istud ambiguūq; confi-
 gimus. Illud tamē à uobis audire exposcimus, et rogamus,
 unde uobis compertū est, uel quibus rationib. cōprehen-
 sum, hinc sint in cœlo, quos esse existimatis, & colitis: an
 nescio qui alij, opinionis et nominis inauditi? Potest enim
 fieri, ut hi sint, quos esse nō reminis: & quos esse cōfiditis,
 in nulla inueniatur parte naturæ. Neq; enim cœli aliquan-
 do subuolastis ad sidera, singulorū facies atq; ora uidistis:
 et quos esse meminertis illic deos, eosdē hic colere, tãquã
 notos instituitis, ac uisos. Sed et illud rursus desideramus
 audire à uobis, impostane habeāt hæc nomina, quibus eos
 uocatis, an ipsi hæc sibi diebus imposuerint ludicris. Si di-

uina hæc sunt & cœlestia nomina, quis detulit ad uos ea? Sin autē à uobis appositae appellationes has habēt, quem admodū potuistis uocabula his dare, quos neq; uidebatis aliquādo, neq; quales, aut qui essent in nulla cognitiōe notatis? Sed ut multis, & creditis, atq; ut uobis psuasum est, hi dii sint: nominibus appellentur his etiā, quibus eos populares cēseri popularis uulgaritas ducit: unde tamen uobis que nominis huius sensum cōplent? an sunt aliqui uobis in cognitiōe, in usum aliquādo notitiāq; perlati? Neq; enim sciri est facile, definita et certa sit eorū numerus multitudō: an sine ulla populositatis summa sit, nec computationis alicuius rationibus terminata. Fingamus enim uos deos mille percolere, uel millia potius quinq;: at in rerum natura potest forsitan fieri, ut deorū millia centū sint: potest & hoc amplius, immo (quod diximus pauloante) potest deorum summa esse nulla, nec numerabili circumscriptione finita. Aut igitur et uos impij, qui præter deos paucos reliquorū officia non obitis: aut si uobis ueniam ceterorum ignorantie postulatis, eandem & nobis conciliabitis ueniam: si pro parte consimili eorū religionibus abstinemus, quos esse omnino nescimus. Et tamē, ne nos quicquā peruicaciter arbitretur sacramēta nolle suscipere ceterorum (quæcūq; sunt) numinum: deuotas etenim mētes & manus protēdimus supplices, neq; aspernamur, quocūq; inuitaueritis, accedere: si modo discamus quinā isti sunt diui, quos nobis ingeritis, et quos par sit adiungi summi regis ac principis uenerationi. Saturnus, inquit, & Ianus est, Minerua, Iuno, Apollo, Venus, Triptolemus, Hercules, atque alij, & ceteri, quibus magnificas ades cun-
 tis

Etis penè in urbibus religiosa consecrauit antiquitas. Inuitare nos forsitan ad istorum numinum potuissetis cultū si non ipsi uos primi opinionū turpium foeditate talia de illis cōfingeretis, quæ non modo illorum pollueret dignitatem, sed minime illos esse qualitibus cōprobaretis ad iunctis. Adduci enim primū hoc ut credamus non possūmus: immortalem illam præstantissimamq; naturam diuisam esse per sexus, & esse partem unam mares, pariem esse alteram foeminas. Quæ quidem locum plene iam dudum homines pectoris uiui, tam Romanis literis explicauere, quàm Græcis: & ante omnes Tullius Romani disertissimus generis, nullam ueritus impietatis inuidiam, ingenue, constanter, & libere, quid super tali opinione sentiret, pietate cum maiore monstrauit. à quo si res sumere iudicij ueritate conscriptas, non uerborū luculentias pergeretis, perorata esset & hæc causa: nec secundas (ut dicitur) actiones nobis ab infantibus postularet. Sed quid auaritia uerborū, splendorēq; sermonis peti ab hoc dicā, cū scia esse non paucos, qui auersentur & fugiant libros de hoc eius, nec in aurem uelint admittere lectionem opinionum suarū præsumpta uincētē? cumq; alios audiā musitare indignāter, & dicere: oportere statui per Senatū, aboleantur ut hæc scripta, quibus Christiana religio comprobetur, & uetustatis opprimatur auctoritas? Quinimo si fideitis exploratū uos dicere quicquā de dijs uestris, erroris conuincite Ciceronem, temeraria & impia dicta refellitote, redarguite, reprobate. Nam intercipere scripta, & publicatā uelle submergere lectionē, non est deos defendere, sed ueritatis testificationē timere. Ac ne tamen

& nobis inconsideratus aliquis calumniam moueat, tan-
 quam deum, quem colimus, marem esse credamus: ea scili-
 cet causa, quod eum, cum loquimur, pronunciamus gene-
 re masculino: intelligat non sexum, sed usum, & familiari-
 tate sermonis appellationem eius, & significantiam pro-
 mi. Non enim deus mas est, sed nomē eius generis masculi-
 ni est: quod idem uos dicere religione in uestra non qui-
 tis. Nam cōsuestis in precibus, siue tu deus es, siue tu dea,
 dicere: quæ dubitationis exceptio dare uos dijs sexū disti-
 ctione ex ipsa declarat. Adduci ergo nō possumus, ut cor-
 pora credamus deū. Nam necesse est corpora, si sunt ma-
 res ac fœminæ, ui significata ex generū distiinctione. Quis
 enim uel exigui sensus nescit terrenorū ab illo animantū
 conditore non alia de causa generis diuersi sexus institu-
 tos esse, atq; formatos, nisi ut per coitus, & connubia cor-
 porum, res caduca & labilis successione perpetua inno-
 uatione duraret? Quid ergo dicemus? Deos procreare?
 Deos nasci? & iccirco his additas genitalium mēbrorum
 partes, ut sufficere prolem possent, & noua quaq; sub-
 riēte fœtura, quicquid prior ætas abstulisset, recidiua sub-
 stitutio subrogaret? Ergo si hæc ita sunt, id est si Dijs pro-
 creant superi, & si per has leges experiuntur se sexus,
 suntq; immortales, nec frigoribus fiunt senectutis effecti,
 sequitur ut debeant plena esse dijs omnia: neq; innumeros
 caelos eorum capere multitudinē posse: siquidem & ipsi
 perpetuo generant, & per soboles sobolum multiplicata
 semper innumerabilitas ampliatur, aut si obscenitas co-
 eundi (ita ut decet) ab Dijs abest, quæ causa ratioq; mor-
 strabitur, cur insigniti sint his locis, quibus sexus se solēt
 libia

libidinum propriarū admonitionib. recognoscere? Neq̄ enim ueri est simile haberi hæc frustra, aut improuidentiam in illis suam ludere uoluisse naturam: ut eos his partibus aggeraret, quibus utendū non est. Sed enim ut ad usus certos, manus, pedes, oculi, cæteraq; constructio mēbrorum sua quæ in officia constituta est, ita conuenit credere in sui muneris functionē comparatas esse has partes: aut confitendum est in deorū corporibus esse aliquid uacuum, quod sit frustra atq; inaniter fabricatū. Quid dicitis ô sancti atq; impolluti Antistites religionum? Habent ergo dii sexus, & genitaliū membrorum circūferunt foeditates, quas ex oribus uerecundis infâme est suis appellationib: promere? Quid ergo iam superest, nisi ut eos credamus immundorum quadrupedum ritu, in libidinū furias gestire, cupiditatibus rabidis ire in mutuas cōplexiones, & postremū fractis dissolutisq; corporibus uoluptatis eneruatione languescere? Et quoniã quædam sunt feminarum generis propria, sequitur ut eas quoq; credamus circūactis persoluere suas mēsis leges: fastidiosos ducere atq; habere conceptus: aboriri, perferre, & præpropero partu septimanas edere aliquãdo foeturas. O pueræ, ô sanctæ, atq; ab omni turpitudinis labe disparata atq; abiuncta diuinitas, auet animus, atq; ardet in Chalceicis illis magnis, atq; in palatijs cœli deos deasq; cōspicere in teētis corporibus atq; nudis, apud Iacchum Cererem (musa ut prædicat Lucretij) māmōsam, Hellepontiacū Priapum inter deas uirgines atq; matres circumferentem res illas, præliorū semper in expeditiōe paratas. Auet inquã uidere deas granidas, deas foetas, gliscētibusq; p̄ dies aluis
 inte=

inest fini p̄oderis morositate cunctari, parturire alias tra-
 ctu longo, & manus obstetricias querere: illas telis gra-
 uibus, & dolorum acuminibus fixas eiulare, & hortari,
 et inter hæc omnia suppeticas Iunonis implorare Lucinæ.
 Nonne multo est rectius maledicere, conuitiari, atq; alia
 ingerere dijs probra, quàm obtentu pio talia de his môstra
 opinionum indignitate præsumere? Et audetis ascribere
 causam nobis offensionis deorum: cū si iudicatio fiat, cer-
 tissima in uobis reperiatur hæc esse, & in cõumelia, quã
 epinamini stare. Nam si dij (ut dicitis) afficiuntur ira, &
 animorum indignationibus incallescunt: cur eos non pute-
 mus ægre atq; acerrime sustinere, dari sibi à uobis sexus,
 quibus canes porciq; formati sunt? & cum ita credatis,
 non aliter se fingi, & ignominiosa cum ostentatione pro-
 poni: Ergo cum hæc ita sint, miseriarũ omnium causa uos
 estis, uos deos impellit, uos excitatis infestare omnibus
 malis terras, & noua quæque quotidie struere, quibus ul-
 cisci se possint tot à uobis iniurijs et maledictionibus ex-
 esperati. Maledictionibus, inquam, & iniurijs, quas par-
 tim fabulis turpibus, partim opinionibus indecoris, quas
 uestri Theologi, quas poetæ, quas ipsi uos quoq; ignomi-
 niosis celebratis in ritibus, res perditas inuenietis huma-
 nas, & abiicisse clauum deos: si modo illorum curam spe-
 rat, mortalium regere atq; administrare fortunas. Nam
 nobis quidem cur irascantur non habent: quos uident &
 sentiunt, neq; se colere, neq; deridere, quod dicitur, & ho-
 nestius quã uos multo de sui nominis dignitate existimare
 & credere. De sexu hæctenus. Nũc ad speciem ueniamus
 & formas, quibus esse descriptos deos superos creditis:
 quibus

quibus inmo formatis, & templorū amplissimis colloca-
tis in sedibus. Neq; quisquā iudaicas in hoc loco nobis op-
ponat & Sadducei generis fabulas, tanquam formas tri-
buamus & nos deo: hoc enim putatur in eorum literis di-
ci & lege, certaq; auctoritate firmari: quæ aut nihil ad
nos attinent, nec ex aliqua portione quicquā habent com-
mune nobiscum: aut si sunt creditæ sociæ, quærēdi sunt uo-
bis altioris intelligentiæ doctores, per quos positis addi-
scere, quibus modis cōueniat literarū illarum nubes, atq;
inuolucra relaxare. nostra de hoc sententia talis est. Na-
turam omnem diuinam, quæ neq; esse cœperit aliquando
nec uitalem ad terminum sit aliquādo uentura, liniamen-
tis carere corporeis, neq; ulla formarum effigies posside-
re, quibus extima circūscriptio membrorū solet coagnē-
ta finire. Quicquid enim tale est, mortale esse arbitra-
mur & labile: nec obtinere perpetuā posse credimus æui-
tatem, quod extremis coercitum finibus necessaria cicutū-
cludit extremitas. At uero uos deos parum est formarum
quòd amplectimini mensione, filo etiam atterminatis hu-
mano: & quod indignius multo est, terrenorū corporum
circūcesura finitis. Quid ergo dicemus? Caput deos gesta-
re tereti rotunditate collectum, retinaculis neruorū dor-
so illigatum ac pectori, & ad ceruicū necessarias flexio-
nes cōsertionibus uerticū, atq; ossæ substructione sulci-
ri? Quod si accipiemus ut uerum sit, aures etiā iequitur
ut habeant curuis perterebratas anfractibus: oculorū or-
biculos mobiles, supercilliorū marginibus obūbratos: sus-
pensum imbricem narium, munctionibus muculentis et
spiritali cōmeabilem tractui: subactionibus ciborū dētes
trini

trini generis, atq; in officia trina cōpositos: manus mini-
 stras operum art: culis, digitis, & cubitorū mobilitate trā-
 ctabiles: corporibus sustinendis pedes, explicandis gressi-
 bus, & suggerendis anticipationibus itionū. Quod si ea,
 quæ prōpia sunt, consentaneū est & illa putari, quæ sub
 costis, earūq; sub cratibus cutes cōtegunt, atq; omentorū
 membranule: gurguliones, uentriculos, uenas, pulmones,
 uesiculas, iccora, intestinorū uolubiliū tractus, & per o-
 mnia uisera cōmeantes purpurei sanguinis uenas cū ar-
 terijs spiritalibus coniugatas, An nunquid cœlestiū corpo-
 ra scēditatibus his carēt: & quoniā cibus mortalibus ab-
 stinent, edentulos eos esse paruulorū credendum est ritūe
 & uiduatos interioribus cunctis, tanquā utres sufflatos,
 turgidorū corporū inanitate pendere? Quid quod, si hæc
 ita sunt, erit uobis necessarium contueri, similesne sint dij
 omnes, an formarum dispari circumscriptione teneantur.
 Si enim par cūctis, atq; una est omnibus similitudinīs spe-
 cies, non absurdum est credere errare eos, falliq; cognitio-
 nis in mutuæ cōprehensione. Sin autē gerūt discrimen in
 uultibus, sequitur ut intelligi debeat non alia de causa dis-
 similitudines his datas, nisi ut singuli se possent differen-
 tium signorū proprietatibus noscitate. Ergo esse dicendū
 est quosdam capitones, silunculos, frontones, labæones: in
 his alios mentones, nœuios, atq; nasicas Hos disphosis na-
 ribus, illos resimis, nōnullos turgentibus malis aut bucca-
 rum cumulatione acriuoecs, n. uios, longos, medios, maci-
 lentos, pingues, crassos: hos capillorū intortionib. crispu-
 los, caluitijs alios et glabritatibus rasos. neq; opinari nos
 falso uestre produnt atq; indicant officinæ. Siquidē cum

Q

facia

facitis atq; informatis deos, hos crinitos effingitis, alios leues, senes, iuuenes, pueros, aquilos, caesios, rauos, seminudos, intectos, aut (ne frigus incomodet) fluidarū uestium superiectione perfusos. Quisquamne est hominū rationis alicuius sapore cōtactus, qui pilos & lanugines credat in deorum corporibus nasci? qui annorū in illis inesse discrimina? qui & per uarias tegminū atq; amictuum formas uestitos hos ire, atque ab aestibus sese frigoribusq; tutari? Quod qui habet uerum, & hoc necesse est tanquam uerū accipiat: esse deos fullones, esse tonsores: qui uel sacras eluant uestes, uel capillos imminuant soluescentiū crinium uelleribus inuolutos. Itane istud non turpe, non impietatis & contumeliæ plenum est, moribundi & caduci animantis linamenta dijs dare? insignire his partibus, quas enumerare, quas persequi probus audeat nemo, nec sine summæ sceditatis horrore, mentis imaginatione concipere? Hoccine est illud fastidium uestrum, sapiētia hæc arrogans, qua despicitis nos ut rudes, atq; omnē scientiā remini rerum uobis diuinarum patere? Aegyptiorū ridetis ænigmata, quod mutorum animantiū formas diuinis inseruerint causis, easdemq; quod species multo thure accipiunt, & reliquo cerimoniarū paratu: uos effigies hominum tanquam deorum ueneramini potestates: nec pudet his ora terreni animalis imponere, erroris alios. & stultitiæ condemnare, & in erroris eiusdem similitudine ac uitio deprehendi. Nisi forte dicetis alias quidē inesse dijs formas, & honoris, & dotis causa species uos eis accommodauisse mortalium, quod maioris multo est cōtumeliæ quàm erroris aliquid ignoratione fecisse. Nam si uos fate
 remini

remini id, quod uestra suspitio credidisset, formam men-
 tis attribuisse diuinis, minus erat iniuriæ præsumpta in
 opinatione peccasse. Nūc uero, cū aliud creditis, & aliud
 fingitis, & in eos estis contumeliosi, quibus id attribuitis
 quod eos confitemini non esse: & irreligiosi esse mōstra-
 mini, cū id adoratis quod fingitis, nō quod in re esse ipsaq;
 in ueritate esse censetis. Si aselluli, canes, porci, humanæ
 aliquid saperent, fingendiq; haberent artes: ijdemq; nos
 uellent cultu aliquo prosequi, & statuarū consecrationi-
 bus honorare, quantas nobis irarū flammæ, indignatio-
 num quos turbines concitarent, si suorum corporum for-
 mas nostra uellēt portare atq; obtinere simulacra: Quā-
 tias inquam irarum flammæ suffunderēt, excitarent, si ur-
 bis cōditor Romulus a sinina staret in facie, si sanctus Pō-
 pilius in canina, si porcina sub specie nomē esset Catonis,
 aut Marci Ciceronis inscriptum: Ita ergo stoliditatem ue-
 stram non rideri (si rident) uestris ab numinibus reminē-
 ant, quoniam censetis affici eos ira, non insanire, non fure-
 re, neq; pro iniurijs & contumelijs tantis ultum ire se uel-
 le, iaculariq; in uos ea, quæ dolor suetus est iacere, & of-
 fensionis acerbitas comminisci: Quāto fuerat rectius ele-
 phantorū his formas, pantherarum, aut tigridum, tauro-
 rum, equorumq; donare? Nam quid in homine pulchrum
 est, quid quæso admirabile, uel decorum, nisi quod & ue-
 terino cum pecore nescio quis auctor uoluit esse commu-
 ne: Sed si uobis (inquiunt) nostra opinatio displicet, uos
 demonstrate, uos dicite, qua sit deus præditus forma. Si
 ueram uultis audire sententiam, aut nullam habet Deus
 formam: aut si informatus est aliqua, ea quæ sit, profecto
 nesci-

nescimus. Neq; enim quod vidimus nunquam, nescire esse dicimus turpe: aut ea re prohibemur aliorum sententias refutare, quia super hoc nostram nullam ipsi sententiam promimus. Vt enim si vitreus esse dicatur mundus, si argenteus, ferreus, uel ex fragili condolatus & fabricatus testa, non dubitemus falsum esse cōtendere, quamuis quæ sit eius materia nesciamus: ita cum de specie agatur Dei, quam perhibetis cōuincimus non esse, etiam si quæ sit minus possumus explicare. Quid ergo (inquiet aliquis) non audit deus? non loquitur? nō ante se positas res uidet? nō intuetur? Suo forsitan genere, nō nostro. Neq; enim ueri aliquid scire tanta in re possumus, aut suffitionibus indagare: quas esse apud nos liquet instabiles, lubricas, & uanorum similitudines somniorū. Si enim dixerimus ipsam illum rationib; uidere, quibus & nos uidemus: sequitur ut intelligi debeat superiectas pupillis eū habere mēbranas, cōnuere, nictare, radijs, aut imaginibus cernere, aut quod oculis cōmune est omnibus, sine alterius luminis cōmixtione nihil omnino cōspicere. Quod ipsum similiter de auditu, ac de eloquij forma, & uerborū prolatione dicendum est. Si per aures audiat, eas quoq; habere flexuosas tramitibus perforatas, quā irrepere uox possit sensum nūciatura sermonis: aut si uerba ore funduntur, labia habere cum dentibus, quorū inflatu & mobilitate multijuga lingua sonos articulet, & uocem in uerba conformet. Si nostri animi motū non recusatis audire, tantū abest ut nos deo corporalia liniamenta tribuamus, ut animorum etiam decora, ipsasq; uirtutes (quibus eminere uix cōcesum est paucis) ante rei uereamur ascribere. Quis enim
de una

Deum dixerit fortem, constantem, frugi, sapientem? quis probum? quis sobrium? quis immo aliquid nosse? quis intelligere? quis providere? quis ad fines officiorum certos actionum suarum decreta dirigentem? Humana sunt hæc bona, & ex oppositione uitiorum existimatione meruerunt habere laudabilem. Quis est autem tam obtusi pectoris, tam bruti, qui humanis bonis deum esse dicat magnū? aut ideo nominis maiestate præcellere quod uitiorum careat fœditate? Quicquid de deo dixeris, quicquid tacitæ mentis cogitatione cõceperis, in humanum transilit & corrumpitur sensum: nec habet proprie significationis notam, quod nostris dicitur uerbis, atque ad negocia humana compositis. Vnus est hominis intellectus de dei natura certissimus, si scias, & sentias nihil de illo posse mortali oratione depromi. Et hæc uero prima est uestrorum numinum contumelia, quæ de formis, & sexibus boni scilicet uindices, et religiosi cõstituitis auctores. Illud uero, quod sequitur, quale est, quod deos uobis inducitis alios fabros, alios medicos, alios lanarios, nautas, citharistas, aulæodos, uenatores, pastores, & quod superat, rusticos? Et ille, inquit, misericus deus est: & hic alter diuinus est. Ceteri enim dii non sunt, & uentura prædicere inscitia nesciunt, atque ignorantia futurorum. Obstetricis ille informatus artibus, medicorum alius institutus est disciplinis. Ergone singuli sua in re pollent, nec in auxilium uocati alienis possunt in partibus subuenire? Hic in sermone facundus est, atque in uerborum continuationibus promptus: barda enim sunt alij, nec possunt aliquid scitum (si oratio faciēda est) eloqui. At rogo quæ ratio est, quæ tam dura necessitas, quæ

causa, ut artificia hæc superi tanquam uiles nouerint atq; habeant sellularij? In cælo enim cantatur & psallitur, ut interualla & numeros uocum nouem cõserant scitule ac modulentur sorores. Sũt in sydereis mõtib. syluæ, sunt lustra, sunt nemora, ut uenationũ præpotēs habeatur in expeditionib. Diana. Imminentia dij nesciũt: & sortibus uiuũt agitaturq; fatalibus, ut quid cuiq; crastinus dies ferat, aut hora, Latonius explicet atque aperiat uates: ipse alio impletur deo, et ui numinis premitur exagiturq; maioris, ut merito dicatur habeaturq; diuinus. Corripiũtur dij morbis, & uulnerari, uexari aliqua ex re possunt: ut cũ exegerit ratio, auxiliator subueniat Epidaurius. Parturiunt, pariunt: ut difficiles puerperiorũ tricas luno mulceat corripiatq; Lucina. Rem rusticam tractant, aut curant militaria munera: ut flammipotens Vulcanus fabricetur his enses, aut ruris ferramenta procedat. Vestis indigent tegmine: ut uirgo Tritonia curiosius stamen neat: & qualitate pro tẽporis, aut trilices tunicas, aut de serico imponat. Accusant, & diluunt crimina: ut Atlantea progenies eloquij primas ferat studiosa exercitatiõe questiti. Erras, inquit, & falleris: non enim ipsi opifices dij sunt, sed ingenijs hominum subijciũt has artes, atq; ut uita sit instructior, tradunt scienda mortalibus. Sed qui aliquã subijcit ignaro ac nescio disciplinã, solertẽq; his efficere non nullius operis scientia cõtendit, sciat ipse necesse est primus id, quod alterum colere cõstituit. Neq; enim traditor alicuius esse scientiæ potis est, ut nõ eius quod tradit præcepta habeat cognita, & rationẽ teneat exercitatissime cõprehensam. Dij ergo sunt artifices primi: siue quod, ipsi ut dicitis

dicitis, subdūt scientiam mentibus: siue quòd immortales,
 & geniti nunquā, genus omne terrenū uctustate tempo-
 ris antecedunt. Hoc est ergo quod queritur, cū sit nullus
 apud superos artibus his locus: neq; usus illorū, neq; natu-
 ra deponat ingeniosum aliquid, aut sellularium scire: cur
 esse dicatis in alijs perceptionibus gnariiores, & habere
 solertias, in quibus singulis euincant scientiarū cogniti-
 one discreti? Nisi forte hoc dicitis, deos artifices non esse,
 sed eos his artibus præsiderē, curare: immo sub illorū po-
 sita esse tutela omnia, quæ administramus, quæ gerimus:
 atq; ut bene ac feliciter cedant, illorū prouisione curari.
 Quod quidē merito dici ac probabiliter uideretur, si ad
 uoluntatem semper sententiāq; procederent ea, quæ obi-
 mus, quæ gerimus, aut in negocijs periclitamur humanis.
 Cū uero in contrariū quotidie res uertantur, neq; ad pro-
 positum uoluntatis actionum respondeant fines, luden-
 tus est dicere deos nobis superesse custodes, quos suspitio
 finxit nostra, non explorata ueritas comprehendit. Per
 maria tutissimas præstat Portunus commeantibus nauig-
 gationes: & cur insanum mare tam frequentes exposuit
 crudelium naufragiorum ruinas? Salutaria, & fida con-
 silia nostris suggerit cogitationibus Consus: & in con-
 trarios exitus cur assidue uertitur placitorum inopinata
 mutatio? Armentorum, & pecorum gregibus Pales præ-
 sunt Inuusq; custodes: & cur seua contagia, & pestilen-
 tes morbos ab æstiuis auertere cessatione inimica non cu-
 rant? Flora illa genitrix, & sancta obscenitate ludorum
 bene curat ut arua florescāt: & cur quotidie gemmulas,
 & pubescentes herbas adurit atque interficit nocentissim-

mum frigus? Puerperijs luno preposita est, & auxiliatur
 genitricibus foetis, & matrum intereunt cur quotidie mil-
 lia parricidalibus nixibus interemptæ? In tutela Vulcani
 est ignis, & materies eius in illius regimine cõstituta est:
 & cur ædes frequentissime sacras, atq; urbium potiores ad
 cinerem patitur flammarum uoracitate collabi? Diuinationis
 scientiam largitur hariolantibus Pythius, & cur obli-
 quata dubia, cur obscuritatibus submersa caligine dat sæ-
 pius submonstratq; responsa? Aesculapius officij & me-
 dendi artibus præest: & cur plura morborum & ualetu-
 dinum genera ad sanitatē nequeunt incolumitatēq; per-
 duci, immo sub ipsis fiunt curantium manibus atrociora cu-
 ræ? Mercurius ceroma pugillatibus & luctationib. præ-
 stat, & cur inuictos omnes nõ perficit, quibus præest? cur
 unius in officio prædiatus, hos uictoria cõpotes, alios ue-
 ro perperitur ignominiosa infirmitate rideri? Tutelari-
 bus, inquit, supplicat dijs nemo, & iccirco singuli familia-
 ribus officijs atq; auxilijs desunt. Nisi enim thura, & sal-
 sas accipiant fruges, benefacere dij nequeunt? & nisi pe-
 corum sanguine delibutas suas conspexerint arulas, suos
 deserunt atq; abijciunt prædiatus? At quin ego rebar pau-
 lo ante, spontaneas esse numinum benignitates, ultroq; ab
 his flucere inexpectata beneuolentiæ munera. Nūquid e-
 nim rex poli libamine aliquo exabitur, aut hostia, ut om-
 nia ista, quib. uiuitur, cõmoda mortalium gentibus largia-
 tur? Non feruorem genitalem solis deus, noctis & tempo-
 ra, uentos, pluuias, fruges, cunctis subministrat æqualiter
 bonis, malis, iniustis, seruis, pauperibus, diuitibus? Hoc
 est enim proprium dei potentis ac ueri, inexorata benefi-
 cia

cia præbere fessis atq; inualidis rebus, & multiformi sem-
 per asperitate uallatis. Nam sacrificijs editis id quod po-
 searis annuere, non est istud postulantibus subuenire, sed
 benignitatis propriæ munificentiâ uenditare. Ludimus
 & lasciuimus tanta in re homines, & quid sit deus obli-
 ti, quid istius magnificentiâ nominis, quicquid uile uel for-
 didum suspitiosa potuimus credulitate cõsingere, diuis tu-
 telaribus arrogamus. Vnctionibus, inquit, superest Vn-
 xia, cingulorum Cinxia replicationi, Victa & Potua san-
 ctissimæ uictui potuiq; procurant. O egregia numinû, &
 singularis interpretatio potestatum, nisi postes uirorum
 adipali unguine oblineretur ab spõsis: nisi uirginalia uin-
 cula iam feruentes dissoluerent, atq; imminentes mariti,
 nisi potarent, & manderent homines, dij nomina non ha-
 berent? Quid? quod non contenti tam ædormibus subdi-
 disse atq; implicuisse deos curis, naturas his etiam feras,
 truculentas, immanes, malis gaudentes semper, & huma-
 ni generis attributis uastitatem. Non commemorabimus
 hoc loco Deam Lauernam furum, Bellonas, discordias, furi-
 as: & leua illa quæ constituitis numina taciturnitatis si-
 lëtio præterimus. Martè ipsum ponemus in medio, et spe-
 ciosam illam cupidinû matrem: ex quibus unum præfici-
 tis prælijs: amoribus alteram & cupiditatis ardori. Pote-
 statem, inquit, bellorum Mars habet. utrûmne ut mota cõ-
 pescat, an ut cessantia & quietâ cõmoueat? Nam si sedâ-
 tor militaris insanîa est, cur quotidie bella nõ desunt? Sin
 autem cõditor illorû est, Deum ergo dicemus in uolupta-
 tis suæ dulcedinem collidere orbem totû: discordiarû &
 discriminû causas inter gentes serere terrarû longinqui-

tate diſiunctas: cōducere ex diuerſo tot mortalium millia,
 & intra uerbi unius moras campos cadaueribus aggerare,
 ſanguineos præcipitare torrentes, fundatiſſima delere
 imperia, æquare urbes ſolo, libertatē ingenuis abrogare,
 & ſeruitutis conditionem imponere, diſſenſionib. gaudere
 ciuilibus, cōmorientium fratrum parricida nece, & ad
 ultimum filiorū & patrum parricidali cōgreſſionis horrore.
 Quod ipſum licebit in Venerē pari atq; eadem ratione traducere.
 Nam ſi amoris hæc flammæ (ſicut perhibetis & creditis) cogitationibus ſubdit humanis, ſequitur
 ut intelligi debeat, quicquid labis & criminis ab infania
 proficiſcitur, talibus ueneris debere uulneribus imputari.
 Ergone Dea cogēte in uiliſſimi nominis ſcorta ſuam ſæpius
 produnt etiam nobiles dignitatē, diſſuuntur tenaciū,
 matrimoniorū nexus, inceſta libidine neceſſitudo ſanguinis
 inardescit, inſaniunt in liberos matres, patres uirginū
 ſuarum uota in ſe uertunt, cōtra decus ætatis ſenes in obſcenoſ
 ingemunt curis iuuenilib. appetitus, ſapientes & fortes uiri
 ſoluūt decreta cōſtantiæ uirilitatis uigore molito, innectūtur
 ceruicibus laquei, cōſcenduntur ardentes rogi, & per uaſtas atq;
 altiſſimas rupes iaciunt ſe paſſim uolūtarijs ſaltibus præcipitati?
 Quisquā ne eſt hominum rationis alicuius primordijs imbutus,
 qui diuinitatis cōſtantiā tam ſœdis polluat aut contamineſcit moribus?
 qui naturas attribuat dijs tales, quas in agreſtibus beluis lenitudo
 ſepe permulſit atq; extenuauit humana: Vbinam quæſo eſt illud,
 quod ab omni perturbationis affectu dij procul amoti ſunt?
 quod lenes, placidi, mites, quod in genere uirtutis unīto
 perfectionis apicem, atq; ipſius retinent ſapientis

pientia summitatē? aut cur eos oramus, ut à nobis aduer-
 sa atq; inimica propellant, si malorū omnium, quibus quo-
 tidie carpinur, ipsi esse nobis reperitūtur auctores? Quā
 tumlibet nos impios, irreligiosos uocetis, aut atheos, nun-
 quam fidem facietis esse amorū deos, esse bellorū, esse qui
 discordias conserant, qui furialib. stimulis animos inquiet-
 tent. Aut enim uerissime dij sunt, & ea quæ cōmemorastis
 non faciunt: aut si ea quæ dicitis faciunt, sine ulla dubita-
 tione dij non sunt. Et tamē possemus utcūq; accipere à uo-
 bis has mentes impiarū plenissimas: fictionū, si non multa
 de dijs ipsi tam cōtraria promentes, dissoluētiaq; ipsa, su-
 finire animi cōpelleretis assensum. Cum enim singuli sin-
 gulos anteire interioris cōtenditis scientiæ laude, & deos
 ipsos, quos opinamini, tollitis: & reponitis alios, quos ma-
 nifestum est non esse: & alius aliud de eiusdem dicitis re-
 bus, & innumeros esse cōscribitis, quos esse singulos sem-
 per cōsenso accepit humana. Incipiamus ergo solenniter
 ab Iano & nos patre, quē quidam ex uobis mūdum, annū
 diij, solem esse prodidere nōnulli. Quod si accipiemus ut
 uerum sit, sequitur, ut intelligi debeat nullū unquam fuis-
 se Ianum, quem ferunt cœlo atq; Hecate pro creatū in Ita-
 lia regnasse primum, Ianiculi oppidi cōditorem, patrem
 Fauni, Vulturū generum, Iuturnæ maritum: atq; ita per
 uos Dei nomen eraditur, quem in cūctis anteponitis pre-
 cibus, & uiam nobis pandere deorum ad audientiam cre-
 ditis. Rursus uero si Ianus est annus, Deus esse nec sic po-
 test. Quis enim annum ignorat temporis esse circumscri-
 ptionem statam, nec habere uim numinis id, quod spa-
 cius mensum, & dierum dinumeratione conclusum est
 quod

quod ipsum licebit in Saturnum non ab simili ratione tra-
ducere. Nam si tempus significatur hoc nomine (græcorū
ut interpretes autumant) ut quod Chronos est, habeatur
Cronos, nullum est Saturnū nomē. Quis est enim tam de-
mens, qui tempus esse dicat deum, quod mensura cuiusdā
est spacij in continua serie perpetuatis inclusit atque ita
ex ordine tollitur & iste cœlestiū, quem cœlo esse editum
patre, magnorū esse procreatorē deorum, uisitatorē, sal-
ciferum uetustas edidit prisca, & minorū transmisit æta-
ti. Nam quid de ipso dicemus Ioue, quem solem esse dicti-
tauerunt sapiētes agitantē pinnatos currus, turba cōsequen-
te diuorum? æthera nonnulli flagrantem uis flammea, atq;
ardoris inextinguibili uasitate? Quod si liquet, & con-
stat: nullus ergo omnino est uobis auctoribus Iuppiter: qui
patre editus Saturno, atq; Ope matre, ut genitoris euade-
ret rabiem, in Cretensium finibus memoratur esse cœla-
tus. Iam uero Iunonem opinatio nonne cōsimilis deorum
tollit è censu? Nam si aer illa est (quem admodū uos lude-
re ac dictitare consuectis, Græci nominis præposteritate
repetita) nulla soror & coniux omnipotentis reperietur
Iouis, nulla Fluuionia, nulla Pomona, nulla Ostipagina,
nulla Februtis, Populonia, Cinxia, Caprotina: atq; ita re-
perietur inanissima esse istius nominis fictio opinionis ua-
cuae celebritate uulgata. Aristoteles (ut Granius memo-
rat) uir ingenio præpotens, atq; in doctrina præcipuus,
Mineruam esse Lunam probabilibus argumentis expli-
cat, & licrata auctoritate demonstrat. Eandem hanc
alij ætherium uerticem, & summitatis ipsius esse sum-
mam dixerunt: memoriam nonnulli: unde ipsum nomen

Minerua

Minerua, quasi quaedam Meminerua formatū est. Quod si accipit res fidem, nulla est ergo mentis filia, nulla uictoria, nulla Iouis elata de cerebro inuentrix olea, nulla magisterijs artium, & disciplinarum uarietatibus erudita. Quod aqua nubat terram, appellatus est (inquiūt) cognominatusq; Neptunus. Si ergo liquoris obtētio nominis huius appellatione signatur, nullus deus est omnino Neptunus: atque ita tollitur, & remouetur è medio stygij frater Iouis, Olympijq; Germanus, tridenti armatus ferro, pistrum cum dominus atq; menarum, rex salforum gurgitum, & tremebundi motator sali. Mercurius etiam quasi quidam medicurrius dictus est: & quod inter loquentes duos media currat & reciprocetur aratio nominis huius concinnata est qualitas. Ergo si hæc ita sunt, non est dei Mercurius nomen, sed sermonis reciprocantis & uocis, atq; ita hoc pacto aboletur & extinguitur caduceator ille Cyllenius in algido fusus monte: uerborum excogitator & nimum: nundinarū, mercium, commerciorumq; mutator. Terrā quidam è uobis, quod cunctis sufficiat animantibus uictum, matrē esse dixerunt magnā: eandē hanc alij, quod salutarium seminum frugem gerat, Cererem esse pronunciat: nonnulli autē Vestam, quod in mundo stet sola, cæteris eius partibus mobilitate in perpetua constitutis. Quod si ratione profertur & asseueratur certa, trina pariter numina uobis interpretibus nulla sunt: non Ceres, non Vestæ deorum esse cōputabuntur in fastis: non ipsa deniq; mater deūm, quam Nigidius autumat matrimonium tenuisse Saturni, dea recta poterit nūcupari: siquidē unius terræ hæc sunt omnia nomina, & his sola prædicationibus indicatur

tur. Prætermittimus hoc loco satietatis fuga Vulcanum
 quem esse omnes ignem pari uocum pronūciatis assensu
 quod ad cunctos ueniat, Venerem, & quod sata in lucem
 proserpant, cognominatā esse proserpinā: qua rursus in
 parte trium capita numinū tollitis: siquidem primum ele
 menti est nomen, non sentientis uocabulū potestatis: libi
 dinis alterum per cuncta animantia diffusa: tertium uero
 significat attollentia se germina, frugū sub crescentiū mo
 tiones. Quid cum Liberum, Apollinem, Solem, unum esse
 cōtenditis numē uocabulis amplificatū tribus: nonne sen
 tentijs uestris deorum imminuitur census, & opinio præ
 dicata dilabitur? Nam si uerum est solem eundē Liberum
 esse, eundemq; Apollinē, sequitur ut in rerum natura neq;
 Apollo sit aliquis, neq; Liber: utq; ita per uos ipsos abole
 tur, eraditur, Semelius, Pythius: alter feculentæ hilarita
 tis dator, sminthiorū alter pernicies murum. Non indocti
 apud uos uiri, neq; quod induxerit libido garrientes, Dia
 nam, Cererem, Lunā, caput esse unius dei triuiali germa
 nitate pronunciant: neq; ut sunt trina dissimilitudines no
 minum, personarum differentias tres esse: Lunam in his
 omnibus uocari, atq; in eius uocamen reliquorum seriem
 coaceruatam esse cognominum. Quod si exploratū, si fix
 um est, atq; ita se esse rei ueritas mōstrat, cassum iterum
 nomen est Cereris, cassum Dianæ: atq; ita perducitur res
 eō, ut & illa frugū (sicut perhibetis) inuentrix, uobis du
 cibis atq; auctoribus nulla sit: & expolietur Apollo ger
 mana, quā quondam puris in fontibus abluentē membro
 rum sordes coruiger ille uenator inspexit, & pœnā curio
 sitatis inuenit. In Philosophiæ memorabiles studio, atque

ad istius nominis culmen uobis laudatoribus eleuati, uni-
 uersam istam molem mundi, cuius omnes amplexibus am-
 binur, tegimur, ac susinemur, animal esse unum, sapiens,
 rationale consilium probabili asseueratione definiunt:
 quorum si est uera & fixa certa sententia, etiam illi con-
 tinuo desinet dii esse, quos in eius portionibus paulo ante
 immutatis nominibus constituebatis. Vt enim homo unus
 nequit permanente sui corporis integritate in homines
 multos scindi: neq; homines rursus multitudinis iunctio-
 nis differentia cōseruata in unius sensus simplicitatē con-
 flari: ita si mundus unum est animal, & unius mentis agi-
 tatione motatur: nec in plura potest numina disipari, nec
 (si eius particule dii sunt) in unius animantis conscientia
 am cogi, atq; uerti. Luna, sol, tellus, ether, astra, membra
 sunt, & mundi partes: quod si partes & mēbra sunt, ani-
 malia utiq; sui nominis non sunt: neq; enim partes hoc ip-
 sum esse, quod totū est, aliqua in re possunt: aut sibi sape-
 re, sibi sentire, quod sine totius animantis assensu nullis
 proprijs afficiatur è motibus, quo constituto, ac posito,
 summa omnis illuc redit: ut neque Sol deus sit, neq; Luna,
 neq; Aether, Tellus & cætera. Sunt enim partes mundi,
 non specialia numinum nomina: atque ita perficitur, om-
 nia uobis turbantibus miscentibusq; diuina, ut in rerum
 natura unus deus constituatur mundus explosis omnibus
 ceteris: quinimmo inaniter, uacue, & sine ulla substantia
 constitutis. Si totidem nos modis, totidēq; sententijs deo-
 rum uestrorum subrueremus fidem, nulli esset dubium,
 quin ira & rabie concitati, ignes, feras, & gladios, atque
 alia postularetis suppliciorum in nos genera, quibus si-

tim soletis uestram nostri sanguinis appetitione proluere.
 Cum uero per uos ipsos propè omnis gens numinum sub
 ostentatione tollatur ingeniorū atq; doctrinæ, audetis in=
 tendere nostri nominis causa res humanas ab dijs premi:
 cum quidam (si uerum est esse illos uspiam, atq; incalesce
 re irarum flammis) nihil habeāt iustius, propter quod in
 uos seuiāt, quàm quod eos negatis subsistere, neq; ulla esse
 in parte naturæ. Musas Mnaseas est auctor filias esse tel=
 luris & coeli: Iouis cæteri prædicant ex Memoria uxore,
 uel mente: has quidem uirgines, alij matres fuisse conscri=
 büt. Libet enim iam paucis etiã illas partes attingere, qui
 bus alius aliud eadē de re dicere opinionū diuersitate mō=
 stramini. Ephorus has igitur numero esse tris effert: Mna=
 seas quem diximus, quatuor: Myrtilus inducit septē: octo
 asseuerat Crates: ad extremū Hesiodus nouem cū nomini
 bus prodit, dijs cælum & sydera locupletans. Nisi falli=
 mur, ista dissensio nihil scientiū uerum est, non ab rei ue=
 ritate descendens. Nam si liquido sciretur, quid sit unani=
 mis uox omnium, & in eiusdem sententiæ finem cuncto=
 rum pergeret & cōueniret assensio. Quoniam modo igitur
 religionis potestis integrare uim plenā, cum circa ip=
 sos erretis deos: aut ad uenerabiles inuitare nos cultus cū
 nihil nos certi de ipsorum numinum comprehensione do=
 ceatis? Ut enim de medijs cōticescimus auctoribus, aut il=
 le primus eradit atq; interficit sex diuas musas, si esse il=
 las constat nouem: aut iste ultimus & extremus sex appo=
 nit, quæ nullæ sunt, tribus solis in ueritate constantibus: ut
 neq; sciri possit, aut comprehendi, quænam debeant addi,
 quæ demi, et in periculū deducatur religionis ipsius susce=
 ptio

ptio, aut id quod non est colens, aut quod sit fortasse præ-
 teriens. Nouēfileis, Piso deos esse credi nouem in Sabinis
 apud Trebiam constitutos: Hos Granius musas putat, con-
 sensum accommodans Aelio: nouenarū numerum tradit
 Varro, quod in mouendis rebus potentissimus semper há-
 beatur & maximus, nouitatū Cornificius præfides, quod
 curantibus his omnia nouitate integrentur, & constant:
 deos nouem Manilius, quibus solis Iuppiter potestatem ia-
 ciendi sui permiserit fulminis. Cincius numina peregrina
 nouitate ex ipsa appellata pronunciat: nam solere Roma-
 nos deos omnes urbium superatarū partim priuatim per
 familias spargere, partim publice consecrare. ac ne ali-
 quid deorū multitudine aut ignorantia præteriretur, bre-
 uitatis & cōpendij causa uno pariter nomine cūctos No-
 uensiles inuocari. Sunt præterea nonnulli, qui ex homini-
 bus diuos factos hac prædicat appellatione signari, ut est
 Hercules, Romulus, Aesculapius, Liber, Aeneas. Sententiæ
 (ut apparet) diuerse sunt hæc omnes: neque fieri per rerum
 naturam potest, ut qui opinionibus differunt, ueritatis u-
 nius habeantur auctores. Si enim Pisonis sententia uera
 est, Aelius & Granius mentiuntur: si quod dicitur ab his
 certum est, peritissimus errat Varro, qui rebus in substan-
 tia constitutis inanisimas subdit & res cassas. Si nouena-
 rius numerus cognomen Nouensilium ducit, Cornificius
 balare conuincitur, qui nouitati præfidentibus diuis alie-
 ne potentiæ uim donat. Quod si opinio Cornificij uera
 est, imprudens Cincius inuenitur, qui urbium uictarum
 deos potestate afficit Nouensilium numinum. Quod si hi
 sunt, quos Cincius prædicat, Manilius dicere reperietur

R

falsum

falsum, qui alieni fulminis iaculatores sub istius uocamē-
nis appellatione concludit. Quod si exploratū & uerum
est id quod Manilius autumat, in errore sunt hi maximo,
qui honoribus diuinis auctos, consecratosq; mortales ob
nouitatem honoris existimant nūcupari. Quod si Nouen-
files hi sunt, qui meruerunt ad hydera subleuari, postquā
sunt uitae mortalitate defuncti, nulli prorsus Nouenfiles
dij sunt. Ut enim serui, milites magistri non sunt persona-
rum subiacentium nomina, sed officiorum, conditionū, et
munerum: ita cum Nouenfiles dicimus esse nomen eorum
qui ex hominibus meruerunt dij esse, manifestū & prom-
ptum est non personas specialiter definitas, sed nouitatem
ipsam cognomine Nouensilium nūcupari. Nigidius Pena-
tes deos Neptunū esse atq; Apollinem prodidit, qui quon-
dam muris urbem Ilium conditione adiuncta cinxerunt.
Idem rursus in libro sexto exponit & decimo disciplinas
ethruscas sequens, genera esse Penatium quatuor, & esse
Iouis ex his alios, alios Neptuni, inferorum tertios, mor-
taliū hominū quartos, inexplicabile nescio quid dicens.
Cæsius & ipse assequens Fortunam arbitratur, & Cere-
rem, Gentium Iouialem, ac Palem, sed non illam fœminam,
quam uulgaritas accipit, sed masculini nescio quem gene-
ris ministrum Iouis, ac uillicū. Varro, qui sunt introrsus,
atq; in intimis penetralibus cœli deos esse censet, quos lo-
quimur, nec eorum numerum, nec nomina sciri. Hos con-
sentes, & complices Ethrusci aiunt, & nominant, quod
unā oriantur, & occidant unā: sex mares, & totidem fœ-
minas nominibus ignotis, et ijs nationis barbarissimæ: sed
eos summi Iouis cōsiliarios, ac principes existimari. Nec
desperunt

defuerunt qui scriberent Iouem, Iunonē, ac Mineruā, deos penates existere: sine quibus uiuere, ac sapere nequeamus: sed qui penitus nos regunt ratione, calore, ac spiritu. Ut uidetur, & hic quoq; nihil continens dicitur, nihil una pronūciatione finitur: nec est aliquid fidum, quo insistere mens possit ueritati suæ proxima suspitione cōiiciens. Ita enim labant sententiæ, alteraq; opinio ab altera conuelli-
 tur: ut aut nihil ex omnibus uerū sit: aut si ab aliquo dicitur, tot rerum diuersitatibus nesciatur. Possumus si uideatur, summatim aliquid & de Laribus dicere quod arbitratu uulgi uicorū atq; itinerū deos esse, ex eo quod Græci uicos cognomināt lauras. In diuersis Nigidius scriptis modo tectorum domūq; custodes, modo curretas illos qui ocultasse perhibētur Iouis aribus aliquādo uagitum, indigetes Samothracios, quos quinq; indicāt Græci id eos dactylos nuncupari. Varro similiter hæsitans, nūc esse illos Manes, et ideo Maniam matrē esse cognominatā Larum: nunc aërios rursus deos, & heroes pronūciat appellari: nūc antiquorum sententias sequēs laruas esse dicit Lares, quasi quosdā genios defunctorū animis mortuorū. In finitū est & immensum species ire per singulās, atq; ipsis facere promptum libris, nullum esse à uobis deū, neq; existimatum, neq; creditum: de quo ambiguas, discrepantesq; sententias opinionū mille uarietatib. non prōpseritis. Sed breuitatis & fastidij causa satis hæc est dixisse, quæ dicta sunt: & est operosum nimis coaceruare in unū multa, cum ex uno & ex altero manifestū fiat & pateat, labare nec quicquā uos certi de his reb. quas asseritis dicere: nisi forte dicetis, etiā si personaliter ignoramus, & sunt Lares
 R 2 qui

qui Nouensiles, qui penates, esse illos tamē consensio ipsa uindicat auctorum, & in numeris coeliū formā sui generis obtinere. Et quemadmodum poterit an sit deus aliquis sciri, si ignorabitur & nescietur quid sit? aut postulatio ipsa beneficiorū ualere, si exploratum non erit, non certum, quis ad quamq; debeat consultationē uocari? Omnis enim, qui querit alicuius numinis impetrare responsum, debet necessario scire cui supplicet, quem imploret, a quo rebus auxilia & necessitatibus exposcat humanis: maxime cum uos ipsi, & non omnes omnia deos posse praestare, & dissimilibus ritibus singulorū animos referatis offensionesq; placari. Etenim si hic atram, ille albam desiderat pellē, huic capite uelato, illi sacrificandū est nudo, de matrimonijs ille consulitur, hic medelas incōmoditatibus praestat, interesse non potest nihil, an sit ille nouensilis, an ille, cum ignoratio rerū, & personarū confusio deos offendat, cogat & necessario piaculum contrahi? Finge enim me ipsum incōmoditatis alicuius & declinandi periculi causa horū cuiquam numinum supplicare dicentē, ad este, adestote dij Penates, tu Apollo, tuque Neptune, omniaq; haec mala, quibus uror, terreor, uexor, uestri numinis aberuncate clementia: erit ne spes aliqua restrenda ab his opis, si Ceres, Pales, Fortuna, Iouialis aut Genius, non Neptunus & Apollo Penates dij erunt? aut si curetas prolaribus inuocaro, quos indigetes samothracios pars uexororum asseuerat auctorum, quemadmodū his potero auxiliatoribus & propitijs uti, cum neq; his sua, & aliena illis imposuero cognomina? Vsq; adeo res exigit propria tim deos scire, nec ambigere, nec dubitare de uniuersisq;

ui, nomine, ut si alienis ritibus & appellationibus fuerint
 innocati, & aures habeant structas, & piaculis nos te-
 neant inexpiabilibus obligatos. Quare si uobis liquet, in
 sublimibus palatijs cœli habitare, cōsistere multitudinem
 istam, quam enumeratis deorum, in unius proloqui finis-
 bus cōuenit uos stare: nec per uarias distractos, repugnan-
 tesq; sententias fidem ipsis rebus, quas struitis, derogare.
 Si Ianus est, Ianus sit: si Liber est, Liber sit: si Summanus,
 Summanus sit: hoc est enim confidere, hoc tenere, explo-
 ratæ in rei cognitione defigi, nō more cæcorum atq; errā-
 tium dicere, Nouensiles Muse sunt, Trebiani quinimmo-
 dij sunt, immo nouennarius numerus, subuersarum potius
 urbium præsides, & in id periculum ducere res tantas, ut
 dum alios tollitis, & reponitis alios, possit iure de cun-
 ctis, an sint ulla in parte, dubitari.

ARNOBII DISP V=
 tationum aduersus Gentes
 Liber quartus.

NTERROGARE uos libet, ip-
 sosq; ante omnia Romanos dominos rerū
 ac principes, utrūne existimatis pietatē,
 cōcordiam, salutē, honorem, uirtutem, scē-
 licitatem, ceteraq; huiusmodi nomina, quibus aras uide-
 mus à uobis cū magnificis exedificatas delubris, uim ha-
 bere diuinam, cœliq; in religionibus degere: an ita ut asso-
 let dici causa, ex eo, quod optamus & uolumus bona ista
 nobis contingere, superiorum retuleritis in censum? Nam
 si uerba existimantes hæc cassa, & nullius substantiæ no-

mina, diuinis tamē in regionib. cōsecratis: erit uobis uidē-
 dum utrumne istud puerile sit ludicrū, an uestrorū ad nu-
 minum delusione spectans, quibus cōequatis & adiungi-
 tis inanium figmenta uerborū? Sin autē ex animi certiore
 sententia deos esse & hęc rati, tēplis & puluinariibus ho-
 norastis, inscitiam nostram ut doceatis oramus, uictoria,
 pax, æquitas, & cætera quæ in superiorib. dicta sunt, qua
 nam ratione, qua uia intelligi possunt dij esse, atq; ad supe-
 rorū concilium pertinere? Nos enim (nisi forte cōmunem
 tollitis nobis atq; eripitis sensum) nihil horum sentimus et
 cernimus habere uim numinis: neq; in aliqua cōtineri sui
 generis forma: sed esse uirtutē uiri, salutem salui, honore
 honorati, uictoris uictoriā, concordis concordiam, picta-
 tem pij, memoriā memoris: feliciter uero uiuentis ac sine
 ullis offensionibus felicitatē. Quod à nobis uerissime dici
 ex cōtrarijs promptū est oppositionib. noscitur, infelici-
 tate, discordia, obliuioe, iniquitate, impietate, ignauia pe-
 ctoris, & ualetudine corporis minus fausta. Ut enim hæc
 accidunt, hominū quæ sunt posita in actionibus affectibus
 fortuitis, ita quod illis aduersum ex qualitatis. benigno-
 ribus nominatur, in alijs necesse est hæreat, ex quibus ita
 formatis figuratio ista cōcepta est nominū. Nā quod nobis
 cæterus ignotorū aliās inducitis deorū, existimare nō pos-
 sumus, utrumne istud serio, atq; ex rei cōperta faciatis si-
 de: an fictionib. ludentes castis ingeniorū lasciuialis luxu.
 Quod abiectis infantib. pepercit lupa nō mitis, Luperca,
 inquit, dea est auctore appellata Varrone. Ex rerū ergo
 prouentu, non ex ui naturæ dea ista est prodita: & postq̃
 feros morsus immanis prohibuit bellua, & ipsa esse hoc
 cœpit,

cepit, & ipsius nominis significantiam traxit? aut si fuit iam dudum dea, prius quam Romulus nasceretur & frater: cuius fuerit nominis atque appellationis expromite. Præstana est (ut perhibetis) dicta, quod Quirinus in iaculi missione cunctorum præsterit uiribus: et quod Tito Tatio, capitolinum ut capiat collem, uiam pandere atque aperire permissum est: dea Panda est appellata, uel Patica. Et hæc ergo nunquam fuerant numina: & nisi Romulus tenuisset teli traiectione palatium, neque Tarpeiam rupem rex Sabinus potuisset accipere, nulla esset Pantica, nulla Præstana? Et si ad has dicitis ante sui causam fuisse cognominis, quod in priore quesitum est capite, cuius & hæc fuerint uocaminis indicate. Pellendorum hostium dea potens Pellonia est: quorumam (nisi molestum est) dedite. cõfligunt partes, atque inter se cominus armorum collatione decernunt: et hæc illi est pars hostis, et illa huic hostilis: quos ergo Pellonia, cum hinc & inde pugnabitur, pellet, aut in gratiam cõcesura est quorum: cum utriusque debeat parti sui nominis uires, officiumque prestare. Quod si utriusque fecerit, id est partibus si utriusque fauorem ac suffragium commodarit, nominis sui uim perdet, quod partis unius impulsione formatum est. Nisi forte dicitis, Romanorum tantum est dea hæc, & cum solis Quiritibus faciens gratiosus semper opitulacionibus presto est. esse quidem hoc ita, quod nomini fauemus, optamus: at questionem non exigua res habet. Quod enim Romani deos possident peculiare, qui aliarum gentium non sint: & quemadmodum poterunt dii esse, si non omnibus, que ubique sunt gentes, æquabilitatem sui numinis exhibebunt? & ubi queeso iam dudum Pellonia hæc fuit, cum apud

furculas caudinas decus publicū subiugatum est: cū apud Thrasimenum lacum sanguinei cucurrere torrentes: cum Diomedis campi Romanis cadaueribus aggerati sunt: cū mille alia uulnera praeliorū innumeris accepta sunt cladi bus: dormiebat, stertebat, aut quod uilia facere consueta sint capita, in hostilia castra defugerat? Dij læui, et læuæ, sinistrarum tantū regionū sunt præsides, & inimici partium dexterarū. Quod quanā istud ratione dicatur, quō uē animi ensu, neq; ipsi nos assequimur, nec à uobis confidimus posse in aliquā lucem cōmunis intelligētia perducī. Iam primū enim mundus ipse per se sibi neq; dexteras, neq; læuas, neq; superas regiones, neq; imas, ueq; anticās habet, atq; posticas. Quicquid enim teres est, atq; ex omni parte rotunditatis solidæ conuexione cōlusum nullum habet initium, nullam finem: ubi finis, & initium nullum est, esse aliqua portio sui nominis, & initium non potest. Itaq; cum dicimus dextera hæc regio est, & illa læua: non ad mundi habitū dicimus qui sui simillimus totus est, sed ad positionem nostram, situmq; reuocamus: qui informati sic sumus, ut alia dextera, alia in nos dicantur esse læua: quæ tamē hæc ipsa quæ læua appellamus, et dextera alia, in nobis nihil habet perpetuū, nihil fixum: sed prout nos casus, atq; euentus collocauerit temporis, ita nostris sumūt ab lateribus figurationes. Si orientē solem respexero, car do mihi frigoris, & Septētrio fit læuus: in quē si ora traduxero, erit mihi sinister Occasus, qui ab sole posterga neus habebitur. Rursus uero si iccerō plagam in occidua lumina, uocabulum sinistri Auster, & meridies trahet: in quam si me partem necessaria temporis circumegerit ratio

tio, fit ut oriens læuus immutata corporis conuersione di-
 catur. qua ex re poterit facillime recognosci, neque læua
 natura esse ulla, sed positionis & temporis, & prout no-
 stri corporis habuerit se situs rerum ad circumstantiã col-
 locatus. Quod cum ita se habeat, quanam ratione, quo pa-
 tto sinistrarum partium dijerunt, cum easdem constiterit
 regiões modo dexteris fieri, modo læuis? Aut quid dexte-
 ræ meruerunt de immortalib. dijs partes, ut sine ullis præ-
 fidibus degerēt, quas esse faustas, & prosperis semper cū
 omnibus ediderunt? Lateranus (ut dicitis) deus est foco-
 rum & Genius, adauctiusq; hoc nomine, quod ex latercu-
 lis crudis ab hominibus caminorū istud exædificetur ge-
 nus. Quid ergo si argilla, aut materia fuerint quacunque
 alia fabricati soci? Genios non habebūt? & ab officio tu-
 tele (quisquis iste est Lateranus) abscedet, quod regni sui
 possessio non luteis constructa est formis? Et quid (quæso)
 ut faciat, præsidatum focorū deus iste sortitus est? Per hu-
 mani generis coquinas currit, inspicies & explorās qui-
 busnam lignorū generib. suis ardor in focolis excitetur:
 habitudinem fictilibus cōtribuit uasculis, ne flammarum
 disiliant ui uicta: curat ut ad sensum palati suis cū iucur-
 ditatibus ueniant rerum incorruptarū sapores, et an rite
 pulmenta condita sint, prægustatoris fungitur, atq; expe-
 ritur officio. Itane istud non fœdum, quinimmo (ut uerius
 dixerim) non cōtumeliosum, non impium, ad hoc tantum
 inducere deorum nescio quas fictiones? nō quas dignis ho-
 noribus prosequare, sed quas rebus turpibus, & infamī
 præficias actioni? Etiamne militaris Venus castrēsib. fla-
 gijs præsidet, & puerorū stupris? Etiamne Perfica una

est è populo numinū, quæ obscenas illas & luteas uoluptates ad exitum perficit dulcedine inoffensa procederes? Etiamne Pertunda, quæ in cubiculis præsto est, uirginalem scrobem effodientibus maritis? Etiamne Mutunus, cuius immanib. pudendis, horrentiq; fascino, uestras inequitare matronas, & auspicabile ducitis, & optatis? Quod si minime uos admonent ad intellectum ueritatis respice: nec ex ipsis saltem potestis nominibus noscere inanissimæ superstitionis figmenta hæc esse, & falsorum imaginationes deorum? Putationibus arborum Puta (inquit) præsto est, rebus petendis Peta: Deus nemorum Nemestrinus est: Patellana numen est, & Patella, ex quibus una est patefactis, patefaciendis rebus altera præstituta: Nodutus dicitur deus, quia ad nodos perducit res satas: & quæ præst frugibus ferendis, Noduterensis: ab erroribus uiarū dea Vibilia liberat: in tutela sunt Orbonæ orbatī liberis parentes, in Neniæ, quibus extrema tempora. Nam quæ durat & solidat infantibus paruis ossa, Osilago ipsa memoratur. Mellonia dea est pollens potensq; in apibus, mellis curans custodiensq; dulcedinem: Dicite (ò quæ so ut ita uobis propitiæ faueant, Peta, Puta, Patella) si omnino nõ essent apes ullæ in terris, aut si exos humanum, uelut quidam uermiculi nasceremur, dea Mellonia non esset: aut Osilago solidatrix ostium nomē proprium nõ haberet? Etenim quæro, & rogitō, utrumne uobis uideantur antiquiores dii esse natura, tempore, uetustate, an homines, an apes, fruges, uirgulta, & cetera? Dubitabit hominum nemo, quin innumeris dicatis deos etatibus, seculis, cuncta quæcunq; sunt anteire, Quod si habet se ita, qui fieri

per

per rerum naturam potest, ut ex rebus postea procreatis acciperet nomina ea, quæ sunt priora temporibus? aut tute las sortiretur earum dii reru, quæ nondum essent gentiæ, & in usum mortalib. attributæ? An nūquid iam dudū sine nominibus dii erant, & postquā res nasci, terrisq; inesse coeperūt, his à uobis dignati sunt signis atq; appellationibus nūcupari? Et unde scire potuistis quæ nomina singulis inderetis, cū esse illos ignoraretis omnino, aut inesse potentias his certas: cū esset uobis similiter nesciū, quisnam eorum quid posset, & cui rei deberet pro sui numinis potestate preponi. Quid ergo (inquitis) hos deos nusquam esse gentiū indicatis, & falsis opinionibus constitutos? Non istud nos soli, sed ueritas ipsa dicit, & ratio: & ille cōmunis, qui est cunctis in mortalibus, sensus. Quis est enim qui credat esse deos Lucrios, et lucrorū cōsecutionibus præsidere, cū ex turpibus causis frequētissime ueniāt, & aliorum semper ex dispendijs cōstent? Quis Libentiam, quis Liburnum libidinum superesse tutelis, quas iubet sapiētia fugere, & quas mille per species propudiosa expeit & exercet obscœnitas? Quis Limentinum, quis Limam custodiam liminum gerere, & ianitorum officia sustinere: cum fanorum quotidie uideamus, & priuatarum domorū conuelli & subrui: nec sine his esse flagitiosos ad lupanaria comœtatos? Quis curatores obliquitatum Limos? quis Saturnū præsidem sationis: quis Montinum montiū? quis segnium Murciam? quis ad extremum deam Pecuniam esse credat, quam uelut maximū nomen uestre indicant literæ donare annulos aureos, loca in ludis atq; in spectaculis priora, honorū suggestus summos,

amplitudinē magistratus, & quod maxime pigri ament,
 securū per opulentias ociū. Quid si haberent in sedibus
 suos proprios praesides, ossa, mella, et limina, ceteraq; a-
 lia, quae uel cursim perstrinximus, uel nimietatis non at-
 tigemus tædio? licet consimili ratione mille alios deos in-
 ducere, qui rebus innumeris debeant suam curam, custo-
 diamq; praebere. Cur enim deus praesit mihi uni tantum-
 modo, non praesit cucurbitis, rapis, nō cumula, nasturtio,
 nō ficis, betis, caulibus? Cur sola meruerint ossa tutelam,
 non meruerint ungues, pili, ceteraq; alia locis posita in
 obscuris, & uerecundiorib. partibus? & sunt casibus ob-
 noxia plurimis, & curam magis deorū, diligentiaq; desi-
 derant. Aut si & has diciis partes suis agere sub tutelari-
 bus diuis, incipient totidem dii esse, quot res sunt: nec ex-
 plicabitur ratio, cur nō rebus omnibus diuinae praesideāt
 curae. Si certas res esse, quibus praesint numina & prouide-
 ant, dixeritis: quid dicitis o patres nouarū religionum,
 qui potestati obscæne à nobis deos uiolari, & negligi sa-
 crilege clamitatis, quiritaminiq; contemni Larem Geniū
 focorum, Limentinū praesidem liminū, Pertundam, Perfi-
 cam, Noduterensem: & quia nō supplices Mutuno pro-
 cumbimus atq; Tutuno, ad interitū res lapsas, atq; ipsum
 dicitis mundū leges suas & constituta mutasse? At quin ui-
 dete, perspicite, ne dū talia cōfingitis monstra, taliaq; mo-
 limini, deos offenderitis certissimos (si modo sunt ulli, qui
 istius nominis mereantur sustinere atq; habere fastigium)
 nec propter aliam causam mala ista, quae dicitis, ferueāt,
 & quotidianis accessionibus inolecant. Cur ergo, è no-
 bis fortasse aliquis dixerit, esse falsos istos deos cōtendis,
 si in-

si inuocati ab haruspibus parent, & suis acciti nomi-
 bus ueniunt, & fidelia reddunt responsa querentibus: pos-
 sumus obtinere falsum esse quod dicitur, uel quod supersti-
 tionibus plenissima res tota est: uel quod multas quotidie
 predictionum uidemus, aut aliter cadere, aut in contrarios
 exitus frustrata expectatione torqueri. Sed sint (ut asseri-
 tis) uera nunquam tamen facietis fidem Melloniam (uer-
 bi causa) uel Limentinum inferere se fibris, & ad rerum,
 quas queritis, significantias aptare. Nunquid illorum ali-
 quando uidistis os, habitum, faciem? aut eadem hæc possunt
 in pulmonibus, aut iecusculis conspici? Nonne accidere, fie-
 ri (licet astu dissimiletis) potest, ut alter pro altero subeat,
 fallens, ludens, decipiens, atque inuocati speciem præstans?
 Si magi haruspicum fratres suis in actionibus memorant
 antiatheos sæpius obrepere pro ueris: esse autem hos quos-
 dam materijs ex crassioribus spiritibus, qui deos se fingant,
 nesciosque mendacis & simulationibus ludant: cur ratio-
 ne non pari credamus hic quoque subijcere se alios pro eis
 qui non sunt, ut & uestras opinaciones firmet, & sibi ho-
 stias cædi alienis sub nominibus gaudeant? Aut si sic acci-
 pere rei nouitate renuitis, unde uobis est scire, an sit unus
 aliquis, qui succedat pro omnibus quos inuocatis, parti-
 busque se cunctis locorum diuisionumque suppones, multorum
 uobis speciem diuorum præbeat & potestatum? Quisnam iste
 est unus? interrogabit. Forte possumus istum ueris aucto-
 ribus dicere: sed ne nobis fidem habere nolitis, Aegyptios,
 Persas, Indos, Chaldaeos, Armenios interroget, omnesque
 illos alios, qui in interioribus uiderunt & cognouerunt hæc
 artibus: iam profecto discetis, quisnam sit Deus unus, uel
 sub

sub eo qui plurimi, qui deos se fingant, & humani generis imprudentiã ludant. Iam dudum nos pudet ad eum locũ uenire, in quo risum tenere nõ possunt nõ tantũ pueruli, & procaces, uerum etiam serij, atq; in mores tetricos asperitate durati. Nam cũ à doctoribus omnes nostris insinuatũ acceperimus et traditũ, in declinationibus deorũ pluratiuos numeros non esse, quod essent dij singuli, nec cõmuniter ire p plurimos uniuscuiusq; nominis proprietates quiret: immemores uos facti, & pueriliũ disciplinarum recordatione seposita, & cõplures sub diis uocabulis isdem deos, & cum sitis aliã in eorum numero restrictiores, multiplices eos rursus cognominũ societate fecistis: quam quidem olim partẽ iudicij acres utri, atq; ingenio perspicaci, tam sermone italo explicuere, quam Græco. Et dare nobis cõpendium potuisset res ista, si nõ & alios quos uideremus literarũ esse istarũ expertes: & insitutus à nobis sermo nos quoq; cõpelleret nonnihil de his rebus (quamuis ab illis sumptum, cõmemoratumq;) deprimere. Aiunt igitur Theologi uestri, & uetustatis absconditæ conditores, tres in rerũ natura loues esse: ex quibus unus æthere sit patre progenitus, alter cœlo, tertius uero Saturno, apud inulam Cretam & sepulturae traditus, & procreatus. Quinq; Soles, & Mercurios quinq; ex quibus (ui referunt) Sol primus Iouis filius dicitur, & ætheris habetur nepos: secundus Rea & Hyperione proditus genitore: tertius Vulcano, nõ Lemnio, sed Nili qui fuerit filius: quartus Iabysi pater, quem Rhodi peperit heroicis temporibus Achanto: quintus Scythici regis, & uersipelis habetur Circes. nam Mercurius primus, qui in Proserpinam

Cicero de Nat. 7. 4.

pinam dicitur genitalibus adhinnuisse subreētis, supremi
 progenies cæli est. Sub terra est alter, Trofonius qui esse
 iactatur. Maia tertius matre, & Ioue procreatus sed ter-
 tio: quartus soboles Nili est, cuius nomen Aegyptia gens
 horret & reueretur expromere. Quintus Argi est inter
 emptor, fugitiuus, atq; exul, & proditor apud Aegyptiū
 literarum. Sed & Mineræ (inquiūt) sicut Soles & Mer-
 curij, quinque sunt: ex quibus prima nō uirgo, sed ex Vul-
 cano Apollinis procreatrix: Nili altera proles, et quæ ef-
 se perhibetur Aegyptia Sais. Saturni tertia est, et quæ u-
 sum excogitauit armorum: Iouis quarta progenies, quam
 Messenij Coryfiam nūcupant: & quæ Pallantē occidit
 patrem, incestorum appetitorē, est quinta. Ac ne longum
 uideatur, et nimium minutum, uelle capita ire per singula,
 aut iudem Theologi quatuor esse Vulcanos, & tres Dia-
 nas, Aesculapios totidē, et Dionysos quinque, ter binos Her-
 cules, & quatuor Veneres, tria genera Castorū, totidēq;
 musarum, pinnatorū cupidinū trigas, & quadrigas apol-
 linariū nominum: quorū similiter genitores, similiter ma-
 tres, loca quibus nati sunt, indicant, & originem singu-
 lorum suis cum prosapijs monstrant. Quod si uerum &
 certum est, & ex rei cognitæ assueuatione monstratur:
 aut omnes dii non sunt, quoniam plures sub eodem nomi-
 ne quemadmodum accepimus esse non possunt: aut si ali-
 quis ex his est, ignorabitur & nescietur: quia sit cōsimili-
 um nominum confusione cæcatus. Atq; ita per uos ipsos
 (quāuis fieri nolitis) efficitur, ut hæc sit religio conturba-
 ta: neque habeat finem certum, in quem dirigere se pos-
 sit, nullis elusa ambiguitatis erroribus. Fingite nos enim
 uel

uel auctoritate idonea motos, uel uiolētia terroris uestri,
 induxiffe in animum Mineruā (uerbi causa) acris uobis
 solennibus & riu uelle adorare uulgato: res si cum diui
 nas apparamus, aggredimurq; aris flammātib; sua red
 dere constituta, Mineruæ omnes aduolent, ac de istius no=
 minis possessione certantes poscant sibi singulæ appara=
 tum illum sacrorū reddi: quid in medio faciemus nos ani=
 mal tenue, uel in partes quas potius pij muneris officia
 transferemus? Dicet enim forsitan prima illa, quam dixi
 mus, mecum nomen est Mineruæ, tum numen, quæ Apollī
 nem genui, quæ Dianam, & ex mei uteri foetu cœlum nu=
 minibus auxi, & deorum numerū multiplicauī. immo, in
 quiet quinta, Minerua tu sis, quæ marita, & puerpera to
 ties castitatis puræ immunita es sanctitate? Nōne uides in
 Capitolijs omnibus uirginaleis esse species Mineruarum,
 nec nuptiarum his formas ab artificibus cunctis dari? De
 siste igitur nomē iuris tibi asciscere non tui. Nam Miner=
 uam me esse genitore ex Pallante procreatam, testis om=
 nis est poetarū chorus, qui Palladem me nuncupat, deri
 uato à patre cognomine. Quid dicis (inquiet secūda hæc
 audiens) ergōne Mineruū nomen tu fers parriūda petu
 lans, & ex amoris in uesti contaminatione polluta? quæ
 dum te fucis, atq; artibus excolis meretricijs, iam patris
 in te mentem furialibus plenā cupiditatib; excitasti. Per=
 ge igitur, aliud tibi quære signū: nam mea res ista est, quā
 Nilus maximus fluminū aquis generauit ex liquidis, &
 in uirgineros habitus roris cōcretionē conduxit. Quod si
 fidem inquiris facti, Aegyptios & ego testes dabo, quo=
 rum Nili lingua dicor, Platonis testificāte Timeo. Quid
 deinde

deinde arbitramur fore? desistētne & illa Mineruā se dicere, cui Coryfasiæ nomen est, uel ex Coryfæ matris signo, uel quòd ex uertice summo Iouis parmam ferens emicit, atq; armorū accincta terroribus? Aut illam quæ terra est, cessuram patientia nomen, & nō dictis talibus habituram rationē sui, & primarū arrogantiam refutatam? Itane tu audes maiestātē tibi mei nominis usurpare, quæ ex cæno & ex gurgitibus prodita, coagulataq; è limo sis? aut tibi tu alienam dignitatē assumis, atq; de uertice procreatam mentiris te Iouis, & rationē te esse mortalius ineptissimis suades? ex capite conceptos filios procreat? aut, si arma quæ gestas procudi possunt & fabricari, in uertice ipsius cauo officina fabrilis fuit, incudes, mallei, fornaces, folles, carbones, & forfices? aut si uerum est quod asseueras, rationē te esse, desiste tibi nomen id, quod meum est, uindicare. nam quam dicis ratio, nō est species numinis certa, sed obscurarū intelligentia causarū. Si ergo (ut diximus) officia nobis adeuntibus religiosa Mineruæ adsint quinq; ac de huius nominis proprietate rixantes, sibi quæq; desideret aut thuris suffimēta libari, aut ex pateris aureis in seriam uina defundi, quo disceptatore, quo iudice controuersias tollemus tantas? aut quis questitor, quis arbiter ceruicibus tantis erit, qui inter personas huiusmodi, aut uindicias iustas dare, aut sacramenta conetur pronunciare non iusta? nōne potius ibit domum, seseq; abstinens ab negocijs talibus tutius esse arbitrabitur nihil horum contingere, ne aut uni dando, quod omnium est, inimicas efficiat cæteras, aut stultitiæ crimen incurrat, si id attribuat cūctis, quod esse oportebat unius? Pos-

sumus hæc eadē de Mercurijs, Solibus, imò de alijs omnibus, quorum numeros tenditis & multiplicatis, exponere. Sed satis est ex uno rationē in ceteris eandem esse scire: & ne forte prolixitas fastidium audienti e pariat, cessabimus ire p̄ singula: ne dū uos arguimus nimietatis, loquacitatis immodicæ suscipiamus & nos culpā. Quid dicitis ò isti, qui ad deorū nos cultū membrorum laniatib. inuitatis, & suscipere nos cultū uestrorum cōpellitis minimum? Possumus difficiles nō esse, si modo aliquid nobis dignum tanti nominis opinione mōstretur. Ostendite nobis Mercuriū, sed unum: date Liberum, sed unum: unā Venere[m], atq; unam similiter Dianam. Nam esse Apollines quatuor, aut tres Ioues, nunquā nobis facietis fidem: nec s̄ testem ipsum citetis Iouē, aut Pylhium constitutis auctorem. Sed ex diuerso nescio quis unde inquit scimus, an explorata et cognita theologi scriptitarint, an ut usum est, atq; sedit, libidinosam extulerint fictionem? nihil istud ad causam: nec sermonis istius in eo est ratio cōstituta, utrum ne res ita sint, theologorū ut indicant scripta, an aliter se habeant, & multo dissociatæ discrimine. nobis enim satis est rebus de publicatis loqui: neq; querere quid sit in uero, sed refutare, cōuincere id, quod in medio positum est, atq; opinatio cōcepit humana. Sed si mēdaces illi, uos, ueritas quæ sit, exponite, & irrefutabile aperite secretum. Et qui fieri pote est remotis magisterijs literarum? Quid est enim quod dici de immortalibus dijs possit, quod non ex hominū descriptis ad humanas peruenerit notiones? Aut quicquam uos ipsi de illorū ritibus potestis, & erimoniaijsq; narrare, quod relatū in literas nō sit, & scriptorū

com=

cōmentarijs publicatū: aut si ponderis existimatis nullius
 hæc esse, aboleantur omnes libri, quos de dijs habetis cō-
 positos theologorū, pontificum, nonnullorū etiam philo-
 sophiæ deditorū: quinimmo potius fingamus ab exordio
 mundi nullū aliquando mortalīū meminisse de dijs quic-
 quam, experiri uolumus, & cupimus scire, an mutire, an
 hiscere deorū in mentione positis, an cōcipere eos mēte,
 quos in animis uestris nullius scripti informauerit notio.
 Cū uero nomina, & potētia illorū suggerentib. uobis li-
 bris addidicisse uos cōstet, iniquū est detrahere literis his
 fidem, quarū ea quæ dicitis testimonio atq; auctoritate fir-
 matis. Nisi forte hæc falsa, & ea, quæ à uobis dicuntur, e-
 runt uera. Quo argumento, quo signo? Cū enim homines
 utrinq; & qui hæc, & illa cōmentati sunt, fuerint: & de
 rebus incertis ab utraq; sit disputatū parte: arrogātis est
 dicere id quod tibi placeat esse uerū: quod uero animū læ-
 dit, id libidinis & falsitatis arguere. Per humani generis
 iura, atq; ipsius mortalitatis cōsortia, cū auditis & legi-
 tis, ex illo, atq; ex illa matre deus ille est proditus: nōnnē
 animi uestri sensus tāgit humanū nescio qd dici, & ex ter-
 reni generis humilitate proficiscēs? Aut cū esse arbitrami
 ni uos ita, sollicitudinē cōcipitis nullā, ne offensionis aliqd
 apud ipsos (quōq; sunt) cōtrahatis deos: quod ex turpi cō-
 cubitu creditis, atq; ex seminis iactu ignoratā sibi ad lucē
 beneficijs obscœnatis exisse? Nos. n. (ne quis forte exi-
 stimet ignorare, nescire, qd istius nominis cōueniat digni-
 tati) sanē natiuitatis ex ptes deos esse oportere censemus.
 Aut si aliquos ortus habēt, à domino rerū ac principe, rā-
 tiōib. quas ipse nouit, ipsos ducimus atq; existimamus esse
 S 2 missos

missos, immaculatos, castissimos, puros, nescientes quæ sit
 fœditas ista coeundi, & usq; ad illos ipsos principali pro
 creatione finita. At uero uos cõtrà maiestatis immemores
 & sublimitatis tantæ, eas illis adiungitis natiuitates, or-
 tusq; eos ascribitis, quos ingenijs lautioribus homines et
 execrationi habeant & horron. Ex Ope (inquit) ma-
 tre, & ex genitore Saturno, cum suis est natus Diespiter
 fratribus. Vxores enim dij habent, atq; in coniugalia fœ-
 dera conditionibus ueniunt ante quæsitis? usu farreo, co-
 emptione, genialis lectuli sacramenta conducunt: habent
 speratas, habent pactas, habent interpositis stipulationi-
 bus sponsas? Et quid de ipsis coniunctionibus loquimur?
 quando & quosdã nuptias celebrasse, & festas habuisse
 frequentias dicitis, & lusisse in his deas: & quòd partici-
 pes fesceninorum non essent, perturbasse discordijs om-
 nia: & in humanũ in posterum genus exitiorũ seuisse di-
 feramina? Sed in cæteris forsitan minus huius eluceat tur-
 pitudinis fœditas. Ergõne ille rector peli, pater deorũ et
 hominũ, supercilio & nuu totum motans & tremefaci-
 ens cœlum, ex uiro concretus & fœmina est? Et nisi am-
 bo sexus in obscenas dissolueretur copulatis corporibus
 uoluptates, Iuppiter ille maximus non esset, & usque ad
 hos dies, & regem numina non haberent, & cœlum sine
 domino staret? Et quid Iouem miramur ex fœminæ effu-
 sum dicitare nos aluo, quando auctores uestri et nutricẽ
 habuisse conscribunt: et ex alieni ueris alimonia mox tra-
 ditam retinuisse uitam? Quid dicitis ò uiri? Ergõne (iterũ
 dicam) tonans, fulgens, & fulminans, & nubila terribi-
 lia conducens, suxit flucta mammarũ, uagium edidit, re-
 pfit

psit: atq; , ut fletum poneret ineptissime tractū, crepitaculis obicit auditis: & ad somnos inductus est in mollissimis cunis iacens, & uocibus delinitus infractis? O deorū assertio religiosa: ò amplitudinis met uendæ uenerabilem mostrans atq; insinuans dignitatē. Siccine apud uos quæso supernarū nascitur eminentia potestātū? his in lucem procedunt generationibus dij uestri, quibus asini, porci, canes, quibus immunda hæc omnis cōceptatur & gignitur terrenarū proluuies bestiarū? Nec cōtenti hos coitus grauitati attribuisse saturniæ, etiam ipsum regem mundi flagitiosius liberos procreasse natum atq; editū predicatis: Ex Hyperiona (inquitis) matre, & ex Ioue iaculatore fulminis, sol aureus & flagrantissimus natus est: ex Latona & eodē Arquitenens Delius, & sylvarum agitatrix Diana: ex Leda, & eodē quibus græcè Dioscoris nomen est: ex Alcmena & eodem Hercules ille Thebanus, quæ claua pellisq; tutatæ sunt: ex Semela, atq; ipso, Liber, qui Bromius dicitur: ex ipso rursus, & Maia, Mercurius ore facundus, & gestator affabiliū colubrarum. Potest ulla grauior contumelia Ioui uestro infligi, aut quicquā est aliud, quod labefactet, aut destruat deorū principis auctoritatē, quàm quod eū creditis uoluptatib. aliquando libidinis uictum, & in foemineos appetitus inflammati pectoris incaluisse feruore? Et quid regi Saturnio matrimonijs fuerat cum alienis rei? Nō illi fuerat satis Iuno, nec sedare impetum cupiditatū in regina poterat numinū, cum nobilitas eam cōmendaret tanta. facies, oris dignitas, & ulnarum niuei marmoreiq; cādores? An uxore cōtentus haud una, cōcubinis, pellicibus, atq; amiculis delectatus impa-

tientiam suam spargebat passim (ut bacchari adoleſcentes solēt) salax deus, & canus ex infinitis corporibus flaccescentiū uoluptatū restituēbat ardorem? Quid dicitis ò impij, uel quas de uestro Ioue opinionū confingitis scēditates? Ita non animaduertitis, non uidetis, cuius eum notetis probri? cuius criminis constituatis auctorem? uel quas in eum labes flagitiōrū, quantas coaceruetis infamias? Ad libidinē homines proni, atq; ad uoluptatū blanditias natura infirmitate procliuēs, adulteria tamen legibus uindictant, & capitalibus afficiūt eos pœnis, quos in aliena cōprehenderint fœdera genialis se lectuli expugnatione iecisse. Subsefforis, & adulteri persona cuius esset turpitudinis, notæ cuius, regū maximus nesciebat, & speculator ille (ut fama est) bene meritorū, ac pessime, quidnam deceret se uelle rationibus pectoris non perspiciebat amissi. Et tolerari forsitan maletractatio hæc posset, si eum saltem personis cōiūgeretis cōparibus, et adultera uobis immortaliū cōstitueretur dearū. In humāis uero corporib. quidnam quæso inerat pulchritudinis, quid decoris, quid irritare, quod flectere oculos posset inde Iouis? cutes, uiscera, pituita, atq; omnis illa proluuiēs intestinorum sub inuolucris cōstituta: quā nō modo Lynceus ille penetrabili acie possit horrescere, uerūetiā quiuis alter sola uel cogitatiōe uitare, ò egregia merces culpæ, ò digna & preciosa dulcedo, propter quā Iuppiter maximus cygnus fieret, & taurus, et candidorū procreator ouorū. Si apire oculos mentis, & ueritatē propriam intueri sine ulla uultis gratificatione priuata, miseriarū omnium causas, quibus genus (ut dicitis) iam dudum afflictaur humanū, ex huiusmodi
repe=

reperietis opinationibus fluere, quas habebatis antiquitas de dijs uestris: & quas in melius reformare ante oculos posita ueritate renuistis. Nam nos quidē quidam de illis aliquādo, aut incōueniens sensimus, aut cōscriptionibus edidimus indecoris, ut in inuidiā iaciatur nostrā labores generis humani, et cōmoditates, quibus uiuitur, immittite: Nūquid à nobis dicitur, ut ciconias, ut palumbes, ex Ioue esse progenios quosdā deos? Nūquid ex pelagi spuma, & ex cœli genitalibus amputatis cythereæ Veneris concretū coaluisse caudorē? Nūquid parricidij causa uisum esse Saturnū, & suis diebus tantis uinculorū ponderibus releuari? Nūquid beneficio curetū ab interitu seruatum Iouem? Nūquid expulisse regno patrem, & alieni iuris impertū uiolentia & fraude tenuisse? Nūquid pulsum à Ioue senē Itatorū delituisse in finibus, et quod tutus fuisset à filio, nomen Latio imposuisse pro munere? Nunquid incestas nuptias cum sorore Iouem ipsum dicimus fecisse nos? aut inuitatū ad eius mēsam pro suillis uisceribus prolem nescium Lycaoniam pransitasse? Nūquid altero claudum pede apud insulam Lemnū fabrilia opera exercuisse Vulcanum? Nunquid cupidinis atq; auaritiæ causa (sicut canit Bœotius Pindarus) Aesculapium fulminis transfixum esse telo? Nūquid Apollinem ditem factū, eos ipsos reges, quorū gazis fuerat locupletatus & donis, ambiguitate sefellisse responsi? Nūquid furem Mercuriū publicauimus: num nos esse Lauernā, atq; cū hoc simul fraudibus presidere furtiuis? Nūquid ex nobis Myrtilus est auctor, & Macari filias, Megalcois ancillulas, profitetur fuisse mulas? Quis rege à cyprio, cuius nomē Cyniras est, ditatā me

reticulam Venerem diuorū in numero cōsecratam, quis ex reliquijs Pelopis cōpactum esse palladiū, prodidit? nō uos? Quis Spartanū fuisse Mariem, nōne Epicharmus auctor uester? q̄s in Thraciæ finib. procreatū, nō Sophocles Atticus cūctis consentientibus theatris? Quis mēsis in Arcadia tribus & decē uinctū? non Melæ fluminis filius? quis ei canes ab Caribus, quis ab Scythijs asinos immolari? nō principaliter cum cæteris Apollodorus? Quis dum genitalibus insultat alienis, hæsisse in laqueis inuolutum? non cōmentarij uestri, non scænæ? Nunquid aliquando à nobis cōscriptum est mercenariā deos seruitutē seruisse, ut Herculem sordidi amoris & petulantiae causa, ut Admeto Apollinem Delium, ut Laomedonti troico Iouis fratrem, ut eidem sed cum patruo Pythiū, ut cōiugalia secreta miscētibus Mineruā luminis ministram, & lucernarū modulatricē? Nōne ille uester est uates, qui Martē fecit & Venerem mortaliū manibus uulneratos? Nō ex uobis Panyasis unus est, qui ab Hercule Ditem patrē, & reginā memorat sauciata esse Iunonem? Non uiraginē ab Ornyto caesam, cruentatam, uexatā, Polemonis uestri indicant scripta? Nō ab Hippocoontis liberis ipsum Sosibius Herculem cruciatū retulisse pronūciat, & illati uulneris, & doloris? Apud insulam Cretam sepulture esse mandatum Iouem nobis editū traditur? In Spartanis & Lacedæmonijs finibus nos dicimus cōditos, in cunis coalitos fratres? Noster ille est auctor, qui Patrocles Hurius scriptorum in titulis indicatur, qui tumulos memorat, reliquiasq; Saturnias tellure in sicula contineri? Chæroneus Plutarchus nostrarum esse partiū comprobatur, qui in cæcis uerticib.

Herculē

Herculem, post morborū comitaliū ruinas dissolutum in cinerē prodidit? Nam quid de illis amoribus dicam, quibus in feminas sanctos incaluisse cœlestes, uestris proditum literis, atq; auctorib; cōtinetur? Nunquid enim à nobis arguitur rex maris Amphitritas, Hippothoas, Amymonas, Menalippas, Alcyonas, per furiosæ cupiditatis ardorē castimonie uirginitate priuasse? Nūquid Apollo Latoniū immaculatus ille, castissimus, atq; purus, Arfinoas, Chrysas, Hypsipylas, Marpeffas, Zeusippas, & Prothoas, Daphnas, & Steropas, incōsulti pectoris appetisse feruoribus? Nūquid senex Saturnus iam dudū oblitus canis, atq; annorū uetustate iam frigidus, nostris carminibus in dicatur ab uxore in adulterio comprehensus induisse formam feri, & sub pecoris specie hinnitibus euolauisse iactatis? Iuppiter ipse rex mundi, nonne à uobis infamis est ipse per innumeras species, & petulantis amoris flammā seruilibus obumbrauisse fallacijs? Nūquid à nobis aliquando cōscriptus est libidinosus ut perfereret furta, modo esse in aurum uersus, modo in satyrum ludicrū, in draconem, in alitem, in taurū, & quod omnia genera contumeliarū transfiliat, in formiculan paruulam, ut Clitoris uidelicet filiā Myrmidonis redderet apud Thessalos matrē? Quis illum in Alcmena nouem noctibus fecit peruigilasse contumeliosus non uos? Quis in amoribus desiderem derelicta cœli statione iacuisse non uos? Et sanè adiungitis beneficia non parua: siquidē uobis deus Hercules natus est, qui in rebus huiusmodi patris sui transfiret exuperaretq; uirtutes. ille noctibus uix nouem unam potuit prolem exundere, concinnare, compingere, at Hercules sanctus deus natus quin

quaginta de Testhio nocte una perdocuit, & nomen uir-
 ginitatis ponere, & genitricum pondera suscinere. Quid
 quod non contenti foeminei generis attribuisse dijs curas,
 etiam sexus adiungitis adamatos ab his mares? Hylam ne
 scio quis diligit. Hyacintho est alius occupatus, ille Pelo-
 pis desiderijs flagrat, hic in Chrysippū suspirat ardētius,
 Catamitus rapitur deliciarū futurus, & poculorū custos.
 Et ut Iouis dicatur pullus, in partib. Fabius aduritur mol-
 libus ob signaturq; posticis. Sed soli amant apud uos ma-
 res, & foemineo sexui sua conseruata est sanctitas. Nonne
 uestris cautum est literis adamatum esse ab aurora Titho-
 num, arfisse in Endymionem Lunam, Nereidem in Aea-
 cum, in Achillis genitorē Thetim, Proserpinam in Adonē
 marem eius, Cererem in Iasionē nescio quem rusticanum,
 & post Vulcanū, Phœonem, Martem, in Anchise nuptias
 ipsam illam Venerem Aeneadam matrē, & Romana do-
 minationis auctorem? Cum talia igitur uos probra, & fla-
 gitiosa prodigia, non in unum aliquem nominatim, sed in
 omnem pariter superiorū gentem, quam esse uos remin-
 sino ullius exceptione iaciatis, audetis salua uerecūdia di-
 cere, aut esse nos impios, aut uos pios? cū multo maiores
 ferāt à uobis offensas ex omnib. probris, quæ in illorū ma-
 ledicta conducitis, quàm amplitudinis & honoris ex ritu
 atq; officio cultionis? Aut enim falsa illa sunt cuncta, quæ
 sunt prompta de singulis existimationem illorū maiesta-
 temq; ledentia: & res digna omnino est, propter quā dii
 funditus genus omne debeant abolere mortaliū: aut si ex-
 plorata & uera sunt, & sine ullis dubitationibus compre-
 hensa, ad eam perducitur res summam, ut inuitissimis uo-
 bis

his non generis superi, sed humani eos fuisse credamus. Vbi enim nuptiæ, matrimonia, puerperia, nutrices, artificia, debilitates, ubi status capitis, & cōditio seruitutis, ubi vulnere, cædes, cruor, ubi amores, desideria, uoluptates, ubi omnis animorū affectio ab inquietis perturbationib. ueniens, necesse est diuinū nihil istuc esse: nec quod proprium caduci est generis, & terrene fragilitatis, præstantio ri posse adherere naturæ. Quis est enim qui credat, si modo agnoscit ac percipit uis istius potentie quæ sit, aut genitales habuisse partes deū, & abscissione foedissima priuatum his esse: aut ex se proditas aliquando interceptisse proles, & uinculorū coercitum poenis: aut cū patre quodammodo cōseruisse bella ciuilia, & eum iure abstinuisse regali: aut exterritū minoris metu uertisse exuperatum terga, & tanquā fugitiuum & exulem in submotis delituisse secretis? Quis est inquā, qui credat ad humanas accubuisse deum mensas, interemptū auaritiæ causa, sefellisse supplices ambiguitate responsi? præcellere in furū ordine, adulterasse, seruisse, uulneratū esse, & adamasse: & per omnes libidinū formas inestaru cupiditatum circumegisse pellaciā? Atquin omnia uos ista & fuisse, & inesse in dijs asseueratis uestris: neq; ullā prætermittitis specie uitiositatis, maleficij, lapsus, quā non in conuiuiū numinum opinionū petulantia conferatis. Aut igitur uobis quærendi sunt dii alij, in quos omnia ista nō cadant: in quos enim hæc cadūt, humani sunt generis atq; terreni: aut si hi sunt tantūmodo, quorū nomina publicastis & mores, opinionibus tollitis uestris, Mortalia sunt enim quæcunque naratis. Et possumus quidem hoc in loco omnes istos nobis

quos

quos inducitis, atq; appellatis deos, homines fuisse mon-
strare, uel agragātino Eubemero replicato, cuius libellos
Ennius, clarum ut fieret cunctis, sermonē in Italū transu-
lit: uel Nicagora cyprio, uel Pelleo Leonte, uel Cyrenensi
Theodoro, uel Hippone ac Diagora melijs, uel auctori-
bus alijs mille, qui scrupulose diligētiae cura in lucem res
abditas libertate ingenua protulerūt. Possumus inquam,
si placet, & Iouis res gestas, & Mineruae expromere bel-
la, uirginis & Dianae: quibus dolis Liber indorū affec-
uerit regnum, cuius fuerit cōditionis Venus, cuius operae,
cuius quæstus: matrimoniū magna cuius tenuerit mater:
quidnam spei, quid uoluptatis spectroso ab Atye concepe-
rit. Vnde Serapis Aegyptius, unde Isis, uel ex quibus cau-
sis appellatio ipsa concinnata sit nominum. Sed non istam
suscepimus in eo sermone, quē facimus, uel operulam, uel
uoluntatē, ut ostendamus, & publicemus, quinam fuerint
hi omnes. Illud nobis propositū est, quoniam nos impios
& irreligiosos uocatis, uos contrā pios & deorum con-
tenditis esse cultores, demonstrare, atq; in medio ponere
ab hominibus magis nullis ignominiosius eos tractari, q̄
à uobis. Quod si habere se ita ex ipsis maledictionibus
promptum est, sequitur ut intelligi debeat uos superis sti-
mulos indignationū furialium cōmouere: qui tam foedas
de illis uel auditis, uel creditis, & ignominiosas ipsi com-
pingitis fabulas. Non enim qui sollicite relegit, & immacu-
latis hostiis cædit, qui acruos thuris dat cōcremandos i-
gni, numina consentiendus est colere: aut officia solus reli-
gionis implere. Cultus uerus in pectore est, atq; opinatio
de dijs digna: nec quicq̄ prodest illatio sanguinis & cruo-
ris

ris, si credis de his ea quæ nō modo sint longe ab eorū di-
 vina præstantiq; natura, uerum etiā labis & turpitudinis
 aliquid, & maiestati eorū concilient, & decori. Interro-
 gare enim uos libet, & ad sermonis exigui responsionem
 uocare, utrumne grauius existimetis nullas cedere his ho-
 stias, quia putes naturam tantā neq; uelle, neq; appetere
 istas: an talia de his probra opinionū fœditate cōcipere,
 quæ cuiusuis animū in ultionis possint rabiem concitare?
 Si rerum momenta pendantur, nullum reperias tam inui-
 dum iudicē, qui non criminiosius existimet maledictis insi-
 gnibus cuiuspiam famā carpi, q̄ à quoquā silentio præte-
 riri. Hoc enim forsitan rationis existimari possit & cre-
 dit: illud sacrilegæ mentis est, & desperatæ in fictionib; cæ-
 citatis. In carimonijs uestris, rebusq; diuinis, *Postulationes*
 nibus locus est. & piaculis dicitur cōtracta esse cōmissio,
 si per imprudentiæ lapsum, aut in uerbo quispiā, aut sym-
 pinio deerarit: aut si cursu in solennibus ludis, curricula-
 lisq; diuinis. cōmissum omnes statim in religiones clama-
 tis sacras, si ludius constitit, aut tibicen repente conticuit:
 aut si patrimus ille qui uocatur puer, omisit per ignorā-
 tiam lorum, aut terrā tenere nō potuit. & audetis abnue-
 re in delictis tam grauib; uiolari semper à uobis deos, cū
 in leuioribus causis irasci eos ipsi cū pernicie sepius cōfi-
 teamini ciuitatis? Sed poetarū iniquiunt figmēta sunt hæc
 omnia, & ad uoluptatē cōpositæ lusiones. Non est quidē
 credibile homines minus brutos, & uetustatis remotissi-
 me uestigatores, aut nō eas inseruisse suis carminibus fa-
 bulas, quæ in notionibus hominū superessent, atq; in auri-
 bus collocatæ: aut ipsos sibi tantū licentiosi uoluisse iuris
 asci

L. Cicero. de harusp.
29. a.

asciscere, ut confingerent per stultitiã res eas, quæ nec ab infania procul essent remotæ, & quæ illis à dijs metum, et periculum possent ab hominibus comparare. Sed cõcedamus, ut dicitis, deformitatũ tantarum concinnatores esse atq; inuentores poetas: immunes tamen à deorũ maletractatione nec sic estis, qui talia cessatis maleficia uindicare: aut non legibus latis, & seueritate pœnarũ tantæ itis obuiam temeritati constitutumq; à uobis est, ne quis post hac hominũ id quod esset turpitudini proximũ, aut eorũ indignũ maiestatis loqueretur. Quisquis enim patitur peccare peccantẽ, is uires subministrat audaciæ: & maioris cõtumeliæ res est, falsis quinquã notare atq; insignire criminibus, q̃ uera ingerere atq; obiectare delicta. Quod enim sis dici, & quod esse te sentias, morsum habet minorum testimonio tacite recognitionis infra actum. Illud uero acerbissime uulnerat, quod inurit innoxios, & quod decus nominis atq; existimationis infamat. Scribuntur dij uesperi in triclinijs coelestibus, atq; in chalcidicis aureis cœnitare, potare, & ad ultimũ fidibus & uocum modulatione mulceri. Vos aures patientissimas cõmodatis: nec iudicatis indignum uoluptates attribui dijs eas, quibus corpora terrena fulciuntur, & quas aures expeitũ eneruati pectoris dissolutione mollitæ. Inducuntur ex his alij amatores, adulteri castitatis, nec cũ fœminis tantum, sed cum uiris etiam propudiosos flagitiososq; miscere cõcubitus. Vobis nulla est cura quid super rebus dicatur tantis, neq; ullo saltem castigationis metu luxuriantũ literarũ coeretis audaciam. Per insanias, per furores orbare alij se, & tanquã hostili de sanguine, ita se proprio parricidio cruetare. Sa
crite

erilegia uos illa miramini elata sublimiter, et quod poenis
 omnibus cōueniebat plecti, ut animosius cōsurgat auda-
 cia incentiuā extollitis laude. Illa uulnera orbitatis inge-
 mere, & cum eiulatibus indecoris fata incusare crudelia.
 uos stupetis eloquentiā uiribus, & quod penitus oportea-
 bat ex humani generis coalitu tolli, percensetis: ac ne ulla
 intercidat obliuione curatis. Vulnerari, uexari, bella in-
 ter se gerere sui iulium memoratur ardore discriminum:
 uobis illa est descriptio uoluptati, atq; ut scriptorum tan-
 tam defendatis audaciam, allegorias res illas, & natura-
 lis scientiā mentimini esse doctrinas. Sed quid ego negle-
 ctas aliorum cōqueror contumelias numinū? Ipse ille Iup-
 piter, cuius uos numen effari nō sine metu decuit & toti-
 us corporis cōcussione, amasius captus ab uxore describi-
 tur confiteri culpas suas, & uelut demens ac nescius, quas
 amulas coniungi, quas uxori anteposuerit pellices, obdis-
 ratus inuerecundia publicare: uos talia qui extulere pro-
 digia, poetarum esse principes atq; reges diuinis ingenijs
 präditos, capita esse memoratis sanctissima: tantum: ab
 officio religionū, quas inducitis, euolastis, ut grauioris pō-
 deris sint apud uos uerba quā̄m coelitum uiolata sublimi-
 tas. Ita ergo nō decuit (si modo ullus decorū esset apud uos
 metus, aut si esse illos uspiā̄ p̄sumptionis certae confiden-
 tia crederetis) rogationibus, plebiscitis, consultorū sena-
 tus metu intercedere, prohibere, sancire, ne quis uellet de-
 dijs passim nisi quod esset plenā religionis, effari, ac à uo-
 bis saltem istū mererent honorē, ut quibus expelletis à uo-
 bis, eisdē ab his legibus propulsaretis iniurias. Maiestatibus
 sunt apud uos rei, q̄ de uestris secus obmurmurauerint ali-
 quid

quid regibus. Magistratum in ordinē redigere, Senatorem aut cōiuitio prosequi, suis esse decrestis periculofissimum pœnis. Carmen malū conscribere, quo fama alterius coinquinetur & uita, decemuiralibus scitis euadere noluitis impune: ac ne uestras aures conuuitio aliquis petulantiore pulsaret, de atrocibus formulas constituistis iniurijs. Soli sunt aqua uos superi inhonorati, contemptibiles, uiles: in quos ius est à uobis datum, quæ quisq; uoluerit dicere: turpitudinum iacere, quas libido confixerit, atq; excogitauerit formas. Et incuriam nobis intendere tam infamū non erubescitis numinum, cum sit rectius multo deos esse non credere, q̄ esse illos tales, taliq; existimatione sentire. Sed poetis tantummodo licere uoluistis indignas de dijs fabulas, & flagitiosa ludibria cōmisci. Quid pantomimi uestri, quid histriones, quid illa mimorum, atq; exoleti generis multitudo? Nonne ad usum quæstus sui abutitur dijs uestris, & lenocinia uoluptatū ex iniurijs attrahit cōtumelijsq; diuinis? Sedent in spectaculis publicis sacerdotū omnium, magistratūq; collegia, pōtiffices maximi, & maximi curiones: sedent quindecim uiri laureati, & diales cū apicibus flamines: sedent augures interpretes diuinæ mentis & uoluntatis: nec non & castæ uirgines, perpetui nutrices & cōseruatrices ignis: sedet cunctus populus & senatus: cōsulatibus functi patres, dijs proximi atq; augustissimi reges: & quod nefariū esset auditu, gentis illa genitrix martiæ, regnatoris & populi procreatrix amans saltatur Venus, & per affectus oēs meretriciæ utilitatis impudica exprimitur imitatione bacchari. Saltatur & magna sacris cōpta cum infulis mater: & contra decus etatis

nis illa Pefinūtia Dyndimene, in bubulci unius amplexu
 flagitiofa fingitur appetitione gestire: necnō & illa pro-
 les Iouis à Sophocle in Trachinijs Hercules pestiferi teg-
 minis circumpetitus indagine miserabilis edere inducitur
 euilatus, uolentia doloris frangi, atq; in ultimā tabem dif-
 fluentiū uiscerum maceratione cōsumi. Quin & ille in fa-
 bulis maximus ipse regnator poli sine ulla nominis maie-
 statisq; formidine adulterorū agere introducitur partes,
 atq; ut fallere castitatē alienarum possit familiā matrum,
 ora immutare fallacia, & in species coniugum subdititiij
 corporis simulatione succedere. Nec satis hæc culpa est,
 etiam nimis, & scurrilibus ludicris sanctissimorū perso-
 ne interponūtur deorum. Et ut spectatoribus uacuis risus
 possit atq; hilaritas excitari, iocularibus feriuntur cauilla-
 tionibus numina, conclamāt, & assurgunt theatra, caue
 omnes concrepant fragoribus atq; plausibus. Et quod nul-
 lis possit satisfactiōib. expiari, exoletis, atq; irrisoribus
 numinum dona instituuntur, & munera ab officijs ocium
 publicis, immunitas, et uacatio cū coronis. Et audetis post
 ista mirari, unde oriantur hæc mala, quibus inūdatur &
 premitur sine ulla intermissione mortalitas: cū omnis res
 eas, quibus sunt inuoluta probra numinū, & maledictio-
 nis elogia, & quotidie referatis, & ediscatis quotidie: &
 si quando animū desidem ociofis uultis hallucinationibus
 occupari, dies uobis poscatis dari, & sine ullis intermis-
 sionibus exhiberi. Quod si haberet uos aliqua uestris pro-
 religionib. indignatio, has potius literas, hos exurere de-
 buisset olim libros, istos demoliri, dissoluere theatra hæc
 potius, in quibus infamie numinum propudiosis quotidie

T publican-

publicantur in fabulis. Nam nostra quidē scripta cur igni-
 bus meruerint dari? cur immaniter cōuenticula dirui? in-
 quibus summus orator deus, pax cūctis & uenia postula-
 tur magistratibus, exercitibus, regibus, familiaribus, ini-
 micis, adhuc uitam degentibus, & resolutis corporū uin-
 ctione: in quibus aliud auditur nihil, nisi quod humanos
 faciat, nisi quod mites, uerecundos, pudicos, castos, familia-
 res, cōmunicatores rei cū omnibus, quos solidet germani-
 tatis necessitudine copulatio. Verū ita se res habet, ut quo-
 niam plurimum gladijs, & potestate ualeatis ferri, anteire
 uos etiam ueritatis sciētia iudicetis: & esse pro dijs pios,
 quorum potētias primi opinionum obscenitate fecidastis.
 Hoc in loco, si ferocitas uestra permittit, et rabies patitur
 illud nobis ut respondeatis, oramus: utrumne iras cadere
 in naturam existimetis deorū, an ab affectibus his longe
 diuinam esse beatitudinem disingatam? Nam si cōcipiunt
 has faces, & motibus exasperatur irarū (sicut uestræ opi-
 nationes ferunt, nā sepe illos dicitis & propter ludos mi-
 nus solcite factos, & propter p̄sules non probatos, &
 propter quaedam sp̄atiola defanata, & propter c̄rimo-
 nias non rite perfectas, tremoribus infirmuisse terrarum:
 & contagione pestilentie corruisse auras temporum lu-
 ctuosa cū populi uastitate) sequitur ut intelligi debeat ira-
 cundias non paruas ex opinionibus eos concipere p̄ædi-
 ctis. Quod si datur, & illud necessario consequens, misera-
 rias has omnes, quibus olim genus accumulatur humanū,
 ab huiusmodi fluere fictionibus: quod si ab his causis indi-
 gnatio proficiscitur numinum, miseriarum tantarum uos
 estis auctores, qui animos cœlitum nō cessatis offendere,

&

ultionis in rabie concitare. Sin autē ab huiusmodi nefarijs deorū est genus immune, neq; quid sit irasci dii omnino nouerunt: & nobis ergo irasci sine ulla ratione dicuntur, qui ira quid sit, ignorant, & ab eius contenta, & per mixtione sunt absoluti. Neq; enim fieri per rerum naturam potest, ut quod unum est, fiat duo, & in diuersas res eat unitas ingenta simplicitate diuisa.

ARNOBII DISP V=

tationum aduersus Gentes

Liber quintus.

STO ab ludentibus poetis cuncta illa sint prodita de immortalib. dijs probra. Quid illa, quae historiae continent graues, seriae, curiosae, quaeq; in arcanis mysterijs traditis, poetarum sunt excogitata lasciuias? Quae si uobis uiderentur ineptiarum talium fabulae, neq; in usu retineretis quaedam suo, neq; per cursus annuos letitias exerceretis ut festas, neq; ut rerū simulacra gestarum sacrorū conseruaretis in ritibus: ex quibus tam multis unū interim ponā moderaminis temperamentū secutus: in quo stolidus & imprudens ipse ille inducitur Iuppiter, uerborū ambiguitatibus lusus. In secūdo Antiatis libro (nequis forte nos existimet concinnare per calūnias crimina) talis perscripta est fabula: Numā illum regē, cū procuradi fulminis scientiā non haberet, essetq; illi cupido noscēdi, Egeriae monitu cāstus duodecim iuuenes apud aquam cōelasse cum uinculis: ut cum Faunus, & Martius Picus ad id locorū uenissent haustum (nam illis aquandi solenne iter hic fuit) inuade-

rent, constringerent, colligarent. Sed quo res fieri expedi-
 tius posset, regem pocula nō parui numeri uino, multoq;
 compleſſe, circaq; accessus fontis insidiosam uenturis op-
 posuisse fallaciam. illos more de solito bibendi appetitio-
 ne correptos ad hospitia nota uenisse. Sed cum liquoribus
 odoratis offendissent fragrantia pocula, uetustioribus ante
 posuisse res nouas, inuasisse auiditer, dulcedine potionis
 captos hausisse plus nimio, obdormiuisse factos graues:
 tum bis senos incubuisse sopitis, iniecisse madidatis uin-
 cla: expergitosq; illos statim perdocuisse regē, quibus ad
 terras modis Iuppiter posset sacrificijs elici, & accepta
 regem scientia rem in auentino fecisse diuinā, elexisse ad
 terras Iouem, ab eoq; quæsisse ritum procurationis. Iouē
 diu cunctatum expiabis dixisse capite fulgurita: regē re-
 spondisse, cæpitio. Iouem rursus, humano: retulisse regē,
 sed capillo. deum contrā, anima: subiecisse Pompilium, pi-
 scis. Tunc ambiguus Iouem propositionib. captū extulisse
 hanc uocem, decepisti me Numa, nam ego humanis capi-
 tibus procurari constitueram fulgurita, non capillo cœpi-
 tio: quoniam me tamen tua circūuenit astutia, quem uolui
 sti habeto morem: & his rebus, quas pactus es, procura-
 tionem semper suscipies fulguratorū. Quid primum, quid
 ultimum, uel exequatur animus, uel conticescat, nec faci-
 le dictū est, neq; ullis cōsiderationibus expeditū. Ita enim
 sunt omnia & excogitata, & cōparata derisui: ut sit uo-
 bis connitendum falsa ut credantur hæc esse etiam si sunt
 uera, quā̄m obtinere uelle pro ueris, & uelut quiddam mi-
 rabile non sine ipsius numinis insinuare cōtemptu. Quid
 enim dicitis, ô isti, credimusne illum Faunū, & Martium
 Picum

Picum (si ex numero sunt deorum, & ex illa perpetua immortaliq; natura) sitis aliquando ariditate siccatos, atq; ut æstum possent irrigare uenarū, fluentia isse per fontiu? Credimūs ne captos mero, & dulcedine illectos mulsit, tandem se poculis ingurgitauisse fallacibus, ut usq; ad ebrietatis periculum ueniretur? Credimūsne uinctos somno, atq; altissimi soporis obliuione demersos, uinciēdi copiam sui animalib. præbuisse terrenis? quibus deinde partibus uinculorum illæ iniectæ sunt nexiones? soliditatis habebant quicquam, aut ex duris ossibus informatae fuerant eorum manus, quæ constringi laqueis, & nodorū possent illigationibus coerceri? Nō enim requiro, nō exigo, an aliquid potuerint fari ebrietatis alienatione nutantes: an Ioue inuito, uel potius nescio, protrahēdi ad terras eius rituū quisquam potuerit publicare: illud solū audire desidero, cur si Faunus & Picus sunt diuini generis & potestatis, non ipsi potius edidere querētī id quod ab ipso Ioue periculo suus Numa cupiebat audire? An nūquid Iuppiter solus huius rei scientiam nouerat, (ab ipso enim decidūt fulmina) ut imminētia procurare alicuius debeat scientiæ disciplina? An cum ipse iaculetur hos ignes, aliorū sit operis scire, quibus modis cōueniat iras eius, atq; arimos tempore? Etenim reuera stultissimū credere est, ipsum remedia scire, quibus auerti possint, quæ per fulminis iactū in humanis fieri constituerit rebus. Hoc est enim dicere, illo ritus genere minas has placabitis: & si quando per fulgura significauero aliqd imminere, facite hoc, & illud, ut quod fieri statui inane fiat & uacuum, & sacrum uanescat. Sed concedamus (ut dicitur) ipsum aduersum se Iouem reme-

dia scisse, atq; artes, quibus iri obuiam suis significationibus conueniret: etiãne credemus deũ numinis tanti tractum esse ad terras, et in uerrucula collis unius cū hominulo stantem altercabilem cõseruisse sermonem? Et quænam illa quæso diuina res fuit, quæ ab impetu rerũ tanto Iouem cõpulit auocari, & mortaliũ sese denũciationibus sistere: mola falsa, thus, sanguis, uerbenarũ sufficio, & nonimum terribiliũ fremores? & potẽtiora quam Iuppiter fuerunt hæc omnia: ut eum cõpellerent inuitũ parere præceptis? aut uoluntariũ sese circũuentionib. traderet? quid quod sequitur, fidem sumet: tam improuidũ fuisse Saturnium: ut aut ea proponeret, quorum ambagibus ipse cape reur, aut nesciret futurum quibus lusura se modis astutia esset calliditasq; mortalis? Expiabis (inquit) capite fulgurita. imperfecta adhuc uox est, neq; plena proloquij, circumscriptaq; sententia. Scire enim necessario cõuenit uirumne capite ueruecino, an suillo, an quolibet alio, expiationem istam sciscat Diespiter perpetrari: quod cum nõdum specialiter statuisset, essetq; adhuc p̄ndens, & nondum sententia terminata, qui potuit Numa scire hominis Iouem dicturum caput, ut anteuerteret, antetret, & in caput cepitium ambiguitatis illius incerta traduceret? Nisi forte dicetis regẽ fuisse diuinum: nõquid ipso poterat esse Ioue diuinior? Nisi homo præsumens quid dicturus esset Iuppiter, circumscripsit: deus scire non poterat quibus modis pararet circũscribere se homo. ita non in proptu est, & apparet puerilium esse ingeniola fictionũ: quibus cum acquiritur cordis Numæ uiuacitas, imprudentia maxima importatur Ioui. Quid enim tam imprudens, quã confi-
 teri

terite captū arguita cordis humani? & cū deceptum te
doles, in uictoris concedere uoluntatem: & medicinam
quam obtuleras ponere? Nam si fuit ratio, & quedā con-
ueniētia naturalis, cur humano capite procuratio debue-
rit suscipi, si iuguriti, non uideo cur ab rege relatio sit facta
cœpitij: sin autem poterat & cœpitio transigi, libidinosē
hominis inhiatum est cruori. Atq; ita in contrarium pars
utraq; traducitur, ut nec Numam mōstretur uoluisse sci-
re, quod uoluit, & crudelis Iuppiter fuisse doceatur, qui
quod Numa potuisse cœpitio suscipi, uoluisse dixerit hu-
manis capitibus expiari. Apud Timotheum non ignobi-
lem theologorum uirum, nec non apud alios æque doctos
super magna deorū matre, superq; sacris eius, origo hæc
sita est: ex recōditis antiquitatū libris, & ex intimis eru-
ta (quem admodum ipse scribit, insinuatq;) mysterijs. In
Phrygiæ finibus inaudita per omnia uasitatis petra, in-
quit est quædam: cui nomē est Agdus, regionis eius ab in-
digenis sic uocata. Ex ea lapides sumptos, sicut Themis
mandauerat præcinens, in orbem mortalibus uacū Deu-
calion iactauit & Pyrrha: ex quibus cum cæteris & hæc,
magna quæ dicitur, informata est mater, atq; animata di-
uinitus. Hanc in uertice ipso petreæ datam quieti & som-
no, quā incestis Iuppiter cupiditatibus appetiuit. Sed
cum oblectatus diu id, quod sibi promiserat, obtinere ne-
quisset, uoluptatem in lapidem fudit uictus. Hanc petra
concepit, & mugibus editus multis prius mēse nascitur
decimo materno ab nomine cognominatus Acedestis. Huic
robur inuictum, & ferocitas animi fuerat intractabilis,
insana & furialis libido, & ex utroq; sexu, uir apta diuina

stare, disperdere immanitas quò animi duxerat: non deos
 curare, non homines, nec præter se quicquã potentius cre-
 dere: terras, cœlum, & sydera contemnere. Cuius cum au-
 dacia quibusnam modis posset uel debilitari, uel compri-
 mi, se penumero esset deorum in deliberatione quæsitum,
 hesitantibus cæteris huius muneris curam Liber in se su-
 scipit: familiarem illi fontem, quo ardorem fuerat suctus
 & sitiendi lenire flagrantiam, ludo & uenationibus ex-
 citatam, ualidissima succendit ui meri: necessitatis in tem-
 pore huiusmodi occurrit Acedstis, immoderatus potior em-
 hianibus uenis rapit: fit ut in solita re uictus soporem in
 altissimum deprimatur. Adest ad insidias Liber, ex setis
 scientissime complicatis unum plantæ inicit laqueum: par-
 te altera proles cū ipsis genitalibus occupat: exolutus ille
 ui meri corripit se impetu, & adducete nexu planta, suis
 ipse se uiribus, eo, quo fuerat, priuat sexu: cū dissidio par-
 tium sanguis fluit immensus: rapiuntur, et cōbibuntur hæc
 terra: malum repente cū pomis ex his punicum nascitur:
 cuius Nana speciem cōtemplata regis Sangarij fluminis
 filia carpit miras, atq; in sinu reponit: fit ex eo prægnans,
 tanquam uitiatam claudit pater, & curat ut inedia mo-
 riatur, pomis, atq; alijs bacculis decum sustetatur à matre,
 enititur paruulū. Sed exponi Sangarius præcipit: reper-
 tum nescio quis sumit, format, lacte alit hircino: & quo
 niã Lydia scitulos sic uocat, uel quia hircos Phryges suis
 Atagos elocutionibus nuncupât, inde Atys nomen ut sor-
 tiretur, effluxit, hunc unice mater deum, ore fuerat quod
 excellentissimo, diligebat, & Acedstis blandus adulto co-
 mes, & quã solum poterat amans, tectis assentationibus
 uinctus

uinctus, saluosa ducens per nemora, & ferarum multis
 muneribus donans, quæ puer Atys primo sui esse dicebat
 laboris, atq; operis glorians: per uinum deinde cõfitetur,
 & ab Acdesti se diligi, & ab eo donis syluestribus hono-
 rari: unde uinum, quod silentiũ prodidit, in eius nefas est
 sanctuariũ inferre pollutis. Tunc p̄sinuntius rex Midas
 alienare cupiens tam infãmi puerum cõiunctione, matri-
 monio eius suam filiam destinat: ac ne sc̄uus aliquis nu-
 ptialia interrūperet gaudia, fecit oppidum claudi. uerum
 deum mater adulescentuli fatũ sciens, interq; homines il-
 lum tandiu futurum saluum, quandiu esset solutus à ma-
 trimonij fœdere, ne quid accideret mœsti, ciuitatẽ ingre-
 ditur clausam muris eius capite subleuatis: quod esset tur-
 ritũ ratione ab hac cœpit. Acdestis sc̄atens ira conuulsi
 se pueri, & uxoris ad studium deriuati, cõuiuuantibus cum
 Atis furorem & insaniam suggerit: conclamant exterriti
 adorandorũ Phryges: mammas sibi demetit galli filia pel-
 licis, rapit Atys testulam, quam instigator ipse gestitabat
 insanie: furiarũ & ipse iam plenus, per bachatus iacta-
 tus proijcit se tandẽ, & sub pini arbore genitalia sibi de-
 secat, dicẽs: tibi Acdesti hæc habe, propter quæ motus tan-
 tos furiarum dis. riminũ concitasti. euolat cum profluui-
 o sanguinis uita: sed abscesa quæ fuerat, magna legit mater
 deum, & inijcit his terram, ueste prius tectis, atq; inuolu-
 tis defuncti. Fluore de sanguinis uiola flos nascitur, & re-
 dimitur ex hac arbor. Unde natũ & ortum est, nũc etiam
 sacras uelariet & coronariet pinos. uirgo sp̄osa quæ sue-
 rat, quam Valerius p̄tifex iam nomine fuisse cõscribit,
 ex animati pectus lanis mollioribus uelat, dat lachrymas

cum Accesti, interficitq; se ipsam. purpurantes in uiolas
 cruor uertitur interēpta: mater suffodit eam deum, unde
 amygdalus nascitur amaritudinē significans funeris. tūc
 arborem pinum, sub qua Atys nomine spoliauerat se uiri
 in antrū suū defert, & sociatis planctibus cū Accesti tun-
 dit & sauciat pectus pausatæ circū arboris robur. Iuppi-
 ter rogatus ab Accesti, ut Atys reuiuisceret, nō finit: quod
 tamen fieri per fatū posset, sine, ulla difficultate cōdonat,
 ne corpus eius putrescat, crescant ut comæ semper, digito-
 rum ut minimissimus uiuat, et perpetuo solus agitetur mo-
 tu, quibus contentū beneficijs Accestim cōsecrasse corpus
 in Pessinunte: carimonijs annuis, & sacerdotū antistitibus
 honorasse. Si cōtempitor aliquis numinū, & sacrilegi pe-
 ctoris immanitate furiosus, intendisset animū maledice-
 re dijs uestris: auderet in eos quicquam grauius dicere, q̄
 ista prodit historia, quā uelut quiddam mirabile cōmen-
 tarij cōtulists in formulam: ac ne illam uis temporis, &
 uetustatis obsolesceret longitudo, perpetuitatis honore
 maestas. Quid est enim de dijs in ea positū, quidue con-
 scriptum, quod nō si in hominē dixeris pudibundis mori-
 bus & disciplinis horridioribus educatū, & contumeliæ
 reus sis, & iniuriæ, & offensionis odium simultatib. sub-
 eas inexpiabilib. cōparatum: ex lapidibus, inquitis, quos
 Deucalion iactauit & Pyrrha, deum procreata est ma-
 ter. Quid ò theologi dicitis. quid supernarū antistites po-
 testatum? Ergone deum mater diluuij tēpore nulla fuit in
 parte naturæ? & nisi omne mortalīū genus interemisset
 uis imbrīū, procreationis illius causa atq; origo cessaret?
 Humanū est ergo munus quod esse se sentit: & beneficijs
 debet

debet Pyrræ quod orari se cōspicit in alicuius substantiæ qualitate: quod quidem (si uerum est) & illud erit necessārio non falsum, hominem illam fuisse non diuam. Nam si certū est homines ex illo lapidū iactu natiuitatis suæ originē ducere, & hanc necesse est credi unam fuisse de nobis, cōsimilium causarū rationibus procreatā. Neq; enim fieri rerum per repugnātiā quit, ut ex uno lapidum genere, & ex eadem ratione faciendi, immortalū quidam sortis, & ex eadem ratione faciendi, humanæ. Varro ille Romanus multifōrmibus eminens disciplinis, & in uetustatis indagatiōe rimator, in librorum quatuor primo quos de gente conscriptos Romani populi dereliquit, curiosis cōputationibus edocet, ab diuini tempore cuius supra fecimus mētionem, ad usq; Hircij cōsulatum & Pansa, annorū esse millia nondum duo: cui si constat fides, mater quoq; dicenda est magna intra huius numeri fines æuitatem suam habere conclusam: atq; ita perducitur res eō, ut quæ omnium numinum genitrix esse narratur, non sit mater, sed filia: quinimmo infans & paruula, si quidem deos concedimus neq; inīta neq; fines seculorum perpetua in cognitiōe sortitos. Sed quid terrenis obuoluisse uos sordibus deum loquimur matrem, cum ab Iouis ipsius maledictis nullā pausam facere uel exigui temporis in tercapedine quiueritis? Cum in summo Agdi uertice deum dormiret tum genitrix, obrepere conquescentis pudori filius (inquit) insidiator enixus est. Post innumeras uirgines, & spoliatas castitate matronas, etiā ne in matrem cupiditatis infandæ spem Iuppiter coepit, nec ab illius appetitiōnis ardore horror eū quiuit auertere, quæ

non

non hominibus solis, sed animalibus quoq; nōnullis natura ipsa subiecit, & ingeneratus ille cōmuniter sensus? An respectus pietatis & honesti capitoliorū despuitur praesidi, nec quid sceleris cuperet cōturbatis per insaniam mentibus, aut retractare poterat, aut peruidere? Sed ut res est ponderis & maiestatis oblitus, ad furti illa flagitiosa cor repens ibat, pauens ac trepidus anhelitu oris pressō, suspensus per formidinem gressibus, & inter media constitutus solitudinis speiq; confinia palpabat res intimas, altitudinem dormientis & matris patientiā tentans. O rerum imaginatio indecora: o habitus scædi Iouis ad obscœni certaminis expeditionem parati: ergone ille rex mūdi cum incautus, & properus obiectiōis esset reiectus à furto, in impetum se uertit, & quam rapere uoluptatem insidiōsa fraude nō quiuit, uel matrem aggressus est, & apertissime cœpit uenerabilem subruere castitatē? Colluctatus ergo diutissime cum inuita est, uictus, fractus, superatusq; defecit: & quem pietas dijugare ab infando matris nō uoluit appetitu, effusa libido deuinxit? Nisi forte dicetis, conuentionis in huiusmodi cœptū genus uitat atq; execratur humanū: apud deos incesta sunt nulla. Et cur mater acerrime repugnabat inferenti uim filio? cur ab illius amplexibus tanquam illicitos uitans refugiebat attactus? Nam si nihil esset in re mali, tam gerere illa morē sine ulla retractione debuerat, quā uolebat hic cupidæ appetitionis sue irritamenta cōplere. Et sanē hoc loco frugalitatis magnæ uiri, et circa res etiam flagitiosi operis parciores, ne sancta illa semina frustra uideantur effusa, silex (inquit) ebibit Iouialis incōtinentiæ foeditatē. Quid deinde quæso

consecu-

consecutū est: dicite. In sinu medio lapidis, atq; in illa co-
ctis duritie informatus atq; animatus est infans, Iouis ma-
gni futura progenies. Non est facile cōtradocere tam pro-
digiosis cōceptionibus, tamq; miris. Cum enim genus hu-
manum ex lapidibus apud uos ortū, procreatūq; dicatur
neesse est credere, & receptacula lapides habuisse genē-
talia, & iaculatū combibisse sementem, & cōpletis & em-
poribus sustulisse aluos graues, & ad postremū peperisse
feminei moris difficultate connixos. Illud nostram subi-
git curiositatem requirere, cū post decem menses reddiū
esse dicatur partum: illo tempore quo in utero lapidis fuit
clausus, quibus alimonijs irrigatus est, quibus succis: uel
ex rigore quæ saxeo nutricia potuit ducere, ut est fœtibus
solenne de matribus. Nondum, inquit, contigerat lucem,
& tonitrus patrios iam mugiens, imitatusq; referebat. Et
postquam illi datum est cœlum diemq; conspicere, obuia
queq; uastabat incurfans, atq; ipsos sibi spondebat deos
cœli posse à regione detrudere. O cauta et prouida deum
mater, quæ ne nati inuidiā tam insolentis subiret, aut mu-
giens fœtus somnis suis officeret, aut interpellaret quie-
tem, subtraxit se ipsam, & feminis illud nocentissimū ui-
rus transmisit ab se longe, & saxorū asperitatibus propi-
nauit. Aestu atū est in concilijs deorum, quibus nam modis
posset intractabilis illa feritas edomari: & cum uia nulla
supereffet, ad opem cōcursum est unicā, ut mero madida-
retur, & uirilibus spoliaretur abscessis: quasi uero affecti
corporalibus his damnis, fiant languidioris audaciæ, &
non quotidie uideamus eos qui sibi demessuerint has par-
tes maioris petulantia fieri, atq; omnibus postpositis pu-
doris

doris & uerecundie frenis, in obscenam prorūpere uilitatem, flagitorū confessione uulgata. Vellem tamen uide-
 re, si esset mihi his nasci tēporibus datum, patrē illum Li-
 berum debellatorē ferocitatis Acedesie, post deorū augu-
 stissimas curias cœli ab culminibus lapsum, peniculantem
 decuramenta cantheriorum, innectentē laqueos mobiles,
 aquarum innoxias puritates multa sauciantē ui meri: &
 postquam ebrietas potu emerfit, inseruisse caute manus,
 contrectauisse uirilia dormientis, atq; ut omnia cingerēt
 circumpositi laqueorum morsus, artificij curas tū rebus
 adhibuisse perituris. Hocine de dijs quisquā uel exigua
 dixerit eorum opinione pollutus? aut si talibus occupati
 sunt negocijs, cogitationibus, curis, quisquam eos sapiens
 aut deos esse crediderit, aut mortalium saltem in numero
 computauerit? Acedes is iste (oro) cuius obscenitas ampu-
 tata securitatē fuerat illatura cœlestibus, ex terrenis ani-
 mantibus unus fuit? an deorū aliquis, & immortalitatis
 præditus honore? Si enim nostræ sortis, & cōditionis ha-
 bebatur humanæ, cur terrorē tūum numinib. inferebat?
 Deus autem si fuerat, qui potuit decipi, aut de diuino ali-
 quid corpore defecari? Sed quæstionē mouemus parte in
 hac nullam, fuerit licet de diuino genere, uel ex nobis ali-
 quis, si hoc rectius existimabitur dici: etiamne flore de san-
 guinis, & ex genitalibus amputatis arbor mali enata est
 punici: an tum quum uis illa telluris cooperta est gremio
 solum radice complexa est, in stipitis exiliuit robur, one-
 ratos fudit balaustijs ramos, & in pūctiuitio poma extu-
 lit mitia perfectiōis propriæ maturitate cōpleta: & quia
 de rubro exorta sunt hæc sanguine, iccirco illis color est
 pur-

purpurei luminis suffeſtione ſubluteus: addite huc etiam
 iccirco eſſe uuida, iccirco uinoſa, quod ex ſanguine ſabur
 rato genus ducant, & ſabulam conuenienter impletis, O
 Abdera Abdera, quã ſias mortalibus irridẽda, talis ſi a=
 pud te eſſet fabula ita cõſlata? dicunt eã cũcti patres, et ſu
 percilioſa perlegũt ciuitates, et eſſe tu fatua, et ſtoliditatis
 frigidiffimã iudicaris. per ſinũ inquit Nana filiũ cõcepit
 ex pomo. ſequitur ſe ratio: ubi enim cautes, et ſaxa pariũt
 dura, poma ibi neceſſe eſt ſurgant. Glãdibus, atq; ficis ale
 bat Berecynthia religatã. cõuenienter et recte: pomis enim
 debuerat uiuere, quã mater fuerat facta de pomo. Poſtq̃
 fetus emiſſus eſt, lõge iuſſus eſt ab Sangario proijci: quẽ
 conceptũ diuinitus credidit eſſe iamduũ, & ſi gnatus eſ=
 ſet ſobolem ſui pignoris nũcupari. Lacte infans educatus
 hirquino eſt. ò ſabulam ſexui inimicã ſemper atq; infe=
 ſtiſimã maſculino: in qua ſexus uiriles nõ ſolum homines
 ponũt, ſed pecudes etiã fiunt exmares. Pulchritudine in=
 clyta, & prædicabili fuit inſignitus decore. admirabilis
 res ſatis, quod nõ illũ ſcetor uitabile reddidit fugiẽdumq;
 caprinus. Mater eum dilexit magna ſi nepotẽ ut auia, res
 ſimplex: ſin theatra ut percrepẽt, infamis et flagitioſa di=
 lectio eſt. Diligebat et Acdeſtis uenatorijs eũ muneribus
 locupletans. à ſemiuiro quidem nullum eſſe poterat peri=
 culum caſtitatis: ſed quid Midas horruerit, nõ eſt facile ſu
 ſpicantibus exiſtimare. Iſtis mater eſt ingreſſa tum mox=
 nibus. admiramur quidem in hac parte uires, & fortitu=
 dinem numinis: ſed culpamus negligentiam regis, quod
 cum legis meminifſet & ſati Atys, fecerit hoſtibus minus
 prouidã ciuitatem. Nuptialia celebrantibus nota furias
 Acdeſtis

Accestis, insaniamq; subijcit. si Midas rex offenderat, qui uxore adolescentulū uinciebat: quid admiserat gallus, qd pellicis filia, ut ille se uiro, hæc mammariū honestate priuaret? tibi habe hæc inquit, propter quæ res tantas animorū subuersionib. cōcitasti. nesciremus adhuc omnes quid in adulti corpore furor desiderasset Accestius, nisi puer abscissæ satietatis obiecisset offensam. Quid dicitis ò gentes: quid huiusmodi deditæ opinionib. nationes: nōne cū ista promūtur, arripit uos pudor, & tantarū uerecundia sceditatum? Nos auemus à uobis quid de dijs dignū uel audire, uel discere: at uero uos nobis mammariū expromitis exectiones, amputationes uirilū ueretrorū, iras, sanguinem, furias, interitus uirginum uoluntarios, & ex sanguine mortuorū flores, atq; arbores procreatas. Dicite ò iterum, ergone deum mater genitalia illa disiecta, cū floribus ipsa per se mœres officiosa sedulitate collegit, ipsa sanctis manibus, ipsa diuinus cōrectauit ac sustulit flagitiosi operis instrumenta scēdīq; abscōdenda etiā mandauit terræ? ac ne nuda in gremio diffuerēt sic soli, priusquā ueste uelaret, ac tegeter, lauit utiq; balsamis, atq; unxit? Vnde enim uiolæ nasci potuissent, odore nisi putorē membri unguentorū illa suffectio temperaret? Cum historias que so perlegitis tales, nōne uobis uidemini aut textriculas puellas audire tædiosi operis circūscribentes moras: aut insanitibus credulis auocamenta queritātes anus longæuas, & uarias fictiones sub imagine ueritatis expromere? Cū loque locutus est Accestis, ut amato restitueret uitam. annuere Iuppiter recusauit, quia fatis potentioribus prohibebatur: ac ne esset omnino durissimus, unā largitus est gratiā

ne putore corpus dissolueretur ullo, succrescerent comæ
semper, minimissimus digitorū solus ut in corpore uiue-
ret, solus motus perpetuos exhiberet. Hoccine quisquam
admisit, aut credulitatis assensioe firmarit, pilū in mor-
tuo crescere, partē interisse, & seiunctū à lege putredi-
nis immortale corpus adhuc usq; durare? Vrgere uos iam
dudum ad istius rei comparationē possemus, nisi stultitiæ
pars esset, & talia discere, & huiusmodi rerū indicia po-
stulare. Sed historia hæc falsa est, neq; ullam continet uerū-
tatis in se partem. Nostra quidem nihil interest, quorum
causa cōtenditis exterminatos esse à terris deos: utrumne
sit constans, & fidei firmitate cōnixa: an contra mendaci-
ter, & falsitatis alicuius fictione cōposita. Nobis enim scā-
tis est, quibus hodie manifestare propositū est, numina i-
sta, quæ promittis, si sunt usquam genitiū, atq; irarū seruo-
ribus incallescunt, nō magis à nobis, quā à uobis accipere
offensionū furialū causas: & esse illam in rebus, & à uo-
bis in cōmentarios relatam, & à uolētibus quotidie per-
legi, & futuri tēporis perstructionem, per ordinē succe-
dentū tradi. Quæ si utiq; uera est, nullā uidemus subesse
rationem, cur nobis irasci perhibeātur dij caelites, cū tur-
pitudines illorū tantas neq; prodiderimus, neq; in literis
contulerimus ullas, neq; in publicā testificationem sacro-
rum celebritatibus miserimus. Sin autem (ut reminī) falsa
est, & mendacijs interpolata fallacibus, ambigere homi-
num nullus potest, quin causa uos sitis offensa, qui uel ta-
lia quosdam cōscribere siueritis, aut cōscripta durare se-
culorum in memoria sitis passi. Et tamē qui potestis falsi-
tatis arguere conscriptionē istam, cum ipsa sacra sint te-

testimonio, quæ per cursus annuos factitatis, & credi à uobis esse uera, & explicatæ fidei iudicari? Quid enim sibi uult illa pinus, quam semper statis diebus in deum matris intermittitis sanctuario? Nónne illius similitudo est arboris, sub qua sibi furès manus & infelix adolescētulus intulit, & genitrix diuum in solatiū sui uulneris consecrauit? Quid lanarum uellera, quibus arboris colligatis et circū uoluitis stipitem? Nónne illarum repetitio lanarū est, quibus iam deficientē contexit, & teporis aliquid rata est se posse membris conciliare frigentibus? Quid cōpti uiolaccis coronis, & redimiti arboris ramuli? Nónne illud indicant, uti mater primigenijs floribus adornauerit pinū miserabilis indicem testimoniūq; fortunæ? Quid pectoribus applo dentes palmas passis cum crinibus galli? Nónne illos referunt in memoriā luctus, quibus mater turrata cū Accesti lachrymabili puerū prosecuta est eiulatu? Quid temperatus fābæ alimonio panis, cui rei dedistis nomē castus: nónne illius tēporis imitatio est, quo se numen ab Cæreris fruge uiolentia mœroris abstinuit? Aut si ea, quæ dicimus, non sunt ita, uos ediffertate, uos dicite: eutrati isti, mollesq; quos interesse uobiscum in istius numinis uideamus sacris, quidnā istic habeant negocij, solitudinis, curæ: & cur more lugentiū cædant cū pectoribus lacertos, & fortunam imitentur in lamentabili constitutorū sorte? Quid coronæ? quid uiolæ? quid uolucra molliū uelamēta lanarum? Cur ad ultimum pinus ipsa paulo ante in dumis inertissimum nutans lignū, mox ut aliquod præsens atq; augustissimū numen, deum matris cōstituatur in sedibus? Aut enim hæc causa est, quam in uestris scriptis & com-
 mentarijs

mentarijs inuenimus: & manifestū uos est nō diuinis con-
ficere cærimonias, sed imaginē tristium redintegrare ge-
storum: aut si alia ratio est, quam mysterij nobis abnega-
uit obscuritas, & ipsa quoq; necesse est turpitudinis alicu-
ius participetur infamia. Quis est enim, qui credat hone-
statis aliquid in ea re esse, quam ineant uiles galli, effæmi-
nati conficiant exoleti? Postulat quidem magnitudo ma-
teriæ, atq; ipsius defensionis officium, ut similiter cæteris
turpitudinū species persequamur: uel quas produnt anti-
quitatis historiæ, uel mysteria illa continent sancta, qui-
bus initijs nomen est, & quæ non omnibus uulgo, sed pau-
corū taciturnitatib. tradūtur: sed sacrorū innumeri ritus,
atq; affixa deformitas singulis, corporaliter prohibet uni-
uersa nos exequi. quinimmo, ut uerū exprimamus, à qui-
busdam nos ipsi consilio, & ratione desectimus: ne dum
explicare contendimus cuncta, expositionis ipsius con-
taminationibus polluamur. Fædam igitur Fatuam, bona
quæ dicitur dea, transeamus: quam myrteis cæsam uirgis,
quod marito nesciēte seriam meri ebiberit plenam, Sex-
tus Clodius indicat sexto de dijs græco: signūq; monstra-
ri, quod cum ei diuinam rem mulieres faciunt, uini ama-
phora constituatur oblecta: nec myrteas fas sit inferre
uerbenas: sicut suis scribit in causalibus Butas. Sed & de-
os Cōferēteis pari more ac dissimulatiōe taceamus, quos
cum cæteris scribit Flaccus in humani penis similitudinē
uersos obruisse cineri, qui sub ollula fuerat factus exto-
rum: quem cū Tanaquil dimoueret Ethuriæ disciplina-
rum perita, surrexisset se deos, & neruis obduruisse diui-
nis: corniculæ inde impetrauisse captiuæ, ut intelligeret,

et agnosceret, quid sibi res uellent: O crisia prudentissimā
 sceminam diuos inseruisse genitali: explicuisse motus cer-
 tos. Tunc sancta, & feruentia numina uim uomuisse Lu-
 cilij, ac regem Seruium natum esse Romanū. Bacchana-
 lia etiā prætermittamus immania, quibus nomē omopha-
 gijs græcum est: in quibus furore mentito, & sequestrata
 pectoris sanitate, circūplicitis uos anguibus, atq; ut uos
 plenos dei numine ac maiestate doceatis, caprorū recla-
 mantiū uiscera, cruentatis oribus dissipatis. Necnō & cy-
 pria Veneris abstrusa illa inuita prætereamus: quorū con-
 ditor indicatur Cyniras rex fuisse: in quibus sumentes ea
 certas stipes inserūt ut meretrici, & referūt pballos pro-
 pitij numinis signa donatos. Obluioni etiā Corybantia
 sacra donentur, in quibus sanctū illud mysteriū traditur:
 frater trucidatur à fratribus, interēpti ex sanguine apitū
 natum, prohibitū mensis olus illud apponi, ne à manibus
 mortui inexpiabilis cōtraheretur offensio. Sed et illa de-
 sistimus bacchanalia altera prædicare: in quibus arcana
 & tacenda res proditur insinuaturq; sacratis: ut occupa-
 tus puerilibus ludicris, distractus ab Titanibus Liber sit:
 ut ab ijsdem membratim sectus, atq; in ollulas cōiectus ut
 coqueretur: quem admodū iuppiter suauitate odoris ille-
 ctus, inuocatus aduolarit ad prandiū: compertaq; re gra-
 ui grassatores obruerit fulmine, atq; in imas tartari præ-
 cipitauerit sedes. cuius rei testimoniū, argumentūq; fortu-
 næ, suis prodidit in carminib. uates Thracius. Talos, spe-
 culum, turbines, uolubiles rotulas, et teretes pilas, & uir-
 ginibus aurea assumpta ab hesperidibus mala erat nobis
 consilium præterire: præteruchi illa etiā mysteria, quib.
 Phry=

Phrygia initiatur, atq; omnis gens illa, nisi nomen interpositū his Iouis prohiberet nos strictim iniurias eius ignominiasq; trāsire: nō quo nobis dulec sit tā scēdis inequitare mysterijs, sed ut ipsis uobis promptū etiā atq; etiam fiat: quid in eos cōgeratis iniuriæ, quorū profitemini uos esse custodes, uindices, ueneratores. Quondam Diespiter (inquiunt) cum in Cererē matrem libidinibus improbis atq; incōcessis cupiditatibus æstuarēt (nam genitrix hæc Iouis regionis eius ab accolis traditur) neq; tamen aude-ret id, quod procaci appetitiōe cōceperat, apertissima uipetere, ingeniosas cōmīscitur captiōes: quibus nihil tale metuentē castitate imminueret genitricē: fit ex deo tau-rus, & sub pecoris specie subsessoris animū atq; audaciā cœlans, in securam & nesciam repētina immittitur uifurens, agit incestus res suas, & prodita per libidinē fraude, intellectus & cognitus euolat, ardescit furijs, atq; indignationibus mater, spumat, anhelat, exæstuat, nec fremitum cōtinere tempestatēq; irarum ualens, ex continua passiōe primo, deinceps ut appellatur, assūpsit: neq; alia cordi est res ei, quā ut audaciā filij pœnis quibus potis est psequatur. Iuppiter satagit fractus metu: nec quib. remedijs leniat uiolatæ animos, repprit: fundit preces, & supplicat obstructæ sunt dolentis aures: allegatur deorū uniuersus ordo, nullius auctoritas tāta est ut audiatur: ad postremū filius uias satisfactionis inquirens, cōmīscitur remediū tale. arietem nobilem bene grandibus cū testiculis deligit, execat hos ipse, & lanato exiit ex folliculi tegmine. accedens mœrens, & summissus ad matrē, & tanquam ipse sententia condemnasset se sua, in gremiū proijcit, & iacit

hos eius . uirilitate pignoris uisa sumit animū mitiorem,
 & concipit, foetus reuocatur ad curā, parit mensē post
 decimum luculenti filiam corporis, quam ætas mortaliū
 consequens modo Liberam, modo Proserpinam nuncu-
 pauit: quam cum uerueceus Iuppiter bene ualidam, flori-
 dam, & succi esse cōspiceret plenioris, oblitus paulo ante
 quid malorū et sceleris esset aggressus, et temeritatis quā-
 tum, redit ad priores actus: & quia nefarium uidebatur
 satis, patrem cum filia cōminus uxoria cōiugatione mi-
 sceri, in draconis terribilem formam migrat: ingentibus
 spiris pauefactam colligat uirginem, & sub obtentu sero
 mollissimis ludit atq; adulatur amplexibus: fit ut & ipsa
 de semine fortissimi cōpleatur Iouis, sed non eadem condi-
 tione qua mater. nam illa filiam reddidit liniamentis de-
 scriptam suis, at ex partu uirginis tauri specie fusa Iouia
 lis monumenta pellaciæ. Auctore aliquis desiderabit rei,
 tum illum citabimus Tarentinū, nouiūq; senarium, quem
 antiquitas canit dicens: Taurus draconem genuit, & tau-
 rum draco. ipsa nouissime sacra, & ritus initiationis ip-
 sius, quibus sebadijs nomen est, testimonio esse poterunt
 ueritati: in quibus aureus coluber in sinū dimittitur con-
 secratis, & eximitur rursus ab inferiorib. partibus, atq;
 imis: Nō esse arbitror necessariū sermone quoq; hic mul-
 to membra ire per singula, quantæq; insint in partibus
 prauis turpitudinum scatebræ flagitiorumq; monstrare.
 Quis est enim mortaliū uel exiguæ humanitatis sensum
 ferēs, qui nō ipse peruideat qualia sunt hæc omnia, quā-
 scelerata, quā scæda, quantasq; ignominias differant ex
 ipsis mysteriorū sacris, & ex sacrorum originibus inde-
 coris

toris? Iuppiter (inquit) exarsit in Cererem. Quid tantum quaeso de uobis Iuppiter iste (quicumque est) meruit, quod genus est nullum probri infame, adulterium nullum, quod in eius non caput uelut in aliquam congeratis uitem luteamq; personā? Matrimonij prodidit ius Leda: Iuppiter esse dicitur auctor culpae. uirginitatē Danae custodire nequiuit: furtum esse narratur Iouis. ad mulieris nomen properauit Europa, expugnator pudicitiae idem esse iactatur. Al. mēna, Electra, Latona, Laodamia, mille aliae uirgines, ac mille matres, cuiq; illis catamitus puer pudoris spoliatus est honestate: eadem ubiq; est Iuppiter fabula, neq; ullum turpitudinis genus est, in quo eius non nomen confociatis libidinibus conseratis: ut uideatur miserabilis prorsus nullam non esse causam ob aliam natus, nisi ut esset criminum sedes, maledictorum materia, locus quidam expositus in quem spurcitiā se omnes scenarum colluuiationibus deriuarent. quē tamen si diceretis cum extraneis habuisse cōmercium foeminis, impia res quidem, sed tolerabilis esset maleactionis iniuria. Etiamne in matrem, etiamne in filiam esserati pectoris appetitionib. adhinniuit? neq; illū sanctitas, aut reuerētia genitricis, horror etiam pignoris ex se sati, ab imagine potuit tam foedae cogitationis abducere? Vellem ita uidere patrem illum deorū iouem, eternam rerum atq; hominū potestātē, bubulis esse cohonestatum cornibus: hirsutas agitantem aures, cōtractis in ungulas gressib. ruminantē pallentes herbas, & ex parte postica caudā, suffragines, talos mollissimos perlitū, atq; intestina proluuie delibutū. Vellē inquam uidere (dicendum est enim sepius) torquentē illū sphydera,

Et qui pallidas nationes fragore perterret et prosternit: consecrantem ueruecū greges, inspicientē testiculos arietū nos, arripienē hos manu censoria illa atq; diuina: qua uibrare coruscōs ignes, et seuire fulminibus suetus est: tum deinde secreta rimantē feruenti snila, summotisq; arbutris circūiectas prolibus diripientē membranulas, feruentiq; adhuc matri uelut quasdam infulas eliciendae miserationis offerentē: deductum, pallidum, sauciū, simulantem doloris cruces, et ad fidem factō faciendā, arietino sanguine coinquinatum, et mēdacia uulneris lanceis fasciis, linteolisq; contectū. Hoc cine audiri, et perlegi sub munda hoc axe: et eos qui hęc tractant existimari se uelle pios, sanctos, religionūq; custodes: estne aliquod sacrilegiū hoc matus: aut ulla gēs inueniri tā irreligiosis potest opionibus prędita quam quę talia credit, aut accipit, aut sacrorū intimis in mysterijs prodit: Iuppiter ille (quicūq; est) si sentiret se esse, aut si ullo sensu afficeretur iniurię: nōne digna res esset propter quā iratus, et percitus terram nostris subduceret gressibus: solis lumina extingueret, atq; lunę, quinimmo res omnes in antiqua specię confunderet unitatis. Sed non sunt (inquit) reipublica nostrę hęc sacra. Quisnam istud dicit, aut quis reponit: Romanus, Gallus, Hispanus, Afer, Germanus, aut Siculus? Et qđ adiuuat causam, si uestra hęc non sunt, cum qui ea faciunt sint uestrarum partium: aut quid refert utrum ne ea probetis, necne: cū quę uestra sint propria, aut simili fecunditate, aut turpitudinis genere reperiantur esse maiore? Vultis enim cōsideremus mysteria et illa diuina, quę thesmophoria nominantur à gręcis: quibus gente ab attica san-

Ha illa peruigilia consecrata sunt, & pannychismi gra-
 ues: vultis inquam uideamus quas origines habeant, quã-
 ue causas, ut Athenas etiam probemus, ipsis humanitatis
 artibus studijsq; pollentes, tam in deos dicere contumelio-
 sa, quã dissent alij: nec minora ab his probra, quã ce-
 teris obijciantur à uobis, religionis sub specie publicari?
 Quodam (inquiunt) tempore cum in Siciliae pratulus pur-
 pureos legeret non dũ mulier flores, & adhuc uirgo Pro-
 serpina: cumq; illam per floream messem huc atque illuc
 passim lectionis cupiditas auocaret, per profundæ altitu-
 dinis speluncam rex profiliens maniam raptam uirginem
 secum uehit, & terram absconditur successibus rursus.
 Quod cum factũ nesciret Ceres, nec filia esset ubinam ger-
 tium, suspicaretur, intendit animum perditam toto in or-
 be conquirere: summi facies geminas flammis comprehen-
 sis atnæis, quibus sibi prælucens, pergit ire qua situm ter-
 rarum in regionibus cunctis. in istius conquisitionis erro-
 re Eleusinos etiam peruehitur fines. pagus istud est nomen
 regione in Attica constituti qui illud temporis has partes
 incolebant terrigenæ, quibus nomina hæc fuerũt: Baubo,
 Triptolemus, capellarum Dysaules custos, Euboleus por-
 corum, gregis lanitij Eumolpus: à quo et gens fuit Eumol-
 pidarum, & dicitur clarum illud apud Cecropios nomẽ,
 & qui postea floruerunt caduceatores, hierophantæ, atq;
 præcones. Igitur Baubo illa, quam incolam diximus Eleu-
 sini fuisse pagi, malis multiformibus fatigatam accipit ho-
 spitio Cererem: adulator obsequijs mitibus: rescindi cor-
 poris rogat curam ut habeat: sitienti ardori oggerit po-
 tionem cynam, cyceonem quam nuncupat Græcia: auer-

satur, & respuit humanitatis officia mœrēs dea, nec eam fortuna perpetitur ualetudinis meminisse communis. Rogat illi, atque hortatur contra (sicut mos est in huiusmodi casibus) ne fastidium suae humanitatis assumat: obstinatis sine durat Ceres, & rigoris indomiti pertinaciam retinet. Quod cum sepius fieret, neque ullis quiret obsequijs ineluctabile propositum fatigari, uertit Baubo artes, & quam serio non quibat allicere, ludibriorum statuit exhibere miraculis: partem illam corporis, per quam sexus foemineus & sobolem prodere, & nomen solet acquirere generi: eam lōgiore ab incuria liberat: facit sumere habitum puriorem & in speciem leuigari nondum duri atque striculi pusionis: redit ad deam tristem: & inter illa communia, quibus moris est frangere ac temperare mœrores, reteggit se ipsam: atque omnia illa pudoris loca reuelatis monstrat inguinibus: atque pubi affigit oculos diua, et inauditi specie solaminis pascitur: tum diffusior facta per risum aspernatam sumit atque ebibit potionē: & quod diu nequiuit uerecundia Baubonis exprimere, propudiosi facinoris extorsit obscœnitas. Calumniari nos improbe si quis forte hominum suspicatur, libros sumat threicij uatis, quos antiquitatis memoratis esse diuinæ: & inueniet nos nihil neque callide fingere, neque quo sint risui deum quærere atque efficere sanctitates: ipsos namque in medio ponemus uersus, quos Calliopes filius ore edidit græco, & cantando per secula iuri publicauit humano.

Sic effata, simul uestem contraxit ab imo

Obiectiq; oculis formatas inguinibus res,

Quas caua succutiens Baubo manu, nam puerilis

Olli uultus erat, plaudit, contrectat amice.
 Tum dea defigens augusti luminis orbes,
 Tristitias animi paulum mollita reponit:
 Inde manu poculum sumit, risuq; sequenti
 Perducit totum cyceonis leta liquorem.

Quid Erichtheo sati? quid ciues Mineruij dicitis? Auct animus scire quibus sitis eloquijs tam periculosa negocia defensuri, uel artibus habeatis quibus tam confosiss salutem dare personis, uulneribus, atq; causis. Non est ista falsa susceptio, nec delatione appetimini calumniosa: Eleusiorum uestrorum notas & origines producant turpes, & antiquarū elogia literarum: ipsa deniq; symbola, que rogati sacrorum in acceptionibus respondetis: ieiunauit, atq; ebibi cyceonem, exta sumpsi, & in calathum misi: ac cepi rursus, in cistulam transtuli. Ergone (ut promunt sancta illa atq; arcana mysteria) rapiuntur, & rapiunt dii uesperi? matrimonia copulant fraudibus appetita furtiuus? & repugnantibus, & inuitis decus uirginitatis eripitur? imminentes nesciuntur iniuriæ? quidnam raptis acciderit, ignoratur? amissi queruntur ut homines: & sub sole clarissimo cum lucernis & facibus orbis peragrante uastitate: afficiuntur, & grescunt, lugentium sumunt sordes, & miseriarum insignia, atq; ut animum commodare alimonis possint, uictuiq; sumendo, non ratio, non tempus, non sermo aliquis adhibetur grauis, aut affabilitas seria, sed propudiosa corporum monstratur obscenitas, obiectanturq; partes illæ, quas pudor communis abscondere. quas naturalis uerecundie lex iubet: quas inter aures castas siue uenia nefas est, ac sine honoribus appellare præfatis.

quid

ex cista, legit Iunius
 Ammian. l. 6. m. 23.
 pag. 289.

quid nam queso in specu tali, quid in pudendis fuit reuerendisq; Baubonis, quid foeminei sexus deam, & confimili formatam membro in admirationem conuerteret, atq; risum, quod obiectum lumini conspectuiq; diuino, & obliuionem miseriarum daret, & habitum in letiorem repentina hilaritate traduceret? O qualia, ô quanta irridentes potuimus, cauillantesq; depromere, si non religio nos gētis, & literarum prohiberet auctoritas? Iamdudum me fateor hesitare, circumhiscere, tergiuersari tricas (quem admodum dicitur) conduplicare tellenas, dum pudor me habet alma illa proferre mysteria, quibus in Liberi honorem patris ithyphallos subrugit græcia, & simulacris uirilium fascinorum territoria cuncta florescunt. Quid sit istud, obscurum est forsitan, & qua fiat ratione disquiratur: quisquis istud ignoras, discite: atq; admiratus res tantas puris semper in sensibus meticolosa obseruatione custodi. Cum inter homines (inquiunt) esset adhuc Nysius et & semeleius Liber, nosse inferos expetiuit, & sub tartari sedibus quidnam rerum ageretur, inquirere: sed cupiditas hæc eius nonnullis difficultatibus impediabatur: quod quæiret ac pergeret inscitia itineris nesciebat. Prosumnus quidam exoritur ignominiosus amator dei, atq; in nefarias libidines satis pronus, qui se ianuam ditis, atq; acherusios aditus pollicetur indicaturum, si sibi gereret morē deus, atq; uxorias uoluptates pateretur ex se carpi. Deus facilis iurat potestatis futurum ac uoluntatis se eius, sed cum primum ab inferis compos uoti atq; expeditionis redisset, uiam comiter Prosumnus edisserit, atq; in limine ipso prostituit inferorum. interea dum Liber Stygem, cerberum, furias,

furias, atque alias res omnes curiosa inquisitione collustrat, ex uiuentium numero index ille decidit, atque ex more sepelitur humano: emergit ab inferis euhyus, & recognoscit extinctum ducem. Qui ut fidem completeret pacti, & iurandi solueret religione se iuris, locum pergit ad fureris, & ficorum ex arbore ramum ualidissimum præsecans, idolat, runcinat, leuigat, & humani speciem fabricatur in penis: figit super aggerem tumuli, & postica ex parte nudatus, accedit: subdit, insidit. Lasciua deinde luxuriantis assumpta, huc atque illuc clunes torquet, & meditatatur ab ligno pati, quod iam dudum in ueritate promiserat. Ac ne quis forte à nobis tam impias arbitretur confictas res esse, Heraclito ut testi non postulamus ut credat, nec mysterijs uolumus quid super talibus senserit ex ipso accipiat lectione, totam interrogat Græciam, quid sibi uelint ithyphalli, quos per rura, per oppida mos subrigit & ueneratur antiquus? inueniet causas eas esse quas dicimus, aut si fuerit pudicum ueritatem simpliciter explicare, quid obscurare, quid tegere causam ritus, atque originem proderit? cum criminatio ipsa religionis in res sit. Quid dicitis ò gentes, quid occupatæ, quid deditæ temporum uenerationibus nationes? Ad hæc ne nos sacra, flammis, exilijs, cædibus, atque reliquo genere suppliciorum compellit, & crudelitatis metu: hoscine nobis deos importatis, insinuatis, infligitis: quorum similes nec uos esse, neque alium uelitis quenquam sanguinis uobis gradu, & iure familiaritatis adiunctum? Potestisne impubibus, & prætextatis uestris, quas Liber induxerit pactio nes suis cum amatoribus indicare? Potestis uestras nurus, quinimmo

quinimmo vobis matrimonio cōiugatas ad uerecundians
 Baubonis impellere, atq; ad pudicas Cereris uoluptates?
 Vultis uestri iuuenes sciant, audiant, discant Iuppiter ipse
 qualis in unam exiit atque alteram matrem? Vultis ad
 ultæ uirgines, robustiq; adhuc patres, idem iste in filiã qua
 luserit arte cognoscant? Vultis germani iam feruidi, atq;
 ex iisdem seminibus fratres, eundem rursus accipiant con
 cubitus lectulos non esse aspernatum fororis? Ita ergo nõ
 protinus ab huiusmodi fugiendum dijs longe, ac ne irre
 pat in animum tam impuræ religionis obscœnitas, audien
 tia tota claudenda est? Quis est enim mortalium tam pu
 dicitis moribus institutus, quem non ad huiusmodi furias
 deorum documenta proritent? Aut qui suas comprimere
 cupiditates à cognatis ualeat reuerendisq; personis, cum
 apud superos sanctum nihil in libidinum uideat confusio
 ne seruatum? Vbi enim primam perfectamq; naturam in
 tra fines constiterit iustos cupidinẽ suam nõ ualuisse fre
 nare, cur non in promiscuos appetitus effundat se homo,
 & ingenta fragilitate præceps datus, & magisterio san
 ctæ diuinitatis adiutus? Iam dudum me fateor reputantem
 mecum in animo rerum huiusmodi monstra, solitum
 esse mirari audere uos dicere quenquam ex his atheum, ir
 religiosum, sacrilegum, qui deos esse omnino aut negent,
 aut dubitent: aut qui eos homines fuisse contendant, et po
 testatis alicuius & meriti causa deorum in numerum re
 latos: cum si uerum fiat atque habeatur examen, nullos
 quàm uos magis huiusmodi par sit appellationibus nun
 cupari, qui sub specie cultionis plus in eos ingeratis male
 dictionum & criminum, quàm si aperte hoc facere con
 fessis

fesis maledictionibus combibissetis? Deos esse qui dubi-
 tat, aut esse omnino qui negat, quamuis sequi sententias
 immanes opinionum uideatur audacia, sine ullius tamen
 insectatione personæ fidem rebus non accommodat inuo-
 lutis: & qui generis asseuerat eos fuisse terreni, quamuis
 eos priuet sublimitate cœlitum, subcisiuis tamen accumul-
 lat laudibus: siquidem illos diuinitatis ad meritum bene-
 ficij autumat, & uirtutum admirationibus subleuatos.
 Vos uero qui uindices, & eorum contenditis immortali-
 tatis esse propagatores, unum ex his quempiam præter-
 isis, transistis uestris maledictionibus inuulneratum? aut
 genus ullum est probri tam communi existimatione dam-
 nabile, quod in eos conferre metueritis, uel nominis sal-
 tē auctoritate tardati? Quis caduca & mortalia corpora
 deos edidit amasse? non uos? Quis illa furta dulcissima in
 alienis genialibus perpetrasse? non uos? Quis cum matri-
 bus liberos, quis cum suis uirginibus rursus patres insau-
 stos miscuisse concubitus? non uos? Quis scitulos pusio-
 nes, atq; adultos uenustissimis lineis, appetitos esse iniuste?
 non uos? Quis abscissos, quis exoletos, quis uersipelles,
 quis fures, quis in uinculis habitus, quis in catenis, quis de-
 nique fulminibus appetitos, quis uulneratos, quis obijisse
 supremos dies, sepulturas etiam meruisse terrenas? non
 uos? Cum igitur à uobis tot & tanta conflata sint deorum
 in contumelijs crimina, audetis obijcere nostri nominis
 causa numinum esse offensas mentes, cum iam dudum uos
 liqueat irarum esse tantarum reos, & diuinæ indignatio-
 nis auctores? Sed erras (inquit) & laboris, satisq; te esse
 imperium, indoctum, ac rusticum ipsa rerum insectatio-
 ne

ne demonstras. Nam istæ omnes historiae, quæ tibi turpes videntur, atque ad labem pertinere diuina n. myst. ria in se continent sancta, rationes miras, atque altas: nec quas facile quiuis possit ingenij uiuacitate pernoscere. Neque enim quod scriptum est, atque in prima est positum uerborum fronte, id significatur, & dicitur, sed allegoricis sensibus, & subditiuis intelliguntur omnia illa secretis. Itaq; qui dicit cum sua concubuit Iuppiter matre, non incestus significat aut propudiosas Veneris complexiones, sed to uem pro pluuia, pro tellure Cererem nominat: Et qui rusus perhibet lasciuias eũ exercuisse cum filia, nihil de foedis uoluptatibus loquitur, sed pro imbris nomine ponit Iouem, in filia significatione sementem. Sic & ille, qui raptam Dite à patre Proserpinam dicit: nõ uì Cereris in turpissimos appetitus uiraginem dicit raptam, sed quia glæbis oculimus semina, isse sub terras deam, & cum Orco significat fœdera genitæ conciliare foeture. Consimili ratione & in historijs cæteris aliud quidam dicitur, sed intelligitur aliud, & sub uulgari simplicitate sermonis latent ratio secreta, & altitudo inuoluta mysterij. Argutæ sunt, ut apparet, atque acumina hæc omnia, quibus fulcere solenne est malas in iudicijs causas. Quinimmo (ut uerius dicam) sophisticarum disputationũ colores, non quibus uerum, sed imago & species ueri semper, atq; umbra conquiritur. Nam quoniam rectas accipere lectiones pudet, dedecet, inclinatum est in has partes ut alia subijceretur res alij, & in speciem decoris, turpitudinis interpretatio cogeretur. Sed quid ad nos istud, an alij sensus, aliæq; sententiæ conscriptionibus uanis subsint: Nobis enim satis

tis est, qui deos à uobis scelerate contendimus impieq; tra-
 ctari, quod scriptum est, quod auditur accipere, nec cura
 re in abdito quid sit cum contumelia numinū non in ob-
 scura sensuum mente, sed in uerborum eminentium signi-
 ficatione teneatur. Ac ne tamen uideamur inspicere qua-
 le sit istud quod dicitur nolle: primum illud à uobis (si mo-
 do commodare patientiam uultis) exquirimus primum,
 allegorico genere uel scripta hæc esse, uel eodē modo in-
 telligi oportere, unde est uobis cognitum, uel unde intima-
 tum in consilium scriptores aduocare? uos scilicet tum in
 eorum pectoribus latitabatis, cum pro alijs res alias inter
 ueritate capta subdebant? Deinde si illi rationis alicuius,
 & religionis metu mysteria illa cōuoluerē tenebrosa ob-
 scuritate uoluerunt, quantum uobis audaciæ est, ut quod
 illi noluerunt, uos uelit̄is intelligere: uos scire & cuncto-
 rum substernere notioni, quod illi frustra uerbis minus ue-
 rum significantibus occulerūt? Sed, ut uobis assentiamur
 in fabulis his omnibus ceruas pro Iphigenijs dici, unde ta-
 men uobis liquet, cum allegorias istas uel explanatis, uel
 panditis, eadē uos interpretari, eademq; sentire, quæ sub
 tacitis cogitationib. ipsis ab historicis sensa sunt, nec per
 uoces proprias, significationib. sed alijs explicata? Vos Io-
 uis, & Cereris coitum, imbrem dicitis dictum telluris in
 gremium lapsum: potest alius aliud & argutius fingere,
 & ueri cum similitudine suspicari: potest aliud tertius, po-
 test aliud quartus, atq; ut se tulerint ingeniorum opinan-
 tium qualitates, ita singulæ res possunt infinitis interpre-
 tationibus explicari. Cum enim è rebus occlusis omnis i-
 sta quæ dicitur allegoria sumatur, nec habeat finem cer-

tum, in quo rei quæ dicitur, sit fixa atque immota sententia, unicuique liberum est in id quod uelit attrahere lectionem, & affirmare id positum, in quod cum sua suspitio et coniectura opinabilis duxerit. Quod cum ita se habeat, qui potestis res certas rebus à dubijs sumere atque unam adiungere significationem dicto, quod per modos uideatis innumeros expositionum uarietate deduci? Denique si ad commodum ducitis, etiam illud à uobis repetita interrogatione conquirimus, omnes de his fabulas existimetis, id est singulas totas ambifarias ac bilingues, & uersipellis esse scriptas modis: an alias earum partes nihil ambiguum dicere, alias uero multifidas atq; allegorici tegminis superiectione uelatas? Si enim ad finem à capite textus omnis expositionis & series obtentionibus allegoricis clausa sunt, ediffertate: mōstrate quid pro rebus singulis, quas unaquæque cloquitur fabula, supponere debeamus, & promere, quasq; in res alias atq; intelligentias uocare. Ut enim Iouem pro pluuia, Cererem (uerbi causa) pro terra uultis audire & pro Libero, ac patre Dite, submersionem seminis atq; iactum: ita dicere uos conuenit, quid pro tauro debeamus accipere, quid pro indignatione Cereris atque ira: quid sibi uelit primo uerbum, quid Iouis solliciti supplicatio? Quid allegati cœlites nec auditi? quid exæctus aries? quid exæcti arietis proles? quid satis factio his facta? quid quæ rursus gesta sunt libidine obscœniore cum filia: consimiliter & in altera fabula ennea nemus, & flores, quid sint? quid sumptus ignis ex ætæna, comprehensæq; istæ facès? quid peragratio cum his orbis? quid Attica regio? quid Eleusinius pagus? quid Baubonis tugurium

atq;

atq; hōspitiū rusticanum? quid cyceonis significet potio?
 quid aspernatio potionis? quid nouatio, & reuelatio pu-
 dendorum? quid spectaculi flagitiosa dulcedo, & ex re-
 medijs talib. orbitatis obliuio cōparata? Quod si pro his
 omnibus quod oporteat subijci rerum immutatione mon-
 stratis, erit ut uobis assensum super tali asseueratione tri-
 buamus: sin autem singula in singulis neq; potestis oppo-
 nere, nec ad rerum uocare contextum: quid allegorijs ob-
 scuratis honestis id, quod simpliciter scriptum est, & com-
 munem ad intelligentiam publicatum? Nisi fortē dicetis
 non toto in historie corpore allegorias has esse, ceterum
 partes alias esse communiter scriptas, alias uero duplici-
 ter, & ambifaria obtentione uelatas. Urbana est ista sub-
 tilitas, & quibuslibet brutis patens. Nam quia cūcta, quę
 scripta sunt, inexpeditissimum uobis est traducere, inuer-
 tere, deriuare, eligitis quaedam uestrę conuenientia uolūtati,
 & ex ipsis obtinere contenditis nothas atq; adulte-
 ras lectiones interiori esse superpositas ueritati. Quod
 tamen ut uobis ita sese habere (quemadmodū dicitis) an-
 nuamus, qui scitis, aut unde cognoscitis, utra pars sit sen-
 tentijs historie scripta simplicibus, utra uero sit dissonis
 atque alienis significationibus tecta? Potest enim fieri, ut
 quod uos existimatis sic esse, aliter se habeat: aut quod ali-
 ter creditis, conceptionibus alijs contrarijsq; prolatum
 sit. Vbi enim dicitur in unius materie corpore pars esse al-
 legorice scripta, indubitabili altera sermone, rectoq; nec
 inest in re signum, quo differentia iudicari ambiguum
 possit simpliciterq; dictorū, tam potest quod simplex est,
 ambiformiter dictū existimari, quā quod ambigue scri-

ptum est, reclusis esse obtensionibus credi. Quod quidem quo genere aut fiat, aut fieri posse credatur, intelligere confitemur minime posse. Inspiciamus enim quod dicitur hoc modo. In nemore inquit, Ennensi quondam flores Proserpina lectitabat. Integrum adhuc istud est, & recta pronuntiatione prolatum: nam & nemus & flores quid sint, quid Proserpina, quid uirago, cunctis indubitabiliter notum est. Emicuit Summanus è terris curru quadrijugo uetitatus: simplex & hoc aequè est: nam quadrigæ, currus, atque Summanus interpretationem desiderant nullam. Improuisus Proserpinam rapuit, & sub terras secum auxit: seminis (inquit) abstrusio raptione in Proserpina nuncupatur. quid accidit quæso, ut in aliud conuerteretur historia? semen Proserpina diceretur? ut quæ uirago iam dudum florum in lectionibus habebatur, postquam sublata & rapta est, significationem coeperit habere sementis? Iuppiter (inquit) in taurum uersus, concubitus matris suæ Cereris appetiuit: ut expositum supra est, nominibus his tellus & labens pluuia nuncupatur. Legem allegoricam uideo tenebrosis ambiguitatibus explicatam. Irata Ceres est, & exarsit, & arietis proles pro pœna atque ultione suscepit. Hoc iterum uideo communibus in proloquijs promptum: nam & ira, & testes, satisfactio, suis hic moribus, & conditionibus dicta sunt. Quid ergo hic accidit, ut ab Ioue qui pluuia, & ab Cerere, quæ appellata est terra, res transiret ad uerum Iouem, atque ad rerum simplicissimam dictionem? Aut igitur debent allegorico genere omnia esse scripta, & posita, demonstrandaque; uersa nobis: aut genere isto conscriptum est nihil: quoniam esse

esse quod creditur, quasi parte ex historia non uidetur. Allegorico genere scripta sunt hæc omnia. Minime istud uidetur certum. queritis qua ratione, qua causa? quia omne quod gestum est, & in alicuius operis euidencia constitutum est, conuersionem non potest in allegoriam duci: neque enim potest infectum esse, quod factum est: aut rei gestæ natura in alienam potest degenerare naturam. Nunquid bellum Iliacum in Socraticam uerti condemnatio- nem potest? aut pugna illa Cænensis proscriptio fieri crudelitasq; Syllana? Potest quidem proscriptio (quem admodum Tullius ludit) pugna dici, appellariq; Cænensis. Sed quæ gesta est audum pugna esse non potest, eademq; proscriptio, neque enim quod gestum est, potest aliud (ut dixi) quam id esse quod gestum est, aut in alienam migrare substantiam id, quod in ui propria, atq; in sui generis qualitate defixum est. Vnde igitur probamus historias has omnes rerum esse gestarum conscriptiones? Ex solennibus scilicet sacris atque initiorum mysterijs: uel quæ statis sũt temporibus, ac diebus, uel quæ in abdito tradunt gentes, moris proprii perpetuitate seruata. Neque enim credendum est sine suis originibus hæc esse frustra, atque inania fieri: nec habere coniunctas primis institutionibus causas. Pinus illa solenniter quæ in matris infertur sanctum deæ, nonne illius imago est arboris, sub qua sibi Atys uirum de mens genitalibus abstulit? & quam memorant diuam in solatium sui consecrauisse mæroris? Ithyphallorum illa sacinorumq; subrectio, quos ritibus annuis adorat & celebrat Græcia, nonne illius facinoris similitudinem refert, quo se à debito Liber liberauit? Eleusina illa myste-

*Cicero pro Sex. Roscio.
33. va.*

ria, & sacrorum reconditi ritus, cuius memoriam continent? nonne illius erroris, quo in filie conquisitione Ceres fessa, oras ut uenit ad Atticas, triticeas attulit fruges? nebridarum familiam pellicula cohonestauit hinnula: & illud spectaculum maximum Baubonis in inguinibus risit: aut si alia causa est, nihil ad nos istud, dummodo causa cuncta ista confiant. Neque enim credibile est, nullis antecedentibus causis suscepta hæc esse: aut insanire iudicandum est Atticos, qui sibi ritum religionis affixerint conflatum rationibus nullis. Quod si liquet, & constat, id est si rebus actis mysteriorum causæ atque origines effluunt, in allegoricas species nulla possunt conuersione traduci. quod enim factum, gestum est, infectum non potest fieri rerum prohibente natura. Et tamen ut uobis ita se habere assentiamur res istas, id est, ut historiae aliud uerbis sonent nescio quid, aliud more hariolantium dicant, ita non animaduertitis, non uidetis quanta istud dicatur & cum ignominia fieri, contumeliaq; diuorum? an iniuria grauior ulla potis est reperiri, quam terram, & pluuiam, uel quodlibet aliud (nihil enim refert quæ fiat interpretatione conuersio) Iouis & Cereris dicere atque appellare concubitum? & cum deorum criminibus labem imbris è caelo, & telluris significare madorem? Potest irreligiosius quippiam uel existimari, uel credi, quam semina terris mersa, uel quodlibet aliud (nihil enim similiter refert) raptum Proserpine dicere, & cum nota Diis patris rei rusticae dei proloqui? Nonne millies optatius fuit elinguem fieri atque mutum, atque scaturiginem istam uocis, & strepitum sædæ loquacitatis amittere, quam deo-

rum nominibus res appellare turpissimas? quin immo turpibus deorum factis negocia significare uulgaria? Antea mos fuerat allegoricas dictiones honestissimis sensibus obumbrare, res turpes, & foedas prolata, honestorum conuestitior dignitate. At uero uobis auctoribus per turpitudinem dicuntur res graues, & castitate pollentia obscœnis commorantur in uocibus: ut quod olim grauitas foedæ rei uercundia contegebatur, nunc scurriliter, turpiterq; dicatur digna res elocutione mutata. Quod in adulterio dicimus Martem (inquit) & Venerem Vulcani esse circumretitos arte, cupiditatem dicimus atque iram, ui pressas consilioq; rationis. Quid enim prohibebat, quid obstabat unamquamq; rem uerbis, & suis significationib. promerere? immo quid urgebat cum nescio quid indicare per cõmentarios et scripta uoluisset, nolle illud intelligi quod indicaret: sed contrarias res simul una expositione suscipere, studium docere cupientis, & nolentis ostendere malignitatem? an deos adulteros dicere periculũ habuit nullum? Prolatio cupidinis atq; iræ, linguam & os fuerat obsceno coinquinatura contactu? Quod si utiq; fieret, & allegoricæ cœcitatib. obumbratio tolleretur, & facilis ad discendum res esset, & deorum dignitas conseruaretur illesa. Nunc uero cum dicitur in Martis & in Veneris uindictione uitiorum esse significata cõpressio, peruersissime res duæ simul iisdem temporibus fiunt, ut & foedæ rei species intellectum subijciat honestatis, & prius animum turpitudine quàm religionis alicuius perstringat auctoritas. Nisi forte dicetis (hoc enim solum restat, quod à uobis posse uidetur opponi) deos sua mysteria nolle ab homini-

bus sciri: & iccirco historias ambagibus esse allegoricis
 scriptas. Et unde uobis est liquidum, quod hominibus su-
 peri nolint sua mysteria publicari? Vnde illa uos scitis,
 aut cur ea dissoluere in allegoriarum explanationem cu-
 ratis? Ad extremum & ultimum, quid sibi dii uolunt, ut
 honesta cum nolint, turpissima de se dici atque indecora
 patiantur? Atque cum nominamus, solem (inquit) signifi-
 camus, & dicimus: sed si Atys sol est (quemadmodum con-
 numeratis, & diciis) quis erit Atys ille, quem in Phry-
 gia genitum uestrae produnt atque indicant literae? quem
 passum esse res certas, fecisse item res certas: quem in spe-
 ctaculis ludicris theatra uniuersa nouerunt, cui inter sa-
 cros cultus res uidemus fieri specialiter annuas, nomina-
 timque diuinas? utrumne ab sole ad hominem, an ab homi-
 ne ad solem uocabuli huius facta translatio est? Si enim no-
 me istud principaliter habet originem solis, quid tandem
 de uobis sol aureus meruit, ut ei cum semiuiro faceretis
 uocabulum istud esse commune? sin hirquinum, & Phry-
 gium est, quid Phaetonis genitor, pater huius luminis &
 claritatis admisit, ut abisso ab homine dignus uideretur
 uocari, & augustior fieret euirati corporis nuncupatio-
 ne signatus? Sed quid sit istud, iam promptum est omnibus:
 nam quia talium scriptorum, historiarumque uos pudet,
 nec aboleri uidetis posse ea quae sunt saepe semel in com-
 metarios relata, niuimini cohonestare res turpes, atque om-
 nibus argutiarum modis pro rebus subditis uerborum in-
 uertitis corruptisque naturas: atque ut olim accidere male
 sanis asolet, quorum turbida uis, morbi sensum, atque intel-
 ligentiam depulit, confusa atque incerta iactatis, & inani-
 per

per rerum fragmenta bacchamini. Esto in Iouis & Cereris
 coitu irrigatio sit significata telluris: occultatio seminis
 patris in Ditis raptu, uina per terras sparsa distractis in
 uisceribus Liberi, cupiditatis & temeritatis compressio,
 colligatio dicta sit adulteriorum Veneris atque Martis.
 Sed si fabulas has uultis more esse allegorico scriptas, quæ
 cæteris fiet quas non uidemus posse uersuras in huiusmo-
 di cogi. Quid enim subiiciemus pro illis festibus, quos sic
 per aggerem tumuli semeleia sobolis origo contorsit? Et
 quid pro illis Ganymedibus partis, atque in libidinum ma-
 gisteria substitutis? Quid pro illa conuersione formiculae,
 in quam Iuppiter maximus uastitatis suæ linamenta con-
 traxit? Quid pro cyenis, & satyris? quid pro aureis im-
 bribus, in quos idem se pellax fraude induit per fida for-
 marum uarietatibus ludens? Ac de de Ioue solo loqui ui-
 deamur uoluisse, in amoribus numinum reliquorum esse
 allegoriæ quæ possunt? quæ in mercenarijs conditioni-
 bus, ac seruitutibus? quæ in uinculis, orbiatibus, plancti-
 bus? quæ in cruciatibus, uulneribus, sepulchris? in quo cū
 unam contrahere possent culpam conscriptione de supe-
 ris tali, addidisset (ut dicitur) gægrenam, cum deorum no-
 minibus appellauisset res turpes, & uocabulis rursus de-
 os rerum conquinauisset infamium. Quod si adesse hic e-
 os, aut esse illos usquam cognitione indubitabile credere-
 tis: in mentione illorum facienda præstringeret uos me-
 tus: & tanquam uos audirent, uestras quæ acciperent uo-
 ces, ita credi oportuit, & haberi in cogitatione defixum.
 Apud enim homines officiosis religionibus deditos non
 ipsi dii tantum, uerum etiam nomina debent esse deorum

reuerenda: quantumq; est in ipsis, qui consentur his nominibus, tantum esse par est in eorum appellationibus dignitatis. Ad ueram iudicij formam, & in illa estis reprehensionis parte, quod in usu sermonis uestri Martem pro pugna appellatis, pro aquis Neptunum, Liberum patrem pro uino, Cererem pro pane, Mineruam pro stamine, pro obscenis libidinis Venerem. Quæ est enim ratio, ut cum suis ceteri appellationibus res possint, nominibus cognominentur deorum? & ea fiat numinibus contumelia, quæ nec homines sustinemus, si nostra quis nomina res ducat, atq; inuertat in friuolas? Sed oratio sordida est, uerbis fuerit polluta si talibus. Verecundia laude condigna, erubescitis panem & uinum nominare, & pro coitu Venerem non metuitis dicere.

ARNOBII DISPUTATIO

num aduersus Gentes Liber VI.

VNC quoniam summatim ostendimus, quam impias de dijs uestris opinionum constitueritis infamias, sequitur ut de templis, de simulachris etiã, sacrificijsq; dicamus: deq; alia serie, quæ his rebus annexa est, & uicina copulatione coniuncta. in hac enim consuestis parte crimen nobis maximum impietatis affigere: quod neq; ædes sacras uenerationis ad officia construamus, non deorum alicuius simulachrum constituamus, aut formam: non altaria fabricemus, non aras, non caesorum sanguinem animanti uiridemus, non thura, neque fruges salsas, non denique ui

num liquens paterarum effusionibus inferamus: quæ qui dem nos cessamus non ideo uel ex adificare, uel facere tanquam impias geramus & scelerosas mentes, aut aliquem sumpserimus temeraria in deos desperatione contemptum: sed quod deos arbitramur, & credimus (si modo dii certi sunt, & nominis huius eminentia præditi) honorum hæc genera aut risui habere, si rideant, aut indignè perpeti, si motibus exasperentur irarum. Vt enim noscatis quid de isto nomine sentiamus, iudicijque simus cuius, existimamus nos eos (si modo dii certi sunt, ut eadem rursus sociatèq; dicantur) cunctarum esse debere perfectarumq; uirtutum, sapientes, iustos, graues (si modo nulla est culpa quod eos laudibus accumulamus humanis) intestinis pollentes bonis, nec extraneis administrandis indigere: quod illis integritas inoffensa beatitudinis compleatur: ab affectibus cunctis, & cunctis perturbationibus liberos: non ira efferrere, non ullis cupiditatibus excitari, calamitatem irrogare nullis, non ex malis hominum crudelem accipere uoluptatem, non terrore portentis, non prodigiosas ostentare formidines, non uotorum debitis habere obnoxios & obligatos, nec piaculares hostias signis minacibus postulare, non pestilentias, non morbos, corruptione aeris inducere, non adurere siccitatibus fruges, non cædibus interesse bellorum, non urbium stragibus, non aduersa his uelle, non illorum commoditatibus suffragari: sed quod magnarum est mentium pari pendere cunctos lance, & indiuiduas cunctis beneuolentias exhibere. Caduci enim generis, & infirmitatis humanae est contrarijs egere, eosque

quos

quos tangat affectio, pati dolorē, diminui sapientium scita & pronūciata definiunt: nec posse aliter fieri, quin legibus mortalitatis astricti sint, qui sint illis perturbationibus mancipati. Quod cum ita se habeat, qui possumus iudicari deos habere contemptui? quos nisi sunt recti, & magnarum mentium admiratione laudabiles, deos negamus existere, nec potestatibus posse cœlitum applicari? Sed templa illis extruimus nulla, nec eorum effigies adramus, non mactamus hostias, non thura ac uina libamus. Et quid amplius possumus uel honoris eis attribuerē, uel dignitatis, quā quod eos in ea ponamus parte, qua rerum caput, ac dominum, summumq; ipsum regem, cui debent diuina nobiscum quod esse se sentiunt, & uitali in substantia contineri? Nunquid enim delubris aut templorum eum constructionibus honoramus? Nunquid ei hostias cœdimus? Nunquid alias res damus, quas libare, profundere non est rationis expensæ, sed tracti per consuetudinem moris? Etenim plena dementia est, necessitatibus tuis potentiora metiri, & quæ tibi sint usui datori- bus dijs dare, & honorem istum, non contumeliam ducere. Templa igitur quærimus in deorum quos usus? aut in rei cuius necessitatem, aut dicitis esse constructa, aut esse rursus ædificanda censetis? Hyemalia sentiunt frigora, aut solibus torrentur æstiuis, pluuiialibus nimbis perfluunt, uentorum eos aut turbines uexant, incursionem pati periclitantur hostilem, ferarum aut rabidos appetitus: ut merito illos conueniat tectorum munitionibus claudere, saxorum aut obiectione tutari? Templa enim hæc quid sunt? Si humanam infirmitatem roges, nescio quid imma-

ne, atq; amplum: si deorum potentiam metiaris, successus quidem parui, atq; (ut uerius eloquar) genus angustissimum cauernarum paupertini cordis excogitatione sustentum. Quorum si quæris audire quis prior fuerit fabricator, aut Phoroneus Aegyptius, aut Merops tibi fuisse monstrabitur: ut tradit in admirandis Varro, Iouis progenies Aeacus. Sint ergo hæc licet aut ex molibus marmoreis structa, laquearibus aut renideant aureis, splendent hic gemme, & sydercos euomant uariata interstitione fulgores: terra sunt hæc omnia, & ex face ultima uilioris materiae concreta. Neque enim, si uos ea pretijs carioribus penditis, delectari credendum est his deos: nec recusare, nec spernere quo minus se sepiant, & eorum obiectionibus coerceantur inclusi. Templum (inquit) hoc Martis est, hoc Iunonis, & Veneris: Apollo hic habitat, in hoc manet Hercules, illo Summanus. Ista non prima et maxima contumelia est, habitationibus deos habere diffrictos: tuguriola his dare, conclauia, & cellulas fabricari, & eis existimari necessarias res esse, quæ hominibus, felibus, quæ sunt formiculis, & lacertis, quæ fugacibus, pavidis, atque exiguis muribus: Sed non (inquit) iccirco attribuimus dijs templa, tanquam humidos ab his imbres, uentos, pluias arceamus, aut soles: sed ut eos possumus coram & comminus contueri, affari de proximo, & cū presentibus quodammodo uenerationum colloquia miscere. Sub axe enim nudo, & sub ætherio tegmine inuocati si fuerint, nihil audiunt: & nisi de proxime admo ueantur his preces, tanquam nihil dicatur, obstructi, atq; immobiles stabunt. Atquin nos arbitramur omnem deum

omnino (si modo nominis huius ui pollet) ex quacūq; mē-
 di parte, quod quisq; fuerit locutus, tanquā si sit præsens,
 audire debere: immo quod quisq; conceperit sub obscuris
 & tacitis sensibus cognitione anti-icipata præsumere: atq;
 ut astra, sol, luna, cum supra terras meant, omnibus omni-
 no cernentibus statim sunt & ubiq; præsentes, ita quoq;
 conuenit audientiam numinum nulli esse clausam linguæ
 semperq; esse præsentem: quamuis ad eam uoces regionibus
 ex distantibus confluant. Hoc est enim proprium deo-
 rum, complere omnia ui sua, non partiliter uspiam, sed
 ubiq; esse totos: non adesse, non abesse, non cœnatum ad
 Aethiopas pergere, & post dies bisseos priuatum ad do-
 micilium redire. Quod si ita non erit, tollitur omnis spes
 opis, & erit in dubio audiamur ab dijs, necne: si quando
 res sacras cœremoniarum conficitis debitis. Constitua mus
 enim noscendæ rei causa, templum numinis alicuius esse
 apud Canarias insulas, eiusdem apud ultimam Thylem:
 eiusdem apud Seras esse, apud furuos Garamantas, & si
 qui sunt alij, quos ab sui notitia maria, montes, syluæ, &
 quadrini determinant cardines. Si omnes uno in tempo-
 re rebus diuinis factis, quod sua quosque necessitas cogi-
 tare cōpellit poscant de numine, referendi beneficij quæ-
 nam omnibus spes erit, si non undiq; ad se missam uocem
 deus exaudiet, & erit ulla longinquitas, quò penetrare
 non possit auxilium poscentis oratio: aut enim nullis erit
 in partibus præsens, si uspiam poterit aliquando non esse,
 aut aderit unis tantum, quoniam præbere communi-
 ter suum non potest atq; indiscretus auditum. At ita per-
 ficitur, ut aut nullis deus opituletur omnino, si occupatus
 re

re aliqua ad audiendas uoces non quierit aduolare: aut exauditi tantummodo uni abeant soli, nihil egerint cateri. Quid quod multa ex his templa, quæ tholis sunt aureis, & sublimibus elata fastigijs, auctorum conscriptionibus comprobatur contegere cineres atq; ossa, & functorum esse corporum sepulturas? Nonne patet, & promptum est, aut pro dijs immortalibus mortuos uos colere, aut inexpiabilem fieri numinibus contumeliam, quorum delubra & templa mortuorum superlata sunt bustis? In historiâ Antiochus nono, Athenis in Mineruio memorat Cecropem esse mandatum terræ: in templo rursus eiusdem, quod in arce Larissæ est, cõditus scribitur atq; indicatur Acrisius, Erichthonius Poliadis in fano, Dairas et Immarnachus fratres, in Eleusinis consepito, quod ciuitati subiectum est. Quid Celei uirgines? non in Cereris Eleusina humate habere perhibetur officia? nõ in Diana delubro, quod in Apollinis constitutum est Delij, Hyperocha, Laodiceq; quas aduectas illuc esse finibus ex hyperboræ is indicatur. in Didymæo Milesto Cleochum dicit habuisse supra Leandrus. funeris Leucophrynæ monumentum in fano apud Magnesium Dianæ esse, Myndius profitetur ac memorat Zeno. sub Apollinis arula, quæ Telmessi apud oppidum uisitur, Telmessum esse conditum uatem, non scriptis constantibus indicatur Agesarchi? Ptolemæus Philopator quem edidit primo, Cinyram regem Paphi cum familia omni sua, immo cum omni profapia in Veneris templo situm esse literarum auctoritate declarat. Infinitum est & immensum, quibus quique in fanis toto sunt in orbe describere: nec exactam desiderat

derat curam, quam poenam constituerit Aegyptus in eum qui publicasset, quibus Apis iaceret absconditus: polyandria illa Varronis quibus templis cōtegantur, quasque in se habeant superlati ponderis moles. Sed quid ego haec parua? regnatoris in populi Capitolio quis est hominum qui ignoret Toli esse sepulchrum Vulcentani? Quis est, inquam, qui non sciat ex fundaminum sedibus caput hominis euolutum non ante plurimum temporis, aut solum sine partibus ceteris (hoc enim quidam ferunt) aut cum membris omnibus humationis officia sortitum? Quod si planum fieri testimonijs postulatis auctorum, Sannonicus, Granius, Valerianus uobis, & Fabius indicabunt: cuius Toli fuerit filius, gentis & nationis cuius, ut à germani seruulo uita fuerit spoliatus & lumine: quid de suis commeruerit ciuibus, ut ei sit abnegata telluris patriae sepultura. Condiscetis etiam (quamuis nolle istud publicare se fingant) quid sit capite resecto factum, uel in parte qua curiosa fuerit obscuritate conclusum: ut immobilis uidelicet atq; fixa obsignati ominis perpetuitas staret. Quod cum opprimi par esset, & uentustatis obliteratione coelari, compositio nominis iecit in medium, & cum suis causis per data sibi tēpora inextinguibili fecit testificatione procedere: nec erubuit ciuitas maxima, & numinum cunctorum cultrix, cum uocabulum templo daret, ex Toli capite capitolium quam ex nomine Iouio nuncupare. Satis igitur (ut opinor) ostendimus templa dijs immortalibus aut inaniter esse constructa, aut contra decus, & potentiam creditam contumeliosis opinationibus fabricata. Sequitur ut de signis aliquid,

quid, simulachrisq; dicamusq;: quæ multa arte componi-
tis, & religiosa obseruatione curatis: qua in parte si fides
est ulla, constituere apud nos ipsos nullis considerationi-
bus possumus, utrumne istud seriò & cum proposito faci-
ciatis graui, an ridendo res ipsas puerili hallucinatione lu-
datis. Si enim certum est apud nos deos esse, quos remini,
atque in summis caeli regionibus degere, quæ causa, quæ
ratio est, ut simulachra ista fingantur à uobis, cum habe-
tis res certas, quibus preces positis effundere, & auxili-
um rebus in exigentibus postulare? Sin autem non credi-
tis, aut (ut mediocriter dicatur) ambigitis: etiam sic, ra-
tio quenam est dubiorum fingere atq; insituere simula-
chra? & quod esse non credas uentosa imitatione forma-
re? An nunquid dicitis fortè præsentiam uobis quandam
his numinum subexhiberi simulachris, & quia deos ui-
dere non datum est, eos ita coli, & munia officiosa præ-
stari? Hoc qui dicit, & asserit, deos esse non credit: nec ha-
bere conuincitur suis religionibus fidem, cui opus est ui-
dere, quod teneat: ne inane fortè sit, quod obscurū non ui-
detur. Deos (inquitis) per simulachra ueneramur. Quid
ergo, si hæc nō sint, coli se dii nesciunt, nec impertiri à uo-
bis ullum sibi existimabunt honorem? Per tramites ergo
quosdam, & per quædam fidei commissa (ut dicitur) ue-
stras sumunt, atq; accipiunt cultiones: & antequā hi sen-
tiant, quibus illud debetur obsequium, simulachris litatis
prius, & uelut reliquiis quasdam aliena ad illos ex aucto-
ritate transmittitis. Et quid fieri pote est iniuriosius, con-
tumeliosius, durius, quàm deum alterum scire, & rei alte-
ri supplicare? opem sperare de numine, & nullius sensus

ad effigiem deprecari? Nónne illud est quæso, quod in uirgaribus prouerbijis dicitur, fabrū cadere cum ferias sullo nem? & cum hominis consilium quæras, ab asellis, et porculis, agendarum rerum sententias postulare? Et unde nouissime scitis an simulachra hæc omnia, quæ dijs immortalibus uicaria substitutione formatis, similitudinem referant, habeantq; diuinam? Potest enim fieri, ut barbatus in cælo sit, qui esse à uobis effingitur leui: potest ut senectute prouectior, cui puerilem commodatis ætatem: potest ut hic flavus sit, qui in ueritate habeat oculos castos, displosas ut gestitet nares, quem esse uos facitis, figuratisq; nascam. Neque enim rectum est dicere, aut appellare simulachrum, quod non pariles lineas principali ab ore traducat: quod esse planum & certum, manifestis poterit à rebus agnosci. Nam cum omnes homines tererent esse solem indubitabili luminum contemplatione uideamus: os illi uos hominis, & mortalium corporum lineamenta donatis. Luna semper in motu est, & ter denas facies in restitutione accipit menstrua: uobis ducibus, & figuratoribus femina est, uultuq; est uro, quæ per habitus mille quotidiana instabilitate mutatur. Intelligimus omnes uentos aeris esse fluorem, pulsos, & mundanis rationibus concitatos: per uos hominum formæ sunt buccinarum animantes tortus intestinis & domesticis flatibus. Inter deos uidemus leones toruisima facie, mero oblitaminio, & nomine frugiferio nuncupari. Si simulachra hæc omnia superiorum sunt imagines numinum, ergo et in cælo habitare dicendus est deus talis, ad cuius formam & speciem simulachri huius similitudo directa est: & uidelicet

delicet ut hic iste, ita illic ille, sine reliquo corpore perso-
 na est, & facies sola, fremebundus hiatibus toruidis, di-
 rus, sanguineo de gutture malum dentibus suis compri-
 mens, atque ut olim fessi canes linguam ore de patulo pi-
 tuitate proijciens. quod si utique non est, ita ut omnes exi-
 stimamus non esse, quænam tanta audacia est formam ti-
 bi quam uolueris fingere, ac credere esse simulacrum dei,
 quem probare non possis ulla esse in parte nature? Ri-
 detis temporibus priscis Persas fluuios coluisse, memo-
 ralia ut indicant scripta, informem Arabas lapidem, aci-
 nacem Scythiæ nationes, ramum Progenes Thessios, li-
 gnum Carios pro Diana indolatum: Pessinuntios sili-
 cem pro deum matre: pro Marte Romanos hastam, Var-
 ronem ut indicant muse: atque (ut Ethedius memorat) an-
 te usum disciplinamq; fictorum, puteum Samios pro Iu-
 none: & abstinetis a risu cum pro dijs immortalibus si-
 gillulis hominum, & formis supplicatis humanis. Quin-
 immo deos esse sigillaria ipsa censetis, nec præter hæc
 quicquam uim creditis habere diuinam. Quid dicitis o
 isti, ergone dij cælites habent aures, & tempora, cerui-
 ces, occipitiū, spinam, lumbos, latera, poplites, nates, suf-
 fragines, talos, membraq; alia cætera, quibus constructi
 nos sumus, & quæ prima in parte paulo plenius dicta
 sunt, & scripto uberiore prolata? Utinam liceret intro-
 spicere sensus uestros, recessusq; ipsos mētis, quibus uari-
 as uoluitis, atq; iniis obscuris, mas cogitationes: reperire
 mus & uos ipsos eadē sentire, quæ nos: neq; alias gerere
 super numinū figuratione sentētias. Sed studijs facere qd
 peruicacib. possumus, quid intentatibus gladios, nouasq;

excogitantibus pœnas? Animantis asseritis malam scientissimi causam, & quod semel sine ratione fecistis, ne uideamini aliquando nescisse, defenditis: meliusq; putatis non uinci, quàm confesse cedere atq; annuere ueritati. Ex huiusmodi causis illud etiam uobis conuiuentibus consecutum est: ut In deorum corporibus lasciuiæ artificum lu-derent, darentq; his formas, quæ cuilibet tristi possent esse derisui. Itaq; Hammon cum cornibus iam formatur et fingitur arietinis: Saturnus cum obunca falce, custos ruris ut aliquis ramorum luxuriantium tonsor: cum petaso gnatus Maie, tanquàm uias aggredi prepararet, & solem, pulueremq; declinet: Liber membris cum mollibus, & li-
 quoris sceminei dissolutissimus laxitate: Venus nuda, & aperta, tanquam si illam dicas publicare, diuendere meritorij corporis formâ: cum pileo Vulcanus, & malleo, manu liber sed dextera, & fabrili expeditione succinctus: cum plestro & fidibus Delius citharistæ gestus seruan-
 cantaturi et neniæ histrionis: cum fuscina rex maris, tanquam illi pugna sit gladiatorij obeunda certaminis: neq; ullum est reperire figmentum alicuius numinis, quod nō habitus certos ferat fabrorum liberalitate donatos. Ecce si aliquis, uobis nescientibus & ignaris, rex urbanus & callidus ex foribus suis solem tollat, & in Mercurij trans ferat sedem: Mercurium rursus arripiat, atq; in solis faciæ at cōmigrare delubrum (uterq; enim à uobis glaber, atq; ore compingitur leui) detq; huic radios, solis capiti petasunculum superponat: quibus modis interno scere poteritis utrumne sol iste sit, an ille Mercurius, cum habitus uobis deos, nō oris soleat proprietatis indicare? Consimili rur-
 sus

sus translatione si nudo Ioui cornua detrahat, & Martis
 temporibus affigat, Martem armis spoliet, & his rursus
 circūcludat Hammonem: interstitio fieri quæ poterit sin-
 gulorum, cum qui Iuppiter fuerat, idem possit existimari
 Mars esse, & qui Mauors fuerat, subintroire speciem Io-
 uis possit Hammonis? Vsq; adeo ludus est simulachra ista
 confingere, nomina illis tanquam propria dedicare, qui-
 bus si habitū detrahas, tollatur cognitio singulorum: de-
 us pro deo credi, alter uideri pro altero, inmo pro utro-
 que uterq; possit existimari. Sed quid ego dijs datas falces
 & fuscinas rideo? quid cornua, malleos, & galeros, cum
 simulachra quedam sciam certorum esse hominum for-
 mas, & infamiū linimenta meretricum? Quis est enim
 qui ignoret Athenienses illos hermas Alcibiadis ad cor-
 poris similitudinem fabricatos? Quis Praxitelem nescit,
 Posidippum si relegat, ad formam Gratinæ meretricis,
 quam infelix perditæ diligebat, os Veneris gnidiæ soler-
 tiarum coegisse certamine? Sed sola est hæc Venus, cui de-
 scorti uultu translaticium decus auctum est? Phryne illa
 Thespiaca (sicut illi referunt, qui negocia Thespiaca scri-
 ptitarunt) cum in acumine ipso esset pulchritudinis, ue-
 nustatis, & floris: exemplarium fuisse perhibetur cuncta-
 rum, quæ in opinione sunt Venerū: siue per urbes Grai-
 as, siue iste quò fluxit amor talium cupiditasq; signorum.
 Itaq; artifices omnes ipsis iisdem qui temporibus extite-
 runt, quibusq; primas dabat exprimendarum similitudi-
 num ueritas, omni cura studioq; certabant, filum capitis
 prostituti cythereia in simulachra traducere: ardebāt ar-
 tificum scita: alterq; alterum uincere contentiosa emula-

çione querebāt, nō Venus ut augustior fieret, sed ut Phry-
 ne pro Venerē staret. atq; ita perducta est res eō, ut pro
 dijs immortalibus sacra meretricibus fierent, & infelix
 religio signorum fabricationibus falleretur. Inter signifi-
 ces ille memoratus Phidias & primus, cum olympij for-
 mam Iouis molimine operis extulisset immensi, super dei
 digito Pantauches inscripsit pulcher: nomen autem fue-
 rat amati ab se pueri, atq; obscœna cupiditate dilecti: ne-
 que ullo metu est aut religione commotus, deum nomine
 prostibuli nuncupare: quinimmo exoletō Iouis numen si-
 mulachrūq; sacrare. Vsq; adeo ludus est, & puerilis af-
 fectio, sigillaria ista formare, adorare pro dijs ea, sanctita-
 tibus accumulare diuinis: cum ipsos uideamus at tifices
 in effingendis his ludere, & libidinum propriarum mo-
 numenta sancire. Quid est enim, si quæras, cur Phidias lu-
 dere ac lasciuire dubitaret, cum ante paululum temporis
 Iouem ipsum, quem fecerat, sciret aurum fuisse, lapides,
 atq; ossa infœmia, disparata, confusa, seq; horum omni-
 um congregatorem, atque uinctorem, habitus eis per se
 datos in membrorum similitudine fabricata? & quod in-
 ter omnia primum est, sui esse beneficium muneris, quod
 natus per se esset, atq; in rebus adoraretur humanis? Li-
 bet in hoc loco, tanquam si omnes adsint terrarum ex or-
 be nationes, unam facere concionem, atque in aures hæc
 omnium cōmaniter audienda depromere. Quidnam est
 istud homines, quod ipsi uos ultro in tam promptis ac
 perspicuis rebus uoluntaria fallitis & circumscribitis
 excitatē? Discutite aliquando caliginem, regressiq; ad lu-
 men mentis, inluemini propius, & uidete istud, quod a-
 gitur,

gitur, quale sit: si modo retinetis ius uestrum, atq; in finibus his date rationis, consilijq; uersamini. Simulacra ista, quae uos terrent, quaeq; templis in omnibus prostrati atq; humiles adoratis, ossa, lapides, era sunt, argentum, aurum, testa, lignum sumptum ex arbore, aut comixtum glutinum gypso: ex ornatum fortasse meretricijs, aut ex muliebri mundo, camelinis ex ossibus, aut ex indici animalis dentate, ex cacabulis, ollulis, ex cadelabris, & lucernis, aut ex alijs obscenioribus uasculis congesta, conflata in has species ducta sunt, atq; in formas quas cernitis exierunt: formacibus incocta figulinis, ex incudibus & malleis nata, grosfis rasa, descobinata limis, ferris, surficibus, aculeis, acieis, secta, dolata, effossa, terebrarum excauata uertigine, runinarum leuigata deplanis. Ita isti non error est: non (ut proprie dicatur) amentia: deum credere, quem tute ipse formaris, supplicare tremebundum fabricata abs te rei: & cum scias, & certus sis tui esse operis, & digitorum arte, pronum in faciem ruere, opem rogare suppliciter, aduersisq; in rebus, atq; in temporibus asperis propitij numinis fauores accurrere. Ecce si aliquis ponat in medio es rude, atq; in opera nulla coniectum, argenti massis indomiti, infectum aurum, lignum, lapides, atq; ossa, resq; alias ceteras, quibus signa consuecta sunt & numinum simulacra consistere: imò si aliquis ponat in medio collisorum deorum uultus, conflata atq; imminuta simulacra: iube atq; uos idem frustis hostias & fragminibus cadere, informibus massis sacra et munia impertire diuina: audire à uobis exposcimus, facturine istud sitis, an contra quam imperabitur recusaturi: fortasse dicetis, qua causa? quia ne-

mo est in in rebus humanis tam stolide cæcus, qui argen-
 tum, æs, aurum, gypsum, ebur, argyllam, deorum in nume-
 rum referat, ipsaq; per se dicat uim habere atq; obtinere
 diuinam. Quenam est ergo ratio, ut si omnia hæc corpo-
 ra intacta atq; infecta permanserint, careant ui numinis,
 atq; auctoritate cœlesti? ea formas si accipiant hominum,
 si auriculas, nasos, buccas, labra, oculos, cilia, cōtinuo dif-
 fiant, & in ordinem cœlitum referantur, & censum? No-
 uitatis aliquid fictio corporibus his addit, ut adiectione
 ipsa cogamini aliquid eis credere diuinitatis maiestatisq;
 collatum? in aurum, æs mutata ut testula uilitatem in ar-
 genteam cogat degenerare materiã: quæ insensibilia suc-
 runt paulo ante, faciat, ut sint uiua, & spiritali agitatione
 moueantur? si quas foris habuere naturas, eas omnes reti-
 neant simulachrorum in corporibus constituta stupiditas
 quæ tanta est? (detrecto enim dicere cæcitatem) rerũ exi-
 stimare naturas formarum qualitate mutari, & accipere
 numen ex habitu, quod in primigenio corpore iners suc-
 rit & brutum, & sensus mobilitate priuatum. Itaq; im-
 memores & obliti simulachrorum substantiæ atq; origi-
 nis, quæ sit, rationales homines animal, & sapientiæ mu-
 nere consiliijq; donatum coctilibus testis succumbitis, æris
 laminas adoratis, elephatorum à dentibus secundas po-
 scitis ualetudines, magistratus, imperia, potestates, uictori-
 as, acquisitionis lucra, messes opimas, feracissimasq; uin-
 demias: & cum pateat, luceat, rebus fieri uerba cum bru-
 tis, exaudiri uos remini, ipsiq; uos ultro credulitatis ua-
 cue circūscriptione traducitis? O utinam liceret in simu-
 lachri alicuius medias introire pendigines: immo utinã
 liceret

liceret olympiacos illos, & capitulinos ioues deducere in
 membra resolutos, omnesq; illas partes, quibus summa cō-
 cluditur corporum, discretas ac singulas contueri. Iamdu-
 dum istos uideretis deos, quos exterior leuitas lenocinio
 fulgoris angustat, laminarum flatulium esse crates, parti-
 cularum coagmenta deformium, à ruinarum casibus, &
 dissolutionis metu subsudibus, & catenis, uncis, atque an-
 sulis retentari. Interq; omnes sinus, commissurarumq; iun-
 cturas plumbum ire suffusum, & salutare moras signo-
 rum diuturnitatibus commodare. Videretis, inquam, iam
 dudum solas sine occupitijs facies, manus sine brachijs se-
 miplenas, uentres cum lateribus dimidiatos, plantarum
 imperfecta uestigia, & quod maxime risum ferat, parte li-
 gneos ex una, at ex altera saxeos inaquabili corporum
 constructione contractos: quæ si utique perspicui obscuri-
 tatis arte non quirent, uel ipsa uos saltem quæ in medio si-
 ta sunt, docere, atque monere debuerunt, agere uos nihil,
 et circa res cassas officiorū impendere uanitates. Ita enim
 non uidetis spirantia hæc signa quorum plantas, & ge-
 nua contingitis, & contrectatis orantes: modo casibus stil-
 licidiorum labi, putredinis modo carie relaxari, ut nido-
 ribus, atque sumo suffita ac decolorata nigrescant, quem-
 admodum sæcli longioris incuria perdant situs, specie, &
 rubigine conuulnerentur exesæ? Ita, inquam, non uidetis
 sub istorum simulacrorum cauis stelliones, sorices, mu-
 res, blattasq; lucifugas nidamenta ponere, atque habita-
 re? spurcitijs huc omnes, atque alia usibus accommoda-
 ta conducere, semirosi duritijs panis, ossa in spem tracta,
 pannos, lanuginem, chartulas nidulorum in mollitie mi-
 serorum

ferorum fomenta pullorum? non in ore aliquando simula-
 lachri ab araneis ordari recta, atque insidiosos casses, qui-
 bus uolatus innectere stridularum possint, impudentiumque
 muscarum? Non hirundines denique intra ipsos aedium cir-
 cumuolantes tholos, iacularier stercoris plenas, & modo
 ipsos uultus, modo numinum ora depingere, barbam, oculo-
 los, nasos, aliasque omnes partes, in quascumque se detulerit
 deonerati proluuies podicis? Erubescite ergo uel sero, at
 que ab animantibus mutis uias, rationes accipite: do eantque
 uos eadem nihil numinis inesse simulacris: in qua obscena
 facere neque metuunt, neque uitant, leges suas sequentia, et in-
 stincta ueritate naturae. Sed erras (inquit) & laberis, nam
 neque nos aera, neque auri argenti que materias, neque alias qui-
 bus signa consunt, eas esse per se deos, & religiosa decer-
 nimus numina: sed eos in his colimus, eosque ueneramus,
 quos dedicatio infert sacra, & fabrilibus efficit inhabita-
 re simulachris. Non improba, neque aspernabilis ratio, qua
 possit quiuis tardus, nec non & prudentissimus credere,
 deos relictis sedibus proprijs (id est caelo) non recusare,
 nec fugere habitacula inire terrena: quinimmo iure dedi-
 cationis impulsos simulachrorum coalescere iunctioni. In
 gypso ergo mansit, atque in testulis dii uestri? quinimmo
 testularum & gypsi, mentes, spiritus, atque animae dii sunt?
 atque ut fieri augustiores uilissimae res possint, concludi se
 patiuntur, & in sedis obscurae coercitione latitare? Ergo
 illud à uobis parte in hac primum desideramus & postu-
 lamus audire, inuitine hoc faciunt, id est iure dedicationis
 attracti simulachrorum ineunt mansiones? an proni, &
 faciles, neque ullis necessitatibus irrogati: si inuiti hoc fa-
 ciunt,

ciunt, & qui fieri potest, ut in aliquam necessitatē immi-
 nuta maiestate cogantur uoluntariæ obsecutionis assen-
 su? Et quid in testulis dii petunt, ut eas sedibus sydereis an-
 teponant? uincti omnes, & propemodum colligati, nobili-
 tent testulas, & cætera quibus signa consiūt? Quid ergo
 in materijs talibus semper ne dii mansitant, neque abeunt
 aspiciam, etiam si res postulauerit maxima? An habent itus
 liberos, cum libuerit abire quocūq;, & ab suis sedibus, si-
 mulachrisq; dī cedere? Si permanendi necessitatē patiun-
 tur, quid miserius his esse, aut quid infelicius poterit, q̄ si
 eos in basibus ita unci retinet, es plumbeæ uinctiones? sed
 concedamus ut cælo, & sydereis sedibus anteponant, di-
 uinitatis suæ perdidertunt potestatem. Siu autē cum uolus-
 rint, euolant, & absolutum ius habent, inania relinquere
 simulachra: ergo aliquo tempore desinent esse dii signa,
 & in dubio stabit, quando sacra debeant reddi: quādo his
 conueniat, atq; oporteat abstinere. Sæpenumero uidemus
 ab artificib. hæc signa modo paruula fieri, & palmarem
 in minutiem contrahi, modo in immensum tolli, & admi-
 rabilem in amplitudinem subleuari. Ratione hac ergo se-
 quitur, ut intelligere debeamus in sigilliolis paruulis con-
 trahere se deos, & alieni ad corporis similitudinem coar-
 ctari: aut uero in uastis porrigere se longius, atq; in maxi-
 mitate producere. Ergo si hoc ita est, & in sedentibus si-
 gnis deum sedere dicendum est, & in stantibus stare, in
 procurrentibus currere, iacularier in iacentibus tela, ad
 illorum formare, atq; aptare se uultus: & ad reliquos hæ-
 bitus figurati corporis similitudinē commodare. In simu-
 lachris dii habitant. singuline in singulis: toti, an partili-
 ter,

ter, atque in membra diuisi: Nam neque unus deus in eodem pluribus potis est uno tempore inesse simulacbris, neque rursus in partes sectione interueniente diuisus. Constituimus enim decem millia simulachrorum toto esse in orbe Vulcani: nunquid esse (ut dixi) decem omnibus in millibus potis est unus uno in tempore? non opinor. quia causa, quia sunt priuata, singulariaque natura, multa fieri nequeunt simplicitatis suae integritate seruata: & hoc amplius nequeunt, si hominum formas dii habent, opinatio ut uestra declarat. neque enim manus à capite separata, aut pes diuisus à corpore, summam possunt præstare totius: aut dicendum est portiones idem posse quod totum, cum consistere nequeat nisi fuerit partium congregatio, ne conflatum. Si autem in cunctis idem esse dicitur, perit omnis ratio atque integritas ueritati, si hoc fuerit sumptum, posse unum in omnibus uno tempore permanere: aut deorum est unusquisque dicendus ita ipsum semet ab ipso se ipse diuidere, ut & ipse sit, & alter, non aliquo discrimine separatus, sed ipse idem, & alius. Quod quoniam am recusat, & respuit, aspernaturque natura: aut innumeros dicendum est, confitendumque esse Vulcanos, si in cunctis uolumus eum degere, atque inesse simulacbris: aut erit in nullo, quia esse diuisus natura prohibetur in plurimis. Et tamen ò isti, si apertum uobis & liquidum est, in signorum uisceribus deos uiuere, atque habitare cœlites, cur eos sub ualidissimis clauibus, ingentibusque claustris, sub repagulis, pessulis, aliisque huiusmodi rebus custoditis, conseruatis, atque habetis inclusos, ac ne forte fur aliquis, aut nocturnus irrepat latro æditui mille protegitis, atque

que excubitoribus mille? Cur canes in capitolijs pascitis? cur anseribus uictum, alimoniamq; præbetis? Quinimo si fidentis deos istic esse, nec ab signis uspiam, simulachrisq; dis edere: permittite illis curam sui, referata sint semper, atque aperta delubra: ac siquid à quopiam temeraria fuerit fraude subreptum, uim numinis monstrent, & sub ipso furti atque operis nomine sacrilegos pœnis conuenientibus figant. Indigna enim res est, & potentiam destruens, auctoritatemq; summorum, custodiam numinum canum sollicitudinibus credere: & cum aliquam queris prohibendis formidinem furibus non ab ipsis petere, sed in anserum ponere & collocare gingritibus. Antiochum Cyzicenum ferunt decem cubitorum touem ex delubro aureum sustulisse, & ex ære bracteolis substituisse fucatum. Si in simulachris præsto sunt atque habitant dijs suis, quibus negocijs Iuppiter, quibus curis fuerat illigatus, quo minus priuatas persequeretur iniurijs, & superpositum se sibi uiliore in materia uindicaret? Dionysius ille (sed iunior) cum uelamine aureo spoliaret touem, & pro illo laneum subderet: iocularibus etiam facetijs ludens, cum esse illud in rigoribus algidum, hoc uaporeum, oneosum illud in æstatibus diceret, hoc rursus sub ardoribus flabile: ubinam fuerat rex poli, ut præsentem se esse formidine aliqua comprobaret, & urbanum scurrulam cruciatibus reuocaret ad seria? Nam quid Aesculapij grauitatem ab eo esse commemorem risam? quem cum barba spoliaret amplissima, boni ponderis, et philosophicæ densitatis, facinus esse dicebat indignum, ex Apolline procreatum patre leui & glabro, simillimoq; impuberi, ita
barbatum

barbatum filium fingi, ut anticipiti relinquatur uter eo-
 rum pater sit, uter filius, immo an sit generis & cognati-
 onis unius? Quæ cum omnia fierent, & cum sacrilegis
 prædo irrisionibus loqueretur, si suberat numen in statua
 nomini eius maiestatiq; sacrata: cur oris contumeliam le-
 uigati, & dehonestati uultus non iusta & merita perse-
 cutus est ultione, demonstrauitq; hoc factò & se esse præ-
 sentem, & custodia pertinaci suas sedes simulachraq; tu-
 tari: Nisi fortè negligere deos dicetis hæc damna, nec pu-
 tare esse idoneam causam, propter quam se exerant, &
 nocentibus poenam uiolatæ religionis infligant. Ergo si
 hæc ita sunt, nec simulachra ipsa habere desiderant, quæ
 conuelli & dirigi perpetiuntur impune: immo è contra-
 rio perdocent aspernari se illa, in quibus spretos ultione
 in aliqua significare non curant. Philostephanus in Cy-
 priacis auctor est, Pygmalionem regem Cypri simula-
 chrum Veneris, quod sanctitatis apud Cyprios & religio-
 nis habebatur antiquæ, adamasse ut sceminam, mente ani-
 ma, lumine rationis iudicijq; cæcatis: solitumq; demen-
 tem, tanquam si uxoria res esset, subleuato in lectulum nu-
 mine copularier amplexibus atque ore, resq; alias age-
 re libidinis uacue imaginatione frustrabiles. Consimilita-
 tione Posidippus in eo libro, quem scriptum super Gnido
 indicat, superq; rebus eius, adulescentem haud ignobilem
 memorat, sed uocabulum eius obscurat, correptum amo-
 ribus Veneris, propter quam Gnidus in nomine est, ama-
 torias & ipsum miscuisse lasciuias, cum eiusdem numinis
 signo genalibus sussum toris, & uoluptatum consequen-
 tium finibus: ut similiter rursum interrogem, si in ære, at-
 que

que in materijs ceteris, quibus signa formata sunt, supero-
rum potentia delitefcunt: ubinam gentium fuerant una at-
que altera Veneres, ut impudicam petulantiam iuuenum
propulsarent ab se longe, & contactus impios ruciabi-
li coercionem punirent? Aut, quoniam mites, & ingenijs
tranquillioribus deæ sunt, quantum fuerat miseris furia-
lia ut restingerent, gaudia, mentemq; insanam recreatis
reducerent sensibus? Nisi forte (ut uos fertis) libidinis &
uoluptatum deæ contumelias istas habuere gratissimas:
nec ultione facinus existimauere condignū, quod suas quo-
que mulceret mentes, & quod ab se subdū humanis cupidi-
tatis scirent. Sed si deæ Veneres ingenijs placidioribus
prædita, gerendum esse morem infortunijs iudicauere ce-
corū, cum capitoliū toties edax ignis absumeret, Iouemq;
ipsum capitoliū cum uxore corripuisset ac filia, ubinam
fulminator tempore illo fuit, ut sceleratū illud arceret in-
cendium, & à pestifero casu res suas ac semet, & cunctam
familiam uindicaret? Vbi Iuno regina cum inelytū eius fi-
num sacerdotemq; Chrysidem, eadem uis flammæ arguit
in ciuitate deleret? Vbi Serapis Aegyptius, cum consimili
casu iacuit solutus in cinerem, cum mysterijs omnibus, at-
que Iside? Vbi Liber Eleutherius cum Athenis? ubi Diana
cum Epheso? Vbi Dodoneus Iuppiter cum Dodone? ubi
deniq; Apollo diuinus cum à piratis, maritimisq; prædo-
nibus, & spoliatus ita est, et incensus, ut ex tot auri ponde-
ribus quæ infinita congesserāt secula, nec unū quidem ha-
buerit scrypulū quod hirundinibus hospitis (Varro ut dicit
in Menippis) ostenderet? Infiniti operis res esset in toto
orbe describere, quæ sint sana conuulsa terræ motibus,

& tem-

& tempestatibus: quæ incensa ab hostibus, quæ ab regi-
 bus & tyrannis, quæ antistites, & sacerdotes, & ipsi su-
 spitione auersa nudauerint: quæ ad ultimum fures, & ob-
 serata pudentes tenebrarum obscuritate canacheni, quæ
 tuta utiq; permanerent, & nullis obnoxia fortuitis, si ad-
 essent dij præfides, aut haberent aliquas templorū (quem
 admodum dicitur) curas. Nunc uero, quia cassa sunt, &
 nullis habitatoribus tecta, habet in illis fortuna ius suum,
 & perinde cunctis obiecta sunt casibus, quàm sunt om-
 nia cetera motu interiore priuata. In parte hac eadem il-
 lud etiam dicere simulachrorum assertores solent, non in-
 gnorasse antiquos nihil habere numinis signa, neque ul-
 lum omnino inesse his sensum: sed propter indomitum at-
 que imperitum uulgus, quæ pars in populis atque in ciui-
 tatibus maxima est, salutariter ea consilioq; formasse: ut
 uelut quadam specie obiecta his numinum abijcerent a-
 speritatem metu: arbitratiq; presentibus sese sub dijs age-
 re, facta impia deponerent, & ad humana officia morum
 immutatione transirent. Nec propter aliam causam uene-
 rabiles formas auro eis argentoq; quæsitas, nisi ut adesse
 uis quædam ipsis in fulgoribus crederetur, quæ non ocu-
 lorum tantum perstringeret sensum, uerum etiam mentes
 ipsas angustissimæ lucis radiationibus territaret. Quod
 ratione in aliqua uideretur forsitan dici, si post condita
 deorum templa, atque instituta simulachra nullus esset in
 mundo malus, nulla omnino nequitia, iustitia, pax, fides
 mortalium pectora possideret: neque quisquam in terris
 nocens, neque innocens diceretur, scelerosa opera nescien-
 tibus cunctis. Nunc uero cum contra malis omnia plena
 sint

sint, innocentiæ penè interierit nomen, per momenta, per puncta, examina maleficiorum noua noxiorum improbitate pariantur: dicere quì conuenit ad incutiendas formidines uulgo deorum instituta simulachra: cum præter innumeræ criminum & facinorum formas, ipsa etiam uideamus templa sacrilegis uiolationibus appeti ab tyrannis, ab regibus, ab latronibus, & nocturnis à furibus: ipsosq; illos deos, quos ad metus faciendos uetus finxit & consecrauit antiquitas, uadere in antra prædonum, cum ipsis suis aureis metuendisq; fulgoribus? Quid enim, si uerum, & sine ulla gratificatione perspicias, signa ista quæ dicunt, haberi in se magnum, ut merito sperarit atque existimari antiquitas, conspectu illorum posse frangi hominum uitia, & mores, & maleficia temperari: Falx messoria scilicet, quæ est attributa Saturno, metum fuerat iniectura mortalibus, uitam uellent ut pacificam degere, ac maliciosas abijcere uoluntates: fronte Ianus ancipiti, aut detata illa, quæ insignitus est, clauis: riciniatus Iuppiter atque barbatus, dextera somitem sustinens perdolatum in fulminis morem: Iunonius ille cæstus, aut militari sub grælea puellula delitescens: deum mater cum tympano, cum tibijs, & cum psalterijs muse. Mercurius pinnatus, Argiphontes: Aesculapius baculo, Ceres mammis cum grandibus, aut in Liberi dextera pendens potorius cantharus: Mulciber fabrilis cum habitu: aut fortuna cum cornu, pomis, ficis, aut frugibus autumnalibus pleno: semitectis semoribus Diana: aut ad libidinem concitans Venus nuda: Anubis canina cum facie: aut genitalibus proprijs inferior Priapus. O species formidinum diræ, metuendiq; ter-

Z rores;

rores, propter quos genus hominum torpedine in perpe-
 tua affigeretur, nihil moliretur, attonitum, ab omniq; se-
 cto sceleroso flagitiosoq; frenaret. Falciculæ, clauæ, ca-
 liandria, fomites, talaria, baculi, tympaniola, tibie, psal-
 teria, mamme promptæ, atque ingentes cantharuli, for-
 cipes, cornuaq; pomifera, nuda corpora foeminarum, &
 ueretrorum magnitudines publicatæ. Nonne satius fue-
 rat saltitare, cantare, quàm sub titulo grauitatis, & seue-
 ritatis obtentu, tam frigida, tamq; inepta narrare simu-
 lachra, ab antiquis ad peccata cohibenda, & ad nocen-
 tium formata impiorumq; formidines? Vsq; adeo ne mor-
 tales seculi illius ac temporis corde fuerant uacui, ratio-
 nis sensusq; nullius, ut ab actionibus improbis tanquã par-
 uuli pusiones personarum monstruosissima toruitate ani-
 mos etiam constringerentur & manus? Et unde est in con-
 trarium res uersa, ut cum tam multa in ciuitatibus tem-
 pla sint plena omnium simulachris deorum, tot legibus et
 generibus suppliciorum tantis iri obuiam nequeat mul-
 titudini noxiorum: neque ullis remedijs audacia possit ab-
 scidi: tantoq; se magis maleficia congeminata multipli-
 cent, quanto legibus iudicijq; contenditur imminuere si-
 lla crudelia, & poenarum coercitione sedare? Quod si
 metus aliquos infligerent simulachra mortalibus, legum
 latio cessaret, nec tam diuersæ cruces facinorosorum con-
 stituerentur audaciæ. Nunc uero quia constitit, compro-
 batumq; est re ipsa inanem esse opinionem timoris, qui ab
 signis dicatur effluere, ad legum decursum est sanctiones:
 à quibus esset formido certissima etiam affixa, constitu-
 taq; damnatio: quibus debent & ipsa simulachra, quod
 incolumbia

incolumia adhuc perstant, & honoris alicuius concessio-
ne munita. Sed quoniam satis (ut res tulit) quàm inaniter
fiant simulachra monstratum est: de sacrificijs deinceps,
de cœdibus, atq; immolationibus hostiarum, de mero, de
thure, deq; alijs omnibus, quæ in parte ista consunt, po-
scit ordo quã paucis, et sine ullis circumlocutionibus dice-
re. In hac enim consuestis parte inuidias nobis tumultuo-
sissimas concitare, appellare nos Atheos: & quod mini-
mum tribuamus dijs, pœnas etiam capitis beluarum cru-
delitatibus irrogare. Quod quidem non nos fœtemur non
contemptu facere, atq; aspersione diuina, sed quod exi-
stimemus huius potentias nominis nihil tale deposcere, ne
que rerum huiusmodi cupiditatibus attingeri.

ARNOBII DISP V=
tationum aduersus Gentes
Liber septimus.

VID ergo (dixerit quispiam) sacrificia cœ-
setis nulla esse omnino facienda? Ut uobis
non nostra, sed Varronis uestri sententiã
respondeamus, nulla. Quid ita? quia (in-
quit) dii ueri neque desiderant ea, neque deposcunt: ex æ-
re autem facti, testa, gypso, uel marmore multo minus hæc
curant. Carent enim sensu, neq; ulla contrahitur, si ea non
feceris culpa: neque ulla, si feceris, gratia. Sententiã reperi-
ri nulla potest integrior, & quam quiuis possit, quamuis
ille sit sæuus, & difficillimus, occupare. Quis est enim pe-
ctoris tam obtusi, qui aut rebus nullum habentibus sen-
sum hostias cedat & uictimas, aut eis existimet dandas,

qui sunt ab his lōge natura & beatitudine disrugati? Qui sunt (inquitis) dij ueri? Vt communi uobis, & simplici respondeamus uerbo, non scimus. Quos enim uidimus nunquam, qui sint scire quemadmodum possumus? Ex uobis audire consueuimus deos esse quam plurimos, & numerum in serie computari: qui si sunt (ut dicitis) uspiam ueriq; (ut Terentius credit) eos esse consequitur sui consimiles nominis: id est tales, quales eos uniuersi debere esse conspiciamus, & nominis huius appellatione dicendos. Quin immo (ut breuiter finiam) qualis dominus rerum est, atq; omnipotens ipse, quem dicere nos omnes deum scimus atque intelligimus uerum, cum ad eius nominis accessimus mentionem. Deus enim ab altero, in eo quod deus est, nulla in re differt: ne quod unum est genere, suis esse in partibus minus aut plus potest, qualitatis propriae uniformitate seruata. Quod cum dubium non sit, sequitur ut geniti nunquam, perpetuiq; ut debeant esse, extrinsecus appetentes nihil, nec carpentes aliquas terrenas ex materiae opibus uoluptates. Ergo si haec ita sunt, primum illud à uobis expetimus noscere, quae sit causa, quae ratio sacrificij ut ista faciatis: quid deinde ex hoc lucri ad deos ipsos perueniat, atque in eorum commoditate subsideat. Quicquid enim geritur, debet habere causam sui. neq; ita esse ab ratione seiunctum, ut in operibus feratur castis, & in uacuis ludat inanitatis erroribus. Nunquid forte dij coelestes aluntur his sacris, & ad eorum compaginem retinendam nonnullius opus est suffectione materiae? Et quis ita est hominum, deus prorsus qui sit, ignorans, ut eos existimet contineri alicuius alimonij genere: & cibi esse manus, quod

quod eos faciat uiuere, & immensa in perpetuitate durare? Quicquid enim causis & rebus sulcitur extraneis, necesse est esse mortale: & habere ad periculum uiam pro-
nam, ubi aliquid cœperit deesse quo uiuitur. Tum quod ex his rebus, quæ admoventur altaribus, nihil uidemus accedere, atque ad numinum substantias peruenire. Aut enim thus datur, & liquefactum carbonibus disperit: aut animalis est hostia, & ab canibus abliguritur sanguis: aut si aliquod uiscus aris fuerit traditum, ratione ardescit pari, & dissolutum in cinerem labitur: nisi forte hostiarum deus animas deuorat, aut ex aris ardentibus nidorem con-
sectatur & fumos, pasciturq; de eniſis, quas euomunt ardentia uiscera, adhuc uida de sanguine, & prioribus humecta de succis. Sed si deus (ut dicitur) nullius est corporis, omniq; est incontiguus tactu, qui fieri potest ut corporalibus rebus nutriatur incorporeum, quod mortale est ut immortale sustineat, subdatq; salutem rei quam contin-
gere nequeat, & motus subministrare uitales? Cessat ergo (ut apparet) sacrorum hæc ratio, neque dici à quopiam pote est, ea causa sacrificia celebrari, quòd alantur his numina, & eorum sustineantur pastu. Nunquid (si forte hoc non est) uoluptatis alicuius, animiq; (ut dicitur) causa cæduntur dijs hostiæ, & succensis adijciuntur altaribus? Et quisquam est hominum, qui deos sibi persua-
deat uoluptatum diffusionem mollescere, gestire in libidinis gaudium, & uelut animal uile blandis sensibus affici, & dulcedinis labilis uolucris titillatione mulceri? Quod enim uoluptate dissoluitur, id contraria necesse est tristitia contrahatur: nec immune existere ab anxietate mæro-

ris, quod letitia trepidat, & leuitatibus extollitur gaudia-
rum. Vtroque autem affectu debent esse dii liberi, si eos
esse perpetuos, & mortalium uolumus fragilitate priua-
tos. Quid quod omnis uoluptas quasi quaedam est adula-
tio corporis, notisq; illis sensibus assumitur quinq; quam
si superi sentiunt, & eorum necesse est esse participes cor-
porum, per que uia est sensibus, & accipiendis uolupta-
tibus ianua. Postremo quod gaudium est, innoxiorum ani-
mantium mactatione letari: miserabiles sepe exaudire
mugitus: riuos sanguinis cernere, animas cu cruore fugi-
entes, patefactisq; secretis prouolui, & intestina cum ster-
core, & ex residuo spiritu exultantia adhuc corda, treme-
bundasq; palpitantes in uisceribus uenas? Semiferi nos ho-
mines, quinimmo (apertius ut pronuiciemus quod est ueri-
us atque apertius dictu) feri, quos infelix necessitas, &
malus usus edocuit cibos ex his carpere: miseratione in-
terdum commouemur illorum: arguimus nos ipsi, peni-
tusq; re uisa, atq; inspecta damnamus: quod humanitatis
iure deposito naturalis inijt consortia ruperimus. Deos
aliquis credit pios, beneficos, mites, cæde pecorum dele-
ctari, diffundiq; letitia, si quando sub his concidūt & spi-
ritum miserabiliter ponunt, & uoluptate? Ergo (ut cer-
nimus) nulla est in sacrificijs causa, nec cur fiant, ratio
est: quoniam nec uoluptas est ulla, ac si forte est aliqua, in
deos eam cadere nulla posse ratione monstratum est. Se-
quitur ut illam quoq; inspiciamus partem, quam iactari
audimus vulgo, & populari in persuasione uersari: sacri-
ficia superis ea fieri dijs causa, ut iras atque animos po-
nant, reddanturq; mites & placidi feruidorum pectorum
indigna=

indignatione sedata. At si diffinitionem teneamus illam, quam pertinaciter meminisse conuenit nos semper, uniuersos animorum affectus ignotos dijs esse, consentaneum est credere nunquam deos irasci: quinimmo nullum affectum magis esse ab his longe, quam qui feris et beluis proximus turbat tempestatibus patientes, & ad periculum interitionis inducit. Quicquid enim uexatur rei alicuius è motu, passibile esse constat & fragile: quod passioni fragilitatiq; subiectum est, id necesse est esse mortale: ira autem uexat, & patientes se soluit, ergo esse mortale dicendum est, quod passionibus subiectum est iræ. At quin deos scimus esse oportere perpetuos, & naturam immortalitatis tenere: quod si constat, & liquidum est, ira ab his longe & ab eorum conditione disiuncta est. Nullis ergo rationibus conuenit id in superis uelle placare, quod posse non uideas in eorum beatitudinem conuenire. Sed concedamus (ut uultis) perturbationem huiusmodi familiaris dijs esse, placandiq; eius causa res diuinas fieri, & sacrorum solennia celebrari: quando ergo conueniat adhiberi hæc munia, uel in tēpore quo dari? antequā sunt irati, & perciti? an cum fuerint moti, ipsiq; in indignationibus cōstituti? Si ne sumant animos occurrendum est his ante, feræ nobis proponitis non deos, quibus ne seuiant concitata, & cauearum discutiant claustra, obiectari moris est escas, in quas rabide seuiant, & cupidinē uexationis inclinent. Sin autē iam seruidis atq; indignatione flagrantibus satisfactio ista sacrificiorū oggeritur: nō inquit, non exigo, an illa leta & sublimis magnanimitas numinū, homunculorū offensione moueatur: habeatq; pro

uulnere siquid animal cæcum, atque in nubibus semper
 ignorationis incedens designauerit, dixerit quo illorum
 minueretur auctoritas. Sed neque illud dici, aut audire
 deosco, quas irarum in homines habeant dii causas, ut sa-
 crificijs debeant contracta offensione mulceri: nunquid
 aliquas leges sanxere aliquando mortalibus, constitutum=
 que est ab his unquam quid eos agere cõueniret, uel quid
 non, quid consecrari, quid fugere, uel coli se saltem qui=
 bus rationibus cuperent, ut aliter, quàm imperauerant
 gesta ultionibus persequerentur irarum, contemptiq; se
 uellent de audacibus & transgressoribus uindicare? Ut
 opinor ab his nunquam neque constitutum est aliquid, ne=
 que sanctum: quoniam nec uisi aliquando, neque si sunt ui-
 si apertissima potuit cognitione dignosci. Quænam est er-
 go iustitia, ut eis ob aliquas causas irascantur dii cœlites,
 quibus neque sese monstrare aliquando dignati sunt, ne=
 que ullas dederint, aut imposuerint leges, quas coli ab his
 uellent, & inuiolabili obsecutione seruari? Sed hoc (ut di-
 xi) prætereo, & silentio patior abire donatum: unum il-
 lud præ omnibus quero, quæ causa est, ut si ego porcum
 occidero, deus mutet affectum, animosq; & rabiem po-
 nat: si gallinulam, uitulum, sub illius oculis atq; altaribus
 concremario, obliuionem inducat iniuriæ, & ab sensu pe-
 nitus offensionis abscedat? Quid ad eius dolorem ex ope-
 re hoc migrat, aut remedij cuius est anser, caper, aut pa-
 uis, ut ex eius cruore medicina adhibeatur irato? Ergo
 ne iniurias suas diuendunt, atque, ut paruuli pusiones,
 quo animis parcant, abstineantq; ploratibus, passerculos,
 pupulos, eculeos, panes accipiunt, quibus auocare se pos-
 sint:

sint: ita dij mortales placamenta ista sumunt, quibus iras atq; animos ponant, & in gratiam suis cum offensoribus redeant? Atquin ego rebar deos (si modo rectum est credere, quod motibus exagitentur irarum) sine ullis premijs, nullisq; mercedibus, iras atq; animos ponere, & peccatoribus delicta donare. Hoc est enim proprium numinum, liberale s uenias, & concessiones habere gratuitas. Quod si fieri non potest, sapientius multo est, pertinaciter eos in offensione durare, quam munerum corruptione mitescere. Crescit enim multitudo peccantium, cum redimendi peccati spes datur: & facile itur ad culpas, ubi est uenalis igo scentium gratia. Ecce si bos aliquis, aut quodlibet ex his animal quod ad placandas caeditur mitigandasq; numinum furias uocem hominis sumat, eloquaturq; his uerbis. Ergone o iupiter, aut quis alius deus es humanum est istud & rectum, aut aequitatis alicuius in aestimatione ponendum, ut cum alius peccauerit ego occidar, & de meo sanguine fieri tibi patiaris satis, quod nunquam te leserim, nunquam sciens aut nesciens tuum numen maiestatemq; uiolarim? Animal (ut scis) mutum, naturae meae simplicitatem sequens, nec multiformium morum uarietatibus lubricum, nunquid aliquando tuos ludos minus sancte diligenterq; perfecit? nunquid aliquem praesulem, tuum numen qui offenderet, aut te traxerit? nunquid iuravi per te falso? nunquid sacrilegis furtis tua rapui, spoliatiq; donaria? nunquid erui sacratissimos lucos, aut religiosa quaedam loca substructionibus pollui profanauiq; priuatis? Quenam est ergo causa, ut alienum crimen meo luatur e sanguine, & in nefas extraneum mea

uita & innocentia perducatur: an quod animal uile sum,
 nec rationis nec consilij particeps: quemadmodū pronun-
 ciant isti, qui se homines nominant, & ferocitate transli-
 unt beluas. Nonne primordijs iisdem eadem & me genu-
 it informauitq; natura? nonne spiritus unus est, qui & il-
 los, & me regit? Non consimili ratione respiro, & uideo,
 & cæteris afficior sensibus? habent iecora, pulmones,
 corda, intestina, uentriculos: & mihi membrorum non i-
 dem est numerus attributus? Amant suos foetus, & gign-
 endis conueniunt liberis: non & mihi prolis, & subro-
 ganda est cura, & dulcedo cum fuerit procreata? Sed ra-
 tionales illi sunt, & articulatas exprimunt uoces. Et un-
 de illis notum est, an & ego quod facio meis rationibus
 faciam, & uox ista, quam promo, mei generis uerba sint,
 & solis intelligantur à nobis? Interroga pietatem, utrum
 ne sit æquius me occidi, me cõfici, an hominem uenia, &
 commissorum impunitate donari? Quis in gladium for-
 mauit ferrum? non homo? quis cladem gentibus, quis na-
 tionibus imposuit seruitutem? nõ homo? quis parentibus,
 fratribus, quis uxoribus, quis amicis mortiferas subdidit,
 commiscuitq; potiones: non homo? quis maleficia repe-
 rit, aut commentatus est tanta, quanta uix explicari de-
 cem millibus nequeant uel annalium, uel dierum? non ho-
 mo? Ita istud non ferum, non immane, non seuum est: non
 tibi ò Iuppiter iniustum uidetur, & barbarum me occidi
 me cædi, ut fias tu placidus, & ut scelerosis contingat im-
 punitas? Ergo ob hanc causam (id est, numina ut placen-
 tur irata) inaniter fieri sacrificia constitit, cum docuerit
 nos ratio neq; deos irasci aliquando, neq; alterum uelle
 pro

pro altero confici, cædi, nec innoxij sanguine abolitionem designationibus comparari. Sed fortasse aliquis dicet: iccirco dijs hostias, & cætera impendimus munera, ut familiares quodammodo nostris supplicationibus facti, res tribuant prosperas, auertantq; à nobis mala, cum gaudijs faciunt agere nos semper, tristitias uero propellant, & ex casibus imminetia fortuitis. Non exiguam curam locus iste desiderat, nec quod dicitur facile, tam consuetum est uel audiri, uel credi. Aduolabit enim continuo uniuersus ille doctissimorum chorus, qui asseuerans, & comprobans fæto fieri quæcumq; fiunt, eripiat nobis è manibus opinionem istam: & inanibus nos arguat persuasionibus fidere. Quicquid in mundo, inquiet, gestum est, geritur, & geretur, olim definitum, & fixum est: habetq; immobiles causas, per quas sibi res nexæ inexpugnabile conferant præteritorum cum imminentibus necessitatē. Si definitum, & fixum est, quid oblingere singulis mali debeat, boniue, iam certum est. Quod si certum est, & fixum, uacant omnia deorum auxilia, uacant odia, uacant benignitates. Tam enim præstare non possunt id, quod non potest fieri, quàm prohibere ne fiat id, quod necesse est euenire: nisi quòd ualidius premere opinionem istam si uoluerint, quibunt: ut etiam ipsos deos frustra dicant à uobis coli, & superuacaneis supplicationibus adorari. Cum enim ordinem uertere, & fatalia nequeant constituta mutare, quid rei, quid causæ est fatigare, & obtundere eorum aures uelle: quorum auxilijs nequeas supremis in necessitatibus fidere? Postremo si tristitia, atque inportuna dij pellunt: si ea quæ sunt læta, atque amica largiuntur,

giuntur, unde sunt mundo tanti, tamq; innumerabiles mi-
 feri? unde tot infelices lachrymabile uitã in extrema for-
 te ducentes? cur immunes à calamitatib. non sunt, qui mo-
 menta per singula, qui per puncta sacrificijs onerãt atq;
 accumulãnt aras? Nonne alios (inquãnt) uidemus ex illis
 domicilia esse morborum: extinctis luminibus, atq; auri-
 bus obseratis, pedum carere processu, truncos sine mani-
 bus degere, incendijs, naufragijs, & ruinis, mergi, obrui,
 confici: patrimonijs ab ingentibus euolutos mercenario
 sese labore fulcire. stipēs emendicare supremas, extermini-
 nari, proscribi, semper esse in luctibus liberorũ orbitati-
 bus fractos: uexari per infortunia cætera, quorum speci-
 es & formas nulla potest enumeratio definire? Quod u-
 tiq; non fieret, si propulsare, si flectere mala ista dii pos-
 sent sacrorũ meritis obligati. Nunc uero quia casibus nul-
 lus est in his locus, sed ineluctabili omnia necessitate confi-
 ciunt, agit sese ordo prescriptus, & quod semel decretũ
 est, perficit. Aut ingrati esse dicẽdi sunt cœlites, si cum ha-
 beant iuro prohibendũ, patiuntur infelix genus tot pœnis
 & calamitatibus implicari. Et fortasse aliquid dicant ma-
 gnum, nec quod auribus debeat frustratorijs, leuibus, &
 cõtemnentibus sumi: Quas tamen nos partes, quia res ni-
 mium longi est multiq; sermonis, inexplicatas transcurri-
 mus atq; intactas: solum illud posuisse contenti, inhone-
 stas nos famas adiungere dijs uestris, si eos aliter negatis
 prestare quæ bona sunt, atq; inimica trãsuertere: nisi pri-
 us empti capellarum fuerint atq; ouium sanguine, & cæ-
 teris quæ admoventur altaribus. Indignũ enim primũ est,
 ut illa uis numinum sublimitasq; cœlestium beneficia cre-
 datur

datur sua habere uenalia, prius sumere, atq; ita præstare.
 Tum quod scædus multo est nisi acceperint, prodesse nul-
 li, perpetiq; miserrimos discriminum subire fortunas, cū
 prohibere possint ac subuenire. Si ex duobus facientibus
 res sacras honestus unus, & locuples, alter angusto lare,
 sed innocentia fuerit & probitate laudabilis: centum il-
 le cædat boues, totidemq; cum agniculis suis matres, thus
 pauper exiguum, & odoris alicuius unam concremet
 glebulam: nonne erit consequens, ut debeat credi (si mo-
 do nihil numina, nisi præmijs antecedentibus præstant)
 ut fauorem suum & auxilium commodent locupleti, a-
 uertant à pauperulo lumina, quem restrictum non ani-
 mus, sed familiaris rei necessitas fecit? Vbi enim uenalis,
 & mercenarius dator est, ibi necesse est gratiam pro ma-
 gnitudine muneris tribui, & eo inclinare suffragiū, unde
 ad eū, qui præstat, mercedis plus multo, & inde coræ cor-
 ruptionis affluerit. Quid si populi rursus duo hostilibus
 disidentes armis, sacrificijs paribus superiorū locupletati
 uerint aras, alterq; in alterum postulent uires sibi atq; au-
 xilium cōmodari, nonne iterum necesse est credi, si præ-
 mijs sollicitantur, ut prosint. eos partes inter utraq; debe-
 re hæsitare, defigi, nec reperire quid faciant, cum suas in-
 telligant gratias sacrorū acceptionibus obligatas? Aut e-
 nim auxilia hinc & inde præstabunt, id quod fieri nō po-
 test: pugnabunt enim contra ipsos se ipsi, contra suas gra-
 tias, uoluntatesq; nitentur: aut ambobus populis opē sub-
 ministrare cessabunt, id quod sceleris magni est post im-
 pensam, acceptaq; mercedem. Itaq; ergo ab dijs longe in-
 famia est ista tota pellenda: neq; est omnino dicendū præ-
 mijs

mijs eos ac mercedibus allici, bonas ut res conferant, di-
 moueantq; contrarias, si modo dii ueri sunt, atq; in nomi-
 nis huius exceptione ponendi. Aut enim fato fiunt quæ=
 cunque fiunt, et ambitionis & gratiæ nullus locus in dijs
 est: aut si excluditur & eijcitur fatum, non est superæ di-
 gnitatis boni operis fauorem, & collatas munificentias
 uenditare. Satis (ut opinor) ostendimus frustra dijs im-
 mortalibus hostias rebus cum consequentibus admoueri:
 quòd neq; alantur his, neq; ullam percipiant uoluptatem
 neq; iras, aut animos ponant, neq; ut res tribuant faustas,
 neq; ut abigant aberuncentq; contrarias. Sequitur ut il-
 lam quoq; inspiciamus partem, quæ ab nonnullis consue-
 ta est asseri, & causis cærimonialibus applicari. Aiunt e-
 nim sacra hæc honorandis esse instituta cœlestibus, & ea
 quod faciant honoris ergo facere, & his numinum po-
 tentias auclitare. Quid si similiter dicant euigilare sese,
 atque dormire, deambulare, subsistere, conscribere ali-
 quid, & lectitare, ut honorem dijs habeant, & dignitatè
 bus eos faciant ampliores? Quid enim cruore de peco-
 rum? quid sacrorum confectioe de cætera supperaddi-
 tur his rei? quid apponitur, atque adijcitur potestatis? E-
 tenim honos omnis, qui haberi ab aliquo dicitur, & re-
 uerentiæ potioris attribui, relatiui est ad alterum gene-
 ris, & constans partibus duabus, ex concessione tribuen-
 tis, & amplificatione sumentis. Vt si quispiam uiso poten-
 tissimi nominis atq; auctoritatis uiro, uia decedat, assur-
 gat, caput reuelet, uehiculoq; defiliat: tum deinde salutet
 accliuus ancillæ aut seruuli pauibundas trepidationes imi-
 tatus: uideo quid agatur in huiusmodi honorationis offi-
 cio:

cio: summisione alterius datur alteri plurimum: efficiturque, ut uideatur magnus, quem susceptio minoris extulerit, & suis anteposuerit rebus. Sed concessio hæc omnis, & honoris, de qua loquimur, attributio solis habet in hominibus sedem: quos naturalis infirmitas, & amor in altioribus standi docet gaudere de fastibus, & aliorum comparationibus anteponi. At quæro in superis ubi est honoris locus: uel quas eis eminentias addere sacrorum ex collationibus inuenitur? Augustiores, potentiores mactatis pecudibus fiunt, additur illis ex hoc quicquam, aut esse dii magis diuinitate incipiunt ampliata? At qui ego contumeliæ proximum, quinimmo esse plenam contumeliæ iudico, cum honorari ab homine deus dicitur, & muneris alicuius oblatione mactari. Etenim si honos auget, eiusque accumulatur dignitatem cui fuerit attributus, sequitur ut auctior deus fiat ab homine, à quo fuerit munere & honoris collatione donatus. atque ita perducitur res eò, ut inferior Deus sit, qui honoribus mactatur humanis. Quid ergo (inquiet aliquis) honorem dijs dandum nullum esse omnino censetis? Si deos nobis proponitis tales, quales (si sunt) debent esse, quosque dicere nos omnes in istius nominis prædicatione sentimus, quemadmodum possumus honorem his non habere uel maximum? cum etiã colere homines potentioribus acceperimus imperijs cuiuscunque ordinis fuerint, cuiuscunque fortuna. Quisnam iste est maximus? Officiosior multo quam habetur à uobis, & potentiore in genere constitutus. Dicite, inquitis. Ne sit opinio de his deformitate culpabilis, ut neque illos credas quicquam hominis habere consimile, nec quicquam
 expea

expectare quod sit ab se foris, atque extrinsecus ueniens: tum quod sepius dictum est, non ardescere irarum flammis, non gescire corporea uoluptate, nō exambiri ut pro sint, non premijs ut noceant proritari, benignitatem & gratiam non habere uenalem, non gaudere honore collato, non indignari & affici non dato: sed quod rei diuinae est proprium, sua se ui nosse, nec se alienis adulationibus aestimare. Et tamen, ut uideamus istud quod dicitur quale sit, quod est istud honoris genus, ueruecem, arietē, taurum, dei sub ore connectere, conspectuq; in eius occidere? Quod est honoris genus deum inuitare ad sanguinē, quem cum canibus uideas eum sumere, atq; habere communem? Quod est honoris genus lignorum struibus incensis, coelum fumo subtexere, & effigies numinum nigrore offuscare ferali? Quod si ea quae sunt, propria uipendere, non ante sumptis placet opinionibus aestimare, ara istae, quas dicitis, altariaq; haec pulchra, infelicissimi animalium generis ustrinae, rogi sunt, et busticeta in opus structa foedissimū, atq; in sedē fabricata foetorū. Quid dicitis o isti, ergōne ille putor, qui ex corijs tollitur, atq; ex pirat ardentibus, qui ex osibus, qui ex fetis, ex agnorū lanitijs, gallinarūq; de plumis, dei munus, & honor est: mataurq; hoc illis, quorū templa cum adire disponitis, ab omni uos labe puros, lautos castissimosq; praestatis? Et quod esse his potest coinquinatius, infelicius, spurcius, quam si ita facti sunt sensus sui natura, ut in amoribus habeant tā seua, sintq; illis in uoluptate putores: quos neq; ipsi sacrificantes ferre, nec ingenuae sustinere tractos ualeāt per spiritū nares? Quod si animantiū cruore honorari, & affi-

ci superiorum animos existimatis, cur non eis & mulos,
 & elephantos mactatis, & asinos? cur non & canes, ur-
 fos, & vulpes, & camelos, & beluas & leones? & quoni-
 am uolucres hostiarum quoq; in numeris ponitis, cur nõ
 uulturios, aquilas, ciconias, immussulos, buteones, cor-
 uos, accipitres, noctuas? cumq; illis salamãdras, natrices,
 uiperas, solifugas? Nempe subest & his sanguis, & consi-
 mili ratione uitali agitantur spiritu. Quid in illis maioris
 est operis, aut solertia in his minus, ut ista non augeant,
 superiorũ illa amplificent dignitatem? Quia rebus ex his
 (inquit) deos par est honorare cælestes, quib. ipsi alimur,
 sustentamur: & uiuimus, & quas nobis ad uictum sui nu-
 minis tribuere benignitate dignati sunt. Sed & cuminũ,
 nasturtium, rapa, bulbos, apium, carduos, rãdices, cucur-
 bitas, rutam, mentam, ocimum, puleium, porrumq; secti-
 uum, ijdem tribuere dij uobis, esseq; in usibus uestris ali-
 moniarum in parte iusserunt. Quid ergo cessatis altari-
 bus & hæc dare, rebusq; his omnibus cunilam supersper-
 gere bubulam, & acrimonias intermiscere cepearum. Ecce
 si uos canes (neesse est enim quædam fingi, perspicui ut
 liquidius res possint) si inquam canes, & asini, si motacil-
 læ cum his simul, si hirundines garrule, pariterq; cum
 his porci sensu aliquo humanitatis accepto deos putã-
 rent atque existimarent uos esse: sacraq; uobis intende-
 rent: honores ergo facerent non ex materijs alijs, alijsq;
 de rebus, sed quibus ali moris est illis, & naturali apposi-
 tione fulciri. Audire à uobis exposcimus, utrumne hũc ho-
 norẽ, an contumeliam potius esse iudicaretis amplissimã:
 cum hirundines uobis muscas, motacille cederent conse-

crarentq; formiculas: cum altaribus uestris darent asine
 foeni, paleasq; libarent: cum imponerent canes ossa, &
 humani stercoreis proluuiem concremarent: cum ad ultia
 mum porculi coenum uobis profunderent ex uolutabris
 horrentibus, lutosis & uoraginibus sumptum? Ita ergo
 non despuu uestras inflammaremini dignitates, sterco-
 ribusq; uos accipi inter atroces computaretis iniurias? Sed
 taurorum corporibus honoratis uos deos, & aliorum a-
 nimantium cadibus. & quid hoc ab illo differt, cum &
 ipsa si nondum, mox tamen futura sint stercoꝛa, et exigui
 temporis contracta interiectione putrescant? Deniq; de-
 finite supponere aris ignem, iam profecto cernitis uisce-
 ra illa taurorum sacra, quibus honor à uobis auctificatur
 deorum, feruescere uermibus & fluctuare, uitiare & cor-
 rumpere statum coeli, & ex odoribus morbidis regiones
 consauciare uicinas: quam si uobis præcipiant dii curant,
 uestram in ualeitudinem uertere: prandia inde, uel coenæ
 solenni ex more conficere, longe fugiatis, execratiq; odo-
 ris genus ueniam postcatis à superis, facturósque uos eis
 nunquam talia sacra iuretis. ita istud non ludere est, non
 confiteri, non pandere, quid si deus nescire, nec cui poten-
 tiæ debeat nominis huius uis subdi, appellatioq; supponi?
 Cibis nouis auctificatis deos nidoribus cohonestatis, &
 succis: & quia uobis incunda, & grata sunt, eaq; uos a-
 lunt, deos etiam creditis in eorum affluere uoluptates, la-
 tratorum & canum ritu offis seuitias ponere, atq; allude-
 re porrigentibus sepius? Et quoniam nobis in manibus
 hostiarum sermo uersatur: quæ causa, quæ ratio est, ut
 cum dii immortales (sint enim & per nos licet quicunq;
 esse

esse credatur) sint unius sententiæ, uel unius debeant esse naturæ, generis, & qualitatis unius, non omnibus omnes hostijs, sed quibusdam quidam sacrorum mulceantur legibus? Quæ est enim causa (requiram ut eadem rursus) ut ille tauris deus, hædis alius honoretur, aut ouibus, hic lactentibus porculis, alter intonsis agnis, hic uirginibus buculis, capris ille cornutis, hic sterilibus uacculis, at ille ingentibus scrofis, hic albetibus, ille atris, alter fœminei generis, alter uero animantibus masculinis? Si enim honoris et reuerentiæ causa mactantur dijs hostiæ: quid refert, aut interest cuius animalis è capite luatur hoc debitum, cuius ira offensioq; ponatur? An nunquid alterius alteri minus gratior & iucundior sanguis est? alteri uero alterius uoluptatem infundit, & gaudium? aut (ut fieri moris est) obseruationis alicuius, & religionis metu, ille caprina abstinet se carne, porcinum alius execratur attatum, huic ouilla foetu lenta sunt uiscera: ac, ne stomachum fatiget inualidum, hic bubulam duritiem uitat, & lactentium lenitatem, quo digerat expeditius, sumit? Sed erras, inquit, & laboris: nam dijs fœminis fœminas, mares maribus hostias immolare abstrusa & interior ratio est, uulgiq; à cognitione dimota. Non inquirō, non exigo, quid sacrorum præcipiant, uel quid contineant leges, sed si iusserit ratio, atq; obtinuerit ueritas, differentiam generum nullam in dijs esse, neq; ullis sexib. eos esse discretos: nonne solui necesse est: nonne rationes has omnes è stultissimis creditas opinionibus comprobari, inueniri? Sapientium uirorum non aduocabo sententias, qui risum nequeunt continere, cum discrimina sexum dijs audiunt im-

mortalibus attributa unoquoque ab hominum quæro: an ipse apud se credat, sibiq; ipse persuadeat, distinctum esse æorum genus, mares, ac fœminas hos esse, et ad generandos fœtus convenientium membrorum dispositione formatos? Sed si sexibus sexus pares, id est fœminas fœminis mares autem hostias dijs maribus immolari sacrificiorum iura præscribunt, quæ in coloribus ratio est, ut merito his albas, illis atras conveniat, nigerrimasq; mactari? Quia superis dijs, inquit, atque hominum dexteritate pollentibus, color læuis acceptus est, ac felix hilaritate candoris. At uero dijs læuis, sedesq; habitantibus inferas, color furuus est gravior, et tristibus suffectus è fucis. Sed si rursus obtinuerit ratio, inferorum penitus cassum esse nomen et uacuum, neque ulla sub terris regna esse domiciliaq; Plutonia, opinionem necesse est id quoque frustrari, quam super atris pecuniis habetis, diuisq; subterraneis. Quod si inferi nulli sunt, deos etiam manium necesse est esse nullos. Fieri enim qui potest, ut cum loca sint nulla, eorum, quæ non sunt, ulli perhibeantur esse cultores? Sed assentiamur (ut uultis) et esse inferos, et esse manes, et habitare nescio quos in his deos hominibus minus faustos, et tristioribus præpositos rebus, et quæ causa, quæ ratio est, ut atræ his hostiæ, nigerrimiq; admoueantur colores? quia nigra nigris conueniunt, et tristia consimilibus grata sunt. Quid ergo? non uidetis (ut uobiscum et nos stolidè, similiterq; ludamus) albas esse hostiarum carnes, ossa, dentes, pinguitias, omenta cum cerebris, mollesq; in ossibus medullas? Sed uellera nigra sunt, nigraeq; animantium seta. Solas ergo immolate dijs lanas, uulsasq; ex ho-

ex hostijs setulas, relinquite infelicissimas pecudes spolia
 tas licet, ac tonsas caeli animam ducere, & partibus inno-
 centissimas incubare. Quod si grata numinibus inferis
 ea, quae sunt nigra, suruiq; existimatis coloris: cur non om-
 nia caetera, quae illorum inferre sacrificijs moris est, sint
 nigra, & fumigata, tetraq; & colorata curatis? Inficite
 thura, si dantur: salsas fruges, atque uniuersa libamina, la-
 cti, oleo, sanguini, hic ponat ut purpureum colorem, il-
 la ut sint lurida, fuliginem infundite cum fauillis. Quod
 si uobis religio nulla est alba quaedam ferre, & suos re-
 tinentia candores: ipsi uestras religiones rationesq; dis-
 soluitis, cum sacroru in opere nihil unum, perpetuumq;
 seruatis, Sed & illud hoc loco consentaneum est ex uobis
 addiscere. Si caper caedatur Ioui, quem patri solenne est
 Libero, Mercurioq; mactari: aut bos si sterilis Vnxiæ,
 quam Proserpine tribuitis, quo ritu, atque obseruatio-
 ne praecipitur: quid facinoris in hoc erit, quid malorum,
 scelerisue contractum: cum nihil intersit obsequij, cuius
 animalis e capite honorarium istud debitum complea-
 tur? Confundi haec, inquit, fas non est, nec piaculi parui
 est officia rituum, procurationemq; miscere. Causam oro
 ediffere. Quia generis certi hostias certis ius est consecra-
 re numinibus, certa; & supplicamenta praestari. Et quae
 iterum causa est, ut generis certi hostias certis ius sit con-
 secrare numinibus, certa; & supplicamenta praestari?
 & hoc enim ius ipsum debet habere suam causam, cer-
 tisq; ab rationibus exoriri, duci antiquitatem, consuetu-
 dinemq; dicturus es. hominum mihi scita pronuncias, &
 cœci animalis inuenta. Ego autem cum postulo causam mi-

hi depromi, audire desidero, aut cælo aliquid lapsum,
 aut quod magis res poscit, quid applicitum Iuppiter ad
 tauri habeat sanguinem, ut ei debeat immolari, non debe
 at Mercurio, Libero? Aut natura quæ capri est, ut his rur
 sus accommoda, Iouialibus conueniens sacrificijs non sit?
 Animalium facta est inter deos diuisio, trans actionis ali
 cuius pactio? conuenit, ut ille contineret ab huius se ho
 stia? hic ut usurpare desineret alieni sanguinis iura? an, ut
 zelotypi punctiones, communicare gustatum suarum pecu
 dum nolunt? aut, ut gentibus fieri moris diuersissimi fa
 ma est, quæ habentur his esui, aliarum eadem reijciuntur
 ab uictibus? Ergo si hæc cassæ sunt, nec rationis alicuius
 habentia firmitatem, sacrificiorum & ipsa inanis est ra
 tio. Etenim qui pote est habere idoneam id, quod sequi
 tur, causam, cum ipsum illud primum, à quo defluit secun
 dum, inanissimum esse reperiatur & uacuum, & nulla so
 liditate firmatum: Telluri (inquiunt) matri scrofæ ingens
 immolatur foeta, at Mineruæ uirgini uirgo ceditur uitu
 la, nullis unquam stimulis, nullius operis excitata conatu.
 Atquin nos arbitramur nec uirginem uirgini oportuif
 se mactari, ne uirginitas uiolaretur in pecude, qua dea
 plurimum pollet: nec Telluri grauidas atque foetas ob ho
 norem fecunditatis ipsius, quam cuncti expetimus &
 optamus inextinguibili semper fecunditate procedere.
 Nam si, quia uirgo Tritonia est, iccirco ei conuenit uir
 gines hostias immolari: & quod Tellus est mater consimi
 liter grauidas accipienda est scrofis: ergo & muscis A
 pollo, quod muscus: & quod medicus Aesculapius, me
 dicis: & quod faber Vulcanus est, fabris: & quod Mercu
 rius

rius eloquens eloquentibus debet disertissimisq; mactari.
 Quod si dicere istud insanum est, aut (ut mediocriter pro-
 nunciem) brutum: multo illud maioris amentiae est, foetas
 iugulare Telluri, quod sit foetibus grauior: Mineruae ca-
 stas & uirgines, quia sit pura uirginitatis intacte. Nam
 quod dici à uobis accipimus, esse quosdam ex dijs bonos,
 alios autem malos. & ad nocendi libidinem promptio-
 res: illisq; ut profint, his uero ne noceant sacrorum solen-
 nia ministrari: quam istud ratione dicatur, intelligere
 confitemur non posse. nam deos benignissimos dicere, le-
 nesq; habere naturas, & sanctum, & religiosum, & ue-
 rum est: malos autem, & laeuos nequaquam sumendum
 est auribus: ideo quoniam diuina illa uis ab nocendi pro-
 cul est dimota & disiuncta natura. Quicquid autem po-
 te est causam calamitatis inferre: quid sit primum uiden-
 dum est, & ab dei nomine longissima debet differitate se-
 poni. Itaque ut uobis commodemus assensum, dextra-
 rum, sinistrarumq; rerum deos esse fautores: ulla nec sic
 ratio est cur alios alliciatis ad prospera, alios uero, ne no-
 ceant, sacrificijs cōmulceatis & pramijs. Primum quod
 dij boni male non queunt facere, etiam si nullo fuerint ho-
 nore mactati: quicquid enim mite est, placidumq; natura,
 nocendi procul est usu, & cogitatione discretum: malus
 uero comprimere suam ferociam nescit, quamuis gregi-
 bus mille, & mille alliciatu altaribus: neque enim in dul-
 cedinem uertere amaritudo se potest: aut ariditas in hu-
 morem, calor ignis in frigora: aut quod rei cuiusq; con-
 trarium est, id quod sibi contrarium est, in suam sumere,
 atque immutare naturam. ut si manu uiperam mulceas,

uenenoato blādiaris aut scorpio: petat illa te morsu, hic cō-
 tactus aculeum figat: nihilq; illa profit allusio, cum ad nō
 cendum res ambæ non stimulis exagitentur irarum, sed
 quadam proprietate naturæ. Ita nihil prodest promereri
 uelle per hostias deos læuos, cum siue illud feceris, siue
 contra non feceris, agant suam naturam, & ad ea quæ sibi
 sibi sunt, ingenitis legibus & quadam necessitate ducan-
 tur. Quid quod isto modo utriq; dii desinunt esse suis in
 uiribus, & suis in qualitibus permanere. Nam si bonis
 ut profint, res diuina conficitur, alijs autem ne noceant,
 ijsdem rationibus supplicatur: sequitur ut intelligi debe-
 at, nihil exteris profuturos, nulla si acceperint mune-
 ra, fieriq; ex hoc malos: malos autem si acceperint, nocen-
 di posituros mentem, fieriq; ex hoc bonos: atque ita per-
 ducitur res eò, ut neque hi dexteri, neque illi sint læui: aut
 (quod fieri non potest) utrique ipsi sint dexteri, & utri-
 que iterum læui. Esto concedatur infelicissimas pecudes
 non sine aliquo religionis officio diuorum apud templa
 mactari, & quod ex usu consuetudinis factū est, rationis
 alicuius causam aliquam continere: sed si magnificum ui-
 detur, atq; amplū, iugulare dijs tauros, si illibata si solida
 cōcremari animantiū uiscera, qd sibi reliqua hæc uolunt
 magorū coherētia disciplinis, quæ in sacrorū reconditis
 legibus pontificalia restituere mysteria, & reb. inseruere
 diuinis? Quid in quā sibi hæc uolūt, apexabo, isicia, silicir-
 nia, lōgauo? quæ sunt nomina, et sarciminum genera, hir-
 quino alia sanguine, cōminutis alia inculcata pulmonib.
 Quid tuceta? Quid nenia? quid offæ: nō vulgi, sed quib.
 est nomē appellatioq; penita: ex quib. quod primū est, in

exiguas aruina est miculas, & illa minutim insecta de mo-
 re: quod in secundo situm est intestini est porrectio, per
 quam proluuies editur, succis perexiccata uitalibus. ossa
 autem penita est, cum particula uisceris cauda pecoris am-
 putata: quid polimina? quid omenta? quid palasca? siue
 (ut quidam cognominant) plasca? ex quibus est nomen
 omenti pars quaedam quo receptacula uentrium circum-
 recta finiuntur. Bouis cauda est plasca, siligine, & sangui-
 ne delibuta. Polimina porro sunt ea, quae nos proles uere-
 cundius dicimus: à uulgaribus autem assolent cognomi-
 ne testium nuncupari. Quid fitilla, quid frumen, quid A-
 fricia, quid gratilla, catumeum, cōspolium, cubula: ex qui-
 bus duo, quae prima sunt, pulium nomina, sed genere &
 qualitate diuersa. Series uero, quae sequitur liborum si-
 gnificantias continet: & ipsis enim non est una eademq;
 formatio. non enim placet carnem strebulam nominare,
 quae taurorum è coxendicibus demitur, pulpamenta non
 assa, quae in ueribus exta sunt, animata prius & torrefa-
 cta carbonibus: non salsamina demique, quae sunt una com-
 mixtio quadrimis copulata de frugibus. Non similiter fen-
 dicas, quae & ipsae sunt dirae, quas plebis oratio illa solet,
 cum eloquitur, nuncupare: non ratione eadem erumnas,
 quae sunt prima in gurgulionibus capita, quae deicere ci-
 bos & referre natura est ruminatoribus uutilus. Non ma-
 gmenta, non augmina, non mille species, uel amen sangui-
 num, uel fitillarum, quibus nomina indidistis obscura, uul-
 goq; ut essent augustiora fecistis. Si enim quaecunque ab
 hominibus fiunt, maximeq; in re sacra, debēt habere su-
 as causas, nec sine ratione est quicquam in negocijs om-

nibus, atq; in omni administratione faciendū, ediffertate nobis, & dii ite, quæ sit causa, quæ ratio, ut hæc etiam dicitur, sacrisq; adoleantur altaribus? In hoc enim diu-
tius loco huic causæ uel maxime necessario immoramur, in-
sistimus, inheremus, cupientes addiscere quid cum pul-
tibus deo sit, quid cum libis, quid diuersis cum fratri-
bus, confectionis iure multiplici atque impensarum uari-
etate conditis? Opiparis numina cœnis afficiuntur, aut
prandijs, ut innumeras conueniat excogitare his dapes?
auerfionibus stomachorum laborant? & ad expellenda
fastidia saporum uarietas queritur, ut modo his assa, mo-
do cruda ponantur, semicocta modo et semicruda? Quod
si omnes has partes, quas præscias dicitis, accipere dii a-
mant, suntq; illis gratiæ, uel uoluptatis alicuius uel dulce-
dinis sensu, quid intercedit, quid prohibet, ut non semel
hæc omnia totis cum animantibus inferatis? Quæ causa,
quæ ratio est, ut caro strebula separatim, ruma, cauda,
& plasea separatim, isitium solum, omentum solum, au-
gmentorum adijciatur in causam? Pulmentorum uarie-
tatibus afficiuntur dii cœlites, ut fieri mos est post cœna-
rum ditium & locupletum saginas, frustilla hæc paruis-
la pro suauibus mateolis sumunt, non quibus famem se-
dent, sed ut palatis admoueant ocium, seq; ipsos plenæ ap-
petitu uoracitatis instigent? O deorum magnitudo mira-
bilis: ô nullis hominum comprehensa, nullis intellecta na-
turis: siquidem ut prosint, testiculis pecudum redimuntur,
& rumis, neque prius iras, atque animos ponunt, ni-
si sibi adoleri paratas conspexerint nenas, offasq; peni-
bas. Sequitur ut de thure, deq; mero aliquid sine ulla ni-
micitate

mietate dicamus. Copulata enim, & iuxta fiunt cærimo-
 niarum & hæc genera, cultumque adhibentur in pluri-
 mum. Ac primum illud à uobis isto ipso quærimus per-
 contamurque de thure: unde aut quo tempore nosse illud
 aut scire potuistis, ut merito existimetis aut esse dijs dan-
 dum, aut eorum acceptissimum uoluntati. Nouella enim
 propemodum res est, neque annorum inexplicabilis se-
 ries, ex quo eius notitia profluxit in has partes, & delu-
 bris meruit interesse diuinis. Nam neque temporibus,
 quemadmodum creditur & perhibetur, heroicis quid-
 nam esset thus scitum est, scriptoribus ut comprobatur
 à priscis, quorum in libris posita nulla eius mentio repe-
 ritur: neque genitrix & mater superstitionis Hetruria
 opinionem eius nouit aut famam, sacellorum ut indicant
 ritus: neque quadringentis annis, quibus albana res ui-
 guit, in usum cuiquam uenit, sacra cum res fieret: neque
 ipse Romulus, aut religionibus artifex in comminiscen-
 dis Numa, aut esse sciuit aut nasci: ut pium far monstrat
 quo peragi mos fuit sacrificiorum solennium munia. Un-
 de igitur cœpta est usurpatio eius assumi: aut in antiquam
 & ueterem consuetudinem quæ nam irruiuit nouitas, ut
 quod tempestatibus tantis necessarium non fuit, locum su-
 meret in cærimonijs primū? Nam si sine thure religionis
 officium claudicat, necessariâque uis eius est, quæ propi-
 tios faciat, mitēsque hominibus cœlites: peccatum est ab
 antiquis, quinimmo piaculis plena uita omnis illorum
 fuit: qui quod maxime conueniens deorum fuerat uolu-
 ptati per incuriam neglexere libare. Sin autem tempori-
 bus priscis, neque homines, neque dii huius thuris expe-
 tituere

tiuere materiam, comprobatur & hodie frustra illud, in-
 niterq; præstari: quod neq; antiquitas necessarium credi-
 dit, & sine ulla nouitas rationibus appetiuit. Denique
 ut illam semper regulam definitionemque teneamus, qua
 demonstratum & fixum est, quicquid fiat ab homine ha-
 bere oportere suas causas, & in ista quoque retinebimus
 parte, ut requiramus ex uobis quæ sit causa, quæ ratio, ut
 ante ipsa numinum signa thura iniiciantur altaribus, &
 ex eorum incendio familiaria fieri existimentur & mi-
 tia: quid ex huiusmodi facto acquiritur his rei, aut eorum
 ad animos quid accidit, ut merito iudicemus recte ista de-
 pendi, & non frustra atque inaniter concremari? Ut e-
 nim uos debetis ostendere cura thura dijs detis, sic & de-
 os sequitur ut debeatis expromere habere aliquam cau-
 sam, cur ea non respuant, quinimmo cur ea tam familia-
 riter concupiscant. Honoramus (inquit aliquis fortas-
 se) his deos. Sed nos non uestrum, sed numinum requiri-
 mus sensum: nec quid fiat à uobis, sed pendatur ab his
 quanti, quod in præmium datur fauoris, interrogamus.
 Sed tamen ò pietas quantus iste est honor, aut qualis: qui
 ex ignis odore conficitur, & resina ex arboris compara-
 tur? Nam ne forte ignoretis quid, aut unde sit thus istud:
 uiscum est ex corticibus profluens, ita ut ex amygdalo, ce-
 raso, lachrymabili destillatione coalescens. Hoc cene er-
 go superas honorat & auctificat dignitates, aut offensa
 si aliquando contracta est, thuris uapore dissoluitur, &
 temperata indignatione sopitur? Quid ergo cessatis cu-
 iuslibet arboris uiscum, sine ulla passim differitate com-
 burere? Nam si honorantur hoc nummina, nec indigne
 sustinent

sustinent panchaicas sibi ardere resinulas, quid interest,
 unde sumus altaribus conficiatur in sanctis: uel ex uisceribus
 quo genere nubes suffitionis exaestuēt? At nunquid ali-
 quis dicet, iccirco superis thus dari, quod odoratus ha-
 beat suauis, & narium commulceat sensum? reliqua ue-
 ro sint aspera, & ob causam offensionis exclusa? Habent
 enim dii nares, quibus ducant aereos spiritus, accipiunt
 auras, & remittunt: ut penetrare illos possint nidorum
 differentium qualitates? Quod si damus ut fiat, mortali-
 tatis eos adiungimus legi, & excludimus diuinitatis a fi-
 nibus. Quicquid enim spirat & reciprocos halitus auris
 commeabilibus ducit, id necesse est esse mortale, quia coe-
 li sustineatur è pastu. Quicquid autem caelesti sustinetur
 è pastu, si recursus abstuleris, quibus alternatio redditur
 abstrahiturq; uitalis, oblidi eius necesse est animam, &
 rationem subruī atque interire uiuendi. Ergo si & dii spi-
 rant, odoremq; ad se attrahunt auris comitantibus inuo-
 lutum, non est ab re dicere & alienis eos suffitionibus ui-
 uere, & interclusis posse spiraminibus interire. Et unde
 nouissime scitis, an si odorum suauitate capiuntur, ead-
 dem sint eis iucunda quæ uobis, & parili sensu uestras
 mulceant afficiantque naturas? Nonne fieri pote est, ut
 quæ uobis afferunt uoluptatem, contra illis aspera uide-
 antur & tristitia? Cum enim deorum sint sententiæ di-
 spares, substantiæq; non unæ, quibus effici rationibus po-
 test, ut quod qualitate diuersum est, unum sentiat acci-
 piatq; contactum? An non quotidie cernimus & inter a-
 nimantia terris orta, esse alijs eadem uel amara uel dul-
 cia: mortifera his esse, quæ illis nata in perniciem non
 sunt?

sunt? ut quæ illos mulceant odoribus lætis, eadem pestiferos halitus aliorum corporibus spirent? Sed hoc ut fiat, & accidat, non in rebus est causa, quæ simul esse mortifera, simul salutares, simul dulces nequeunt, simulque amara consistere: sed, ut quisque est factus, ad extrinsecus rei uenientis attactum ita afficitur: qualitatem non accipit ex rerum impulsionebus natam, sed ex sui sensus contagijque natura. Verum omnis hæc ratio longe est ab dijs sita, nec exigui limitis interiectione discreta. Nam si uerum est (ut ab sapientibus creditur) incorporales hos esse, neque oliditatis alicuius eminentia subleuari, inanis apud hos odor est, nec sensibilibiter commouere aura eos potis est nidoris alicuius: non si mille tu pondera masculi thuris incendas, cœlumque hoc totum redundantium uaporum nebulositate cludatur. Quod enim non habet robur & substantiam corporalem, contrectari à substantia non potest corporali: odor autem corpus est, tactis scilicet naribus indicatur, à deo ergo sentiri ratione non potest ulla, qui caret re corporis, atque omni sensu & cogitatione priuatus est. Merum thuris est socium, quod explanari consimiliter poscimus, cur ei superfundatur incensione. Si enim ratio cur fiat non ostendetur, nec habebit expositam sui causam, non iam istud errori obijciendum est ludicro, sed (ut dicatur expressius) insanie, dementiæ, cæcitati. Ut enim iam sæpius dictum est, debet omnne quod geritur, causam sui habere perspicuam, nec caliginis alicuius obscuritate contectam. Si ergo fidentis factio, aperite, monstrate, liquor iste cur detur, id est uinum superfundatur altaribus. Nunquid enim numinum corpora si-

va sitim sentiunt aridam, & eorum necesse est siccitates
 humore aliquo temperari? Nunquid nobis ut mortali-
 bus mos est, cœnis intermiscere potiones, pari etiam mo-
 re post solitos uictus liborum, & pultium, hostiarumque
 cesarum, quo putrefiat facilius & percoquatur cibus, fre-
 quentissimo irrigant accipiuntq; se uino? Date quæso im-
 mortalibus dijs bibant, scyphos, brias, pateras, sympiniã
 que depromite: & quoniam tauris pinguibusq; se dapi-
 bus, atque opimis interficiunt escis: ne quod in stomachi
 tramite male transuoratum substiterit uiscus: succurrite,
 properate, Ioui optimo maximo merum, ne præfocetur,
 date: cupit eructare, nec potis est: ac ni illa labatur, &
 dissoluatur obstructio, periculum maximũ est, ne obli-
 sus interrumpatur spiritus, & uiduatum remaneat sine suis
 administratoribus cœlum. Sed frustra, inquit, in equitas
 nobis: non enim nos superis ob eas profundimus merum
 causas, tanquam illos existimemus aut sitire, aut bibere,
 aut suauitatis eius affectione letari. Honoris eis ergo da-
 tur, quo fiat illorum elatior, amplior, augustiorq; sublimi-
 tas, altaria super ipsa libamus, & uenerabiles cniſſas car-
 bonibus excitamus extinctis. Et quæ grauior infligi con-
 tumelia dijs potest, quàm si eos credas accepto mero pro-
 pitios fieri: aut honorem existimes habitum his magnum,
 si modo uini exigui rorem super uiuidam ieceris atq; in-
 stillaueris prunam? Non nobis est sermo cum hominibus
 rationis expertibus, neq; quibus non sit communis intell-
 gentiæ ueritas: inest & uobis sapientia, inest sensus, ue-
 rûq; nos dicere apud uos ipsi interiore iudicio scitis. Sed
 quid facere possumus considerare nolentibus penitus res
 ipsas,

ipsas, secumq; ipsos loqui? Facitis enim quod fieri cernitis
 non quod fieri oportere confiditis: nimirū quia apud vos
 plus ualeat nullam habens consuetudo rationem, quam rea-
 rum inspecta natura ueritatis examinatione ponderata.
 Quid est enim deo cum uino, aut in eius materia uis qua-
 lis, aut quāta est, quod cum effusum fuerit, sublimitas eius
 augetur, et honorata existimetur auctoritas? Quid inquam
 deo cum uino est, Venereis re proxima, neruos omnium
 debilitante uirtutum, uerecundie, pudoris, & castitatis
 inimica? quod in insanias, & furores mentes sepius præ-
 cipit, aut excitas, ipsosq; illos deos: maledictis compulsi ex
 auctoritate dementibus, Itane istud non nefas, & plenum
 sacrilegij crimen est, honori hoc dare, quod si tu auidius
 sumpseris, quid facias, nescias: quid loquaris ignores: ad
 extremum temulenti, luxuriosi, et perditum, comitium, in-
 famiamq; merearis? Operæ precium est etiam uerba ipsa
 depromere, quibus, cum uinum datur, uti, ac supplicare
 consuetudo est. Mactus hoc uino inferio esto. Inferio, in-
 quit Trebatius, uerbum ea causa est additum, eaq; ratio-
 ne profertur: ne uinum omne omnino, quod in cellis, at-
 que apothecis est conditum, ex quibus illud quod effundi-
 tur promptum est, esse sacrum incipiat, & ex usibus eri-
 piatur humanis. Addito ergo hoc uerbo, solum erit, quod
 inferetur, sacrum, nec religione obligabitur. Ceterum
 qualis ergo hic honor est, in quo imponitur quasi lex deo
 ne plus querat quam datum est? aut cuius ipse est auidi-
 tatis deus, qui nisi uerbi fuerit præscriptione submotus,
 cupiditatem suam protendat ulterius, & apothecis suis
 supplicem priuet? Mactus hoc uino inferio esto: iniuria est
 ista,

ista, non honor. quid enim diuus amplius hoc uocet, neq;
 erit contentus illato? nonne insigniter dicendum est laedi,
 qui honorem accipere cum conditione cogatur? Nam si
 exceptione non addita, sacrum necesse est fieri omne om-
 nino quod in cellis est uinum, manifestum est & deo con-
 tumeliam fieri, cui modus constituatur inuito: & uos ip-
 sos in re sacra cærimoniarum officia uiolare, qui non tan-
 tum tribuitis uini, quantum deum uidetis sibi uelle præsta-
 ri. Mactus hoc uino inferio esto: quid est aliud quàm dice-
 re, tantum esto mactus, quantum uolo: tantum amplifica-
 tus, quantum iubeo: tantum honoris assumito, quantum
 te habere decerno, et uerborum circumscriptione desinio.
 O deorum sublimitas præpotens, quam uenerari, quã co-
 lere officijs omnibus cæremonialibus debeas: cui legem
 uenerator imponit, quam cum passionibus adorat & for-
 mulis: quæ per unius formidinem uerbi ab immodicis ui-
 ni cupiditatibus arcetur. Sed sit, ut uultis, honor in uino,
 sit in thure, immolatione & cædibus hostiarum iræ numi-
 num offensionesq; placentur. Etiam dij fertis, coronis affi-
 ciuntur, & floribus? Etiamne eris tinnitibus, & quassa-
 tionibus cymbalorum? Etiamne tympanis: etiamne sym-
 phonijs? quid efficiunt crepitus scabillorum? ut cum eos
 audierint numina, honorifice secum existiment actum, et
 feruentes animos irarum obliuione deponant? An nun-
 quid ut paruuli pusiones ab ineptis uagitiis. crepitaculis
 exterrantur auditis: eadem ratione, & omnipotentia nu-
 mina tibiarum stridore mulcentur, & ad numerum cym-
 balorum mollita indignatione flaccescunt? Quid sibi uo-
 lunt excitationes illæ, quas canitis matutini, collatis ad ti-

biam uocibus? Obdormiscunt enim superi, remeare ut ad uigilias debeant: quid domitiones illæ, quibus bene ut ualeant, auspiciabili salutatione mādatis? Somni enim quiete soluantur, occupariq; ut hoc possint lenes audiendæ sunt neniæ? Lauatio, inquit, deum matris est hodie. Sorde= seunt enim diui. Et ad sordes eluendas lauantibus aquis o= pus atque adiuncta antiqua cineris frictione. Iouis epu= lum cras est, Iuppiter enim cœnat, magnisq; implendus est dapibus, iamdudum inedia gestiens, Et anniuersaria interiectione ieiunus. Aesculapij geritur, celebraturque uindemia. colunt enim dij uineas, Et ab suasionibus con= tracti exprimunt uindemiatoribus uinum. Lectisternium Cereris erit Idibus proximis. habent enim dij lectos, at= que, ut stratis possint mollioribus incubare, puluinorum tollitur atque excitatur impressio. Telluris natalis est. dij enim ex uteris prodeunt, Et habent dies lætos, quibus eis ascriptum est auram usurpare uitalem. Ludi uero, quos facitis, quibus floralibus, Et Megalensibus nomen est, cæteri q; omnes alij, quos esse sacros uoluistis, Et religionum inter officia deputari: quam rationem habent, quam cau= sam, ut institui, condiq; debuerint, Et ex numinum appel= latione signari? Honorantur, inquit, his dij, Et si quas ab hominibus continent offensinam memorias illatas, abij= ciunt, excludunt, redduntq; se nobis redintegata familia= ritate fautores. Et quæ causa est rursus, ut tranquilli, placi di efficiantur, Et mites: inepte si res fiant, Et ab homini= bus ociosis multitudine spectante ludatur? Ponit animos Iuppiter, si Amphitryo fuerit actus pronuntiatusq; Plau= tinus? aut si Europa, si Leda, Ganymedes fuerit saltatus,

aut

aut Danae, motū compefcit irarum? Tranquillior, lentor,
 mater magna efficitur, si Atysis conspexerit priscam refrē
 cari ab hystriōibus fabulam? Obliterabit offēsam Ve-
 nus, si Adonis in habitu gestum agere uiderit saltatorijs
 in motibus pantomimū? indignatio relanguescet Alcide,
 si tragœdia Sophoclis, cui Trachiniæ nomen est, Euripi-
 dis aut Hercules actitetur? Existimatur tractari se hono-
 rifice Flora, si suis in ludis flagitiosas conspexerit res agi,
 & migratum ab lupanaribus in Theatra? Utāne istud non
 est deorum imminuere dignitatem, dicare & consecrare
 turpissimas res eis, quas censor animus respuat, & qua-
 rum actores inhonestos esse ius uestrum, & inter capitā
 computari iudicauit infamia? Mimis nimirum dij gaudēt,
 & illa uis præstans, neq; ullis hominum comprehensa na-
 turis, libentissime commodat audiēdis his aures. quorum
 symplegmatib. plurimis intermixtos se esse, derisionis in
 materiam norunt: delectantur ut res est, stupidorū capiti-
 bus rasis, salpictarum sonitu, atq; plausu, factis & dictis
 turpibus, fascinorum ingentium rubore. Iam uero si uide-
 rint in fœmineas mollitudines eneruātes se uiros, uocife-
 rari hos frustra, sine causa alios cursitare, amicitiarū fidē
 salua contundere se alios, & crudis mutilare se castibus,
 certare hos spiritu, buccas uento distendere, uotisq; inani-
 bus cōcrepare, manus ad cœlum tollunt, rebus admirabili-
 bus moti prosiliunt, exclamant in gratiam cū hominibus
 redeunt. Hæc si dijs immortalib. obliuionē afferunt simul-
 tatum, si ex comœdijs, atellanis, mimis, ducunt letissimas
 uoluptates, quid moramini, quid cessatis, quin & ipsos dē
 catis deos ludere, lasciuire, saltare, obscœnas compinge-

re cantiones, & clunibus fluctuare crispatis? Quid enim differt, aut interest, faciãntne hæc ipsi, an ab alijs fieri in amoribus atque in delicijs ducant? Vnde igitur fluxi, uel ex quibus enata est causis opinionum hæc prauitas? Ex eo scilicet maxime, quod nequeunt homines, quidnam sit deus scire, quidnam sit uis eius, natura, substãtia, qualitas utrumne habeat formam, an nulla sit corporis circumscriptione finitus: agat aliquid, an non agat, uigiletne perpetuo, an aliquando soluatur in somnos: currat, sedeat, ambulet, an ab huiusmodi motibus, & cessione sit liber: Hæc omnia (ut dixi) nequeunt scire, neq; ratione aliqua peruidere in eas sunt opinionationes lapsi, ut deos ex se fingeret, & qualis sibi natura est, & illis talem darent actionum rerum uoluntatumq; naturam. Quod si animal cernerent nullius esse se præcij, nec inter formiculam plurimum seseq; esse discriminis, profecto desinerent arbitrari quicquam se habere commune cum superis, & intra suos fines humilitatis suæ modestiã continerent. Nunc uero quia cernunt ora, oculos, capita, buccas, auriculas, nasos, cæterasq; se alias membrorum gerere ac uiscerum portiones, & deos existimant eadem ratione formatos, habitumq; illos suum compagine in corpore continere: & quia gaudere, letari, mæstosq; se fieri tristioribus conspiciunt causis, arbitrantur & numina ex rebus hilarioribus gaudere, & ex minus letis animorum contractione conducia fieri se ludis, putant & coelitum mentes ludorum delectatione mulceri. Et quia illis se uoluptas est lauacrorum refouere caldioribus, & superis ducunt lauacionum esse munitas gratas. Vindemiamus nos homines, & deos rentur,

& credunt suas ducere atque agitare uindemias: dies nobis natalitij sunt, & potentias cœlites dies autumant habere natales. Quod si possent ascribere ualetudines, ægritudines, & corporales dijs morbos, non dubitarent eos lienosos, lippulos, atque enterocelicos dicere, eo quod ipsi, & lienosi, & lippi sunt sepe, & ingentium herniarum magnitudine ponderosi. Age nunc summam, quoniam sermo prolatus est, & perductus in hæc loca, singulorum partium oppositionibus comparemus, utrumne uos melius rebus de superis sentiatis, an potius nos multo & honoratius opinemur & rectius, quod rei diuina suam præstet, atque attribuat dignitatem. Ac primum uos deos, quos in rerû natura uel arbitramini esse, uel creditis quorumq; in templis omnibus simulachra constituisstis, & formas, proficimini esse natos, & ex masculorum seminatuumq; seminibus conuentionum progenitos lege. At uero nos contra, si modo dij certi sunt, habentq; huius nominis auctoritatem, potentiam, dignitatem, aut ingentos esse censemus (hoc enim religiosum est credere) aut si habent natiuitatis exordium, Dei summi est scire, quibus eos rationibus fecerit, aut secula quanta sint, ex quo eis attribuit perpetuitatem sui numinis inchoare. Vos habere sexus deos, aliosq; ex his mares, foeminini generis alios esse censetis, nos potentias cœlites di;cretas esse sexibus abnegamus: quoniam discrimen huiusmodi terrenis animalibus datum est: quas coire, quas generare auctor uoluit rerum, substituendis per libidinem prolibus. Vos hominum similitudinem gerere, & mortalium uultibus existimatis esse formatos: nos effigies remur submotas esse ab

his longe, quoniam forma mortalis est corporis: & si forte est ulla, comprehendere neminem posse indubitabili asseueratione iuramus. A uobis artificia singuli opificum more habere perhibentur: ridemus cum audimus nos ista: quoniam dijs artes necessarias ducimus arbitramurque non esse eas, constat & liquidum est paupertatis ad subsidium comparatas. Discordiarum alios ex his uos, alios dicitis qui pestilentias irrogent, alios qui amores, qui furias, alios uero qui praesint bellis, & sanguinis effusione letentur: at uero nos contra ab ingenijs numinum iudicamus esse disiuncta, aut si sunt qui haec mala miserrimis inferant subijciantque mortalibus, ab deorum contendimus procul esse natura, nec sub huius nominis praedicatione ponendos. In ascis & perturbari uos numina, ceterisque animorum affectibus mancipata esse atque obnoxia iudicatis. Nos huiusmodi motus alienos existimamus ab his esse: sunt enim ferocium generum, & mortalitati subeuntium functiones. Vos pecorum sanguine, uos caedibus, & matationibus hostiarum gaudere, letari, & in gratiam cum hominibus remissis offensionibus redire opinatis. Nos amorem sanguinis nullum esse in caelitibus ducimus: nec esse tam duros, ut miserorum animantium caede saturatas abijciant iras. Vos uero, uos thure, honorem, arbitramini dijs addi, & eorum augescere dignitates. Nos monstrum, & prodigium iudicamus: quod quisquam hominum credit aut augustiorem fieri deum fumo, aut ex roboribus exiguis uini, ipsum sibi ab hominibus ducere satis sancte, atque honorifice supplicatum. Vos eris tinnitibus, & tiliarum sonis, uos equorum curriculis, & theatralibus

bus ludis persuasum habetis deos delectari, et affici, irasq;
 aliquando cōceptas eorū satisfatione molliri. Nos incon-
 veniēs ducimus, quinimmo incredibile iudicamus eos, qui
 gradibus mille genus omne uirtutum perfectionis transie-
 rint summitate, in uoluptatibus habere atq; in delicijs res
 eas, quas homo sapiens rideat, & quæ nō alijs uideantur
 continere aliquid gratia, quā infantibus paruulis, & tri-
 uialiter & populariter instituis. Hæc cum ita se habeant,
 cumq; sit opinionum tanta nostrarum, uestrarumq; diuer-
 sitas, ubi aut nos impij, aut uos pij: cum ex partium sen-
 sibus pietatis debeat, atque impietatis ratio ponderari.
 Non enim simulachrū qui sibi aliquod conficit, quod pro
 deo ueneretur: aut qui pecus trucidat innoxium sacrīsq;
 incendit altaribus, is habendus est rebus deditus esse diui-
 nis: Opinio religionē facit, & recta de dijs mens: ut nihil
 eos existimes contra decus præsumptæ sublimitatis ap-
 petere. Cum enim cuncta, quæ his dantur, sub oculis hic
 nostris uideamus absumi, quid ad eos aliud ab nobis di-
 cendum est peruenire, nisi opiniones dijs dignas et eorum
 cōuenientissimas nomini? Hæc sunt dona certissima, sacri-
 ficia hæc uera: nam pulicula, iuthra cum carnibus, rapa-
 cium alimenta sunt ignium, & parentalibus coniunctissi-
 ma mortuorum. Si dij immortales nequeūt irasci, neq; ul-
 lis animorū affectibus eorum quatitur cōcutiturq; natu-
 ra, quid historie sibi uolunt, quid annales, quorum in con-
 scriptionibus legimus nōnullis offensionibus deos motos,
 pestilētias, sterilitates, ac frugum inopias, aliāq; intulisse
 ciuitatibus, nationibusq; discrimina: eosq; rursus sacrorū
 satisfatione placatos, indignationum posuisse seruores,

Et in habitum letiorem statum cæli, tempestatem mūtasse? Quid terrarum fremitus, quid motus, quos esse accepimus factos, quod essent acti per indiligentiam ludī, nec ad suam formam, conditionemque curati: instauratis his tamen, et curiosa obseruatione repetitis, superiorum conquiescisse terrores, et ad hominum curam, familiaritatemque reuocatos. Quoties uatum iussis, haruspicumque responsis, postquam diuina res facta est, et ex gentibus transmarinis acciti dii quidam delubraque his facta, et in altioribus columnis signa quedam et simulachra sunt constituta: et imminentium auersi sunt periculorum metus, et grauissimi hostes pulsi, et amplificata res publica est, et uictoriarum frequentibus gaudijs, et prouinciarum possessione complurium? quod utique non fieret, si sacrificia, si ludos, cæterosque aspernarentur dii cultus: neque se honorari eorum procurationibus ducerent. Si ergo his datis calor omnis numinum, indignatioque, frigescent, uertunturque: in prospera ea, quæ uidebantur asserre terrores, manifestum est hæc omnia non sine cœlitum fieri uoluntate, et quod ea tribuantur, à nobis inaniter et cū tota imperitia reprehendi. Ventum est ergo dum loquimur ad ipsum articulum causæ, uentum rei ad cardinem, uentum ad ueram atque iunctissimam quæstionem: in quam conuenit, ut debeamus inspicere, formidine superstitionis amota, et gratificatione deposita, utrumne hi dii sint, quos scuire asseratis offensos, reddique sacrificijs mites: an sint longe aliud, et ab huius ui debeant, et nominis, et potentia segregari. Non enim imus inficias in annalium scriptis contineri hæc omnia, quæ sunt à nobis in oppositione

p̄ione prolata: nam & ipsi pro modulo, ingenijq; pro ca-
 ptu, & legimus, & esse positum scimus, ludis quondam
 ipsis circensibus, qui Ioui maximo fieret, patremfamilias
 quendam, antequā inciperent res agi, seruū pessime meri-
 tum per circi arcē mediam trāsduxisse casum uirgis, &
 ex more multasse post patibili p̄enam. Ludis deinde iam
 terminatis, profugatisq; curriculis, nō multi post tempo-
 ris spacium ciuitatē occipisse pestilentia uastari. Cumq;
 dies adderet malū malo grauius, cateruatim & populus
 interiret: rusticulo cuidam sorte humilitatis obscuro Iouem
 per insomnium dixisse, uti ad consules suaderet p̄se-
 sulem sibi difficuissē, monstraret posse melius fieri cui-
 tati, si ludis sua religio redderetur, & ex integro rursus
 curiosa obseruatione procederent. Quod cum ille facere
 minime curasset, uel quod esse uanum suspicaretur insom-
 nium, nullamq; habiturū apud audituros fidem: uel quod
 ingenitæ humilitatis memor potestatis tantæ fugeret &
 formidaret accessum: contatori redditum inimicū Iouem,
 filiorum obitus irrogauisse pro p̄ena. Mox cum & ipsi
 proprium minaretur interitū, ni p̄sulis pergeret nun-
 cius improbatū: obeundi formidine territatu, cum iam &
 ipse contactus pestilentie flagraret incendio, de sententia
 propinquorum perlatus ad curiam patrum, insomnijq;
 exposita uisione, flammam euolauisse contagij. Ludorum
 deinde instauratione decreta, & spectaculis adhibita gra-
 uem curam, & priorem populo redditam sanitatem. Sed
 neq; illud æque nos negabimus scire, tēporibus quondam
 ciuitatis & reipublicæ duris, uel quæ lucis infesta faciebat
 continua populū contage consiciens: uel quæ hostes uali-

di, et ad periculum libertatis auferendæ præliorū prosperitate iam proximitiustis, & monitis uatum, transmarinis ex gentibus quosdam deos accitos, magnificisq; honoratos templis, & luis sedasse flagrantia, & uiribus hostium fractis frequentissime triumphatum, & auctos imperij fines, innumerāsque prouincias sub leges uestri cecidisse dominatus. Sed neque hoc nostram conscientiam fugi, lectum & positum, ictum cum esset Capitolium fulmine, multaq; in hoc alia: Iouis etiam simulachrum sublimi quod in culmine stabat, suis esse ab sedibus prouolutū. Responsum deinde ab haruspiciibus editum, res se uas, tristissimasq; portendi: ab incendijs, cædibus, ab legum interitu, & ab iuris occasu, maxime tamen ab domesticis hostibus, atque ab impia coniuratorum manu. Sed flechi hæc posse, immo aliter publicari scelerata non posse consilia, nisi Iuppiter rursus altiore in culmine figeretur, orientalem conuersus ad cardinem, radijsq; oppositus solis. Affuisse dicto fidem: nam subrepto culmine conuersoq; ad solem signo, patuisse res abdiuas, et referata in maleficia uindicatum. Habent quidem miraculi speciem, quin immo habere creduntur cuncta ista, quæ dicta sunt: si ita, ut sunt prompta, humanum ueniant ad auditum: nec difitemur inesse his quiddam, quod in prima positū (quem admodum dicitur) fronte, perstringere aures possit, & ueritatis similitudine circumuenire. Caterum si penitus intueri res factas, personas, & personarum uolueris uoluntates, nihil esse reperijs dijs dignū, & quod sepe iam dictum est, quod ad huius nominis speciem, dignitatemq; referatur. Quis est enim primum, qui deum illum fuisse credat,

credat, qui currentibus frustra delectaretur equuleis e-
 uocariq; se genere hoc ludicri iucūdisimūq; duceret? Im-
 mo illum fuisse quis est qui assentiatu louem, quem deum
 principem dicitis, & rerū quæcunq; sunt conditorē: qui
 spectatum proficisceretur e cælo, cantherios de uelocita-
 te certantes, replicantes gyros septem, & quos dissimiles
 ipse corporū esse in mobilitate uolūisset, eos tamen gaude-
 re, transire, transiri, pronos & cernuos ruere, cum curri-
 bus resupinos uerti trahi alios crurib. et claudicare præ-
 fractis: & ineptias nugis & crudelitibus mixtas sum-
 mis in uoluptatib. habuisse, quas homo quiuis lautus, nec
 ad studium plenæ grauitatis ac pōderis eruditus, puerilia
 duceret atq; aspernaretur ut ludicra? Quis est, inquā, qui
 credat (repetamus ut assidue hanc uocē) generis cū fuisse
 diuini, qui quoniā ludis actus per circi est spaciū merito-
 rum pœnas & supplicia redditurus, ira exacerbatus ar-
 desceret, seseq; ad uires accingeret ultionis? Si enim nocēs
 seruus, atq; illa fuerat animaduersione puniendus, qui de-
 buit Iuppiter indignatione aliqua cōmoueri, cum agere-
 tur iniuste nihil, immo cū nocens caput pœnis cōuenien-
 tibus plecteretur? Sin autem immunis ab scelere, neq; ulli
 obnoxius crimini, uitiosi præsulis ipse fuit in causa, cui
 cum subuenire potuisset, nō fecit, immo ipse quæsiuit, &
 pati quod improbat, & ab alijs pœnas suæ permissio-
 nis exigere: & cur læsum deinde illo se questus est &
 pronunciauit in præsulē, quia crucis ad penas per circi
 actus est medium uirgis dilaceratus & flagris? Et quid ex
 hoc facto labis potuit & sceditatis effluere, quod aut cir-
 cum faceret minus purum, aut louem contaminatum, cū
 per

per exigua momenta, per puncta, tot in orbe conspiceret
 millia mortis in generibus uarijs, & cruciatibus interire
 diuersis? Ante, inquit, est actus, ludi quam inciperent con-
 fici. Si sacrilego pectore, religionisq; cōtemptu, est cur ig-
 noscere debeamus Ioui indignanti se spectum, nec circen-
 sibus proprijs sollicitiorem adhibita curam. Sin autem er-
 rore, uel casu, latens illud non est animaduersum et cogni-
 tum uitium, nonne fuerat rectū, Iouiq; conueniens, ut hu-
 manis ignosceret lapsibus, et imprudētiæ cæcitatē ueniali
 cōcessione donaret? Sed uindicāda res fuit. Et post hæc ali-
 quis fuisse illum deum credet, qui puerilis incuriam ludi-
 cri, ciuitatis ultus est & persecutus interitu? grauitatis,
 ac ponderis aut ullius habuisse constantiæ firmitatē, qui
 ut sibi ex integro uoluptatis in gaudia curreretur, uene-
 natam in perniciem aeris hausus uertit, & pestilentiam,
 morbos, stragem mortalitatis indixit? Si ludorum exhibi-
 tor magistratus minus curauit ediscere, quisnam esset illo
 die circi actus per medium, contractaq; est ex hoc culpa,
 quid infelix cōmeruerat populus, ut aliena delicta capi-
 tis sui dissolueret poenis, pestilentibusq; cōtagijs crudeli-
 ter expelleretur e uita? immo quid sceminarū genus, quas
 ab negocijs publicis cōditio fragilitatis exceptit? qd adul-
 tæ uirgines, quid paruuli fecere pusiones? quid deniq; ad
 huc paruū nutricū sub alimonia cōstituti, ut in eos immit-
 teretur par & una seuitia, priusq; acerbitem mortis,
 quam dulcedinē aliquam perciperent luminis? Si Iuppi-
 ter ludos scrupulosius fieri, resituitiq; querebat, si fide-
 liter reddere suam populo sanitatem, nec malum, quod fe-
 cerat, prorogare ulterius et augere: nonne rectius fuerat
 consu

consulem ut ad ipsum ueniret, sacerdotum ad aliquem pu-
 blicorum, pontificem maximum, aut ad flaminem suum
 dialem, eiq; per somnium, & præsulis uitium, & finesti
 causam temporis indicaret: Quæ fuerat ratio, ut ruri ho-
 minem suctum, obscuritate incognitum nominis, urbana
 rum inscium rerum, quid sit præsul fortasse nescientem,
 uoluntatis suæ deligeret nuncium, & expetiæ satisfæ-
 ctionis auctorem: Quem si utique sciebat, diuinus modo
 si fuerat, tergiversatorem in obsequio futurum, nonne
 fuerat pronius & deo conueniens, mentem hominis uer-
 tere, & parendi subigere uoluntatem: quàm uias aggro-
 di seuiores, & latrocinij ritu sine ulla passim ratione se-
 uire? Si enim rusticus, senior inexpeditus in rebus obeun-
 dis, cunctabatur in re iussa causis superioribus retarda-
 tus, quid infelices eius commeruerunt liberi, ut in eos ira
 & indignatio uerteretur, offensasq; alterius luminis sui
 spoliatione pensarent? Et quisquam est hominũ, qui suis-
 se illum Deum credat, tam iniustum, tam impium, nec
 mortalium saltem constituta seruantem, apud quos nefas
 haberetur magnum, alterum pro altero plecti, & aliena
 delicta aliorum ceruicibus uindicari? Sed & ipsum fecit
 pestilitatis seuitia comprehendi. Nonne ergo præstanti-
 us, quinimmo æquius fuerat, si hoc esse uidebatur facien-
 dum, ut ab ipso patre terror coercionis inciperet, apud
 quem causa tanti fuerat motus, & in obeundo cessatio,
 quàm in eius dolorem uim liberis facere, & innoxias ure-
 re, atq; abolere personas? Quenam illa seuitia crudelita-
 tis fuit? quæ tâta, ut extincta sobole intestinis piculis post
 territaret patrem? Quod iam dudum si facere, id est loco
 priore

priore uoluisset: nec germanitas conficeretur innoxia, et uoluntas numinis cognosceretur offensa. At enim completo annunciationis officio, statim morbus euanuit, et sanitati homo est continuo restitutus. Et quid habet admirationis res ista, si malum quod inspirauerit, repulit: seseq; inani ostentatione iactauit? Quod si penitus res pendas, magis illa crudelitas, q̄ beneficium salutis fuit: siquidē hominē miserum, & interire post filios cupientem, non gaudia seruauit ad uitā, sed ut suam solitudinem disceret, & orbitatis cruciamenta sentiret. Consimili ratione per alios ire licebit historias, & ostendere in his quoq; longe alia, quā esse dii debeant de his ipsis dici, & earū in expositionibus indicari: uelut in hac ipsa, quā deinceps ponam una ei, duabusue coniunctis, fastidium ne immoderatione pariat. Post aduectos (inquitis) transmarinis ex gentibus deos quosdam, postq; condita his templa, post cumulas sacrificijs aras, male habens sese recreatus conualuit populus, & pestilentes morbi inducta sinceritate fugerūt. Qui (effamini) dii quæso? Aesculapius (inquitis) Epidauro bonis deus uoletudinibus præsidens, & Tiberina in insula constitutus. Si esset nobis animus scrupulosus ista tractare, uobis ipsis obtineremus auctoribus, minime illum fuisse diuū: qui cōceptus & natus muliebri alio esset: qui annorū gradibus ad eum finem ascendisset ætatis, in quo illum uis fulminis (uestris quemadmodum literis continetur) & uita expulisset & lumine. Sed quæstione ab ista discedimus: Coronidis filius sit, ut uultis, ex immortalū numero & perpetua præditus sublimitate cœlesti. Ex Epidauro tamen quid est aliud allatum, nisi magis

gni agminis coluber? Fidem si annalium sequimur: & exploratam eis attribuimus ueritatem, nihil (ut conscriptum est) aliud, quid ergo dicimus? Aesculapius iste quem predicatis, deus prestans, sanctus deus, salutis dator, ualitudinum pestimarum propulsator, prohibitor, & extimator, serpentis est forma & circumscriptione finitus: per terram reptans, cæno natis ut uermiculis mos est, solum mento radit & pectore, tortuosis uoluminibus se trahēs, atq; ut pergere prorsus possit, partem sui postremam conatibus prioris adducit. Et quoniam legitur usus cibus etiam, quibus uita in corporibus immoratur, habet patulas fauces, quibus cibos transuoret oris hiatibus appetitos: habet receptaculum uentris, & ubi mansa & uotata decoquat uiscera, sanguis detur ut corpori, & uiribus redintegratio subrogetur. Habet et extremos tramites, per quos immunda sex eat, auersabili corpora sceditate deoneratis. Siquando mutat loca, & ab alijs transgredi in alias regiones parat: non ut deus obscure per coeli euolat sydera, punctoq; in temporis ubi causa postulauerit, sistitur: sed uelut animal brutum, uehiculum quo sustinetur, petit: undas pelagi uitat: atq; ut tutus possit incolu- misq; prestari, cum hominibus nauem ascendit, & ille publicæ sanitatis deus, fragili se ligno, & tabularum compagib. credit. nō arbitramur euincere, atq; obtinere uos posse, Aesculapiū illum fuisse serpentem: nisi hunc colorem uolueritis inducere, ut in anguem dicatis cōuertisse se deum, quo mentiri se posset, quisnam esset, aut quales homines intueri. Quod si fuerit à uobis dictū, quā infirmiter, inualideq; dicatur, ipsa rerū inæqualitas indicabit. Si enim

nim se deus uideri ab hominib. euitabat, nec in forma ser-
 pentis uelle debuit conspici: cum in qualibet forma nō ab
 ipso se alius, sed ipse esset futurus. Sin autem intēderat cer-
 nendum se dare, nō debuit oculorum negare conspectui:
 cur non talem uideri se præbuit, qualē sciebat se esse, qua-
 lemq; se nouerat sui numinis in potentia contineri? Erat
 enim hoc potius, multoq; præstantius, augustæq; conue-
 niens dignitati, quàm fieri beluam, horreūsq; animalis in-
 similitudinē uerti: & dare ambiguis cōtradictionibus lo-
 cum: essetne uerus deus: an nescio quid aliud, lōgeq; ab su-
 pera sublimitate seiunctum. Sed si deus (inquit) non erat,
 cur è nauī postquā extulit sese, Tyberinā ad insulam re-
 psit: nusquam statim cōparuit, & uiderier ut ante desit?
 Possumus enim scire, utrumne aliquod obstaculum fuerit
 cuius sese obiectu atq; oppositione protexerit, an hiatus
 aliquis? Vos pronūciate, uos dicite, quidnam illud fuerit,
 aut cuiam rerum generi debuerit applicari, si persona-
 rum officia sunt certa certarū uestra. Cum res ita sit, deq;
 uestro numine, uestraq; & religione tractetur, uestrū est
 potius edocere, uestrumq; monstrare, quid illa res fuerit,
 nostras uelle quàm exaudire sententias, nostraq; expecta-
 re decreta. Nam nos quidem quid aliud possumus dicere,
 nisi quod fuit, & usum est: quod historie prodidere om-
 nes, & oculorum sensibus est cōprehensum? Hanc tamen
 scilicet colubram ualidissimi corporis, et prolixitatis im-
 mensæ: aut si nomen hoc sordidū est, anguem dicimus, ser-
 pentem nominamus: aut si quod aliud nobis usus uoca-
 men obtulerit, aut ampliatio sermonis effinxerit. si enim
 repsit ut coluber, non pedibus se ferens, neq; suas subex-
 plicans

plicans itiones, sed uentre nixus ac pectore: si ex materia
 formatus carnis longitudinem porrigebatur in lubricam
 caput si habuit atq; caudam, si oblita squamis terga, si ma-
 cularum suffectionibus uaria, si os dentibus horridum, et
 ad infligendos instructum morsus: quid aliud possumus,
 quam generis eum dicere fuisse terreni? quamuis fuerit
 immanis & nimius, quamuis illum ab Regulo exercitus
 uicium longitudine corporis & roboris anteiret. Sed
 aliud nos remur, & labefacimus & destruimus ueritatē.
 Ergo uestrum est explicare quidnam ille fuerit, uel cuius
 generis, nominis, & qualitatis cuius. Nam deus esse qui
 potuit, cum haberet ea, quæ diximus, quæ dii habere non
 debent, si cogitant dii esse, & uocaminis huius eminenti-
 am possidere. Tyberinam postquam ad insulam repsit,
 nusquam continuo apparuit: qua ex re numen fuisse mon-
 stratur. Possumus enim scire utrumne istic aliquod rei fue-
 rit alicuius obstaculum, cuius sese obiectu atque opposi-
 tione protexit, an hiatus aliquis, aut ex molibus inæqua-
 liter aggeratis successus quidam, & fornices, in quos in-
 tulit se raptim circumscripto tuentium uisu? Quid enim
 si flumen transfiliuit: quid si transnatauit? quid si sylua-
 rum densitatibus se dedit? argumentatio flaccida est eā
 resuscipari, deum illum fuisse serpentem, quod ab oculis
 sese properata omni festinatione subtraxit, eum Deum
 non fuisse eadem rursus possit argumentatione monstra-
 ri. Sed si deus præsens anguis ille non fuit, cur post illius
 aduentum pesilentia uis fracta est, & populo salus red-
 dita Romano? Referimus & nos contra: si ex libris fata
 libus, uatumq; responsis inuitari ad urbem deus Aescula-
 pius

pius iussus est, ut ab eius cōtagio morbisq; pestilentibus tutam eā incolumēq; praestaret, et uenit nō assernatus, ut dicitis, colubrarū in formā conuersus: cur toties Roma ciuitas mali huius afflicta est millibus? Cum enim deus accitus in hoc esse dicatur, ut omnino omnes causas, quibus pestilentia cōflabatur, auerteret: sequebatur ut ciuitas intacta esse deberet, flatuq; à noxio immunis semper innocuaq; praestari. Atquin uidemus (ut superius dictum est) se penumero his morbis cursus eam uitae habuisse funestos: nec dispendijs leuibus esse populi fractas debilitatasq; uirutes. Vbi ergo Aesculapius fuit, ubi ille promissus oraculis uenerabilibus? Cur tēpla post cōdita, sibiq; ex edificata delubra, diutius habere perpeffus est bene meritis ciuitates luē, cum in id esset accitus, ut et malis mederetur instantibus, nec sineret in futurum tale aliquid quod metueretur irrepere: nisi fortē aliquis dicet: minoribus et cōsequentibus seculis iccirco dei talis defuisse custodia, quod impijs iam moribus et improbabilib. uiueretur: opem autē contulisse maioribus, quod innoxij fuerint, et ab omni sceleris contagione dimoti. Quod ratione eū aliqua et audiri forsitan potuisset, et dici, si aut tēporibus priscais omnes essent usq; ad unum boni: aut sequentia tempora malos omnes generarēt, et nulla diuersitate discretos. Cū uero res ita sit, ut in magnis populis, nationibus, quinimmo et in ciuitatibus cunctis mixtum sit humanū genus naturis, uoluntatibus, moribus, tamq; potuerint in prioribus seculis, quam in nouellis etatibus boni simul, maliq; existere: stultum satis est dicere, propter malitias posteros auxilia numinum nō meruisse mortales. Si enim propter malos sequentium

quentium seculorum boni nō sunt protecti temporū nouellorum, & propter antiquos malos boni æque maiores non debuerant merere beneuolentiā numinum. Sin propter bonos priscos mali etiam conseruati sunt prisci, & propter bonos minores, etas debuit sequens, quamuis esset improbabilis, protegi. Aut ergo iam fracta atq; imminuta ui morbi, anguis ille perlatus famam conseruatoris assumpsit, cum nihil omnino commoditatis attulisset: aut fatalia dicenda sunt carmina multum ueris aberrasse presagijs, cum remedium ab his datum non deinceps curatis, sed auxilio fuisse uni tantum reperiatur etati. Sed & magna (inquit) mater accita ex Phrygio Pessinunte, iusis consimiliter uatum, salutaris populo & magnarum causa letitiarum fuit. Nam & diu potens hostis ab Italia possessione detrusus est, & gloriosis illustribusque uictorijs decus urbis restitutum est pristinum, & Imperij fines longe lateq; porrecti, & innumeris gentibus, ciuitatibus, populis libertatis ius raptum est, & iugum seruitutis impositum: multaq; res alie foris domique perfectæ, ineluctabili firmitate gentis nomen, maiestatemque fundarunt. Si uerum loquantur historie, neque ulla inferunt rerum conscriptionibus falsitates, allatum ex Phrygia nihil quidem aliud scribitur missum rege ab Attalo, nisi lapis quidam non magnus, ferri manu hominis sine ulla impressione qui posset: coloris surui, atque atri, angulis prominentibus inæqualis: & quæ omnes hodie ipso illo uidemus in signo oris loco positū, indolatum, & asperum, & simulachro faciem minus expressam simulatio=

ne præbenti, Quid ergo dicemus? Hannibalem illum Pœ

num, hostem potentem ac ualidum, sub quo anceps & dubia res Romana contremuit, & magnitudo trepidauit, lapis ex Italia depulit, lapis fregit, lapis fugacem, ac timidum, sui que esse dissimilem fecit? Et quod rursus exiliuit ad Imperij columnen, & regium principatum, nihil consilij actum est, nihil hominum uiribus, nec ad reatitum sublimitatis antiquæ tot tantisq; ab ducibus quicquam est scientia militari aut rerum experientia collatum? Lapis alijs uires, alijs roboris infirmitatem dedit: hos secundis præcipitauit ab rebus, aliorum extulit stratas desperatione fortunas? Et quis hominum credat terra sumptum lapidem sensu agitabilem nullo, fuliginiei coloris atque atrî corporis, Deum fuisse matrem? aut quis rursus accipiat (hoc enim solum restat) numinis alicuius habitasse in silicis fragmentis molem subiectam, uenisque in eius abstrusam? Et unde parta uictoria est, si pessimuntio lapidi nullum inerat numen? Sedulitate possumus dicere, ac uirtute pugnantium, usu, tempore, consilio, ratione, fato etiam possumus, & reciproca uarietate fortunæ. Sed si auxilio lapidis res facta est melior, & felix recuperata uictoria est, ubinam mater Phrygia tempore illo fuit, cum tot, tantisq; exercitibus cæsis inclinata est res summa, et ad ultimæ labis periculum uenit: Cur non minaci fortiter se obtulit? Cur impetus tantos belli non prius fregit, ac repulit, quàm immanes inciderent plage, quibus omnis effunderetur sanguis, & exhaustis ruerei uita ipsa pene uitalibus? Aduecta enim nondum, nec fauorem fuerat ut commodaret rogata. Sed bonus auxiliator nunquam rogari se poscit, spontanea semper

per opitulatione subueniens. Hostem pellere, ac fugare non potuit, multo adhuc mari, terrisque habitabilibus discreta. Sed deo (si deus est) longum nihil omnino est, cui punctam terra est, & sub nutu omnia constituta. Sed fuerit presens, ut exposcitis credi, illo ipso numen in laude: & mortaliū quisquam est, quamuis ille sit credulus, & facillimus aures quibuslibet fictionibus prebeat, qui eam iudicet fuisse, aut tempore illo deam, aut hodie dici appellarique debere? que modo hæc appetat, modo illa deponat, suos deserat, fastidiatque cultores: prouincijs ab humilioribus migret, potentioribus populis, ditioribusque se iungat. Verum bellicas res amat, interque esse desiderat pugnis, cædibus, mortalitatibus, & cruore. Si deorum est proprium (si modo sunt ueri, & quos deceat nuncupari ui uocis istius, & potentia numinis) nihil facere malitiose, nihil iniuste, hominibusque se cunctis una & parili gratia sine ulla inclinatione prebere: generis eam fuisse diuini quisquam ne hominum credat, aut habuisse æquitatem dijs dignam, que humanis sese discordijs inferens, aliorum opes fregit, alijs se prebuit, exhibuitque; fauorem, libertatem his abstulit, alios ad columnam dominationis erexit: que ut una ciuitas emereret in humani generis perniciem nata orbem subiugauit innoxium.

Liber est Municy Felici.

vid. Genal. de Hibernia dicit.

8. 22. et ibi Additiones.

ARNOBII DISPV-

tationum aduersus Gentes

Lib. VIII.

OGITANTI mihi, & cum animo meo Octauij boni & fidelissimi contubernalis memoriam recensenti, tanta dulcedo, & affectio hominis inhaesit, ut ipse quodammodo mihi uiderer in praeferita redire, non ea quae iam transacta & decursa sunt recordatione reuocare. Ita eius contemplatio, quantum subtracta est oculis, tantum peccatori meo, ac pene intimis sensibus implicata est. Nec immerito discedens uir eximius, & sanctus, immensum sui desiderium nobis reliquit: utpote cum et ipse tanto nostri semper amore flagrauerit, ut et in ludicris, & ferijs, pari mecum uoluntate concineret: eadem uellet, uel nollet: crederes unam mentem in duobus fuisse diuisam. Sic solus in aëmoribus conscius ipse, socius in erroribus: & cum discussa caligine de tenebrarum profundo in lucem sapientiae, & ueritatis emergerem, non respuit comitem, sed quod est gloriosius praecurrit. Itaque cum per uniuersam conuictus nostri, & familiaritatis aetatem mea cogitatio uolueretur, in illo praecipue sermone eius mentis mea resedit intentio, quo Cecilium superstitiosis uanitatibus etiamnum inherente, disputatione grauisima ad ueram Religionem reformauit. Nam negocij, & uisendi mei gratia Romam contenderat, relicta domo, cōiuge, liberis, & quod est in liberis amabilius, adhuc annis innocentibus, & adhuc dimidiata uerba tentantibus, loquelam ipso offensantis linguae fragmine dulciore. Quo in aduentu eius non possum

exprime

exprimere sermonibus, quanto, quãq; impatienti gaudio
 exultauerim: cū augetei maxime leuitiã meã amicissimi
 hominis inopinata presentia. Agitur post unum & alterũ
 diem, cū iam et auiditatem desiderij frequens absiduitatis
 usus impleffet: & quæ per absentia mutuan de nobis ne-
 sciebamus, relatione alterna cõperissemus, placuit Hosti
 am petere amoenissimã ciuitatẽ, quod esset corpori meo
 siccandis humoribus de marinis lauacris blanda et appo-
 sita curatio. sanẽ & ad uindemiam ferie iudiciariam cu-
 ram relaxauerant. nam id temporis post estiuam diem in
 temperientia semet autumnitas dirigebat. Itaq; cum dilucto
 lo ad mare inambulando litori pergeremus, ut & aura
 aspiras leniter membra uegetaret, & cū eximia uoluptate
 molli uestigio cedens arena subsideret, Cæcilius simula
 chro Serapidis denotato (ut uulgus superstitiosus solet)
 manum ori admouens, osculum labijs prestit. Tunc Oستا
 uius ait: Non boni uiri est Marce frater, hominẽ domi fo-
 risq; lateri tuo inherentem, sic in hac imperitiie uulgaris
 cæcitate deserere: ut tam luculento die in lapides eum pa-
 tiaris impingere, effigatos sanẽ, & unctos, et coronatos:
 cum scias huius erroris non minorẽ ad te quã ad ipsum
 infamiam redundare. Cū hoc sermone eius mediũ spaciũ
 ciuitatis emensi, iam liberum litus tenebamus. Ibi arenas
 extimas, uelut sterneret ambulacro, perfundens lenis un-
 da tenebat: & ut semper mare etiam positus flatibus in-
 quietum est, etsi non canis spumosisq; fluctibus exhibit ad
 terram, tamen crispis torosisq; ibidem erroribus delecta-
 ti per quã sumus, cum in ipso æquoris limine plantas tin-
 gueremus, quod uicissim nũc ad pulsum nostris pedib. al-

luderet fluctus: nunc relabens, ac uestigia retrahēs, in sese
 reforberet. Sensim itaq; tranquilleq; progressi, oram cur
 uū molliter littoris, iter fabulis fallētib; legebamus. Hæ fa
 bulæ erant Octauij differentis de nauigatione narratio.
 Sed ubi eundi spaciū satis iustum cū sermone consumpsim
 us: eandē emensi uiam rursus uersis uestigijs terebamus:
 Et cum ad id loci uentū est, ubi subductæ nauiculæ substra
 tis roboribus, à terrena labe suspēsa quiescebāt: pueros ui
 demus certatim gestientes, testarū in mare iaculationibus
 ludere: is lusus est testam teretem iactatione fluctuū leui
 gatam legere de littore, eam testa plano situ digitis com
 prehensam, inclinem ipsum atq; humilem, quantum potest
 undas irrotare: ut illud iaculū uel dorsum maris raderet,
 uel enaret, dum leni impetu labitur: uel summis fluctib;
 consis emicaret, emergeret, dum assiduo saltu subleuatur.
 Is se in pueris uictorem ferebat, cuius testa & proccurre
 ret lōgius, & frequentius resiliiret. Igitur cum omnes hac
 spectaculi uoluptate caperemur, Cæcilius nihil intēdere,
 neq; de contentione ridere, sed tacens, anxius, segregatus
 dolore, nescio quid uultu fatebatur. Cui ego, quid hoc est
 rei? cur non agnosco Cæcili alacritatē tuam illam? & illā
 oculorū etiam in serijs hilaritatē requiro? Tum ille. Iam
 dudum me Octauij nostri acriter angit, & remordet ora
 tio: qua in te inuēctus obiurgauit negligentia, ut me dissi
 mulanter grauius argueret insciētia. Itaq; progrediar ul
 terius, de toto & integro mihi cū Octauio res est. Si pla
 cet, ut ipsius sectæ homo cū eo disputem, iam profectio in
 telliget facilius esse in cōtubernalib; disputare quā cōsere
 resapiētiā, modo in istis ad tutelam balnearū iactis, &

in altum procurrentibus petrarum obicibus residamus,
 ut & requiescere de itinere possimus, & intentius dispu-
 tare. Et cum dicto eius assedimus: ita ut me ex tribus me-
 dium lateris ambitione protegerent, nec hoc obsequij fuit
 aut ordinis, aut honoris quippe cum amicitia pares sem-
 per aut accipiat aut faciat: sed ut arbiter, & utrisque pro-
 ximus aures darem, & discrepantes duos medius segre-
 garem. tum sic Cæcilius exorsus est: Quanquam tibi Mar-
 ce frater, de quo cum maxime querimus nō sit ambiguū:
 utpote cū diligenter in utroq; uiuendi genere uersatus re-
 pudiaris alterū, alterū comprobaris: impræsentiarū tamē
 ita tibi informandus est animus, ut libram teneas æquissi-
 mi iudicis, nec in alteram partem propensus incumbas: ne
 non tam ex nostris disputationibus nata sententia, quā
 ex tuis sensib; prolata uideatur: proinde si mihi quasi no-
 uus aliquis, & quasi ignarus partis utriusq; considas, nul-
 lum negotium est patefacere, omnia in rebus humanis du-
 bia, incerta, suspensa, magisq; omnia uerisimilia, quā ue-
 ra. Quo magis mirum est, nonnullos tædio inuestigandæ
 penitus ueritatis cuiuslibet opinioni temere succumbere:
 quā inexplorando pertinaci diligentia perseuerare. Ita
 que indignandum omnibus, indolendum est, audire
 quosdam, et hoc studiorum rudes, literarum profanos, ex-
 pertes artium etiam sordidarum, certum aliquid de sum-
 ma rerum, aut maiestate decernere, de qua tot omnibus se-
 ctuū sectarum plurimarum usq; adhuc ipsa philosophia
 deliberat: nec immerito, cum tantum absit ab exploratio-
 ne diuina humana mediocritas, ut neq; quæ supra nos cœ-
 lo suspensa sublata sunt, neq; quæ infra terram profunda

demersa sunt, aut scire sit datum, aut scitari permissum,
 aut scrutari religiosum: beati satis, satisq; prudentes iure
 uideamur, si secundum illud uetus sapientis oraculum,
 nosmetipsos familiarius nouerimus. Sed quatenus indul-
 gentes insano atq; inepto labori ultra humilitatis nostre
 terminos euagmur, & in terram proiecti cœlum ipsum
 & ipsa sidera audaci cupiditate transcendimus, uel hunc
 errorem saltem non uanis & formidolosis opinionibus
 implicauimus: sint principia omnium semina natura in se
 coeunte densata: quis hic auctor deus? Sint fortuitis con-
 cursionibus totius mundi membra coalita, digesta, forma-
 ta quis deus machinator? Sidera licet ignis accenderit, &
 cœlum licet sua materia suspendere: licet terram fundau-
 rit pondere, & mare licet in fluxerit è liquore, unde hæc
 religio, unde formido, que superstitio est: Homo, & ani-
 mal omne quod nascitur, inspiratur, attollitur, elementor-
 rum id uoluntaria concretio est: in que rursum homo, &
 animal omne diuiditur, soluitur, dissipatur. ita in fontem
 refluant, & in semet omnia reuoluuntur, nullo artifice,
 nec iudice, nec auctore, sic congregatis ignium semini-
 bus soles alios, atque alios semper splendere: sic exhalatis
 terre uaporibus nebulas semper adulescere: quibus den-
 satis coactisq; nubes altius surgere: iisdem labantibus plu-
 uias fluere: flare uentos: grandines increpare: uel nimbis
 collidentibus tonitrua mugire: rutilare fulgura, fulmina
 præmicare: adeo passim cadunt, montes irruunt, arbori-
 bus incurrunt: sine delectu tangunt loca sacra, & profana:
 homines noxios feriunt, & sæpe religiosos. Quid tem-
 pestates loquar uarias, & incertas: quibus nullo ordine,
 uel

uel examine rerum omnium impetus uoluntatur, in naufragijs bonorum, malorumq; fata mixta, merita confusa, in incendijs interitum conuenire infontium, nocentiumq; & cum tabe pestifera cœli tractus inficitur, sine discrimine omnes deperire: & cum belli ardore scuitur, meliores potius occumbere. In pace etiam non tantum æquatur nequitia melioribus, sed & colitur: ut in pluribus nescias, utrum sit eorum detestanda prauitas, an optanda felicitas. Quod si mundus diuina prouidentia, & alicuius numinis auctoritate regeretur, nunquam mereretur Phalaris, & Dionysius regnum: nunquam Rutilius & Camillus exilium, nūquam Socrates uenenum. Ecce arbuta frugifera, ecce etiam seges cana, iam temulenta uindemia, in bri corrumpitur, grandine cæditur: adeo ut incerta nobis ueritas occultatur, & premitur: aut, quod magis credendum est, uarijs & lubricis casibus, soluta legibus fortuna dominatur. Cum igitur aut fortuna certa, aut incerta natura sit, quando uenerabilius ac melius, antistes ueritatis maiorum excipere disciplinam, religiones traditas colere, deos, quos a parentibus ante imbutus existimare quàm cognosse, familiarius adorare, nec de numinibus ferre sententiam, sed prioribus credere, qui adhuc rudi seculo in ipsis mundi natalib. meruerunt deos uel faciles habere uel reges. Inde adeo per uniuersa imperia, prouincias, oppida uidemus singulos sacrorum ritus gentiles habere, & deos colere municipales, & eleusinos Cererem, Phrygas Magnā matrem, Epidaurios Aesculapium. Chalæos Belum, Astartem Syros, Dianā Tauros, Gallos Mercurium, uniuersa Romanos. Sic eorum potestas, & auctoritas

ritas totius orbis ambitus occupauit: sic imperium suū ul-
 tra solis uias, & ipsius Oceani limites propagauit, dum
 exercent in armis uirtutem religiosam, dum orbem muni-
 unt sacrorum religionibus, castis uirginibus, multis hono-
 ribus ac nominibus sacerdotū: dum obsesti, & citra solum
 capitolium capti, colunt deos, quos alius iam spreuisset ira-
 tos, & per Gallorum acies mirantium superstitionis auda-
 ciam pergunt telis inermes, sed cultu religionis armati:
 dum captis in hostilibus mœnibus adhuc ferociente uictoria
 numina uicta uenerantur: dū undiq; hospites deos que-
 runt, & suos faciunt: dum aras extruunt, etiam ignotis nu-
 minibus, & manibus. Sic dum uniuersarū gentium sacra
 suscipiunt, etiam regna meruerūt. Hic perpetuus uenera-
 tionis tenor mansit, qui longa etate non infringitur, sed
 augetur: quippe antiquitas cærimonijs atq; sanis tantum
 sanctitatis tribuere consueuit, quantum adstruxerit uetu-
 statis. Nec tamen temere (ausim enim interim & ipse con-
 cedere, & sic melius errare) maiores nostri, aut obseruan-
 dis augurijs, aut extis consulendis, aut instituendis sacris,
 aut delubris dedicandis operam nauauerunt. Specta de li-
 bris memoriam, iam eos deprehendes imitasse ritus om-
 nium religionum, uel ut remuneraretur diuina indulgen-
 tia, uel ut auerteretur imminens ira, aut iam tumens & se-
 uiens placaretur. Testis mater deum, quæ aduentu suo &
 probauit matronæ castitatem, & urbem metu hostili libe-
 rauit. Testes equestrium fratrum in lacu sicut ostenderant
 statuæ consecratæ, qui anbeli spumantibus equis atque su-
 mantibus de Perse uictoriam eadem die qua fecerant nun-
 ciauerūt. Testis ludorum offensa Ioue de somno plebei ho-
 minis

minis iteratio: & Deciorum deuotio rata testis est: testis
 & Curtius, qui equitis sui uel mole uel honore hiatum
 profunda uoraginis coæquauit. frequentius etiam quàm
 uolebamus deorum præsentiam contempta auspicia con-
 testata sunt. Sic Allia nomen infaustum, sic Claudij & Iu-
 nij, nõ prælium in Pœnos, sed ferale naufragium est. Et ut
 Thrastimeneus Romanorum sanguine et maior esset & de
 color, spreuit auguria Flaminius: & ut Partbos signa re-
 petamus, dirarum imprecationes Crassus & meruit & ir-
 risit. Omitto uetera quæ multa sunt, & de deorum natali-
 bus, donis, muneribus, negligo carmina poetarum: prædi-
 cta etiam de oraculis fata transilio, ne uobis antiquitas ni-
 mium fabulosa uideatur: intende templis, ac delubris deo-
 rum, quibus Romana ciuitas & protegitur & ornatur,
 magis sunt augusta numinibus incolis, præsentibus, in qui-
 linis, quàm cultu insignia et muneribus opulenta. Inde a-
 deo pleni, & mixti deo uates futura præcerpunt, dant
 cautelam periculis, morbis medelam, spem afflictis, opem
 miseris, solatium calamitatibus, laboribus leuamentum:
 etiam per quietem deos uidemus, audimus, agnoscimus,
 quos impie per diem negamus, uiolamus, peieramus. Ita-
 que cum omnium gentium de dijs immortalibus, quam-
 uis incerta sit uel ratio, uel origo, maneat tamen firma cõ-
 sensio, neminem fero tanta audacia, tamq; irreligiose ne-
 scio qua prudentia tumescens, qui hæc religionem tam
 uetustam, tam utilem, tam salubrem dissoluere, aut infir-
 mare nitatur. Sic licet ille Theodorus Cyrenæus, uel qui
 prior Diagoras Melius, cui Atheon cognomen apposuit
 antiquitas, qui uterq; nullos deos asscuerando, timorem
 omnem

omnem, quò humanitas regitur, uenerationemq; penitus
 sustulerunt: nunquam tamen in hac impietatis disciplina
 simulatæ philosophiæ nomine, atq; auctoritate pollebūt.
 Cum Abderitem Protagoram Athenienses uiri, consultè
 potius quàm prophane disputantem & expulerint suis fi-
 nibus, & in concione eius scripta deriserint: quid homi-
 nes (sustinebitis enim me impetum susceptæ actionis libe-
 rius exerentem) homines inquam, deploratæ, inclinatæ,
 ac desperatæ factionis grassari in deos non ingemiscendū
 est, qui de ultima sæce collectis imperitiis, & mulie-
 ribus credulis sexus sui facilitate labentibus, plebē profa-
 næ coniurationis insitunt: que nocturnis congregatio-
 nibus, & ieiunijs solennibus, & inhumanis cibus, non sa-
 cro quodam sed piaculo fœderantur, latebrosa & lucifif-
 gax natio, in publico muta, in angulis garrula: templa ut
 busta despiciunt: deos despuunt, rident sacra, miserrantur
 miseri (si fas est) sacerdotum honores, & purpuras despi-
 ciunt ipsi seminudi, pro mira stultitia & incredibili auda-
 cia spernunt tormenta presentia, dum incerta metuumt et
 futura, & dum mori post mortem timent, interim mortem
 non timent. ita illis pauor & fallax spes solatio rediuiuo
 blanditur. Ac iam ut fecundius nequiora proueniunt, ser-
 pentibus in dies perditis moribus per uniuersum orbem
 sacraria ista teterrima impiæ coitionis adolescunt, eruenda
 prorsus hæc, & execranda cōsensio. occultis se notis &
 insignibus noscunt, & amant mutuo pene antequam no-
 uerint: passim etiam inter eos uelut quædam libidinum re-
 ligio miscetur. ac se promiscue appellant fratres, & soro-
 res, ut etiam non insolens stuprum intercessione sacri no-
 minis

minis fiat incestum. ita uana & demens superstitio sceleribus
 glorietur. Nec de ipsis, nisi subsisteret ueritas maxima
 & uaria & honore præfanda sagax fama loqueretur. Au-
 dio eos turpissimæ pecudis caput asini cōsecratum inepta
 nescio qua persuasione uenerari: digna & nata religio ta-
 libus moribus: alij eos ferunt ipsius antistitis ac sacerdotis
 colere genitalia & quasi parentis sui adorare naturā. ne-
 scio an falsa, certe occultis ac nocturnis sacris apposita su-
 perstitio: & hominem summo supplicio pro facinore puni-
 tum, & crucis ligna feralia eorum cærimonijs fabulatur,
 congruentia perditis sceleratisq; tribuit altaria, ut id co-
 lant quod merentur. iam de inuitandis tirūculis fabula tam
 detestanda quàm nota est. infans farre contectus, ut deci-
 piat incautos, apponitur ei qui sacris imbuatur. is infans
 à tirūculo farris superficie quasi ad innoxios ictis prouo-
 cato cæcis occultisq; uulneribus occiditur: huius (prò ne-
 fas) satienter sanguinem lambit: huius certatim membra
 dissipant. hac foederantur hostia: hac conscientia sceleris
 ad silentium mutuum pignorantur. hæc sacra sacrilegijs
 omnibus tetriora. Et de conuiuio notum est, passim omnes
 loquuntur, id etiam Cirtensis nostri testatur oratio: ad e-
 pulas solenni die coeunt, cum omnibus liberis, sororibus,
 matribus, sexus omnis homines, & omnis ætatis. illic post
 multas epulas, ubi conuiuium caluit, & incestæ libidinis
 ebrietate feruor exarsit, canis, qui candelabro nexus est,
 lactu offūle ultra spaciū lineæ qua uinctus est ad impe-
 tum & saltum prouocatur: sic euerso & extincto conscio
 lumine impudentibus tenebris nexus infandæ cupiditatis
 inuoluant per incertum sortis, & si nō omnes opera, con-
 scientia

scientia tamē pariter incesſi. quoniam uoto uniuersorum
 appetitur, quicquid accidere poteſt in actu ſingulorum.
 Multa prætereo conſulto. nam & hæc nimis multa ſunt,
 quæ aut omnia, aut pleraq; omnium uera declarat ipſius
 prauæ religionis obſcuritas. cur etenim occultare et abſcō
 dere quicquid illud colunt magnopere nituntur? cū hone
 ſta ſemper publico gaudeant, ſcelera ſecreta ſint? cur nul
 las aras habent, templa nulla, nulla nota ſimulachra, nun
 quam palam loqui, nunquam libere congregari, niſi illud
 quod colunt, & interprimūt, aut puniendum eſt, aut pu
 dendum? Vnde autē, uel quis ille, aut ubi deus unicuſ, ſoli
 tarius, deſtitutus: quē non gens libera, nō regna, non ſaltē
 Romana ſuperſtitio nouerūt? Iudæorū ſola et miſera gen
 tilitas unū & ipſi deum, ſed palām, ſed templis, aris, uicti
 mis, cerimonijsq; coluerunt: cuius adeo nulla uis, nec po
 teſtas eſt, ut ſit Romanis hominibus cū ſua ſibi natione ca
 ptiuus. At etiā Chriſtiani quenam mōſtra, quæ portenta
 cōſingunt? deū illum ſuum quē nec oſtendere poſſunt, nec
 uidere, in omnium mores, actus omnium, uerba deniq; &
 occultas cogitationes diligētē inquirere: diſcurrentē ſci
 licet, atq; ubiq; præſentem: moleſtū illum uolunt, in quietum,
 impudenter etiam curioſum. ſiquidē aſtat factis om
 nibus, locis omnib; intererrat: cum nec ſingulis inſeruire
 poſſit per uniuerſa diſtrictus, nec uniuerſis ſufficere in ſin
 gulis occupatus. Quid quod toto orbi, & ipſi mundo cū
 ſyderibus ſuis minantur incendiū, ruinam moliuntur, qua
 ſi aut naturæ diuinis legibus conſtitutus æternus ordo tur
 betur: aut rupto elementorum omnium ſcēdere & cœleſti
 cōpagine diuiſa, moles iſta, qua cōtinetur & cingitur, ſub
 ruatur

riatur. Nec hac furiosa opinione contenti aniles fabulas
 adstruunt, & annectunt. renasci se ferunt post mortem, et
 cineres & fauillas: & nescio qua fiducia mēdacij suis in-
 uicem credunt. putes eos iam reuixisse. anceps malum &
 gemina dementia: caelo & astris quæ sic relinquimus, ut
 inuenimus, interitū denunciare: sibi mortuis extinctis, qui
 sicut nescimur & interimus, aternitatem repromittere.
 Inde uidelicet & execrantur rogos, & damnant ignium
 sepulturas. quasi non omne corpus, & si flammis subtra-
 hatur, annis tamen & atatibus in terram resoluatur: nec
 interfit, utrum feræ diripiant, an maria consumant: an hu-
 mus contegat, an flamma subducatur: cum cadaueribus om-
 nis sepultura, si sentiunt, pœna sit: si non sentiunt, ipsa con-
 sciendi celeritate medicina. Hoc errore decepti beatam si-
 bi, ut bonis, & perpetem uitam mortuis pollicentur: cete-
 ris, ut iniustis, pœnam sempiternam. Multa ad hæc suppe-
 tunt ni festinet oratio, iniustos ipsos magis: nec laboro, iam
 docui: quanquam & si iustos darem, culpam tamen uel
 innocentiam fato tribui sententijs plurimorum, etiam ue-
 stra consensio est. nā quicquid agimus, ut alij fato, ita uos
 deo, addicitis. sic sectæ uestre non spontaneos cupere,
 sed electos. Igitur iniquum iudicem fingitis, qui sortem in
 hominibus puniat, non uoluntatem. Vellem tamen sciscita-
 ri, utrumne cum corporibus, & corporibus quibus, ipsis
 ne, an innouatis surgatur. sine corpore: sine corpore hoc,
 quod sciam, neq; mens, neq; anima, nec uita est. Ipso cor-
 pore: sed iam ante dilapsus est. alio corpore: ergo homo
 nouus nascitur, non prior ille reparatur. & tamen tanta
 etas abiit, secula innumera fluxerunt, quis unus ullus ab

inferis uel Protefilai sorte remeauit horarum saltem per
 misso cōmēatu: uel ut exemplo crederemus? Omnia ista fi
 gmenta male sanæ opinionis, & inepta solatia à poetis fal
 lacibus in dulcedine carminis lusa à uobis nimium credu
 lis in deum uestrū turpiter reformata sunt. nec saltem de
 presentibus capitis experimentū, quā uos irritæ pollici
 tationis cassa uota decipiant. quid post mortē impendat,
 miseri dum adhuc uiuitis æstimate. ecce pars uestrum &
 maior & melior ut dicitis, egetis, algetis, opere, fame, la
 boratis. & deus patitur, dissimulat. non uult, aut non po
 test opitulari suis. ita aut inualidus, aut iniquus est. tu qui
 immortalitatē posthumam somnias, cum querquero qua
 teris, cum febribus ureris, cum dolore laceraris, non tum
 conditionē tuam sentis? nō tum agnoscis fragilitatem? in
 uitus miser infirmitatis argueris, nec fateris? Sed omitto
 cōmuniā. ecce uobis minā, supplicia, tormenta, & iam nō
 adorandæ sed subeundæ cruces: ignes etiam, quos & præ
 dicitis & timetis: ubi deus ille qui subuenire reuiuiscenti
 bus potest, uiuentibus nō potest? Nonne Romani sine ue
 stro deo imperant, regnāt, fruuntur orbe toto, uestriq; do
 minantur? uos uero suspensi interim atq; solliciti honestis
 uoluptatibus abstinetis: non spectacula uisitis, nō pompis
 interestis: cōuiuia publica absq; uobis: sacra certamina,
 præceptos cibos, et delibatos altarib. potus abhorretis.
 Sic reformidatis deos, quos negatis. nō florib. caput neffi
 tis: non corpus odoribus honestatis: reseruatis unguēta su
 neribus: coronas etiam sepulchris denegatis, pallidi, trepi
 di, misericordia digni, sed nostrorum deorum. ita nec re
 surgitis miseri, nec interim uiuitis. Proinde siquid sapien
 tiæ

tie uobis, aut uerecundiae est, desinite caeli plagas, et ruin
 di fata et secreta rimari, satis est pro pedibus aspicere, ma
 xime indoctis, impolitis, rudibus, agrestibus: quibus non est
 datum intelligere ciuilia, multo magis denegatum est dis
 serere diuina. Quanquam si philosophandi libido est, So
 cratem sapientiae principem, quisquis uestrum tantus est,
 si potuerit imitetur eius uiri, quoties de caelestibus rogaba
 tur, nota responsio est. quod supra nos, nihil ad nos. meri
 to ergo de oraculo testimonium meruit prudentiae singu
 laris. quod oraculum idem ipse praesensit, iccirco uniuersis
 se praepositum: non quod omnia comperisset, sed quod
 nihil se scire didicisset: ita confesse imperitiae summa prudē
 tia est. Hoc fonte defluxit Arcefila, & multo post Carne
 adis et Academicorum plurimorum in summis quaestionibus
 tuta dubitatio, quo genere philosophari, & caute indocti
 possunt, & docti gloriose. Quid Simonidis Melici nonne
 admiranda omnibus & sectanda cunctatio? qui Simonides
 cum de eo, quid, & quales arbitraretur deos ab Hierone
 tyranno quaereretur, primo deliberationi diem petijt: po
 stridie biduum prorogauit, mox alterum tantum admoni
 tus adiunxit: postremo cum causas tantae morae tyrannus in
 quireret, respondit ille, quod sibi quanto inquisitio tardior
 pergeret, tanto ueritas fieret obscurior. Mea quoque opi
 nione, quae sunt dubia, ut sunt, relinquenda sunt, nec tot ac
 tantis uiris deliberantibus temere & audaciter in alterā
 partem ferenda sententia est, ne aut anilis inducatur su
 perstitio, aut omnis religio destruat. Sic Cæcilius, & re
 nidens: nam indignationis eius tumorem effusa orationis
 impetus relaxauerat: Et quid ad haec (ait) audet Octauius

homo plautinae profapia, ut pistorum praecipuus, ita potestremus philosophorum? Parce, inquam in eum plaude-
 re: neque enim prius exultare te dignum est concinnitate
 sermonis, quam utrinque plenius fuerit peroratum, ma-
 xime cum non laudi, sed ueritati disceptatio uestra nita-
 tur. Et quanquam magnum in modum me subtili uarieta-
 te tua delectarit oratio, tamen altius moueor, non de pre-
 senti actione, sed de toto genere disputandi: quod plerun-
 que pro differentiarum uiribus, & eloquentiae potestate, e-
 tiam perspicua ueritatis conditio mutetur. Id accidere per-
 notum est auditorum facilitate, qui dum uerborum leno-
 cinio a rerum intentionibus auocantur, sine delectu assen-
 tiuntur dictis omnibus: nec a rectis falsa secernunt, nesci-
 entes inesse & incredibili uerum, & in uerisimili menda-
 cium. Itaque quo saepius asseuerationibus credunt, eo fre-
 quentius a peritioribus arguuntur: sic assidue temeritate
 decepti, culpam iudicis transferunt ad incerti querelam,
 ut damnatis omnibus malint uniuersa suspendere, quam
 de fallacibus iudicare. Igitur nobis prouidendum est, ne
 odio idem idem sermonum omnium laboremus: ita ut in exe-
 crationem, & odium hominum plerique simpliciores esse-
 rantur. Nam incaute creduli circūueniuntur ab his, quos
 bonos putauerunt: mox errore consimili iam suspectis om-
 nibus, ut improbos metuunt, etiam quos optimos sen-
 tire potuerunt. Nos proinde solliciti, quod utrinque omni
 negotio disseratur, & ex altera parte plerumque obscu-
 ra sit ueritas, ex altero latere mira subtilitas, quae nonnun-
 quam ubertate dicendi, fidem confessa probationis imi-
 tetur, diligenter, quantum potest, singula ponderemus,

ut arguti. is quidē laudare, ea uero quæ recta sunt eligere, probare, suscipere possumus. Decedis (inquit Cæcilius) officio iudicis religiosi: nam per iniurium est, uires te actionis meæ intergressu grauisimæ disputationis infringere, cum Octavius integra, & illibata habeat singula. Si potest refutari id quod criminariis, inquam in commune, nisi fallor, compendium protuli, ut examine scrupuloso nostram sententiam non eloquentiæ tumore, sed rerum ipsarum soliditate libremus: nec auocāda, quod quereris, diutius intentio, cum toto silentio liceat responsionem lanuarum nostri iam gestientis audire. & Octavius: Dicam equidem, ut potero, pro uiribus: & adnotandum tibi mecū est, ut conuitorum amarissimam labem uerborum ueracium lumine diluamus. nec dissimulabo principio ita Natalis mei errantem, uagam, lubricam nutasse sententiam ut sit nobis ambigendum, utrum sua eruditio turbata sit, an uacillauerit per errorem: nam interim deos credere, interim se deliberare uariauit, ut propositionis incerto, certior responsionis nostræ intentio fundaretur. Sed in natali meo uersutiam nolo, non credo, procul est ab eius simplicitate subtilis urbanitas. Quid igitur? ut qui rectam uiam nescit, ubi ut sit, in plures una diffinditur, heret anxius, nec singulas audet eligere, nec uniuersas probare: sic cui non est ueri stabile iudicium, prout infida suspitio spargitur, ita eius dubia opinio dissipatur. Nullum itaque miraculum est, si Cæcilius identidem in contrariis ac repugnantibus iactetur astu & fluctuetur: quod ne fiat ulterius, conuincam, & redarguā: quāuis diuersa, quæ dicta sunt, una ueritate confirmata probataque: nec dubitandum ei de cætero est, nec uagandum.

dum. Et quoniam meus frater erupit egre se ferre, stomachari, indignari, dolere illiteratos, pauperes, imperitos, de rebus cœlestibus, disputare: sciat omnes homines sine delectu ætatis, sexus, dignitatis rationis & sensus capaces et habiles procreatores: nec fortuna nactos, sed natura institutos esse sapientiam: quin ipsos etiam philosophos, uel si qui alij artium repertores in memorias exierunt, priusquam solertia mentis parerent nominis claritatem, habitos esse plebeios, indoctos, seminudos, adeo diuites facultatibus suis illigatos, magis aurum suscipere consuesse, quam cœlum: nostrates pauperes, & commentos esse prudentiam, & tradidisse cæteris disciplinam. Vnde apparet ingenium nõ dari facultatibus, nec studio parari, sed cum ipsa mentis formatione generari. Nihil itaque indignandum, uel dolendum, si quicumque de diuinis querat, sentiat, proferat, cum non disputantis auctoritas, sed disputationis ipsius ueritas requiratur: atque etiam, quo imperitior sermo, hoc illustrior ratio est: quoniam non succurritur pompa faciundie, & gratiæ, sed, ut est, recti regula sustinetur. Nec recusato, quod Cecilius asserere inter præcipua connixus est, hominem nosse se, & circūspicere, quid sit, unde sit, quare sit, utrum elementis concretus, an concinnatus atomis, an potius à deo factus, formatus, animatus. Quod ipsum explorare, & eruere sine uniuersalis inquisitione non possumus, cum ita coherentia, connecta, concatenata sint, ut nisi diuinitatis rationem diligenter excusseris, nescias humanitatis: nec possis pulchre gerere rem ciuilem, nisi cognoueris hanc communem omnium mundi ciuitatem: præcipue cum à feris, beluis, hoc differe

differamus, quod illa prona, in terramq; uergentia, nihil
 nata sint prospicere, nisi pabulum: nos quibus uultus ere-
 ctus, quibus suspectus in caelum datus est, sermo, & ratio,
 per quæ dominum agnoscimus, sentimus, imitamur igno-
 rare nec fas, nec licet ingerentem sese oculis, & sensibus
 nostris coelestem claritatem. Sacrilegij enim uel maximi
 instar est, humi quærere, quod in sublimi debeas inueni-
 re. Quo magis mihi uidentur qui hunc mundi totius or-
 natum non diuina ratione perfectum uolunt: sed frustis
 quibusdam temere coherentibus conglobatum, mentem,
 sensum, oculos denique ipsos non habere. Quid enim po-
 test esse tam apertum, tam confessum, tamq; perspicuum,
 cum oculos in caelum sustuleris, & quæ sunt infra circæ-
 que lustraueris, quàm esse aliquod numen prestantissimæ
 mentis, quo omnis natura inspiretur, moueatur, alatur,
 gubernetur? Cælum ipsum uide quàm late tenditur, quàm
 rapide uoluitur, uel quod in noctem astris distinguitur,
 uel quod in diem sole lustratur: iam scies quàm sit in eo
 summi moderatoris mira & diuina libratio. Vide & an-
 num ut solis ambitus faciat, & mensem uide ut luna au-
 ctu, senio, labore circumagat. Quid tenebrarum, & lu-
 minis dicam recursantes uices, ut nobis operis, & quie-
 tis alterna reparatio? Relinquenda uero astrologis pro-
 lixior de syderibus oratio, uel quæ regant cursum nauig-
 andi, uel quæ arandi, metendiq; tempus inducant, quæ
 singula non modo ut crearentur, fierent, disponderentur,
 summi opificis, & perfectæ rationis eguerunt, uerume-
 tiam sentiri, perspicui, intelligi, sine summa solertia & ra-
 tione non possunt. Quid cum ordo temporum hac frugū

stabili uarietate distinguitur: nonne auctorem suum parentemq; testatur? Ver æque cum suis floribus, & æstas cum suis mensesibus, & autūni maturitas grata & hiberna oliuitas necessaria: qui ordo facile turbaretur, nisi maxima ratione cōsisteret. Iam prouidentia quantæ, ne hyems sola glacie ureret, aut sola æstas ardore torreret, autūni, & ueris inferere medium temperamentū, ut per uestigia sua anni reuertentis occulti & innoxij transitus laberentur. Mari intende, lege litoris stringitur, quicquid arborum est uide, quā ē terra uisceribus animatur. Aspice oceanum, refluit reciprocis æstibus: uide fontes, manant uenis perennibus: fluuios intuere, eunt semper exercitiis lapsibus. Quid loquar apte disposita recta montiū, collium flexa, porrecta camporū? Quidue animantiū loquar aduersus sese tutelā multiformem? alias armatas cornibus, alias dentibus septas, & fundatas unguis, & spicatas aculeis: aut pedum celeritate liberatas, aut elatione pinnarum. Ipsa præcipue formæ nostræ pulchritudo deū fatetur artificem, status rigidus, uultus erectus, oculi in summo uelut in specula constituti, & omnes ceteri sensus uelut in arce cōpositi. Longum est ire per singula, nihil in homine membrorū est, quod nō & necessitatis causa sit, & decoris, & quod magis mirum est, eadē figura omnibus, sed quædam unicuiq; liniamenta deflexa, sic & similes uniuersi uidemur, & inter se singuli dissimiles inuenimur. Quid nascēdi ratio, quid cupido generādi? Nonne à deo data est, et ut ubera partu maturescēte lactescant, & ut tener fœtas ubertate lactei roris adoleseat? Nec uniuersiati solūmodo deus, sed & partibus cōsūlit. Britannia sole deficitur, sed circum=

circūfluentis maris tepore recreatur, Aegypti siccitatem
 tēperat Nilus amnis: colit Euphrates Mesopotamiā, pro
 imbribus pensat: Indus flumen & serere orientē dicitur,
 & rigare. Quod si ingressus aliquā domum, omnia ex=
 culta, disposita, ornata uidisses: utiq; præesse ei crederes
 dominū, & illis bonis rebus multo esse meliorē. Ita in hac
 mundi domo, cum cælum, terramq; perspicias, providen=
 tiam, ordinem, legem, crede esse uniuersitatis dominum,
 parentēq; , ipsis syderibus & totius mundi partibus pul=
 chriorem. Ni fortē, quoniam de providētia nulla dubitā=
 tio est, inquiredum putas, utrum unius imperio, an arbi=
 trio plurimorū cœleste regnum gubernetur: quod ipsum
 non est multi laboris aperire cogitanti imperia terrena,
 quibus exempla utiq; de cœlo: quando unquam regni so=
 cietas aut cum fide cœpit, aut sine cruore discessit? Omit=
 to Persas de equorum hinnitu augurantes principatum,
 & Thebanorum permortuam fabulam transeo, ob pasto=
 rum & casæ regnum de geminis memoria notissima est:
 generi & soceri bella toto orbe diffusa sunt, & tam ma=
 gni imperij duos fortuna non cœpit. Vide cætera, rex u=
 nus apibus, dux unus in gregibus, in armētis rector unus:
 tu in cœlo summam potestatem diuidi credas, et scindi ue=
 ri illius ac diuini imperij totam potestatem? cum palam
 sit parentem omnium deum, nec principium habere, nec
 terminum: qui natiuitatem omnibus præstet, sibi perpe=
 tuitatem, qui ante mundum fuerit sibi ipse pro mundo,
 qui uniuersa quæcunq; sunt, uerbo iubet, ratione dispen=
 sat, uirtute consummat. Hic nec uideri potest, uisu clarior
 est, nec comprehendi potest, nec æstimari, sensibus maior

est, infinitus, immensus, & soli sibi tantus quantus est notus. Nobis uero ad intellectū pectus angustum est: & ideo sic eum digne aestimamus, dum inestimabilem dicimus. Eloquentiarum quem admodum sentio: magnitudinem dei, qui se putat nosse, minuit: qui non uult minuere, non nouit. nec nomen Deo quæras deus nomen est: illic uocabulis opus est, cum per singulos proprijs appellationū insignib. multitudo dirimenda est. Deo, qui solus est, dei uocabulum totum est: quem si patrem dixerō, terrenum opineris: si regem, carnalem suspiceris, si dominū, intelliges utiq; mortalem. Aufer additamenta nominū, & perspicies eius claritatem. Quid quod omnium de isto habeo consensum? Audio uulgus, cū ad cælum manus tendūt, nihil aliud quàm deum dicunt, & deus magnus est, & deus uerus est: & si deus dederit, uulgi iste naturalis sermo est, an Christiani cōsistentis oratio? et qui Iouē principem uolunt, falluntur in nomine, sed de una potestate consentiunt. Audio poetas quoq; unū patrem diuum, atq; hominū prædicantes, & talem esse mortalium mentem, qualem parens omnium deus induxerit. Quid Mantuanus Maro? Nonne apertius, proximius, uerius. principio (ait) cælum, & terras, & cetera mundi membra spiritus intus alit, & insuasa mens agitat? Inde hominū, pecudumq; genus, & quicquid aliud animalium idem alio loco mentem istam & spiritum deum nominat. Hæc enim uera sunt: Deum namq; ire per omnes terrasq; tractusq; maris, cælumq; profundum, Vnde homines, & pecudes, unde imber, & ignes. Quid aliud à nobis deus quàm mens, & ratio, & spiritus prædicatur? Recenseamus, si placet, disciplinam phisolo-

losophorum, deprehendes eos, & si sermonibus uarijs, i-
 psis tamen rebus in hanc unam coire & conspirare sen-
 tentiam. Omitto illos rudes, & ueteres, qui de suis dictis
 sapientes esse meruerunt: sit Thales Milesius omnium pri-
 mus, qui primus omnium de coelestibus disputauit. idem
 Milesius Thales rerum initium aquam dixit: deum autem
 eam mentem, quæ ex aqua cuncta formauerit: & altior,
 & sublimior aquæ, & spiritus ratio, quàm ut ab homine
 potuerit inueniri à deo tradita. Vides philosophi princi-
 palis nobiscum penitus opinionem consonare. Anaxime-
 nes deinceps & post Apolloniates Diogenes æra deum
 statuunt, infinitum, & immensum. Horum quoque similis de
 diuinitate consensus est. Anaxagoræ uero descriptio, &
 modus infinitæ mentis deus dicitur: & Pythagoræ deus
 est animus, per uniuersam rerum naturam cõmeans, &
 intentus: ex quo etiam animalium omnium uita capiat. Xeno-
 phanem notum est omne infinitum cum mente deum
 tradere: et Antisthenem populares deos multos, sed natu-
 ralem unum præcipuum. Speusippum uim naturalem, anima-
 lem, qua omnia regatur deum nosse. Quid Democritus,
 quamuis atomorum primus inuentor nõnne plerumque na-
 turam, quæ imagines fundat & intelligentiã deum loquitur?
 Straton quoque et ipse naturã, etiam Epicurus ille, qui
 deos aut ociosos fingit, aut nullos, naturã tamen superpo-
 nit. Aristoteles uariat, & assignat tamen unam potestatem.
 nam interim mentem, mundum interim deum dicit, interim
 mundo deum præficit. Aristoteles ponticus uariat, aliàs mun-
 do, aliàs menti diuinæ tribuens principatum. Heraclides
 ponticus quoque deo diuinam mentem (quamuis uarie) scri-
 bit.

bit. Theophrastus, & Zenon, & Chrysippus, & Cleanthes sunt & ipsi multiformes, sed ad unitatē prouidentiae omnes reuoluuntur. Cleanthes enim mentem, modo animum, modo aethera, plerumque rationem Deum differuit? Zenon eiusdem magister naturalem legem atque diuinā, et aethera interim interdumque; rationem uult omnium esse principium: idem interpretando Iunonem aera, Iouem caelum, Neptunum mare, ignem esse Vulcanum, & ceteros similiter uulgi deos elementa esse monstrando, publicum arguit grauiter, & reuincit errorem. Eadem fere Chrysippus uim diuinam, rationalem naturam, & mundum interim, & fatalem necessitatem deum credit, Zenonemque; interpretatione physiologiae in Hesiodi, Homeri, Orpheique; carminibus imitatur, Babylonio etiam Diogeni disciplina est exponendi, & differendi, Iouis partum, & ortum Mineruae, & hoc genus ceterarum rerum uocabula esse non deorum. Nam Socraticus Xenophon formam dei ueri negat uideri posse, & ideo quaeri non oportere. Aristoteli Chius comprehendi omnino non posse. Vterque maiestatem dei intelligendi desperatione senserunt. Platoni apertior de deo, & rebus ipsis, & nominibus oratio est: & quae tota esset coelestis, nisi persuasionis ciuilibus nunquam admixtione sordesceret. Platoni itaque in Timaeo deus est ipso nomine, mundi parens, artifex animae, caelestium terrenorumque fabricator: quem & inuenire difficile praenimia & incredibili potestate, et cum inueneris in publicum dicere impossibile praefatur. Eadem fere et ista quae nostra sunt: nam & deum nouimus, et parentem omnium dicimus, & nunquam publice nisi interrogati praedicamus.

eamus. Exposui opiniones omnium ferme philosophorū,
 quibus illustrior gloria est, deum unum multis licet desi-
 gnasse nominibus: ut quiuis arbitretur aut nunc Christia-
 nos philosophos esse aut philosophos fuisse iam tūc Chri-
 stianos. Quod si prouidentia mundus regitur, & unius
 Dei nutu gubernatur, non nos debet antiquitas imperito-
 rum fabellis suis delectata, uel capta ad errorem mutui
 rapere consensus: cum philosophorum suorum sententijs
 resellatur, quibus & rationis, & uetustatis assistit aucto-
 ritas. Maioribus enim nostris tam facilis in mēdacijs fides
 fuit, ut temere crediderint etiam alia monstruosa miracu-
 la: Scyllam multiplicem, chimeram multiformem, & hy-
 dram felicibus uulneribus renascentem, & centauros e-
 quos suis hominibus implexos: et quicquid fāmæ licet fin-
 gere, illis erat libenter audire. quid illas aniles fabulas de
 hominibus aues, & feras homines, & de hominibus ar-
 bores atq; flores? quæ si essent facta, fierent quæ fieri non
 possunt, ideo nec facta sunt, similiter uero erga deos quo-
 que maiores nostri improvidi, creduli, rudi simplicitate
 crediderunt: dum reges suos colunt religiose, dum defun-
 ctos eos desiderant in imaginibus uidere, dum gestiunt eo-
 rū memorias instantius detinere, sacra facta sunt quæ sue-
 rant assumpta solatia. Deniq; & antequam cōmercijs or-
 bis pateret, & antequam gentes ritus suos moresq; misce-
 rent, unaqueq; natio conditorem suum, aut ducem inely-
 tum, aut reginam pudicam sexu suo fortiozem, aut alicui-
 us muneris uel artis repertorem uenerabatur, ut ciuem
 bonæ memoriæ. sic & defunctis præmium, & futuris da-
 batur exēplum. Lege stoicorū scripta, uel scripta sapien-
 tium,

tium, eadem mecum recognoscēs, ob merita uirtutis, aut muneris deos habitos. Euhemerus exequitur & eorū tales, patrias, sepulchra dinumerat, & per prouincias monstrat: dictæ Iouis, & Apollinis Delphici, & Phariæ Isidis, & Cereris Eleusiniæ. pro dijs assumptos in deos loquitur, qui errando inuentis nouis frugibus utilitati hominum profuere. In eandem sententiam & Perseus philosophatur, & annectit inuentas fruges, & frugum ipsarū repertoires, iisdem nominibus: ut comicus sermo est, Venere sine Libero & Cerere frigere. Alexander ille magnus Macedo in signi uolumine ad matrem suam scripsit, metu suæ potestatis proditum sibi de dijs hominibus à sacerdote secretū: ille Vulcanum facit omnium principē, et postea Iouis gentem, & dispiciis Isidis ad hirundinem sistrum, & aspersis mēbris inanem tui Serapidis, siue Osiridis tumulum. considera deniq; sacra ipsa: & ipsa mysteria, inuenies exitus tristes, fata, & funera, & luctus, atq; planctus miserorum deorum. Isis perditum filium cū Cynocephalo suo, & alijs sacerdotibus luget, plangit, inquit: & Isiaci miseri cædunt pectora, et dolorem infelicissimæ matris imitantur: mox inuēto paruulo gaudet Isis, exultant sacerdotes, Cynocephalus inuentor gloriatur: nec desinunt annis omnibus, uel pergere quod inueniunt, uel inuenire quod perdunt. Nonne ridiculum est, uel lugere quod colas, uel colere quod lugeas? Hæc tamen Aegyptia quondam, nunc & sacra Romana sunt. Ceres facibus accensis, & serpente circūlata, errore subreptam, & corruptā liberam anxia & sollicita uestigat. hæc sunt Eleusinia, & quæ Iouis sacra sunt: nutrix capella est, et aut
do pa

ão patri subtrahitur infans, ne uoretur, & corybantum
 cymbalis, ne pater audiat uagitus, tinnitus eliditur. de Cy
 bele dyndimena pudet dicere, quæ adulterum suum infeli
 citer placitum, quoniam & ipsa deformis, & uetula, &
 multorum deorum mater, ad stuprum illicere non pote
 rat, execut, ut deum scilicet faceret eunuchum. Propter
 hanc fabulam galli eam, & semiuiri sui corporis suppli
 cio colunt: hæc iam non sunt sacra, tormenta sunt. Quid
 formæ ipsæ, & habitus? nonne arguunt ludibria & dede
 cora deorum uestrorum? Vulcanus claudus deus, & debi
 lis: Apollo tot ætatibus leuis: Aesculapius bene barbatus,
 & si semper adulescentis Apollinis filius: Neptunus glau
 cis oculis, Minerua cæsis, bubulis Iuno, pedib. Mercurius
 alatis, Pan unguatis, Saturnus cõpeditis: Ianus uero fron
 tes duas gestat, quasi et auersus incedat: Diana interim est
 alte succincta uenatrix: & Ephesia mãmis multis, & ue
 rubus extructa: & triuia trinis capitibus, & multis ma
 nibus horrifca. quid ipse Iuppiter uester? modo imberbis
 statuitur, modo barbatus locatur: & cū hammon dicitur,
 habet cornua, & cū capitolinus, tūc gerit fulmina, & cū
 latiaris, cruore perfunditur: & cū feretrius, non auditur.
 Et ne longius multos Ioues obeam, tot sunt Iouis mōstra,
 quot nomina. Erigone suspēsa de laqueo est, ut uirgo in
 ter astra ignita sit: Castores alternis moriūtur, ut uiuant:
 Aesculapius ut in deū surgat, fulminatur: Hercules, ut ho
 minē exuat, æt. eis ignibus cõcrematur. Has fabulas & er
 rores & ab imperitis parentibus didicimus, & (quod est
 grauius) ipsis studijs & disciplinis elaboramus, carminē
 bus præcipue poetarum: qui, per mirum, quantum uerita
 ti ipsi

ti ipsi sua auctoritate nocuere. et Plato ideo præclare Ho-
 merum illum inçlytū laudatum & coronatū de ciuitate
 quam in sermone instituebat, eiecit. Hic enim præcipuus
 bello troico deos uestros, & si ludos facit, tamen in ho-
 minum rebus & actibus miscuit, hic eorum paria com-
 posuit, sauciauit Venerem, Martem uinxit, uulnerauit, su-
 gavit: Iouem narrat Briareo liberatum, ne à dijs cæteris
 ligaretur: & Sarpedonem filium, quoniam morti non po-
 terat eripere, cruentis imbribus fleuisse, & Cesto Vene-
 ris illectum, flagrantias quàm in adulteras soleat cum Iu-
 none uxore concumbere. alibi Hercules stercora egerit,
 et Apollo Admeto pecus pascit. Laomedonti uero muros
 Neptunus instituit, nec mercedem operis infelix structor
 accipit: illic Iouis fulmen cum Aeneæ armis in incude fæ-
 bricatur: cum cœlum & fulmina & fulgura longe ante
 fuerint, quàm Iuppiter in Creta nasceretur, & flammæ
 ueri fulminis nec Cyclops potuerit imitari, nec ipse Iuppi-
 ter non uereri. Quid loquar Martis & Veneris adulte-
 rium deprehensum? & in Ganymedem Iouis stuprū cœ-
 lo cōsecratum? quæ omnia in hoc prodita, ut uitijs homi-
 num quædã auctoritas pararetur. His atq; huiusmodi fig-
 mentis, & mendacijs dulcioribus corrumpuntur ingenia
 puerorū: & hisdẽ fabulis inherētibus, adusq; summæ æ-
 tatis robur adolescūt: & in ijsdem opinionib. miseri con-
 senescunt: cū sit ueritas obuia, sed requirentibus. Saturnū
 enim principẽ huius generis & examinis omnes scripto-
 res uetustatis, Græci Romaniq; hominẽ prodiderūt: scit
 hoc Nepos & Casius in historia, & Thallus ac Diodo-
 rus hoc loquūtur. Is itaq; Saturnus Creta profugus, Ita-
 liam

liam metu filij sciuientis accesserat, etiã susceptus hospi-
 tio rudes illos homines & agrestes multa docuit, ut græciã
 lus & politus, literas imprimere, nũmos signare, instru-
 menta conficere. Itaq; latebrã suam, quod tuto latuisset,
 uocari maluit Latium: et urbem saturniam de suo nomine,
 & Ianiculum Ianus, ad memoriã uterq; posteritatis reli-
 querunt. Homo igitur utiq; qui fugit. homo utiq; qui la-
 tuit, & pater hominis, & natus ex homine. terræ enim et
 cæli filius, quod apud Italos esset ignotis parentibus, pro-
 ditus: ut in hodiernum inopinato usos, cælo missos, igno-
 biles & ignotos, terræ filios nominamus. eius filius Iup-
 piter Cretæ excluso parente regnauit, illic obiit, illic fili-
 os habuit, adhuc antrum Iouis uisitur, & sepulchrũ eius
 ostenditur, & ipsis sacris suis humanitatis arguitur. Ocio-
 sum est ire per singulos, & totã seriem generis istius ex-
 plicare, cum in primis parentibus probata mortalitas in
 cæteros ipso ordine successionis influxerit. Nisi fortè post
 mortem deos fingitis, & peierante Proculo deus Romu-
 lus, & Iuba Mauris uolentibus deus est, & diui cæteri re-
 ges, qui consecrantur non ad fidem numinis, sed ad hono-
 rem emeritæ potestatis. Inuitis his deniq; hoc nomẽ ascri-
 bitur: optant in homine perseverare: fieri se deos metuũt:
 & si iam senes nolunt. Ergo nec de mortuis dii, quoniam
 deus mori non possit: nec de natis, quoniam moritur om-
 ne quod nascitur: diuinũ autem id est, quod nec ortum ha-
 bet, nec occasum. Cur enim si nati sunt, nõ hodieq; nascun-
 tur: nisi fortè iam Iuppiter senuit, & partus in Iunone de-
 fecit: & Minerua canuit antequã peperit? An ideo cessa-
 uit ista generatio, quoniã nulla huiusmodi fabulis præbe-

tur assensio? Ceterū si dii creari possent, interire nō possent: plures totis hominib. deos haberemus, ut iam, eos nec cælum contineret, nec aer caperet, nec terra gestaret. Vnde manifestum est homines illos fuisse, quos & natos legimus & mortuos scimus. Quis ergo dubitat horū imaginēs consecratas vulgus orare, & publice colere? dū opinio, & mens imperitorū artis cōcinnitate decipitur, auri fulgore præstringitur, argēti nitore & cādore eboris hebetatur. Quod si animum quis inducat tormētis quibus, & quibus machinis simulachrum omne formetur, erubescet temere se materiei ab artifice, ut deū faceret illud. Deus enim ligneus, rogi fortasse uel infelicis stipitis portio, suspenditur, cæditur, dolatur, runcinatur. Et Deus æreus, uel argenteus de immundo uasculo, ut sæpius factū Aegypto regi, constat, tunditur malleis, & incudibus figuratur: & lapideus cæditur, scalpitur, & ab imperito homine leuigatur: nec sentit suæ natiuitatis iniuriā: ita ut nec postea de uestra ueneratione culturam, nisi forte nondum deus saxum est, uel lignum, uel argentum. Quando igitur hic nascitur: ecce funditur, fabricatur, scalpitur, nō dum deus est. Ecce plūbatur, cōstruitur, erigitur nec adhuc deus est. Ecce ornatur, cōsecratur, oratur: tūc postremo deus est, cū homo ille uoluit, & dedicauit. Quāta uero de dijs uestris animalia muta naturaliter iudicāt, mures, hirūdines, milui, nō sentire eos sciūt, norūt, inculcāt, insident: ac nisi abigatis, in ipso dei uestri ore nidificant. Araneæ uero faciē eius intexunt, & de ipso capite sua fila suspendunt: uos tergitis, mundatis, eraditis, & illos, quos faciis, protegitis & timetis. Dum unusquisq; uestri nō cogitat

cogitat, prius se debere deum nosse, quã colere: dũ incon-
 sulte gestiunt parentibus obedire: dum fieri malunt alieni
 erroris accessio, quã sibi credere: dũ nihil ex his quæ ti-
 ment: norunt: sic in auro, & argento auaritia consecrata
 est: sic statuarũ inaniũ cõsignata forma: sic nata Romana
 superstitio, quorũ ritus si percẽseas, ridenda quã multa,
 multa etiã miseranda sunt. Nudi cruda hyeme discurrũt,
 alij incedunt pileati, scuta uetera circumferunt, pelles cæ-
 dunt, mendicantes uicatim deos ducunt. Quædam fãna se
 mel anno adire permittũt, quædam in totum nefas uisere
 est, quædã uiro nõ licet, nõnulla absq; sceminis sacra sunt:
 etiam seruo quibusdã cærimonijs interesse piaculare fla-
 gitium est: alia sacra coronat uniuiua, alia multiuiua, et ma-
 gna religione conquiritur, quæ plura possit adulteria ni-
 merare. Quid qui sanguine suo libat, & uulneribus suis
 supplicat, non profanus melius esset, quã sic religiosus:
 aut cui testis sunt obscœna demessa, quomodo deũ uiolat,
 qui hoc modo placat: cum si eunuchos deus uellet, possẽt
 procreare, non facere. Quis nõ intelligat male sanos, &
 uanæ & perditæ mentis in ista desipere, & ipsam erran-
 tium turbam mutua sibi patrocina præstare? Hic defen-
 sio cõmunis furoris est furentiũ multitudo. At tamen ista
 ipsa superstitio Romanis dedit, auxit, fundauit imperiũ:
 cum nõ tam uirtute, quã religione, & pietate pollerẽt.
 nimirum insignis, & nobilis iustitia Romana ab ipsis im-
 perij nascentis incunabulis auspicata est. Nonne in ortu
 suo, & scelere collecti, & muniti immanitatis suæ terro-
 re creuerunt? Nam asylo prima plebs congregata est: con-
 fluxerant perditæ, facinorosi, incesti, sicarij, proditores.

Et ut ipse Romulus, Imperator & rector, populum suum facinore præcelleret, parricidii fecit. Hæc prima sunt auspicia religiose ciuitatis: mox alienas uirgines iam de spoliis fatas, iam destinatas, & nonnullas de matrimonio mulierculas sine more rapuit, uiolauit, illuſit: & cū earū parentibus, id est cum foceris suis, bellum miscuit, propinquum sanguinem sudit. Quid irreligiosius, quid audacius, quid ipsa sceleris cōfidentia tutius? Iam finitimos agro pellere, ciuitates proximas euertere cum templis & altaribus: captos cogere, damnis alienis, & suis sceleribus adolere. Cum Romulo regibus cæteris et postremis ducibus disciplina cōmunis est. ita quicquid Romani tenent, colunt, possident, audacie præda est, templa omnia de manubijs, id est de ruinis urbium, de spolijs deorū, de cædibus sacerdotum: hoc insultare & illudere est, uictis religionibus seruire, captiuas eas post uictorias adorare. Nā adorare quæ manu cæperis, sacrilegiū est consecrare, nō numina. Toties ergo Romanis impiatū est, quoties triumphatū quot de dijs spolia, quot de gentibus & trophea. Igitur Romani non ideo tanti quōd religiosi, sed quōd impune sacrilegi. Neque enim potuerunt in ipsis bellis deos adiutores habere, aduersus quos arma rapuerūt, & quos post cladem triumphatos colere cæperunt. Quid autē isti dii pro Romanis possunt, qui nihil pro suis aduersus eorū arma ualuerunt. Romanorū enim uernaculos deos nouimus. Romulus, Picus, Tyberinus, & Consus, & Pylumus, ac Picumnus. Cloacinam Tatijs & inuenit, & coluit: Pauorē Hostilijs atque Pallorcem, mox à nescio quo Febris dedicata: hæc alumna urbis istius superstitio, morbi & male ualenti-

letudines. Sanè & Acca Laurentia, & Flora, meretricis
 propudiosa, inter morbos Romanorū & deos cōputan-
 da. isti scilicet aduersus cæteros, qui in gentibus coleban-
 tur, Romanorū imperiū protulerūt. neq; enim eos aduer-
 sum suos homines uel Mars Thracius, uel Iuppiter Crei-
 cus, uel Iuno nūc Argiua, nunc Samia, nūc Pœna, uel Dia-
 na Taurica, uel mater Idæa, uel Aegyptia illa nō numina
 sed portenta iuuerunt. Nisi fortè apud istos maior casti-
 tas uirginum, aut religio sanctorū sacerdotū: cum penè in
 pluribus uirginibus, & quæ incōsultius se uiris miscuis-
 sent, Vesta sanè nesciente sit incestū uindictum: in resi-
 dui impunitatē fecerit, non castitas tutior, sed impudici-
 tia felicior. Vbi autē magis à sacerdotibus, quàm inter a-
 ras & delubra cōducuntur stupra: tractantur lenocinia:
 adulteria meditantur? frequentius deniq; in edituorū cel-
 lulis, quàm in ipsis lupanaribus, flagrans libido defungit-
 tur. & tamen ante eos deo dispensante diu regna tenuerunt
 Assyrii, Medi, Persæ, Græci etiam, & Aegyptij, cum
 pontifices et aruales & salios, uestales & augures nō ha-
 berent, nec pullos cauea reclusos, quorum cibo uel fasti-
 dio res publica summa regeretur. Iā enim uenio ad illa au-
 spicia et auguria Romana, quæ summo labore collecta te-
 status es, & pœnitētèr omissa, & obseruata feliciter. Clo-
 dius scilicet, & Flaminius & Iunius ideo exercitus per-
 diderunt, quod pullos solistimū tripudium expectandū
 non putauerunt? Quid Regulus? nonne auguria serua-
 uit, & capius est? Manlius religionem tenuit, & sub iu-
 gum missus est, & deditus. Pullos edaces habuit & Pau-
 lus apud Cannas, tamen cū maiore rei publicæ parte pro

stratus est. Caius Caesar ne ante brumã in Africã nauigiã
 trãsmitteret, augurijs & auspicijs remittẽtibus spreuit: co-
 facilius & nauigauit et uicit. quæ uero et quãta de oracu-
 lis prosequar: Post mortẽ Amphiararus uetura respondit,
 qui proditus est ipse ob monile ab uxore nescius. Tiresias
 cæcus futura uidebat, qui præsentia nõ uidebat. De Pyr-
 rho Ennius Apollinis Pythij responsa confinxit, cum iam
 Apollo uersus facere desisset: cuius tunc cantum illud &
 ambiguum defecit oraculum, cum & politiiores homines
 & minus creduli esse cœperunt: & Demosthenes, quod
 sciret responsa simulata, Philippiz in Pythiam quereba-
 tur, At nonnunquam tamẽ ueritatem uel auspicia uel ora-
 cula tetigere. Quanquã inter multa mendacia uideri pos-
 sit industriam casus imitatus, aggrediar tamen fontem ip-
 sum erroris & prauitatis, unde omnis caligo ista mana-
 uit, & altius eruere, & aperire manifestius. Spiritus sunt
 insynceri, uagi, à cœlesti uigore terrenis labibus & cupi-
 ditatibus digrauari: isti igitur spiritus, posteaquã simplici-
 tatem substantiæ suæ onusti & immersi uitijs perdidērūt,
 ad solatium calamitatis suæ non desinunt perditam iam per-
 dere, & deprauati errorem prauitatis infundere, & alie-
 nati à deo inductis prauis religionibus à deo segregare.
 eos spiritus dæmonas esse poetæ sciunt, philosophi disse-
 runt, Socrates nouit, qui ad nutum & arbitriũ asidentis
 sibi dæmonis uel declinabat negocia, uel petebat. Magi
 quoq; non tantũ sciunt dæmonas, sed etiam quicquid mi-
 raculi ludunt, per dæmonas faciunt illis aspirantibus &
 infundentibus præstigijs edunt: uel quæ non sunt, uideri,
 uel quæ sunt, non uideri: eorum Magorũ & eloquio &
 negotio

negocio primus Hosthanes, & uerū deum merita maie-
 state prosequitur, & angelos, id est ministros & nuncios
 dei, sed uerū eiusq; uenerationi nouit assistere, ut & nu-
 tu ipso & uultu domini territi cōtremiscant: idem etiam
 demonas prodidit terrenos, uagos, humanitatis inimi-
 cos. Quid Plato, qui inuenire deū negociū credidit, non-
 ne et angelos sine negotio narrat et demonas? & in Sym-
 posto etiā suo naturā demonū exprimere cōninitur. uult
 enim esse substantiā inter mortālē immortalēq;, id est in-
 ter corpus & spiritū, mediam, terreni pōderis et cœlestis
 leuitatis admixtione concretā, ex qua manare in nos pro-
 cupidinē amoris, & dicit informari & illabi pectoribus
 humanis, et sensum mouere, et affectus fingere, et ardore
 cupiditatis infundere. Isti igitur impuri spiritus demōes
 (ut ostensum à magis, à philosophis, & à Platone) sub sta-
 tuis & imaginibus cōsecrati delitescunt, et afflatu suo au-
 storitatem quasi presentis numinis consequuntur. Dum
 inspirantur interim uatibus, dum sanis immorantur, dum
 nonnunquā extorum fibras animāt, auium uolatus giber-
 nant, sortes regunt, oracula efficiunt falsis pluribus inuo-
 luta: nam & falluntur, & fallunt, ut & nescientes synce-
 ram ueritatem, & quā sciunt in perditionem sui non con-
 fitentes. Sic à cœlo deorsum grauiāt, & à deo uero ad ma-
 terias auocant, uitam turbant, omnes inquietant, irrepē-
 tes etiā corporibus occulte, ut spiritus tenues, morbos fin-
 gunt, terrent mentes, membra distorquent, ut ad cultū sui
 cogant, ut nidore altariū, uel hostijs pecudū saginati re-
 missius quæ constrinxerant, curasse uideantur. Hi sunt et
 furentes, quos in publicū uidetis excurrere: uates & ipsi

absq; templo sic insaniunt sic bacchatur, sic rotantur: par
 & in illis instigatio demonis, sed argumentū dispar furo
 ris. De ipsis etiā illa, quæ paulo ante tibi dicta sunt, ut Iup
 piter ludos repeteret ex somnio, ut cū equis Castores uida
 rentur, ut cingulum matronæ nauicula sequeretur. hæc
 omnia sciunt pleriq; uestrū ipsos demonas de semetipsis
 cōfiteri, quoties à nobis & meritis uerborū, & orationis
 incendijs de corporibus exiguntur. Ipse Saturnus, & Se=
 rapis, & Iuppiter, & quicquid demonum colitis, uicti
 dolore, quod sunt, eloquuntur: nec utique in turpitudi=
 nem sui, nonnullis præsertim uestrum assistentibus, men=
 tiuntur. Ipsi testibus esse eos demonas de se uerum con=
 fitentibus credite. adurati enim per deum uerum & so=
 luum, inuiti miseris corporibus inhorrescunt: & uel exi=
 liunt statim, uel euanescent gradatim, prout fides pa=
 tientis adiuuat, aut gratia curantis aspirat. Sic Christia=
 nos de proximo fugitant, quos longe in cœtibus per uos
 laceſſebant. Ideo inserti mentibus imperitorum, odium
 nostri serunt occulte per timorem. Naturale est enim &
 odisse, quem times, & quem metueris infestare si possis.
 Sic occupant animos, & obstruunt pectora, ut ante nos
 incipiant homines odisse, quàm nosse: ne cognitos aut imi=
 tari possint, aut damnare non possint. Quātum autem ui=
 tium sit incognitis & inexploratis iudicare, quod facitis
 nobis ipsi pœnitentib. credite: & nos enim idem fuimus,
 & eadem uobiscū quondam adhuc cæci et hebetes sentie=
 bamus: quasi Christiani monstra colerent, infantes uora=
 rent, cōuiuia incesta miscerent: nec intelligebamus ab his
 fabulas istas semper uentilari, & nunquā uel inuestigari,
 uel

nel probari, nec tanto tempore aliquem existere, qui pro-
 deret, non tantum facti ueniam, uerum etiam indicij gra-
 tiam consecuturum. Malum autem adeo non esse, ut Chri-
 stianus reus nec erubesceret, nec timeret, & unum solum
 modo quod non ante fuerit, paeniteret. Nos tamen cum sa-
 crilegos aliquos, et incestos, parricidas etiam defendēdos
 & tuendos suscipiebamus, hoc nec audiendos in totū pu-
 tabamus: nonnunquam etiam miserantes eorum crude-
 lius seuebamus, ut urgeremus confitentes ad negandum,
 uidelicet ne perirent, exercentes in his peruersam questio-
 nem, non quæ uerum erueret, sed quæ mendacium coge-
 ret. Et si quis infirmior malo pressus & uictus Christia-
 num se negasset, fauebamus ei, quasi eierato nomine iam
 omnia facta sua illa negatione purgaret. Agnoscitis ne ea-
 dem nos sensisse, & egisse, quæ senitis, & geritis? cum, si
 ratio, non instigatio demonis iudicaret, arguendi magis,
 nō ut diffiteretur se Christianos, sed ut de incestis stupris,
 de impiatis sacris, de infantibus immolatis faterentur. his
 enim & huiusmodi fabulis iidem demones ad execratio-
 nis horrorem imperitorum aures aduersus nos referse-
 runt. nec tamē mirum, cum omnium fama, quæ semper in-
 sparsis mendacijs alitur, ostensa ueritate consumitur. Sic
 est negocium demonum: ab ipsis enim rumor falsus & se-
 ritur, & fouetur. Inde est quōd audire te dicis caput asini
 rē nobis esse diuinam. Quis tam stultus ut hoc colat? quis
 stultior ut hoc coli credat, nisi quōd uos et totos asinos in
 stabulis, cum uestra Hippona consecratis, & eosdem asi-
 nos cum iside religiose deuoratis: item bouum capita, &
 capi a ueruecum, & immolatis, & colitis: de capro etiam

& homine mixtos deos, & leonum & canum uultu deos
 dedicatis. Nonne & Apim bouem cum Aegyptijs adora-
 tis & pascitis? nec eorum sacra damnatis instituta serpen-
 tibus, crocodilibus, beluis cæteris, et auibus, & piscibus, quo-
 rum aliquem deum si quis occiderit, etiam capite punitur.
 Iidem Aegyptij cū plerisque uobis non magis Isidem, quàm
 ceptarum acrimontias metuant: nec Serapidem magis, quàm
 strepitus per pudenda corporis expressos extremifcunt.
 Etiam ille, qui de adoratis sacerdotis uirilibus aduersum
 nos fabulatur, tentat in nos conferre, quæ sua sunt. Ista eni-
 nim impudicitie eorum forsitan sacra sint, apud quos se-
 xus omnis membris omnibus prostat: apud quos tota im-
 pudicia uocatur urbanitas: qui scortorum licentiæ inui-
 dent, qui medios uiros lambunt: libidinoso ore inguinitibus
 inhaerescunt, homines malæ linguæ etiam si tacerent: quos
 prius tedeſcit impudicitie suæ, quàm pudescit. Proh nefas
 id in se pessimi facinoris admittunt, quod nec ætas potest
 pati mollior, nec cogi feruitus durior. Hæc & huiusmodi
 propudia nobis non licet nec audire, etiam pluribus tur-
 pe defendere est. Ea enim de castis fingitis & pudicis, quæ
 fieri non crederemus, nisi de uobis probaretis. Nam quòd
 religioni nostræ hominem noxium, & crucem eius ascri-
 bitis, longe de uicinia ueritatis erratis, qui putatis deū cre-
 di, aut meruisse noxium, aut potuisse terrenum. ne ille mi-
 serabilis, cuius in homine mortali spes omnis innititur: to-
 tum enim eius auxilium cū extincto homine finitur. Ae-
 gyptij sanè hominem sibi quem colant, eligunt, illum unum
 propitiant, illum de omnibus consulunt, illi uictimas cæ-
 dunt: & ille qui cæteris deus, sibi certe homo est, uelut no-
 li:

lit: nec enim conscientiam suam decipit, si fallit alienam. Etiam principibus & regibus, non ut magnis et electis uiris (sicut fas est) sed ut deis turpiter adulatio falsa blanditur, & cū præclaro uiro honor uerius, & optimo amor dulcius præbeatur. Sic eorum numen inuocant, ad imagines supplicant, genium, id est dæmonem eius, implorant: & est eis tutius per Iouis genium peierare, quam regis. Cruces etiam nec colimus, nec optamus. uos planè qui ligneos deos consecratis, cruces ligneas, ut deorum uestrorum partes, forsitan adoratis. Nam & signa ipsa, & cantabra, & uexilla castrorū, quid aliud quàm inauratæ cruces sunt, & ornate: trophæa uestra uictricia non tantum simplicis crucis faciem, uerum & affixi hominis imitantur. Signum sane crucis naturaliter uisimus in nauī, cum uelis tumentibus uehitur, cum expansis palmulis labitur: & cum erigitur iugum, crucis signum est, & cum homo porrectis manibus deum pura mente ueneratur: ita signo crucis, aut ratio naturalis innititur, aut uestra religio formatur. Illum iam uelim conuenire, qui initiari nos dicit aut credit de cæde infantis & sanguine. Putas posse fieri, ut tam molle, tam paruulum corpus fata uulnerum capiat: ut quisquam illum rudem sanguinem nouelli, & uix dñi hominis cædat, fundat, exhauriat? Nemo hoc potest credere, nisi qui possit audere. Vos enim uideo procreatos filios nunc feris & auibus exponere, nunc adstrangutos mifero mortis genere elidere: sunt quæ in ipsis uisceribus medicaminibus epotis originem futuri hominis extinguant, & parricidiū faciunt antequàm pariāt. Et hæc utiq; de deo suum uestrorū disciplina descendunt. Nam Saturnus filios

suos

suos non exposuit, sed uorauit. Merito ei in nonnullis Africa paribus à parentibus infantes immolabantur, blanditijs & osculo comprimente uagitum, ne flebilis hostia immoletur. Tauris etiam ponticis, & Aegypto Busiridius ritus fuit hospites immolare: & Mercurio Gallos humanas uel inhumanas uictimas cedere. Romani græcum & græcam, gallum & gallam, sacrifici uiuentes obruere: hodieq; ab ipsis latiaris Iuppiter homicidio colitur: & quod Saturni filio dignum est, mali & noxij hominis sanguine saginatur. Ipsum credo docuisse sanguinis scedere conuiurare Catilinam: & Bellonam seruum suum haustu humani cruoris imbueri: & comitalem morbum hominis sanguine, id est morbo grauiore, sanare. Non dissimiles & qui de arena feras deuorant illitas & infectas cruore, uel membris hominis & uiscere saginatas. Nobis homicidium nec uidere fas, nec audire: tantumq; ab humano sanguine cauemus, ut nec edulium pecorum in cibis sanguinem nouerimus: et de incesto conuiuio fabulam grandem aduersum nos demonum concio mentita est: ut gloriam pudicitiae deformis infamiae auersione macularet: ut ante exploratam ueritatem homines à nobis terrore infandae opinionis auerteret. Sic de isto & tuus Fronto, non ut asfirmator testimonium fecit, sed conuiuium ut orator aspersit. Haec enim potius de uestris gētibus nata sunt. Ius est apud Persas misceri cū matribus: Aegyptijs, et Athenis cū sororibus legitima connubia. Memoriae, & tragediae uestrae incestis gloriantur, quas uos libenter & legitis & auditis: sic & deos colitis incestos, cum matre, cum filia, cū sorore coniunctos. Merito igitur incestum penes uos sepe de-

pe deprehenditur, semper admittitur: etiam nescientes mi-
 feri potestis in illicita prouere: dum Venerē promiscue
 spargitis: dum passim liberos seritis. dum etiam domi na-
 tos alienæ misericordiæ frequenter exponitis: necesse est
 in uestros recurrere: in filios inerrare. Sic incesti fabulant
 nectiis, etiam cum conscientiam non habetis. At nos pu-
 dorem non facie, sed mente præstamus: unius matrimonij
 uinculo libenter inhaeremus: cupiditate procreandi aut
 unam scimus, aut nullam. conuiuia non tantum pudica co-
 limus, sed & sobria. nec enim indulgemus epulis, aut con-
 uiuium mero ducimus, sed grauitate hilaritatem tempe-
 ramus, casto sermone, corpore castiore: pleriq; inuio-
 lanti corporis uirginitate perpetua fruuntur potius quam
 gloriantur. Tantum denique abest incesti cupido, ut non
 nullis rubori sit etiam pudica coniunctio. Nec de ultima
 statim plebe consistimus: si honores uestros, & purpuras
 recusamus: nec fastidiosi sumus, si omnes unum bonum sa-
 pimus, eadem congregati quiete, qua singuli, nec in angu-
 lis garruli, si audire nos publice aut erubescitis, aut time-
 tis. Et quod in dies nostri numerus augetur, non est cri-
 men erroris, sed testimonium laudis. nam in pulchro ge-
 nere uiuendi et perstat & perseverat suus, & accrescit a-
 lienus. Sic nos denique non notaculo corporis, ut putatis,
 sed innocentia, ac modestia signo facile dignoscimus. Sic
 mutuo, quod doletis, amore diligimus, quoniam odisse nõ
 nouimus. sic nos, quod inuidetis, fratres uocamus, ut uni-
 us dei parentis homines, ut consortes fidei, ut spei cohere-
 des. Vos enim nec inuicem agnoscitis, & in mutua odia
 scinitis. nec fratres nos, nisi sane ad parricidium recogno-
 scitis

scitis. Putatis autem nos occultare quod colimus, si delu-
bra & aras non habemus? quod enim simulachrum deo
fingam, cum si recte existimes, sit dei homo ipse simula-
chrum? templum quod ei extruam, cum totus hic mundus
eius opere fabricatus eum capere non possit? & cum ho-
mo latius maneam, intra unam ædiculam uim tantæ maie-
statis includam: nonne melius in nostra dedicandus est mē-
te? in nostro imò consecrandus est pectore? hostias & ui-
ctimas domino offeram, quas in usum mei protulit? ut re-
ijciam ei suum munus, ingratum est, cum sit litabilis ho-
stia, bonus animus, & pura mens, & sincera sententia.
Igitur qui innocentia colit, Domino supplicat: qui iusti-
tiam, Deo libat: qui fraudibus abstinet propitiat deū: qui
hominem periculo surripit, opimam uictimā cædit. Hæc
nostra sacrificia, hæc dei sacra sunt: sic & apud nos religio-
stor est ille, qui iustior. At enim quem colimus deum, nec
ostendimus, nec uidemus. immo ex hoc deum credimus,
quod eum sentire possumus, uidere non possumus. In ope-
ribus enim eius, & in mundi omnibus uirtutem eius sem-
per præsentem aspiciamus: cum tonat, fulgurat, fulminat,
cum serenat. Nec mireris si deum non uides. uento & fla-
tibus omnia impelluntur, uibrantur, agitantur, & sub o-
culis tamen non uenit uentus, & flatus. solem adeo, qui ui-
dendi omnibus causa est, uidere non possumus: radijs aci-
es submouetur: obtutus intuentis hebetatur: & si diutius
inspicias, omnis uisus extinguitur. Quid ipsum solis arti-
ficem, illum luminis fontem possis sustinere? cum te ab eius
fulgoribus auertas, à fulminibus abscondas? Deum oculis
carnalibus uis uidere, num ipsam animam tuam, qua uiui-
ficaris,

ficaris, & loqueris, nec aspicere possis, nec tenere? Sed enim deus actum hominis ignorat: & in cœlo constitutus non potest aut omnes obire, aut singulos nosse. Erras ô homo & falleris: unde enim deus longe est, cum omnia cœlestia, terrenaq; , & quæ extra istam orbis prouinciam sunt, deo cognita plena sint: ubiq; non tantum nobis proximis, sed infusus est. In solem adeo rursus intende, cœlo affixus, sed terris omnibus sparsus est: pariter præsens ubiq; interest, & miscetur omnibus: nusquam enim claritudo uiolatur, quanto magis deus auctor omnium, ac speculator omnium, à quo nullum potest esse secretum, tenebris interest: interest cogitationibus nostris, quasi alteris tenebris? Non tantum sub illo agimus, sed cum illo (ut prope dixerim) uiuimus. Nec nobis de nostra frequentia blandimur, multi nobis uidemur, sed deo admodum paucissimus. Nos gentes, nationesq; distinguimus: deo una domus est mundus hic totus. Reges tantum regni sui per officia ministrorum uniuersa nouere: deo indicij opus non est, non solum in oculis eius, sed et in sinu uiuimus. Sed Iudæis nihil profuit, quod unum & ipsi deū aris atq; templis maxima superstitione coluerunt. Ignorantia laboris, si priorum aut obliuis, aut inscius, posteriorum recordaris. Nam & ipsi deum nostrum (idem enim omniū deus est) quãdiu caste, innoxie, religiosèq; coluerūt, quãdiu præceptis salubribus obtemperauerūt, de paucis innumeri facti, de egentibus diuites, de seruitibus reges: modici multos, inermi armatos dū fugiunt insequentes dei iussu, & elementis adnitētibus obruerūt. Scripta eorū relege, uel si Romanis magis gaudes, ut trãseamus ueteres, Flauij Iosephi, uel Antonij

Antonij Iuliani, de Iudeis require, iam scies nequitia sua
 habere eos meruisse fortunam. nec quicquid accidisse, quod
 non sit his, si in contumacia perseverarent, ante prædi-
 ctum. Ita prius eos deseruisse comprehendes, quam esse de-
 fertos. nec, ut impie loqueris, cum deo suo esse captos, sed
 à deo ut disciplinæ transfugas deditos. Cæterum de incen-
 dio mundi, aut improuisum ignem cadere, aut difficilem,
 non credere vulgaris erroris est. Quis enim sapientium
 dubitat, quis ignorat, omnia quæ orta sunt occidere, quæ
 facta sunt interire? Cælum quoque cum omnibus, quæ cœ-
 lo continentur, ita ut cœpisset, desinere? Fontium dulci a-
 qua, maris sue nutriri, in uim ignis abiturum stercis cōstans
 opinio est, quod consumpto humore mundus hic omnis in-
 gnescat. & Epicureis de elementorum conflagratione, &
 mundi ruina eadem ipsa sententia est. Loquitur Plato par-
 tes orbis nunc inundare. dicit nunc alternis uicibus arde-
 scere, & cum ipsum mundum perpetuum, & insolubile
 diceret esse fabricatum, addit tamen ipsi artifici deo soli,
 & solubilem, & esse mortalem. Ita nihil mirum est, si ista
 moles ab eo, quo extructa est, destruat. Animaduertis
 philosophos eadem disputare quæ dicimus, non quod nos
 sumus eorū uestigia subsecuti, sed quod illi de diuinis præ-
 dictionibus prophetarū umbram interpolata ueritatis
 imitati sint. Sic etiam conditionem renascendi sapientium
 clariores, Pythagoras primus, & præcipuus Plato, corru-
 pta & dimidiata fide tradiderunt, nam corporibus disso-
 lutis solas animas uolunt & perpetuo manere, & in aliis
 noua corpora sæpius cōmeare. Addunt istis & illa ad tor-
 quendam ueritatem, in pecudes, aues, belluas hominū an-
 imas

mas redire. Nō philosophi sanē studio, sed mimi officio digna ista sententia est. Sed ad propositum satis est, euiam in hoc sapientes uestros in aliquē modum nobiscū consonare. Ceterum quis tam stultus aut brutus est, ut audeat repugnare hominem à deo ut primum potuisse fingi, ita posse denuo reformari? Nihil esse post obitum, & ante ortum nihil fuisse, sicut de nihilo nasci licuit, ita de nihilo licere reparari? Porrò difficilius est id quod non sit incipere, quàm id quod fuerit iterare. Tu perire & deo credis, siquid oculis nostris hebetib. subtrahitur? Corpus omne siue arescit in puluerem: siue in humorem soluitur, uel in cinerē comprimitur, uel in nidorē tenuatur, subducitur nobis: sed deo elementorum custodia reseruatur. Nec (ut creditis) ullum damnū sepulturæ timemus, sed ueterē & meliorē consuetudinem humandi frequentamus. Vide adeo quod in solatium nostri resurrectionē futuram omnis natura meditetur: sol demergit, & nascitur, astra labuntur, & redeunt, flores occidunt, & reuiuiscunt: post seniū arbusta frondescunt, semina nō nisi corruptā reuiuiscunt: ita corpus in seculo, ut arbores in hyberno, occultant uirorem ariditate mentita. Quid festinas ut crudā adhuc hyeme reuiuiscat, & redeat: expectandū nobis etiam corporis uer est. Nec ignoro plerosq; conscientia meritorum nihil se esse post mortem magis optare, quàm credere: malū enim extinguī penitus, quàm ad supplicia reparari. Quorum error augetur, & in seculo libertate remissa, & dei patientia maxima, cuius quanto iudicium tardū, tanto magis iustum est. Et tamen admonentur hominum doctissimorum libris, et tarmibus poetarum, illius ignei fluminis, & de stygia

palude sæpius ambientis ardoris, quæ cruciat. æternis
 preparata, & dæmonum indicijs, & de oraculis prophe-
 tarū cognita tradiderunt. Et ideo apud eos etiam ipse rex
 Iuppiter per torrentes ripas, & atram uoraginem iurat
 religiose: destinata enim sibi cum suis cultoribus poenā
 præsciens perhorrescit: nec tormentis aut modus ullus, aut
 terminus. Illic sapiens ignis membra urit, & reficit, car-
 pit, & nutrit, sicut ignes fulminum corpora tangunt, nec
 absumunt: sicut ignes Aetnæ montis, & Vesuij mōtis, &
 ardentium ubiq; terrarū flagrant, nec erogantur: ita poe-
 nale illud incendium non damnis ardentium pascitur, sed
 in exesa corporū laceratione nutritur. eos autem merito
 torqueri. qui deū nesciunt, ut impios, ut iniustos, nisi pro-
 fanus nemo deliberat, cum parentem omnium, & omni-
 um dominum non minoris sceleris sit ignorare, quàm le-
 dere. Et quanquam imperitia dei sufficiat ad poenam, i-
 ta notitia profit ad ueniam, tamen si uobiscum Chri-
 stiani comparemur, quamuis in nonnullis disciplina no-
 stra minor est, multo tamen uobis meliores deprehende-
 mur. Vos enim adulteria prohibetis, & facitis, nos uxori-
 bus nostris solummodo uiri nascimur: uos scelera admissa
 punitis: apud nos & cogitare peccare est: uos conscios ti-
 metis, nos etiam conscientiam solam, sine qua esse non pos-
 sumus. Denique de uestro numero carcer exarsuat, Chri-
 stianus ibi nullus, nisi aut reus suæ religionis, aut profu-
 gus. Nec de fato quisquam aut solatium capiet, aut excu-
 set, euentum sit sortis fortunæ, mens tamen libera est: &
 ideo actus hominis non dignitas iudicatur. Quid enim ali-
 liud est fatum, quàm quod de unoquoq; nostrum deus fa-
 tus

tus est: qui cum possit prescire materiam, pro meritis, & qualitatibus singulorum etiam fata determinat. Ita in nobis non genitura plectitur, sed ingenij natura punitur. ac de fato satis, uel si pauca pro tempore disputaturi alias & uerius & plenius. Ceterum quod plerique pauperes dicimur, non est infamia nostra, sed gloria: animus enim ut luxu soluitur, ita frugalitate firmatur: & tamen quis potest pauper esse, qui non eget, qui non inhiat alieno, qui deo diues est: magis pauper ille est, qui cum multa habeat, plura desiderat. Dicam tandem quemadmodum sentio: nemo tam pauper potest esse, quam natus est. Aues sine patrimonio uiuunt, & in deum pascula pascuntur: & hæc nobis tamen nata sunt: quæ omnia si non concupiscimus, possidemus. Igitur ut qui uiam terit, eo felicior quo leuior incedit: ita beator in hoc itinere uiuendi quam paupertate se subleuat, non sub diuitiarum onere sufficit: & tamen facultates, si utiles putaremus, à deo posceremus utique. indulgere possit aliquantum, cuius est totum, sed nos contemnere malumus opes, quam continere: innocentiam magis cupimus, magis patientiam flagitamus, malumus nos bonos esse, quam prodigos, & quod corporis humana uitia sentimus & patimur, non est poena, malitia est. fortitudo enim infirmitatibus roboratur, & calamitas sæpius disciplina uirtutis est, uires denique & mætis & corporis sine laboris exercitatione torpescunt: omnes adeo uestri uiri fortes, quos in exemplum predicatis, ærūnis suis incliti floruerunt. Itaque & nobis deus nec non potest subuenire, nec despicit: cum sit & omnium rector et auctor suorum, sed in aduersis unumquemque explorat & examinat

minat: ingenium singulorū periculis pensitat, usq; ad extremam mortē uoluntatem hominis sciscitatur, nihil sibi posse perire securus. Itaq; ut aurū ignibus, sic nos discriminibus arguimur. Quam pulchrum spectaculum deo, cum Christianus cum dolore congeditur: cum aduersum minas & supplicia et tormenta componitur: cum strepitum mortis & horrorem carnificis irridens inculcat: cū libertatem suam aduersus reges et principes erigit: soli deo, cuius est, cedit: cum triumphator & uictor, ipsi qui aduersum se sententiam dixit, insultat. Vicit enim, qui quod contendit, obtinuit. Quis nō miles sub oculis Imperatoris audacius periculum prouocet? nemo enim premiū percipit ante experimentū: & Imperator tamen quod non habet non dat: non potest propagare uitam: potest honestare militiam. At enim dei miles nec in dolore deseritur, nec morte finitur. Sic Christianus miser uideri potest: nō potest inueniri. Vos ipsi calamitosos uiros fertis ad cœlū, Mutium Sceuolam, qui cum errasset in regem, perisset in hostibus, nisi dexteram perdidisset. Et quot ex nostris non dexterā solum, sed totum corpus uri, cremari sine ullis eiulatibus pertulerunt, cum dimitti præsertim haberent in sua potestate: Viros cum Mutio, uel cum Aquilio aut Regulo comparo. Pueri & muliercule nostræ cruces & tormenta, feras, & omnes suppliciorum terriculas inspirata patientia doloris illudunt. Nec intelligitis ô miseri neminē esse qui aut sine ratione uelit pœnam subire: aut tormēta sine deo possit sustinere. Nisi forte uos decipit, quod deū nescientes diuitijs affluant, honoribus floreāt, polleant potestatibus. Miseri in hoc altius tolluntur, ut decidant altius. Hi enim
ut uicti.

ut uictimæ ad supplicium saginantur: ut hostiæ ad poenam
 coronantur. In hoc adeo quidã imperijs ac dominationib.
 eriguntur, ut ingenium eorum perditæ mentis licentiæ po
 testatis libere nundinētur. Absq; enim notitia dei, quæ po
 test esse solida felicitas, cum sit somnio similis. Antequã te
 netur, elabatur. Rex es, tam times, q̃ timeris: et quã libet sis
 multo comitatu stipatus, ad periculũ tamẽ solus es. Diues
 es, sed fortunæ male creditur, & magno uatico breue ui
 tæ iter non instruitur, sed oneratur. Fascibus & purpuris
 gloriaris: uanus error hominis, & inanis cultus dignita
 tis, fulgere purpura, mente sordescere. Nobilitate genero
 sus es, parentes tuos laudas: omnes tamen pari sorte nasci
 mur: sola uirtute distinguimur. Nos igitur qui morib. &
 pudore censemur, merito malis uoluptatibus, & pompis
 uestris & spectaculis abstinemus, quorũ & de sacris ori
 ginem nouimus, & noxia blandimenta damnamus. Nam
 in ludis curulib. quis nõ horreat populi in se rixantis infa
 niam? in gladiatorijs homicidij disciplinã: in scenicis etiã
 non minor furor, turpitude prolixior. Nunc enim minus
 uel exponit adulteria, uel monstrat. Nunc eneruis histrio
 amorẽ dum fingit, infligit. Idem deos uestros induendo stu
 pra, suspiria, odia, dedecorat. Idem simulatis doloribus la
 chrymis uestras uanis gestibus & nutib. prouocat. Sic ho
 micidiũ in uero flagitatis: in mendacio fletis. Quod uero
 sacrificiorũ reliquias, & pocula delibata contemnimus:
 non confessio timoris est, sed ueræ libertatis assertio. Nam
 & si omne quod nascitur, ut inuiolabile dei manus nullo
 opere corrumpitur, abstinemus tamen ne quis existimet
 aut demonijs quibus libatum est cedere, aut nostræ reli
 gionis

gionis pudere. Quis autē ille qui dubitat uernis indulgere nos floribus, cū capiamus & rosam ueris & lilium, & quicquid aliud in florib. blandi coloris & odoris est? his enim & sparsis utimur mollibus ac solutis, & fertis colla cōplectimur. Sanē quōd caput non coronamus, ignoscite. Aurā boni floris narib. ducere, nō occipitio capillis uē solemus haurire. Nec mortuos coronamus. Ego uos in hoc magis miror quemadmodū tribuatis exanimi, aut sentienti facē, aut non sentienti coronā, cum & beatus non egeat & miser non gaudeat floribus. At enim nos exequias adoramus. Eadē tranquillitate qua uiuimus, nec adnectimus crescentē coronā, sed à deo terrenis floribus uiuidam sustinemus: qui & modesti dei nostri liberalitate, securi spe sturæ felicitatis, fide præsentis eius maiestatis animamur. Sic & beati resurgimus, & futuri contemplatione iam uiuimus. Proinde Socrates scurra Atticus uiderit nihil se scire confessus, testimonio licet fallacissimi dæmonis gloriosus: Arcefilaus quoq; & Carneades, & Pyrrho, & omnis academicorū multitudo deliberet: Simonides etiā in perpetuum cōperendinet, philosophorū supercilia contēnimus, quos corruptores, & adulteros nouimus, & tyrannos, & semper aduersus sua uitia facundos. Nos non habetis sapientiam, sed mente præferimus: non eloquimur magna sed uiuimus. Gloriamur nos consecutos, quod illi summa intentione quæsierunt, nec inuenire potuerunt. Quid ingrati sumus? quid nobis inuidemus, si ueritas diuinitatis nostri temporis ætate maturuit? Fruamur bono nostro, & recti sententiam temperemus, cohibeatur superstitio, impietas expietur, uera religio reseruetur. Cum

Octavius

Octavius perorasset, aliquandiu nos ad silentium stupefacti, intenti uultus tenebamus: & quod ad me est, magnitudine admirationis euanui, quod ea, quae facilius est sentire, quam dicere, & argumentis, & exemplis, & lectionum auctoritatibus, adornasset: & quod male uolos iisdem illis quibus armantur, philosophorum telis retudisset: ostendisset etiam ueritatem non tantummodo facilem, sed & fauorabilem. Dum isthaec igitur apud me tacitus reuoluo, Caecilius sic erupit. Ego Octauio meo plurimum, quantum ad tranquillitatem, qua uiuimus: sed & mihi gratulor nec expecto sententiam: uicimus, et ita, ut improbus, usurpo uictoriam nam ut ille mei uictor est, ita ego triumphator erroris. Ita que quod pertineat ad summam questionis, & de prouidentia fateor, & deo cedo, & de sectae iam nostrae sinceritate consentio. Etiam nunc tamen aliqua consubsidunt non obstrepentia ueritati, sed perfecte institutioni necessaria, de quibus crastino (quod iam sol occasui declinatus est) ut de toto congruentius, promptius requiremus. At ego (inquam) prolixius omnium nostrum uice gaudeo: quod etiam Octauius mihi uicerit, cum maxima iustitiae mihi inuidia de tracta sit. Nec tamen possim meritum eius uerborum laudibus repensare: testimonium & hominis & unius infirmum est. Habet dei munus eximium, a quo & inspiratus orauit, & obtinuit aditus. Post haec leti, hilaresque discessimus: Caecilius quod crediderit, Octavius gaudere quod uicerit: ego & quod hic crediderit, & hic uicerit.

Arnobij Disputationum aduersus Gentes
Libri octauj, & ultimi Finis.

AVTORES QVOS

ARNOBIVS TESTES CITAT

in hoc Contra Gentes opere.

Aelius	Diodorus
Agasarchus	Diogenes Babylonius
Alexander Magnus	Ennius
Antiochus historicus	Ephorus
Antisthenes	Epicharmus
Antonius Iulianus	Epicurus
Aristo Chius	Euhemerus
Apollodorus	Euripides
Aristoteles	Fabius
Arrianus	Flaccus
Cæsius	Fronto
Cæsius	Granius
Cincius	Heraclides
Chrysippus	Heraclitus
Cleanthes	Hermippus 491.
Cicero	Hesiodus
Cornelius nepos	Hippo Melius
Cornificius	Homerus
Crates	Hosthanes Magus
Ctesias Gnidius 491.	Iosephus
Democritus	Leander
Demosthenes	Leo Pelleus
Diagoras Melius	Lucilius
	Ff 5 Lucretius

Lucretius
Manilius
Mnaseas
Myrtilus
Nicagoras Cyprius
Nigidius
Orpheus
Panyasis
Patrocles
Perseus
Philostephanus
Pindarus
Piso
Plato 457. 453.
Plutarchus
Polemo
Posidippus
Ptolemæus Philopator
Sammonicus

Sex. Clodius
Sophocles
Sofibius
Speusippus
Straton
Thallus
Theodorus Cyrenæus
Theophrastus
Timotheus theologus
Trebatius
Valerianus
Valerius Antiâs
Varro
Vergilius
Xenophanes
Xenophon
Zeno Myndius
Zeno Cittiensis

INDE
A Bled
Acta Laure
inter dec
74
Adeffis fa
Aegyptior
estum
conuul
Aeneas L
Aesculap
Aesculap
pag
Aescul
Aesculap
ctus
Actus
tes
Afrî Sate
Lant
Afrîca lib
Aius locut
Alexander

INDEX RERVM NOTATV

digniorum quæ in hoc opere
continentur.

A

A Bdera Abdera, ex clamatio pro= uerbialis 637	Allegoriæ fabularum pa= gina 654 (702
Acca Laurentia meretrix inter deos relata pagi= na 771	Altaria rogi animalium
Acdestis fabula 629	Anima non immortales, sed mediæ qualitatis pa= gina 514
Aegyptiorum & Atheni= ensium cum sororibus connubia 778	Amicitia pares aut accipit aut facit 743
Aeneas Latini gener 561	Amphiarai oraculum pa= gina 772
Aesculapij tres 605	Angelos quoque esse me= diæ qualitatis, non im= mortales à natura 530
Aesculapius fulminatus, pag. 613	Animarum origo incerta pag. 519
Aesculapius serpens 735	Animam ex placitis Plato nis corpoream & mor= talem conuinci 524
Aesculap. Epidauro adue= ctus ibid.	Anima qualis iuxta phi= losophorum quorundã opinionem ibid.
Aetna & Vesuuus mon= tes 784	Animarum immortalitatis opinio quosdam dete= rioris facit 526
Afri Saturno filios imo= lant 777	<u>Anti</u>
Africa libi genus 711	
Aius locutius deus 472	
Alexander Macedo 458	

I N D E X

<i>Animas non esse in terram</i>		<i>dere, post quam homi-</i>	
<i>tanquam in coloniã mis-</i>		<i>nes facti sunt minus cre-</i>	
<i>sas</i>	532	<i>duli</i>	772
<i>Animarum in corpore quã</i>		<i>Apostrophe ad deum pa-</i>	
<i>miserã conditio</i>	533	<i>gina</i>	475
<i>Animas non fieri obliuio-</i>		<i>Aquilij mors</i>	432
<i>sas ex corporis conta-</i>		<i>Argus à Mercurio cæsus</i>	
<i>gio</i>	525	<i>pag.</i>	605
<i>Animas non esse natura dei</i>		<i>Arnobij etas</i>	465
<i>filias</i>	532	<i>Arnobius Rom. causidicus</i>	
<i>Antiquitas errorum mater</i>		<i>pag.</i>	740
	494	<i>Artes inuentæ non inn-</i>	
<i>Antiqui ritus mutati</i>	557	<i>tæ</i>	518
<i>Antiochi Cyziceni sacrile-</i>		<i>Artes non esse antiquas pa-</i>	
<i>gium</i>	683	<i>gina</i>	558
<i>Anubis deus</i>	687	<i>Asinini capitis cultus Chri-</i>	
<i>Apis bos</i>	776	<i>stianis obiectus pagi-</i>	
<i>Apexabo quid</i>	710	<i>na</i>	749
<i>Apollonius Tyanæus</i>	491	<i>Atellanæ & mimi</i>	721
<i>Apollines quatuor</i>	605	<i>Athei conuicium in ethn-</i>	
<i>Apollo non semper Roma.</i>		<i>cos retortum</i>	652
<i>cultus</i>	562	<i>Atlas astronomiæ inuen-</i>	
<i>Apollo, Liber, Sol, unum</i>		<i>tor</i>	558
<i>numen</i>	588	<i>Atlantica insula</i>	460
<i>Apollo seruus Admeti pa-</i>		<i>Attalus rex</i>	737
<i>gina</i>	614	<i>Atticæ terrigenæ</i>	647
<i>Apollinis amicæ</i>	615	<i>Atys qui sol</i>	662
<i>Apollo defuit oracula red-</i>		<i>Atys cadauer non putre-</i>	

scit,

I N D E X

scit, & digitus minimus 641
 uiuit 632
 Atys amasius matris deum
 482.630
 Auro ac gemmis non pla-
 cari deos 667

B

B Acchi interitus pa-
 gina 482
 Balnea marina a-
 pud Hostiam 741
 Barbari quoque Christum
 recipiunt 503
 Baubo Cereris hospita pa-
 gina 647
 Bella prisca 461
 Bellona dea 472.582
 Bellonæ sacra 778
 Beneficium inuitò nō ob-
 trudendum 554
 Beneficia diuinā gratuita
 pag. 582
 Beneficia deorum uenalia
 698
 Bona dea que Fauna et Fa-
 tua 478.641

Bonæ deæ sacra 641
 Bona noua malis ueteribus
 non mutanda 556
 Bonorum hominum rari-
 tas 541
 Briareus liberator Iouis pa-
 gina 766
 Britannia insula 759
 Bruta inter deos consecra-
 ta 472
 Bruta quoque rationis nō
 omnino expertia 517
 Brutorum docilitas 523
 Busiris Aegyptius 778

C

C Aecilius amicus
 Arnobij 741
 Cæsar contemptis
 Auspicijs uictor 772
 Calamitates nullis seculis
 defuisse 459
 Calamitatum causæ uariæ
 pag. 462
 Canariæ insule 668
 Capitolium à Toli capite
 pag. 670

Carum

I N D E X

Carum hostia	614	rcuelata	492
Castores fulgores marini		Christo totum genus huma-	
pag.	478	num attestatur	ibid.
Castores terni	605	Christus deus cur in forma	
Castores in Laconia sepul-		hominis	497
ti	614	Christus non est mortuus,	
Castores nunciij uictoriae de		sed homo quem induc-	
Perseo partæ	746	rat	498
Catumeū libi genus	711	Christ. uolens passus	499
Ceres mammosa	572	Christ. gratis exosus gen-	
Ceres quæ terra	587	tilibus	505
Chaldæi Belū colunt	745	Christus religionis non ex-	
Christi aduentus beneficia		tinctor, sed auctor	501
pag.	480	Christus philosophis con-	
Christus deus	483. 551	fertur	510
Christo magicæ artes obie-		Christus solus salutis au-	
ctæ	484	tor à patre constitutus	
Christum nõ fuisse purum		pag.	556
& uulgarem hominem		Christ. præcipit ne scrute-	
pag.	ibid.	mur quæ captū nostrū	
Christi miracula	485	excedunt	551
Christus fatis potentior pa-		Christum nõ sero in mun-	
gina	487	dum uenisse	553
Christus indifferenter in		Christus quod in se est om-	
omnes beneficus	489	nes seruat	554
Christi & discipulorū opi-		Christianorum tantum sa-	
tulationes pares	489	lus	555
Christi diuinitas in morte		Christiana religione ni-	
		hil in	

I N D E X

hil in rerum natura no uatum	457	Christiani cur alios deos non colant	567
Christianis publicæ calami tates à gentilibus impu putantur	456	Christianorū opinio de di uina natura	665
Christiana religio pacis magis quàm belli causa pag.	461	Christiana relig. impugna gnatio per Cæciliū pa gina	743
Christiani per omnes gen= tes propagati	465	Christianorum agones pa= gina	786
Christianos iræ deorum re linquendos	468	Christiani fratres	779
Christianorū religionē nō esse nouam	471	Christianorū & philoso= phorum consensus	761
Christiana religio qd	472	&	763
Christianorū placita philo sophorū testimonijs cō= firmantur	512	Christiani rei nō audiebant tur, sed negare cogebant tur	774
Christ. credulitatē nemini esse noxiam	544	Christiani omnium rerum contemptu beati	787
Christiani minime curiosi pag.	546	Ciceronis opinio de dijs pa gina	570
Christianorum scripturæ exustæ	624	Cicero Ro disertiss.	ibid.
Christianis nouitas religio nis obiecta	558	Ciceronis iocus	659
Christiani cur calamitatib. obnoxij	565	Cinxia dea	582
		Circe Solis filia	604
		Claudij & Iunij clades pa gina	747
		Cloacina dea	770
		Comparatio opinionū de diuini	

I N D E X

diuina natura nostra= rum ac ethnicarum pa= gina	723	gina	647
Conferentes dij	641	D	
Conspolium libi genus pa= gina	711	D Aemones homini= bus se pro dijs uē ditantes	603.
Consus deus consiliorum pag.	581	⊗	773
Coronæ in sacris	719	Dæmones à Christianis co acti fatentur q̄ sint	774
Coronas Christianis non fuisse in usu	788	Dæmonū præfugiæ	773
Craſſi clades	747	Deciorum deuotio	747
Crateris platonici uanitas pag.	543	Defensio religiōis Christia ne per Octauium usq̄ finem libri	755
Creaturas pro creatore co lentes	473	Deucalion & Pyrra	632
Credendum potius quod spem aliquā affert, quā quod nullam	502	Deum humanis rationibus nec negandum nec asse rendum	476
Crucem etiam gentiles ado rare	777	Dij gentiū posteriores miū do condito	478
Crucifixi adoratio	749	De Deo opinio omnib. in= nata	476
Cubula libi genus	711	Dij gentilium omnes ex ho minibus	479
Cupidines tres	605	Deorum gētilium auxilia qualia	478
Curij deuotio	747	Deorū ingratitude	699
Cymbala in sacris	719	Dei beneficia	473
Cyniras rex	642	Deos nō irasci	467.624
Cynus Græcis Cyceon pa			

Deum.

I N D E X

Deum nō esse malorum au- torem	539.546	Dearum amasii	616
Dei sine uoluntate an ali- quid fiat	544	Deorum amasii	ibidem
Dei solius cognitio necessa- ria	551	Dei cultus uerus in pecto- re non in ceremonijs pa- gina	619
Deus solus seruator anima- rum	552	Deos uictimis placari, o- pinio perniciofa pagi- na	695
Deorum etates supputan- tur	560	Deos sacrificijs non propi- tiari	696
Dij Gentilium ipsis culto- ribus ignoti	568	Dei mali	710
Dearum ac deorum nudo rum promiscua conuer- satio	572	Deum non fuisse qui sibi lu- dos instaurari iussit pa- gina	729
Deorum forme	574	Diagoras atheos	747
Deus quomodo uideat & audiat	578	Diana, Ceres, Luna, unum numen	588
Deorum officia ridicula- pag	579	Diane tres	605
Dij an sint artium prae- des	580	Dionysi quinq; ibidem	
Deorum mystica ratio pa- gina	585	Dionysius iunior illusor sē mulachrorum	683
Dij Romanorum	596	Dioscori qui castores	611
Deos responsa nō dare pa- gina	603	Docti ueram religionem amplexi	503
Dij potestatem	602	Dysaules caprarius	647

E

Ecclesiarum incen-
dia 624
Egeria Gg

I N D E X

Egeria nympha	626	gina	629
Eleusiniꝝ Cererem colunt		Fabula Cereris à Ioua flu-	
pag.	647	prate	643
Ennius Euhemerum Lati-		Fabula Cereris filiam quæ	
ne uertit	614	rentis	647
Epicurus quoque mūdum		Fabula bacchi ad inferos	
interiturum asserit pa-		descendentiis	650
gina	782 657	Fabula Iouis	626
Epicureorū dog.	476.	Fabulas allegoriam nō sem	
Epidaurij Aesculapium co-		per admittere	663
lunt	745	Fabularum absurditas pæ-	
Erigone laqueo suspensa		gina	764
in astra refertur	765	Farciminum genera	710
Error eorum qui à seipsis		Fatum Sacrificijs non mu-	
salutem petunt	529	tari	697
Euangelica historiæ ueri-		Fatum dijs potentius pæ-	
tas	493	gina	ibid.
Euboleus subulcus	647	Fatales miseriæ	698
Eumolpus opilio	647	Fauni uxor	478
Eumolpidarum gens Athe-		Favus rex latinorū	561
nis	ibid.	Febris dea	770
Euphrates fluuius	759	Fenice sacrificorum uo-	
Exempla deorum perni-		cabulum	711
ciosa	651	Fictio pulchra per quæ re-	
F		miniscentia platonica	
Fabius Ambustus Iou-		exploditur	759
uis pullus	616	Fictio pulchra	703
Fabula Aedestis pa-		Fictio pulchra de Minerijis	
		rixanti-	

I N D E X

Hercules nouem noctium	Hominum miseria	535
concubitu progenera-	Hominum auaritia	ibid.
tus	Hominum crudelitas pa-	
615	gina	536
Herculis salacitas	Hominum luxus	ibid.
ibidem	Hominum scelera	ibid.
Hermæ Alcibiadis iconem	Hominum obscenitas pa-	
referentes	gina	537
675	Homo non aliud quàm ani-	
Hetruria mater superfluo-	ma	540
num	Hominum priscorum sta-	
713	tura	564
Hippona dea stabulorum	Homines pecudibus nocen-	
pag	tiores	696
775	Homines putant deos sibi	
Hircij & Pansæ consula-	similes	723
tus duobus milibus an-	Homines formicis quàm	
norum diluuiio Deuca-	dijs similiores	ibid.
lionis posterior	Hominem pro deo colere	
633	ethnicorum est	776
Historia de dijs ueræ pa-	Homo simulachrum Dei	
gina	pag.	780
659	Humanæ hostiæ apud Ro-	
Historia de dijs placatis	manos	559
pag.	Honor quid	599
727	Honorandi species	ibid.
Historia de ludis Ioui in-	Honor & uirtus dij	595
stauratis	Hosfilius quos deos conse-	
728	crauit	
Homini quàm multa cum		
brutis communia		
515		
Hominum ignorãtia quan-		
ta		
507. 534		
Hominum genera superua-		
canca		
533		
Hominum malicia		
534		
Hominum impietas		
ibid.		

I N D E X

eravit	771	Indocti fide digniores quā
Humatio sepulchrorum o-		docti
ptima	783	Infanticidij crimen in eth-
		nicos retortum
		777
		Infanticidiū Christianis sal
		so obiectum
		749
		Inferorum opinio etiam a-
		puḡ gentiles
		513
		Inferio quid significet pa-
		gina
		718
		Iniuriarum actio
		622
		Inuus pecorum custos pa-
		gina
		581
		Isis et Serapis quando Ro-
		recepti
		562
		Isidis luctus
		764
		Isicium quid
		710
		Ithyphallus simulachrum
		mentule
		650
		Iuba à Mauris consecra-
		tus
		767
		Iudei ope diuina quare de
		stituti
		781
		Iulius Proculus
		767
		Iuno qui aer
		586
		Iuno ubi colatur
		771
		Iunonis cognomina
		586
		Iupiter qui Sol
		ibid.
		Gg 3 Iupiter

I

IAuirgo in uiolam uer

sa 631

Ialysus solis filius 640

Ianus deus 478.585

Ignis infernalis 784

Immortalitas non nisi à

deo 474

Immortalitatis opinio e-

tiam apud gentiles pa-

gina 530

Imperium summum nō ad

mittit socium 759

Impugnatio religionis

Christiana per Cecili-

um 743

Innocens interemptus ne-

mo infamis 432

Incesta gentilium 778

Incestæ libidines de Chri-

stianis confictæ 749

Indus flumen 799

Indigetamenta pompilia-

na 562

I N D E X

Iupiter Dodoneus	471	pag.	673
Iupiter nõ est princeps deo		Liber à Titanibus mem=	
rum	477	bratim sectus	642
Iupiter & reliqui dij nil		Libentinus deus	472
aliud quàm demones		Libentina & Liburnus pa	
pag.	774	gina	601
Iuppiter colluuiio spurci=		Limus deus	ibid.
tie	645	Literati maxime Christia=	
Iupiter Latiaris homici=		næ religioni infesti pa=	
dio colitur	778	gina	506
Iupiter apud Cretam se=		Longauo quid	710
pultus	614	Lucina Iuno	508.582
Ioues tres	604	Lucrius deus	601
Iouis tot monstra quot no		Ludi uarij deorum in ho=	
mina	765	norem	721
Io.metamorphoses	615	Luperca dea	596
Iouis adulteria	612	Lusus puerorum festiuus	
Iuturna Iani uxor	585	pag.	

L

L Ac hircinum	637
Lapis coelitus dela=	
psus	737
Lares dij	593
Lateranus deus	599
Latinus rex	561
Lauerna dea furum	583
Leonum capita in templis	

M

M Actus hoc uino	
inferio esto pa	
gina	719
Magi celebres	491
Magorū preces	513.552
Magorū prodigia ope de	
monum	773
Magicarum artium studio	
se	

I N D E X

se gentes	603	Mater deorū diluuiō Deu	
Magmenta & augmina sa		calioneo posterior pa-	
crificorū uocabula pa-		gina	632
gina	711	Matutini cantus in honorē	
Matestatis læsæ crimen pa		deorum	719
gina	621	Myrmidon unde natus pa	
Malos legibus non religio		gina	615
ne coerceri	688	Mele filius Homer.	614
Malum unde	545	Melonia dea	600
Malum nō statim quod ali		Memoria dea	590
cui malum	454	Mercurius unde dictus pa	
Mania dea	593	gina	587
Mars fœdus deus	583	Merops templorum inuen	
Martis cum Venere à Vul		tor	667
cano irretiti allegoria		Merum in sacrificijs	716
pag.	661	Midas rex	638
Mars thrax	614	Mimorum scurrilitas &	
Mateole, id est, bellaria pa		nequitia	623
gina	712	Minerua quæ luna	586
Mater magna Pefinunte		Minerua unde dicta pagi-	
aduecta	741	na	587
Mater magna quæ terra		Minerue quinq;	605
pag.	587	Miser qui in homine spe-	
Mater deū cur turrīto ca-		rat	776
pite	631	Montinus deus	601
Mater deorū quando Ro-		Mors hominis uera	514
me à ciuibus recepta et		Mortis animæ remedium	
dedicata	562	à Solo deo	528
		Gg 4	Mun=

I N D E X

Mundus uniuersus unū ani mal	589	Nomina dubij generis pa= gina	496
Murcia dea	601	Nouensiles dij	591
Musarum numerus	590	Numa Iouem quomodo cir cumuenit	625
Muse ternæ	605	Numenius philosoph.	509
Muse ancillæ	613	O	
Mutunus deus	600	Crisia Seruij Tulli	
Mutanus & Tutunus pagi na	602	mater	642
Mutius Sceuola	786	Octavius amicus	
N		Arnobij	740
Nænia quid	710	Offa penita quid	711
Nænia cantus ad conciliandū som num	721	Omenta quid	ibid.
Nana Sangarij filia	630	Opinio religionem facit	727
Nationes Christum colen= tes	511	Orbona dea	600
Nemestrinus deus	600	Ornytos heros	614
Neptuno adamatæ	615	Orphei uersus	648
Nilus amnis	759	Osilago dea	600
Ninus & Zoroastr reges pag.	461	P	
Nodutis & Noduterensis pag.	600	Ales armëtorum cu stos	581
Nomina deorum singula= ris tantum numeri pa= gina	604	Pales Iouis uillicus	592
		Pallas mineruæ pater	605
		Pantauches amasius Phi= die	676
		Panda dea sine Pæica	597
		Patellana	

I N D E X

Patellana & Patella	600	⊗	763
Paupertas Christianorum		Philosophi aduersus sua uē	
785		tia facundi	784
Pausus deus	472	Philosophorum dogmata	
Pecudes homine innocen-		508	
tiores	695	Philosophorum placita nil	
Pecunia dea	601	certi habere	508
Pellonia dea	597	Phoroneus templorum in-	
Penates dij	592	uentor	667
Perfarum cū matribus con-		Phryges magnam matrem	
nubia	778	colunt	745
Perfica dea	599	Phryne meretrix	675
Pertunda dea	600	Piacula in cæemonijs quo	
Peta dea	ibidem	modo committantur pæ	
Phidias princeps statuatio-		gina	619
rum	676	Picus rex	561
Philosophos non esse bo-		Pilunus & Picunus pa-	
nos, nisi malorum colla-		gina	770
tionem	542	Plasea quid	711
Philosophorum opinio-		Plato præcipuus philoso-	
nes inter se pugnantes		phorum	782
547		Platonica reminiscētia ex	
Philosophorum opiniones		plosa	519
de anima incertæ	548	Pluto ab Hercule saucia-	
Philosophos causas rerum		tus	614
ignorare	ibidem	Plutonis regnum nullum	
Philosophorum & Chri-		706	
stianorū consensus	761	Poetas nō omnino esse mē	
		⊗ 5 daces	

I N D E X

daces	619	In prima positum fron	
Polimonia quid	711	te	728
Pomona quæ Iuno	586	O ab dera abdera	637
Portunus nauarum deus		Fabrum cadere cum fe	
581		rias fullonem	672
Potua dea	583	Gangrenam addere pa	
Præstana dea	597	gina	663
Priapus fœdus deus	572	Tricas tellenas condu	
Prodigium capitolij de cœ		plicare	650
lo tacti, & eius procu		Taurus draconem ge	
ratio	728	nuit, & taurum dra	
Proles, id est, testiculi	711	co	644
Proserpina quæ libera pa		Pueri & mulierculæ no	
gina	644	stræ uiris ethnicis for	
Profopœcia elegans pa		tiores	786
gina	695	Pulpamentum quid	711
Prosperorum ac aduerso		Punicum malum unde pa	
rum uicissitudo	465	gina	603
Prospera & aduersa tam		Putæ dea	600
pijs quàm impijs com		Pygmalæ cum simulachro	
munia	466	concombuit	684
Prosumnus bacchi amator		Pyrræ redditum oracu	
650		lum	772
Protogoras abderites Athe		Pythagoras primus philo	
nis pulsus	748	sophorum	728
PROVERBIA		Pythagoræ exitium	482
Cœlo missus	767	Pythia philippizei	772
Terræ filius	ibid.	Pythius uates	582
			Ratio

I N D E X

R	Atio non semper in consilium adhi= benda 566	gina 650	Sacra cerevis thesmopho= ria 647.764
Religionis nostræ antiqui= tas 651	Religionis nostræ antiqui= tas 651	Sacra Phrygum 643	Sacra bacchanalia 642
Reminiscētia Platonica ex plosa 519	Reminiscētia Platonica ex plosa 519	Sacra Corybantia 642.	☉ 765
Resurrectionis exempla in rerum natura 783	Resurrectionis exempla in rerum natura 783	Sacra Veneris mystica pa= gina 642	Sacra bacchi omophagia ibidem
Romani, primi facinorosi 770	Romani, primi facinorosi 770	Sacra bonæ deæ 641	Sacra matris deum 640
Romanum imperium auda cie præda ibid.	Romanum imperium auda cie præda ibid.	Sacrificiorum ratio nulla 707	Sacrificijs deos non propi tari 697
Romanorum dij ibid.	Romanorum dij ibid.	Sacrificijs deos non placa ri 692	Sacrificiorū uoluptas nul= la 691
Romulus qualis ibid.	Romulus qualis ibid.	Sacrificijs deos non pasci 690	Sacrificiorum utilitas nul la 689 699
Romuli cædes 482	Romuli cædes 482	Sais minerua 605	Salsamina quid 711
Ruma quid non erumna. 711 712	Ruma quid non erumna. 711 712	Sangarius rex 630	Sarpedon
S	Acerdotes confesi de os ex hominibus fa ctos 764		
Sacerdotum in ædituorum cellulis libidines 771	Sacerdotum in ædituorum cellulis libidines 771		
Sacerdotia gentilium pa= gina 622	Sacerdotia gentilium pa= gina 622		
Sacra ithyphallorum pa= gina 622	Sacra ithyphallorum pa= gina 622		

Sibylla oracula. 498.

I N D E X

Sarpedon Iouis filius	766	Sexus discrimen in dijs	¶
Saturnus filiorum uora =		fœdum	571
tor	778	Sigillaria, id est, signa deo	
Scenici quomodo dijs illu =		rum	676
dant	620	Silicernium quid	710
Sciri omnia non est opus		Simile elegans	577.578
456		☉	710
Scriptorum monumenta		Simonis magi interitus pa	
500		gina	511
Scytharum hostiæ	614	Simulachrorum utilitas de	
Sepulchrū Iouis apud Cre		scribitur	677
tam	ibid.	Simulachra non habitari	
Sepulchrum Castorum in		à dijs	680
Laconia	ibid.	Simulachra nec sibiipsis	
Sepulchrum Acrisij	669	opem ferre	683
Sepulchrū Cecropis	ibid.	Simulachra non ualere ad	
Sepulchrum Erichthonij		malos metu coercen =	
ibidem		dos	686
Sepulchrum Telmesti ibi =		Simulachra contemptu di	
dem		gniora quàm metu pa =	
Sepulchrum Cyniræ	ibid.	gina	687
Sepulchrum Toli Vulcen =		Simulachrorum cultus im	
tani	670	pugnatur	671
Serapis deus	478	Siue tu deus es, siue tu dea	
Serapidis siue Osiridis tu =		solennis uox in præci =	
mulus	764	bus	571
Sermonis ratio naturalis		Socrates scurra Atticus pa	
nulla	496	gina	788
		Socrates	

I N D E X

Socratis interitus	482	Tauri Dianam colūt	745
Solis & Dei comparatio		Tellus dea	708
781		Templa superuacanea in	
Solæcisinis non uitari ue-		cultu diuino	666
ritatem	495	Templa non esse deorum	
Spiritus malos illabi homi-		domicilia	667
nibus	772	Templa quædam esse mor-	
Spiritus mali	ibid.	tuorū sepulturas	669
Strebula caro quid	711	Templa à dijs suis male de-	
Stultis contradicere maio-		fensa	685
ris est stultitiæ	426	Teuth Aegyptiorum mer-	
Styx quare Ioui religiosa		curius	605
784		Themis dea	629
Summanus qui Pluto	658	Theologi gentilium ipsi sibi	
Supellex uaria	518. 521	fide abrogant	608
Superstitiones uariæ	769	Theutis astronomiæ inuē-	
Superstitiosus honor	741	tor	558
Symphoniæ in sacris	719	Thus in sacris res noua pa-	
Syri Astarten colunt	745	gina	713
T		Triptolemus aratri inuen-	
Tages aruspiciæ in-		tor	480. 647
uentor	558	Trophæa	777
Tanaqlregina pa-		Trophonius quis	605
gina	641	Tucetum quid	710
Tatius Cloacinam conse-		Turpitude ethnicorū pa-	
crauit	770	gina	775
Taurorum humanæ uicti-		Tyberinus deus	770
mæ	778	Tyberina insula	735
		Tympana	

I N D E X

Tympana in sacris	719	Victimarū delectus	703
Tyranni consecrati	500	U	705.708
V		Vindemiarum ferie	741
V Arro multiformi-		Vnixia dea	583
bus disciplinis		Vnixia quæ proserpina pa-	
eminens	633	gina	707
Varronis libri De gēte Ro-		Vulcanus qui ignis	588
mani populi	ibid.	Vulcani quatuor	605
Venus foeda dea	584	Vulgi cōcitatores in Chri-	
Venus militaris	599	stianos	470
Venus meretricula	614	Vulturū socer Iani	585
Veneres ad effigiem nobi-			
lium meretricū expres-		X	
se	675	Erxes Rex persæ-	
Vesta quæ terra	587	rum	461
Vestaliū castitas	771	Z	
Vibilia dea uiarum	600	Oroastres rex ma-	
Victa dea siue Victua	583	gus	491

F I N I S.

BASILEAE APVD HIER. FRO-
 BENIVM ET NIC. EPISCO-
 PIVM M D LX.

741
742
743
744
745
746
747
748
749
750
751
752
753
754
755
756
757
758
759
760
761
762
763
764
765
766
767
768
769
770
771
772
773
774
775
776
777
778
779
780
781
782
783
784
785
786
787
788
789
790
791
792
793
794
795
796
797
798
799
800
801
802
803
804
805
806
807
808
809
810
811
812
813
814
815
816
817
818
819
820
821
822
823
824
825
826
827
828
829
830
831
832
833
834
835
836
837
838
839
840
841
842
843
844
845
846
847
848
849
850
851
852
853
854
855
856
857
858
859
860
861
862
863
864
865
866
867
868
869
870
871
872
873
874
875
876
877
878
879
880
881
882
883
884
885
886
887
888
889
890
891
892
893
894
895
896
897
898
899
900
901
902
903
904
905
906
907
908
909
910
911
912
913
914
915
916
917
918
919
920
921
922
923
924
925
926
927
928
929
930
931
932
933
934
935
936
937
938
939
940
941
942
943
944
945
946
947
948
949
950
951
952
953
954
955
956
957
958
959
960
961
962
963
964
965
966
967
968
969
970
971
972
973
974
975
976
977
978
979
980
981
982
983
984
985
986
987
988
989
990
991
992
993
994
995
996
997
998
999
1000

